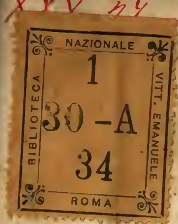

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
1
30 - A
34

12

MISCELLÆ DEFENSIONES
Pro

CL. SALMASIO,

De variis obſervationibus
& emendationibus
AD IUS
ATTICUM ET ROMANUM
Pertinentibus.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE.
cIↄ Iↄ c XLV.

*Iohannis Frederici Gronovii
dono auctoris*

Viris Amplissimis,

PETRO ET IACOBO
Puteanis fratribus.

S. D. B.

S. D.

NATAM *hanc mihi ex occasione curam aliis occupato, nec quidquam tale meditanti, ita velim mihi credi ut conscius sum me id quod res est dicere, viri Illustres. Nec apud vos ulla inficiandi causa aut dissimulandi, si aliter esset. Advocatus fori Parisiensis fama celeberrimus, nec vobis de facie ignotus, mihi etiam de utroque cognitissimus, hanc à me operam expressit, non pro me, sed pro eo quem æque ac me ipsum amare debeo, & quem vobis amicissimum esse scio. Fatebor equidem, indignationem magnam huius operis partem sibi vindicaro, de quo nec cogitasse nisi ille prior*

lacessitus esset iniuria, quem ego hanc à me defensionem iure suo postulare credidi. Eam porro maiorem, quæ levior alioquin videri potuisset, eo nomine interpretari debui, quod ab eo facta sit, qui vetere amicitia cum Salmasio coniunctißimus esse vulgo ferebatur. Vsum & familiaritatem inter eos vel maximã intercedere, nõ tam affirmantibus fidem habebam quam ipse ita id esse re ipsa videbam. Cum autem etiam tenerem, ex parte Salmasii nunquam ullo facto dictove eam amicitiã fuisse violatam, tanto magis miratus sum, in lædendo priorẽ extitisse, qui nũquã ad hoc extremũ venire videbatur debuisse, nisi insigni aliqua provocatus atq; irritatus contumelia. Salmasiũ hoc ingenio esse, plerique familiares eius noveramus, & dolebamus, ut ne amicis quidem parceret, cũ de veritate certamẽ foret. Quod cũ modestia tamẽ sẽper eũ factitasse cõstabat, ita amicos reprehendere solitũ, ut peccata eorum paulo acrius argueret, personas vero ne tangeret quidem,

quarum

quarũ aut nomina ſupprimebat, aut ſi nominandas putaret, nunquam illaudatas præteriret. Huic uni autem ex omni amicorum numero adeo indulſiſſe cum riſu Salmaſium mirabamur, ut uberrima errorum materia in ſcriptis Advocati efferueſcente, ne ſemel quidem ad partes eum vocaverit, nec ulla occaſione; cũ tot ſe ac tantæ offerrent id faciendi, carpendum exiſtimaverit. Quaſi doleret ſummo cauſarum patrono, inter eos nomen non habere, quos Salmaſius cẽſura ſua dignos iudicaſſet, hunc honorem ipſi habere prior occupavit, ut poſtea cumulatum cum fœnore reciperet. Ita ergo incepit eum à quo ipſe nunquam antea vel leviſſime offenſus fuiſſet, indignis modis tractare ac traducere. Qua in re hoc unum fortaſſe, vel præcipue hoc ſpectavit, ut quam gloriam ex propriis ſcriptis ſperandam non eſſe ſciret, aut certe non tantam, eam abundantiſſimam ex Salmaſii reprehenſione proventuram certo ſibi polliceretur. Nec ſpes eũ videtur feſelliſſe. Nam quæ abſque hoc in

nullo pretio fuissent, tanto in honore cœperunt propter hoc esse, ut multi qui ea lecturi alias non forent, ea re maxime invitati in manus illa sumpserint, quod in his Salmasium male accipi audivissent. Tanto magis etiam nunc requirentur, cum iam refrixerit eorum lectio, accedente hac nostra defensione, quæ magnā facem adlucebit observationibus patroni, & , sub modio ante surdo lumine vix fumantes, in altum extollet undiq; conspicuas omnium oculis futuras. Hæc certe eo animo non dico aut conqueror, quasi censeam Salmasium errare non posse, aut reprehendi nolle. Non ille in tantam superbiam evectus est, nec eam de se fiduciam concepit, ut se hominem esse aut oblitus sit, aut memor erubesat. Sed duo sunt, si recte sensum eius animi augurari & odorari videor, de quibus nunc apud vos, Viri Amplißimi, per me iure meritoque poßit queri. Quod ab amico læsus sit, quem ipse non læsit, & quod summa cum iniuria id ab illo factum sit, qui fecit. Nam si vel in una,

quam-

quamlibet levissima observatione, illum ab Advocato, eius olim intimo, castigatum pro merita noxia viderem, nunquam certe eum hic defendendum suscepissem. Verum maxima ex eo me cepit indignatio, cum cognovissem occasiones omnes captatas ab illo quem minime decuit, amici arguendi & vexandi, tam nullo sæpe cum colore, tam frivolis & ineptis ubique rationibus, ut nihil appareat aliud eum quæsivisse ac sperasse quam incrementum famæ suæ ex detrimento alienæ. Quod in eo qui se amicum profiteatur cum vix sit ferendum, ut malo more factum, tanto minus in illo ignosci debet, qui nullo bono iure id à se fieri nisi conscius sibi fuerit, omnium stupidissimus merito suo haberi debeat. Et quod in hoc genere quidem ab adversario inimicitiam professo agitur, nulla refutatione alia indiget, vel defensione præter hanc quod malevolentis animo grassatus sit, & calumniatoris, qui eas partes inimici acerbius premendi susceperit. Vno verbo licet

talem mortalem retundere, ſidixeris, Iſte homo meus hoſtis eſt. Sin ille quem amicum certiſsimũ tibi eſſe credas, idque omnes exiſtiment, cenſoris in te munus, nullo ſuffragio, nec temetipſo deferente oblatum, ſumpſerit, ac multa quaſi peccata, ſua illa virgula cenſoria paſſim in tuis ſcriptis notare ſuſtinuerit, quis non hunc hominẽ acerrimo veritatis amore atque intentiſsimo ſtudio impulſum & permotum cenſeat ea reprehendiſſe, quæ nullo modo ſe irreprehenſa ne in amico quidẽ prætermittere potuiſſe animum induxerit? Si amicus iſte porro, cuius errata ab amico ita deprehenſa & caſtigata fuerint, nihil reſpondeat, cui non videbitur ſilentio ſuo agnoſcere ſe eam promeruiſſe cenſuram? Et tacendum quidem illi arbitror, qui ſe iuſte reprehenſum eſſe ſenſerit, immo & gratias agẽdas reprehẽſori, quod benevolẽtis officium præſtiterit in admonendo & caſtigando amico de errore, quem is pro facinore laude digno ſe putabat edidiſſe. Non idem faciendum er-

ga eum qui ſub amici perſona certum inimicum occultaverit. Quod tum eſſe indicio nõ fallaci licet dignoſcere, & falſum amicum à vero diſcernere cum recta pro pravis corrigit, virtutes pro vitiis numerat, & laudandis nigrum theta præfigit. Quæ omnia niſi adverſus Salmaſium ab Advocato iniquiſſime & iniurioſiſſime perpetrata rebus apertis ac confeſſis oſtendero, nihil mihi humani aut divini credi volo, quinimmo improbũ inteſtabilemque me haberi non refugio. In ipſa ad Memmium Epiſtola, in antiquitatis ſtudium & humaniores litteras multis verbis & atrocibus acrique ſpiritu invehitur, nec animadvertit, ſuamet ipſum vineta cædere, cum de iſto muſtaceo laureolã ſæpe quæſierit, eamq; litteraturã diu publice in Academia celebri profeſſus ſit. Ne nunc quidem, cum iam pridẽ aliã ſcientiam quæ magis ipſi viſa eſt quæſtuoſa elegerit, relicta priore quæ ſterilem habebat cathedram, poteſt ab illa quam deſeruit abſtinere. Non omnem tamen

litteraturam ita infamat, ut in vanitatẽ eius buccis plenis declamitet, sed eam solã, quæ, ut latius evagata, iã non amplius scientiis, & utilioribus disciplinis, aut civili scientiæ inservire cœpit, esseq; graviorũ studiorũ accessio, sed ipsa studiorũ caput & fũdus nõnullis existere. Tũc, *inquit*, quanta eius esset, ad eã rem quod attinet, vanitas apparuit. *Quid velit istis, nescio, aut quem petat. Hoc unum omnes qui legerunt animadvertisse perspicue video, Salmasium hæc verba tangere, ut ea quæ sequuntur proxime, maxima cum invidia, & acerbitate, & oratorio sono vibrata ad insimulandam vanitatis miseram illam πολυμαθημοσύνω, quam sibi olim in amoribus & deliciis fuisse oblitus videtur, cum tamen etiã nunc subinde eius amplexus repetat. Certe ex istis paucis colligere est, quæ sit æquitas in iudicando Advocati, quæ prudentia in scribendo, & quæ constantia, qui in pauxillo spatio secum ipse pugnet, quid dicat nesciat, & præ studio carpen-*

pen-

pendi Salmasii occæcatus, in se ipsum potius incurrat quâ in eum quē tanto animi ardore impetit. Primo litteraturam ut vanissimâ arguit, eamq; litteraturâ quæ latius evagata est, quæq; ipsa studiorum caput & fundus in nonnullis cœpit existere. At illa quæ caput & fundus studiorum in multis existit, non latius evagatur, sed intra terminos suos subsistit. Non enim, ut ipse dicit, scientiis & utilioribus disciplinis civilique prudentiæ inservit. Quomodo igitur hæc cohærent aut constant? Quæ limitibus suis contenta graviorum studiorum accessio non est, nec illis inservit, sed fundus ipsa studiorum & caput, dici non potest latius evagari, cum intra suos se tota gyros volvat ac teneat. Deinde dicat nobis, cur vanissima illa debet videri, quæ ipsa sibi pro sciētia est, domina sui & magistra, nō aliarū scientiarum ancilla? Quando hoc fieri cœptum est, ut fundus & caput existeret quæ antea aliis serviebat? Vt eius verba audio, videtur haud dudum hoc evenisse

ex-

existimare. At quis nescit, ab omni ævo tam apud Græcos omnium disciplinarum ac doctrinarum inventores & auctores, quam apud Romanos, semper fuisse homines qui unicam hanc litteraturam excolerent, omnibus aliis scientiis insuper habitis? Innumeri tales è Græcia possunt nominari, ut Dionysii, Aristophanes, Aristarchi, Didymi, Eratosthenes, Apollonii, Herodiani, aliique: è Latio Orbilii, Verrii, & omnes quos libello qui legitur complexus est Suetonius. Litteratores *vocabantur Romæ, & inde* litteratura *eorum professio, quam &* humanitatis, & humaniorum *etiam* litterarum *appellatione donarunt Latini. Et de istis certe solis qui hoc unum publice mercede profitebantur dici potest, caput & fundum hanc artem habuisse, non de aliis qui animi tantum gratia hoc studii genere delectati sunt. Nisi quis velit, Cæsarem, quia de analogia libros scripsit, qui ad litteraturam pertinent,* litteratorem *etiam fuisse, quod nominis eis tantum*

datum est qui grammaticam in scholis publicis stipendio docebant. Multo minus igitur in Salmasium cadit quam in Advocatum iste fundus, & istud caput litteraturæ, non iam aliis scientiis servientis, & latius evagantis si meminerit quid olim Sedani egerit. Hoc tamen ferri posse ait, quod fundus & caput in nonnullis existit, quando titulis suis contenta, inter proprios fines lascivit. Sed si quãdo in sciẽtias ipsas ausa perrũpere, *sic enim Latine loquuitur,* earumq; nomẽ fronti suæ adscribere, extra oleas divagata, pro scientiarum definitionibus, ex earũ principiis, scitis, observationibus instructis, res suas nobis, quamquam bellas, quanquam ingeniosas, & in alio foro pretiosas, obtrudit, tunc vetus illud, Πολυμαθημοσύνης κενώτερον οὐδὲν, è tripode ipso editum confitemur. *Nescio unde istum tripodent nobis invexerit, non certe Delphicum. Sed non obscurum est, quo ista tendam, & in quem arcum dirigat. Salmasius paulo ante in lu-*

cem

tem ediderat libros de Vsuris, & Modo usurarum, itemque Diatribam de mutuo, sub nomine Alexii à Massalia. Aegre, ut videtur, tulit Advocatus, eũ quem pro grammatico tantum haberet, ausum esse istos limites egredi, & ea tractare quæ ipsius captum & professionem superarent. Hinc illæ igitur lacrimæ, & querelæ. Sed nosse debuit eruditissimus Advocatus, & Salmasii quondam, si non vana fides, amicissimus, etiam Iuri aliquã operam olim dedisse Salmasium. Quin & ipse novit Salmasius, Advocatum, qui nunc ita audit, non semper fuisse Iurisperitum. Cum catalysim prioris artis fecit, omisso quod agebat, repente non à toga ad pallium transiit, sed togæ genus mutavit, & pro scholastica forensem induit. Salmasius neutram unquam gestavit, quamvis per triennium Heïdelbergæ, sub doctore celeberrimo Dionysio Gothofredo, assiduam Iuri navaret operã cũ a patre destinaretur loci sui successor in summo Burgundionum Senatu. Quid votis patris obstiterit, nos

sci-

ſcimus, nec illi ignorant, quibus notus Salmaſius. Sic fata volvunt vices, nec de rhetoribus conſules ſæpe tantum faciũt, ſed etiã de ludimagiſtris cauſarũ patronos. Cæterũ quo iure aut qua poteſtate Advocatus interdicere poſtulat Salmaſio, ne quid cõmentetur aut ſcribat quod aliterius ſcientiæ præter grãmaticam nomen titulumque præferat? Nũquid in antiqua Aegypto vivimus, ubi unicã tantum artẽ licuit exercere, ubi medicina in partes diviſa ne totum quidẽ corpus ſibi vindicabat, ſed erant quibus oculorum ſola cura crederetur? Si ab inſcitia Salmaſii obſtaculum hoc illi ponit tãgendi tractandiq; quod neſcit, bonum factum fateor, & laudo cenſorem. Sed cum dicat, res bellas & ingenioſas atque etiam pretioſas ſi in in alio foro venditarentur, à Salmaſio obtrudi, nonne ipſe ludibrium nobis debet? Si bellæ & ingenioſæ ſunt, etiam veras eſſe oportet. Nihil enim pro bello aut ingenioſo habendum reor in litteris, & ſcientiis, quod non ſit verum. Quod verum non eſt, ne quidem

dem bellum aut ingeniosum mihi esse videtur. Si porro ut bellæ sunt res quas Salmasius proposuit, ita etiã veras eas videri oportet, ex scientiarum quoque principiis, scitis, & observationibus petitas illas cẽseri necesse est. Pro definitionibus scientiarum res illas bellas ab eo obtrusas ait Advocatus. An male Mutuum definivit Salmasius? An Vsurarũ definitio ab eo ãllata, non recta est? Qui tam multa alia in scriptis Salmasii suæ censuræ subiecit, cur non ante alia definitiones eas notavit? Cur totum illud Salmasii dogma de mutuo quod hactenus omnes fere doctores Iuris pæne ad insaniam redegit, non refutare aggressus est? Ridiculum & illud Advocati, in alio foro pretiosas. *An pretium nullis rebus poni debet nisi quæ in foro Parisiensi vænales proponuntur? Emptorẽne provocare nihil potest nisi ab advocatis Parisiensibus venditetur? Pretiosa ergo essent quæ Salmasius de Vsuris ac de Mutuo commentatus est, si advocatus aliquis Parisien-*

ſienſis, vel cauſidicus etiam fortaſſean quicunque ea ſcriptis mandaſſet. Quia à Salmaſio veniunt, qui non eſt doctor Iuris, neque profeſſor, neque advocatus, in nullo honore ac pretio ſunt habenda. An eſt minus peccatũ, ſi advocatus ad litteraturam convolet, quam ſi litterator ea quæ pertinent ad iuridicam ſcientiam audeat attingere? Nihil magis ſe odiſſe in litteris profitetur hac ipſa Epiſtola Advocatus, quam pravam earum & ineptam cum aliis artibus & ſcientiis mixturam. Quid oderit aut amet, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ, ſed quod pravam & ineptam appellat mixturam litterarũ cũ ſcientiis aut artibus, quis non pravo, & inepto iudicio ita eum cenſere exiſtimet? Cur ipſe igitur eas miſcet, atque in vitium incidit quod aliis vitandum proponit, & ſibi inviſum eſſe iactat? Quis aut quid illũ cogit ſectari quod averſatur, & ambire quod odio proſequitur? Tollit plane proverbium vetus Græcorũ, Σκύθης τὸν ὄνον. Scythæ libẽter veſcebãtur aſinina, nõ itẽ Græ-

ci. Cum aliquando Scytha & Græcus una iter facerent, inciderunt in cadaver asini in via iacentis. Tum cœpit Scytha longe fugere, & nauseam simulare ad conspectum animalis, cuius carnem Scythis nimis esse appetibilem Græci obiectabant. Cum paulo ulterius essent progressi, finxit Scytha aliquid se inter vias perdidisse repetẽdũ & comite relicto, retro iter relegit, & ad asinum suum redit, cui perna amputata, ut sibi lautissimũ inde epulũ in hospitio pararet, alio perrexit itinere, ut Græcum suum comitem falleret, qui certe multum risisset de mira Scythæ dissimulatione, & ὀνοσφαγίᾳ. Idem de nostro Advocato potest usurpari. Mixturam odit litteraturæ & aliarum scientiarum, sequitur tamen & affectat quod odit. Simulatio ergo ista, non verum odium. Non tamen indistincte & generaliter eum cinnum improbat litterarum & scientiarum. Nam si quando res ipsa id flagitat, ut si alterutrum eorum absit, desit aliquid perfectæ eorum explicationi, tum

eam

eam mixturam admittit: ut factum suum excuset, quoniam sine illa affectatione id ab ipso actum sit, cum ea nimirum tractaret, quibus ex historicorum & aliorum cuiuslibet generis scriptorum monumentis lucem mutuari necesse quandoque fuerit. Nonne etiam Salmasius quod fecit similiter potest defendere? Cum ab amico Theologo quid de usuraria re sentiret rogatus, sententiã super eo suam vellet exponere an id commode potuit præstare nisi adscita quoq; & adsuta Iuris scientia? Sic in quæstionem de mutuo incidit, non enim usuræ sine mutuo incedunt, cum ex eo procedant. Sine affectatione itaque, & κακοζηλία, æque id à se factum potest adfirmare, quod Iuris scientiam miscuerit cũ litteratura, quã Advocatus qui litteraturã miscuit cum Iuris scientia. Nam si Iurisconsultos non adhibuisset in illis tractatibus elucubrandis Salmasius, nõ fuissent satis explicata aut certo satis definita, quæ de usuris ac fœnore tunc commentatus est. Ita in eodem crimine sibi

facile

facile ignoscit Advocatus, veniam non dare facilis alii qui non magis deliquerit. Sua quoque ita commendat, ut non solum bella & κομψά videri postulet, sed etiam utilia, & ὧν δεῖ τῇ πόλει. Nec sane invidemus quod ita bene de suis scriptis sentiat, dũ ne tantopere aliorũ fœtus deprimat. An negabit, utilẽ esse vitæ de Usuris tractatum? Ita quidẽ, inquiet, si ab alio exierit. Si Salmasius vero aliquis aut similis Salmasio id opus produxerit, bellũ tantũ erit, & ingeniosum. Quid mutui quæstio? an non necessaria, ut sciatur utrũ sit alienatio an non sit? Immo bella tantum, & κομψὴ, quoniam Salmasius eam tractavit. Da eam iurisconsulto vel advocato discutiendam, nihil erit utilius. Sic grandis & inexpiabilis facinoris rea peragitur ab Advocato litteratura quæ scientias ipsas audet invadere ac perrumpere, limites suos supergressa. Cur hoc crimen intentat immerenti & innocenti Grammaticæ, cuius causa penes ipsum residet Grammaticum? Non Grammatica ipsa extra

tra oleas divagatur, ſed qui alteram cum Grammatica ſcientiam ſibi adoptat, non contentus illa naturali filiola. Si præter Gallicam linguam quæ mihi naturalis eſt ac vernacula, luberet etiam addiſcere Belgicam, nõ Gallica mea dialectus ſeſe extenderet ad Belgicam, & limites ſuos tranſiliret, atq; in huius fines irrũperet, ſed ego ipſe hoc crimen, ſi crimen eſſet, committerẽ. Qui plures ſimiliter linguas callere geſtit, nec intra unius fines ſe continet, non propterea hoc ei vitio verti debet, nec vanitatis inſimulari quod πολυγλωττίαν hanc adfectet. An aliquid ſecus de ſcientiis? Si in litteratura verſatus, velim etiam ſcire quid doceat philoſophia, an prohibendus ero? Si etiam ſtudeam penetrare adyta iuriſprudentiæ, quis me tanquam profanum arcebit? An advocati Pariſienſes? Si contigerit me minus eſſe Iuriſconſultum quam Grammaticum, quia operam in Iuris ſtudio minorem poſuerim, & lubeat mihi tamen aliquid in Iure tentare,

 quod

quod opes mutuari debeat ex litteratura, quis dixerit, Grammaticam meam terminos ſuos excedere, & non potius me qui ſim Grãmaticus ſimul & Iuriſcõſultus, utramq; iungere ubi mutuas operas invicẽ altera ab altera ſibi conferri deſiderant? Sed hanc mixturã non probare ſe dicit Advocatus, pravam ineptamq; iudicat, pravus ipſe & ineptus huius rei æſtimator. Quis vero nunc poteſt in Iuris ſcientia profectum aliquẽ laudabilẽ facere, niſi qui litteras humaniores ad eam artem adiunxerit? Quid eſſet hodie Iuriſprudentia niſi eam è tenebris ac ſitu ſqualoreque exemiſſent homines litterarum diſciplinis inſtructi? Quod & ipſe fatetur in Epiſtola Advocatus, ut miranda ſit an miſeranda deſultoria eius levitas, modo laudantis, modo vituperantis rem eamdem in tantulo Epiſtolæ ſpatio. Senſit, *inquit*, quibuſdam in Europæ partibus auxilium illud Iuriſprudentia, quam à præſtantiſſimis antiquitatis hominibus excultam, auctam, & propagatam barbaries tanta vi in-

invaſerat, ut nemo Iuriſconſultus haberetur niſi idem barbarus aut certe barbarico cultu inſtructus exiſteret. *Ipſi itaque Iuriſprudentiæ tanti boni, vel Advocato iudice, cauſa fuit litterarum & elegantioris eruditionis inſtauratio. Cur igitur paulo poſt damnat utriuſque mixturam, quæ tantopere profuit Iuris ſciētiæ? Mixtura certe illa non poteſt fieri, niſi indiſcretis utriuſq; artis limitibus, ſive litteratura ingrediatur fines Iuriſprudētiæ, ſive hæc illius. Vix perfectā porro poſſe dari Iuris cognitionem abſque ope & adiumento litterarum humaniorum, inter omnes ferme convenit. Ipſe vero ita ſtatuo ne in litteratura quidem perfectum quemquam reperiendum eſſe qui Iuris diſciplinam non deguſtarit. Hinc tam multi antiqui Grammatici verborum Iuris ſignificationes explicarunt, quas qui neſciat exponere, pro docto litteratore ſe haberi fruſtra poſtulet. Varro & Verrius huius rei teſtes ſunt locupletiſſimi, apud quos Iuris veteris legum-*

que priscarum interpretata vocabula plurima licet invenire. Omnia dicerē si integra ad nos pervenissent illorum auctorum opera, ut & aliorum celebrium Grammaticorum qui idē præstierunt, & penitus interciderūt. Iuris Attici voces unde haurire est nisi ex Grammaticis? Si non esset Harpocration, quam multa ex his ignorarentur? De Polluce idem dico, & Suida, quos nisi haberemus, frustra doctißimus Advocatus, nec sine summo labore commentarios suos de Iure Attico posset absolvere. Grammatici rhetores non sunt, rhetorum tamen voces & loquutiones sui muneris esse credunt ut explicent. Inde tot λεξικὰ ῥητορικὰ *ab iisdem prodierunt, quæ magnam partem nobis invidit injuria temporum, solis nunc auctorum qui ea scripsere nominibus extantibus. Ne historici quidem sunt Grammatici nec poëtæ,* ἱστορικὰ *tamen &* ποιητικὰ λεξικὰ, *multi olim concinnarunt. Nō sunt Architecti, sed* ἀρχιτεκτονικῆς *vocabula colligunt, & interpretantur. Fabri*

non

non sunt, nec fabrilia tractant, nihilosecius & τεκτονικὰ conficiunt ὀνομαστικὰ, ut Eratosthenes. Nec venatores sunt quamvis omnia quæ ad venandi artem pertinent nomina nota habeant, ut alios doceant. Iam vero quis dixerit, medicum esse qui Grammaticus est? Quis autem nescit plures olim Grâmaticos collegisse dictiones Hippocrati aliisq; Asclepiadis usurpatas, & exposuisse? Vnus hodie nobis superest Erotianus ex tã multis qui in hoc curriculo sudaverant. Etiã sellulariarum artium τεχνικὰ vocabula nosse debet Grammaticus, ut notitiam eorum porro aliis tradat. Ita omnes artes & scientias pervagatur Grammatica, & penetralia earum introspicit dum in verbis non hæret solis, sed etiam res ipsas familiares habet quatenus ex verborum explicatione pendet rerum certior cognitio. Præterea adeo inter se amice conspirant artes liberales, atque ita invicem connexæ sunt, & concatenatæ, ut vix in una perfecte quis eruditus dici queat nisi omnes

 plus-

plusquam delibaverit. Hunc scientiarum orbem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellant, quarum nullæ ad plenum sciri possunt ac doceri quin à litteratura plurimum mutuentur. Architectum suum Vitruvius litteratum esse vult, peritum graphidos, eruditum geometria, optices nõ ignarum, instructum arithmetica, historias complures novisse, philosophos diligẽter audivisse, musicam scire, medicinæ non esse ignarum, responsa Iurisconsultorum tenere, astrologiam cœlique rationes cognitas habere. Idẽ de musico, de pictore, de mathematico, & de aliis omnino artibus quæ liberales vocãtur. Etiam oratorẽ quẽ pro perfecto exhibẽt qui de ea arte scripsere Græci Latiniq; illa omnia quæ in architecto requirit Vitruvius scire debere, & πολυμάθεια, quã Advocatus tanquam vanã repudiat, pectus oppletũ habere præcipiunt. Nec poëta potest videri in arte sua excellens qui ea omnia ignoraverit. Nulla est artium inter se sordidarum coniunctio aut cognatio. Nam sutrinam bene potest

cal-

callere qui fullonicam non didicerit, & faber esse optimus, qui in textrino nunquam sederit. Sed nec sellularias inter & liberales ulla est, aut exigua admodum affinitas. Sapientem tamen suum Stoici non solum ἐγκυκλίοις omnibus scientiis instructum obtrudebant, sed etiam sutorem bonum esse, pistorem & textorem nihilo deteriorem, affirmabant. Qua mente ita senserint, non disputo, unum tamē olim extitisse sophistam scio Hippian nomine, qui præter artium liberaliū cognitionē quibus egregie imbutus fuit, nullum fere opificium quod manu elaboratur tunc excultum est, in quo non excelluerit. Venit aliquando Pisam cum Olympicum certamen ageretur celeberrimo totius Græciæ conventu, non minus, inquit Apuleius, cultu visendus, quam elaboratu mirandus. Omnia secum quæ habebat nihil eorum emerat, sed suis sibi manibus ipse confecerat. Et indumēta quibus indutus, & calceamenta quibus erat inductus, & gestamina quibus

bus erat conſpicuus. Annuli etiam, aurei quem læva manu oſtentabat, faberrimo ſignaculo, & orbiculum circulaverat, & paleam clauſerat, & gemmã inſculpſerat. Stilo Africani ſcriptoris me hæc dicere, manifeſtum eſt. Nec hæc tantum ipſe ſibi concinnaverat manu ſua, quæ utcumque ab arte laudabiliore poſſunt commendari, ſed etiam ſtrigilem & ampullam oleariam ſabricaverat quibus in balneo uteretur. Quid veteres memorias revolvimus & quæ pridem fuere miramur, quæ fortaſſean nec fuere? Habemus in urbe unius diei itinere hinc diſſita virginem nobilem haud minus quã Hippian, numeroſa arte multiſciã, immo plane omniſciam, & tanto magis eo nomine mirandã, quod in hunc ſexũ rarius cadit tanta ingenii fœcunditas, tanta artium copia cum omnes calleat, tot virtutũ coniunctio cũ nulla careat. Quæcunq; manu confici & mente concipi poſſunt, tenet una. Sic pingit ut nemo melius. Sculpit, fingit ex ære, ex cera, ex ligno ſimiliter. In phrygionica ar-

arte, & in omnibus quæ muliebrium ſunt curarum & operum, omnes antiquas & hodiernas provocat ac vincit mulieres. Tot vero doctrinarum dotibus inſtructa eſt, ut neſcias in qua magis antiſtet. Tot linguarũ donis ornata eſt, ut non contenta Europæis, in Orientem uſque ſtudio & induſtria pervolarit, cõparatura ibi Hebraicas, & Arabicas, Syriacaſque, quas adiungeret iam quæſitis. Latine ita ſcribit, ut virorum qui tota vita hanc elegantiam affectarunt, nemo politius. Gallicas Epiſtolas tales concinnat, ut vix meliores Balzacius. Cæteris in Europa uſitatis linguis æque bene utitur ac illi quibus ſunt vernaculæ. Cum Iudæis Hebraice, cum Saracenis Arabice, poteſt commercium habere litterarum. Etiam viris arduas & ſpinoſas ſcientias ita tractat, philoſophiã nẽpe ſcholaſticam & Theologiam, ut omnes ſtupeant quia prodigio ſimilis res eſt, nemo æmuletur quia nemo poteſt imitari, nullus etiam invideat quia ſupra inuidiam ipſa eſt. Eam à me hic no-

nominari modestia eius mihi cognita non sinit, nec etiam opus est, cùm per sua signa satis intelligatur, & agnoscatur ab omnibus. Hæc cum verissima sint, unus vivit ac viget in foro Parisiensi Advocatus, qui non potest pati in eodem homine litteraturæ & Iurisprudentiæ mixturam. Capax omnium simul quæ sciri discive possunt hominis esse ingenium, si sibi non desit, vel ex terræ natura ex qua producti sumus, & in quam reversuri, coniicere est. Ferro sæpius proscindenda est ac vertenda, ut unicam illam speciem quã per sationem acceperit reddat. At quamlibet subacta & versata, & uno seminio consita, vix tamen ab ea potest obtineri quin lolium simul & avenas aliasque herbas cum eo semine quod ei commissum est progeneret, quasi testato significans, se plurium feracem esse quam creditur. Quod & ipsum clarius ostendit ubi inculta relinquitur, ut circa vias & in agris desertis, & vacuis. Tot enim plantis ac fruticibus omnigenis ibi sponte pullulat bonis

ma-

malisque, ut in pauco tempore tota eius superficies senticetis occupetur herbisque aliis immixtis pluribus. Vt redeamus è diverticulo in viam, non iam hic quæstio de finibus litteraturæ quam latos olim habuerit, aut habere nunc debeat, cuius universam ditionem intra artem Donati concludere satagit Advocatus, sed an cum Salmasius Diatribam de Mutuo edidit fines Grammaticæ extenderit, & in Iurisprudentiæ limites eam induxerit, ut persuadere nobis conatur suadæ medulla Advocatus, φῶς νομικῆς, & flos delibatus critices. Profectò si ex canonibus tantum Grammaticis eam controversiam decidere instituisset Salmasius, qua probavit, Mutuum nõ esse alienationẽ, non iniuria potuisset eminentissimus Iurisconsultus queri pomœria Grãmatices ultra quã iustum est fuisse promota, & Iuris attentatos terminos. Sed cum ex regulis ipsius Iuris, ex principiis illius scientiæ, ex responsis veterum Iurisconsultorum, eam quæstionem determinarit,

non

non tanquam Grammaticus id fecisse statuendus est, sed tanquã etsi non Iurisconsultus, certe Iuris non imperitus. Duæ quippe regulæ Iuris totum hoc negotium conficere sunt idoneæ, absque aliis probationibus aut argumentis. Vna est quæ petitur ex leg. CCXIII. *D. de verborum significatione, & refertur ex libro* I. *Vlpiani Regularum, ubi dicitur,* æs alienum esse quod nos aliis debemus, æs suũ quod alii nobis debent. *Non enim ex necessaria consequentia videri potest alienatum quod est alienum ei qui accepit, & suum illi qui dedit. Altera habetur in leg.* LV. *D. de solutionibus, ex eodem Vlpiano, ubi scripsit,* nummos non alienari qui sic dantur ut recipiantur. *Et cum de mutuo datis ibi intelligat, & certum sit, in mutuo nummos ita dari ut recipiantur, illud etiam pro certissimo inde concluditur, Mutuum non esse alienationem. Nam ut Varro etiam dixit, magis Grammaticus quam Iurisconsultus,* si datur ut reddatur, mutuum. *Ex vocis*

ipsius

ipsius veriloquio hoc etiam constat, vel è Grammaticæ scitis ac definitionibus potuisse hanc quoq; quæstionam solvi. Nā mutuum fieri interpretantur cum par pari refertur. Ergo quod datur mutuo, vel ad mutuum, in hoc datur, ut mutuum fiat, ac reddatur par pari, non ut alienetur. Sed illæ duæ regulæ ex Iurisprudentium scriptis petitæ adeo rem definiunt ut non opus sit ad eam decidendam implorare opem Grammaticorum. Et Salmasius ad eum nodum scindendum mutuatus est gladium Iurisconsultorum, non stylo grāmaticali eū dispunxit. Enimvero si dicendum est id quod res postulat, longe mihi magis Grammatica, vel intra eos fines quos habere debet coercita, iuris Romani recte interpretādi capax videtur, quā causidicina. Hæc quippe si dolosi spes refulserit nūmi, & merces opima proponatur, ad ius evertendum sæpius accedere parata est quā ad propugnādū. Pro iure interdū stat si forte causa inciderit iure subnixa. Sin mala deferatur ad advocatū, quæ præmio

 pro-

proposito omni modo sit defendenda, nõ tantũ ius in ea detorquetur atq; enervatur, sed omnino si opus sit, & liti expediat, subvertitur ac subruitur. Inde est quod vulgari inter Græcos proverbio, & nunc etiã inter nos iactato, dicitur de bono causarum patrono, nunquam bonum fieri iudicem. *Ratio est, quia ex probatis & secundum leges ac iuris rationes semper bonus iudex pronuntiat, cum advocati etiam optimi in eo collocent artis suæ excellentiam ac fiduciam, ut malam causam possint adversum ius ac iustitiam obtinere. Vnde & vulgo dictitant nullã non esse bonã si bonum advocatũ nacta sit. Ea est causidicina, non grãmatica, quæ intra fines suos lascivit, quæ petulanter agit, quæ convitiatur, perstrepit, obloquitur, & quæ canino ritu latrat. Qua nihil vanius est, nisi pro solido accipias pretium quod ex eo quæstu ad causidicos redit, multũ in eo diversos ab antiquis prudentibus Iuris, qui causas non perorabant, sed responsa de iure tantum dabant, quæ &*

pro

pro lege obſervabantur. At iſti ubi contra ius in dicendo pro reis ſteterunt pecunia corrupti, mox de iure reſponſitant pretio adducti. Quorum reſponſis ſi hodie ſtaretur, & ſi pro regulis iuris ea tenerentur, nihil foret diſtortius, depravatius & iniquius, & invicem ſibi magis contrarium illo iure quod inde cōponeretur. Præterea cauſis agendis occupati, & reſponſis conſiliiſve de Iure municipali venundandis intenti, non mirum eſt, ſi ad Iuris veteris ac Romani intima penetranda & rimanda otium ſibi non faciant qui tam negotioſam in quæſtuoſis ſtudiis vitam colunt. Si quando vero ad hæc ſacra animum conferre libeat, tum ingenium adferunt nimis profanum & alienum à cognitione horum myſteriorum, dum aliud agunt, & halucinantur. Atq; inde ea peccata cōmittere illos neceſſe eſt qualia ſolent οἱ ἐξορχούμενοι τὰ μυστήρια. *Inde illa Advocati non ferenda in eo qui ſe Iuriſconſultum dicit*, Servum communē ſecari in partes, *cum ſectio ſit earum*

 tan-

tantum rerum quæ partitionem ac divisioneẽ ex sua natura admittunt. Cum docet eũ qui meretrici dat, turpiter facere, non quod det, sed quod condicat, *cum quæratur eo titulo, an condictio competat dati ob turpem causam, si uterq;, dans & accipiens, aut alteruter, turpiter fecerit dando. Cum* remittere testimonium *exponit pro non dicere*, & renuntiare *simpliciter positum, pro testimonium dicere. Cum* obloquutio innocentiũ *explicatur*, *συνηγορία κατὰ τῶν ἀνευθύνων. Cũ deniq; alia plura huius κόμματος in illis libris de auctoritate rerũ iudicatarũ & Observationũ passim occurrunt, quæ partim hic observavimus, partim in aliud tempus reservavimus. In ipsa Epistola liminari ad illustrißimum Memmium, in qua decuit quasi frontispicium operis splendidum & magnificum constitui, ὢ καλὸν θεὶ qualis est? Quam ineptus? quã parũ sibi constãs? & quam gloriosus in togata militia Thrasonidas? Primo laudibus in cœlum fert qui Iurisprudentiam illustrarunt o-*

pe bonarum litterarum quas cum ſcientia Iuris coniunxere. Mox in eadem pagina eamdem litteraturam latius evagantem, non eſſe pro vanitate ſua tolerandam dicit. In eadem tamen periodo maximam eius vanitatem apparere ait, quæ ſtudiorum caput & fundus in nonnullis exiſtere cœpit. Statim ſubiicit, hoc tamen ferri poſſe quamdiu laſcivit intra proprios fines, ſed ſi extra oleas divagetur, tum demum oſtendi veritatem veteris dicti quaſi ab oraculo pronuntiati, πολυμαθημοσύνης οὐκ εἶναι κενεώτερον οὐδέν. *Quaſi auctor illius ſententiæ de illis eam protulerit qui cum Iuriſprudentia litterarum humaniorum eruditionem iunctim excoluerint. Alius dixit vel idem,* πολυμάθειαν νόον οὐ διδάσκειν, variam rerum plurimarum eruditionem bonam mentem non docere. *Quod ſi verum eſt, ut fatemur eſſe, tum etiam fateamur oportet, pro* πολυμαθεστάτῳ *haberi debere hunc Advocatum. Paulo poſt addit idem, nihil ſe magis odiſſe in litteris quam*

 pra-

pravam earum & ineptam cum aliis artibus ac ſcientiis mixturam. Vult nimirum omnes eſſe aut meros Iuriſconſultos, aut meracos grammaticos ſive litteratores ſine admixtione ullius alterius artis aut doctrinæ. Cur igitur paulo ante tam ſuperciliosè damnavit illos Iuriſconſultos qui litteras non ſolum negligunt, ſed etiam odiſſe incipiunt, veluti inſtrumenta ſtultitiæ, quique iam veterem illum & ſqualentem ſcientiarum habitum revocandum exiſtimant? Hos etiam ibidem ſemidoctorũ pragmaticorũ *nomine infamat. Quibus tenebimus vinculis hunc Protea? Ita deinde ſe odiſſe dicit hanc litterarum cum ſcientia Iuris mixturam, ut tamen eas miſcuerit. Sed hoc ſibi condonandum eſſe, quia ſine affectatione id faciat, & nullo vanæ gloriæ ſcilicet aucupio. Sua nõ tantum bella & κομψὰ, ſed utilia & ſolida videri debere. Feramus hæc in illo omnia, & credamus eſſe vera quæ de ſemetipſo prædicat, dũmodo & de aliorum laboribus & curis æquius iudicet,*

ac deinceps ab illorũ reprehensione tẽperet quos intelligit tam bene se vindicare posse de homine qui tam crebro soleat cespitare. Hic vero vos, Viri Amplissimi, iudices facere constitui uter nostrum iustiora ac veriora protulerit, ille in Salmasio reprehendendo, an ego in defendendo. Deinde etiam iudicabitis, ubi ad ipsum illum nostrum reprehensorem ac censorem redarguendũ pro infinitis erroribus quos in illo opere commisit etiã me accinxi, an id iure fecerim. Qua in cognoscenda causa & iudicio super ea ferẽdo adhibebitis utiq; nisi me cõiectura fallit, quasi παρέδρυς, eruditos illos qui vestras ædes, revera μυσῶν θύρας, omnibus doctis patentes, quotidie frequentãt, Rigaltios, Sarravios, Guietos, Valesios, Menagios, Bullialdos, & alios. Quantum Salmasiũ ipsi ametis scio, quanti æstimetis, non nescio. Non tamen pro illo favorem peto, nec, si peterem fortasse, contra ius & æquum impetrarem, qui veritati plus datis quam amicitiæ. Veniã tantũ posco quod hanc iusto longio-

giorē querelā ad vos detulerim, & vestras aures nō vaciuas nisi seriis sermonibus, hac importuna mea garrulitate nimis familiariter oneraverim. Nec gravate eam dabitis amico veteri, & tot vestris obstricto beneficiis, ut cum eorum subit memoria, non alia ratione quæ vobis debeo posse me videā expungere, quam fatendo, à me ea dissolvi non posse, & promittendo, quoad vivā gratum & memorem mihi animum eorum futurum. Valete, Viri Illustres, ac me amate. Prid. Idus Februarii CIↃ IↃ C XLV.

CAPUT I.

Quid sit ἔρανος. Qui amico egeno præstabatur, Mutui genus fuisse, ex eventu, vel donationis. Reddi solitum ab eo qui posset. Quot ἐράνου genera. Vnum ad convivia ex symbolis factitata fuisse usurpatum. Δεῖπνον ἐκ συμβολῆς. Συμποσιάρχης dictus, qui ei rei præficiebatur, non ἐρανάρχης. Alterum genus ἐράνου ad amicorum inopiam sublevandam fuisse institutũ. Nullus in eo πληρωτὴς ἐράνου. Quid sit ἀγερμός. Quomodo ἀγύρτης, & ἐρανιστὴς differant. Multa alia de hoc erano.

PRÆCIPUE hic nobis res erit cum auctore rerum iudicatarum, quibus adiunxit observationum & emendationum librum. In quibus libris multas emendationes & observationes Salmasii vir ille doctissimus & celeberrimus fori Parisiẽsis Patronus dedita opera sibi vellicandas sumpsit. Nõ enim potuit ferre doctissimus disertissimusq; causidicus, alia tractari ab amico suo quã philologica, & fabrum ad fabrilia remisit tractãda. Lubẽter hoc illi condonassem, nisi animadvertissem, captasse ubique oc-

casionem Salmasii carpendi, quo iure, quaque iniuria. Quo successu id ab illo tentatum sit, hic lubet demonstrare. Sed ea tantum seligemus, quæ ad ius spectant Atticum & Romanum. Quoniam enim semel instituimus Salmasium defendere adversus obtrectationes aliquot Doctorũ & Professorum Iuris, calamo currente, & adhuc fervente, placuit una eademque opera & adversus Patroni causarũ absurdas & malignas reprehensiones eum tueri. Ab ἐράνῳ incipiemus. Nam genus illud collationis apud Græcos affine mutui, plane mutuum evadit ex eventu, cum etiã, si usus veniat, alienatio plerumque existat, si contingat, eũ, cuius in gratiam collectus fuit ἔρανος, non posse ex inopia emergere. Si enim, ut lapsus erat facultatibus, cuius rei causa amici contulissent, iterum ad eas divitias rediret, ut solvendo esse posset, tenebatur illud quod ab amicis acceperat levandæ suæ miseriæ, unicuique eorum reddere. Idque plane & clare testatur Theophrastus in charactere μεμψιμοιρίας, his verbis: καὶ ἐράνου εἰσενεχθέντος παρὰ τῶν φίλων, καὶ φήσαντός τινος, Ἱλαρός ἐστι, καὶ, πῶς, εἶπεν, ὅτε δεῖ τὸ ἀργύριον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ, καὶ χωρὶς τούτων χάριν ὀφείλειν ὡς εὐηργετημένον;

νον; *Iam si amici conlata stipe eius miseriam sublevarunt, dicente aliquo, Hilaris est: Quomodo, inquit, cum & unicuique pecunia sua reddenda sit, & præterea etiam gratia habenda pro beneficio accepto?* Salmasium, qui ita interpretatus est, etiam hoc nomine institit reprehendere facundissimus causidicus, negatque, *inde effici, pecuniam ab amicis collatam necessario iure iis fuisse reddendam, sed eo tantum casu, quo in eam fortunam inciderent quæ eadem ope egeret.* Quod est ineptissimum, cum dicat diserte Theophrastus, unicuique esse reddendum eorum qui contulissent stipem in amici casum. At quando erat futurum, ut omnibus redderet, si expectaretur similis casus & fortuna amicorum, quæ tali auxilio & ope indigeret? Ecce centeni amici corrogarunt pecuniam ad unius amici inopiam sustentandam. Oportet igitur, ut isti centeni in eamdem calamitatem incidant, ut singulis rependere vicē possit hic amicus qui opibus eorū adiutus est. Nam certe si unus aut alter ex eo numero, pone etiam viginti, aut triginta, in eam causam reciderint qua iuvari pariter debeant, non verum fuerit quod ibi dicit Theophrastus, eum qui ἔρανον accepit teneri unicuique postea tantumdem reddere,

Herald. p. 147

dere. Præterea iniquum eſt, eum, qui pecunias à pluribus amicis gratuitas acceperit, quibus ex duro caſu poſſet emergere, ſi poſtea in re lauta eſſe cœperit, non reddere ſingulis amicorum qui ſubveniſſent eius egeſtati. Immo ius erat eos cogi, ſi ſponte ſua quod honeſtas requirebat nollent facere. Hinc ἐρανικαὶ δίκαι inſtitutæ. Quas in republica ſua non admiſit Plato, lib. 11. de legibus: ἐράνων δὲ πέρι, τὸν βουλόμενον ἐρανίζειν φίλον παρὰ φίλοις. ἐὰν δὲ διαφορὰ γίγνηται περὶ τῆς ἐρανίσεως, οὕτω πράττειν ὡς δικῶν μηδενὶ περὶ τούτων μηδαμῶς ἐσομένων. Quibus verbis haud multum refert, utrum ἐρανίζειν accipiatur de pecunia conferenda, an exigenda, quamvis hoc magis probem. Non item illud quod vult fori patronus, δίκας illas ἐρανικὰς Athenis vulgo exerceri ſolitas, non ut is qui amicorum collationibus adiutus fuerat in re miſera ea quæ acceperat redderet, facultatibus reparatis, ſed ut eos à quibus beneficium illud acceperat, eodē beneficio proſequeretur ſi quādo rès flagitaret. Quod eſt falſiſſimum. Nā ex omnibus auctorum locis qui ἐράνου huiuſmodi meminerunt, conſtat, liberum unicuique fuiſſe, miſeris & afflictis amici rebus ſuccurrere, nec ulla actione quemquam

cogi

cogi ſolitum ad conferendum. Multi ſubterfugiebant ac ſubducebant ſe ad occurſum & conſpectum eorum quos ſciebant ἔρανον colligere. Et ex multis locis conſtat Theophraſti, & aliorum auctorum, inter vias, & in publico, ab occurrentibus amicis pro amico ſtipem illam flagitaſſe, aut ſæpe adiiſſe celebres conventus in quibus ſollemne convivium aliquod agitabatur, ut à ſingulis convivis exigerent. Et recte Caſaubonus vir ſuæ ætatis maximus in notis ad Theophraſti characteres obſervavit, hoc genus ἐράνου veluti medium quoddam extitiſſe, inter id quod δάνειον creditumque proprie dicitur, & ſtipem illam quotidianam quæ mendicis hominibus & æruſcatoribus ſine ulla recuperandi ſpe erogabatur, quam Græci ἐλεημοσύνην vocant. In mutuo omnino reddenda fuit pecunia credita. Atque ut reddi poſſet, cavebat ſibi creditor pignoribus, & fiduciis. In illa ſtipe quæ mendicis datur, & ἐλεημοσύνη vocatur, nullo caſu pecunia ſic erogata repetitur nec recuperatur. Nomine ἐράνου collata repetebatur, ſi amicus qui eo beneficio uſus erat, lapſas opes reparaſſet. Non repeti ab eo ſolebat, ſi iniquior ſors ſemper premeret,

fortunaque improſpera tenorem ſuum ſervaret. Quidquid contra hæc dicat facundus advocatus, cauſa certe cadet, vel unico Theophraſti loco, quem ſupra adduximus confutatus, & convictus, ex quo liquet, ſingulis reddi ius fuiſſe quod contuliſſent, ſi ſolvendo eſſe poſſet aliquando is qui acceperat. Hoc unum præcipue fuit quod in tractatu Salmaſii de ἐράνῳ putavit culpandum, ubi πληρωτὴν ἐράνου interpretatus eſt unumquemque qui ſtipem conferret. Non placuit hæc expoſitio doctiſſimo patrono, ſed aliam commentus eſt, non alio ſtudio ac mente, quam promendæ alicuius novitatis, quæ Salmaſii opinionem refutaret. Ipſe ergo ita interpretatur. *Calamitoſi,* inquit, *eranos quandoque ipſi illos colligebant. Sæpius tamen amicus aliquis, qui rem in ſe ſuſcipiebat. Ab aliis calamitoſi amicis corrogabat quod poterat, & ſi quid deerat ad ſupplendam ſummam qua opus erat ad ſublevandam amici calamitatem, id de ſuo ſupplebat, qui ideo dicebatur* ἔρανον πληρῶσαι & ἐράνου πληρωτής. Satis multa verba funditavit, ſi ſcopum attingerent, & ad rem pertinerent. Sed nec ratione nec auctoritate nititur, quod dixit, nec ulla veri ſimilitudine. Quis enim illum docuit, amicum ex pluribus

ribus miseri amicis unum ita collectam hanc in se suscepisse, ut quod ex turba benevolorum corradere non posset, ipse de suo suppleret? An ab aliquo auctore id hausit antiquo, & Attico? Nominet ipsum, & verba eius adducat quibus credamus. Nisi testem videamus idoneum, non est verisimile, cuiquam oneris id fuisse impositum, ut ad laborem & operam quærendæ stipis, & amicos ea gratia ostiatim vel vicatim circumeundi, damnum etiam rei suæ familiaris adderet, & supplere cogeretur summam, quæ amico, cui id parabatur, sublevando videretur necessaria. Quid si nihil omnino à cæteris amicis corrogare potuisset? An ipse totam summam sufficere cogebatur ac suppeditare? Sortitone eligebatur ex amicorum grege unus qui id negotium susciperet, an volenti id iniungebatur curæ ac muneris? Quis vero sponte sua tam onerosam damnosamque provinciam capessere sustinuisset, ut præter cæteros amicos id solus in se reciperet quod omnibus ex æquo debuit irrogari? Si forte ductus huic muneri præficiebatur, ostendat iurisperitus aliquem auctorem qui id scripserit. Si sola notione verbi πληρῶσαι, & πληρωτὴς ἐράνου, ita
 sen-

ſenſit, nunc videat, quam fruſtra ſenſerit, ubi intelliget, loquutionem iſtam non ſolum locum habuiſſe in illo ἐράνυ genere, quod pro amicis ad egeſtatem redactis colligebatur, & exigebatur, ſed etiam in ſodalicio. Aliquoties meminit huius ἐράνυ Theophraſtus in characteribus, ſed nuſquam πληρῶσαι ἔρανον dixit, aut πληρωτὴν ἐράνυ nominavit. In alio genere hæc πλήρωσις uſurpata eſt. In illo nimirum quo ſocii ἐρανισαὶ pecuniam menſtruam conferre in arcam communem ex lege ſocietatis contractæ tenebantur. Nec πληρωτὴς ἐράνυ tantum dicebatur ubi voluntaria fuit collatio, ſed in ea etiam collatione uſurpabatur, ubi ex debito id fiebat, & ex pacto inter ſocios inito. Quod ut melius intelligatur, ſciendum eſt, hanc vocem ἔρανος, ſive hunc pecuniæ viritim conferendę morem, in tribus maxime rebus obtinuiſſe. Duo genera fuere voluntaria, unum ex conventione celebrari conſuetum. Qui convivium ex ſymbolis, ἀπὸ συμβολῶν, inſtruebant, ἐρανίζειν dicebantur, cum plures ad epulas una ſumendas pecuniam pro virili ſua parte conferebant. Tale convivium ἔρανος, vel ἀπὸ συμβολῶν, vel δεῖπνον ἐκ συμβολῆς Heſychio. De quo Caſaubonus in Athe-

næum, Salmasius in libro de Vsuris, & alii, plura iam notarunt, non hic repetenda. In hoc erano convivali συμβάλλειν verbum usitatum erat, unde δεῖπνον ἐκ συμβολῆς vocabatur, vel ἀπὸ συμβολῶν. Nullus hic πληρώσει locus. Nullus etiam πληρωτὴς ἐράνε locum sibi vindicavit, eo sensu quo voluit vir doctus. Vnusquisque in re præsenti symbolam suam conferebat. Nemo erat cui cura incumberet ab omnibus exigendi quod conferret debebat, & supplēdi si quid summæ integræ deesset, sive quid minus à cæteris collegisset. Præficiebatur quidem toti negotio aliquis, qui curaret convivium apparandum, qui συμποσίαρχης vocabatur, ut notavit Donatus ad illa Terentii ex Eunucho,

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræo
In hunc diem, ut de symbolis essemus. Chæream ei rei
Præfecimus. dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.

Iste συμποσίαρχης multum distabat ab ἐρανάρχῃ. Et stulte errant viri doctissimi qui eumdem faciunt, ut infra docebimus. Secunda erani species ea est, de qua supra

pra diximus, qua amicus facultatibus evolutus, collata ſtipe adiuvabatur ab omnibus qui in amicorum eius numerõ erant. Quæ collatio omnis voluntaria, & ab ipſo ut plurimum fiebat, cui ſubveniebatur. Per ſe amicos circuibat, aut potius qui inter vias ſibi occurrerent rogabat. Non enim ad eorum domum ventitaſſe arguit Theophraſti locus in charactere Illiberalis: καὶ φίλου ἔρανον συλλέγοντος, προϊδόμενος, ἀποκάμψας ἐκ τῆς ὁδοῦ, οἴκαδε πορεύθῆναι. *Amico eranon colligente, hoc proviſo é via deflectere, & domum ſe conferre.* Sordidus hic, & illiberalis homo, videns venientẽ à longe amicũ qui ἔρανον colligebat, ne illi occurrat, de via declinat, & domum ſuam redit. Ita ſe liberat à collatione facienda in amicum. Ex quibus verbis duo ſunt quæ docemur, ad eorum domos non ventitaſſe huiuſmodi collectores, à quibus pecuniam corrogabant, deinde ipſos colligendi munus obiiſſe, non alteri mandaſſe. Quod & ex altero loco eiuſdem Theophraſti perſpicue probatur in charactere αὐθάδους, his verbis: καὶ φίλῳ δὲ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων, καὶ λέγειν ὅτι ἀπόλλυσι τοῦτο τἀργύριον. Somnium igitur fuiſſe videtur doctiſſi-

doctiſſimi Advocati, qui hariolatus eſt, ſæpius non amicum ipſum qui egebat, ſed aliquem pro ipſo amicorum collegiſſe quod poterat, ut rem eius ſtabiliret. Nullo auctore id poteſt probare. Longe igitur hinc abeſt ille πληρωτὴς ἐράνου, quem volunt ita dictum, quia de ſuo suppleret quod ab amicis exigere non poſſet. Quod tametſi diceretur de hoc genere ἐράνου, πληρῶσαι ἔρανον, nō eo ſenſu acciperetur quo ſtatuunt, ſed ἔρανον amicus ipſe colligere & συλλέγειν dicebatur: qui vero conferebat, εἰσενεγκεῖν, & πληρῶσαι. Item συμποερίσαι, συμφορῆσαι συμφορήσασθαι, συνερανίσασθαι. Qui colligebat autem, ἀθροῖσαι, συλλέξαι, συλλέξασθαι, ἐκποερίσαι, συστῆσαι, συνάγειν, & ſimilia. Vocabatur etiam συλλογεὺς, ut dicit Pollux lib. III. cap. XXVII. ubi omnia verba quorum uſus fuit in hac collecta facienda coacervat, ſed nuſquam inter illa poſuit πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι. Certum tamen eſt, uſitatum in hoc genere fuiſſe, ſed alia notione, pro collatione. Nomina etiam alia plurima recenſet ibidem ei rei exprimendæ, quæ communia erant cum ἀγερμῷ, quæ honeſta partim, partim inhoneſta fuit emendicandæ ſtipis ratio, aliquo prætextu, malo bonove, ut χελι-

δονι-

δονιςῶν, & κορωνιςῶν, & aliorum huiusmodi sacrorum mendicabulorum, in quibus etiam numerandi sunt Galli Matris Deum sacerdotes. Inde ἀγυρτῶν nomen infame, de æruscatoribus, & circulatoribus stipẽ inhoneste cogentibus. Pollux in commune tam de eranũ colligentibus quam de eiusmodi quovis prætextu stipem undique cogentibus, & emungentibus: τὸ δὲ ἀγερμὸς, συναγερμὸς, ἄθροισις, συνάθροισις, συναθροισμὸς, πόρος, συλλογὴ, συναγωγὴ, ἔρανος καὶ σύστασις. Hæc verbalia communia sunt, tam ἀγερμοῦ quã ἐράνου. Addit, ὄνομα δὲ μόνον ὁ συλλογεύς. Coactor vel collector tam de ἐράνῳ quam de ἀγερμῷ. Mox subiungit, ἕτερον γάρ τι ὁ ἐρανιστὴς, καὶ ἀγύρτης. Hic vocat ἐρανιστὴν qui colligit pro se ἔρανον. Ἀγύρτης improbus est mendicus, & qui mala arte æra corradit, ut præstigiator, & alii similes. Alia etiam via explorare datur an ille πληρωτὴς ficticius qui absolvere summam & integrare de suo cogebatur, adhibitus fuerit ad eranon pro amico colligendum. Aut certa summa singulis amicorum imperabatur, aut arbitratu suo nummos conferebant, quot vellent, ut fit in stipe danda mendico. Priore casu omnes idem præstabant. Nec ergo πληρω-

τὴς

τῆς, id eſt, ille qui colligebat, plus tenebatur conferre quam reliqui. Poſteriore caſu ſi ad libitũ quiſq; quod vellet largiebatur, iniquum erat duriore eum eſſe conditione ex amicis qui operam ſuam ad colligendum præſtabat, ut non ſolùm plus quam cæteri daret, nec ab eius voluntate id penderet, ut in aliis amicis, ſed etiam id omne quod alii non dediſſent teneretur dependere. Fatetur vir doctus, aliquando ipſos quibus hoc beneficium præſtabatur, per ſe eranon collegiſſe. Cum hoc fiebat, nullus ergo tum erat πληρωτὴς ἐράνȣ. Quem ſemper videntur adhibere debuiſſe qui collata ſtipe ſuæ miſeriæ ſuccurri poſtulabant. Nam per iſtum πληρωτὴν plus corraſiſſent ab amicis, quam per ſe petendo, cum ceſſantibus aliis amicis, ipſe fungi pro omnibus deberet, & totam ſummam ſubminiſtrare. *Nonne*, inquit doctus Advocatus, Her. p. 142 qui hanc ipſe ſibi obiectionem facit, *officium illud poterant honeſte recuſare ſi facultates non ſuppetebant? Neque enim ab amico quicquam exigi debet quod eius facultates ferre non poſſint. Sane cauſari poterat aliquis, officium illud ſive munus à ſe iam eſſe ſuſceptum, quare id implendum ſibi eſſe.* Reſpondet ipſe ſibi, & diſſolvit quod obiecit: *Munus illud*

quan-

quandoque neceſſarium fuiſſe, nec potuiſſe detrectari. Quod paucis cognitum eſſe videre ait. Certe haud mirum paucis eſſe cognitum quod nuſquam fuit. Quis enim veterum meminit, amico alicui ex pluribus neceſſitatem hanc imponi ſolitam, ut colligeret pro egente eranon, & quod ab aliis eius familiaribus extorquere non poſſet, ipſe præſtaret de ſuo? Dixit, *quandoque neceſſarium fuiſſe hoc munus, nec potuiſſe detrectari.* Ergo aliquando poterat detrectari, nec ſemper neceſſarium fuit. Docere ergo debuit, quando neceſſarium fuerit, & quando non fuerit. Quod ſubiicit de ἐρανικαῖς δίκαις non eo pertinebant, ut aliquis adigeretur ad colligendum pro amico eranon, & dependendum pro cæteris, ſi collecta minus largiter reſpondiſſet. Paulo poſt idem ſubiicit, *ad extraordinariũ illud munus, nẽpe erani pro amico* p.143 *colligendi, neminem invitum potuiſſe compelli, & ab initio fuiſſe voluntatis.* Sic parum ſibi conſtat. Non poterat detrectari, & neceſſarium erat. Mox ait, neminem invitum ad eum potuiſſe compelli, & ab initio fuiſſe voluntatis. Sed explicat ſe, *Niſi ſi quis*, inquit, *ad eiuſmodi officium antea confugiſſet, atque amicorum humanitatem expertus in re eorum anguſta iis reddere detrectaret.*

ftaret. Hæc nihil ad rem, nec nodum quo ſemetipſum intricavit, ſolvunt. Humanitatem amicorum in re aliquando ſua anguſta expertus, ſi meliore loco eſſe cœpiſſet, cogebatur reddere ſingulis quod ab iis accepiſſet, ut ex Theophraſto liquet. Si amicorum aliquis in ſimile incidiſſet infortuniũ, qui ab illo adiutus aliquando fuiſſet, etiam ſi iam reſtituiſſet quod ab eo acceperat, nihilo ſecius humanitas poſcebat, & mos ἐρανων, ut ei ſubveniret quamvis nihil ei deberet ex priſtino beneficio. Quod ipſum tamen voluntatis fuit, non item illud, ut non redderet quod accepiſſet, ſi facultates eius iam reparatæ id ferre poſſent. At quod quis teneretur colligendi pro amico onus ſubire, & nõ liceret id detrectare, nugæ ſunt nugaciſſimæ. Et nunquam id probabunt ullo veteris auctoris teſtimonio. Quin & ratio ipſa repugnat, præter auctoritatem Theophraſti, ex quo diſcimus, egentes ipſos per ſe collegiſſe pro ſe. Et ſane egeſtuoſus ipſe pro ſe rogans longe magis proficit quam per alium. Habitus miſeri ſupplicis, & vox querula rogantis ſibi ſubveniri magis efficit, quam procuratoris idem pro alio ferentis tralaticium officium. Si certa

ſumma opus erat ad funerandam uxorem in egeſtatem redacti, aut ad patrem captivum redimendum, aut ad dotem filiæ dandã, aut ad *æs alienum* diſſolvendũ, non propterea neceſſe fuit amico alicui hanc operam delegare, qui ſolveret ipſe de ſuo, ac ſuppleret ſi quid alii amicorum minus facerent. Plus tantum petendum fuit quam erat neceſſarium. Si centum aureorum ſumma videbatur neceſſaria ad anguſtias ſuas explicandas, petere debuit ducentos, aut centum quinquaginta. Numerandi etiam amici fuere, & de ſingulis ferenda coniectura certior, qui nam eorum animũ conferendi haberent cum facultate coniunctum, & qui minus poſſent quam vellent, quiq; nec vellent nec poſſent. Ab his nihil erat exigendum. Ab illis, qui certi erant, poterat cum fiducia ſperari & expectari quod ab his expetitum foret. Sed cum hic ἔρανος quaſi mutui genus ſit, an videtur in eo collatio facta pro voluntate cuiuſque amicorum? Sic autem ad ſtipem mendicantibus datã ea collectio propius acceſſiſſet. An imperabatur ſingulis quod conferrent, & omnibus eadem ſumma, ut in capitationibus? An ipſi inter ſe amici cõgregati hanc quaſi capitationem ſibi impone-

ponebant? Unde apud Theophrastum in charactere περὶ αὐθαδείας. καὶ φίλῳ δὲ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπὼν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων. *Amico iubenti eranum conferre*, τὸ ταχθὲν nempe quod amici statuissent. Cum viri bene de republica meriti funus collata stipe esset faciendum, quod non raro Romæ olim stante republica factum legimus, ita unicuique ex populo viritim imperabatur, quod pendere deberet. Dionysius lib. VI. de Agrippa Menenio collata stipe funerato, παρήνεσαν δὲ τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέξασθαι, καὶ συνενεγκεῖν καθ' ὅσον ἂν αὐτοὶ τάξωσιν. *Quantum ipsi constituissent, tribuni plebis.* Et paulo post: καὶ ἑκάστου φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθέν. *Et singulis conferentibus quod statutum erat.* Eadem omnibus imperata summa est, non alia atque alia pro modo cuiusque facultatum. Cum enim exiguum esset quod imperabatur, æque tenuioris fortunæ cives id præstare poterant ac opulentiores. Quadrantes à singulis exacti. Unde & *collatis quadrantibus Agrippam Menenium sepultum tradunt auctores Romani.* Κατ' ἄνδρα ἐρανισμὸν vocat hanc collationem sive collectionem. Idem Dionysius ibidem. Non aliter fuisse in Græcorum ἐράνοις valde verisi-

mile eſt. Sed cum ſingulis certa quaſi penſitatio imponeretur ex conſilio amicorum, liberum tamen fuit ſingulis, eam non præſtare. Sola honeſtatis ratio, & humanitatis, & conſuetudinis, quæ inter amicos tum vigebat id videbatur exigere. Sordium homines notiſſimarum, & deparci, & quibus parva honeſti ac decori cura, officio ſuo deerant. Nullus ergo πληρωτὴς ἐράνȣ fuit in hoc genere, ea ſignificatione, ut pro amico colligendi munere fungens ſummã, ſi minus integra poſſet ab omnibus corradi, conficeret ipſe de ſuo ſupplendam.

CAP. II.

De tertio genere erani. An ordinarium appellandum. Quis in eo πληρωτὴς *appellatus ſit. A ſingulis collegii eraniſtis* πλήρωσις *ſive penſitatio menſtrua inferebatur.* Κοινὸν τῶν ἐρανισῶν, *ut* κοινὸν τῶν Λατίνων. *Eraniſtarum ſocietas ſimilis* Συμμορίᾳ, *& eraniſtæ* συμμορίταις. *Quid ſignificat* πληρῶσαι ἔρανον, *implere ſolutionem, & plenam præſtare penſionem. Alius* συλλεκτὴς, *alius* ἐράνȣ πληρωτής. *Collegia nullam habuere iuriſdictionem. Alia multa.*

TERTIUM genus ἐράνȣ fuit quod *ordinarium* vocare placuit eruditiſſimo

mo cauſidico, ut *extraordinarium* quod frequentabatur in amicis pauperibus ſublevandis. Neſcio quare, cum huius diſtinctionis nulla extet mentio apud veteres auctores. Aeque autem ordinarium fuit iure & more Attico, amicos ad inopiam delapſos collatione familiarium adiuvari, quam ſocietatem coiri ad ἐράνους conferendos. Quomodo appellabunt prius illud ex tribus genus, quo convivia de ſymbolis collatis fiebant inter plures? Tralaticium quippe etiam erat Græcis, huiuſmodi convivia celebrari, in quæ ſinguli convivæ ſymbolam ſuam conferebant. Utrum ordinario ἐράνῳ id genus accenſebimus, an extraordinario? Sed parum de his laborandum. *In ordinario*, inquit fori patronus, ἐράνῳ, quem nos hic tertium nominamus, poſt duo priora explicata, *neceſſitas penſitationis menſtruæ, & πληρώσεως, quam ſecundum cuiuſque ordinem contingebat. inerat.* Si neceſſitas incumbebat ſingulis ἐρανιστῶν pendere quod conſtitutum erat, & conferre in communem arcam ſingulis menſibus, quis locus in ea fuit illi πληρώσει imaginariæ Iuriſconſulti, qua πληρωτὴς ἐράνου debebat ipſe colligere, & corradere ab omnibus id quod tenebantur pendere,

& qui pensionem non solvissent sibi iniunctam, ipse πληρωτὴς de suo eam exsolvere & supplere cogebatur? Subiicit deinde doctissimus Iurisconsultus: *Qui in collegium eranistarum recepti erant, collationi menstruæ deesse non poterant, quod qui faciebant dicebantur ἐκλιπεῖν φορὰν, & pœna aliqua erat in eos constituta. Certe ad id munus adigi poterant, qua de re dabatur singulis mensibus iudicium, in ipso scilicet eranistarum collegio, quod singulis mensibus coibat.* Cùm hæc ita se habeant, ubi igitur ille πληρωτὴς qui pro illis solvere tenebatur, si qui pensitationi menstruæ non respondissent? Si enim singuli pœna constituta adversus deficientes, quot mensibus pensioni, cui erant obnoxii, satisfacere adigebantur, non unus pro aliis hac collatione fungi necesse habebat, si contingeret aliquem ἐκλιπεῖν φορὰν, & collationi deesse. Sed si quid extricare possum ex tribus capitibus satis confusis quæ huic tractatui de erano dedit, video illum velle in hoc ordinario ἐράνῳ locum non habuisse eum ἐράνου πληρωτὴν, verum in altero illo amicorum. Sic enim scribit: *Is igitur qui ἔρανον συνέλεγεν, quique erat adeo ἐράνου πληρωτὴς, dicebatur etiam ἐρανίζειν, non conferre amico, sed aliorum eranos corradere, & quod*

de-

deerat ad abſolvendam ſummam, qua opus erat ad rem amici tuendam aut inſtaurãdam, de ſuo ſupplere. Hæc ille initio capitis de erano ſecundi, ubi probare conatur, perperã à Salmaſio acceptũ fuiſſe ἐράνου πληρωτὴν, & in eo exponendo plurimũ à vero aberraſſe. Sed ipſe miſerrime in eo hallucinatus eſt, & dum alterius errorem reprehendere ſatagit, in longe maximo deprehenditur, & duplici vice peccat, dum male carpit quod rectũ eſt, & ipſe cenſor flagro aliorũ ſe præbet obnoxium. Primũ ubicunq; veteres meminerunt illius generis ἐράνου, quo res amicorũ perditæ collata ſtiepe familiarium inſtaurabantur, tametſi apud illos extet mentio ἐράνου πληρώσεως, vel πληρωτοῦ ἐράνου, aliter ea verba accipienda ſunt. Ipſe amicus indigẽs opis amicorũ, eos circumibat, ab his petebat, & colligebat. Vnde & συλλογεὺς dicebatur, & verbum de eo συλλέγειν uſurpabatur. Amici ipſi qui conferebant, εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, & συμφορῆσαι, vel συμφορήσασθαι, ut Latini *conferre*, & alia de quibus diximus ſupra. Si & πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι de eo uſurpetur, idem ſignificat quod εἰσφέρειν, vel εἰσενεγκεῖν. Omnes autem auctorum locos in quibus πληρωτὴς ἐράνου nominatur, de

isto etiam ἐράνῳ, quem *ordinarium* appellare maluit, intelligendos esse constat. Nam certe omnes auctores Attici, & antiqui πλήρωσιν ἐράνε, etiam de isto genere usurpasse leguntur, in quo unusquisque menstruam pensitationem ex lege societatis præstabat. Qua in pensione solvenda nullus omnino locus fuit illi πληρωτῇ, qualem nobis eum Advocatus exponit. Quod & ipse agnoscere videtur, dum ἐράνε πληρωτὴν ei soli collationi quasi proprium assignat, qua amicorum res lapsæ ab amicis sustentabantur. Quid si igitur planum facimus, πληρωτὴν ἐράνε de illa quoque collatione dici quæ singulis mensibus fiebat à sodalibus collegii eranistarũ, an hiscere cõtra habebit quominus turpissime hallucinatus sit, reprehendendo quod recte dictum fuerat? Pollux tribus diversis locis exposuit tria illa genera ἐράνων quæ supra commemoravimus. Libro VI. cap. I, quod est περὶ συμποσίε, meminit illorum ἐρανιστῶν qui de symbolis cœnabant, quos & θιασώτας, & εἰλαπιναστὰς, & συσσίτες, & aliis nominibus appellat. Rem ipsam συμπόσιαν, σύνοδον, συσσιτίαν, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν, ἢ ἄριστον, ἢ δεῖπνον, ἢ σύνδειπνον, ἢ θοίνην. Indè & apud Hesychium:

ἔρανος

ἔρανος ἐκ μερῶν δεῖπνον, εὐωχία, ἢ δεῖπνον ἐκ συμβολῆς exponitur. Idem Pollux lib. III. cap. XXVI. tractat de collatione, quam amici plures faciunt ad unius ex amicis facultatibus evoluti casum sublevandum, qui & ipse eius collector existebat. Hanc collectionem ibi appellat συλλογὴν, συναγωγὴν, ἔρανον, καὶ σύστασιν. Nulla nec in hoc nec in illo genere collationis mentio fit apud illum πληρωτοῦ ἐράνου, vel πληρώσεως. In quo tamen genere etiam πληρωτὴς dicebatur qui conferebat stipem. At idem lib. VIII. cap. XIII, cui titulus, περὶ ἐράνων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς, non de conviviali erano ibi sermonem habet, ut perperam interpres vertit in titulo capitis *de conviviis*, nec de amicorum in amicum egentem collatione, sed de hoc genere tertio collegialium, ut ita dicam, ἐράνων, in quibus explicandis nullam facit mentionem συλλογῆς quæ in erano amicorum proprie obtinuit, nullam συμβολῆς quæ collatio propria fuit conviviorum de symbolis instruendorum, sed ἐράνου φορᾶς, ἐράνου καταβολῆς, & πληρώσεως. Locum integrum adscribam, ut constet quam turpiter peccarit vir aliorum castigator promptissimus: Ἔρανος, ἐρανισταὶ, κοινὸν ἐρανιστῶν, ἐ-

ϱανικαὶ δίκαι, ἐρανικὸς νόμος, ἐράνε φορά, ἐράνε καταβολή, κατενεγκεῖν τὸν ἔϱανον, πληϱώσασθαι τὸν ἔρανον, ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Non obſcurum eſt ex his de quo ἐράνῳ intellexerit. Nam κοινὸν ἐρανιςῶν vocat collegium eraniſtarum. Ita vocem illam κοινὸν accipi notum eſt Græce peritis. Vnde τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων apud Dionyſium lib. v. πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων, ad plebem Latinorum, vel ad rempublicam ſive civitatem Latinorum. Etiam Latini *commune* ita uſurparunt, ut Cicero, & in veteri inſcriptione *cõmune Lyciæ*, τὸ κοινὸν τῆς Λυκίας, vel τῶν Λυκίων. Barbari *communiã* dixerunt. Singula collegia & corpora ſocietatum quaſi parvæ reſpublicæ fuere. Vnde & de his τὸ κοινὸν dictum eſt, id eſt, collegium vel corpus. Sic in antiqua inſcriptione, τὸ κοινὸν τῶν ἀλειφομένων, & τὸ κοινὸν τῆς ἀνδρείας τῶν συγγενῶν. De omnibus collegiis ea vox poteſt uſurpari. Quod ignoravit vir doctiſſimus aliorum reprehenſor catus, ſed incautus. *Ergo*, inquit, ἐρανιςὴς *intelligitur tam active quam paſſive, qui ſtipem ſuam menſtruam & ἔϱανον in arcam* ἐϱανιστῶν *communem conferebat, & ideo ſi quando neceſſe erat, eranorum illorum particeps erat. Quo pertinere exiſtimo* τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν *apud Pollucem.* Nihil in iſtis vidit

bonus

bonus vir, nec illud κοινὸν ἐρανιστῶν apud Pollucẽ intellexit nec fortaſſe legit. Nam ex lectis illis Pollucis verbis intellexiſſet, πληρώσασθαι τὸν ἔρανον, & κατενεγκεῖν τὸν ἔρανον, id eſt, perſolvere ſive implere pecuniam menſtruã, & deferre ſive conferre in arcã communem, eamdem rem eſſe. Et cum ipſe agnoſcat πληρωτὴν illum ſuum non habere locum in hac penſitatione menſtrua eraniſtarum collegii, iam fateatur neceſſe eſt, πληρωτὴν ἐράνου non eum eſſe quem putavit, ſed quam Salmaſius explicavit. Si non illi ſatis idoneus auctor Pollux videtur, accedat & Harpocration, ut hoc illi confirmet quod ignorabat. Is πληρωτὰς ἐράνου exponit ex Demoſthene contra Ariſtogitonẽ τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἐωνημένοις. εἶεν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν ἐρανάρχαι. Eos dici πληρωτὰς affirmat, qui ἔρανον ſolverent illis quos ſortito ad hoc munus ſumebant, vel eligebant, quales fuere quos ſua tempeſtate dictos ſcribit Harpocration ἐρανάρχας. Sed mendum eſt in verbis Harpocrationis à viris doctiſſimis nondum animadverſum. Nam pro ἐωνημένοις, ſcribendum eſt, ᾑρημένοις. τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν ἢ ᾑρημένοις. *Sorte ductis aut electis*, id eſt, αἱρεθεῖσιν. Sic Pollux lib. VI. cap. I.

de

de huiusmodi symposiarcha, vel eranarcha, κατὰ κλῆρον ἢ κατὰ δόγμα προαιρεθείς. Hoc autem loco ᾑρημένος, idem valet quod αἱρεθείς, nempe electus. Sic apud Aristophanem in ἐκκλησιαζούσαις.

Ἐμὲ γὰρ ἀνάγκη ταῦτα δρᾶν, ᾑρημένην
Ἄρχειν.
Hæc me necesse est facere, quippe electa sum
Ad imperandum.

Ex quo etiã videre licet, quãtopere falsus sit vir eruditissimus, qui ἐρανάρχας proprie p.154 dictos cũ συμποσιάρχαις confudit. Ἐρανάρχης igitur is fuit in collegio, & cõmuni eranistarum, qui præerat corpori, & accipiebat menstruas cuiusque sodalium ex eo corpore pensitationes. Is aut sorte ductus capiebatur ad hoc munus, aut ei dabatur qui electus ab omnibus fuerat. Communem collegii arcam apud se habebat. Ad eius domum afferebant quod conferendum & inferendum arcæ quisq; habebat menstruatim. Certũ est, nec locũ illum Pollucis, nec istum Harpocrationis posse accipi de ἐράνῳ inter amicos usitato, sed de collegiorũ ἐράνῳ. In quo cum satis constet, atque id etiim agnoscat vir doctus, locum non habere posse illum πληρωτήν, ea significatione qua exponendum censet, hinc colligi prorsus oportet,

tet, πλήρωσιν ἐράνȣ nõ illa notione debere ſumi qua putavit. Pollux συνώνυμα hæc poſuit, τὸ ἔρανον πληρώσασθαι, & τὸ ἔρανον καταινεγκεῖν, conferre eranon, & implere. Harpocration quoque ἐράνȣ πληρωτὰς interpretatus eſt de eraniſtis qui pendunt ſingulis menſibus Eranarchæ quod pendere tenentur ex ſocietatis conventione. Nam verbum ἀποδιδόναι etſi proprie ſignificet reddere quod quis acceperit ex mutui cauſa, ſæpe tamen ſumitur de ea datione, vel præſtatione quam quis tenetur quaſi ex debito, quia ex pacto, conferre. Ita & *reddere* apud Latinos, quamvis *ſignificatum habeat retrodandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem*, ut dicitur in leg. XCIV. D. de V. S. Vt autem liquidius conſtet de quibus ἐρανισταῖς Pollux intellexerit, cum de his τὸ ἔρανον πληρώσασθαι dixit, & τὸ ἔρανον κατενεγκεῖν, ſimiles his eraniſtis eſſe ſcribit τοὺς συμμορίτας. Ἐοίκασι δὲ, inquit, τοῦ ἐρανισταῖς οἱ συμμορίται. Ergo de collegio eraniſtarum intellexit, cum συμμορία corpus ſit certum civium ſive collegium, cuius participes & conſortes dicti συμμορῖται. In aliis civitatibus Græciæ univerſus populus diviſus erat in συμμορίας, ſive corpora ſodalitatum, Athenis ſoli divites, quo fungi mune-

muneribus poſſent, & reipublicæ præſtare intributiones. Harpocration; cuius verba ita diſtinguenda; ὐχ ἅπαν τὸ πλῆθος, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, διῄρητο εἰς τὰς συμμορίας Ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι, καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. Mille ac ducenti tum Athenis cenſebantur ditiſſimi, qui in viginti diſtribuebantur συμμορίας. Sic ſexaginta erant in ſingulis συμμορίαις. Alii, ut Hyperides, quindecim tantum homines in unaquaque συμμορίᾳ ponunt. Vide rationem apud eumdem Harpocrationem. Etiam μέτοικοι Athenis in συμμορίας fuere diſpertiti. Vnde & μετοικικῆς συμμορίας mentio apud Pollucem eodem loco ex Hyperide, ex quo notat etiam Harpocration, ὅτι καὶ οἱ δημοποίητοι ἐνέγραφοντο εἰς τὰς συμμορίας. His ergo συμμορίταις ſive ſodalitatibus ſimiles erant eraniſtæ, quorum collegio qui præerat dicebatur ἐρανάρχης, id eſt, ἐράνου ſive corporis ἐρανιστῶν princeps, ut συμμοριάρχης dicebatur qui unicuiq; συμμορίᾳ prefectus erat, & φυλάρχης, qui tribui. Nō igitur ἐρανάρχης ad convivia proprie pertinuit, ut credidit vir eruditiſſimus. Ἔρανου autē nomine nō ſolum ipſa collatio appellata eſt, ſed ipsū collegiū, cuius primus vel prefectus ἐρανάρχης. Harpocration: Ἐρανιστὴς μέν-

τοι κυρίως ἐστὶν ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, καὶ τὴν φορὰν τὴν ἑκάστου μηνὸς ἔδει καταβάλλειν εἰσφέρων. Ubi ἐρανιστὴν proprie dici interpretatur qui particeps est & consors ἐράνου, id est, collegii eranistarum. Eranistæ igitur sodales erani. At vir doctus miserrime ea verba Harpocrationis exponit, ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων. Sic enim scribit: *Ἐρανιστὴς proprie dicitur, qui eranum confert, & ex consequenti, qui est erani, id est, beneficii τῶν ἐρανιστῶν, particeps.* p.137 Immo contra ἐρανιστὴς proprie Harpocrationi exponitur ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, id est, particeps & consors collegii eranistarum sive erani, & qui partem sibi impositam pecuniæ conferebat singulis mensibus. Sic ἐράνου μετέχειν dicitur, qui unus est erani, & sodalis est ac socius eiusdẽ collegii, ut συμμορίας μετέχειν, qui pars est illius corporis, nempe ὁ συμμορίτης. Idem Harpocration in voce συμμορία. Συμμορίτας ὅτι εἰσὶν οἱ τῆς αὐτῆς μετέχοντες συμμορίας, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ Ὑπερείδης δείκνυσι. Pergit vir doctissimus, sed aliorum censor parum idoneus. p137 *Ergo ἐρανιστὴς intelligitur tam active quam passive, qui stipem suam menstruam, & ἔρανον, in arcam ἐρανιστῶν communem conferebat, & ideo si quando necesse erat, eranorum illorum particeps erat.* Primum male *stipem* vocat men-

menſtruam penſionem quam ſinguli eraniſtę inferebāt. Hoc ſtipis nomē in altero genere erani, quo amici in re anguſta poſiti ſuſtinebantur magis uſurpatur. Quod eraniſtæ ex ſodalitio cōmuni arcæ debent, penſionis vel functionis menſtruæ vicē obtinebat. Modica æra & exigua, qualia mendicis erogantur, vel amicis ad inopiam redactis, id nomen merentur proprie, non penſio legitima, & ordinaria quæ imperabatur ex lege & conventione ſocietatis ſingulis ſodalibus, quæ quaſi tributum potius erat. Vnde & καταβολὴ dicebatur quaſi ſolutio, & præſtatio ſive functio. Nam καταβάλλειν pecuniam, eſt ſolvere, pendere. Harpocration: ὥσπερ περίοδος ἡ καταβολὴ πυρετοῦ ἐν ταῖς περιοδικαῖς νόσοις λέγεταί τις καταβολὴ, διὰ τὸ ἐν ἀποδεδειγμένῳ περιιέναι χρόνῳ, καθάπερ οἱ ἐρανισταὶ τὰς καταβολὰς ποιοῦνται τῶν χρημάτων. Sed fallitur. Καταβολὴ χρημάτων non dicitur quod ſtato tempore fiat, ut nec καταβολὴ acceſſionis febriū. Conſtituto quidem tempore veniunt iſtiuſmodi acceſſiones in morbis recurrentibus ordine temporum certo, ſed non propterea καταβολαὶ appellantur, nec ulla in voce καταβολὴ periodicæ reverſionis notio, non magis quam in ἐπίληψις, & in ἐπισημα-

μασία. Sed nec καταβολὴ χρημάτων ab illis morbis stato tempore, & ordine ingruentibus nomen invenit. Simpliciter τὰ χρήματα καταβάλλειν, est pecunias deponere, dependere, denumerare. Vnde καταβολὴ pensio earum sive præstatio. At febris accessus etiam καταβολὴ, quod cum impetu descendat. Optime in Glossis, καταβολὴ, ἀπόδοσις, *solutio*, *pensio*. Et καταβολεὺς solutor. Ἀπόδοσιν & καταβολὴν idem esse vult. Ita & Harpocratio ἀποδιδόναι dixit & καταβάλλειν de eranistis pensionem menstruam arcæ erant inferentibus. Optimæ Glossæ Latino-Græcæ quæ Philoxeno tribuuntur: *Pensitationem*, τὴν καταβολὴν, τὴν εἰσφοράν. Inde & καταβολεῖν apud Iustinianum in Novellis Const. 1. de Falcidia, de legatis quæ persolvuntur ab hærede, καταβαλεῖν τὰ ὁλόκληρα πρεσβεῖα. Iulianus Antecessor vertit, *persolvere solida legata*. At *Stipem* eædem optimæ Glossæ exponunt ἐλεημοσύνην, non εἰσφορὰν, nec καταβολήν. Nec omnis ἔρανος *stipis* nomine Latine reddi debet. Multominus ille qui quasi ex pacto debet pendi, & persolvi. Hesychius inter alia καταβολὴν interpretatur, τέλος τῶν χρεῶν, id est, solutionem debitorum. Sed & inepta est doctissimi viri observatio de

paſſiva & activa ſignificatione vocis ἐρανιςής. Certum quidem eſt, qui onera ſuſtinet ſocietati ſive ſodalitio communia, commoda etiam participare cum reliquis ſodalibus in cōmune, ſed minime eorum verborum ἐράνȣ μετέχων ea eſt, quam ſibi fingit interpretatio. Nec κοίνον τῶν ἐρανιςῶν Polluci ab ea ratione quam commentus eſt, dicitur, cum omne ſodalitium, ἑταιρεία, corpus, collegium, atq; etiam civitas, τὸ κοινὸν appelletur Græcis. Quæ καταβολὴ autem dicitur de penſitatione menſtrua qua fungi debebant eraniſtæ, ea etiam πλήρωσις appellatur, & φορὰ, & εἰσφορὰ, & καταφορὰ quoq;. Verbum πληρȣ͂ϑαι, pro ſatisfacere, & fundere vel præſtare quod quis debet, non ſolum antiquiſſimæ & Atticæ uſurpationis fuit, ſed etiam uſque ad media tempora Helleniſmi permanſit uſitatiſſimum in ea ſignificatione. Hierocles compoſuit de Ridiculis opus quod γελοῖα inſcriptum eſt, ubi omnis conditionis & generis hominum iocularia & ridicula dicta factave ad cuiuſque conditionis genium & characterem exprimendum exhibebat. Extat caput quo Scholaſticorum τὰ γελοῖα repræſentaverat. Plura capita deſcripſit ex antiquo libro ἀνεκδό-

ἀνεκδότῳ ſacius Voſſius magno parente filius digniſſimus. In iis unum habetur de pigro. Piger igitur ad pigrum venit repetiturus denarium quem ſibi debebat. Dixit piger debitor pigro ſuo creditori, Eia, inquit, hic habes meum marſupium. Ligatũ ſolve, & ſume denarium quem tibi debeo. Creditor etiam piger laborẽ fugitans reſerandi marſupii, maluit remittere debitum, quã ex marſupio id ſumere. Hierocles hæc Græce ita concepit: Ὀκνηρὸς ὀκνηρῷ ὤφειλε δηνάριον. ὁ δέ φησιν, εἰς φασκώλιόν μου δέδεται· λύσον, ἆρον. ὁ δὲ ἀπελθεῖν, φησιν, ἐπληρώθην. *Piger pigro debebat denarium. Dixit hic, In meo marſupio est ligatum: reſera, & tolle. Ille vero, Abi, inquit, iã pro ſoluto id habeo quod debes.* Vbi ἐπληρώθην ſignificat ad verbum *ſatisfactus ſum*. Id eſt, mihi ſolutũ eſt. Ergo πληρῶσαι eſt ſolvere, ſatisfacere: πληρωθῆναι, ſatisfieri. Iulianus Anteceſſor in Novella prima Iuſtiniani, *implere* Latine id dixit quod Græci πληρῶσαι. Notum eſt autem illis qui verſionem eius Novellarũ Iuſtiniani legerunt, multa in iis occurrere quæ Græciſmũ ſapiunt. Sic igitur ille in eadẽ Cõſtitutione. π. III. *Vel enim cognoſcens ab initio modũ ſubſtantiæ dominium non debet, vel ſi quibuſdam ſolida legata perſolverit, omnibus implere debebit.* Id

eſt,

est, solida & integra præstare. Nam πλη-ρῶσαι significat ita solutionem facere eius quod debetur, ut solidum præstetur, nulla facta reliquatione. Quod Demosthenes dixit πλήρη φορὰν φέρειν, id est, *plenam pensitationem præstare.* Τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι. Et hac comparatione hic usus est ab erani sodalibus, qui præstare solidam pensitationē debebant eius quod singulis mensibus inferre tenebantur. Inde verbum πληροφορεῖν fecerunt Græci posteriores, de his qui plene satisfaciunt. Quod etiam translatum est ad probationem plenam, cum aliquis de eo quod ignorabat plene instruitur. Id Latini etiam *implere* dixerunt. Vt in leg. 1. Cod. de probationibus: *Vt creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur*, id est, numeratam plene probare. Sic *implere intentionem* in iure est, probare quod intendas. *Implere petitionem, excptionem.* Sic ergo & *implere*, vel πληρῶσαι, plene est solvere, & solidam præstare pensionem. Nunc videamus auctorum locos in quibus ita sumitur hoc verbum, eosque ipsos, quos vir doctissimus attulit, ut commentum suum nobis adprobaret de illo collectore pro amico collectam

fa-

faciente, cui necessitas incumbebat de suo supplere, quod minus corrasisset. Iam illud demonstravimus, hoc verbum πληρῶσαι in illa pensitatione & collatione frequentatum fuisse ubi locum habere non potuit illa suppletio summæ quæ pro amico colligebatur. Nempe in pensitatione menstrua ab singulis sodalibus corporis eranistarum inferri solita. Nec ergo & in illa συλλογῇ, quę pro amicis pauperatis fiebat, alia significatione potest sumi illa πλήρωσις, quam quomodo à singulis sumitur in pensitatione eranistarum collegii. Etsi enim liberum fuit amicis collationem illam refugere, vix tamen honeste potuit declinari ab illis quibus aliquis respectus æqui & honestis erat, cum mos ita postularet Græcorum, & id maxime requireret humanitas. Ideo quasi ex necessitate hæc collatio unicuique amicorum incumbebat in amicum facienda, qui vitio non suo decoxisset, sed fortunæ iniquitate. Quod autē pertinaciter viri doctissimi, in hac collectione pro amicis sustinenda eumdem fuisse collectorem & πληρωτὴν ἐράνου, ex locis quibus ipsis id probare voluerunt, planum iis faciendum quantopere falsi sint. Ex Demosthene

in Midiana citant hæc verba: Ἐγὼ νομίζω, πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὑτοῖς· οὐχὶ τούτους δὲ μόνους οὓς συλλέγουσί τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Οἷον. Ἔστι τις μέτριος, καὶ φιλάνθρωπος ἡμῶν, καὶ ἐλεῶν πολλούς. Τούτῳ ταὐτὸ δίκαιον ὑπάρχειν, ἄν ποτ' εἰς χρείαν καὶ ἀγῶνα ἀφίκηται. Ἄλλος οὑτοσί τις ἀναιδής, καὶ πολλοὺς ὑβρίζων, καὶ τοὺς μὲν καθάρματα, τοὺς δὲ πτωχούς, τοὺς δ' οὐδὲν ὑπολαμβάνων εἶναι. τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φοράς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. Talionem & retributionem in omnibus quæ bene aut male agimus esse debere, orator Atticus hic censet. Misericordes & beneficos in alios parem ab aliis misericordiam & humanitatem iustum esse consequi. Contra, quos miseret neminis, quique omnes præ se contemnunt, & iniuria afficiunt, remunerari paribus oportere. Ita omnes vitæ humanæ actiones ad instar erani instituendas esse. In omnibus enim actibus locum habere hanc ἐράνων mutuitationem ac vicissitudinem. Ut enim in erano colligendo alii sunt qui ab amicis eum colligunt, alii qui collationem in amicum implent indigentem, qui postea vicissim, si usus evenerit aut necessitas inciderit, pari ab amicis munificentia excipientur.

Duo igitur illa ſunt diverſa in eranis, per quos amici inter ſe mutuis officiis ac beneficiis certant. Alii ſunt qui συλλέγουσιν ἐράνους, nempe amici ad egeſtatis metas detruſi, alii qui collationem implent, amici nimirum ditiores. Iſti ſunt πληρωταὶ ἐράνου, illi συλλογεῖς. Vno eodemque tempore hæc fiunt, erani collecta, & collatio. Vir autem doctiſſimus qui hæc vult eſſe eadem, & ab uno eodemque præſtari, ut idem nempe ἐράνου πληρωτὴς exiſtat, & συλλέκτης, non vidit mentem illius loci Demoſthenis, nec vim eius nec venerem aſſequutus eſt. Verba illa, in quibus tota ratio differentiæ conſiſtit inter πληρωτὴν ἐράνου, & συλλογέα, peſſime reddidit, ἐγὼ νομίζω πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὐτοῖς. οὐχὶ τοὺς δὲ μόνους οὓς συλλέγουσί τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Sic enim vertit: *Ego ſic exiſtimo, omnes homines ſua vivendi ratione quaſi collectam ſibi ipſis facere, non eam modo quam aliqui adimplent, ſed & alias.* Primum οὓς συλλέγουσι τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ita expreſſit, ut ſuppreſſerit alteram partem, οὓς συλλέγουσί τινες. Vt ſcilicet commodius efficeret quod ſentit; πληρωτὰς & συλλέκτας eſſe eoſdem. Deinde φέρειν ἐράνους perperam

Latine transtulit, *collectam facere*, cum sit *conlationem facere*, vel conferre. Vnde φορὰ pro ipsa præstatione & pensione erani. Sed & apud eundem πλήρη φορὰν φέρειν, plenam præstare contributionem, in Oratione 1. adversus Aristogitonem. Item ἐκλιπεῖν φορὰν apud Pollucem, de eo qui deest collationi, nec eam implet. In hoc ipso loco Midianæ φοραὶ præstationes sunt, sive pensitationes. Τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φορὰς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. *Huic easdem æquum est collationes rependi quas ipse aliis præstitit.* Ergo φέρειν ἔρανον est, collationem ferre, stipem conferre, non colligere. Sic igitur Latine reddenda illa verba Demosthenis fuere, in quibus vertendis celebris Advocatus plane cæcutiit: *Ego vero existimo, omnes homines eranos sibi ipsis toto vitæ curriculo conferre, non istos solos quos aliqui colligunt, & quorum collationem implent alii, sed & alios.* Eamdem sententiam alio loco in eadem oratione pluribus exequutus est, sed iisdem fere verbis: Ἐγὼ γὰρ οἴμαι, πάντας ἀνθρώπους φέρειν ἀξιοῦν παρὰ τὸν βίον αὐτοῖς ἔρανον παρὰ πάνθ᾽ ὅσα πράττουσιν, οὐ τοῦτον μόνον ὃν συλλέγουσι, καὶ οὗ πληρωταὶ γίγνονταί τινες. Cur hic vertit censor, ἔρανον φέρειν, *certam pensionem & contributionem*

con-

conferre, in alio vero loco quem ſupra retulimus, *collectam facere*? An idem *colligere*, & *conferre*? An ἔρανον φέρειν utrumque ſignificat? Hæc inter ſe ita diverſa, ut tamen relata ſint, nec alterum ſine altero intelligatur. Eſt qui colligat ἔρανον? Ergo eſt & qui confert. Si confert aliquis, debet eſſe qui colligat. Qui utrumque eumdem facit, συλλέκτλω & πληρωτλὼ, mentem Demoſthenis non capit. Vices in omnibus vitæ actionibus rependi debere pro iuſtis aut iniuſtis factis diſputat, idque exemplo ἐράνων, qui in uſu apud omnes erant & more frequenti. Ego, inquit, moderatus ille, & miſericors, & beneficus erga omnes, merito debeo & parem ab omnibus miſericordiam & humanitatem, comitatemque, experiri, ſi quando uſus venerit, ut opus habeam. Alter, ait, hic violentus eſt, inhumanus, qui miſeretur neminis, qui neminem pro homine habet, τούτῳ τὰς αὐτὰς φορὰς παρ' ἑκάστου δίκαιον ὑπάρχειν. *Aequum eſt huic & vices rependi eaſdem à ſingulis.* Quæ φοραὶ ſive collationes ab erano amicorum tralatæ ſunt, in quo amicus qui in amicum munificus aliquando extitit, eamdem poſtea ab amico liberalitatem dignus eſt ſentire, ſi

 quan-

quando ea opus habuerit. Subiicit statim Demosthenes, Σὺ δ᾽ πληρωτὴς ὢ τοιούτου γεγονὼς ἐράνου, σεαυτῷ τοῦτον δίκαιος εἶ συλλέξασθαι. *Tu cũ conlator istiusmodi extiteris erani, nunc vicissim, ut eiusdem sis collector æquitatis ratio postulat.* Quis non hinc videt alium esse πληρωτὴν, alium συλλέκτην? Qui aliquando liberalis in amicum fuit, & largiter in eius necessitatem expendit & contulit, alio tempore in sua necessitate ab eodem amico, vel ab aliis collatæ beneficentiæ collector existit. Ad similitudinem huius erani tralaticii & in vita communi usitati, Midiam, inquit, alterius erani πληρωτὴν fuisse cognosces. Contumeliosus in omnes erat, arrogans, superbus, immisericors, inhumanus. Hæc ipsius πλήρωσις, hæc præstatio, hęc in omnes collatio fuit iniuriarum, contumeliarum, & contemptus. Nunc vice versa humilis existet, submissus, pueris in iudicia productis lamẽtabitur, ingemiscet, conlacrimabit, verba supplicis more funditabit deprecantia, ut miserationem vestram eliciat. Sed quo se humiliorem faciet, tanto maiore odio eum prosequi debetis, ut duritiem nimirum, & immisericordiã quam ipse olim aliis ostendit, ac præstitit, nunc à vobis vicissim colligat,

gat,

gat, & excipiat. Qualis nimirum πληρωτὴς aliquando erga omnes fuit, dignũ & iustũ est, ut hoc tẽpore talis evadat συλλέκτης, ut nimirũ collectio eius collationi respondeat. Ἀντοίνυν, inquit, ὑμῖν ὀρθῶς ἐπὶ σκοπεῖν, τούτου πληρωτὴν εὑρήσετε Μειδίαν ὄντα τοῦ ἐράνου, οὐκ ἐκείνου. Non fuit πληρωτὴς illius ἐράνου, quem vobis dixi usitatum esse hominibus, ὃν συλλέγουσιν, καὶ οἱ πληρωταὶ γίγνονταί τινες, quem alii colligunt, alii vero conferunt, sed illius quem dixi homines in omnibus vitæ suæ actionibus debere sibi invicem conferre & mutuitare. Qualis ille? Nempe ut qui benefici, & misericordes fuere, tales alios experiri debeant. Qui contra, ut similes mores nanciscantur, vicesq; in omnibus patiantur pro his quæ bene aut male gesserunt. Οἶδα τοίνυν, ὅτι καὶ παιδία ἔχων ὀδυρεῖται, καὶ πολλοὺς λόγους ταπεινοὺς ἐρεῖ δακρύων, & cætera quæ sequuntur iam à nobis exposita supra. Nisi συλλέγειν ἔρανον, & πληρωτὴν εἶναι ἐράνου diversa sint, non poterit constare ratio Demosthenicæ illi ratiocinationi, & comparationi. Vno quippe & eodem tempore hæc duo simul fieri necesse est, ut unus nempe colligat, alii πληρωταὶ sint, id est, collatores. Prout quis serit, ita

metit. Prout quis contulit in erano, ita & colligit. Hæc sententia est Demosthenis. Ergo alius συλλέκτης ἐράνου alius πληρωτής. Vulgarem loquutionem & Græcis Latinisque pariter familiarem, tantum virum non percepisse, valde mirandum. *Conditionem implere* dicitur Latine is qui conditioni satisfacit. Quod & πληρῶσαι Græcis. *Legem implere*, qui legi paret, & satisfacit. *Implere mandata*, qui ea exequitur. *Implere voluntatē alicuius*, qui eam perficit. Unde & Iustiniano Novella I. πληροῦν τὴν τοῦ διαθεμένου γνώμην, *voluntatem testatoris implere*. Quod & πληροῖ τὴν γνώμην τοῦ διαθεμένου τηρήσει. Sic ergo, & πληρῶσαι ἔρανον, φορὰν, καταβολὴν dicitur, qui implet præstationem, collationem, pensitationem, eique plene satisfacit. Nam ἔρανος, ut Salmasius docuit, nihil omnino aliud significat, quam φορὰν, vel εἰσφορὰν, vel καταβολήν. Verbum quippe Græcum antiquum ἐρᾶν pro *fundere*. Vnde ἐνερᾶν *infundere*, κατερᾶν *defundere*, ἐξερᾶν *effundere*. Sic *fundere* & *refundere pecuniam*, Latini dixere. Et *fusionem* pro collatione usurparunt etiam Iurisconsulti. Vt in leg. XXVII. D. de usufructu, pro functionibus & collationibus publicis sumitur, sicut iam observarunt

varunt viri docti ex optimo Glossarum veterum auctore, qui *fusionem* interpretatur εἰσφορὰν δημοσίων, & συντέλειαν. *Fusio* est ἔρανος, ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν, quod est *in terram fundere*, ab antiquo ἔρα, quæ est *terra*. Ergo πληροῦν ἔρανον, & φορὰν, vel εἰσφορὰν nihil est aliud, quam plenam, & solidam illationem, vel collationem præstare, non deminutam, nec defectam. Hinc πλήρης φορὰ, opponitur τῇ ἐλλιπεῖ apud eumdem Demosthenem in prima contra Aristogitonem, ὡς φέροντα τὸ τῆς σωτηρίας πλήρη φορὰν τῇ πατρίδι. An aliud est, πλήρη φορὰν φέρειν, quam πληρῶσαι φορὰν, vel ἔρανον? Contra ἐλλιπὴς φορὰ dicebatur quæ non solida præstabatur, sed in qua reliquatio fiebat, ac τὸ ἔλλειμμα. Hęc ὑπόλοιπος φορὰ etiam vocatur in Oratione Lysiæ contra Aeschinem apud Athenæum lib. XIII. sub finem. Vnde ἐράνου ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, Aristidi in Platonica prima, qui, quod reliquatus fuerat in erano solvendo, sufficit. Cuius verba attulit disertissimus Advocatus, ut ostenderet, πληρωτὴν ἐράνου eum esse, qui, pro amico stipem colligens, si solidam summam non conficeret, de suo sufficere cogebatur. Eû prorsus ibi ratio fugisse videtur. Ille ipse qui non integrum solvebat quod debuerat,

rat, ἔλλειμμα facere dicebatur. Glossæ: ἔλλειμμα, *reliqua*, *reliquarium*. Item in optimis Glossis: *Reliquariũ*, ἔκθεσις λοιπάδ☉. *Reliquatio*, λοιπογραφία. *Reliquatus est debitũ* &c. *Reliquatur*, qui nõ integrũ solvit, in iure. Et *reliquari summam aliquam*, quod vulgo Galli dicimus, *demeurer en reste*. Inde *reliquatores* qui reliquati sunt, & non πλήρη φορὰν fecerunt. Qui *reliqua respondent*, ii sunt, qui, quod ex debito superfuerat non solutum, solvunt. Ita loquutus est Quintilianus. Hoc est Aristidi τὸ ἔλλειμμα ἀναπληροῦν, *reliquationem*, *vel reliquatum solvere*. Quod in erano collegiali, ut ita dicam, usurpatum est, non in amicorum erano, nec in conviviali. Nam illæ omnes loquutiones, φορὰ ἐλλιπὴς, πλήρης φορὰ, ἐκλιπεῖν φορὰν, nihil attinuere ad eranon amicorum, quia non ex debiti causa collatio illa fiebat, ut quæ voluntaria esset. At quæ pensiones menstruæ ab eranistis inferebantur in arcã collegii communẽ, in his φορὰ ἐλλιπὴς sæpe locum habuit, cum multi non solverent quod debebant suo tempore, alii non plenum penderent. Qua de causa, & iudicia reddebantur adversus cessatores, & reliquatores, & compellebantur ἀναπληροῦν τὰ ἐλλείμματα, qui reliquati

lib. 6. 3 p. 297

fue-

fuerant. De hoc genere erani intelligenda verba Demosthenis ex prima contra Aristogitonem, ubi & πληρωταὶ ἐράνου vocantur qui solidam præstant pensionem, & implent canonem, eique solu- p.146
tioni plene satisfaciunt. Ἐπειδὰν τοίνυν οἱ νόμοι μετὰ τοὺς θεοὺς ὁμολογοῦνται σώζειν τὴν πόλιν, δεῖ πάντας ὑμᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥσπερ εἰ ἐκάθησθε ἐράνου πληρωταί, τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις, ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι, τιμᾶν καὶ ἐπαινεῖν, τὸν δ' ἀπειθοῦντα κολάζειν. Ἔρανος γάρ ἐστι πολιτικός, καὶ κοινός, πάνθ' ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ. Ὃν ὁ λείπων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλά, καὶ καλά, καὶ σεμνά, καὶ μέγαλα ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ' αὐτόν. De quo erano hæc intelligenda sint, tametsi non explicasset Harpocration, cuivis tamen vel mediocriter perito facile id patuisset. Non enim de amicorum erano, sed de eo qui à singulis collegii eranistis confertur, & impletur, esse accipienda, nemo potest dubitare. Quasi de collegio aliquo loqui cui reipublicæ corpus comparat, planum est. At nullum fuit collegium, nullum sodalicium institutum pro illis eranis quos in amicum inopem cõferebant amici divites, quiq; colligebantur ab illo ipso amico cui hoc præsta-

ſtabatur. At inſignis fori patronus inſigniter hic hallucinatus eſt, dum utrumque eranon perperam confundit quem recte diſtinxerat paulo ante, hoc eodem capite, alterum vocando *ordinarium*, alterum *extraordinarium*. Sic enim ſcripſit: *Duplex erat* ἔρανος, *ſive* ἐράνου *genus; ordinarium, & extraordinariū, quod ante diximus. In ordinario neceſſitas penſitationis menſtruæ, &* πληρώσεως, *quem ſecundum cuiuſque ordinem contingebat, inerat. In extraordinario non ſemper. Qui in collegium eraniſtarum recepti erant, collationi menſtruæ deeſſe non poterant, quod qui faciebant, dicebantur* ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Ergo ordinarius ἔρανος collegii eraniſtarum fuit, non ille extraordinarius amicorum, cuius colligendi gratia nullum inſtitutum eſt corpus vel collegium eraniſtarum. Ad iſtud officium extraordinarii erani pro amico conferendi, neminem potuiſſe invitum compelli, paulo infra ſcribit. Nulla ergo actio dabatur adverſus renuentem conferre. Hic vero quaſi lethæo poculo exhauſto, omnium oblitus quæ ante ſcripſerat de ordinarii & extraordinarii erani diſcrimine, ita illa miſcet, ut unum idemque eſſe nunc velit. Audiamus clariſſimum Advocatum perorantem: *Si*

qui

qui igitur eiusmodi ope sublevati erant, eos existimo pari officio obligatos fuisse & obstrictos erga eos à quibus beneficium illud acceperant, & in re angusta eorum, qui contulerant, conferre quoque debuisse. Si collectam pro se fecerant, collectam quoque facere obligatos esse. Qua in re si cessabant, corpus eranistarum de querela adversus eos instituta cognoscebat: causa agebatur apud ἐράνου πληρωτάς. Quod colligo ex Demosthene Orat. 1. adversus Aristogitonem. Subiungit deinde verba illa ipsa Demosthenis quæ supra adduximus. Procul dubio cum hæc meditabatur, de causa aliqua clientis cogitabat defendenda, quæ obturbavit mentem eius diversa agitatione, nec sinceram & solidam passa est adplicari ei rei quam tum commentabatur. Alioquin si totus fuisset suus, non in tantam poterat incidere absurditatem, & ἀλογίαν, quam verbis supra citatis expressit. Collegium eranistarum non cognoscebat de erano inter amicos frequentato. Officium hoc fuit voluntarium ad quod nemo invitus cogebatur. Nullum propter hoc collegium institutum erat. Quid mentis haberet cum hæc scribebat nescio. Certe habebat non suam, aut ratio eam fugerat. De collegio eranistarum illa dicuntur apud De-

mosthenem, cuius collegii eranistæ sodales, omnes etiam fuere ἐράνου πληρωταί. Nam omnes implere debebant erani præstationem sive pensitationem quam arcæ communi quot mensibus inferre tenebantur. Nemo poterat ἐκλιπεῖν τὴν φορὰν, id est, pensitationi illi deesse, quod λείπειν ἔρανον hic appellat Demosthenes. ἔρανος γὰρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πάνθ᾽ ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ, ὃν ὁ λείπων πολλὰ καὶ καλὰ ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ᾽ αὑτόν. Vidit vir consultissimus, non posse hæc aliter capi quam de collegio eranistarum. Vidit etiam, eranistas, id est, sodales illius collegii dici à Demosthene ἐράνου πληρωτάς. Scivit etiam, si forte, in præstanda menstrua pensione, quam solvere oportebat eranistas singulos, & in arcam communẽ inferre, nullum fuisse collectorem qui supplere de suo compelleretur quod ab aliis non potuisset extundere. Vt igitur satisfaceret ei opinioni stultæ quam imbiberat, quod ad eranos collegii eranistarum pertinebat proprie, communicare voluit cum erano amicorum, & ex ordinario atque extraordinario genere erani, sicut antea ea discreverat, unum genus concinnavit. Immo etiam supr. p. CXIII.

πλή-

πλήρωσιν agnovit pro pensitatione menstrua qua sodales eranistæ fungebantur: Quæ πλήρωσις non potest eo sensu accipi quo πληρωτὴν ἐράνου intelligendū censuit, sed sumitur pro simplici præstatione; vel illatione quę fiebat ab eranistis collegatis. Hi cum appellantur ἐράνου πληρωταὶ à Demosthene, non recipiunt aliā interpretationem quam pro iis qui plenam præstarent erani pensionem collegio. Et sic Harpocration exposuit ex hoc ipso Demosthenis loco, nominatim indicato, Δημοσθένης κατ' Ἀριστογείτονος· πληρωτὰς ἐκάλουν τοὺς ἀποδιδόντας τὸ ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἐρημένοις, οἷον ἂν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν καλούμενοι ἐρανάρχαι. Quæ verba iam supra explicavimus. Ita vir eruditus dum falsam sententiam propugnare omni modo contendit, parum providit, ne secum ipse pugnaret, & absurda multa pronuntiaret. Vt in re tamen belle inventa, & sollerter excogitata, perstat, & sic concludit: *Ergo si quis è statis eranistarum collegiis in officio cessabat, nec stipem menstruam conferebat, in eum animadvertabant οἱ ἐράνου πληρωταί. Item si quis erani eiusmodi ope sublevatus, par pari non referebat iis à quibus beneficium illud in re angusta erat consequutus. Atque eo pertinebant* ἐρανικαὶ *illæ* δίκαι, *quarum* 147 Her.

moſthenem, cuius collegii eraniſtæ ſodales, omnes etiam fuere ἐράνου πληρωταί. Nam omnes implere debebant erani prę-ſtationem ſive penſitationem quam arcæ communi quot menſibus inferre tenebantur. Nemo poterat ἐκλιπεῖν τὴν φορὰν, id eſt, penſitationi illi deeſſe, quod λείπειν ἔρανον hic appellat Demoſthenes. ἔρανος γὰρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πανθ' ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ, ὃν ὁ λείπων πολλὰ καὶ καλὰ ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ' αὑτόν. Vidit vir conſultiſſimus, non poſſe hæc aliter capi quam de collegio eraniſtarum. Vidit etiam, eraniſtas, id eſt, ſodales illius collegii dici à Demoſthene ἐράνου πληρωτάς. Scivit etiam, ſi forte, in præſtanda menſtrua penſione, quam ſolvere oportebat eraniſtas ſingulos, & in arcam communẽ inferre, nullum fuiſſe collectorem qui ſupplere de ſuo compelleretur quod ab aliis non potuiſſet extundere. Vt igitur ſatisfaceret ei opinioni ſtultæ quam imbiberat quod ad eranos collegii eraniſtarum pertinebat proprie, communicare voluit cum erano amicorum, & ex ordinario atque extraordinario genere erani, ſicut antea ea diſcreverat, unum genus concinnavit. Immo etiam ſupr. p. CXIII.

πλή-

πλήρωσιν agnovit pro pensitatione menstrua qua sodales eranistæ fungebantur. Quæ πλήρωσις non potest eo sensu accipi quo πληρωτὴν ἐράνου intelligendũ censuit, sed sumitur pro simplici præstatione; vel illatione quę fiebat ab eranistis collegatis. Hi cum appellantur ἐράνου πληρωταὶ à Demosthene, non recipiunt aliã interpretationem quam pro iis qui plenam præstarent erani pensionem collegio. Et sic Harpocration exposuit ex hoc ipso Demosthenis loco, nominatim indicato, Δημοσθένης κατ' Ἀριστογείτονος· πληρωτὰς ἐκάλουν τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἠρημένοις, οἷον ἂν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν καλούμενοι ἐρανάρχαι. Quæ verba iam supra explicavimus. Ita vir eruditus dum falsam sententiam propugnare omni modo contendit, parum providit, ne secum ipse pugnaret, & absurda multa pronuntiaret. Ut in re tamen belle inventa, & sollerter excogitata, perstat, & sic concludit: *Ergo si quis è statis eranistarum collegiis in officio cessabat, nec stipem menstruam conferebat, in eum animadvertabant οἱ ἐράνου πληρωταί. Item si quis erani eiusmodi ope sublevatus, par pari non referebat iis à quibus beneficium illud in re augusta erat consequutus. Atque eo pertinebant ἐρανικαὶ illæ δίκαι, quarum* 147 Her.

rum Grammatici meminere. Scilicet amici potentiores atque opulentiores, qui amicum in anguſtias neceſſitatis ultimas prolapſum ſublevare recuſabāt, ad eraniſtarum collegium aliis de rebus conſtitutum, & ex aliis hominibus compoſitum, in iudicium vocabātur, ut cogerētur ingratiis id facere quod ſponte non fecerant. Quis huic homini perſuaſit, eraniſtas ſodales ſediſſe iudices, de rebus nihil ad ſuum collegium pertinentibus, & inter huiuſmodi perſonas, in quas nullum ius, nullam poteſtatem habuere? Atqui paulo ante affirmabat nullum ad huiuſmodi voluntarium officium potuiſſe compelli. Nunc autem in ius ire coactos aſſerit ad collegium eraniſtarum, qui ne de collationibus quidem menſtruis ſui collegii cognoſcebant. Oſtendat, habuiſſe aliquam Iuriſdictionem ulla collegia, vel corpora ſocietatum Athenis, tum ei credam de peritia in his rebus quam potius oſtentat quam præſtat. Ipſæ illæ ἐρανικαὶ δίκαι quarum dicit Grammaticos meminiſſe, non diſceptabantur in collegio eraniſtarum, ſed ante ἐννέα ἄρχοντας, qui de privatis omnibus iudiciis cognitionem habuerunt. Ex illis autem novem magiſtratibus ſive prætoribus,

bus, Theſmothetæ ſex peculiariter de actionibus eranicis & emporicis cauſas audiebant ſingulis menſibus, ut ex Polluce diſcimus lib. VIII. cap. VIII, καὶ δίκας ἐμποϱικὰς, ϗ ἐϱανικάς. Semper iſtæ Dicæ iunguntur, & ſub iiſdem iudicibus decidebantur. Qui eam actionem introducebant vocabantur ἐπαγωγεῖς. Idem Pollux: ἐπαγωγεῖς οἱ τὰς ἐμμήνους δίκας ἐπάγοντες. ἦσαν δὲ προικὸς, ἐρανικαὶ, ἐμποϱικαί. Poteſtatem quidem lex duodecim tabularum fecit ſodaliciis ſive ἑταιρείαις, pactionem quam velint ſibi ferendi, dum ne quid ex lege publica corrumpant. Quod ex lege Solonis ſumpſiſſe auctorẽ duodecim tabularum, ſcribit Caius leg. IV. D. de collegiis: qua pleriſque collegiis ac ſodaliciis in ea nominatis conceſſum voluit Solon, ut quod ſtatuiſſent in ſuo corpore ad ipſius collegii ſtatum componendum id ratum eſſet. Ὅτι ἂν διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι. Non vero ut contentioſam haberent iuriſdictionem, aut δίκας εἰσάγειν apud ſe poſſent. Nuſquam enim ulli collegio, tam apud Romanos quam apud Grecos, permiſſum id legitur. Rem communem habere illis licuit, arcam communẽ, actorem, ſyndidicum, non iuris dicundi inter ſodales

sius in verbis his Philostrati ex lib. VI. de Hier.142 vita Apollonii, ἀλλὰ ὁ μὲν θυγατέρα σκηπτόμενος ἐν ὥρᾳ γάμου, ὁ δὲ υἱὸν ἤδη τελοῦντα εἰς ἄνδρας, ὁ δὲ ἐράνου πλήρωσιν. Id est, erani præstationem, collationem. Hic quoq; suum somniũ nobis obtrusit qui de totius summæ collectione ad levandam amici calamitatem necessariæ intelligendum contendit. Collatio est, quam ille vult esse collectionem. Vt πληροῦν hic dicitur de uno qui confert, ita συμπληροῦν de pluribus qui conferunt. Sic εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, de eodem. Ita accipio locum Stratonici apud Athenæum lib. VIII. Is Heracleæ cum esset, quæ urbs nepotibus & scortatoribus plena erat, adeo ut πορνεῖον potius magnum quam oppidum esse videretur, vidit duos compedibus vinctos propter *æs alienum*, ac dixit, ὡς μικροπολιτικὸν τὸ μὴ δύνασθαι συμπληρῶσαι! Parum civiles arguens & humanos fuisse illius urbis cives, quibus συμπληρώσεις, id est, συνεισφοραὶ, eranorum non esset usu recepta, unde amicorum ope duo isti ob æs alienum vincti possent liberari. Hoc quidem velle dicere visus est, sed lusit ambiguo verbo συμπληρῶσαι, cum potius omnes urbis illius cives eodem modo vincti esse deberent,

&

& συμπληρῶν hunc numerum duorum, qui nimis exiguus esset pro ea urbe, in qua tanta esset multitudo hominum carcerem & vincula meritorum. Cum plures πλήρωσιν, id est, collationem faciebant, hoc vocabatur συμπληρώσασθαι, ut συνερανίσαι, & συνεισενεγκεῖν. Non intellexit etiam eximius causarum patronus, qua notione Græci soleant ponere verbum ἐρανίζειν. Aliud enim significat cum iungitur tertio casu, & cum quartum habet. Ἐρανίζειν τινὶ est, conferre in aliquem pecuniam, & eranon largiri. Ἐρανίζειν τινὰ, idem est quod petere, & exigere ab aliquo eranon. Sic in isto versu accipitur apud Diogenem Laërtium, in vita Cynici cognominis, ἐράνιζόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, σοῦ ἄλλους ἐράνιζ', ἀπὸ δ' Ἕκτορος ἴσχεε χεῖρας. Het. 140
Quod etiam notavit ex Demosthene Harpocration. Ἐρανίζοντες· Δημοσθένης ἐν τῇ τοῦ Λυκούργου παίδων ἐπιστολῇ ἐρανίσας εἶπεν ἀντὶ τοῦ ἔρανον αἰτήσας. Apud eumdem Demosthenem cum tertio casu iunctum id verbi, pro bene facere usurpatur, & eranum conferre, ἐν οἷς ἐρανίζει τούτοις τοῖς περὶ ἑαυτόν. Id exponit Harpocration, εὖ ποιεῖ ἀποδιδοὺς τὴν ἴσην βοήθειαν αὐτοῖς. Nullo modo igitur ἐρανίζειν significare potest

colligere eranon, ut visum est viro doctissimo in istis apud Antiphonem: μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέροντα, πολλὰ δὲ τριηραρχοῦντα, λαμπρῶς δὲ χορηγοῦντα, πολλοῖς ἢ ἐρανίζοντα. Ita enim legendum esse illi assentior pro eo quod vulgo legitur, πολλοὺς ἢ ἐρανίζοντα. Sed ut πολλοῖς ἐρανίζειν, idem sit quod eranũ pro multis colligere, nunquam mihi persuadebit, nec cuiquam Græci sermonis aut iuris Attici scienti. Cum ea significatione quam illis verbis Antiphonis tribuit, præstaret legere ut editur, πολλοὺς ἐρανίζειν. Nam cum quarto casu *exigere eranon* significat istud verbi, & ex consequenti, colligere. Sed tunc ipse pro se colligens æque posset intelligi ac pro alio. Et certũ est, testimoniis Theophrasti, Demosthenis, & Lysię, aliorumq;, ipsos quibus hæc largitio impertiebatur ex collatione amicorũ, collectā per sę fecisse, non alterius opera usos esse. At ἐρανίζειν cum dandi casu non potest aliud designare, quam eranon conferre. Ἐρανίζεσθαι vero passive idem notat quod colligere. Ἐρανίζει τινὶ igitur qui dat & confert. Ἐρανίζεται, qui accipit & colligit. Vnde apud Pollucem lib. IV. cap. VI. de Sophis, παρὰ τῶν μαθητῶν φόρους ἐρανίζεσθαι, συνερανίζεσθαι, ἀθροί-

θροίζειν, συλλέγειν. Sic enim legendum. Hesychius: ἐρανίζεται, συλλέγει. Ergo aliud ἐρανίζειν, nempe conferre, cum ἐρανίζεσθαι sit colligere. Sic aliud δανείζειν, aliud δανείζεσθαι. Dare illud est mutuo: hoc, accipere. Talia sunt alia infinita. Qui dicit igitur, se πολλοῖς ἐρανίσαι, significat simpliciter se pecuniam erani nomine in multos indigentes amicorum contulisse, non ut censet noster Advocatus, in multorum amicorum gratiam eranorum colligendorum curam suscepisse, sicque fuisse πληρωτὴν ἐράνου. *Quo munere*, inquit, *nemo defungi poterat non sine magno sumptu, cum is qui eranos colligebat quæ deerat ad summam conficiendam supplere teneretur.* Hæc sunt hariolationes nulla ratione nixæ, nulla auctoritate, nisi eius cuius è cerebro prodierunt. An amicus potens & opulentus amici fortunis evoluti casum miserari & sublevare non posset nisi pro eo eranon colligeret? Hæc collectionis opera melius ipsi conveniebat, qui ad miseriam devolutus erat, quam opibus affluenti amico. Non cadebat in istos animos & copias tam vile ministerium. Satis erat, si erogaret quantum vellet, & quantum posset, de suo, nec necesse habuit, ut liberalitatem suam in amicum ino-

Her. 141.

inopem testaretur, ad hanc colligendi pro eo erani provinciam descendere. Licebat omnibus in tantum munificis esse, in quantum aut facultates eorum patiebantur, aut animus ad largiendum propensus incitabat. Ut neminis liberalitas cogebatur, ita nec claudebatur, in re adeo libera ac voluntaria, ut fuit erani collatio. At cogeretur voluntas, si quis invitus id munus & onus subire ingratiis teneretur colligendi pro amico erani. Nōne magis expedisset amico in re lauta posito, & in dignitate etiā si forte constituto, totam summam elargiri, quā sibi necessariam dicebat egestuosus amicus, quam id negotium suscipere laboriosum, ex quo nulla munificentiæ aut liberalitatis gratia eum contingeret ex actu quem coactus administraret? Præterea quod etiam considerandum est, non semper erat certum an eo munere defungi non posset absque magno impendio. Quid si omnes amici officium suum fecissent, in solvenda sua parte summæ? non multū sic dispē dii in collectorē redūdasset, quia non amplius parte sua virili præstandū habuisset. Hęc omnia nullo fundamento nituntur, nec ulla ratione, sed imaginosum plane rędolent, & falsissima sunt.

ſunt. Non omnium olim fuit adire Corinthum. Nunc non omnium eſt de his poſſe pronuntiare. Qui in re ſua occupati ſunt, qui in aliena, qui operam foro locant, qui quotidie conſuluntur, qui denique res alias agunt, iſta agere cum ſucceſſu non queunt.

CAP. III.

Quid ſit comeſſatio. Nullum dari κῶμον ex ſymbolis. De ſymbolarum collationibus. Quid ſit ἐρανάρχης. Symbolas non eſſe ἐράνους, nec ita appellari. Ipſum convivium, quod de ſymbolis parabatur, ἔρανον dici. Quo ſenſu dicatur ἔρανον πληρῶσαι, & συμπόσιον πληρῶσαι. Qua ſignificatione Sarapis apud Ariſtidem κοινὸς ἐράνων πληρωτὴς appellatus ſit, & ἑστιάτωρ. Quid ſit proprie ἑστιᾶν. Ἑστιοῦχος, & dominus ædium idem. Sodalicium vocari, convivium ſodalibus datum. Salmaſii expoſitio ἐρανιστῶν apud Ariſtotelem defenſa. Alia nonnulla.

ADEO penitus medullis infixus hic illi viro doctiſſimo ſedit error de πληρωτῇ ἐράνου, eodemque collectore, quia ſuppleat ſummam non plene collectam, ut etiam ad convivia quæ de ſymbolis fie-

fiebant, eum morem traduxerit. Tertium ei rei caput dedit, quod hîc examinare constitui. Primum in ipso titulo occurrit grande peccatũ, quo posuit ἐράνου πληρωτὴν etiam in comessationibus & symbolis locum habuisse. Ego vero nullas comessationes de symbolis fieri solitas novi, sed epulas, & convivia, sive prandia illa essent, sive cœnæ. At comessatio aliud erat, idem nempe quod Græce κῶμος. Nam ex verbo κωμάζειν factum Latinum *comissare*, unde *comissatio*. Quia pueris etiam notum est quid eo nomine significetur, tam Græcis quam Latinis, in re obvia tempus non teram. Notandum etiam, quod ait, συμβολὰς, & ἐράνους, rem eamdem significasse. Quod si verum esset, de omni ἐράνῳ usurparetur συμβολή. Atqui de conviviali tantum dicitur collatione, non de illa quæ fit ab eranistis sodalibus, nec de illa quæ ad amicum comparata est sublevandum ex inopia. Adeo autem propria est conviviorum hæc συμβολή, sive hæ συμβολαί, ut Latini eam vocem fecerint suam, & *symbolam symbolasque* dixerint, non aliunde tralatis quam ex illo conviviorum more collatiis sumptibus instrui solitorum. Vnde *de symbolis esse*, apud

pud Terentium. Et apud eumdem, *symbolam dedit, cœnavit*. Plautus in Curculione: *Symbolarum collatorem apud forum piscarium*. Vox ἔρανος generalis est, de omni collatione quacumque ex causa facta, ἀπὸ τοῦ ἐράσαι, quod est *fundere*, & κενῶσαι, de suo aliquid dare & largiri. Συμβολὴ autem de solis conviviis collaticia stipe instructis. Ἔρανος etiam de ipso convivio usurpatur, nunquam συμβολή. Sic & collegium ipsum ἐρανιστῶν, nomine etiam ἐράνου appellatum. Vnde & μετέχων ἐράνου, qui pars est collegii, unus ex sodalicio. In erano amicorum, sola collatio quæ fit ex parte dantium, ἔρανος appellatur. Nullum ibi corpus aut collegium, nulli proinde ἐρανάρχαι. Nã ἐρανάρχης, nõ dicitur de eo proprie qui præest collectæ faciendę, sed de illo qui corporis alicuius aut collegii magister est aut præfectus. In eranistarum sodalicio, cum ἔρανος dicatur ipsum collegium, ideo ἐρανάρχης vocatus est ipsius ἐράνου, hoc est, collegii prępositus ac magister, qui in convivio quod de symbolis paratur, συμποσιάρχης magis proprie nominatur. Sic enim Aristidi appellatur oratione in Sarapidem, & Donato in Eunuchum Terentio. Huius comici versibus citatis, *Heri aliquot adole-*

adolescentuli coimus in Pireo, ut de symbolis essemus, Chæream ei rei præfecimus, subiicit vir doctissimus hanc observationem: *Vides, adolescentulos illos Chæream constituisse qui convivium illud curaret, quod singulorum symbolis instruendum erat, & qui ideo vere erat* ἐρανάρχης, ἐράνε πληρωτὴς, *quippe qui de suo supplere teneretur, si symbolæ non sufficiebant ad convivium illis opipare parandum.* Eadem est stultitia quam in præcedentibus vidimus. Quis illum docuit eos qui præficiebantur convivio ex symbolis plurium parando & instruendo, de suo suffecisse si symbolæ non sufficerent? An non poterant videre quantum satis esset qui ad epulandum coibant, & quantum impendere vellent? Si plus expendissent quam providerant, quid fuit proclivius quam ab omnibus pro rata id repeti? Si dictus est ἐρανάρχης ille convivii præfectus, non à symbolarũ exigendarum cura tantum ita appellatus est, sed quod totam convivii apparandi sollicitudinem sustineret, & in convivio ipso legem bibendi diceret, & omnia arbitrio suo moderaretur, unde est συμποσιάρχης dictus. Donatus ad illa verba, *Chæream ei rei præfecimus. Id est*, inquit συμποσιάρχην *fecimus*. Si etiã ut dixi ἐρανάρχης appellatus

tus est, non ab erano, id est, symbolis colligendis ita nuncupatus fuerit, sed quod esset ἐράνου præfectus, id est, convivii. Sic in collegio eranistarum ἐρανάρχης appellabatur non qui præesset collationi, sed magister ipsius collegii, sive ἐράνου. Ita ἐρανάρχην Diogenes Laërtius in vita Diogenis cognominis accepit, de convivii nempe moderatore, id est, erani magistro. Ἔρανόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, Τοὺς ἄλλους ἐράνιζ', ἀπὸ δ' Ἕκτορος ἴσχεο χεῖρας. Non enim de erano amicorum intelligendū est, ut inscite putarunt, qui nullum habuit ἐρανάρχην, & in quo singuli qui ἐράνου πληρωταὶ dicti sūt, collatores etiam erani totidem fuerunt. In convivio autem ex symbolis faciendo, qui ἐράνου πληρωτὴς appellabatur, non collector symbolarum omnium, ita audivit, nec collator suæ symbolæ, sed idem qui συμποσιάρχης nomen habuit vel ἐρανάρχης, id est, convivii sive ἐράνου magister, quique convivarum cogendorum curam haberet, quod συμπόσιον πληρῶσαι, & συναγαγεῖν, Græci dixerunt. Ἔρανον de ipso convivio dictum esse, primum docendum est. Pollux lib. VI. cap. I. τὸ δὲ πρᾶγμα, inquit, πότον, συσσιτίαν, συμποσίαν, ἢ σύνοδον τὴν ἐν οἴνῳ, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην,

πίνλω, ἢ ἔρανον, ἢ ἑςίασιν, ἢ ἄρισον, ἢ δεῖπνον, ἢ ζωύδειπνον, ἢ θοίνλω. Suidas: ἔραν☉, ἡ ἐκ κοινοῦ ἑςίασις. Convivium ex communicatis & collatis ſymbolis. Ergo ἔραν☉, ipſum convivium. Heſychius: ἔραν☉, εὐωχία, ἢ ἐκ μερῶν δεῖπνον, ἢ ἐκ συμβολῆς δεῖπνον. Immo cum de convivio agitur, nunquam fere aliter vox ἔραν☉ accipitur quam de ipſo convivio, non de ipſis ſymbolis, & collationibus ſingulorum convivarum. Euſtathius in Λ. Odyſſeæ, ἔρανοί εἰσι κατὰ τοὺς πολλοὺς αἱ ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαί· ἀπὸ τοῦ συνεράσαι καὶ συμφέρειν ἕκαςον. ἐκαλοῦντο δὲ καὶ θίασοι, καὶ οἱ συνιόντες ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἐρανιςαὶ, καὶ συνθιασῶται. Quæ verba citavit ex Athenæo. Scribendum autem in verbis Euſtathii ut poſuimus, ἀπὸ τοῦ συνεράσαι, non ut vulgo eſt, ἀπὸ τοῦ συνεράσθαι. Eſt autem συνεράσαι, idem quod conferre. quod ipſe Grçce alio verbo expoſuit, συμφέρειν. In ipſo Athenæo legitur συνερᾶν. quod idem eſt. Ergo ἔραν☉ & θίασος iidē, ipſum nempe conviviū ex ſymbolis. Idem Euſtathius in Π. Iliados: ἔςι δὲ τοιοῦτος ὁ ἔραν☉, ἐν ᾧ συνέβαλλον ἕκας☉ τὸ πρὸς ἰσχύ☉ εἰς χρείαν συνδείπνου συμβολιμαίου ὥςε ὁ μὴ τοιοῦτ☉ ἀσύμβολ☉ ἐλέγετο, διὰ τὸ δωρεὰν δειπνεῖσθαι, καὶ ἀδαπάνως. Vides

des ἔρανον vocari ipſum convivium συμβολιμαῖον, non ſymbolam quæ ab unoquoque pro ſua parte conferebatur. Item in lib. I. Odyſſeæ: Ἴσεον ἢ ὅτι κατὰ τρεῖς μάλιστα τρόπους συνέλθοιεν ἂν οἱ πολλοὶ ἐπὶ διωχίᾳ, ἤγουν ἐν εἰλαπίνῃ, ἐν γάμῳ, καὶ ἐν ἐράνῳ. Ubi ἔρανος eſt convivium ex ſymbolis, ut γάμος convivium nuptiale, εἰλαπίνη, convivium aliquod ſollemne ſacrificii cauſa vel alia factum. Ipſe Homerus hæc tria ſic diſtinxit, & ἔρανον appellavit convivium ex ſymbolis. Odyſſ. A.

Τίς δαίς, τίς δ' ὅμιλος ὅδ' ἔπλετο, τίπτε δέ σε χρεώ,
Εἰλαπίν', ἠὲ γάμος, ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γέσιν.

Cum ἔρανον Homerus in ea ſignificatione poſuerit, non pro ſymbola uſurparit an eſt quærendus auctor magis idoneus? Cũ omnis Græcia ab illo principio ἔρανον, cum de convivio quæſtio eſt, ita ſemper nuncupaverit, non pro ſymbolis. Nunquam igitur ἐράνους legere eſt apud Græcos pro ſymbolis conviviorum. Et doctiſſimus Advocatus, initio capitis tertii, quo tractavit de ſymbolis, Euſtathium per indicem tantum legiſſe videtur, cum ex eo citavit, ἐρανιστὰς eſſe τοὺς ἐξ ἐράνων, ὅ ἐστιν ἐκ συμβολῶν συνδειπνοῦ-

πινῦντας. In indice Euſtathii hoc quidem notatum eſt, ſed nuſquam extat in ipſo Euſtathii commentario. Nam eo loco quem reſpexit indicis conſarcinator, totidem verbis ſcriptum habetur, ad Odyſſ. P. ἔρανος ἡ ἐςὶν ἡ ἀπὸ συμβολῶν συναγωγή. Ἐκαλεῖτο ἡ αὐτὸς, καὶ θίασος, καὶ οἱ συνιόντες, ἐρανιςαὶ, ἢ θιασῶται. Iam puto ex his conſtare ἔρανον, ubi de conviviis ſermo eſt, nunquam in alio ſumi ſignificatu quam pro epulis ipſis ſtipe collata inſtructis, non de ipſa ſymbola. Ergo ἐρανάρχης, in talibus conviviis idem qui & συμποσιάρχης, id eſt, ὁ τοῦ ἐράνου ſive θιάσου ἄρχων. Nec minus porro certum eſt, ubicunque in rebus ſympoſiacis occurrit τὸν πληρωτὴν ἐράνου, non de ſymbolarum collatore eſſe intelligendum, ſed de convivii ipſius magiſtro, cui cura incūbebat convivium apparare, convivas vocare, ad eos mittere, & ſic τὸν ἔρανον ſive τὸ ſυμπόσιον πληρῶσαι. Pollux lib. VI. cap. 1, ubi de iſtis conviviis ſυμβολιμαίοις agit: τὸ δ' ἔργον, συναγαγεῖν ſυμπόσιον, ſυςῆσαι, πληρῶσαι, ſυγκροτῆσαι, ſυγκαλέσαι. Ille igitur ἐράνου πληρωτὴς, negotium habebat convocare & cogere convivas, & curare ut omnes qui de ſymbolis erant, adeſſent, ac nemo deeſſet. Menāder apud Athe-

Athenæum de hoc genere conviviorum, quæ de ſymbolis parabantur, ἐπλήρωσεν ἢ τὸ συναγώγιον. Subiicit iſtis verbis ipſe Athenæus, μή ποτέ δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ ἀπὸ συμβολῶν καλούμενον; Cum ergo Heſychius, πληρωτὴν ἐράνου, interpretatur συναγωγὸν, de iſtiuſmodi convivii curatore & magiſtro intellexit, cui muneris id iniunctum, ut omnes convivas adeſſe curaret, non de eo qui eranon ſive collationem colligeret, ut putavit doctiſſimus cauſarũ patronus, ſed harum rerum parum peritus. Nunquam enim πληρωτὴν ἐράνου de collectore erani Græci dixerunt, ſed de collatore, tam in erano amicorum quam in erano ſodalium, ut ſupra abunde demonſtratum puto. Vbi autem ſermo eſt de epulis ſtipe collata inſtructis, ἐράνου πληρωτὴς, is eſt qui ἔρανον πληροῖ, ac συνάγει, id eſt, convivium ut ſit plenum efficit convocatis omnibus convivis qui ſymbolas contulerunt. Cui rei proprium verbum συνάγειν ἀπὸ ζυμβολῶν apud Athenæum lib. VIII. Ipſa etiam convivia συναγώγιμα appellata. Ephippus apud eumdem Athenæum eodem libro, καὶ συναγώγιμον ζυμπόσιον ἐπιπληροῦσι. Quid ſit πληρῶσαι ναῦν, Græce periti ſciunt, remigibus nempe inſtruere. Ita & πληρῶ-

σαι συμπόσιον, vel ἔρανον, eſt convivium inſtruere convivis. Nã ἔρανος, cum epularum mentio fit, non aliter ſumitur quã pro ipſo cõvivio. Συναγαγεῖν, & πληρῶσαι συμπόσιον, eadem res eſt, ut Pollux nos docuit. Notum quid ſit Græce συναγαγεῖν ἐκκλησίαν, convocare & cogere concionem. Hinc σύναξις cœtus Chriſtianorum convenientum ad orandum. Inde & συναγωγὴ Iudaica. Συναγώγιμον convivium expreſſit Terentius, cum dixit,

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræo,
Vt de ſymbolis eſſemus.

Qui præfectus erat ei rei, ut coirent & convenirent omnes, ſummamque convivii inſtruendi curam habebat, is πληρωτὴς ἐράνου, id eſt, συμποσίου, & ἐρανάρχης, & συμποσιάρχης vocabatur. Nunc ſupereſt locus Ariſtidis explicandus ex Oratione in Serapin, cuius auctoritate nititur vir doctus, ut illum ſuum πληρωτὴν ἐράνου nobis ingerat, qui de ſuo ſupplere tenebatur, ſi ſymbolæ non ſufficerent ad epulum opipare & ſumptuoſe apparandum.
p.154 *Quare*, inquit, *eleganter Ariſtides Serapin aiebat* κοινὸν ἁπάντων ἐράνων πληρωτὴν, *quod omnibus ſacrificiis intereſſet, id eſt, in omnibus ſacrificiis invocaretur, cum ſacrificia ſingula ſin-*

ſingulis diis fierent, neque alius ad ſacrificium vinitaretur, quam is cui ſacrificium dicatum erat. At Serapis, inquit Ariſtides, *in omnibus & ſingulis cæterorum omnium deorum ſacrificiis invocabatur, ut is, ſi quid opis deeſſet, ab eo numine cui ſacrificium fiebat id ſuppleret, eſſetque is veluti ſympoſiarcha, cuius nomine ordinarentur.* In tot verbis nihil boni ſenſus, & falſiſſima eſt quam ex his confecit ſententia. Nihil tale ex verbis Ariſtidis colligi datur, ideo invocari ſolitum in omnibus reliquorum deorum ſacrificiis Sarapin, ut ſi quid opis deeſſet, ipſe ſuppleret, id eſt, ut quod ille Deus cui ſacra fiebant præſtare non poſſet, ipſe ſupplicantibus & ſacrum facientibus largiretur. Dimidium igitur cæteri Dii poterant, aut beſſem, aut unciam, Serapis totū. Sed quomodo aut quando ſciebatur, an deus, cui ſacrū fiebat non plenā opem nec integram poſtulantibus ferre poſſet, ut eius ſupplementum à Serapi impetraretur? Hæc ſunt ineptiſſima. Hanc prærogativam & hoc privilegium habuiſſe Serapin dicit Ariſtides ſupra cæteros Deos, ut omnium ſacrificiorum eum participem homines facerent, & ad epulū, quod ſacri cauſa parabatur, invocaretur, non tanquam conviva unus ex

 mul-

multis futurus, ſed tanquam magiſter convivii, & domnædius, & parochus. In verbis Ariſtidis tria hæc ſynonyma ſunt, ἑστιάτωρ, συμποσίαρχος, & ἐράνου πληρωτής. Sic enim ſcribit: καὶ τοίνυν, καὶ θυσιῶν μόνῳ τούτῳ θεῶν διαφερόντως κοινωνοῦσιν ἄνθρωποι τὴν ἀκριβῆ κοινωνίαν, καλοῦντές τε ἐφ' ἑστίαν, καὶ προϊστάμενοι διαιτύμονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων οὗτός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν ἔχων τοῖς ἀεὶ κατὰ ταὐτὸν συλλεγομένοις. Is dicitur ἑστιάτωρ apud Græcos, qui convivium præbet, & convivas domum invitat, & convocat, nempe ἐφ' ἑστίαν, & qui vocatos paſcit, quod eſt ἑστιᾶν. Vnde & ἑστιάτωρ dicitur, & ἑστιοῦχος. Heſychius: ἑστιάτωρ ὁ δειπνίζων, ὁ εἰς εὐφροσύνην καὶ εὐωχίαν καλῶν, ἤγουν τροφεύς. *Paſcere* id dicebant medii ævi auctores, quod Græci ἑστιᾶν, ut Salmaſius docuit, ad Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores in vita Severi à Spartiano ſcripta; *quando paſcebat*, id eſt, quando convivium exhibebat. Unde τροφεύς Heſychio vocatur, id eſt, qui paſcit. Apud eumdem Heſychium ἑστιᾶν eſt ἀριστοποιεῖν, prandium præbere. Inde ergo ἑστιάτωρ. Hic etiam συμποσίαρχος. Egregie de his Pollux lib. VI. cap. I. ὁ μὲν οὖν, inquit, συνιστὰς τὸ

συμ-

συμπόσιον, ἑστιάτωρ, ἑστιῶν, ξενίζων, συμποσίου ἄρχων, ὁ τῆς συνουσίας ἡγεμών. ὁ γὰρ οἰκοδέμων τραγικόν. Ubi ſcribendum, ὁ γὰρ οἰκομέδων, τραγικόν. Is eſt, quem Latinis *domnædium* dixere, in cuius nempe domo paratur & præbetur epulum. Auctor Rhethoricæ ad Herennium lib. IV. in Notatione: *Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalicium eadem die erat futurum, quo iſte pro notitia Domnædii ingreditur cum hoſpitibus.* Ubi *Domnædium*, ex libris veteribus repoſuimus. Quod & veteres Gloſſæ confirmant, *Domnædius, cænacularius*, σταθμοῦχος. In illis Ciceronis verbis, *ſodalicium* eſt ἔρανος, convivium nempe ſodalium, id eſt, ἐρανιστῶν. Græce ἑστιοῦχος vocatur, ut notat Pollux qui ἑστιοῦχον apud Ariſtophanem ἑστιάτορα dici ait, eum nimirum in cuius ἑστία ſive ædibus convivium celebratur. Duplicis erant generis convivia. Quod unius ſumptibus fiebat, & quod plurium ſimul conferentiũ. Hoc ἔρανος Homero, illud εἰλαπίνη. Prioris generis epulo, dominus ipſe qui invitabat convivas, magiſter convivii erat, idemque ἑστιάτωρ, id eſt, accipiens cæteros, & paſcens, & idem οἰκομέδων, ut eſt apud Pollucem ex Tragico. In altero genere, ubi ſinguli convi-

væ partes suas & symbolas æqualiter conferunt, nemo unus ἑστιάτωρ habetur, sed omnes simul habentur ἑστιάτορες, & convivæ. Ἐκ κοινοῦ appellat hoc convivium Hesiodus, ἐκ κοινοῦ πλείστη τε χάρις, δαπάνη τ' ὀλιγίστη. Talia *sodalitia*, vel de symbolis convivia. In his qui συμποσιάρχης erat futurus, aut eligebatur omnium sodalium consensu, aut sortito constituebatur. Si quis enim suo sumptu epulas appararet, & convivas convocaret, is iure suo συμποσιάρχης habebatur, ut ex Pollucis verbis supra citatis liquet. Vbi huiusmodi συμποσιάρχου meminit, qui etiam ἑστιάτωρ erat, & dominus tam ædium quam ipsius convivii, statim subtexit & alterum genus symposiarchæ, qui in epulis collaticiis aut sorte aut electione statuebatur, καὶ ἄλλος δ' καλεῖται συμποσιάρχης, ὁ ἐν ἰσοτελεῖ τινι κοινωνίᾳ κατὰ κλῆρον ἢ κατὰ δόγμα προαιρεθεὶς τοῦ συμποσίου ἐπιμελητής. *Aliter vocatur & symposiarcha, qui in æquali ad epulandum in commune societate vel sodalicio sortito ducitur, aut electione nominatur convivii curator.* De electione sumitur apud Terentium, *Chæream ei rei præfecimus*, id est, συμποσιάρχην fecimus, & ἐπιμελητὴν convivii. Ἰσοτελὴς ea κοινωνία Pollucis, locum plane habet in convi-
viis

viis συμβολιμαίοις, & refutat omnino inscitam illam opinionem viri docti de collatione ampliore sympoſiarchi, quaſi ſupplere cogeretur de ſuo, ſi ſymbolæ omnium nō ſufficerent ad convivii apparatum. Vbi ἰσοπλὴς erat κοινωνία, non alter plus altero nec rex ipſe, vel magiſter, vel præfectus convivii, curatorve, amplius quam cæteri erogabat. Maiorem reliquis laborem & operam ſumere cogebatur in convocandis convivis, & ordinandis omnibus quæ ſpectarent totum convivii apparatum. Is etiam exigebat à ſingulis ſymbolas: ut in vita Diogenis, cum ἐρανάρχης inter exigendum à ſingulis quod conferre tenebantur, à Cynico, qui ſe intruſerat in ſodalitium non vocatus, peteret, reſpondit ille verſu Homerico parum immutato, τοὺς ἄλλους ἐράνιζε. His explicatis de conviviorum differentia, redeamus ad locum Ariſtidis, ut de quo genere convivii intellexerit, perſpiciatur. Sic enim clarius liquebit quo ſenſu in eo accipi debeat ὁ πληρωτὴς ἐράνου. De ſacrificiis loquitur, & epulis quæ ob ſacrificium & poſt ſacrificium parabantur. Iis epulis Deos quibus ſacra fiebant intereſſe putabant veteres. Ad ea ſacra invitabantur. Vnde illa apud

pud Poëtas. *Bacche, veni.* Item: *ad tua sacra veni.* Et alio loco:

Ipse suus Genius adsit visurus honores.

Et apud Homerum:

--- Ἦλθε δ' Ἀθήνη
Ἱρῶν ἀντήσουσα.

Item de Neptuno, ut interesset sacro sibi apud Aethiopas parato:

--- Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἐόντας,
Ἀντιόων ταύρων τε καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης.

De ipso Iove alibi dicit, eum cum cæteris Diis ad epulum sacrificii sibi facti profectum esse.

Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο.

Cum diis sacrificabant, ad epulum sacrificii invitare solebant amicos, & familiares suos. In istiusmodi epulis sacrificiorum causa factis, nulla collatio in commune fieri solita, nullæ symbolæ in medium à pluribus datæ, nulla ἰσοτελὴς κοινωνία sumptuum locum habuit. Ipse qui sacrificium faciebat, epulum etiam apparabat suis impensis. Deus autem, cui sacrum illud celebrabatur, & propter quem epulum sacrificii causa instruebatur, non solum tanquam conviva interesse sacratis sibi epulis existimabatur, sed tan-

tanquam ἑστιάτωρ habebatur. Nam pascere convivas ille Deus, & convivium ipse exhibere videbatur, cuius in honorem id sacrificium factitabatur, & ex causa sacrificii epulum. At Serapidi hoc præcipuũ præter cæteros Deos dabatur, ut in omnibus aliorũ deorum sacrificiis, & sacris sollemnibusque epulis, ipse quasi ἑστιάτωρ crederetur, & ἐράνου πληρωτὴς, & συμποσίαρχος. Quæ tria apud Aristidem idem significant: καὶ περιϊστάμενοι δαιτύμονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων οὗτός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν τοῖς ἀεὶ κατὰ ταὐτὸ συλλεγομένοις. De sacris epulis sacrificiorum causa comparatis sermo est. In quibus, ut dixi, nulla stipis collatio nec symbolarũ datio in usu fuit. Qui sacrificabat, convivium ipse propriis impensis dabat. Cuicunque Deo fieret, Serapis in eo ἑστιάτορος, & συμποσιάρχου, & πληρωτοῦ ἐράνου vicem obtinebat. Ergo Aristides hoc loco ἔρανον non pro convivio ex symbolis parato posuit, sed pro epulo sacro, & sollemni, quod quisque in honorem Dei alicuius institueret, vocatis ad hoc amicis, & familiaribus. Nam & ἔρανον Græci usurparunt pro magnifico & opiparo convivio, quod unus ali-

aliquis ex opulentioribus apparabatur, non collatis in unum multorum symbolis, sed suis ipsius sumptibus. Ἐρᾶν quippe, vel ἐράσαι, idem quod profundere, & expendere. Hesychius: ἐράσαι, κενῶν. Idem ἔρανον, εὐωχίαν simpliciter interpretatur. Eustathius in Λ. Odyss. Εἰ μὴ ἄρα ποτὲ ἀφνειός τις συντελοίη τὸν ἔρανον, ἀσύμβολον δεῖπνον καθίζων, οἷς ἐθέλει. τότε γὰρ πολυτελὴς ἔσται καὶ αὐτὸς, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητὴς ἐμφαίνει ἐν τῷ, καθὰ σύες ἐν ἀφνειοῦ ἀνδρὸς ἢ γάμῳ ἢ ἐράνῳ ἢ εἰλαπίνῃ σφαζόμενοι. In alio tamē eiusdem poëtæ loco ubi similiter horū trium meminit, γάμου, εἰλαπίνης, & ἐράνου, vocem ἔρανον pro convivio quod de symbolis adornatur, acceperunt Grammatici. Illud certum est, ex eo loco & proprietate nominis, ἔρανον quamlibet largitionem, & donationem collationemque significare, sive ea à pluribus in unum quemlibet, & ad rem unam aliquam fiat, sive ab uno in plures. Et sic convivium unius sumptibus paratū ad plures cōvivas excipiēdos, æq; ἔρανος Græce vocatur, ac ex multorū collatione & ἰσοτελεῖ κοινωνίᾳ instructum. Pollux Rhetor qui æqualis fuit Aristidis, in Onomastico, ἔρανον posuit pro quolibet epulo, ut Aristides, & hæc omnia tanquam synonyma recensuit, συμποσίαν,

πoσίαν, συσσιτίαν, εἰλαπίνην, ἔρανον θίασον, ἑστίασιν, σύνδειπνον, θοίνην, & ξενισμὸν, ut supra notavimus. Apud Athenæum lib. VIII. ἔρανος de qualibet largitione, vel dono, sive munere dicitur, de Stratonico qui cum Rhodo specimē artis dedisset, nemine vel minimo plausu eū prosequente, cū hoc dicto ab urbe exiit, ὅπου τὸ ἀδάπανον οὐ ποιεῖτε, πῶς ἐγὼ ἐλπίζω παρ' ὑμῶν ἔρανον λήψεσθαι; Sed verisimile est, hunc, ἔρανον non potuisse à Rhodiis accipere nisi ære collato. Ideo Hesychius ἔρανον, in hoc significatu, τὸ ἐκ συνεισφορᾶς δῶρον interpretatur. Certe si vel unus donum det, id etiam ἐράνου nomine, ἀπὸ τοῦ ἐρᾶσαι, hoc est, fundere ac largiri, potest appellari. In eranistarum de symbolis epulatione & compotatione, sicut iam docuimus, ἑστιάτωρ nullus est præcipuus, ubi omnes ex æquo sunt ἑστιάτορες. Cum igitur Serapis haberetur convivii ἑστιάτωρ omnium conviviorum quæ propter sacrificia cuicumque deorum conficienda instituebantur, & omnium ἐράνων idem πληρωτὴς, & συμποσίαρχος, non potest aliter accipi ἐράνου πληρωτὴς, quam συμποσίου πληρωτὴς, id est, de eo qui cogeret & conciliaret convivas ad epulum sacrificii. Quod munus fuit symposiarchi, & domini, qui sacri-

ſacrificabat, & amicos ad convivium invitabat. Nam & συμπόσιον πληρῶσαι, docet Pollux idem eſſe quod συστῆσαι, & συγκροτῆσαι. Et cum ἔρανος idem prorſus ſignificet quod συμπόσιον, ἔρανον πληρῶσαι idẽ omnino quod συμπόσιον πληρῶσαι. Sed & ἐρανάρχης & συμποσιάρχης idem. Durat adhuc, & adeo penitus illis inhæret hæc opinionis lues, ut non videatur poſſe elui. *Hic autem*, inquiunt, ἐρανάρχης ſive ἐράνου πληρωτής, *etſi convivium inſtruebat ære collaticio, aliquando tamen aliquid de ſuo addebat, quo lautius id eſſet.* Illud *aliquid* nihil eſt, & iſtud *aliquando* non magis ad rem. Poterat ſane ſi vellet, vel totum convivium ſuis impenſis parare. Nemo puto eum impediſſet. Sed aliud eſt, cum more agitur communi & pervulgato ſymbolarum, aliud cum aliquis munifice liberalis præter ius ac morem eſſe cupit. In ſymbolis conferendis cum placeret ita convivari ad hoc coëuntibus, omnes erant ἰσοτελεῖς. Qui præficiebatur epulis curandis, ſive is *ſympoſiarcha* proprie ut dixi appelletur, ſive *eranarcha*, cũ ſit idem utrumq;, minus etiam expendere debuit quam cæteri aut plane nihil, cum operam ſolus inſumeret inſtruendo convivio. Hoc æquum ſane fuit,

im-

immunem eum curare & laborare. At vero iniquissimum, ad laborem sumptũ etiam addere, & unum præter cæteros non solum satagere, sed etiam plus quam alios impendere. *Qua in re tamen*, in- p.154
quit vir doctus, *si sumptum maximum faciebat, eum dicebat Aristoteles lib.* IV. *Nicomachiõn, cap.* II, *esse* βάναυσον, *qui vellet* λαμπρύνεσθαι παρὰ μέλος, *& magnificus videri in re à magnificentia alienissima, nempe in convivio, quod hominum qui simul esse volebant familiariter & hilarè, symbolis instruebatur;* οἷον ἐρανιστῶν ἑστιῶν γαμικῶς, *ut ait Aristoteles.* Sed hęc ipsa quæ adfert conferunt multũ ad eius sententiam falsi arguendam. Ex his quippe quæ dicit Aristoteles constat non moris fuisse, ut eranarcha convivium ex ære collatitio instruendum, splendidius apparandum curaret quam ferret symbolarum ratio, utque de suo quidquam adderet, cum βαναυσίας eum qui id faceret, insimulet philosophus. Si lautior apparatus esset factus quam paterentur symbolæ collatæ, proclive fuit hyperocham à singulis pro rata portione exigere. Sed possit etiam existimari, symbolas non ante suetos conferre, sed cum placuisset de symbolis cœnare aut prandere, uni dabatur nego-

 tium

tium convivii quã posset fieri lautissime parandi. Finitis epulis ratio ducebatur quantum expensum fuisset, tum à singulis ęqualiter sua pars sumptuum exigebatur à Symposcarcha. Hoc erat symbolam conferre. Quocunq; modo aut tempore, ante an post convivium id fieret, ἰσοτελεῖς omnes qui de symbolis erant, constat fuisse. Quos autem eo loco Nicomachiῶn ἐρανιστὰς appellat Aristoteles, hi non erant symbolarum collatores, sed sodales ex collegio erani, ut Salmasius iam recte docuit. Ἐκ συμβολῶν, vel ἀπὸ συμβολῶν δεῖπνον, vocabatur quod ex collatione symbolarum conficiebatur, non ἐξ ἐράνων. Nec ἐρανιστὰς Græci vocare solent eos qui de symbolis cœnarent, sed eos tantum qui ex sodalicio ἐρανιστῶν fuere. Non etiam convenit, id quod Aristoteles ibi scribit de adolescentibus luxuriosis, & sumptuosis, qui coibãt ad epulandũ ex symbolis. Nihil illi parcunt quin quam lautissimus & maxime opiparus exeat epularum paratus. Aristoteles vero exemplum illud affert, de illis qui præter rem & rationem in parvis rebus, quæque liberalitatem non postulant, nec magnificentiam, quam maximos sumptus faciunt, in hoc solum ut divitias ostentent.

tent. Hanc igitur βαναυσίας notam esse scribit, cum quis ἐν τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος, οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων. Primũ illud ἑστιᾶν, non convenit symbolarum collatoribus, vel de symbola cœnantibus. Nullus enim ibi præcipue ἑστιάτωρ. Nemo ἑστιᾷ, sed omnes in commune ἑστιάτορες, omnes pro virili impensarũ partẽ sustinent quæ in epulas insumuntur. Hic autem sermo est de eo, qui omnes ἐρανιστὰς ita pollucibiliter accipit, ac si nuptiale cõviviũ appararet. Id igitur intelligendũ de illo qui convivium ipse exhibebat propriis sumptibus nõ ære collato. Nam hic plane ἑστιᾶν dicitur, id est; pascere, & ἑστιάτωρ vocatur. Ἐρανισταὶ autem sunt sodales ex collegio eranistarum, quos unus è collegio splendide accipit. Ne eum quidem ἐρανάρχην fuisse aut συμποσιάρχην philosophus ait, ut in collegio semper aliquis electus aut sorte ductus constituebatur totius corporis magister, vel præfectus. Sed omnis qui pluribus præbet convivium, is συμποσιάρχης, & ἑστιάτωρ, sine electione aut sortitione, iure suo. In omnibus collegiis & sodaliciis hæc semper olim consuetu-

do viguit, & præcipue in Græciæ civitatibus, ut qui essẽt in eo corpore & ordine ditiores, sæpe collegii sodales cæteros cœna saliari exciperent, vel ambitionis causa, & ad ostendandas opes, vel etiam gratiæ promerendæ inter collegas, & potentiæ colligendæ. Apud Theophrastum aliquis δημότας accipit, ex popularium numero, in charactere μικρολόγου, καὶ ἑστιῶν δημότας, μικρὰ τὰ κρέα κόψας παραθεῖναι. *Et populares pascens, minuta opsonia per particulas cæsa apponere.* Hæc *cœna popularis* Plauto dicitur, in Trinummo. Ἑστιάτορες absolute vocabantur huiusmodi opulenti homines, qui aut δῆμον suum, aut φρατρίαν, aut etiam plebem universam publico epulo exciperent, ut in illo ipso Aristotelis qui allegatus est Nicomachiῶn loco, οἷον εἴπου χορηγεῖν οἴονται δεῖν, ἢ καὶ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. Etiam in hospitum susceptione μεγαλοπρέπειαν suam ostendebant opulenti. ξενισμὸν vocabant. Unde ξένισις inter nomina conviviorum & epularum splendide apparatarum in Onomastico Pollucis, lib. VI. cap. I. Aristoteles eodem capite & libro Ethicorum ad Nicomachum, ξένων ὑποδοχὰς appellatur. Convivium quod sodalibus ab uno sodalium dabatur, *sodalicium* vocat

cat

cat auctor Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. in Notatione, ut iam ſupra diximus: *Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam in quibus ſodalicium erat futurum, quod iſte pro notitia dõnædii ingreditur, perſpicit argentum quod erat expoſitum. Viſit tricliniu m ſtratum.* Ergo apud Ariſtotelem ὁ ἑςιῶν γαμικῶς ἐρανιςὰς, de eo debet accipi qui ſodales collegii eraniſtarum æque ſplendido ac ſi nuptias celebraret convivio excipit. Munificentiæ in eraniſtis exceſſum βαναυσίας, non μεγαλοπρεπείας, argumentum habere viſum eſt Ariſtoteli, quia magnificẽtia in ſodalicio eiuſmodi convivio non adeo requirebatur, ut in eo quo tota civitas exciperetur, aut quo nuptiæ celebrarentur. Paraphraſtes eorum Ethicorum, qui Heliodorus eſt Pruſæus, non Andronicus, ita reddidit, οἷον ἐρανιςὰς ἑςιᾷ πολυτελέςατα ὥσπερ εἰ γάμους ἐποίει. Quod recte converſum eſſe ab Andro- p155 nici doctiſſimo interprete contendit vir alter ille doctiſſimus: *Talis eſt, exempli gratia, qui nuptiali apparatu eos excipit, qui ſymbolam in cœnam contulerunt.* Non miror ita illi hæc recte converſa videri. Similia ſibi quærit olla olera. Sed miror, viris ingenioſiſſimis & doctiſſimis hæc potuiſſe in mentem venire, ut quiſquã ἑςιᾷν

dici possit aut videri, id est, convivio excipere aliquos, qui in cœnam symbolas contulerint. Aequalem omnes partem sumptus in convivium facti sustinent, nemo magis ἑστιάτωρ inter cæteros quam quilibet ex corpore, cum æqualiter cuncti contulerint. At ille ἑστιᾷ, qui convivium exhibet suo sumptu, hoc est, ut loquuntur Historiæ Augustæ scriptores, *qui pascit*. Profecto ita ἑστιᾷ ἐρανιστάς, id est, sodales eranistas unus aliquis è collegio apud Aristotelem, ut apud Theophrastum loco citato unus populariū δημότας suos ἑστιᾶν dicitur. Falsissimum est igitur quod ibidē adiicit eloquētissimus Advocatus, *Ibi ἐρανιστὰς esse qui* ἔρανον *& symbolā ad conviviū celebrandum contulerunt, &* ἐράνου μετέχουσι. *Quemadmodum etiam* ἐρανισταὶ *dicuntur qui in collegium* ἐρανιστῶν *conferunt, & ideo* ἐράνου, *id est, commodorum quæ ex ea societate percipiuntur, participes sunt.* Et quæ hic dicit, & quæ præcedenti capite scripsit eodem pertinentia, à vero prorsus sunt aliena. Ἔρανος non est symbola. In cœna ex symbolis facta nullus] est peculiaris ἑστιάτωρ, quamvis unus sit ζυμποσιάρχης, qui curam habet apparandi epuli. Ἐράνου μετέχειν dicitur, non qui particeps est commodorum quæ percipiuntur ex col-

collegio, sed qui ipsius collegii pars est. Sic φρατρίας μετέχειν, apud Harpocrationē, qui unus est τῶν φρατόρων. φράτορες δὲ, inquit, οἱ τῆς αὐτῆς φρατρίας μετέχοντες. Apud eumdem, οἱ τῆς συμμορίας μετέχοντες, omnes συμμορῖται. Sic πόλεως μετέχειν, & δήμου μετέχειν, qui populi pars est, ac civitatis iure fruitur. Hesychius: Δημοτεύεσθαι, δήμου μετέχειν, καὶ πολιτείας, κατὰ νόμον. Id est, κοινωνεῖν. Qui eiusdem sunt κοινωνίας, μετέχοντες, & κοινωνοῦντες, iidem. Sic τελετῶν μετασχεῖν apud Aristidem omnes mystæ dicuntur, qui mysteriis initiati sunt. Ab illa quæ inter unius corporis & collegii sodales intercedit κοινωνία, & consortio, τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci lib. VIII. cap. XIII. Ita in nummis κοινὸν Βυζαντίων. Etiam κοινωνία pro eodem occurrit. Cum plures in eamdem rem conferunt, κοινωνία etiam dicitur, ut apud eumdem Pollucem, ἰσοτελὴς κοινωνία eranistarum, ubi omnes æqualem portionem pro virili conferunt. Κοινωνία Κορινθίων, etiam in nummis visitur, & κοινωνικαὶ σύνοδοι, apud Stephanum in voce πάτρα, & κοινωνία ἱερῶν. In omnibus huiusmodi cœtibus ἑταιρικοῖς, sollemne fuit convivia celebrari omnium collegii sociorum,

ſive ab uno præberentur propriis ſumptibus, ſive in commune ex pecunia communi fierent. Ioſephus Antiquitatum xiv. Καὶ γὰρ Γάϊος Καίσαρ ἐν τῷ διατάγματι κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Agapæ quoque primorum Chriſtianorum ab his ἑταιρικοῖς conviviis non longe abibant, & parum abeſt quin eamdem cauſſam, & originem habuerint. Cum enim pauci eſſent Chriſtiani in ſingulis urbibus circa initia naſcentis Eccleſiæ, quicumque Chriſto nomen dederant, quaſi unum conſtituebant & conflabant ἑταιρικὸν σύστημα, iiſdem ſacris participantes, una conviventes, & communem arcam habentes. De quibus nos alibi. Sciendum eſt autem ἐρανάρχην proprie appellatum fuiſſe qui præerat collegio eraniſtarũ, & improprie à Diogene Laërtio ſic dictum qui præficiebatur convivio ex ſymbolis facto, quem συμποσιάρχην optimi auctores nominarunt. Recte autem Harpocration notavit ἐρανάρχην vulgo etiam ſua ætate vocitatum qui magiſter erat collegii eraniſtarum.

C A P.

CAP. IV.

Salmasii emendatio in lege Solonis de societatibus & collegiis defensa. Non ea tantum parte legem illam fuisse mendosam, quæ nunc pluribus locis emendatur. Quinam fuerint ἱεροποιοὶ, *&* ὀργεῶνες *Atticis. De divisione corporum* πολιτικῶν *Athenis instituta in* φυλὰς, φρατρίας, *&* γένη. *Multa de his quæ hactenus ignorabantur, notata. Theophrasti testametum emendatum. Aristoteles in Politicis correctus. Plurima alia, toto capite explicata & illustrata.*

COLLEGIORUM mentio superioribus capitibus facta, & eranistarum sodalicium pertractatum in memoriam mihi revocarunt emendationem Salmasii in lege Solonis de collegiis, quæ semper mihi summopere probata est, quantúvis viris doctis aliquot improbata sit. Quos inter celeberrimus noster Advocatus pessimam eam pronuntiare non est veritus. Ita ut nihil excogitatum sit à doctissimis hominibus ad eam legem illustrandam, quod à Solonis mente & recta ratione non sit multo alienius quam vulgata est lectio illius legis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. Quæ cum sint valde aliena à Solonis mẽ-

te, & tota legis ſententia, certe iudicio Advocati alieniſſimum à vero rectoque eam Salmaſii coniecturam eſſe oportet. Sed an ita ſit, ut ſibi perſuaſit, iam hic videbimus. Lex illa tractat de variis collegiis, & ſodaliciis, non ſolum ſacrorum, ſed etiam aliarum rerum cauſa inſtitutis. Alia quippe collegia ſunt, ex diverſi generis & conditionis profeſſioniſque hominibus compoſita, ut collegium ἐρανιςῶν, de quo in præcedentibus defenſionibus actum eſt. Alia ſunt eiuſdem nationis, vel populi, ut δημόται apud Atticos. Alia eiuſdem cognationis, ut γενῆται primitus apud eoſdem, & ὁμογάλακτες. Alia eiuſdem cenſus, ut ζυμμορῖται. Ditiſſimi quippe Athenis in ζυμμορίας, diviſi erant. Alia eiuſdem miniſterii ad ſacra obeunda, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες, ut apud Romanos collegium Pontificum, Augurũ, fratrum Arvalium, & ſimilium. Alia eiuſdem artis, ut collegium fabrum, & ſimilium. Alia eiuſdem negotiationis, ut mercatorum. Hæc ſufficiat exempla collegiorum retuliſſe, ut via muniatur ad explicandam & emendandam illam Solonis legem, quæ habetur in leg. IV. D. de collegiis. Eam de collegiis eiuſmodi variis, qualia ſupra memo-

memoravimus, quæque Græcis ἑταιρεῖαι dicuntur, agere constat. Ergo inter eas ἑταιρείας, quæ Athenis illo tempore quo Solon eam legem tulit, cognitæ fuerunt, una extitit, ἐπὶ λείαν οἰχομένων. Sic enim in Pandectiis Florentinus legitur. Pro quo habent Basilicῶn libri, ἐπὶ λείαν ἐρχόμενοι, alii etiam ἀρχόμενοι. Quodnam istud collegium aut corpus fuerit Athenis, aut quo nomine vocaretur, qui ad prædam exibant, prorsus nescio. Quod ait nobilissimus Advocatus, ad prædam ex hostibus quærendam eorum initam fuisse societatem, non legi apud veteres Græcos, nec Romanos tale collegium nominatum. *Possunt*, inquit, *iniri societates, non modo ad merces comparandas, & è peregrinis regionibus advehendas, aut eo transportandas, sed ad prædam etiam ex hostibus quærendam, aut ad utrumque simul, quæ societatis genera neque hodie sunt incognita.* De societate ineunda ad merces comparandas, & exportandas è regionibus peregrinis, aut transportandas ad exteros, nihil est dubiũ quin pactio fieri possit, & quin talis societas etiã olim cognita fuerit, sed de ea quę contrahitur ad prædam ex hostibus agendã, nõ est quæstio an talis possit iniri, sed an inita aliquãdo sit, sive apud Græcos si-

ve apud Romanos. Hoc certe est, de quo nihil me fando audisse, aut legendo cognovisse fateor. Non enim hic tantum quæritur, an societas huiusmodi inter aliquos homines aliquando contracta sit, aut contrahi etiam nunc queat, sed an collegium certum, ἑταιρεία stata, certorum hominum numero definita, cui lege Solonis coire licuerit, & pactionem inter se, totum corpus obligaturam, sibi ferre. Si fuit tale Athenis collegium quomodo vocabatur? Nam qui negotiationis causa coibant, ἔμποροι dicebantur. Qui prædæ causa corpus collegiumque legitimum conflabant, quo nomine vocari fas fuit? Ληϊσταί certe, si quid Græce scio, poterant nuncupari, Latine *prædatores*. Sed quo ex genere civium sumebantur? Vtrũ ex opificibus, an ex aratoribus, an ex politicis, an vero ex militibus? Ex his potius fuere. Ergo militum hæc ἑταιρεία, quibus legitimas ex hostibus prædas agere licuit. Sed quis unquam audivit, in militia Romana aut in Græca tale inter se coiisse sodalicium milites, ut ad prædam ex hostibus abactã participandam collegium constituerent, legibus licitum? Fuere & quædam prædonum piratarumque & latronum collegia,

gia, ſed illicita, ſed in perniciem civium collecta, & omni ope exterminanda. Et tamen ſi ullum ad prædas faciendas collegiúm olim coiit, horum prædonum fuiſſe neceſſe eſt. Non enim civium in Republica bene conſtituta, & bene morata, tale unquam collegium uſurpatum eſſe, aut licitum extitiſſe crediderim. Sed ponamus in gratiam doctiſſimi Advocati, Athenis ætate Solonis prædatorum & prædonum ex civibus coalitum lege permiſſum conſtitiſſe aliquod collegium. Quid eſt, ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι? An οἱ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, qui ad prædas agendas abeunt, illam ſocietatis aut collegii ſignificationem indicant? Multi prædatum eunt, qui tamen quod capiunt ſibi ſervant, nec aliis cõmunicant. In aliis ἑταιρείαις quarú mentio extat in eadẽ lege Solonis, ipſa ſocietas nomine ipſo eorú qui ibi vocãtur, indicatur, ut ὁμόταφοι, σύσσιτοι, φράτορες, & alia. Ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ut εἰς ἐμπορίαν, nihil κοινωνικὸν deſignant. Poſtremo quæ ſimilitudo, τῶν ἐπὶ λείαν οἰχομένων, & τῶν εἰς ἐμπορίαν, ad prædas agendas euntium, & ad mercaturam proficiſcentium? Οἴχεσθαι denique verbum his rebus parum convenire, Græce periti facile mihi conceſſerint. Viderunt hoc niſi fallor, & Græci, qui

qui βασιλικὰ ex iure Romano Iustiniani, pandectis, Codice, & Novellis composuerunt, & pro οἰχόμενοι reposuere ἐρχόμενοι. Quod ne ipsum quidē satis rectum videtur nec satis Atticum, cum nec ullam κοινωνίαν sicut debuit exprimat. His omnibus permotus rationibus Salmasius, pro ἐπὶ λείαν, corrigendū indicavit, καπηλείαν. Nihil magis alienum potuisse excogitari à mente Solonis & recta legis sententia visum est doctissimo ac celeberrimo Advocato. Quid? An sodalicium collegium prædandi causa coitum, magis videbitur consentaneum rectæ rationi, & legi Solonianæ sensui, quam negotiationis causa inita societas? An etiam negotiatorū & institorū rationem minus convenire cum mercatura putabit quam prædarum agendarum licentiam? Atqui apud veteres Atticos, & priscos alios Græcos hæc duo semper coniunguntur, κάπηλος & ἔμπορος. καπηλεία & ἐμπορία. Κάπηλοι illi nō sunt caupones, ne quis erret, sed institores ac propolę qui à mercatoribus emunt magnariis quod per partes in foro vendant. Ἔμποροι sunt qui navigant, & per aversionem emunt ac vendunt merces. Κάπηλοι ab ἐμπόροις emunt, & fora mercium vendendarum gratia circumeunt.

Vn-

Vnde *circumforanei* vocantur Latine, & *propolæ*. Græci ἀγοραίους etiam nominant, quos ita cum ἐμπόροις Aristoteles coniunctos aliquot locis proponit, ut alii καπήλους & ἐμπόρους, in Oeconomico. Xenophon καπηλείαν, & ἐμπορίαν, prorsus ita iunxit, ut lex Solonis ex emendatione Salmasii correcta. Sic enim in libro περὶ προσόδων scribit, ὥστε πολλοὶ ἀφιέμενοι τοῦ γῆν ἐργάζεσθαι, ἐπ' ἐμπορίας, καὶ καπηλείας, καὶ τοκισμοὺς τρέπονται. Negotia vertit Mela in verbis Herodoti de Aegyptiis Latine expressis, αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσί τε, καὶ καπηλεύουσι. *Forum curant & negotia fœminæ*. Suidas καπηλείας, ἐμπορίας. Passim, ut Salmasius iam notavit, κάπηλος & ἔμπορος, καπηλεία & ἐμπορία apud Græcos iunguntur. Nec alteri sine alteris esse possunt, cum mercatores magnarii, qui sunt ἔμποροι, habere debeant καπήλους quibus sua vendant, & isti ἐμπόρους, à quibus emant. An potuit ergo probabilior coniectura excogitari quam quæ καπηλείαν, conciliaret cum ἐμπορίᾳ, in lege Solonis, cum in vita istæ professiones ita individuæ sint altera alterius comites, ut separari nequeant? An vir doctissimus hanc emendationem nimis longe petitam, & à vestigiis lectionis vulga-

tæ

tæ nimis remotam putavit? Quid vero propius quam ex ἐπὶ λείαν, facere καπηλείαν? An ipsius correctio in eadem lege magis premit vestigia scripturæ vulgaris, qua ὀργίων μύσαι reposuit, pro ὀργίων ἢ ναῦται, vel ut alii habent, ὀργίων μλωνται? An ignoravit quod est verissimum certissimumque, quæ leguntur Græcorum testimonia in libris Latinis, ea depravatissima circumferri, in quibusdam exemplaribus in totum non legi? Exemplo sit decretum Ephororum adversus Timotheum, quod apud Boëthium ita mendosum à librariis relictum est, ut nullum in eo sanitatis, aut sinceritatis pristinæ vestigium appareat. Talia omnia sunt quæcunque reperiuntur apud auctores Latinos, citata aliquando ex Græcis auctoribus vel singula vocabula, quæ nunquam ferme sine labe aut vitio descripta extant. Vehementer etiam errant, si putant, hac tantū parte inquinatam ad nos pervenisse hanc Solonis legem. Planum mox faciam, aliquot adhuc locis restare vitiosam. Hic ipse locus nondum persanatus est totus, sed dimidiatim tantum à Salmasio restitutus. Nam quid est: εἰς καπηλείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμποείαν? Sic enim legunt Pandectæ Florentinæ. Sed omnino

omnino reſcribendum, ἢ καπηλειῶν κοινωνοὶ, ἢ ἐμποριῶν. Iam hic habemus collegium καπήλων & ἐμπόρων, ſive καπηλειῶν & ἐμποριῶν. Nam ita dixit Xenophon numero multitudinis, εἰς καπηλείας καὶ ἐμπορίας τρέπονται. Idem autem κοινωνία quod collegium, vel ſocietas ſodalicia. Vnde in nummis κοινωνία Κορινθίων. Quod etiam dicitur eodem ſenſu, Κοινὸν Κορινθίων, ut κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci. Alio loco apud eumdem κοινωνία vocatur ἰσοτελὴς ἐρανιστῶν. Heſychius: Κοινὸν, δῆμος. Facile autem potuit degenerare vox κοινωνοὶ in οἰχόμενοι, præcipue maiuſculis litteris ſcripta, ut omnes Græcæ dictiones ſolent exaratæ reperiri in libris Latinis. Forſaſſean & qui deſcripſerunt Pandectas Florentinas, haud bene ſuis oculis uſi, OIXOMENOI legerunt pro KOINΩNOI. Si vetuſtior eſt corruptela, non hoc etiam mirandum. Alioquin ex editæ lectionis veſtigiis haud paulo melius emendatũ videretur, ſi quis reſcriberet, καπηλείαν μετοιχόμενοι, ἢ ἐμπορίαν: vel μετερχόμενοι, id eſt, μετιόντες, *cocionaturam exercentes, & mercaturam.* Sed omnino vocabulum reſtitui neceſſe eſt, quo deſignetur ſocietas vel collegium. Longe maioris momenti maculæ occuparunt

illam legem, de quibus ne ſuboluit quidem acutiſſimo & naſutiſſimo Iuriſconſulto. Statim in ipſo principio, ἐὰν ᾗ δῆμος, ἢ φράτορες. Quo ſenſu Δῆμος ibi appelletur, non video. Nam Δῆμος, univerſus eſt civitatis populus. At in hac lege tractatur de variis cœtibus, & coitionibus corporum; quæ partes ſunt civitatis. De Athenarum urbis *Demis* loqui voluiſſe Solonem certum eſt. Hi pagi ſunt ſive vici, & κῶμαι, ut Græci interpretantur Grammatici, quibus olim ſeparati habitabant Athenienſes. Hos vicatim diſperſos ita in unam urbem contraxiſſe traditur Theſeus, ut tamẽ nomina Δήμων remanſerint, & cuiuſque pagi ſive Δήμου populi quaſi unum corpus collegii ab aliis ſeparatum & diſcretum conſtituerint. De his ergo intellexiſſe Solonem in hac lege certum eſt, & δῆμοι in hac ſignificatione; ſunt συστήματα πολιτικά, non ἑταιρικά. Numero ergo multitudinis ſcribendum, Ἐὰν ᾗ δῆμοι, ἢ φράτορες. Sed nec δῆμοι videntur reponendi pro ipſis vicorum ſive pagorum collegiis ac corporibus. Nam tota lege nuſquam ipſa corpora nominantur, ſed corporati. Non dixit φρατρίας ſed φράτορες: non συσσιτίας, non θιάσους, ſed θιασώτας, & συσσι-

συσσίτες. Putem igitur legendum cum accentu in ultima, ἐὰν ᾗ δημοὶ, ἢ φράτορες. Ubi δημοὶ sunt δημόται, veteri lingua Attica qua Solon usus est. Hesychius: Δημὸν ἐόντα, ὀξυτόνως δημότην, καὶ ἕνα τῶν πολλῶν. Ex Homero est illud, δῆμον ἐόντα. Stephanus in Ethnicis: Δῆμος παρ' Ἀθηναίοις, ἡ κώμη, καὶ ἡ τοῦ πλήθους συλλογὴ, καὶ τὸ ἕνα δημότην. Οὐ μὴν ἔοικε Δημὸν ἐόντα. Sic μῖμος est imitatio, μιμὸς imitator. Cum igitur constet de Demis, id est, particularibus πολιτικοῖς συστήμασι urbis Athenarum loqui Solonem, δῆμος non potest singulariter ibi locum habere. Nam absolute cum dicitur δῆμος, intelligitur de universo populo, τὸ ὅλον ἔθνος, ut scribit Stephanus. Sic δῆμος Ἐρεχθῆος apud Homerum totus Atheniensis populus. Quæ sequuntur in eadem lege, longe sunt deploratissima, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται. Græci βασιλικῶν auctores quum Pandectas in Græcum sermonẽ converterent, & viderent hos ναύτας non posse hic locum habere, correxerunt, ἢ ἱερῶν ὀργίων μηνυταὶ, ut de his intelligeretur qui orgia sive sacra ostendũt, & interpretantur. Vt in veteri inscriptione Gruteriana, *Ostenderunt Crypbios*. Doctissimus Advocatus qui correxit ἱερῶν ὀργίων μύσται, nimis

mis abit longe ab utraque lectione tam ea quam Basilicorum interpretes commenti sunt, quam ea quæ reperitur in Pandectis Florentinis. Præterea nusquam legimus, σύστημα ἱπαιρικὸν vel collegium mystarum Athenis fuisse. Μύσται vocabantur omnes qui initiati erant mysteriis. Vnde & *Symmeystæ.* Mentio est in veteri inscriptione σύνοδος τῶν μυστῶν. Sed rerum Atticarum scriptores non memorant ullam ἑταιρείαν hoc nomine Athenis notam. Deinde quod ait corrector, hanc à se proditam lectionem propius abesse à scriptura Basilicorum, quæ habet μῖνυται, ineptum est ea ratione niti. Nam si ita repererunt in libris Iustinianis Basilicorum auctores, non sollicitanda fuit ea lectio. Sin vero ipsi eam confinxerunt ex corrupta ἢ ναῦται, non est allegenda ea scriptura quasi germanæ ac veræ lectionis vestigia ostentet. Cæterum non in hoc tantum vitiũ est, sed in eo etiam quod ἱερὰ ὄργια dicuntur. Nulla quippe ὄργια, nisi ἱερά. Quinimmo ipsa per se ὄργια, Grammatici interpretantur, τὰ ἱερά. Hesychius: Ὀργίων, ἱερῶν. Suidas: Ὄργια, μυστήρια, ἱερά. Audaci coniectura, sed vera, sic totus locus emaculandus: ἐὰν δὲ δῆμοι ἢ, φράτορες, ἢ ἱεροποιοὶ, ἢ ὀρ-

ἢ ὀργεῶνες, ἢ σύσσιτοι. Hæc omnia συςήματα κοινωνικὰ, fuere Athenis celebria, partim πολιτικὰ, ut δῆμοι sive δημόται, & φράτορες: partim ἱερατικὰ, id est, religionis & sacrorum causa instituta, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες. Pollux lib. VIII. cap. IX. hæc tria etiam coniunctim recensuit, ἱεροποιοὺς, ὀργεῶνας, φράτορας. Paulo post addit & δημάρχους, qui singulorum δήμων fuere magistri & præfecti, ut φράτορες suos quoque habuere φρατριάρχας, & φυλέται sive tribules suos φυλάρχας. Quod ad ἱεροποιοὺς attinet, decem numero Athenis fuere qui sacrificia quinquennalia faciebant, τὴν εἰς Δῆλον, τὴν ἐν Βραυρῶνι, τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν, τὴν εἰς Ἐλευσῖνα. Collegiū igitur, sive ἑταιρεία hæc, decem sacerdotes habuit sacris faciundis quinquennalibus, qualia fuere quæ memorata sunt. Ὀργεῶνες quoque, ad sacra quædam obeunda instituti, quæ Diis sive Heroibus de more fierent, peculiare collegium sive σύλλογον constituebant, & una conveniebant eorum sacrorum gratia celebrandorum. Harpocration: Ὀργεῶνές δέ εἰσιν οἱ ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιόντες. Ὀργιάζειν γάρ ἐστι τὸ θύειν, καὶ τὰ νομιζόμενα δρᾷν. Eorum in legibus Solonis mentionem fuisse factam ostendit Suidas ex Seleuco, qui in Axo-

nes commentarium ediderat, his verbis: Σέλευκος ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Σόλωνος ἀξόνων, Ὀργεῶνάς φησι καλεῖσθαι τοὺς συλλόγους ἔχοντας περὶ τινας ἥρωας ἢ θεούς. Quod ait, συλλόγους ἔχοντας, collegium eorum ſive πολιτικὸν σύστημα peculiare ſignificat conſtitiſſe, quod ſtatis temporibus coibat ad ſacra certis Diis vel Heroibus celebrãda. Inde ὀργεῶνες de quibuſlibet ſacerdotibus poëtis uſurpati. Ut in verſu Aeſchyli ex Tragœdia Myſorum.

Ποταμοῦ Καΐκου χαῖρε πρῶτος ὀργεών.

Pollux Ὀργεῶνας eos fuiſſe interpretatur qui per ſingulos Demos Atticæ ſtatis diebus certa ſacrificia facerent. Ὀργεῶνες οἱ κατὰ δήμους ἐν ταχταῖς ἡμέραις θύοντες θυσίας τινάς. Harpocration videtur ſentire, poſterioribus Atticis aliud munus habuiſſe Orgeones, vel ſic dictos eſſe quoſdam qui convenirent ut honorẽ defunctis exhiberent. Quod tamẽ quaſi dubitans proponit, & id colligi poſſe ait ex teſtamento Theophraſti. Μήποτε δὲ, inquit, ὕστερον νενόμισται τὸ ἐπὶ τιμῇ τινας τῶν ἀποθανόντων συνιέναι, καὶ ὀργεῶνας οὕτως ὠνομάσθαι, ὥς ἐστι συνιδεῖν ἐκ τῶν Θεοφράστου διαθηκῶν. Alios fuiſſe hos Orgeones ab antiquis hoc nomen habentibus ſuſpicatur. Sed fruſtra. Quẽadmodum enim antiqui Attici Orgeones

He-

Heroum in honorem & cultum ſtata quędam ac ſollemnia ſacrificia fecicbant, ita etiam ad virorum illuſtrium memoriam colendam & honorandam convenire ſolebant, & ſacra facere ad eorum ſepulcrum, ibique epulari, pecunia præcipue à defunctis ad hoc ipsũ teſtamento relicta, ut hoc fieret. Quemadmodum etiam caverat de ea re teſtamento ſuo Theophraſtus. Mirum tamen, in teſtamento illius philoſophi quod hodie extat apud Diogenem Laërtium nullam haberi mentionem Ὀργεώνων. Debuit tamen ibi extare, & olim extitit priuſquam corrupta eſſent exẽplaria, eo loco qui ſic eſt reſtituendus: Ὅπως δὲ συντελῆται, μετὰ τὰ περὶ ἡμᾶς συμβάντα περὶ τὸ ἱερὸν, καὶ τὸ μνημεῖον, καὶ τὸν κῆπον, καὶ τὸν περίπατον, ὑπὸ τῶν Ὀργεώνων. συνεπιμελεῖσθαι δὲ Πόμπυλον τούτων, ἐποικοῦντα αὐτὸν, καὶ τῶν τε ἄλλων ἐπιμέλειαν ποιούμενον, ἣν καὶ πρότερον. Vult, poſt mortem ſuam Orgeonas ad monumentum ſuum convenire, ſacra ibi facere in fano quod extructum ibidem fuerat, cuius & paulo ante in eodem teſtamento fit mentio. Iſti Orgeones iidem omnino fuere qui ſolebant ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιέναι. Epicurus quoque teſtamento ſuo voluit εἰκάσι menſium ſingulorum

rum ζώωδον ad suum monumentum fieri, & memoriam suam ab sectatoribus & discipulis epulo celebrari. De sacrificio & Orgeonibus nihil constituit, utpote qui crederet, Deos nihil sui nec alieni curare. Quam recte autem Ὀργεῶνες in hac lege Solonis coniungantur cũ φράτορσιν, ex iis quæ apud Suidam leguntur apparet in ea voce exponenda: περὶ δὲ τῶν Ὀργεώνων γέγραφε καὶ Φιλόχορος· τοὺς δὲ φράτορας ἐπαναγκὲς δέχεσθαι, καὶ τοὺς Ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας. *Phratoribus necessitatem incumbere recipiendi Orgeonas, & collactaneos.* Qui cives erant, liberos suos pueros & puellas inducebant in phratriam, quod εἰσάγεσθαι εἰς φρατρίαν dicebant, & γράφεσθαι εἰς φρατρίαν πατρόθεν. Pollux lib. VIII. cap. IX. περὶ φρατόρων· εἰς τούτους τούς τε κόρους καὶ τὰς κούρας εἰσῆγον, καὶ εἰς ἡλικίαν προελθόντας ἐν τῇ καλουμένῃ κουρεώτιδι ἡμέρᾳ. Idem Pollux in unaquaque phratria esse γένη triginta docet lib. III. cap. IV, & unumquodque γένος triginta viris constare, qui vocabantur Ὀργεῶνες, & ὁμογάλακτοι. Sed Philochorus apud Suidam clare Ὀργεῶνας & ὁμογάλακτας distinxit, & Orgeonas & collactaneos, recipi debere in phratriam dixit. Ex his sane constat, certum corpus & collegium

gium constituisse Orgeonas, & eorum munus fuisse, statis temporibus sacrificia quædam Diis & Heroibus facere, atque etiam defunctorum memoriā qui ea fieri testamēto cavissēt, celebrare. Φυλαὶ, id est, tribus, continebant Δήμους. Nam plures in unaquaq; φυλῇ δῆμοι, & φρατρίαι plures. Ex Phratoribus vero erant Ὀργεῶνες. de quibus paulo post. Nemo iā non videt, ὀργεῶνες scribendum esse, pro Ὀργίων ἢ ναῦται. Cum imperiti enim librarii non caperent illos Ὀργεῶνες, pro his substituerunt, ὀργίων ἢ ναῦται, aut μύσται. Sequuntur in eadem lege, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται. De συσσίτοις certum est, ut & συσσίτιον, nomen esse Atticū, de contubernio una convivantium. Athenæus lib. 1. ἀγνοεῖ δὲ ὅτι ἐν Πλάτωνος συσσιτίᾳ ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἦσαν. Qui subiunguntur, ἢ ὁμόταφοι, prorsus alieni sunt ab hoc loco, ut vitium scripturæ clament, inserti inter συσσίτους & θιασώτας. Non alii sunt ὁμόταφοι, quam qui iā in eodē monumēto sepulti sunt, & cōditi. Nec Corpus ant collegiū efficere possunt uno in loco sepeliendorum. Non etiā putem tale unquam collegium extitisse, qui cum in vita nullā inter se κοινωνίαν habuerint, in morte tumuli habere societatem saltem voluerint.

luerint. Præterea de illis ὁμοτάφοις altum apud ſcriptores rerum Atticarum ſilentium. Nec audio virum doctiſſimum, qui non melior eſt pravorum corrector quam aliorum cenſor, dum legendũ cenſet, ἢ ὁμόκαποι, vel ὁμόκαπνοι. Verbum iſtud Creticum non Atticum. Nam Epimenides Cretenſium legiſlator ὁμοκάπους vocaverat, quos Charondas ὁμοσιπύους id eſt, συσίτους. Et rididulum eſt, quod addit idem, Epimenide adminiſtro ad leges condendas uſum eſſe Solonem. *Quid ni ergo*, inquit, *Epimenidis dictionem in legem ſuam attulerit?* Non Attice ergo Solon loqui debuit in legibus ſuis, ſed Cretice, quia Epimenide Cretenſi uſus eſt adminiſtro in legibus ſuis condendis. Hæc inepta ſunt, nec merentur refutationem. Præterea cum ὁμόκαποι Cretum lingua iidem ſint qui σύσιτοι Atticorum, an veriſimile eſt rē eamdē voluiſſe exprimere duobus vocabulis Solonem, uno Attico, altero Cretico? Ego vero corrigendum plane autumo, ἢ ὁμόγαλοι. Iidem ſunt qui & ὁμογάλακτοι. In maiuſcula Græca littera, Τ & Γ non multum differunt. Cum igitur ſcriptum foret, ΟΜΟΓΑΛΟΙ, inde fecerunt ignari librarii ὉΜΌΤΑΦΟΙ. Collegium & corpus Athenis fuit

ὁμο-

ὁμογαλάκτων, ut & ὀργεώνων. Polluxquidem eosdem facit, sed ex Philochoro liquet, esse diversos. verbis quæ ex Suida supra citavimus, τοὺς δὲ φράτορας ἐπάναγκες δέχεσθαι, καὶ τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Ergo ὁμογάλακτοι Athenis iidem erant, qui & γεννῆται vocabantur. Hi corpus vel ἑταιρείαν faciebant, ut & φράτορες, & unumquodque γένος triginta habuit γεννήτας, sive ὁμογάλακτας. Sic dicebantur οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνοῦντες. Ergo hæc κοινωνία ὁμογαλάκτων ex triginta viris constitit, qui etiam γεννῆται dicti. Vnaquæque φρατρία triginta γένη habuit, & unumquodque γένος homines triginta sive triginta γεννήτας. Non omnium tamen γενῶν viri appellati sunt γεννῆται, sed proprie, & κατ' ἐξοχὴν, qui ex primo genere fuerunt. Iidem ὁμογάλακτοι vocabantur. Suidas, πάλιν δὲ τῶν φρατριῶν ἑκάστη εἰς γένη διῄρητο τριάκοντα, ἐξ ὧν αἱ ἱερωσύναι ἑκάστοις προσήκουσαι ἐκληροῦντο, καὶ γεννῆται οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ πρώτου γένους τῶν τριάκοντα γενῶν, οὓς καὶ πρότερόν φησι Φιλόχορος ὁμογάλακτας καλεῖσθαι. Antea appellabantur teste Philochoro ὁμογάλακτες. Ec sic in lege Solonis vocatos apparet. Postea nominati sunt γεννῆται. Et notandum quod ait Suidas, sacerdotia

dotia γεννήταις sortito fuisse attributa, prout cuique familiæ sive γένει hæc vel illa assignata sunt. Ex alio nimirum γένει sumebantur ὀργεῶνες, ex alio ἱεροποιοὶ, ex alio γεῤῥοὶ, & ita de cæteris. Et sic constabit ratio Polluci, qui scripsit, γεννήτας, ὀργεῶνας & ὁμογαλάκτους fuisse appellatos. Triginta γένη cum essent in unaquaque φρατρίᾳ, & omnes triginta γενῶν viri dicerentur etiam γεννῆται, omnibus passim omnia sacerdotia attribuebantur, sed aliis alia, cum tamen omnes sacerdotes ex γεννήταις sumerentur. Vt certus numerus ὀργεώνων sorte ex suo γένει capi solebat, ita ἑταιρείαν & σύνοδον constituebant separatam. Ergo ὁμογάλακτοι proprie appellati sunt primi γένους γεννῆται ex triginta. Certe eos qui γεννῆται dicebantur, κοινωνικὸν σύστημα composuisse tradit apud Eustathium veteris Lexici Rhetorici auctor, ad Iliad. ϛ. ὅθεν καὶ ἦν τὸ σύστημα κοινωνικὸν οἱ γεννῆται, ἃ ἐστιν ἐκ τῶν γενῶν τῶν συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας. Ergo & ὁμόγαλοι, vel ὁμογάλακτες, qui iidem cum γεννήταις, fecere κοινωνικὸν σύστημα. Vt hæc paucis clare absolvantur, sciendum est, ex istis collegiis, & corporibus sive συστήμασιν Atticis, alia fuisse πολιτικὰ, alia ἑταιρικὰ sive προαιρετικά. Prima & summa

ma κοινωνία civium fuit universorum, iisdem moribus, institutis, & sacris utentium. Vnde nomina Κοινὸν, & Κοινωνία, de his etiam usurpantur, nempe pro universi civitatis unius populo. Vnde Κοινὸν Λατίνων, Κοινὸν Βυζαντίων, item Κοινὸν Γαλατῶν in veteri inscriptione, Κοινωνία Κορινθίων. *Commune Siciliæ* Cicenoni, id est, Κοινὸν Σικελίας, ut Κοινὸν Λυκίας, in veteri inscriptione. Πολῖται & συμπολῖται dicebantur omnes eiusdem συστήματος κοινωνοῦντες. Verum hæc universalis κοινωνία nihil ad has particulares συστημάτων & collegiorum κοινωνίας, nisi quod omnes sub se comprehendit & continet. Proxime sequitur, ut maxima, omnium post universalem, τῶν φυλῶν sive tribuum Athenis divisio. Antiquitus quattuor tantum fuere. Postea decem factæ, postremo duodecim. Hæc maxima post universalem totius civitatis κοινωνίαν, extitere συστήματα κοινωνικά. Vnde φυλίων θεῶν ἱερά. Omnia quippe eiusmodi συστήματα, parva magnaque, peculiaria sacra habuerunt, & Deos proprios. Φυλέται dicebantur huius κοινωνίας consortes. Singulæ porro φυλαὶ plures δήμους sive pagos habuere. Ex quo rursus alia συστημάτων divisio extitit. Singuli

quip-

quippe δῆμοι totidem πολιτικὰ & κοινωνικὰ fuere συστήματα, quorum consortes δημόται appellati. Hæc duo igitur maxima συστήματα Athenis, φυλέται, & δημόται. Stephanus: φυλὴ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Ergo & hoc σύστημα fuit πολιτικὸν, quod & συγγενικὸν fuisse credas, si fides Grammaticis, qui φυλέτας passim interpretantur συγγενεῖς. Φυλέται maiora συστήματα. Deinde Δημόται. Mox & φράτορες. Pollux hæc tria simul hoc ordine iunctim posuit lib. III. cap. IV. φυλέτης, δημότης, & φράτωρ. In singulis φυλαῖς plures erant δῆμοι, & plures φρατρίαι. Mirum in hac Solonis lege, δημοτῶν sive δημῶν, & φρατόρων fieri mentionem nullam φυλετῶν. Sed hæc ratio videtur afferri posse quod φυλαὶ ampliora essent συστήματα, quam ut in ἑταιρείας nomen cadere possent. Comprehendebant quippe tam δημότας quam φράτορας. Lex Solonis à *Demotis* tanquã cæterorum omnium corporũ maioribus post φυλέτας, cœpit. Sua autem sacra habuere peculiaria, ut aliæ κοινωνίαι, ac epula sollemnia φυλετικὰ appellata, non solum φυλέται, sed δημόται δημοτικὰ, & φρά-

φράτορες φρατερικά. Nam & φράτορας ἑστιᾶν legimus, & δημότας ἑστιᾶν, in veterum ſcriptis, item & φυλέτας. Et in omnibus eiuſmodi κοινωνίαις & ζυστήμασιν alii ſponte ſua toti collegio convivia exhibebant, oſtentandæ munificentiæ ſuæ, alii neceſſitate legis vel ſortis adducti tribules ſuos, vel populares, vel φράτορας convivio excipiebant. Athenæus lib. v. oſtendit omnium huiuſmodi συστημάτων, tã πολιτικῶν ſive νομικῶν, quã ἑταιρικῶν ſive προαιρετικῶν, ſollẽnia fuiſſe cõvivia quę ab eiuſdẽ cœtus viris agitarentur, vel uno præbente & cæteros corporatos paſcente, vel in commune ex ære ab omnibus collato. Τῶν δὲ νῦν, inquit, δείπνων προνοοῦντες οἱ νομοθέται τά τε φυλετικὰ δεῖπνα, καὶ τὰ δημοτικὰ προσέταξαν, ἔτι δὲ τοὺς θιάσους, καὶ φρατερικά, καὶ πάλιν ὀργεωνικὰ λεγόμενα. Vides ex his, & ὀργεῶνας ἑταιρείαν conſtituiſſe, unde ὀργεωνικὰ δεῖπνα appellata quæ Orgeones congregati factitarent. In hac ipſa lege Solonis, & ὀργεώνων fit mentio ex noſtra emendatione, & δημοτῶν, & θιασωτῶν, & φρατόρων. Cur non & φυλετῶν, cum non minus ab his φυλετικὰ δεῖπνα nominata ſint, quam à φράτορσιν φρατερικά, ἀπὸ τῶν δημοτῶν δημοτικά? Rationẽ iam ſupra reddidimus.

mus. Pars autem φυλῆς φρατρία, & quidem tertia. An ergo tres φρατρίαι in unaquaque φυλῇ? Nam φρατρίαν Grammatici τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς esse notant. φρατρία ἐστὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. Sed Harpocration in voce τριττύς, similiter scribit, τριττὺν esse τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. An igitur τριττὺς & φρατρία idem? Non videtur. Statim quippe subiicit, αὕτη γὰρ διῄρηται εἰς τρία μέρη, τριττὺν, καὶ ἔθνη, καὶ φρατρίας, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πολιτείᾳ. Ex his liquet, & plures in unaquaque φυλῇ fuisse φρατρίας, & plura ἔθνη. Cum enim hæc nominibus distincta sint, non videntur eadem esse. Quod tamen aliis placuit. Suidas: φασὶ δὲ, τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι ἢ τριττὺν, ἤτοι φρατρίαν. Aliud significant verba Aristotelis, quę innuunt in φυλῇ esse plures φρατρίας, & plura ἔθνη, plures etiam τριττύας. Idque etiam ex Polluce certo colligitur: qui olim τρία ἔθνη in singulis nempe φυλαῖς fuisse testatur, lib. VIII. cap. IX. τρία δὲ ἦν τὰ ἔθνη, εὐπατρίδαι, γεώμοροι, δημιουργοί. Similiter & tres τριττύες fuere, ut ex eodem probatur, capite eodem, τριττὺς δὲ ἑκάστης γένη τρία. Idem de φρατρίᾳ puto sentiendum. Sic verum erit quod dixit Aristoteles in libro de

πολι-

-πολιτεία Athenienſium, φυλὴν, nempe εἰς τρία μέρη διῃρῆσθαι, εἰς τριττῦς, καὶ ἔθνη, & φρατρίας. Certe conſtat antiqua illa diviſione φυλῆς, aliam fuiſſe τριττὺν, aliam φρατρίαν, aliud ἔθνος. Nam τριττύαρχοι dicebantur qui τριττύων erant præfecti, ut φρατρίαρχοι qui φρατριῶν, & ἐθνάρχοι qui ἔθνεσιν. Ipſe etiam Pollux loco quem citavimus, ſcribit, diviſionem illā φυλῆς in τριττὺν, ἔθνος & φρατρίαν, tum obtinuiſſe cum quattuor tantum φυλαὶ numerabantur, Ὅτε μὲν τοι τέσσαρες ἦσαν αἱ φυλαὶ, εἰς τρία μέρη ἑκάστη διῄρητο, καὶ τὰ μέρη ταῦτα ἐκαλεῖτο τριττῦς, & φρατρίαι. Quæ non ſunt ita accipienda, ut ſingulas partes tribus his nominibus appellatas credamus, idemque fuerit ἔθνος; & τριττὺς, & φρατρία. Non enim res eadem tribus appellationibus in ea diviſione ſignabatur, ſed alia erat τριττὺς, alia φρατρία, aliud ἔθνος, cum tamen hæ tres φυλῆς partes eſſent, nominibus differentes, quia re dividebantur. Aliud quippe genus civium in τριττὺϊ videtur cenſitum, aliud in ἔθνει, aliud in φρατρίᾳ. Quod facile colligo ex iis quæ notant Grammatici de ſignificatione ἔθνους. Nam Harpocration ſic de hac voce ſcribit, ἔθνος οὐ μόνον τὸ μέγα, & πολυάνθρωπον γένος, ἀλλὰ καὶ ἰδίως

μέρος τι τὸ πονηρότατον νομίζεται τῆς ἐν τῇ πόλει. Et Suidas: ἔθνος τὸ πλῆθος, ἤγουν οἱ μοιχοὶ, πόρνοι, τοιχωρύχοι βαλαντιοτόμοι. Non puto tamen ἔθνος ex hoc solo improborum nomine conflatum fuisse, cum scribat Pollux tria ἔθνη fuisse: unum εὐπατριδῶν, alterum γεωμόρων sive aratorum, tertium δημιουργῶν, opificum. Probabile certe est, viliorem populi partem, ut δημιουργοὺς, & omnem fæcem opificum, in classe τῶν ἐθνῶν censam esse. Φρατρίαν olim diversam utique fuisse à cæteris duabus φυλῆς partibus, vel ex eo perspicuum est, quod ex Philochoro refert Suidas, περὶ δὲ τῶν ὀργεώνων γέγραφε Φιλόχορος, τοὺς δὲ φράτορας ἐπαναγκὲς δέχεσθαι τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Si eo tempore tres partes φυλῆς dictæ essent φρατρίαι, cùm in aliqua φρατρίᾳ utique numerari oportuerit ὀργεῶνας, & ὁμογάλακτας, non illud φράτορσιν necessario iniunctum fuisset ut in suum numerum & corpus hoc est, in φρατρίαν, reciperent ὀργεῶνας, & ὁμογαλάκτους. Nemo enim potuisset extra φρατρίαν esse, cum φυλὴ omnis divideretur in tres φρατρίας. Sic quia in φυλῇ tripertita aliud ἔθνος fuerit, alia φρατρία, alia τριττὺς, voluit lex τοὺς ὀργεῶνας & ὁμογάλακτας adscribi φράτορσι,

τορσι, & inter φράτορας locum habere; non inter ἔθνη vel inter τριτ̓τύας reponi. Ergo tunc φρατρία nobilior, & potior pars φυλῆς in qua censebantur εὐπατρίδαι. Quod autem dicit Philochorus de Collactaneis, οὓς γεννήτας καλοῦμεν, ostendit γεννητῶν appellationem quæ sua ætate frequentabatur, nõ fuisse antiquitus usutatam apud Athenienses. Ergo recentior illa fuit divisio φυλῶν, quæ in tres φρατρίας distinguebatru, ut singulæ φρατρίαι in γένη triginta, quorum unumquodque genus triginta γεννήτας habuit. Antiquam igitur hanc φυλῶν divisionẽ fuisse cõstat qua quattuor erãt φυλαὶ, & unaquæq; φυλὴ in tres partes dividebatur, εἰς τριττὺν, ἔθνος ac φρατρίαν. Tres enim erant τριττύες, tria ἔθνη, & tres φρατρίαι. Tres fuisse τριττύας nomen ipsũ indicio est. Nã τρισσὸς vel τριττὸς, & inde τριττὺς, non tertius est, sed ternus. Sic quod tres essent τριττύες, id est, τρισσαὶ vel τριτ̓ται, id nominis nactæ sunt. Eam viguisse φυλῶν divisionem cum quaternæ tantum forent, manifeste tradit Pollux. Grammatici qui hæc tria confuderunt ad ætatẽ posteriorem Athenarum respexisse videntur, quæ duodecim φυλὰς numerabat, in tres φρατρίας singulas divisas, & unãquamq; φρα-

τρίαν εἰς τριάκοντα γένη. Quam γενῶν distributionem & γεννητῶν appellationem non novit antiqua Respublica Atheniensium, ut Philochorus nos docet, verbis quæ supra adduximus. Ὁμογάλακτας autem proprium σύστημα constituisse & σύνοδον, etiam Pollux notavit lib. VIII. cap. IX. ἑκάστου δὲ ἔθνους (ἔθνος confundit cum φρατρία ut cæteri) γένη τριάκοντα, ἐξ ἀνδρῶν τοσούτων ἃ ἐκαλεῖτο τριακάδες, καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτες, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι. Ubi σύνοδος est ἑταιρεία, vel κοινωνία πολιτικὴ, & συνοδική. Vetus auctor apud Eustathium de his γεννήταις, κοινωνίαν eos lege inter se habuisse scribit, ut πολίτας, λοχίτας, φυλέτας, ἐθνίτας, δαιταλεῖς, δημότας, & φράτορας. Hæc eius verba sunt: ἤτοι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους· καὶ ἦσαν οὗτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες· ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. Solon in hac lege de ἑταιρείαις vel συλλόγοις κοινωνικοῖς omisit πολίτας, & φυλέτας, quia nimis magna & numerosa essent corpora quā ut in hāc appellationē collegiorū cadere possent. Maximum πολιτικὸν σύστημα quod lege sua comprehenderit, fuere δημόται. Tres gene-

generales fuere κοινωνίαι συγγενικαὶ, ut ex Dicæarcho observavit Stephanus. πάτρα, φρατρία, & φυλή. Quæ πάτρα dicitur, ea est patris cum natis, & natorum cum patre cõmunio, quã δευτέραν μετάβασιν vocabat Dicæarchus. ἐκλήθη δὲ πάτρα μὲν εἰς τὴν δευτέραν μετάβασιν ἐλθόντων, ἡ κατὰ μόνας ἑκάστῳ πρότερον οὖσα συγγένεια, ἀπὸ τοῦ πρεσβυτάτου τε καὶ μάλιστα ἰσχύσαντος ἐν τῷ γένει τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσα, ὃν ἂν τρόπον Αἰακίδας ἢ Πελοπίδας εἴποι τις ἄν. Hæc rectam lineam sive σειρὰν constituit descendentium. Et paulo post intra patrem & liberos eam maxime includit. ὥστε πάτρα, inquit, ὅνπερ εἴπομεν τῆς συγγενείας τρόπον ἐγένετο, μάλιστα τῶν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσιν. Lata tamen significatione comprehendit omnes descendentes κατὰ βάθος, non κατὰ πλάτος, ex recta linea, non ex transversa. Hæc enim dicebàtur φρατρία, ab antiquo Græco φράτηρ, quod fratrem significat. Idem Dicæarchus, φρατρία δὲ ἐκ τοῦ τῶν ἀδελφῶν. Hæc est σειρὰ κατὰ πλάτος, linea transversa. Nam *linea*, ut etiam veteres Latini dixere, est σειρὰ γένους. Hanc φρατρίαν quidam scripsere φατριάν. Et Iones, qui non adspirabãt, πατριὰν, ut ἀπικέσθαι dicebant pro ἀφικέσθαι, & ἀπηγέεσθαι pro ἀφηγεῖσθαι. Idem Dicæarchus: πατριὰν

τριὰν ἣ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν, ἐπειδή τινες εἰς ἑτέραν πάτραν ἐδίδοσαν θυγατέρας αὐτῶν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν, ὥστε προτέρου πόθου τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφῷ, ἑτέρα τις ἱερῶν ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ πατριὰν ὠνόμαζον. Contigit autem, ut πατριὰ diceretur, & φρατρία quoniam quum quidam in aliam familiam ſive πάτραν dediſſent filias ſuas, non amplius ſacrorum patriorum communitatem habebant in alienam familiam ſive πάτραν datæ nuptum, ſed in eius πάτρα cenſebantur cui nupſerant. Vnde cum deſiderio tenerentur eius communitatis quę ſororibus cum fratribus intercedit, alia coitio excogitata eſt, ſive ſacrorum communis participatio, *quam πατριὰν nominarunt*, Id eſt, φατριὰν Ionice, pro πρατριὰν. Dixiſſe autem φατριὰν, pro πατριὰν, Stephanus oſtendit qui φατριὰν ita ſerie litterarum poſtulante appellat. Et diſputarunt olim quidam Grammaticorum, utrum φράτρη ex φατρία deductum eſſet inſerta littera canina, an vero φατρία pro φρατρία uſus admiſiſſet, ea abiecta. Vide Euſtathium in B. Iliados. Aelius Dionyſius in Lexico Rhetorico apud eumdem, φατριὰ ἣν

Ἴω-

Ἴωνες πατριὰν, φράτορες οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας. Hesychius quoque φατρίαν recenset pro φρατρίαν in Lexico suo, φατρία, σύνταγμα, σύστημα. Sine dubio id pro φρατρία, ab antiquo φράτηρ. Vnde & φράτορες dicti qui eiusdem φρατρίας erant. Eadem & πατριὰ Ionice, quæ diversa à πάτρα. A voce πατριὰ πατριώτης. Quod idem significat ac πολίτης. Sed πατριώτης pro πολίτη Barbarorum fuit, ut notant Pollux lib. III. cap. IV. οἱ δὲ βάρβαροι ἀλλήλους πατριώτας, οὐ πολίτας, ἀλλὰ πατριώτας λέγοιεν. Platonem tamen in legibus πατριώτην de Græcis dixisse, & Archippum συμπατριώτην. Inde est quod Barbari, ut Arabes, per πατριὰς sive φυλὰς habitabant. Unde φύλαρχοι Arabum, qui uni πατριᾷ sive φυλῇ imperabant. Hinc πατριώτης, qui est eiusdem πατριᾶς, quod respondet Græcorum πολίτῃ. Hesychius: Πατριώτης παρὰ Ἀθηναίοις ὁ βάρβαρος, καὶ οὐ πολίτης. Idem: πατριαὶ, φυλαί. Sed & πάτραν eodem modo interpretatur. Et sane non video quomodo πατριὰ à πατὴρ ita dici non queat, ut φρατρία à φράτηρ. Ineptum quippe, est quod aiunt, Ionicum esse πατριὰν pro φρατρίαν. Magis videretur φατρίαν dici pro πατριὰν, nisi accentus diversus ostenderet originem esse

diversam. Et sane ita πατριὰ à πατὴρ derivatur accentu in ultima servato, ut φρατρία, à φράτηρ descendit cum eodem accentus in secunda quem habet in prima verbum primitivum. Interdum πατριά omne genus ab uno auctore qui primus pater fuit, & stirpem universam designat tam à latere quam recto limite descendentium. Latinis *gens* dicitur, & est eorum proprie qui eodem nomine appellantur, quæ ex multis familiis conficitur, ut apud Græcos *Pelopidæ*, & *Aeacidæ*, apud Latinos *Cornelii*, & *Iulii*, & *Aelii*. Interdum familiam ipsam significat, *cuius dux & princeps generis vocabatur pater & paterfamilias*, ut est apud Festum in voce familia. Hoc sensu πάτρη Dicæarcho appellatur, quam dixit esse συγγένειαν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσιν. In Bibliis septuaginta interpretes πατριὰς vocant huiusmodi familias pro eo quod est in Hebræo, משפחה πατριά. Interpres Latinus vertit *familias*, Græci interpretes γένεσιν interdum reddunt, & γενεάν, & συγγένειαν. Interdum & φυλήν. Sed φυλὴ aliud est. Hoc enim proprie est, quod שבט Hebræis vocatur. Duodecim fuere φυλαὶ Israëlis. Exempli gratia, Levis princeps fuit tribus suæ

suæ sive שבט, id est Leviticæ. Ea multas familias sive πατριὰς complexa est, totidem nempe quot filii Levi fuere. Nati natorum Levi suarum quoq; πατριῶν sive familiarum principes fuere ac duces. Omnes hæ familiæ sive πατριαὶ Leviticæ unum summū primumq; auctorē habuerunt Levin, qui totius gentis sive tribus auctor & pater fuit. Quam etiam liceat πατριὰν dixisse generali significatione, quæ etiā φρατρία simul fuit, quatenus una ex familia exibant filiæ in alteram familiam nuptum datæ: non tamen à gente ipsa alienabantur, nec ex tribu exibāt, sed semper alicui nubebant ex eadem gente sive tribu, quamvis non ex eadem familia. Et sic πατριὰν & φρατρίαν simul idem esse contigit, ut scribit Dicæarchus apud Stephanum. Πατριὰν δὲ συνέβη λέγεσθαι καὶ φρατρίαν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν. Ubi cum πατριωτικὰ ἱερὰ appellat, non distinguit πατριὰν ἀπὸ τῆς πάτρας. Nam πατριωτικὰ ἱερὰ, sunt familiæ sacra sive πάτρας, quæ filia data nuptum in alteram gentem communia non amplius habebat cū fratribus & patre suo, sed ut in eius familiam transibat cui nupserat, ita & sacrorum eius parti-

 ceps,

ceps & consors fiebat. Πατριαὶ igitur in hac significatione familiæ sunt Latinorum, משפחה Hebræorum. Quas iidem septuaginta γένη etiam appellant, ut in Genesi cap. VIII. κατὰ γένος αὐτῶν ἐξήλθοσαν. Attici quoque γένη nuncuparunt. Unde & φρατρίαι in plura γένη dividebantur. Quæ φρατρίαι sunt cognationes, eędemque cum πατριαῖς generaliori notione sumptis, & φρατρίας etiam continentibus. Optimæ Glossæ, *familia*, γένος. Δήμους etiam reddiderunt iidem septuaginta, quia plures δῆμοι apud Græcos in una φυλῇ. Græce vero ἔθνος idem quod Latinorum *gens*, quod plures nempe φρατρίας complectitur, sive πατριὰς specialiter acceptas. Vnaquæque φρατρία apud Græcos in tria ἔθνη dividebatur, & singula ἔθνη in plura γένη. Ergo ἔθνος gens est, γένος familia. Aeoles pro ἔθνος dicebant ἔννος, & cum Aeolico digaminate, Γέννος. Vnde *gentes* Romani gentilitales & cognationes appellant, quæ Græcis πατριαὶ & φρατρίαι generaliter sumptæ. Varro lib. VII. de L. L. *Vt in hominibus quædam sunt cognationes, & gentilitates, sic etiam in verbis. Vt enim ab Aimylio homines orti Aemylii ac gentiles, sic ab Aimylii nomine declinatæ voces in cognatio-*

ne

ne nominali. Ab eo enim quod eſt impoſitum recto caſu Aemylius, orta Aemylii Aemylium Aemylios Aemyliorum, & ſic reliqua eiuſdem quæ ſunt ſtirpis. Perperam docti viri emendarunt *agnationem*. Vitioſe etiam editur in verbis Varronis, *declinatæ voces in gentilitate nominali*. Pro *in cognatione nominali*. Dicit doctiſſimus Romanorum in verbis, ut in hominibus, eſſe gentilitates ac cognationes. Gentilitas πατριὰ eſt, quæ ex recta linea deſcendit à patre ad filios. Et hæc ſecunda eſt Dicæarchi μετάβασις. Cognatio vero eſt συγγένεια inter fratres & ſorores, quæ φρατρία dicitur. Illa κατὰ βάθος σειρὰ dicitur, hæc κατὰ πλάτος. Aemylii ab Aemylio per rectam lineam & κατὰ βάθος, ſunt gentiles. A recto caſu *Aemylius* declinatæ voces *Aemylii*, *Aemylios*, *Aemyliorum* cognationis inſtar habent è tranſverſo latere ductæ. Nam hi caſus πλάγιοι dicuntur, excepto nominativo, qui eſt rectus. *Cognatio* tamen Latinis generali ſignificatione uſurpatur tam de iis qui per virilis ſexus perſonas, quam qui per mulieres coniunguntur, de omnibus nimirum qui una & cōmuniter nati, id eſt, qui cōmune naſcendi initium habuerunt, ut Græcis φρατρία. Et ſic accipiendum eſt quod

quod dixit Dicæarchus, πατριὰν ἢ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν. Nimirum φρατρίαν quoq; dictam esse πατριὰν, cũ instituta est συνόδος κοινωνικὴ ἱερῶν, quæ sorores cũ fratribus quamvis in aliã familiã translatas coniungeret. Omnes igitur agnati etiam cognati, sed non omnes cognati etiam agnati. Omnes agnatos etiã φρατρία contingit, sed πατριὰ solos agnatos respicit. Vnde πατριωτικὰ ἱερά. Inde est quod Grammatici notarunt, Ionibus dictam πατριὰν, quę communiter Gręcis φρατρία, quia nempe qui ex πατριᾶ erant, nempe agnati, uno eodemq; consortio, & communitate tenerentur cum iis qui per fœminas coniuncti erant, quæ φρατρία propriè Græcis nuncupatur. Tanta autem est differentia inter *gentiles*, & *agnatos*, quanta est inter πατριὰν generaliter sumptam, & πατριὰν stricta notione appellatam, quanta inter *gentem* apud Romanos, & *familiam*. Agnati qui ex eadem familia masculi, *gentiles* qui ex eadem gente. Vnde in duodecim tabulis scriptum erat, *si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto*. Ubi *agnati* sunt ex eadem *familia* mares, quibus deficientibus gentiles succedebant ex eadem *gente*. Πατριὰ

igi-

igitur proprie est agnatorum, φρατρία cognatorum. Agnatio πατριὰ est, cognatio φρατρία, illa patrum cum filiis, hæc sororum cum fratribus. Hæ duæ sunt τῶν τριῶν τῆς παρ' Ἕλλησι συγγενικῶν κοινωνίας εἰδῶν, ut dicit Dicæarchus apud Stephanum. Tertia est quæ φυλὴ vocabatur. Ita eam idem explicavit: φυλαὶ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. Ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Cum ex diversis regionibus ad unam urbem condendam & incolendam confluerent & convenirent populi, unusquisque φύλου, & φυλῆς nomine designabatur. Omnes scilicet conterranei appellatione φύλου vel φυλῆς noscitabantur. Exempli gratia: conveniant in unum Galli, Hispani, & Batavi, singulæ hæ nationes suum φῦλον vel suam φυλὴν constituent, & dicetur φῦλον Gallorum eo confluxisse, & φῦλον Batavorum, & φῦλον Hispanorum. Hac significatione φῦλον, vel φυλὴ nullam habet συγγενείας vel συγγενικῆς κοινωνίας notionem. Olim ergo dicit hanc significatione notam fuisse, φύλου, & φυλῆς appellationem, & φυλέτας vocatos esse populos ab eadem regione profectos, & conterraneos. Frustra autem dispu-

diſputant Grammatici utrum φυλὴ à φῦλον deducta ſit, an contra φῦλον, inquiunt, τὸ ἔθνος, ἀπὸ τῆς φυλῆς δηλόνοτι, ἢ ἀφ' οὗ ἡ φυλή. Antiquum eſt φῦλον, quo & Homerus ſemper uſus eſt, etiam pro συγγενικῇ ſocietate, pro quo poſteriores enallage generis maluerunt dicere φυλήν. Sic ὦνος prius, pro quo poſterius ὠνὴ, & τῖμος olim, deinde τιμὴ, & ſimilia. Dionyſius φυλὰς poſuit pro gētibus, quæ cōmuniter dicta φῦλα lib. VI. Vt hæc antiquiſſima fuerit nominis φῦλον vel φυλὴ notio, quam tradit Dicæarchus, conſtat tamen, non alio ſignificatu φῦλον ab Homero poni, quam quo poſteriores Græci φυλὴν uſurparunt, nempe pro συγγενικῇ κοινωνίᾳ, quemadmodum ex his eius verbis liquet in Iliad. β.

Κρῖν' ἄνδρας κατὰ φῦλα, κατὰ φρήτρας, Ἀγάμεμνον,
Ὡς φρήτρη φρήτρηφιν ἀρήγῃ, φῦλα δὲ φύλοις.

Quis non videt, hic φρήτρας & φῦλα ita iungi, ut apud poſteriores Atticos φυλὰς, & φρατρίας? Nam φρήτρη, & φρατρία, eadem, ut φῦλον & φυλή. Dionyſius Halicarnaſſeus εἰς φυλὰς καὶ φράτρας vocat, diviſionem populi Romani à Romulo inſtitutam *in tribus & curias*. Nam *tribum*

Græce esse dicit φυλὴν, & τριττὺν, eamdem faciens τριττὺν, & φυλὴν cum apud Atticos τριττὺς sit pars tertia *tribus*. Quod ad *tribus* vocē attinet constat factā esse ex Greca τριττὺς, pro quo Aeoles τριππὺς. Sic ex τυλθὸς πυπφὸς *puppus*. Apud Homerum φῦλον maior est multitudo κοινωνικὴ & συγγενικὴ quam Φρήτρη. Videndum ergo quid sit. Φῦλον alibi appellat totam stirpem quæ ab uno primo auctore omnes descendentes per rectam lineam complectitur, quam κατὰ βάθος σειρὰν vocant Græci. In Odysseæ Ξ proci insidiantur vitæ Telemachi, ut totum genus perderent Acrisii, qui pater fuit Laërtæ, avus Ulyssis, proavus Telemachi:

Οἴκαδ' ἰόντα λοχῶσιν ὅπως ἀπὸ φῦλον ὄληται,

Νώνυμον ἐξ Ἰθάκης Ἀρκεισίου ἀντιθέοιο.

Ubi Grammatici: τὸ φῦλον, τὴν σειρὰν καὶ κατὰ βάθος διαδοχὴν, οὐ τὴν κατὰ πλάτος συγγένειαν, καὶ φῦλον Ἀρκεισίου λέγει τὸν Λαέρτην, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ Ὀδυσσέα, καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ Τηλέμαχον. Totam igitur gentilitatem per ὅλον φῦλον intelligi voluit Homerus. Eadem est ergo φυλὴ, ἀπὸ τοῦ φύειν. omnes ab uno progeniti, & in longissimam usque seriem per rectam lineam deducti. Certe φυλὴ quæ Hebræis שבט, plures non solum

lum cognationes, sed etiã gentilitates cõplectebatur. Ab uno quippe capite plures principes πατριῶν exeunt sive patres familiarũ, quæ ab uno principio divisæ in multas scinduntur, non solum familias, sed etiam gentilitates. Vt illæ ipsæ duodecim tribus Israëliticæ, quæ totidem πατριάρχας, sive πατριῶν ἄρχοντας habuerunt, ab uno ortæ sunt Israële, qui omnium tribuum progenitor primus extitit. Φυλὰς Græci τὰ μέγιστα μέρη civitatis interpretantur. καὶ τὰ μὲν μέγιστα μέρη φυλαὶ ὠνόμαζοντο. In quattuor eiusmodi φυλὰς sub primis regibus à Cecrope usque ad Alcmæonem totus Atheniensis populus distributus est. Non solum igitur plures familias singulæ φυλαὶ continebant, sed etiam plures gentilitates, & cognationes, πατριὰς ἢ φρατρίας. Ab illis maximis partibus minores aliæ factæ, quæ φρατρίαι dicebantur. Quid illæ propriè? Dicæarchus dicit hoc nomine appellari κοινωνίαν, vel κοινωνικὴν σύνοδον fratrum & sororum. ὥστε πρότερον ποθῶ τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφοῖς ἑτέρας τις ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ φατρίαν ὠνόμαζον. Certe cum Homerus φῦλον, quę φυλὴ est, appellet τὴν κατὰ βάθος συγγένειαν, id est, gentilitatem: φρήτρης nomine co-

cognationem nuncupasse censendum, hoc est τὴν κατὰ πλάτος συγγένειαν. Nam Græcos disponi vult κατὰ φῦλα, & κατὰ φρήτρας, id est, per gentilitates, & cognationes, ut φῦλα φύλοις opem ferant, id est, gentiles gentilibus, & φρήτραι φρήτραις, cognati cognatis. Sed non tam anguste hæc vocabula sumuntur in divisione civium Atheniensium. Φυλὴν diximus plures gentilitates & cognationes complexam fuisse. Quod utique fuit necesse cum universi urbis cives in quattuor φυλὰς distributi essent. At singulæ φυλαὶ in tres φρατρίας rursus divisæ erant, hoc est, in tres gentilitates simul, & cognationes. Hoc sensu φρατρία eadem cum πατριᾷ, ut Dionysius in Lexico scripsit, atque etiam Dicæarchus, πατριὰν συνέβη λέγεσθαι ἢ φρατρίαν. Idem πατριὰν sive πάτραν de omnibus enunciari scripsit qui eodem nomine censentur, ut Aeacidæ, Pelopidæ. Ergo & φρατρία gentilitatem simul cognationemque complectitur. Tres eiusmodi φρατρίαι fuere in singulis φυλαῖς. Idem autem ἔθνος cum φρατρίᾳ, ut plerique veterum Grammatici eoram scripsere. Nam etsi de diverso genere hominum usurparetur ἔθνος & φρατρία, respondent ta-

men vox ἔθνος τῇ φρατρίᾳ, de hac gente quæ plures familias complectitur. Hinc Latinis *gens* quod Græcis ἔθνος, de ea συγγενικῇ κοινωνίᾳ quæ conficitur ex pluribus familiis. Singula vero ἔθνη sive φρατρίαι plura γένη complectuntur, id est, familias. Nam γένος Græcis, ut supra diximus, idem quod *familia* Latine. Hinc φρατρία apud Athenienses dividebatur in triginta γένη, id est in triginta familias, quas πατριὰς etiam Græci appellarunt stricta significatione, quod unum patrem τοῦ γένους & auctorem haberent. Φατρίαν & πατριὰν eamdem esse scribit etiam Scholiastes Aristophanis in Equites, καὶ γὰρ τοὺς συγγενεῖς φράτορας καλοῦσιν. εἰσὶ δὲ οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας μετέχοντες, οἷον πατριᾶς τινος. Ὁ γοῦν Ὅμηρος αὐτὴν πάτραν λέγει. Ἢ μίαν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος, ἢ δ' ἴα πάτρη, καὶ κατ' ἀναφορὰν πάτρη καλεῖται. μεταπέπτωκε δὲ τὰ στοιχεῖα καθάπερ ἐπὶ τοῦδε, ὁ φάτριος Ζεὺς, καὶ ὁ πάτριος. Sed misere hallucinantur illi Grammatici. Nam vocis φατρία alia est origo, cum à φράτηρ Græco antiquo deflexa sit, πατριὰ autem à πατήρ. In Homero γένος & πάτρη synonymως ponuntur pro familia. Nam qui ὁμὸν γένος & μίαν πάτρην habet cum aliquo, eiusdem cum illo est familiæ. Adeo

eo porro verum est, γένος Græcis, & *familiam* Latinis idem significare, ut γεννῆται, qui eiusdem sunt γένους, vel γέννης, etiam ὁμογάλακτοι dicti sint, id est, in eadem domo educati, & ab eadem matre, quasi collactanei. Pollux: καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτοι. Sed quod addit, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι, per σύνοδον intelligit κοινωνίαν πολιτικὴν, siue σύνοδον κοινωνικήν. Hæc igitur nomina φυλὴ, φρατρία, γένος, quæ τῆς συγγενείας olim fuere appellationes, ad ciuium particulares cõmunitates & collegia designanda traducta sunt, quorum consortes inter se nulla cognatione aut propinquitate iuncti tenebãtur. Vetus auctor apud Suidam, γεννῆται οὐχ οἱ ἐκ γένους, καὶ ἀφ' αἵματος προσήκοντες, ἀλλ' οἱ ἐκ τῶν γεννῶν τῶν συντεταγμένων εἰς φρατρίας. Οὗτοι δέ εἰσι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ φράτορες νόμῳ τινι ἔχοντες κοινωνίαν. Γεννῆται *non sunt qui genere ac consanguinitate proximi habentur, sed ex corporibus sunt ita appellati in quæ* φρατρίαι *distributæ sunt. Ad instar autem* δημοτῶν *&* φρατόρων *lege institutam inter se habent communitatem.* Aristoteles in Νικομαχείοις, discernit φυλέτας & συγγενεῖς, quos etiam appellat ὁμογενεῖς, quibus nimirum κοινὸν

τὸ γένος, vel ut ait Iuriſconſultus, qui ab eodẽ orti progenitive, & commune naſcendi initium habuerunt. Sic enim ſcribit lib. x. cap. 11. Καὶ συγγενέσι δὲ, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν. Ibidem tradit, ad nuptias invitari συγγενεῖς; ad funera vero non itẽ φυλέτῃ ſolebant vocari, ſed ſoli cognati. Non φυλέτῃ igitur inter συγγενεῖς. Idem in iiſdem Νικομαχείοις, lib. ix. cap. ix, ubi varia amicitiarum genera recenſet, συγγενικὴν, ἑταιρικὴν, πολιτικὴν, φυλετικὴν, & συμπλοϊκὴν, quas omnes in communitione verſari docet, ſed συγγενικὴν, atque ἑταιρικὴν, qua cognati ac ſodales inter ſe amici ſunt, ſeparat à πολιτικῇ, φυλετικῇ, & συμπλοϊκῇ, & ſimilibus, quas potius ad amicitias κοινωνικὰς pertinere ſcribit. Immo amicitiam omnem ibi vult in communitate quadam cenſeri, niſi cui placeat, ex eo numero amicitiarum, quæ in communitate cernuntur, συγγενικὴν, & ἑταιρικὴν, cognatorum vel conſanguineorum, & ſodalium amicitiam eximi. Iſtæ enim amicitiæ maiore vinculo conglutinantur, quam quæ ratione communitatis contrahuntur, quales ſunt πολιτική, qua cives inter ſe coniunguntur: φυλετική, qua tribules:

bules: & συμπλοϊκή, quæ una in navi vectos consociat. Quæ omnes φιλίαι sunt κοινωνικαὶ, & ἐν κοινωνίᾳ versantur, à qua & initium atque originem duxerunt. Φράτορες quoque & γεννῆται, eodem loco sunt quo φυλέται, & δημόται. Minores quidem sunt partes civium, & minus numerosæ quam φυλαὶ, & δῆμοι, nulla tamen inter se cognatione attinebantur ista corpora civitatis, haud sane magis quam φυλαὶ, aut δῆμοι. *Tribus* quidem, sive φυλαὶ, continebant φρατρίας, φρατρίαι vero γένη. Vt maior numerus comprehendit minorem, & minor minimum. Nam inter minima corpora, sive συστήματα πολιτικὰ, numerabantur γεννῆται, paulo maiora φράτορες, omnium maxima φυλέται, sive tribules. Idē Aristoteles in Moralibus ad Eudemum lib. VII. cap. IX, ubi docet, iustum esse quippiam æquale, amicitiam autem in æqualitate consistere, alioquin frustra diceretur vulgari proverbio, ἰσότης, φιλότης. Universas autē politias iusti quasdam species esse. Nam πολιτεία κοινωνία est. Inde κοινωνία passim, & κοινὸν, de singulis rebuspublicis. Κοινωνία Κορινθίων, κοινὸν Γαλατῶν, κοινὸν Βυζαντίων. Omne autem quod commune est, exi usto conflari. Ab illa universali κοινω-

νίῳ rerumpublicarum transit ad particulares, quæ sunt partes illius maximæ κοινωνίας, qua universa civitas censetur. Αἱ δ' ἄλλαι κοινωνίαι εἰσὶν, ἢ μόριον τῆς τῆς πόλεως κοινωνιῶν, οἷον ἢ τῶν φρατόρων ἢ τῶν ὀργέων. *Aliæ vero communitates sunt, aut particula communitatum civitatis, ut illa est, φρατόρων, vel Orgeonum.* Scribitur hodie apud Aristotelem φρατόρων, ἢ ὀργίων. Quod Latine reddunt doctissimi interpretes, *velut contribulium, & quæ vocatur Orgeonum.* Sed non viderunt mendum hærere in voce ὀργίων. Non enim ὄργια recte ponuntur cum φράτορσιν. Dixisset potuit, οἷον ἢ τῶν φρατόρων ἢ ὀργιαστῶν. Vel ἢ τῶν φρατριῶν ἢ τῶν ὀργίων. Sed ne sic quidem similitudo procederet. Nam φρατρίαι corpora sunt, ὄργια non sunt corpora. Vnica littera mutata scribendum, ἢ τῶν ὀργέων, id est, ὀργεώνων. Nam ὀργέως dixerunt pro ὀργεῶνας, & ὀργέων pro ὀργεώνων. Quod Harpocration notavit usurpasse Lysiam in Oratione de Theopompi hæreditate. Ὀργέων, inquit, ἀντὶ τοῦ ὀργεώνων, Λυσίας τῷ περὶ Θεοπόμπου κλήρῳ. Quæ unice confirmant nostram correctionem in hac lege Solonis, φράτορες, ἢ ὀργεῶνες. Vnde apud Athenæum lib. VI. coniunctim recensentur, τὰ φρατρικὰ, καὶ ὀργεωνικὰ δεῖπνα. Aristo-

ristoteles capite sequenti Eudemiorum, κοινωνικὴν amicitiam eamdem facit cum πολιτικῇ, qualis reperitur in omnibus κοινωνίαις sive συςήμασι κοινωνικοῖς, quorũ maximum est ipsa πόλις, deinde partes civitatis, sive particularia corpora, ut φυλαὶ, φρατρίαι, γένη, ἔθνη, λόχοι, ac similia. Quæ corpora sive collegia vetus auctor apud Eustathium συςήματα κοινωνικὰ appellat, & lege institutam κοινωνίαν habere scribit. ὅθεν καὶ ἦν τι σύςημα κοινωνικὸν, οἱ γεννῆται, ὅ ἐςιν ἡ ἐκ τῶν γεννῶν τῶν συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας, ἤτοι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνία. Καὶ ἦσαν οὗτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες, ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. In his ἐθνῖται iidem sunt cum φράτορσιν, quatenus ἔθνος idem cum φρατρίᾳ, sed hominum, ut dixi, conditione ac genere differentium. Λοχῖται sunt etiam civitatis corpora, ne quis ad militiam; & ταχτικοὺς λόχους eos revocet. Nam Aristoteles in Politicis lib. V. cap. VIII. λόχους cum φρατρίαις & φυλαῖς recenset inter corpora civitatis. καὶ ἀντίγραφα κατὰ φρατρίας, καὶ λόχους, καὶ φυλὰς τιθέσθωσαν. Ut ex ordine quem sequitur apparet, maiores fuerunt λόχοι phratriis, & minores φυλαῖς. Alibi in

iisdem libris de Republica lib. IV. cap. XVI, pro λόχοις nominat δήμους. οἷον κατὰ φυλὰς, καὶ δήμους, καὶ φρατρίας. Ubi rursus δήμους interiicit inter φυλὰς, & φρατρίας, tanquam minores φυλαῖς, & maiores φρατρίαις. Quod verum est. Ergo λόχοι Aristoteli iidem cum δήμοις. Dionysius Halicarnasseue lib. II. Antiquitatum λόχον eumdem facit cum φρατρίᾳ, & λοχαγοὺς eosdem esse dicit qui φρατριάρχοι dicebantur. φράτρα δὲ, inquit, καὶ λόχος, ἡ κουρία. Non tamen λόχοι iidem videntur cum δήμοις apud Aristotelem. Sed ut *decuriæ*, partes curiarum apud Tacitum, & Tertullianum; ita & λόχοι φρατριῶν, quia per λόχους disponebantur, id est, decurias. Nam & φρατρίαν quoque *decuriam* interpretantur optimæ Glossæ, cum sint tantum partes curiarum, sive φρατριῶν. Vt plurimum λόχος decem erat hominum; quæ est decuria. Sed & λόχοι, in phalange aliquando fuerunt sedecim militum, immo & triginta duorum, cum altissimi eius fuere ordines ex duplicatis λόχοις. Puto igitur, Aristoteli λόχους appellari quæ aliis γένη. Nam triginta hominum erant qui [γεννῆται] vocabantur. Et singulæ phratriæ in triginta eiusmodi γένη, quos λόχους appellat

Ari-

Ariſtoteles, dividebantur. Hoc veriſſimum ſtatuo. Quod ad δαιταλεῖς attinet, haud ſcio quare nominatim eos commemoret auctor ille inter corpora civitatis κοινωνικὰ, cum nomen δήμου fuerit ita vocati Athenis, ut diſcimus ex Galeno in præfatione Lenici Hippocratici. Non magis autem συγγενικὰ corpora Athenis fuere φρατρίαι, & φυλαὶ, quam Romæ *tribus*, & *Curiæ*; quæ reſpondent Græcis vocabulis φυλῶν, & φρατριῶν, ut res ipſa ac diviſio paria facit. Et Græci ſcriptores Romana illa nomina ſic ſolent reddere. Apud Athenienſes qui peregrinitatis accuſabantur, debebant probare ſuum proavum in aliqua φρατρίᾳ adſcriptum fuiſſe. Ariſtophanes in Avibus:

Εἰ δ' οὗλός ἐστι Κὰρ, ὥσπερ Ἐξηκεστίδας,
Φυσάτω πάππους παρ' ἡμῖν, καὶ φανοῦνται
φράτορες.

Ubi interpres, οἱ εὐθυνόμενοι ὡς ξένοι ὀφείλουσι τοὺς ἰδίους πάππους ἀποδεικνύναι, ἐκ τῆς φρατρίας ἄνωθεν ὄντας. Καλλίμαχος, οὐκ ἀναγράφω τὸν πάππον. Hoc eſt, ἐκ τριγονίας ſe civem fuiſſe oſtendere debuit. Κοινὸν γραμματεῖον vocabantur communes tabulæ quibus nomina inſcribebantur eorum quos inter φράτορας recipiebant, aut in-

ter γεννήτας. Ληξιαρχικὸν autem, cui ſolebant inſcribi in numerum δημοτῶν recipiendi. Vide Harpocrationem. In hæc tria autem γραμματεῖα referenda curabant nomina liberorum cives Athenienſes, ut apparet ex Oratione Iſæi de hæreditate. Idem Scholiaſtes vetus Ariſtophanis, cum φράτορας interpretatur συγγενεῖς, & Heſychius aliique Gloſſographi, qui φυλέτας etiam ſic exponunt, toto cœlo errant. Nec φυλὴ, nec φρατρία συγγενικὸν in civitate corpus fuit, ſed πολιτικὸν tantum & κοινωνικόν. Auctore quippe Ariſtotele φιλία κοινωνικὴ, eadem cum πολιτικῆ. Λέγονται δὲ φιλίαι, συγγενικὴ, ἑταιρικὴ, κοινωνικὴ ἡ λεγομένη πολιτική. Tales omnes hæ κοινωνίαι fuere, nempe πολιτικαὶ, quibus nomina ſunt indita συγγενικά. Iſtæ quidem à principio fuerunt συγγενικαὶ κοινωνίαι, & inde orta eſt hæc diviſio partium & ſocietatum civitatis, quæ procedente tempore, civium multitudine exuberante, cum initio fuiſſent συγγενικὰ corpora, omnem, ut in mare proiecta dulcis aquæ quantitas ſtatim diluitur, exuerunt cognationem. Hæ tres autem συγγενικαὶ κοινωνίαι, ut iam ante notavimus ex Dicæarcho, fuere, πάτρη, ſive πατριὰ, φράτρη ſive φρατρία, &

φυ-

φυλή. A prima nomen datum fuit γεννήτης. Nam γένος & πάτρη idem Latinis, nempe *familia*, cuius dux & princeps pater familias. Et inde πάτρη, nempe κοινωνία patris cum liberis, & liberorum cum patre. Φρατεία proprie est fratrum sororumque κοινωνία. Φυλὴ utrumque comprehendit. Sed in distributione partium civitatis in certa corpora divisę, cum nomina primitus illæ ab his tribus συγγενικαῖς κοινωνίαις nactæ fuerint, non tamen erant συγγενικὰ συστήματα, sed πολιτικὰ, & κοινωνικά. Unde φρατεία, vel φατεία, pro quolibet cœtu & conventu, & φατριάζειν pro conventus agere vel conventicula. Auctor incertus apud Suidam: Ἀναστάσιος Σιλεντιάριος ὁ μετέπειτα βασιλεύσας, ἐπὶ Εὐφημίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, καθέδραν κατασκευάσας μετά τινων ἐφρατρίαζεν, id est, conventicula agebat. Unde & Grammatici φατρίαν, σύστημα, & σύστημα interpretantur. Nulla ergo συγγένεια sive cognatio inter se fuit φυλετῶν invicem, neque φρατόρων, immo ne quidem γεννητῶν. Nam quamvis & hi συγγενεῖς appellentur, non intelligendum id est de naturali συγγενείᾳ, & sanguinis propinquitate, sed de κοινωνίᾳ illa civili, qua inter se coniungebantur

tur qui eiusdem corporis πολιτικοῦ sive collegii consortes erant. Nam συγγενεῖς non solum οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, quantum ad cognationem, μετέχοντες, sed etiam οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, id est, corporis sive collegii, iure civili constituti, quod γένος appellabatur, participes ac socii. Isæus in Oratione de Apollodori hæreditate γεννήτας, sive γεννήτας eosdem ac συγγενεῖς appellat: Vt initio statim, de eo qui adoptaverat sororis filium, εἴτις αὐτὸς ζῶν καὶ εὖ φρονῶν ἐποιήσατο· καὶ ἐπὶ τὰ ἱερὰ ἀγαγὼν εἰς τοὺς συγγενεῖς ἀπέδειξε, καὶ εἰς τὰ κοινὰ γραμματεῖα ἐνέγραψε. Vbi συγγενεῖς sunt non consanguinitate propinqui, sed γεννῆται, qui partem φρατρίας constituebant. Idem paulo post ita συγγενεῖς & φράτορας coniunxit, ut paulo ante γεννήτας, & φράτορας, his verbis, ὅτι πεποιημένος εἴη με υἱὸν, καὶ ἐγγεγραφὼς εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φράτορας, id est, εἰς τοὺς γεννήτας, καὶ φράτορας, quemadmodum paulo superius iunctim eos nominavit: οὕτω μὲν οὐχ οἱ γεννῆται μόνον καὶ φράτορες γεγόνασι μάρτυρες τῆς ἐμῆς ποιήσεως. Testes illi fuere eius adoptionis, cum in eorum γραμματεῖα, quæ κοινὰ vocabantur, referendum eius nomen curavit pater adoptivus. Atque ita recte Harpocration τοὺς συγγενεῖς apud Isæum exdo-

expoſuit, non de conſanguineis, vel cognatis, ſed de his qui eiuſdē eſſent collegii civilis, & corporis, quod Athenis γένος appellabatur, quæ pars erat trigeſima φρατρίας. Ἰσαῖος, inquit, ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου κλήρου, τοὺς συγγενεῖς γεννήτας ὠνόμασεν. Οὐχ οἱ συγγενεῖς μέντοι ἁπλῶς, & οἱ ἐξ αἵματος, γεννῆται δὲ καὶ οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐκαλοῦντο, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ καλούμενα γένη κατανεμηθέντες. Cum autem γένη vocarentur illa Reipublicæ Athenienſis corpora quæ partes conſtituebant φρατριῶν, non γενῖται tamen qui corporis eiuſdem erant quod γένος appellabatur, ſcribũtur apud auctores, ut ἐθνῖται, ſed γεννῆται. Nam ex ſerie litterarum ita eorum nomen ſcripſiſſe Heſychium apparet. Ab antiquo igitur γέννα & γέννη deductos liquet, quæ vox idem quod γένος ſignificat. Vnde γενναῖος, & γεννάδας, generoſus, ex familia ac genere nobili ortus. Unde & γεννάδας Heſychio non ſolum εὐγενὴς exponitur, ſed etiam συγγενὴς eiuſdem γέννης, & eiuſdem γένους. Et γενναῖον τὸ εὐγενὲς, καὶ τὸ τῆς γενέσεως ἀρχηγὸν, καὶ συγγενικόν. Ergo idem γέννη, & γένος. Unde γενάρχης pro patre qui dux eſt ac princeps familiæ ſive γένους. Idem Heſychius γεννήτας exponit τοῦ αὐτοῦ γένους μετέχοντας,

χοντας, corporis nempe politici, καὶ ἀπ' ἀρχῆς σχόντας κοινὰ ἱερά. Non inter se igitur συγγενεῖς, nec γένει προσήκοντες, qui συγγενεῖς & γεννῆται vocabantur in Republica Atheniensium, sed corporati erant in partibus curiarum sive φρατριῶν, quæ collegium sive σύστημα πολιτικὸν faciebant, ut δημόται, & φυλέται. Sed clarissime Mœris Atticista in Lexico negat, hos γεννήτας cõsanguinitatis aut cognationis nomen aut ius habuisse Athenis, sed πολιτικοῦ συστήματος fuisse appellationem. Sic enim scribit: Γεννῆται, καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ὄνομα. εἰσὶ δὲ γεννῆται τοιόνδε τι. ἡ πόλις ἡ τῶν Ἀθηνῶν τὸ παλαιὸν διεκόσμητο δίχα, εἰς πέτρους γεωργοὺς, καὶ τοὺς δημιουργούς. οὗτοι πάλιν διῄρηντο εἰς φυλὰς τέσσαρας. αἱ δὲ φυλαὶ ἑκάστη εἰς τριττύας, εἰς δὲ ἑκάστην τριττὺν εἰσῆχθη γένη τριάκοντα, οὐδὲν ἀφ' αἵματος ἀλλήλοις προσηκόντες, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ὄντως ὠνομασμένοι. Nulla autẽ in lege Solonis quam prę manibus habemus mentio extat συστημάτων vel κοινωνιῶν συγγενικῶν. Sed aut sunt πολιτικαὶ, ut φράτορες, δημόται: aut ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες: aut ἑταιρικαὶ, ut σύσσιτοι, & θιασῶται. De his Thiasotis hic notat vir doctissimus, *vix differre ab iis quos dixit antea* ἱερῶν ὀργίων μύστας. Primum nulli in hac lege

lege ἱερῶν ὀργίων μύσται, nisi ex coniectura correctoris; quæ est falsissima. Deinde etiam si vera esset, multũ differunt Thiasotæ à Mystis, quantũ sane distant Thiasi à mysteriis. Sed adiicit statim celebris Advocatus, qui hæc mysteria parum intelligere videtur ; *sed non omnes θιασῶται erant mystæ, sed mystas imitabantur.* Cur magis quam Mystę Thiasotas? Hæc ridicula sunt. Citatis ex Hesychio & Harpocratione locis, quibus variæ afferuntur θιάσου & θιασωτῶν expositiones, addit, *in his autem Thiasis sæpius crapula. Quare θίασον Hesychius εὐωχίαν interpretatur. Quare θίασοι & ἑταιρεῖαι eiusmodi compotationibus & comessationibus peragebantur.* Et mirari se ait quorundam Christianorum κακοζηλίαν, qui hanc dictionem ad religionis nostræ sacra transtulerunt, dum τοῦ χριστοῦ θιασώτας, & θιασώτας ἀληθείας appellat Theodoretus eos qui Christianam pietatem profitentur. Si Thiasotæ Mystas imitabantur, ut dicit vir argutus, æque usurpare istud vocabulum de nostra religione potuerunt Ecclesiasticæ historiæ scriptores ac μυστήρια vocata sunt sanctissimæ professionis sacramenta. Quod θίασον Hesychius εὐωχίαν interpretatur, non ex eo sequitur, crapulam in Thiasis fuisse.

Nulla

Nulla unquam corpora, collegia, ſodalitia, ſive civilia ſive ſacra, extitere olim ſine δωχίαις & epulis. Omnia eiuſmodi συςήματα κοινωνικὰ, vel ἑταιρικὰ, duabus rebus præcipue conſtabant, in quibus magna pars κοινωνίας & ſocietatis conſiſtebat, θυσίᾳ & δείπνῳ, ſacrificio & epulo communi. Nunquam θυσία ſive ſacrificium fiebat quin epulum ſequeretur. Cum autem omnibus huiuſmodi κοινωνικοῖς cœtibus Deorum peculiarium cultus obſervaretur, quotieſcumque iis ſacra facerēt, ſacrificio epulum adiungebatur, vel communibus impenſis ſodaliū, vel unius ſumptu ex collegiatis, qui ἑςιάτωρ erat. Tribus his κοινωνίαις συγγενικαῖς, à quibus denominatæ ſunt & ſocietates civiles præcipuorum corporum cuiuſque civitatis, ſua peculiaria fuere Numina. Πάτρη habuit θεὸς πατρῴυς, quorum mentio apud auctores, & in antiquis inſcriptionibus. Φρήτρη, vel Φράτρη, Deos Φρητρίυς, phratriæ proprios, quorum meminit inſcriptio vetus, & Pollux, & alii. Φυλὴ quoque θεὸς φυλίυς. Pollux lib. III. cap. IV. καὶ θεοὶ φράτριοι, καὶ φύλιοι. Sic legendum, non ut vulgo eſt, φίλιοι. Singulæ quoque civitates, quæ maxima fuit πολιτικὴ κοινωνία, & omnes minores

nores comprehendens, suos habuit ac proprios Deos qui πολιοῦχοι dicti sunt. Vt erant cuique corpori vel societati sui Dii, ita ἱερὰ, & θυσίαι, & δεῖπνα. Vnde & φυλετικὰ ἱερὰ, φρατερικὰ, & πατρωτικά. Itē φυλετικὰ δεῖπνα, φρατρικὰ, & δημοτικά. Certe nunquā sacrificium ut dixi fiebat quin adiunctum haberet epulum quo accipiebantur omnes collegii vel corporis consortes. In veteri Inscriptione, μὴ ἐξουσίαν ἢ ἐχέτωσαν ὁ φρήτραρχος, ἢ οἱ χαλκολόγοι, ἢ ὁ φροντιστὴς, ἢ οἱ διοικηταὶ, ἢ ἄλλος τις τῆς φρήτρας τῆς Ἀριστείων, τὴν θυσίαν ἢ τὸ δεῖπνον ὑπερτίθεσθαι παρὰ τὰς τεταγμένας ἡμέρας. Ex quibus perspicitur, omnia eiusmodi collegia habuisse χαλκολόγους, qui æra colligerent à singulis, aut usuras exigerent pecuniæ communis in fœnus datæ, ut ex eius reditu sufficerent impensis quas societas in sacrificiis faciendis & epulis sustinebat. Non autem de suo supplebant isti φατρίων χαλκόλογοι, si quid minus à sodalibus corrasissent, aut si qui debitorū societatis solvendo non essent, ut hariolatus est coniector. Curiæ quoque Romanæ plebis quæ erant φρατρίαι Græcorum, sacrificia quædā peculiaria Curiis faciebant, ac una omnes curiales, idest, φράτορες epulabantur

bantur. Domosque ad eam rem communes τῆς φρατρίας habebant in quibus illæ epulæ factitabantur, quæ eodem nomine cū ipsis φρατρίαις vocabantur, ideſt, *Curiæ*. Dionysius ἑστιατόρια Græce reddit. In collegiis igitur ac corporibus cuiuscunque generis, ac ad rem quamcunque consociatis & collectis, nullum sacrificium sine epulo, ut nullum collegium sine sacris peculiaribus, aut deorum proprium cultu præcipuo. Nunc de θιασώταις in lege Solonis quærendum quinam illi fuerint, cum multa θίασος significet. Nam & convivium sollemne significat, ut ἔρανος. Et Pollux in synonymis περὶ συμποσίου, θίασον recenset, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν. Inde Eustathius θιασίτας sive θιασώτας eosdē cum ἐρανισταῖς ſtatuit, Quod tamen falsum eſt. Sed ex auctoribus Atticis exquirenda vera θιασωτῶν Solonis interpretatio quam sine dubio talem ſuppeditabunt qui λεξικὰ Rhetorum ediderunt, vocesque collegerunt Rhetoribus Atheniensium usurpatas. Acquiescendum igitur expositioni quam attulit Harpocration, θίασος ἐστί τι ἀθροιζόμενον πλῆθος ἐπὶ τελετῇ ἢ τιμῇ θεῶν. Collecta igitur multitudo, & in collegii vel societatis corpus redacta

dacta ad honorem cuicunque Deo exhibendum & sacra eius celebranda, θίασος vocabatur, & θιασῶται eius societatis consortes. Tales sunt quas hodie vocamus *Confratrias*, in honorem alicuius Divi congregari solitas ex artificum vel opificum plebe, cum singula opificia Sanctũ suum, cui se consecrarunt, & quẽ proprio cultu venerantur, habeant. Quæ confratriæ θιάσοις veterũ Græcorũ plane similes deprehenduntur. Quẽadmodum enim Græci θιάσους Baccho, Herculi, Apollini inducebant, ita hodie confratriæ huic aut illi divo ex plebe Sanctorũ sese addicunt, & natales eius celebrant festis, conviviis, choreis, & aliis eiusmodi lasciviis, ab antiquorũ θιάσων ritu non abhorrentibus. Isæus de Astyphili hæreditate, εἰς τοίνυν τὰ ἱερὰ ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς τὸν Ἀστύφιλον παῖδα ἦγε μεθ᾽ ἑαυτοῦ, ὥσπερ καὶ ἐμὲ πανταχῆ· καὶ εἰς τοὺς θιάσους τοῦ Ἡρακλέους ἐκεῖνον εἰσήγαγεν ἵνα μετέχοι τῆς κοινωνίας. αὐτοὶ ὑμῖν οἱ θιασῶται μαρτυρήσουσιν. Vbi vides huiusmodi θιάσους, nomine κοινωνίας insignitos. Et sane omne collegium sive ἑταιρεία, κοινωνία. Differebant θιασῶται à συσσίτοις, quia σύσσιτοι semper una vescebantur, θιασῶται certis tantum diebus cum sacra facerent. Συσσίτια apud veteres fre-

quentia non solum Lacedęmone, & apud Cretenses, sed etiam apud Athenienses, ut ex hac lege Solonis planum est. Horum συσιτίων, non solum Spartanorum, & Creticorum, sed aliorum etiam meminit multis locis Aristoteles in libris de Republica. Et quid aliud fuerunt primorum Christianorum ἀγάπαι, quam συσίτια? Iudæi ipsi in iis urbibus ubi pauci erant numero, sæpe συσίτια habebant, aut coibant ad epulas communes, ut constat ex Iosepho, ubi scribit, cum Cæsar cætera collegia sustulisset, id est, θιάσους, solis Iudæis permisisse pecunias in communem arcam conferre, & convivia facere. Καὶ γὰρ Γαΐος Καῖσαρ κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Vbi notandum est, θιάσους eum vocare, omnis generis collegia, quia nullum ferme fuit quin religionem pro fine haberet, & alicuius Deorum cultum quem sibi proprium & peculiarem adsciscebant. Inde sacra, sacrificia, convivia communia; & pecunia ad horum sumptum in commune collata. Lex Solonis inter συσίτους & θιασώτας collocat ὁμοτάφους, ut vulgo legitur. Sed iam docuimus, nullum hoc nomine & hac conditio-

ditione coiisse olim collegium, ut nulla inter collegiatos & corporatos esset κοινωνία nisi ταφῆς. In una ἑταιρείᾳ sive κοινωνίᾳ viventibus sæpe placuit etiam commune habere sepulcrum, sed ut vita divisi in morte cõiungerentur non auditum est. Patroclus in somniis Achilli cuius ἑταῖρος fuerat, mortem suam significat, & rogat ut ossa sua in eadem urna conderentur qua propria ipsius condi vellet.

Μὴ ἐμὰ ζῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὀστέ' Ἀχιλλεῦ,
Ἀλλ' ἵνα περ σὲ καὶ αὐτὸν ὁμοίη γαῖα κεκεύθῃ,
Χρυσέῳ ἐν ἀμφιφορεῖ, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ,
Ὡς ὁμοῦ ἐτράφεμέν περ ἐν ὑμετέροισι δόμοισι.

Non mirum qui simul in eadem domo educati fuerant, velle etiam ὁμοτάφους esse. Ita hoc ipso nomine utitur Aeschines contra Timarchum, de hac ipsa re loquens, Ἀναγίνωσκω δή, inquit, ἃ περὶ τοῦ ὁμοτάφους αὐτοὺς γίνεσθαι λέγει ἐν τῷ ὕπνῳ Πάτροκλος, καὶ περὶ τῶν διατελοῦν ὡς συνδιέτρι-βον ἀλλήλοις. Nos igitur pro ὁμότaφοι legendũ supra putavimus ὁμόγαλοι, cum in litteris capitalibus Græcorum gamma

eodem ferme modo scribatur. Inde cum scriptum esset ΟΜΟΓΑΛΟΙ, imperiti librarii fecerunt ΟΜΟΤΑΦΟΙ. Quinam essent ὁμογάλακτες, apud Athenienses explicavimus, iidem nimirum qui & γεννῆται, qui eiusdã πάτρας erant & familiæ sic proprie vocabantur. Sed in distributione κοινωνιῶν πολιτικῶν Athenis non sic appellati sunt qui genere se contingerẽt, sed qui κοινωνίᾳ hoc nomine appellata cõiungerentur. Aristoteles in Politicis sic vocatos ostendit qui eamdem κώμην incolerent, ubi docet κώμην, ἀποικίαν οἰκίας esse, *pagum, domus esse coloniam*. Virum autem doctum, qui scriptum fuisse existimat ὁμοκάπνους pro ὁμοτάφους, prorsus hariolari iam diximus. Nam Epimenidæ Cretensi ὁμόκαπνοι dicti sunt Aristotele teste omnes qui in eadem domo patrisfamilias viverent, liberi nempe ipsius cum uxore, & omni familia. Eosdem Charondas ὁμοσιπύους appellaverat. Hos cum συσσίτους interpretatur vir ille doctissimus, etiam validius hariolatur. Nam σύσσιτοι dicebantur, qui ex diversis familiis ac generibus hominum συσσίτιον unum sive collegium συσσιτίας componebant, ut Cretensium & Lacedæmoniorum fuere συσσίτια, atque etiam Atheniensium.

Vnde

Vnde ϲυσσίτιον Platonis viginti & octo hominibus constat apud Athenæum. Πρυτάνεις quoq; Atheniensium fuere σύσσιτοι: nam quotidie una epulabantur. Idem Athenæus lib. v. Συνεδείπνουν δ᾽ ὁσημέραι οἱ περὶ πεντάκιν σώφρονα καὶ σωτήρια τῆ πόλεων σύνδειπνα. An non σύσσιτοι fuere, qui quotidie una cibum sumebant? Si in hac lege Solonis ὁμοκάπνους legeremus pro ὁμοτάφους, singulæ domus & familiæ, totidem composuisse collegia & ἑταιρείας viderentur Athenis quibus lege datum esset ratum esse quodcunque inter se de suis rebus statuerent & ordinarent. Nam ὁμόκαπνοι voce Cretica Epimenides Cres appellavit omnes eiusdem familiæ personas, hoc est, liberos cum patre, & matre, famulisque, & libertis, ut ex Aristotele perspicuum est, quem non videtur consuluisse cum hæc legeret vir eruditissimus. Ibi οἶκον definit, id est, familiam, naturalem esse κοινωνίαν, contractam & congregatam εἰς πᾶσαν ἡμέραν. Hoc ad differentiam cæterarum κοινωνιῶν dixit, quæ non coibant omnibus diebus sed singulis tantum mensibus semel stato die, vel sæpius certis temporibus. Hanc familiæ unius sive domus κοινωνίαν φυσικὴν, ὁμοσιπύων esse Charon-

 das

das ſcripſerat, Epimendes Cretenſis ὁμοκάπνων. Ipſi ſic dicti quod eamdem κάπνην habitarent, hoc eſt, voce Cretica, eamdem domũ. Κάπνη quoque Atticis τὸ καπνοδοχεῖον, qua fumus exhalat ex foco apud Ariſtophanem in Veſpis. Inde & pro domo Cretibus uſurpatum. Sub imperatoribus Conſtantinopolitanis καπνικὸν τέλος, inſtitutum quod ſingulæ κάπναι ſive καπνοδοχεῖα præſtare cogebantur. At ὁμοσίπυοι appellati qui ex eadem σιπύῃ ederent. Σιπύη autem σιτηρὸν ἀγγεῖον exponitur in Lexicis Rhetoricis. Si ſingulæ domus ac familiæ totidẽ collegia ſunt, nõ vero ὁμοκάπνους emẽdari in lege Solonis pro ὁμοτάφοις. Ex pluribus familiis coacta & compoſita κοινωνία prima, non quotidiani uſus gratia inſtituta, Ariſtoteli κώμη, id eſt, pagus. Unde & κατοικία appellata, id eſt, ex pluribus conſtans οἰκίαις. Tales erant δῆμοι Athenienſium. Nam δῆμος, κώμη. Κώμην igitur quaſi ἀποικίαν οἰκίας eſſe dicit Ariſtoteles, coloniam familiæ, οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας, παῖδας τε, καὶ παίδων παῖδας. Recte dicit à quibuſdam ſic appellari. Nam Athenis ipſi γεννῆται appellabantur ὁμογάλακτες, id eſt, eiuſdem familiæ contubernales. Nam γένος, familia

idem

idem quod οἶκος, vel οἰκία. Sed ὁμογάλακτες proprie fratres, & sorores, quia eodem lacte educati, ut una matre geniti. Hi cum grandes existunt, & ipsi etiam suæ quisque familiæ duces ac principes esse incipiunt, uxoribus ductis, & editis liberis. Sic quæ una familia fuerat & οἰκία sub uno patrefamilias, in plures propagatur, & κώμην componit, quæ est ἀποικία οἰκίας. Omnes autem patresfamilias, qui eam κοινωνίαν κώμης constant, sunt plane ὁμογάλακτες quia fratres. Si & sorores cum suis maritis in eadem κώμῃ degunt, tum φρατρία fit. Si ab uno & principali totius generis auctore regitur, eadem quoque πατριὰ est. At πάτρη, & πατριὰ proprie de una οἰκίᾳ, cuius pater dux est ac princeps, solis imperans liberis, & uxori, totique familiæ. Aristoteles ibidem, Πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Pater est qui regit οἰκίαν, quæ πάτρη est, vel πατριά, quia πρεσβύτατος. Si sub se quoque habeat παῖδας παίδων, tum πατριὰ simul est, & φρατρία, ut dixit Dicæarchus. Si ex solis fratribus constat ἡ ἀποικία, ibi πρεσβύτατος fratrum imperat. Inde & φυλὴ originem sumpsit, quæ πατριὰς plures

& φρατρίας comprehendit. Inde illa nomina partium civitatis, & κοινωνιῶν de quibus iam supra diximus. Alia etiam divisio κοινωνιῶν hinc potest deduci, ut aliæ sint φυσικαὶ, aliæ νομικαὶ, aliæ προαιρετικαί. Φυσικαὶ eædem cum συγγενικαῖς, quarũ prima οἰκία, sive πάτρη, deinde κώμη sive δῆμος, & olim φρατρία, atque etiam φυλή. Νομικαὶ eædem cum πολιτικαῖς, quia νόμῳ institutæ quales ævo posteriore συμμορίαι, φυλαὶ, φρατρίαι, δῆμοι, & cæteræ quæ νόμῳ constitutam habent κοινωνίαν. In quibus etiam sunt ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιῶν, & ὀργεώνων. Nam & eas lege institutas liquet. Aliæ προαιρετικαὶ, quæ ex voluntate coëuntium susceptæ sunt, ut omnes ἐπιμελικαὶ κοινωνίαι, & sodalicia collegia, quæ non unius generis. Græci variis nominibus hæc solent indigetare. Κοινωνίαν vocant, & σύστημα κοινωνικὸν, item σύνοδον κοινωνικὴν, σύνταγμα, τάξιν, ut in veteri inscriptione, τάξις τῶν Παιανιστῶν, σύλλογον, ἐπιμέλειαν, σύστημα ἐπιμελικόν, & alia quæ non occurrunt. Cum igitur quæ præcesserunt in lege Solonis, omnes sint huiusmodi κοινωνιῶν sive κοινωνικῶν συστημάτων appellationes Athenis notæ, debent & quæ sequuntur in fine eiusdem generis esse, in his verbis quæ

Salmasio visa sunt non carere vitio in editionibus, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορίαν. Si aliquod Athenis tunc fuit cognitum ullum collegium, vel lege, vel voluntate ad hoc institutum, ut prædæ agendæ ex hostibus societas contraheretur, permitto bonis ingeniis, quale est nostri Advocati vulgatam lectionem tueri. Quæ & ipsa tamen nihil κοινωνικὸν inducit, ut necesse est, prout alia quæ præcesserunt flagitant, utpote quibus aliqua κοινωνία, vel κοινωνικὸν corpus designatur. Recta igitur ac vera nostra emendatio, ἢ καπηλειῶν κοινωνοὶ, ἢ ἐμπορειῶν. Nisi, quis malit κοινώμενοι, quod Atticũ est pro κοινωνοί. Vulgo Athenis vocabantur κοινωνικοὶ mercatores & negotiatores ἔμποροι & κάπηλοι, qui cõtraxerant societatẽ omniũ bonorum ad mercaturam exercendam, vel cocionaturam quæ est καπηλεία. Ita Harpocration interpretatus est κοινωνικοὺς in Oratione Demosthenis, quæ est περὶ συμμοριῶν. τάχα δ᾽, inquit, καὶ περὶ τῶν ἑκάστοτε κοινωνίαν συνθεμένων ἐμπορείας ἤ τινος ἄλλου, ὧν ἕκαστος οὐκ εἶχε τὸ ὅλον τίμημα τῆς ὅλης οὐσίας. Recte igitur à nobis hic emendatũ, εἰς καπηλείας κοινώμενοι ἢ ἐμπορίας. Per me licet glandibus vescantur qui fruges non recipiunt.

CAP. V.

Confirmata Salmasii coniectura in leg. LXIX. *D. pro socio. Nundinas ibi esse quas Græci ἐμπολὰς appellant, id est, φορτία, ac merces. Mos Vlpiani obscuriora Latina Græcis notioribus explicantis. Quot modis accipiatur vox nundinarum apud Romanos. Ἀγορὰν Græcis utrumque significare, tam nundinas ipsas, & forum nundinarium, quam res quæ in eo venales prostant. Ἀγορὰ commeatus. Ἀγορὰν παρέχειν, stapam facere. Stapa idem quod forum, & Ἀγορὰ, veteri voce Saxonica. Lex prædicta Vlpiani pluribus explicata. Quatriduarias epulas in ea locum non habere.*

COLLEGIA, sive corpora πολιτικὰ, de quibus superiore capite egimus, & quorum mentio fit in lege Solonis, quam explicavimus & emendavimus, multũ distant ab illis societatibus quæ tractatu habito contrahuntur inter plures de alicuius rei, vel negotiationis communione ineunda sic institutæ, ut lucrum & damnum commune sit inter socios. Hic contractus bonæ fidei est, & iungitur à Cicerone cum tutelæ & fiduciæ iudiciis, de quibus nos alibi. Κοινω-

νίαι tamen ἐμπορίας, & καπηλείας, quarum ex noſtra correctione eadem lex Solonis meminit, non multũ ab eo genere ſocietatis quæ inter mercatores ad negotiationis communionem initur diverſæ videntur. Inde κοινωνικοὶ dicebantur Socii eiuſmodi qui omnia ſua bona inter ſe habebant communia. Non enim ſolum partis bonorum inſtitui poterat κοινωνία, ſed etiam omnium. Illi autem Attici ἐμπορίας & καπηλείας κοινωνοὶ pro indiviſo & in commune τὴν ἀνέμητον οὐσίαν habebant. Alia fuit Collegiorum, ſive πολιτικῶν, ſive ἑταιρικῶν, quæ etiam Societates dicebantur, κοινωνία. Non enim bonorũ communio fuit inter collegiatos, & quibus corpus habere licuit, ſed ſacrorum, & ſacrificiorum, etiam conviviorum ex pecunia communi & in commune à ſingulis collata inſtruendorum. Aliæ aliis conditionibus contractæ fuere ſocietates tam corporum quam certorum hominum, & ad rem certam; de quibus hic non agimus. Lex eſt LXIX. D. pro ſocio quæ ad hoc genus ſocietatum pertinet ex contractu initarum, quam liceat dicere ſcopulum hactenus fuiſſe omnium iuris interptetum & doctorum, qui in ea explicanda naufragium fece-

fecerunt. Novissime ad hunc scopulum naufragatus est doctissimus auctor rerum iudicatarum, cap. 111. Observationum. Salmasius olim ad Historiæ Augustæ scriptores magnā facem tenebris huius legis adluxerat ex correctione certa, mutatione facillima, *empularum* pro *epularum*. Sed non tantus est iuridico visus auctor philologus, ut eius emendationem recipere dignaretur. Verba legis sunt, ex Vlpiano: *Cum societas ad emendum coiret, & conveniret, ut unus reliquis nundinas, id est, epulas præstaret, eosque à negotio dimitteret, si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Non multum difficultatis in legis eruenda vera sententia restare videretur, si constaret quo sensu ibi *nundinas* posuerit Iurisconsultus, & de quibus epulis intellexerit quibus vocem *nundinas* interpretari voluit. Cum videret Salmsius, *nundinas* ibi non esse, nec posse videri epulas, nec rationem ullam suadere, ut pro epulis non præstitis actio danda fuerit pro socio, aut ex vendito; pro *epulas* reposuit *empulas*, vel *empolas*, id est, ἐμπολάς. De significatione ipsa constat, utriusque vocabuli, Græci & Latini, eam optime quadrare. Nam ἐμπολᾷν idem est quod *nundinari*.

Ergo

Ergo nundinæ eædem cum ἐμπολαῖς. Hoc non placuit acutiſſimo viro, ſed ut in omnibus ſuis emendationibus non coniectorem ſimpliciter præſtitit, ſed hariolum, in hac quoq; non minus quam in cæteris ſibi hariolandum & vaticinandum eſſe duxit. Verba illa, *id eſt, epulas*, delendas cenſet. *Quod enim*, inquit, *in nundinis paulo hilarius agerent, tanquam feriatis diebus, ideo ſemidoctus aliquis nundinas interpretatus eſt epulas*. Sed quis ex turba ſemidoctorum tam indoctus fuit, ut potuerit in hac lege *nundinas* accipere pro feriatis diebus, ubi ſocietas ita contracta eſt, ut unus ex ſociis *nundinas præſtaret* reliquis? An *præſtare nundinas* idem eſt, quod præſtare ferias? Cui non dico ſemidocto, ſed ſenſus alicuius communis cõpoti, hoc in mentẽ venire potuit, ut has quæ præſtari debentur ex lege ſocietatis, nundinas interpretaretur epulas, quia in nundinis, id eſt, feriis nundinarum, hilarius ſe excipere ſoliti eſſent homines? Nunc videamus de Salmaſii coniectura, an non ſcopum melius aſſequuta ſit. Doctiſſimus Advocatus id negat, qui nullam eius carpendi vel tenuiſſimam occaſionem amittere voluit. *Nam quod vir doctiſſimus*, inquit, *& acutiſſi-*

cutissimus empulas pro epulis excogitavit, tam alienum puto quam quod alienissimum, nisi volumus glossam texta ipso esse obscuriorem, & ad quam interpretandam omnia Grammaticorum scrinia excutere oporteat, ut nullus tamen postea sensus idoneus inde elici queat. Ita pronuntiavit ille de re parum sibi cognita, ac comperta. Sed nec vir bonus, & aliis occupatus, videtur satis otio abundasse ad Grammaticorum scrinia excutienda, quibus tamen excussis non opus fuit. Vel mediocriter in Grȩca litteratura versatus potuit scire ἐμπολὰς, easdem esse Græcis quæ Latinis *nundinæ*, eamque habere significationem, quæ adprime huic loco explicando conveniat. Primum hoc

l. 5. π. 8. D. de Institor. moris habet Ulpianus, ut Latina obscuriora Græcis apertioribus exponat. Sic *ratiunculam* interpretatus est λογάριον, leg. III. π. VIII. D. de penu legata. *Sed & chartas ad ratiunculam vel ad logarium paratas contineri.* Græcum λογάριον, non aliter interpretari licet quam pro ratione quæ in computando subducitur, τὸ λογοθέσιον. At *ratiuncula* pro exigua ratione sumi posset, ut *specula* pro parva spe ponitur. Cum igitur Græcum apertum est & clarum, per vocem Græcam interpretatur semper Latinam. Sic cum Ratio tria signifi-

significat, λόγον, ἀναλογίαν, & ψῆφον, & in totidem significatis accipi possit diminutivum eius *ratiuncula*, ut certum esset de quo intelligendum sit, ἐπεξηγητικῶς addit, *vel ad logarium*, quia λογάριον nunquam aliter Græcis sumitur quam pro ψήφῳ, vel λογοθεσίῳ. Vnde liber vetus nondum editus, περὶ παλαιᾶς καὶ νέας λογαρικῆς. Optimæ Glossæ: λογάριον, *ratiuncula*. Hinc λογαριάζειν, ψηφίζειν. Et λογαριαστὴς, idem qui λογοθέτης, rationum præfectus. Ita etiam *reticulum* varia notione & non una accipi solet à Latinis. Nam & pro parvo reti ponitur, & *reticuli* pro cancellis è nervo factis quibus bestiæ ab alicuius loci aditu prohibebantur. Aliud etiam significat in lege. V, π. ult. D. de his qui deiecerunt, *ubi reticulo suspensæ amphoræ mentio fit*. Accipitur etiam pro ornamento capitis muliebri. Ideo idem Ulpianus leg. XXV. π. X. D. de auro argento mundo legato, cum de reticulis muliebris mundi vellet intelligi, Græcam vocem apposuit, *reticula crocuphantia*. Non enim, ut ea discerneret simul posuit, sed Græcum ἐξηγήσεως gratia adiunxit, ut ostenderet de qualibus reticulis intelligeret, de his nempe quæ Græci κροκυφάντα appellant. Glossæ

L vete-

veteres: *Reticulum*, γύργαθος, καὶ κροκύφαντος. Duæ notantur ſignificationes hic *reticuli* diverſæ, una qua γύργαθον, altera qua κροκύφαντον ſignificat. Γύργαθος eſt reticulum quo aliquid geritur, ut panes poma, alia. Grammatici interpretantur, σκεῦος πλεκτὸν ἐν ᾧ βάλλουσι τὸν ἄρτον οἱ ἀρτοκόποι. Ex alia materia nexile textilive fuit iſtud vaſis genus quam reticulum comarum muliebre, quod auratum erat, & ex ſerico textum.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

Iam de *Nundinis* videamus, quas idem Iuriſconſultus ſimiliter Græca voce interpretari maluit, utrum vox Græca notior ſit in hoc ſignificatu quo ponere eam voluit, quam Latina. *Nundinæ* vox πολυώνυμος Latinis. Sunt feriæ, ſunt πανηγύρεις & mercatus: ipſa etiam fora hoc nomine vocantur, ut Græcis ἀγοραί. Gloſſæ optimæ: Ἀγοραὶ τῶν ὠνίων, *nundinæ*. Aliæ ἑορτὰς, & πανηγύρεις exponunt. *Nundinarum*, ἑορτῶν, πανηγύρεων. Item, *Nundinæ*, ἀγοραὶ, αἱ τέλειοι πανηγύρεις. Vocat τελείας πανηγύρεις ſollemnes mercatus qui in multis urbibus inſtituebantur. Vnde & πανηγύρεις, quæ cum ludis quinquennalibus aut triennalibus celebrari ſolebant

Lati-

Latini auctores nuncuparunt *Mercatus*, ut Cicero & alii. Glossæ: *Mercatus*, αἱ πλείαι πανηγύρεις. Appellant πλείας πανηγύρεις, ad differentiam earum *nundinarum* quæ nono quoque die recurrebant apud Romanos, de quibus dubitatũ est, utrum feriæ essent, an sollemnes dies. De qua re videndus Macrobius. *Feriatum eum esse diem voluerunt antiqui*, inquit Festus, *ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.* Dio in Claudio eas *Nundinas* Romæ agi solitas nono quoque die, interpretatur ἀγορὰν τὴν διὰ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἀγομένην. Et inde *nundinis* nomen à nono die. Virgilius in Moreto:

--- nonisque diebus
Venales olerum fasces portabat in urbem.

Inde & *Nundina* dea nomen nacta est, à nono die nascentium nuncupata, qui *lustricus dies* dicebatur. Quo die infantes lustrabantur, & nomẽ accipiebant. Is maribus nonus, octavus erat fœminis. Ab his nundinis Romanis celebres in quibuslibet urbibus mercatus, sive annui essent, sive maioris tẽporis intervallo agerentur *nundinæ* vocabantur. De his titulus est in Pandectis. *Nundinas* etiam vocarunt pro nun-

dinatione, vel nundinandi actu quæstuve. Plinius lib. XXIX. cap. I. de medicis, qui vitas nundinantur ægrotantium: *Nec avaritiam arguam rapacesque nundinas pendentibus fatis, dolorum indicaturam ac mortis arram.* Ubi *rapaces nundinas* pro rapacibus nundinationibus eum posuisse manifestum est. Nulla harum significationum convenit legi cuius explicationem aggressi sumus, in qua sub ea conditione contracta est societas, ut unus reliquis *nundinas* præstaret. Ideo Vlpianus, ut explicaret quid *nundinarum* nomine ibi intelligi vellet, Græca voce id exposuit, id est, ἐμπολάς. Quid sunt ἐμπολαί? Merces ipsæ. Nihil notius hac notione à Græcis voci ἐμπολὴ attributa. Mœris Atticista in Lexico nondum edito quod servatur in Bibliotheca Regia, si quis velit consulere: Ἐμπολὴ τὰ φορτία Ἀττικοί. ὡς Ἀριστοφάνης, τὴν ἐμπολὴν ὅπως μὴ φέρων κατάξει. Nemo nescit Grece sciens, φορτία esse merces. Hesychius: ἐμπολή, κέρδος. οἱ δὲ, τὰ φορτία. Suidas: ἐμπολή, φορτίον. Merx nimirum. Inde Αἰγυπτία ἐμπολὴ Euripidi, merces Aegyptiacæ. Hesychius: Αἰγυπτία ἐμπολή, ὁ ῥῶπος, καὶ τὰ ἐκεῖθεν φορτία, ὡς Εὐριπίδης. Norunt Græcæ linguæ periti, ῥῶπον esse minutas

'minutas ac varias merces. Vnde ῥωποπῶλαι, qui eas venderent. Idem Hesychius: Ῥωποπώλης, ὁ ῥῶπον πωλῶν. ῥῶπον δὲ ἔλεγον τὸ λεπτὸν καὶ ποικίλον φόρτον. Et paulo post id explicat de coloribus, pigmentis, aromatibus, & aliis eiusmodi rebus quæ à pictoribus, tinctoribus & unguentariis expetebantur. Tales erant merces quæ ab Aegypto in Græciam importabantur. Quas Euripides Αἰγυπτίας ἐμπολῆς nomine vocavit. Ergo ἐμπολὴ & ἐμβολὴ idem à verbo ἐμβάλλεσθαι, quo merces in navem imponi significatur. Idem Hesychius, ἐμπολῶντο, ἐνεβάλλοντο. Et alibi ἐμβολὴν, ἐνθήκην interpretatur. Ἐνθήκη quoque merces sunt, ab imponendo. Glossæ veteres, *Merces*, ἐνθήκη. Eamdem & ἀφορμὴν appellabant. Eæ merces erant quibus negotiabantur, & nundinabantur, hoc est, quæ occasionem nundinandi præbebant. Vnde εἰς ἀφορμὴν πέμπειν apud Aristophanem ad negotiandum mittere, vel ad merces, sive ad mercatum: Μέλλει δὲ πέμπειν αὐτοὺς εἰς ἀφορμήν. Quod Grammaticis exponitur, εἰς ἐνθήκην. Nam inquiunt, ἀφορμὴ, ἡ νῦν ἐνθήκη. Anastasius in vita Iohannis Eleemosynarii, *Præcepitque nauclero acceperet quinque libras. cumque accepisset has, abiens emit Enthecam,*

thecam, & misit in navim. Nundinæ igitur apud Vlpianum sunt merces quibus nundinæ aguntur, & nundinatio exercetur, quæ Græcis ἐμπολαί. Hæc cum ita sint, quis non miretur iniquitatē reprehensoris cum malignitate pari iunctam, qui *nundinas*, in hac lege pro mercibus accipit, nec recipit tamen Salmasii emendationem, & Vlpiani interpretationem, id est, ἐμπολάς ? Atqui quis Latinorum *nundinas* posuit pro mercibus ? Nemo contra est Græcorum quin ἐμπολὴν pro mercibus ponat & exponat. Falsissimum est igitur quod attulit ad refutandam Salmasianam coniecturam, quæ *empulas* pro *epulis* reponit, tanquam Glossa Vlpiani obscurior esset textu. Immo textus obscurissimus, Glossa vero clarissima, ut ex his quæ diximus ostenditur. Quæ omnia magnam partem iam Salmasius docuerat. Sed quamvis Advocatus recte de mercibus accipiendas has Ulpiani *nundinas* probet, male tamen speciem legis ponit quam hanc esse vult videri: *Convenerat*, inquit, *ut unus reliquis nundinas præstaret, id est, merces de quibus comparandis convenerat, in nundinis emeret, ita ut societati quæsitæ essent sine aliorum opera.* Nunquam visa est societas quæ melioribus conditioni-

tionibus ab una parte, iniquioribus ab altera contracta sit. Hinc totum, inde nihil. Hinc lucrum & compendium, inde damnum & dispendium sine communione. Vnus *nundinas* præstat, id est, merces de quibus comparandis convenit. Eas præstat reliquis, & quidem sine eorum opera emendas. Ita nec operam suam reliqui nec pecuniam in societatẽ conferunt, sed unus hæc præstat omnia. Vellem scire, an consultus ab amico aliquo de societate cõtrahenda, talẽ illi suaderet in qua ipse omnia præstaret, operã, laborem, pecuniam ad merces emendas, quorum socii omnium essent immunes, fucique aliena ad pabula sederent, adlecti tantum in societatem, ut certissimum lucrum facerent, nullum damnum paterentur? Sed quomodo hic socius qui omnia debet præstare sociis & merces, & operam suam qua comparabantur in nundinis, ex vendito & pro socio actionibus tenebitur? Pulcre sane id explicat egregius Advocatus. *Qui hoc*, inquit, *in se recepit, nempe ut merces præstet societati, si non solvit, id est, si emptis mercibus venditori non numeravit pecuniam, aut aliter satisfecit, tunc duplex actio in eum dari potest, nempe sociis pro socio, quia*

 con-

conventionem non implevit, & venditori etiam ex vendito ad solvendum mercium comparatarum pretium. Duplex actio hic datur adversus socium qui non præstitit sociis ex conventione merces, non solis sociis pro socio, sed etiam venditori mercium ex vendito. Atqui sententia legis postulat, ut iisdem sociis hæc duplex actio competat adversus socium merces non solventem ex conventione. Quid enim clarius verbis his legis? Cum societas ad emendum coiretur, & conveniret, ut unus reliquis *nundinas*, id est, *empulas* præstaret, eosque à negotio dimitteret, *si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Id est, si eas merces eis sociis non solvit, vel non præstitit, socii illi cum eo & pro socio & ex vento agere possunt. Nullum hic de venditore verbum. Nec id agitur, ut pretiũ sit solvendum venditori, & nisi solvatur, actio eidem competat adversus emptorem. Hæ sollemnes sunt hariolationes nostri Advocati. Agitur de societate sic contracta inter plures, ut unus nundinas præstare debeat. Quocumque modo istæ nundinæ intelligantur, sensus est legis, ut si eas sociis ex conventione non præstet, cum eo agendum sit & ex ven-
dito

dito & pro socio. Nihil interest sociorum quomodo merces illas emat socius qui præstare eas debet, & an earum nomine teneatur venditori ex vendito. Suũ tantum agunt negotium, & actionem habent adversus sociũ duplicem, si merces ex pacto eis non solverit, tam ex vendito quam pro socio. Hæc legis illius est sententia : à qua tantum abest species ab Advocato posita ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Certe illa nec cœlum nec terram tangit, sed in medio νεφελοβατεῖ. Præterea nugatorium est, quod *nundinas præstare* interpretatur, *merces in nundinis emere*. An si alibi quam in nundinis eas emisset, non satisfaceret conventioni qua nundinas, id est, merces præstare tenetur? Nundinæ sunt merces, non quæ in nundinis emptæ sunt, sed quibus nundinatio, id est, mercatura exercetur. Vnde *nundinatores* pro mercatoribus apud Festũ: *Nundinas feriatum esse diem voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.* Sic ἐμπολαὶ Græcis sunt merces, quibus ἐμπολῶσι mercatores, id est, negotiantur ac nundinantur. Sophocles:

Κερδαίνει, ἐμπολᾶτε τὸν πρὸ Σάρδεων Χρυσόν.

Hesychius, ἐμπολᾷ, πραγματεύεται, negotiatur, nundinatur. Nundinæ denique sunt merces, ἀφορμή, ἐνθήκη, quibus nundinæ aguntur, id est, nundinatio. Sic enim *nundinas* Plinius usurpavit pro nundinationibus, loco quem iam adduximus de medicis qui ægros habent in reditu & quæstu, iisque negotiantur, *rapacesque nundinas*. Optatus Milevitanus lib. IV. adversus Parmenianum, *Comparasti merces, peregrinatus es, egisti nundinas lucri causa, quod emeras vendidisti.* Id est, egisti nundinationes. At *nundinæ* apud Sidonium Apollinarem sunt plane merces, eo sensu quo Vlpianus in hac lege eam vocem usurpavit, Epist. VII. lib. V. *At sunt plane qui invident tunicatis otia, stipendia paludatis, viatica veredariis, mercatoribus nundinas, munuscula legatis, portoria quadruplatoribus, salaria tabulariis, prætorianis sportulas, vectigalia publicanis,* &c. In his verbis *nundinæ*, pro mercatibus non possunt intelligi. Ergo pro mercibus accipiendæ. Non enim alia significatio est vocis *nundinarum* quæ huic loco conveniat. Et nulli sunt mercatores sine mercibus. Nulla enim

sine

ſine iſtis mercatura aut negotiatio procedit, ſed nec ullæ nundinæ eſſent aut mercatus ſi merces nullæ eo portarentur. Ergo & mercatores ipſos & mercaturam, & mercatum, faciunt ipſæ merces. Sic nulli tabularii ſine ſalariis, nulli publicani ſine vectigalibus, nulli milites ſive paludati ſine ſtipendiis. Recte ergo voce Græca clariore Latinam obſcuriorem interpretatus eſt Ulpianus, *Vt unus præſtaret nundinas, id eſt,* ἐμπολάς. Videatur fortaſſe alicui, potuiſſe æque exponere, *id eſt*, ἀγοράς. Nam & ἀγοραὶ nundinæ ſunt. Et præterea etiam pro mercibus ipſis ſimiliter ſumitur hoc vocabulum. Vnde apud Ariſtotelem in Oeconomico lib. II. Ἡρακλεῶται οὐκ εὐπορούμενοι χρημάτων παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Et paulo poſt, οὐ μισθὸν παρεῖχον, ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι. Ergo ἀγορὰ tam nundinas ipſas, id eſt, locum vel diem in quo celebrantur quam ipſas merces deſignat. Sed multa alia præterea ſignificat, ut concionem, orationem, & alia, diffuſiorique omnino eſt magiſque multiplicis notionis quam ἐμπολή, quæ Atticis nihil aliud denotat quam ipſas merces. Alii Græci pro quæ-
ſtu

Κερδαίνετ', ἐμπολᾶτε τὸν πρὸ Σάρδεων
Χρυσόν.

Hesychius, ἐμπολᾷ, περιέρχεται, πραγματεύεται, *negotiatur, nundinatur.* Nundinæ denique sunt merces, ἀφορμὴ, ἐνθήκη, quibus nundinæ aguntur, id est, nundinatio. Sic enim *nundinas* Plinius usurpavit pro nundinationibus, loco quem iam adduximus de medicis qui ægros habent in reditu & quæstu, iisque negotiantur, *rapacesque nundinas.* Optatus Milevitanus lib. IV. adversus Parmenianum, *Comparasti merces, peregrinatus es, egisti nundinas lucri causa, quod emeras vendidisti.* Id est, egisti nundinationes. At *nundinæ* apud Sidonium Apollinarem sunt plane merces, eo sensu quo Vlpianus in hac lege eam vocem usurpavit, Epist. VII. lib. V. *At sunt plane qui invident tunicatis otia, stipendia paludatis, viatica veredariis, mercatoribus nundinas, munuscula legatis, portoria quadruplatoribus, salaria tabulariis, prætorianis sportulas, vectigalia publicanis,* &c. In his verbis *nundinæ* pro mercatibus non possunt intelligi. Ergo pro mercibus accipiendæ. Non enim alia significatio est vocis *nundinarum* quæ huic loco conveniat. Et nulli sunt mercatores sine mercibus. Nulla enim sine

ſine iſtis mercatura aut negotiatio procedit, ſed nec ullæ nundinæ eſſent aut mercatus ſi merces nullæ eo portarentur. Ergo & mercatores ipſos & mercaturam, & mercatum, faciunt ipſæ merces. Sic nulli tabularii ſine ſalariis, nulli publicani ſine vectigalibus, nulli milites ſive paludati ſine ſtipendiis. Recte ergo voce Græca clariore Latinam obſcuriorem interpretatus eſt Ulpianus, *Vt unus præſtaret nundinas, id eſt*, ἐμπολάς. Videatur fortaſſe alicui, potuiſſe æque exponere, *id eſt*, ἀγοράς. Nam & ἀγοραὶ nundinæ ſunt. Et præterea etiam pro mercibus ipſis ſimiliter ſumitur hoc vocabulum. Vnde apud Ariſtotelem in Oeconomico lib. II. Ἡρακλεῶται οὐκ εὐπορούμενοι χρημάτων παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Et paulo poſt, οὐ μισθὸν παρεῖχον, ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι. Ergo ἀγορὰ tam nundinas ipſas, id eſt, locum vel diem in quo celebrantur quam ipſas merces deſignat. Sed multa alia præterea ſignificat, ut concionem, orationem, & alia, diffuſioriſque omnino eſt magiſque multiplicis notionis quam ἐμπολή, quæ Atticis nihil aliud denotat quam ipſas merces. Alii Græci pro quæ-

ſtu

ſtu qui ex mercibus capitur etiam frequentant. Deinde ἀγορὰ cum merces ſignificat, non omnigenas ea voce accipi certum eſt, ſed ſolas quæ ad victum neceſſariæ ſunt, ut diſerte ex verbis Ariſtotelis ſupra citatis liquet, συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸ οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Vnde & ἀγορὰν παρέχειν dicuntur qui omnia quorum vita indiget ad victum ſuppeditant. *Stapam* vulgo dicimus, ex antiquo Saxonico *Stapen.* Quod *forum* Latine expoſitum in vetuſtiſſimo Lexico Latino Saxonico, olim videre memini apud Marquardum Freherum Heidelbergæ. Inde *facere ſtapam* vulgo dicimus, quod Græcis erat, ἀγορὰν παρέχειν, Latine *commeatum præbere*. Hinc ἀγορᾶς δεόμενοι, qui commeatu indigent. Hæc igitur differentia inter ἀγορὰς & ἐμπολὰς, quod ἐμπολαὶ omne genus mercium deſignant, ἀγοραὶ eas tantũ quæ ad victum pertinent. Inde ἀγοράζειν, ea emere quæ ad victum ſunt neceſſaria. Et ἀγοράσματα, τὰ ὤνια. Scribit Herodotus lib. II, apud Aegyptios fœminas omnia agere quæ virilis ſunt muneris, inter alia ἀγοράζειν, καὶ καπηλεύειν. Mela vertit, *forum & negotia fœminas curare.* Non plene expreſſit quod Græcus auctor

ctor voluit. Ἀγοράζειν ad eos pertinet qui quæ ad victum ſunt neceſſaria è foro petunt, & coëmunt. Vt privati homines faciunt, qui ſibi procurant quorum indigent ad vivendum. At καπηλεύειν de his dicitur qui in eodem foro negotiantur, id eſt, empta prius lucri gratia vendunt. In foro igitur ἀγοράζουσι, qui non negotiantur, ſed emunt ea quibus opus habent, καπηλεύουσιν illi qui negotia curant, id eſt, negotiationi ſtudent, qui ἀγοραῖοι inde dicuntur. Hi ſunt proprie nundinatores, & *cocionatores*. Vt autem à voce ἀγορᾷ verbum ἀγοράζειν eſt emere, ita à nundinis *nundinari* quoque pro emere Latini poſuerunt. Apud Ciceronem *nundinari nomen ſenatorium*, id eſt, emere, lib. II. in Verrem. Item *nundinari ab aliquo eius ad ſuam utilitatem*, lib. I. in eumdem Verrem. Apud alios auctores etiam pro vendere uſurpatur. Vt apud Apuleium, lib. X. Metamorphoſeon, iudices ſententias ſuas nundinari pretio dicuntur, id eſt, vendere: *Quid ergo miramini, ſi toti nunc iudices ſententias ſuas pretio nundinantur?* Vnde apud Firmicum, *mulier nundinati pudoris*, ἀπεμπολῶσα τὴν ὥραν τοῦ σώματος, ut loquitur Euagrius in Hiſtoria Eccleſiaſtica lib. VII. cap. XXXIX. Certe

Certe *nundinari* est καπηλεύειν, emere quæ vendas, vendere quæ emeris. Inde *nundinæ* pro mercibus, id est, ἐμπολαί, quæ emuntur & venduntur, & quibus nundinatio constat. Alia etiam emendatione indiget hæc lex in his verbis, *ut unus reliquis nundinas præstaret, id est, empulas, eosque à negotio dimitteret.* Mira hæc esset societas quæ ad emendum coita dicitur, ut in ea contrahenda à negotio dimitterentur socii, qui nondum ad negotium societatem iniverant. Sic prius dissoluta quam contracta videretur negotiandi causa instituta κοινωνία. Quo magis miror virum doctissimũ ne mentionem quidẽ fecisse correctionis Salmasianæ, quæ tamen est indubitanter vera, *Vt unus reliquis nundinas, id est, ἐμπολὰς præstaret, eosque ad negotium dimitteret.* Id est, ad negotiandum. Scriptæ sunt eo tempore Pandectæ quo lingua Latina iam in Italicam, quæ nunc in usu est, desciverat. Cuius rei fidem facere potest instrumentum securitatis plenariæ conscriptũ quintodecimo anno Iustinianei imperii Ravennæ, in quo pro recto casu & quarto passim sextum positum reperire est. In itinerario Antonini omnes urbium appellationes sexto casu enuntiatæ leguntur. Et ita quoque

in Historia Augusta notavit Salmasius, scriptum extare etiam in antiquissimis libris: *Copto & Ptolemaide urbes.* Ex Frontone etiam citant Grammatici veteres *Durocortoro Athenæ vestræ*, in Epistola ad Adrianum. Ita leg. XXIX. D. pro Socio, *periculo subeat solus* scriptum est, pro *periculum subeat solus.* Ita apud Labeonem leg. penult. D. de iure dotium Pandectæ Florentinæ exaratum exhibent, *Si socer specie futuræ dotis induxerit genero.* Nec opus rescribere, ut emendavit auctor rerum iudicatarum, lib. II. cap. XXIV, *Inluserit genero*, cum in promptu sit ab auctore scriptum fuisse, *induxerit generum.* Pro quo imperiti librarii ex sæculi sui loquendi usu fecerant, *Induxerit genero. Inducere generum specie dotis*, est allicere, & illecebræ vice magnæ dotis ei spem facere. Tale illud apud Horatium: *emptorem inducit hiantem.* Tibullus:

Semper ut inducas, blandos offers mihi vultus,
Post tamen es misero tristis & asper amor.

Glossæ: *inductus*, δελεασθεὶς, εἰσαχθείς. Festus: *Lacit, decipiendo inducit. Lax enim fraus est, Lacit in fraudem inducit. Inde est allicere, lactare, illectare.* Idem: *pellexit, in frau-*

fraudem induxit. Quod & *inducere* absolute dicebatur pro pellicere & allicere. Species & spes dotis futuræ sæpe inducit ac pellicit procos qui μεſάλον illud κάρυον, quo inducti sunt, postea κενὸν esse deprehendunt. Nihil autẽ frequentius in Pandectis illa casuũ enallage, vitio & imperitia librariorum in morẽ tunc loquendi vulgatũ & iam Italicum deflexa. Sed nec ullam pervulgatiorẽ corruptelam in manu exaratis libris occurrere, satis sciunt qui eos aliquando versarunt. Sic in Manilii versu, de quo infra dicã, *non ullo curat digito* scribitur, pro *non ullũ curat digitum.* Verissima ergo lectio apud Vlpianum hac lege, *eosq; ad negotiũ dimitteret,* εἰς πραγματείαν. Sic *negotia* Mela pro negotiationibus. Sic in leg. 1. D. de Exercitoria Actione, *qui institorẽ tabernæ vel negotio præposuit,* id est, negotiationi. Nunc ponẽda huius legis species: quæ nõ alia est ab ea quã dicã. Coitur hæc societas ad emendũ scilicet, ea cõditione, ut unus nundinas, id est, ἐμπολὰς sive merces præstaret reliquis sociis eosq; ad negotium dimitteret in externas scilicet regiones mitteret ad illas merces vẽdundas, & lucrũ ex his faciendũ, quod commune inter omnes foret. Vnus ergo merces subministrare debuit reliquis, illi vero operã
suam

suam in negotiando præstare, laborem in vendundis mercibus sumere, & viarum periculo se obiectare. Ita posse coiri societatem, nullum est dubium. Nam plerumq; unius opera solertis in vendendo, & in emendo sagacis atq; exercitati plus prodest, & magis cõducit societati ad negotiandum initæ, quam pecunia aliorum, vel mercimonia ea comparata. Quod & lex V. D. eodem diserte testatur, his verbis: *Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos qui non sunt æqualibus facultatibus, cum plerumque pauperioris opera suppleat quantum ei per comparationem patrimonii deest.* Quod in mercatura præcipue valet; ubi industria negotiantis in captanda lucri occasione, & nundinis aucupandis, ut loquitur Ambrosius, aliaque arte institoribus & cocionibus familiari exercendas immane quantũ plus polleat ad rem faciendam quam ab aliis collatio facta pecuniæ vel mercium. Inde etiam ita posse coiri societatem, scribit idem Vlpianus leg. XXIX. D. eodem, *ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam.* Et valet, inquit, societas sic contracta, *si modo aliquid plus contulit societati, vel pecuniæ vel operæ.* Ergo opera hic etiam consideranda: & qui eam maiorem quam socius

M contu-

contulerit, potest ex conventione ex quattuor partibus tres habere, alter unam qui minus operæ contulit. Quod si aliquis sociorum navigabit, peregrinabitur, laborabit, periclitabitur, omnem denique solus operam navabit quę negotiationi est impendenda, dum alter domi desidebit, securus & tutus, nullam operam societati præstans, nonne talis conventio in contrahenda huiusmodi societate valebit, ut qui nihil acturus est, merces præstet, alter qui ad negotium & ad mercatus longinquos est iturus, nihil aliud conferat nisi operam & industriam? Thema huius conventionis in hac lege habemus. Quid si ille qui merces ex pactione præstare debuit, eas sociis non solverit? *Agent cum eo*, inquit Vlpianus, *ex vendito & pro socio.* Nihil pote planius nec verius. Vbicunque aliquis merces non solvit quas præstare ex conventione tenetur, actio est ex vendito. Socios hac actione utentes non repellet exceptione doli, quasi pretio non soluto. Exceptionem eam elident replicatione iustissima. Socius quippe qui merces præstare socio tenetur, venditoris loco est. Nec refert quod pretium solutum non sit. Nam quacunque ratione venditori

de

de pretio ſatisfactum eſt, perinde eſt *ac ſi pretium ſolutum eſſet*, ut habetur in Leg. LIII. D. de contrahenda emptione. Conventione huic ſatisfactum eſt, ac lege quæ dicta eſt ſocietati contrahendæ. Opera quippe quam ex ſua parte ſocietati conferre tenentur in mercedibus illis exportandis & diſtrahendis, pretii loco eſt. Agent igitur ſocii cum illo & ex vendito & pro ſocio, ſi merces, id eſt, *nundinas*, eis non ſolverit ex pacto. Hęc difficillima lex quæ toties vexata tot viros doctiſſimos Iuriſque peritiſſimos vexavit, facillima facta eſt beneficio correctionis Salmaſianæ. Aliam excogitavit vir Magnus in ſparſione florum ad hunc titulum; quam Salmaſianæ præferendam eſſe nemo ſanus dixerit. Coniicit ſcriptum fuiſſe pro *nundinas, id eſt, epulas*; IIII *duanas epulas*, id eſt, quatriduanas epulas. Cui bono iſtæ per quatriduum continuatæ epulæ in ſocietate contrahenda ab uno reliquis præſtandæ? Ex conventione? Quis talis ſocietatis aut talis conventionis ad negotiandum factæ uſpiã meminit apud veteres, aut etiam hodie talem fieri vidit? Ne quadriduanas quidem epulas ſollẽnes eſſe apud Batavos, qui harum rerum valde liberi ſunt, audio. Triduanas

illi etiam nuptiis ſufficere putant. Et numero Bacchus, qui plurimis ibi eſt Deus, impare gaudet. Deinde quo iure dabitur actio ſociis ex vendito adverſus ſocium, propter quadriduanas illas epulas non ſolutas? An mirũ porro aut abſonũ videtur, *nundinas* Latine etiã merces appellari, cum Græce ἀγοραὶ vocentur tã ipſæ nundinæ, quã res vænales quæ in nundinis ruſticorum in foro civitatis proſtant ad victum neceſſariæ? Dionyſius Halicarnaſſeus Lib. VII. ἀγορὰς appellavit nundinas Romanas quæ nono quoque die recurrebant, αἱ δὲ ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγίνοντο, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δι' ἡμέρας ἐννάτης. Græci quoque ἀγορὰς vocant omnia ὤνια quæ in illis ἀγοραῖς, ſive nundinis vænibant. Quaſlibet etiam merces *nundinarum* nomine appellatas quibus nundinatio exercebatur & nundinæ agebantur, nulla ratio prohibet. Quales Græcis ἐμπολὰς paſſim vocari certum eſt. Nam Attici non aliter uſurpabant vocem ἐμπολὰς quam pro mercibus & φορτίοις. Ita *Nundinas* etiam Latinis vocatas, ex hac lege Vlpiani cõſtat, & ex loco Sidonii Apollinaris quem ſupra produximus. Quæ ἐμπολὴ dicitur pro mercibus, aliis ἐμπόλημα pro eodẽ uſurpatur, id eſt, mercimoniũ.

Proco-

Procopius in Α᾽νεκδότοις, μόνος δ᾽ ἐς τόδε τοῦ χρόνου ἔμπορός τε ἀπαρακαλύπτως καὶ κάπηλος τοῦ ἐμπολήματος τοῦδε καθίσταται. *Cum solus ad hoc usque temporis non solum mercator sed etiam cocionator huius mercimonii extiterit.* De Petro Barsyme sermo est & holovera veste.

CAP. VI.

Correctio Salmasii in leg. 11. D. de rebus creditis firmatur. Quid sit suffectio, quid functio: Fungi per se non significare aliud pro alio solvere. In creditum ire etiam de vero mutuo dici. Quaecunque in formam crediti transeunt, id est, in quibus tantumdem redditur, eorum datione in creditum ire dicimur, & ipsa quoque in creditum ire. Credere, creditum ire, in creditum ire, creditum facere, & in creditum dare, esse synonyma.

ITa ingenium est Criticorum. Nihil amant nisi quod ipsi pepererunt. Nihil probant nisi quod repererunt ipsi. Si talis natio vixisset quo tempore fruges inventæ sunt, glandes semper prætulissent frugibus à se non inventis. Non potest ulla verior nec insignior emendatio dari quam illa est in Arati versu à Salmasio olim prodita,

Ἐννεακαιδεκα κύκλα Φαεινοῦ Ἠλείοιο.

Enneadecateris Metonis à Phaïno Eliensi reperta est, de quo Aratus intellexit. Vulgo legitur inscite,

Ἐννεακαιδεκα κύκλα φαεινοῦ ἠελίοιο.

Enneadecateris solis lucidi. Non fuit ad gustum hæc correctio male sani & impuri Cercoetii, quem vulgo *Petavium* nuncupant, & vulgarem lectionem tuetur. Talia omnia fere sunt in Uranologio eius quæ in Salmasio reprehendere conatus est cum pari virulentia & inscitia, ut est omnium hominum qui hodie vivunt impudentissimus & imperitissimus, iudicii autem adeo nullius, ut puer magis sapiat. Optima & certissima ea etiam fuit, meo quidem iudicio, Salmasii emẽdatio & expositio, qua vestes *holoveras* in Codice asseruit de eo genere vestiũ dici quæ totæ essent *veri coloris*, id est, totæ purpureæ. Quem Græci colorem ἀληθινὸν καὶ ἐξοχὴν appellarunt, Latini *verum*. Vnde cõposita vox illo sæcudo à baphiorum artificibus, ex Græca & Latina, ut multæ aliæ eo Latinitatis ævo, ut *pseudofores*. & *pentiremis* apud Hirtium. Nuper exstitit Italus, qui in libro de re vestiaria probã esse negavit illã *holoverarum* vestiũ notationẽ & expositionem, sed puram vocem Græcam conten-

dit,

dit, contractam mox & corruptam ex Græco ὁλοπόρφυρα. Idque se credere ait inductum auctoritate Isidori Lib. XIX. cap. XXII. qui *boloporphyras* vocat *quæ tota ex purpura*. Quasi *boloveræ* non possint esse quia *holoporphyras* Isidorus nominavit! Quid si ea vox corrupta est in libris Isidori ab illis iisdē sciolis qui *boloporphyra* noverant, *bolovera* quid essent nesciebant? Certe vetustissima Isidori exemplaria *Olofera* vocant pro *Oloveris*. Estque certissimum, sic apud eum esse reponendum. Sexcentis in locis apud Anastasium fit mentio *Oloverorum*, quæ non sunt refingenda in *boloporphyra*. Procopius in Ἀνεκδότοις eam vocem plane confirmat & explicat, non ὁλοπόρφυρον nominans, sed vocabulo quod in officinis & baphiis frequentabatur tunc temporis, ὁλόβηρον, id est, *boloverum*. Sic enim scribit, βαφῆς μὲν τῆς προσυχούσης τὴν ὀγκίαν ὑχ ἧσσον ἢ κατὰ ἐξ χρυσῶν, βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καλοῦσιν ὁλόβηρον γεγομίκασιν πλέον ἢ τεσσάρων καὶ εἴκοσι χρυσῶν. Vulgo vocatam illam tincturam in officinis *boloveram*, hæc eius verba adstruunt. Talia multa habet Italus ille, quibus fidē facit καὶ δίκαια κἀδίκα, quæsitam à se occasionē carpendi Salmasii. Nostro Advocato simile proposi-
 tum

tum fuisse, libri eius Rerum Iudicatarum & Observationum passim indicant. Nec ab ingenio recessit suo, & criticis omnibus ingenito, ut non audeant optimis correctionibus suffragari quas ipsi non commenti sint. Non deterioris notæ mihi videtur supramemoratis illa correctio quam idem Salmasius excogitavit in leg. 11. ff. 1. D. de rebus creditis, ubi scribit Paulus, Mutui dationē consistere in his rebus quæ pondere, numero, & mensura constant, *quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem.* Cum videret, hæc nullum posse rectum sensum efficere, quia *functio* non alia sit quam solutio, cogitavit, legi debere ac corrigi, *quia in genere suffectionem recipiunt per solutionem.* Quam verissimam esse lectionis suffectionem pro vulgata, mihi persuadeo. Ineptum quippe est quod ex scriptura edita elicitur, res in quibus mutuum consistit, recipere solutionē in suo genere per solutionem. Quid enim functio nisi solutio? Quibus placet vulgatā defendere, eo colore id faciunt, quod functionis nomen *latius pateat quam solutionis, & ad omnia referatur quæ vice mutua tantundem præstant, aut quorum alterum alterius vicem explet.* leg.

VI. D. de rebus creditis. Hæc doctissimus professor Leydensis Arnoldus Vinnius ita posuit in commentario ad Instituta, cum causas allegaret cur minus probanda esset Salmasiana illius legis correctio, *quæ in genere suffectionem recipiunt*, pro, *in genere suo functionem*. Eodem argumento usus est libro Observationum & Emendationum Parisiensis Advocatus, Cap. XV. ubi *functionem recipere* similiter explicat *mutua vice fungi*. quomodo loquitur idem Paulus leg. VI. D. eodē. Sed multum refert, utrûverbū *fungi* per se hanc significationem habeat, an cum illis adiunctis enuntietur quæ talem ei addant notionem. Ostendant verbum *fungi* sive nomen *functionis*, per se posita, idem valere quod vice alterius fungi, tum recipiam pro vera legitimaque illam scripturam quæ in vulgatis codicibus habetur. In eadem lege scribit Paulus, *id certum esse, cuius species vel quantitas quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit, ostenditur*. Deinde addit ex Pedio, *nihil referre, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice funguntur quæ tantundem præstent*. Primum verbum

fungi ut in hac lege accipitur nihil habet in ſignificatu commune cum *functionis* notione ſicut ponitur in lege 11. D. eodem. Ibi *functionem* recipiunt res in quibus mutuum conſiſtit, dū per ſolutionem aliud pro alio in genere ſubſtituitur. At hic *demonſtratio fungitur vice nominis*, id eſt, vices nominis implet, nominis functione utitur, & officio. Et *mutua vice funguntur* quæ tantundem valent ac præſtant in exprimenda ſpecie vel quantitate de qua agitur, qualis & quanta ſit. Nam nominis proprii appellatio, & digito oſtenſio, & vocabulis quibuſdam demonſtratio, funguntur vice mutua, id eſt, altera alterius officium & vicem ſupplent. Præterea in his loquutionibus verbum *fungi* non per ſe nec abſolute ad eam ſignificationem exprimendam ponitur, ſed cum iis adiunctis quæ hanc ei notionem addunt, quam per ſepoſitum non habet. Sic dixero, *aliud pro alio ſolvi*, idem plane eſt ac ſi dicerem, *aliquam rem alterius vice fungi*. Solvere non eſt aliud pro alio dare, ita nec fungi. Sed cum res altera fungitur vice alterius, aut res alia ſolvitur pro alia, tunc ſubſtitutionis & ſubrogationis ſive ſuffectionis ſignificationem illa verba oſtendunt; non vero tum

tum cũ sola usurpantur. Ita etiam nomen *functio* idẽ valet quod simplicissima solutio, nõ autẽ est alterius rei pro altera præstatio. *Functionẽ* igitur recipere in prędicta lege 11. nihil aliud significat quam solutionẽ recipere. Sic enim *functio* pro præstatione vel pensione tributi vel vectigalis vel cuiuscumque rei quæ quacunque ex causa debetur. Glossæ veteres: *Functionum*, λειτουργιῶν, εἰσφορῶν. *Functio*, λειτουργία, τέλεσμα. Item, *fungi*, συντελεῖν. Quod est, conferre, contribuere, tributũ solvere, ac præstare. *Publicæ functiones* in Codice sunt publicæ præstationes. Qui tales infert functiones, non aliud pro alio præstat, sed simpliciter id quod debet solvit, & munere sibi imposito fungitur. Vnde *muneris functio* pro pensione ac solutione muneris. Quodcunque aliquis dat quia id obligatus est dare, *fungi* dicitur. Etiam ubi nulla intervenit solutio, ei loquutioni locus est, ut cum *pignoribus fungitur* qui dat pignora. Ita lẽg. VII. D. de prætoris stipulationibus. Leges illæ quas citavit ad hunc Titulum vir summus, ut defenderet vulgarẽ lectionem, nihil eorũ probant quę voluit. Non enim ostendunt, functionem simpliciter sumptam subrogationem esse speciei pro specie, in re

quæ

quæ mutuo data est, solvenda vel redden-da. Apud Ulpianum in Regulis, Tit. de dotibus: *Dos quæ semel functa est, fungi amplius non potest, nisi aliud sit matrimonium.* Qui solutione fungitur, solvit: qui præstatione, præstat: qui pensione, pendit: qui collatione denique fungi dicitur, ut apud Ulpianum leg. 11. D. de collatione dotis, is confert. Inde & *fungi* pro solvere, præstare pendere, conferre. Et *functio* pro collatione, pensione, solutione, præstatione. Sed pro suffectione vel subrogatione nunquã eam vocem sic nude positam leges. Qui dicit igitur, rem in quibus mutuum consistit, *functionem recipere per solutionem*, non aliud dicit, quam *recipere solutionem per solutionem*. Quod an huic loco possit convenire, illum ipsum iudicem facio qui maxime damnavit Salmasii emendationem. Iudicet idem etiam, an *in genere suo* Latinum sit, pro *in genere eodem*. Redditur res mutuo data in genere eodem, non in *genere suo*. Id Salmasius multis probavit, quem miror non auditũ, cum sciam visum ab his, qui tam absurdam & falsam lectionem adeo pertinaciter tueri audent. *Cætera animalia*, inquit Plinius lib. VII, *in suo genere probe degunt. Cõgregari videmus, & stare contra diffi-*

dissimiles. Leonum feritas inter se non dimicat. Non idem esset, si dixisset, *in eodem genere.* Idem genus & *suum genus*, τὸ αὐτὸν γένος & τὸ ἴδιον, differunt, ut *suus color* & *idem color.* An *suffectionem*, quod reposuit Salmasius, nimis recedere videtur à *suo functionem?* An non putant cōvenire nomē *suffectionis* sententiæ Iurisconsulti? Nihil est, quod melius quadret. Sufficitur alia species in solutione mutui pro ea quæ data est. Ita suffectionē recipiunt res in quibus consistit mutuum, per solutionem in eodem genere. Sufficitur alia species in eodem genere loco eius quæ data est. Virgilius:

Tuque aliam ex alia generando suffice prolem.

Asinus magnus, qui ad equos paucis abhinc annis transcendit, quærebat sibi ostendi hoc nomen *suffectionis* in aliquo auctore. Nos illi dabimus, quod Salmasio tunc forte non succurrit. Arnobius lib. VII. *Nūquid forte Dii cælestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiæ?* Aliquidne deest adstruendæ illi correctioni? Non puto, nisi apud veritati contumaces. Eodem capite tractat Parisiensis causidicus de differentiis vocum *credere*, & *creditum.* Et aliud esse dicit *credere*, aliud *in*

credi-

creditum ire, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Sed quæsiverim ab eo, an aliæ sint *lacrimæ* cum ita simpliciter proferuntur, aliæ cum quis dicitur *ire in lacrimas*? An aliud sit *senium*, sic nude enuntiatum, aliud vero cum quem *ire in senium* dicimus? *Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando*. Suntne istæ lacrimæ in quas ire iterum Didoni placet, alterius generis quam cum simpliciter *lacrimas fundere* parat? Hæc sane ridicula sunt. *Verbum*, inquit, *credendi, sæpe ad mutui causam restringitur, ac tunc propria ac peculiari significatione credere dicimus. At in creditum iri tum dicimus, vel rem in creditum ire vel abire, quum id non est principaliter actum ut mutuum contraheretur, sed ex alia causa, & quasi per accidens, id est, pretii actum*. Ergo iuxta hanc notationem, qui in lacrimas ibit, non vere lacrimabit, sed pæne. Nam lacrimæ in quas itur, non sunt veræ lacrimæ. Perperam autem *in creditum iri* vel *rem in creditum ire* dixit, cum ipse qui rem dat ea re in creditum ire potius dicatur. Sic enim Paulus loquitur Leg. 11. D. de rebus creditis. *Mutui datio*, inquit, *consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensem consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire*. Ergo mutui datione etiam

etiam in creditum ire possumus, auctore Paulo, cum scribat, datione rerum in quibus mutuum & consistit, posse nos in creditum ire. Quæcumque res igitur suffectionem recipiunt per solutionem in eodem genere, iis rebus possumus ire in creditũ: *cæteris rebus ideo in creditum ire non possumus*, addit Paulus, *quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest*. Ergo etiam mutui datione in creditum itur. Et merito sane. Nam *creditum* etiam pro mutuo stricta & propria notione usurpatur. Vnde & rei datione quæ mutua datur, itur increditum, quia *creditum* idem cum mutuo. Sed *mutuum* nunquam aliter sumitur. Ne *creditum* quidem, cum absolute ponitur. Alias, quia *credendi* vocabulum generale est, & *creditum* relativum est, ad *debitum*, quodcumque ex causa qualibet nobis debetur, id *creditum* etiam censetur. Non homo tantum qui mutuum dat, eius datione in creditum ire dicitur, sed etiam res ipsa quæ datur. Mutua pecunia quæ etiam *credita* appellatur, quidni & *in creditum ire* possit dici, cum *creditum* stricte sumptum idem sit cũ mutuo? *In credito esse* quod nobis ex causa mutui debetur Iurisconsulti dixere, ut leg. XXVII. D. de auro argento, ubi, *argento omni*

mni legato quod suum est, sine dubio non deberi dicitur *quod est in credito*. Si quid debetur in mutui causa, *in credeto est*, quod quis dat mutuo, *in creditum* id *ire* dici posse, certum est. Nec is tantum qui dat mutuo, ea datione *in creditum ire* censetur, sed etiam res ipsa quæ datur it atque abit in creditum, id est, in mutuum, quatenus *creditum* in hac loquutione idem est omnino quod mutuum. Et *credita pecunia* eadem cum mutua. *Ex crediti causa* apud Senecam, pro *ex mutui causa*. Quod ex pecuniæ creditæ causa alius diceret. Unde *pecuniæ creditæ actio* in Leg. penult. D. de Institoria actione. Innumeris locis apud Senecam *creditum* pro mutuo sumitur; & nusquam aliter hæc vox ponitur cum absolute usurpatur quam pro mutuo. Lib. VII. de beneficiis cap. VI. *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit quam ex crediti potest*. Id est, *ex causa crediti*. Idem eodem capite & libro, paulo supra: *Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit; sed domum meam incendit; pensatum est creditum damno*. Et lib. IV. cap. XXXVIII. *Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio*, id est, in mutuo. Aliis multis locis *creditum* ita sumptum apud eum occurrit. Ut lib. I. cap. III. *Nemo beneficia*

ficia in Kalendario scribit, nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Nunquam ille vir bonum cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Quæcunque autem in formam crediti transeunt, & *in creditum ire* dicuntur, ac qui ea dat, eorum datione *ire in creditum*, vel quod idem prorsus est, *creditum ex iis facere.* Quintilianus in declamatione CCCLX. *Tu amisso viro dotem non petisti, fecisti creditum ex dote.* Ita dos in crediti formam transit, in creditum abit: mulier dote it in creditum. Sic ex pretio creditum facit emptor vel pretio it in creditum, cum pretium rei venditæ emptori credit. Ita omnino, *credere*, *creditum ire*, vel *ire in creditum*, & *reditum facere*, & *in creditum dare*, idem omnino significant, pro id dare quod sis recepturus in alia specie vel in eodem genere. Nec porro refert utrum id principaliter actû sit ut mutuum contrahatur, dum res data formam mutui induat & in creditum transeat, in quo ius est tantundem reddi, non idem. Tametsi autem generale sit verbum *credendi*, & Prætor sub eo titulo etiam de commodato & de pignore, aliisque contractibus edixerit: in quibus fidem alienam sequimur aliquid inde recepturi, nunquam

N tamen

tamen verbum *credere* absolute positum legitur, quin de *mutui datione* intelligatur. Non uspiam *creditum* reperitur apud auctores classicos alio significatu quam de pecunia mutuo data. Quod in superioribus clare probavimus. *In creditum dari, in creditum accipi* dicuntur sic data & accepta ut tantumdẽ reddatur. Falsa igitur observatio Advocati, notantis cap. XV. Emendationum, aliud esse *credere*, aliud *in creditum ire*, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Nam si latissima significatione accipiatur verbum *credendi*, ut sumitur in Edicto Prætoris, *credere* & *creditum* idem est de re omni ex qualibet causa debita. Sin vero strictiori notione sumi placeat, ut fere semper apud auctores accipitur, cum absolute positum reperitur, tum non differunt *credere* & *creditum facere* & *in creditum ire*. Vt enim *in lacrimas ire* dicitur qui lacrimat, ita & *in creditum ire* qui credit vel qui creditum facit. Nusquam autem neque in Iure neque apud classicos auctores *credere* simpliciter positum invenitur pro deponere aut commodare, aut pignori dare, sed ubique pro mutuum dare. Nec *creditæ pecuniæ* alibi uspiam mentio occurrit, nisi pro mutuo data. Quod-

cunque

cunq; autẽ ſit quo in creditũ itur, cũ minime alienetur, nec ipſum mutuum quod eſt *creditum*, alienatio eſt. In creditum autem itur genere depoſiti, locati, commodati, pretio ex re vendita, dote, & aliis, quorum in diem ſolutio protelatur.

CAP. VII.

Salmaſii expoſitio Leg. 1. D. de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas defenſa. Duo codices, duo eſſe exemplaria. Quid ſit πρωτότυπον, quid ἰσότυπον & ἀντίγραφον. & quatenus differant. Dictio Periculum in loco Aemylii Probi ſtabilita & vindicata ab inſcitis correctionibus. Item in codice Theodoſiano & Iuſtinianeo & apud Cicerluem eadem vox aſſerta. Pariculum idem quod par, infima ſæculo Latinitatis uſurpatum. Quid ſit à pari, vel à paribus ſcribere Epiſtolam. Emendatus Gregorius primus. Pariculæ Epiſtolæ & conſtitutiones ἰσότυποι. Exemplaris & exempli differentia explicata.

MUlta Salmaſius in libro de Modo Vſurarum notaverat de Exempli & exemplaris differentia, deq; teſtamentis pluribus eodem exemplo ſcriptis, aut *exemplarii cauſa*. Quæ Pariſienſis Advo-

catus egregius interpolata amplificavit nonnullis de suo additis, quæ partim falsa sunt; partim aliena, partim etiam in reprehensione Salmasii, quod præcipue captavit, posita. Si quid habet veri rectiq; id à Salmasio hausisse non potest negare. Sed primum videamus quæ censuræ suæ voluerit obnoxia videri. Nam eius rei gratia totum illud caput L. Observationum compositum fuisse videtur. Lex est Vlpiani I. π. VI. D. de bonorum possessione secundum tabulas, quæ sic habet: *Sed etsi quis in duobus codicibus simul signatis alios atque alios hæredes scripserit, & utrumque extet, quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis utrumque habendum est, & supremũ utrunq; accipiemus*. Duos hic codices Salmasius pro duobus exemplaribus interpretatus est, & *simul signatos* pro simul ligatis & obsignatis sive iunctis. Advocatus Parisiensis hæc omnia reiicienda esse pronuntiat, & cavendum à tali expositione. Pro magistro loqui eum censeas, non pro advocato. Fatetur tamen protinus, quandoque tabulas pluribus codicibus scriptas, esse plura exemplaria, ut in Leg. 11. D. de Tabulis exhibendis, quæ habet Vlpianum auctorem: & apud Suetonium, testamentum

tum ab Augusto factum duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus. Sed mitto Suetonium. Quæro quæ ratio sit ut idem Vlpianus alio loco *duos codices* pro duobus exemplaribus posuerit, alibi alio significatu *duorum codicum* meminerit? Quem colorem adferet Advocatus huius diversitatis? Audiamus ipsum. *Duo isti codices*, inquit, *non erant duo exemplaria, sed videbantur esse duo testamenta, quippe quibus alii atque alii hæredes scripti erant*. Si illi duo codices non erant duo exemplaria, quid igitur erant? An unum exemplar? An tria? An duo non sunt duo? An codices non sunt exemplaria? Quo sensu igitur hic accipiemus Codices? Quacunque notione accipientur, duo erunt. Si duo fuere testamenta, cur non & duo fuisse codices sive duo exemplaria intelligemus? Singula testamenta in singulis codicibus ac proinde in singulis exemplaribus, ut verisimile est, fuere scripta. Atqui non erant si videbantur tantum. Nec erant etiam duo codices, sed esse videbantur. Qui hæc mihi explicabit, magnam à me gratiam iniverit. Duo mox tamen agnoscit revera fuisse testamenta, cum addit, *ergo alterum videbatur non valere, cum nemo paganus duobus testamentis de-*

cedat. Si plures sunt tabulæ testamenti diversis exemplis, supremæ valent, cæteræ nullius sunt momenti. Si alterum ex his duobus testamentis non valebat, ergo duo revera fuere testamenta, & proinde duo codices sive duo exemplaria. Deinde addit idem Advocatus, *Atqui hi duo codices simul fuerant signati. Ergo neutrum erat prius, neutrum posterius.* Ego vero dico, ergo vel fatente doctissimo viro duo fuere testamenta in duobus codicibus sive duobus exemplaribus scripta. Quærit postremo, *Quid igitur heic fiet? An neutrum valebit, cum simul utrumq; signatū sit? Immo utrumq; valebit. Ex utroque competet bonorum possessio, quasi utrumque unum sit testamentum, & utrumque supremum. Ergo omnes hæredes scripti petent bonorum possessionem secundum tabulas, nec alter alterum submovebit.* Nihil omnino hic adfertur cur duo codices non sint duo exemplaria. Non alia proponitur *duorum codicum* expositio præter illam quæ Salmasio placuit de duobus exemplaribus. In principio quidem visus est nescio quid argutari; quod viderentur tantum esse duo testamenta, quorū alterum non valeret, cum duo codices non essent duo exemplaria. Quæ nullo modo constabant. Tandem eo delapsus est, ut ex

ut ex verbis Iurisconsulti duo fateretur esse testamenta ac duo codices simul signatos. Postremo in ipsissimam Salmasii sententiam decidit, quia simul essent signati isti duo codices duorum testamentum, ideo utrunque valiturum, & quasi utrunque unum foret, ex eo petituros bonorum possessionem secundum tabulas in utroque testamento hæredes scriptos. Quid aliud voluit Salmasius? Quid aliud ipse Iurisconsultus, cuius lex est? Quis denique aliter possit interpretari? Cur igitur subiicit statim post illam expositionem quam à Salmasio mutuatus est, *Cave igitur heic duos codices accipias pro duobus exemplaribus, cave etiam simul signatos accipias pro simul ligatos & obsignatos sive iunctos, quod volunt doctissimi homines.* Salmasium intelligit. Sed si duo codices ibi non possunt accipi pro duobus exemplaribus, ut sensit doctissimus Advocatus, quid igitur significabunt? Cur hoc secretum interpretationis suæ non aperuit nobis? Si simul signatos concedit fuisse duos illos testamentorum duorum codices, qua ratione fieri potuit ut codices essent, & non essent exemplaria? Vt duo essent testamenta quæ non forent duobus exemplaribus scripta? Explicet denique nobis

 alium

alium modum quo illi duo codices ſimul fuerunt ſignati præter eum qui à Salmaſio expoſitus eſt? Non dicit Iuriſconſultus ſimul fuiſſe ſcripta illa duo teſtamenta, ſed tamen ſimul ſignata. Si unum prius ſignatum, deinde alterum fuiſſet, poſterius ſignatum prævaluiſſet, priore irrito. Noſtro autem more ſignandi non potuerunt ſimul ſignari, ab iiſdem præſertim teſtibus. Sed duo hic proponuntur teſtamenta in duobus codicibus, hoc eſt, in duobus exemplaribus exarata, quæ alios atque alios hæredes ſcriptos præferebant. Si, ut duo fuere diverſa teſtamenta cum diverſis hæredibus, ita etiam ſeparatim ſignata fuiſſent, an cuiquam dubium foret quin unum prius, alterum poſterius eſſet dicendum? Quo caſu ſane ſupremum valuiſſet, prius ſcriptum nullius momenti haberetur. Nunc duo teſtamenta diverſa diverſos hæredes ſcriptos oſtendentia, & in duobus diverſis exemplaribus conſcripta, pro unis tabulis haberi dixit Ulpianus, quia ſimul ſignata ſunt. Quomodo ſimul ſignata? Eo prorſus modo quem Salmaſius explicavit, nec enim alio potuit. Lino circumligati & ſimul comprehenſi duo codices utriuſque teſtamenti, impoſitis

& im-

& impressis super linum testium signis. Hac re effectum est ut duo testamēta pro uno censerentur, duo codices sive duo exemplaria pro uno. Vlpianus in illa leg. 1. D. de bonorum possessione secundum tabulas, duobus continentibus paragraphis duas species sive duo themata multum diversa proposuit. Priore aliquis duobus exemplaribus, vel quod idem est duobus codicibus, unum facit testamentum, separatis & separatim signatis. *Si aliud*, inquit, *extat, aliud non extet, extare tabulæ videntur testamenti.* Sequenti paragrapho ex diverso opposita & contraria testamenti scriptio ab eodem proposita est. Non unum testamentum ibi traditur factum in duobus exemplaribus, sed duo testamenta diversa alios atque alios hæredes scriptos exhibentia, in duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus simul signatis. Quæ pro uno testamento haberi scribit Vlpianus, & ex utroque quasi ex uno possessionem à duorũ testamentorum hæredibus peti, quia utrunque pro uno & pro supremo accipitur. Non eodem tempore signatos illos duos codices dixit Iurisconsultus, sed simul, id est, eodem lino comprehensos & involutos, & obsignatos. Si doctissimus

Advocatus poterit nobis ostendere, codicem testamenti aliud quid esse ab exemplari, tum illi concessero, duos codices non esse duo exemplaria. Si rursus nos docere potis erit, duos codices separatos & duo testamenta diversa continentes, aliter simul signari posse quam quomodo accepit Salmasius, tum etiam fatebor, multũ in his eum literis videre in quibus plane cæcus est. Initio Observationis quæri ait quid appellet Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore *exemplarii causa* scriptas, leg. XLVII. D. de Legatis II. *Et alii*, inquit, *volunt, exemplarium seu exemplar esse originale seu primariam scripturam, alii id quod ex alio transscriptum est.* Vtrunque sane ea voce *exemplar* intelligi certum est. Auctoresque fuere qui in utroque significatu eam vocem leguntur usurpasse, & pro authentico codice, & pro exemplo inde transcripto. Sed quomodo Advocatus ea verba censet accipienda? *Appellat*, inquit, *Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore scriptas, binas tabulas testamenti authenticas, sed quæ binæ scriptæ essent ut plures essent illius testamenti tabulæ authenticæ, plures tabulæ eodem exemplo.* Vt sonat hæc Interpretatio, binas tabulas scriptas exemplarii causa

intelligi par est, ut binæ essent tabulæ authenticæ eodem exemplo exaratæ. Cur igitur dicit binas ita esse scriptas ut plures essent authenticæ? An plures quam binæ? Ergo exempla ex his posse transscribi intellexerit. Et sic non omnes fuerint authenticæ istæ plures tabulæ, nisi plures intelligamus de binis exemplarii causa scriptis, id est, authenticis. Brevior itaque veriorque Salmasii interpretatio quam iste incrustare pluribus verbis voluit, ut videretur aliud dicere. In leg. Proculi, *Exemplarii causa*, ait Salmasius, *id est, ut loco essent exemplaris, & exempla inde transferri possent*. An potuit succinctius & concinnius explicare binas illas tabulas testamenti *exemplari causa* scriptas, ut binæ pro authenticis haberentur, eademque esset auctoritas utrarunque tabularum ita scriptarum? Et notandum quod addit Proculus, *ut vulgo fieri solet*. Ergo eodem tempore binæ tabulæ testamenti confici solebant à testatoribus exemplarii causa, id est, ut pro duobus valerēt exemplaribus, ac unius par esset auctoritas & fides atque alterius. Plerunque, quamvis non eadem manu scriberētur, dummodo eodem exemplo scriptæ essent, utræque pro originalibus valebant & authenticis.

Vt in Tiberii testamento, quod duplex ab eo scriptũ fuisse tradit Suetonius. *Testamentum*, inquit, *duplex ante biennium fecerat, alterum sua, alterum liberti manu & eodē exemplo, obsignaveratq; etiam humillimorum signis.* Nihil in his difficultatis ostenditur, ut mirer, occupato viro tantũ otii superfuisse à rebus forensibus, ut his latius & inflatius exponendis vellet immorari. Quis enim dubitat, cum plura exemplaria eiusdē testamenti eodem tempore scribebantur & obsignabantur, omnia pro authenticis valuisse? Plura autē exemplaria eiusdem testamenti fiebant, ut apud plures amicos deponerētur. Sed quæstionis est, cum plures eiusmodi testamēti tabulę eodem tempore scriberentur *exemplarii causa*, id est, ut in totidem exemplaribus haberentur scriptæ, & omnes originales & authenticæ, utrum omnes simul uno dictāte à pluribus scribis exciperentur, an vero cum una scriptæ forent manu, ut puta, testatoris, eodem tempore alias inde exscribendas curaret, quæ ab iisdem testibus signarentur. Enimvero ita fecisse Tiberius deprehenditur, cum duplex condidit testamentum, teste Suetonio. Scripsit unũ sua, alterum liberti manu. Prius enim videtur factum

quod ſua ipſemet manu conſcripſit, deinde liberto ſuo tranſcribendum dedit alterum ex ſuo chirographo. Binæ ſicſcriptæ eiuſdem teſtamenti tabulæ. Nam duplex teſtamentum dixiſſe Suetonius videtur pro binis eiuſdem teſtamenti tabulis, quia eodem exemplo ſcriptum ait, in duobus autem diverſis exemplaribus, & manu diverſa, alterum Tiberii, alterum liberti. Et hoc eſt plane quod tradit Proculus dicta leg. XLVII. D. de legatis II, vulgo à patribusfamilias teſtantibus binas ſolere fieri ac ſcribi eodem tempore teſtamenti tabulas, exemplarii cauſa. Aut igitur ipſe teſtator propria manu utraſque ſcribebat, ſed unam poſt alteram, non enim poterat ſimul ambas exarare, aut vero cum ipſe unas ſcripſiſſet manu ſua, alteras dabat liberto aut alii librario ſcribendas. Vtroque caſu unum fuit tanquam originale & prototypum exemplar, alterum ex priore formatum & tranſcriptum, ἰσότυπον & ἀντίγραφον. Non enim aliter licet ſtatuere. Quippe cum lectum mihi non ſit, in condendo teſtamento pluribus excipientibus & exſcribentibus ab uno fuiſſe illa dictata, ut moris fuit in conſcribendis librorum exemplaribus. Falſum igitur, quod notavit

tavit facundissimus Advocatus, ubi de testamento Theophrasti loquitur, exemplaria illa omnia quorum meminit Diogenes in eius vita, omnia fuisse originalia, & πρωτότυπα, inter se autem ἰσότυπα. Nec ea fuisse proprie exempla. Exempla enim proprie non esse ἰσότυπα, sed ἀντίγραφα. Cur igitur Diogenes Laertius, cum mentionē facit plurium exemplarium testamēti Theophrasti, ἀντίγραφα ea appellavit? Sic enim scriptū reliquit totidem verbis: αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφοι, τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, μία μὲν παρὰ Ἡγησίᾳ Ἱππάρχου, τὴν δ' ἑτέραν ἔχει Ὀλυμπιόδωρος, τὴν δ' ἑτέραν ἔλαβεν Ἀδείμαντος, ἀπήνεγκε δὲ Ἀνδροσθένης ὁ υἱός. Tria hæc fuere exemplaria Theophrasti testamenti, amicis servanda data, quæ ἀντίγραφα appellavit quasi ex uno originali & πρωτοτύπῳ descripta. Sed quod hic legitur vox ἀντίγραφα in loco Laertii, non dubitat vir doctus esse è glossemate, atque ut claudus ad baculum, ad sollemnes sibi ariolationes confugit. *Quia dixerat*, inquit, *Theophrastus, extare plura testamenta à se facta, existimavit aliquis, unum esse testamentum, cætera exempla, quare addidit ad marginem* ἀντίγραφα. *sed falsus est, siquidem addidit ea Theophrastus esse sigillo suo firmata,*

& omnia

& omnia deposita diversis locis, praesentibus testibus. Sed ipse potius falsus est ariolationis. Si quid mutandū in verbis Diogenis, satis fuerit rescribere αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφοι τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι. Vocavit ἀντιγράφους διαθήκας, testamenta ab uno originali exemplata & transcripta. Quae ἀντίγραφα nihil etiam prohibet authentica fuisse, utpote ipsius testatoris annulo signata, qui ideo plura fieri exemplaria curavit sive ἀντίγραφα, ut pluribus locis possent deponi apud varios amicos. Ἀντιγράφους διαθήκας dixit Laertius, ut εἰκόνας ἀντιγράφους ab uno prototypo expressas & similes factas imagines. Potest tamen retineri vulgata lectio apud Diogenem, ut ἀντίγραφα per appositionem dixerit quomodo & loquutus est ipse Laertius in eadem Theophrasti vita: Φέρονται δ' αὐτοῦ συγγράμματα, τόμοι δέκα, pro συγγραμμάτων τόμοι, vel συγγράμματα ἐν τόμοις δέκα. Ita hoc loco, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα, pro, τῶν διαθηκῶν κεῖνται ἀντίγραφα, vel, καὶ διαθῆκαι ἐν ἀντιγράφοις. Sic plane Demosthenes in altera contra Stephanū διαθήκας ἀντίγραφα ποιεῖσθαι dixit, pro διαθηκῶν ἀντίγραφα, his verbis: ἄξιον τοίνυν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ τόδε ἐνθυμηθῆναι, ὅτι διαθήκας οὐδεὶς πώποτε ἀντίγραφα ἐποιήσατο. Correctio est imperi-

imperiorum, quod legitur, διαθηκῶν. Nam Atticiſmus eſt, διαθήκας ποιεῖσθαι ἀντίγραφα, pro ἐκ διαθηκῶν ἀντίγραφα ποιεῖσθαι. Ita ergo hoc loco in Teſtamento Theophraſti, αἱ διαθῆκαι ἀντίγραφα κεῖνται. Appellavit ſane διαθήκας, id eſt, teſtamenta, pro ipſis teſtamentorum exemplis. Ita Suetonius *duplex teſtamentum* à Tiberio factum dixit, cum ûnum eſſet teſtamentũ duobus codicibus ſcriptum. Valde autem hallucinatur doctiſſimus Advocatus, qui hæc verba putavit eſſe Theophraſti ex ipſius teſtamento. Non enim ut puto dixiſſet Theophraſtus, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, ſed τῷ ἐμῷ δακτυλίῳ, ut paſſim loquitur in toto teſtamento. Aliquis familiarium iſta collegerat, & commemorabat, apud quos amicorum Theophraſti teſtamenti eius ἀντίγραφα depoſita ſervarentur. Sic de Stratonis teſtamenti tabulis ſcribit idem Laertius, ab Ariſtone familiari eius collectas fuiſſe, ut cætera fortaſſean ad vitæ memoriam pertinentia, καὶ αἷδε μὲν εἰσιν αἱ φερόμεναι αὐτοῦ διαθῆκαι, καθάπου συνήγαγεν καὶ Ἀρίστων ὁ οἰκεῖος. Cum igitur ἀντίγραφα teſtamenti Theophraſti dicantur apud varios amicorum depoſita, quæ tria memorantur, hæc diverſa omnia fuiſſe

oportet

oportet ab ipso originali. Nam ἀντίγραφον non potest idem esse cum πρωτοτύπῳ. Hoc enim nomen est τῶν πρός τι. Non est ἀντίγραφον, nisi cogitetur γραφὴ cuius ἀντίγραφον esse ponatur. Nullum est exemplum sine exemplari suo. Ergo ἀντίγραφον ipsum & πρωτότυπον in loco publico repositum fuisse necesse est, aut certe in domo Theophrasti relictum quæ adiuncta horto fuerat cum fano & monumento. Quæ omnia familiaribus quibus in animo esset συσχολάζειν & συμφιλοσοφεῖν, in commune reliquit. In fano ipso fortassean etiam custodiendum positum est. Tametsi autem in altera contra Stephanum scripserit Orator, non solere fieri ἀντίγραφα tabularum testamenti apud Atticos, alio tamen loco contrarium ostendit, & producti in iudicium tabularum ἀντιγράφου meminit in ea pro Phormione, λάβε τῆς διαθήκης τὸ ἀντίγραφον. Vbi erat ipsa διαθήκη, cuius ἀντίγραφον in iure proferebatur? Pollux lib. VIII. cap. VI. διαθῆκαι, ἀντίγραφα κατασεσημασμένα. Errat etiam vir doctus, cum ἀντίγραφα sic distinguit ab originalibus, quasi hæc sẽper ἰδιόχειρα, vel αὐτόχειρα fuerint, ἀντίγραφα autẽ aliena manu scripta. *Sic instrumẽta*, inquit, *alia erant* ἰδιόχειρα, *&* αὐτόχειρα

& veluti originalia, ut nos loquimur, alia imitamenta, & ἀντίγραφα. In testamentis sæpe ἀντίγραφα, manu etiam ipsius testatoris scripta ferebantur. Sed ex duobus testamenti exemplaribus, quæ vulgo relinqui solita à patribusfamilias notat Proculus lege superius allata, nihil vetabat utrumque esse ἰδιόχειρον, & chirographo testatoris scriptum, cum tamen unum ex his necessario esset πρωτότυπον, alterum ἀντίγραφον. Prius scriptum omnino erat πρωτότυπον, posterius ἀντίγραφον, quamvis eadem manu testatoris utrumque foret scriptum. In pictura hoc idem usu venit, ut ex duobus tabulis pictis altera sit ἀρχέτυπος, altera ἀπόγραφος, *Originale* & *copiam* vulgo dicimus, tametsi eadem manu utraque sit delineata. Fallitur etiam doctissimus Advocatus, cum ἰσότυπα confundit cum πρωτοτύποις, & negat exempla fuisse ἰσότυπα quæ erant ἀντίγραφα. Quæcumque ἰσότυπα nominantur in veterum scriptis, scias esse ἀντίγραφα, & exempla. Nam ἰσότυπον, idem quod ἀντίτυπον, vel ἀντίγραφον, omne nimirum instrumentum quod eodē exemplo scriptum est, quo πρωτότυπον. In Novellis Iustiniani Cōstitutionibus passim ἰσότυπα constitutionum appellantur, ἀντίγραφα ca-

earumdem eodem exemplo ſcripta, & pluribus mittenda. Cum igitur ἰσότυπα mitterentur ad plures, unum omnino extitiſſe neceſſe eſt πρωτότυπον, principale & primitivum ſcriptum, ad cuius inſtar reliqua formata eſſent, & eodem tenore atque exemplo exarata. Nullum eſt ἴσον ſive ἰσότυπον, quin fingatur animo typus aliquis primitivus & principalis ad quē exactum ſit. Ἴσον eſt exemplum. Heſychius: ἐξόμπλον, ἴσον. Recentiores Græci ἐξόμπλον pro Latino *exemplum* dixere. Ergo ἰσότυπα ſunt eodem ἴσῳ ſive exemplo formata, & ſcripta. Sed eorū aliquod præceſſiſſe oportet ut πρωτότυπον, vel ἀρχέτυπον, ad cuius exemplar ſint expreſſa. Ergo ἀντίγραφα & ἰσότυπα eadem, & diverſa utique à πρωτοτύποις. *Eiuſmodi* ἀντίγραφα, inquit Pariſienſis Advocatus, *Latini paricula quandoque appellarant.* Et addit, probari ſibi doctiſſimi Sirmondi coniecturam qui hanc dictionem Aemylio Probo reſtituit in Epaminonda, loco à multis obſervato, à paucis intellecto. Fruatur iudicio ſuo doctiſſimus vir, & probet quod volet, dum & nobis noſtrum relinquat liberū non probantibus quod eſt maxime à veritate ac ratione alienum. Nemo ſane minus intellexit lo-

cum illum Aemylii Probi quam qui *pariculum* in eo pro *periculo* reſtituerunt, aut qui ſic reſtitutum locum adprobarunt. Primum vox *pariculum* infimæ eſt Latinitatis, quod eſt diminutivum à primitivo *par*, & eiuſdem cum illo ſignificationis, omnibus antiquis auctoribus inauditum. Inde Galli ſuum fecerunt *pareil*, pro pari, ex *pariclo*, ut *vermeil* ex *vermiculo*, vel *vermiclo*, pro rubro vel coccino. Quod antiquioribus Græcis ἀντίγραφον dicebatur recentiores ἴσον dixerunt, & ἰσότυπον, id nimirum quod *exemplum* vocavit priſca & pura Latinitas. Ab eo Græco recentiore ἴσον, pro exemplo, Latini eiuſdem ævi, qui Græculos plurimum imitabantur, *par* reddiderunt, & *pariculum* eodem ſignificatu. Quæ priſci igitur dixiſſent litteras, conſtitutiones, inſtrumenta *eodem exemplo ſcripta*, iſti dixerunt *à pari*, vel *à paribus*, id eſt, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἀπὸ τῶν ἰσοτύπων. Sic enim ſcribendum apud Gregorium lib. VII. *Gregorius Adeodato, & Maurentio epiſcopis Africæ, à paribus.* Has litteras eodem exemplo ſcriptas apparet Adeodato & Maurentio, quod ille *à paribus* ſermone ſui ſæculi dixit, id eſt, ἀπὸ τῶν ἴσων. Vnam ex his tamen prius ſcriptam fuiſſe oportet, nempe eam quæ data eſt Adeo-

Adeodato. Deinde altera ad Maurentium exarata, nulla mutatione nisi nominis eius cui inscripta est. Itē eodē libro, *Gregorius Antonio Subdiacono, & Domitio Abbati, à paribus.* Significat, ἴσον vel ἰσότυπον scriptum hoc illis esse epistolium, vel ad verbum ἀπὸ τῶν ἴσων, *à paribus*, inquam, duabus vocibus non una, *apparibus*. Sic etiam corrigendum & in alia epistola eiusdem libri quæ ita inscripta est, *Romano defensori, Faustino defensori, Sabino subdiacono, Adriano notario, Eugenio notario, Felici subdiacono, Sergio defensori, Bonifacio defensori, à paribus.* Omnibus istis hæc epistola missa est separatim, sed *à paribus* scripta, id est, ἰσοτύπως. Item in eodem libro, *Gregorius Theoderico, & Theodiperto regibus Francorum, à paribus.* Multis aliis locis idem apud illum occurrit ubi sic semper legendum est, non ut vulgo habetur, *apparibus*. Pro eodem etiam dixerunt *à pari*, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἰσοτύπου, ut apud Hincmarum. Pares istæ epistolæ, litteræ, vel chartæ, vel à paribus scriptæ, etiam dictæ *pariculæ*, id est, ἰσότυποι, vel ἴσοι. Vnde & *pariculæ epistolæ*, & *pariculæ chartæ* apud Marculfum, eodem exemplo scriptæ, vel pares, id est, ἰσότυποι. Nunc videndum an ista *paricula*, quæ ἀντίγραφα sunt ac

ἰσότυπα, conveniant loco Aemylii Probi ubi Epaminondas, ut invidiam faceret criminatoribus suis, itemque iudicibus si se condemnavissent ob illud crimen cuius accusabatur ab adversariis, ita hæc verba habentur: *At ille in iudicium venit; nihil eorum negavit quæ adversarii crimini dabant: omnia, quæ dixerant, confessus est, neque recusavit quo minus legis pœnam subiret: sed unum ab his petivit, ut in periculo suo conscriberent, Epaminondas à Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedæmonios.* Age corrigamus, ut voluit professor quondam Claromontani collegii cum suo plausore Advocato, *sed ab his petivit, ut in pariculo suo conscriberent;* quid hic significabit, *in pariculo suo?* Esto, *pariculum* sit, ἀντίγραφον, ut revera est. Quid si scriberetur Græce pro illis Latinis ita ad verbū ex Latino expressis, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ αὐτοῦ an nō idē omnino sensus esset qui verbis Aemylii Probi exprimitur? Sed quid illa sibi vellent, in exemplo suo, vel in exemplari suo, vel in ἀντιγράφῳ suo? An ἀντίγραφον condemnationis suæ intelligeretur? Hoc vero non est ἀντίγραφον suum, vel *pariculum suum*. Idem omnino significat infimæ Latinitatis scriptoribus *pariculum* quod *par*. Vn-

de *paricula charta* ſunt pares, id eſt, pari tenore ſcriptæ. Ergo ſcribi etiam poſſet in loco Aemylii Probi, *in pari ſuo*. Sed *pariculum* non dicitur abſolute, ſed *pariculum inſtrumentum*, eodem exemplo ſcriptum, ut *paricula charta*, *paricula epiſtola*. Quale igitur illud erit *pariculum* quod ſuum vocat Epaminondas, in quo conſcribi petit elogium condemnationis ſuæ? Pro eo dixit Græce Plutarchus in vita Epaminondæ, ἐπιγράψαι τῇ στήλῃ. An στήλη eſt *pariculum*? Quæ mortuis elogia conſcribebantur in titulo ſepulcri, vel monumenti, quæ στήλη Græcis vocabatur, an *pariculorum* nomine veniebāt, id eſt, ἀντιγράφων? Cuius illæ ſcripturæ fuere ἀντίγραφα? Nonne ea ipſamet extitiſſe αὐτόγραφα cenſendum eſt? Ridiculum eſt, quod hic ait Advocatus, petiiſſe Epaminondam à iudicibus, ut condemnationis ſuæ pariculum ſive ἀντίγραφον columnæ ſepulcri ſui inſcriberent. Si hoc petiiſſet non dixiſſet velle ſe condemnationis ſuæ elogium in pariculo ſuo conſcribi, ſed condemnationis ſuæ pariculum in ſepulcro ſuo, vel titulo ſepulcri quæ columna erat, inſcribi. Aliud eſt, *pariculum condemnationis* conſcribi, aliud *in pariculo* conſcribi. Paricula

non dicuntur chartæ, vel pugillares, vel membranæ, vel cippus ſepulcri, priuſquam parem ſive pariculam originali ſcripturam vel inſcriptionem acceperit. Tunc *particula charta eſt*, cum à paribus conſcripta eſt. Tunc etiam *pariculus* cippus vel titulus ſepulcri, ubi inſcriptionem acceperit ſententiæ condemnationis parem. Petiit ergo, ſi coniecturæ clariſſimorum virorum locus eſt, petiit, inquam Epaminondas, pariculum condemnationis ſuæ in pariculo ſuo ſcribi. Quod quid ſit vellē aliquādo, ubi maioris erunt olii, mihi explicaſſent. Non petiit Epaminondas, ut conſcriberent Thebani elogium ſuæ condemnationis in pariculo ſuo, id eſt, in ἀντιγράφῳ, ſed ut in ſcriptionis vicem, vel tituli, in ſepulcri ſui columna ſive in cippo ſuo conſcriberent ſententiam qua erant eum condemnaturi. Hoc nunquam fiebat, ut condemnationis elogium pro titulo ſepulcri poneretur, ſed ut in invidiam eos vocaret, Agite, inquiebat; condemnate me, confitentem habetis reum, dum hoc ipſum in periculo meo, hoc eſt, in cippo, in columnia monumenti mei, in titulo meo, conſcribatis, *Epaminondam morte à Thebanis multatum eſſe, quod eos coëgerit apud*

Leuctra

Leuctra superare Lacedæmonios. Si στήλη est pariculum vel ἀντίγραφον, accedam hanc vocem in Aemylio reponentibus. Inscriptiones & elogia, vel tituli, quibus memoriæ defunctorum ornabantur, non erant alicuius scripturæ paricula, vel ἀντίγραφα, sed ipsissima αὐτόγραφα. Extremæ igitur inscitiæ est, *pariculum* pro *periculo* rescribere in illis Aemylii Probi verbis, cum *periculum* idem sit, quod στήλη, titulus, cippus, & ἐπιγραφὴ monumenti. Ἔλεγχος Græcis est *periculum*. Vnde ἔλεγχον ποιεῖσθαι, *periculum facere*. Ponitur etiam ἔλεγχος pro titulo, vel indice, quo res aliqua probatur ac demonstratur. Eiusdem significationis & *periculum* est apud Latinos, ab antiquo verbo *perior*, cuius composita *experior* & *comperior* proprietates simplicis exoleti ostendunt. Et cum *tituli* nomine appellatum sit genus inaurium simile titulis sive cippis vel columellis sepulcrorum, *Elenchum* eumdem etiam appellarunt. Vnde apud Iuvenalem:

Auribus extentis grandes commisit elenchos.

Quos interpretatur *titulos* vetus scholiastes. Atqui ἔλεγχος etiam periculum est, idemque titulus. Hinc, ut dixi, *peri-*

culum Probo, quæ στήλη est Plutarchô, quem *titulum sepulcri* vocarunt veteres Romani. Si *pariculi* dictio, & notio, sententiæ Aemylii Probi prorsus repugnat, non minus à titulo Codicis aliena est, *de sententiis ex periculo recitandis*. Quale enim quæso illud pariculum fuisse oportet ex quo iudices sententiam, quam pronuntiaturi erant, debebant recitare? An earum sententiarum πρωτότυπα & ἀντίτυπα pariter vel ἰσότυπα; αὐτόγραφα vel ἰδιόχειρα, & simul etiam ἀντίγραφα, necesse fuit confici ut in testamentorum tabulis, & aliis publicis instrumentis? Quis huius moris meminit, aut quæ eius ratio, ut duplices tabellæ debuerint fieri iudiciariæ, una authentica & originalis, altera paricula? Nam hoc vocabulum ut dixi, est τῶ πρός τι. Non est pariculum aliquod instrumentum, nisi detur cui fuerit pariculum. Pericula ista iudicum, ex quibus sententiam pronuntiabant, tabellas fuisse constat, quas ipsi conscribebant. Duum fuere generum, aliæ quæ in cistam coniiciebantur sicut erant scriptę, ex quibus nihil iudex pronuntiabat. Harum usus fuit in divinationibus, & aliis maioribus causis. *In divinationibus*, inquit Asconius Pædianus, *& aliis causis maioribus*

bus iudices in ciſtam tabulas ſimul coniiciebant ſuas eaſque inſculptas litteras habentes, A. abſolutionis : C. Condemnationis : cum de alicuius capite agebatur, N L. His enim litteris ſignificabant non liquere. Hæ tabellæ iudiciariæ, quibus utebantur in maioribus & capitalibus cauſis, ceratæ erant ſive cera inductæ, quæ ſingulis tantum litteris, vel ad ſummũ binis, inſculptæ habebantur. Notis nempe ſive prioribus litteris verborum abſolvendi & condemnandi, vel duarum vocum notis ſingularibus, quibus ſignificabant ampliandum eſſe, quia ſibi non liqueret. An iſtarum tabellarum paricula vel antigrapha fiebant? Cui bono, aut quam ad rem? Aliæ fuerunt tabellæ de quibus iudices pronuntiabant in levioribus cauſis. *Singuli autem,* inquit idem Aſconius, *ſententiam de tabula pronuntiabant in levioribus cauſis.* An in iſtis tabellis iudiciariis de quibus ſententiam pronuntiare ſolebant iudices, mos fuit *αὐτόγραφα*, & *ἀντίγραφα* confici ? Exemplaria nimirum harum, & exempla, ſimul exarabantur? Hæc paricula, illa vero authentica, & originalia? An poſſunt dicere utrũ ex his an ex illis ſententiam iudices pronuntiarint ? Sed aliter paullo interpretatur hanc vocem acu-

tus Advocatus. Plura fuisse vult sententiarum exemplaria, & ἰσότυπα. *Atque ea dicebantur*, inquit, *paricula. Neque erant ἀντίγραφα, sed πρωνότυπα, & inter se ἰσότυπα, unde pericula dicta*. Ne vivā si scio quid velit, cum ratio ipsi non constet, & pugnantia scribat. Paulo ante scripsit quæ Græcis ἀντίγραφα, ea Latinis dici *paricula*, cum de *pariculo* Epimanondæ agebatur. Nunc ubi quæstio est de sententiis iudicum ex pariculo recitandis, negat paricula esse ἀντιγραφα. sed vult esse πρωτότυπα, & inter se ἰσότυπα, id est, paricula. Vir bonus plane delirabat cum hæc scriberet. *Iubebant*, inquit, *imperatores ultimas definitiones sive sententias scriptis comprehendi, & ex scripto & libello coram partibus litigantibus pronuntiari*. Hæc sane verba sunt leg. 11. Cod. Theod. de *sententiis ex periculo recitandis: in omnibus negotiis ex periculo promi deliberationis plenam sententiam*. Quid igitur inde consequi vult? *Pariculum non esse exemplum, nec ἀντίγραφον, sed ἰσότυπον, & exemplar*. Si πρωτότυπον est & exemplar, cur dicetur pariculum? Aut cuius scripturæ pariculum erit? Plura subnectit fuisse sententiarū exemplaria, & ἰσότυπα. An singuli ergo iudices plures habuere tabellas ex quibus senten-

tiæ

tiæ pronuntiarentur ? Si diversæ fuere iudicum sententiæ, unusquisque tamen iudex non plures sententias dixit, sed unam & suam. Ergo & unam habuerunt tabellam, unumque periculum de quo eam pronuntiarent. Si *pariculum* istud fuit, indicent nobis & explicent, cuius *αὐτο-γράφου* vel *πρωτοτύπου* fuerit pariculum. *Sententiarum exemplaria fuere*, inquit, *inter se ἰσότυπα*. Quid hoc sit, dignetur nobis interpretari. Magnam ei gratiam habebimus. Nollem porro, virum Magnum in sparsione florum ad ius Iustinianeum tam facile concessisse in sententiam Sirmondi, *periculum* tot locis apud auctores reformantis in *pariculum*, quæ absurdissima est, ac falsissima. Si libri veteres in Codice Theodosiano aliquo *ex pariculo* præferunt pro *ex periculo*, non est mirum. Eo tēpore librariis imperitis notiora fuere *paricula*, quam *pericula* illo sensu. Quod autem breves admodum fuere sententiæ iudicum quæ in tabellis scribebantur, ideo nomine *periculi*, quasi tituli aut indicis, ipsæ tabellæ dictæ sunt, quæ plerumque vel singulas litteras, ut supra ex Asconio vidimus, vel paucula aliquot verba compelectebantur, ut illa fuit in Cyprianum lata capitis sententia ex tabella sive

ſive ex periculo recitata, *Thaſium Cyprianum gladio animadverti placet.* Acta enim vetuſtiſſima, & eo ipſo tempore ſcripta, *hoc decretum ex tabella recitatum*, diſerte aſſerunt. Quæ tabella eſt iudiciaria, ut Aſconius vocat, ſive *periculum*. Quod ad differentiam attinet Latinarum vocum *exemplum*, & *exemplar* auctores idonei adfirmant, invicē ea ſignificatione variare, & permutari inter ſe. Si ipſam nominum proprietatem attendamus, *exemplar* illud videtur dictū, ex quo plura exempla poſſunt propagari, & quod quaſi plura exempla in ſe continet. Sic *extar* olla eſt, quæ *exta* coquenda plura capit. Gloſſæ: *Extar, olla ubi exta coquebātur.* Sic tabella ſimplex, qualis fuit illa ex qua iudices ſententiā pronuntiabāt, *pugillus* dicebatur quia manu tenebatur. Gloſſæ: *pugillum:* δρὰξ χειρός. Inde *pugillar*, ἡ πινακὶς, quæ multos *pugillos*, id eſt, multas tabellas huiuſmodi in ſeriē ſitas continebat, qualia erant δίπτυχα, τρίπτυχα, & πολύπτυχα, duorum aut trium aut plurium pugillorum pugillaria. Rurſus *exemplum* idem quod τύπος Græce. Eſt primitivum quidam τύπος, à quo cætera dimanant. Hinc πρωτότυπον, quaſi πρῶτος τύπος, & ἀρχέτυπον. Hoc proprie exemplar, ſed & exemplum.

emplum. Eſt & δεύτερος τύπος, ut ἀπόγραφος, qui ex primo deſumptus eſt, & expreſſus. *Exemplum* multi hoc ipſum nuncuparunt. Inde utriuſque vocabuli promiſcuus uſus & communis notio, qua multi exemplū cum exemplari confuderunt. Hoc eſt quod notavit doctiſſimus Grammaticus Caper de verbis dubiis. *Exemplar,* inquit, *quod transfertur; exemplum quod non transfertur. quamquam alii contra.* Dicit exemplar eſſe quod transfertur, ex quo nempe exempla transferuntur. Nam ab exemplo nihil transfertur, cum ipſum ſit quod tranſlatum eſt. Quamquam alii contra, qui nimirum exemplum pro exemplari uſurparunt, & exemplar pro exemplo.

CAP.

CAP. VII.

Recte videri emendatum Pauli locum à Salmasio in collatione Mosaicarum legum cum Romanis, & pessimam in eodem restituendò coniecturā esse Advocati Parisiensis. Αἰκίαν *differre ab ea iniuria quæ* ὕβρις *Græce dicitur. Ita invicē hæc nomina distare, ut genus distat à specie. Contumeliam proprie esse iniuriam quæ fit verbis,* αἰκίαν *quæ verberibus. Alia eiusdem loci correctio tentata.* Αἰκίαν *fuisse privatam actionem,* ὕβριν *publicam. Non posse conciliari Harpocrationem cum Plutarcho, cum de diversis agant criminibus & actionibus* αἰκίας *&* ὕβριως.

NULLAM sibi oblatam carpendi Salmasii occasionem omittere voluit Advocatus Parisiensis. Si quæ non sese offerrent, eas etiam arcessitas longe quæsivit. Sic natus illi est Observationum & Emendationum liber, ubique mendosissimarum. Verba Pauli apud auctorem collationis legum Mosaicarum emendare conatus est ille quem dico Salmasius Tit. 11. qui est, de Atroci iniuria. Non probavit Advocatus, *αἰκίας* nomen pro *ἀδικίας* in his verbis Pauli reponi, *Specialiter alia est contumelia quam Græci* AI-

KIAN

KIAN *vocant*. Pro quo vulgo est , *quam Græci* ΑΔΙΚΙΑΝ *vocant*. Non potuit negare vocem Ἀδικίαν ibi mendosam esse. Sed ne cogeretur Salmasianæ correctioni adstipulari, aliter ea verba dispoſuit, & totum locum sit transposuit : *Generaliter dicitur iniuria omne quod non iure fit, quam Græci* Ἀδικίαν *vocant. Specialiter alia est cõtumelia.* Hoc plane Ἀλεξανδρῶδες, vel magistrale potius, omnia invertere pro suo libitu contra librorũ auctoritatẽ ac rei ipsius veritatem. In Salmasii emendatione unius tantum litterulæ differentia est. Et præterea de ea iniuria quæ Græce dicitur αἰκία hic intellexisse Paulũ, verba eius quæ paulo post sequuntur clare indicant. *Hoc edictum*, inquit, *ad eam iniuriam pertinet quæ contumeliæ causa fit. Fit autem iniuria, vel in corpore, dũ cædimur: vel verbis cũ convitium patimur: vel cum dignitas læditur, ut cum matronæ vel prætextato comites abducuntur.* Ergo iniuria fit per contumeliam dum in corpore cædimur. Ideo dixit, *specialiter* aliam esse *contumeliam quam Græci* Αἰκίαν *vocant*. Eam autem esse cum quis pulsatur, & corpore cæditur, id est, verberatur, Græce scientibus notum est, & iam id pluribus ostendit Salmasius. Hesychius : Αἰκία, πληγὴ, ὕβρις, βάσανος, μά-

στιξ. Αἰκίζεται, ὑβρίζεται, μαστίζεται. Αἰκίσμασι πληγαῖς, μάστιξι. Αἰκισμῶν, μαστίγων, πληγῶν. Αἰκιῶν, βασάνων, πληγῶν. Glossæ veteres: αἰκίζω σε, *verbero, adfligo te, mulco te.* Item: Αἰκίζομαι ὑπό σου, *affligor à te, mulcor à te.* Optimæ aliæ Glossæ Philoxeni, *mulcavit,* αἰκίσατο. Terentius *iniuriam* hanc vocavit quæ Græce est αἰκία. Nam Leno apud eum in Adelphis, male mulcatus ab adolescente Aeschine, semetipsum consolans, & adhortans ad tolerantiam, dicit,

Accipienda & mussitanda adolescentum iniuria est.

At Paulus *generaliter iniuriam dici* ait, *omne quod non iure fit*, nec nomen Græcum huic generali iniuriæ notioni adposuit, quia non reperit quod congrueret Latinæ appellationi. Vnde & paulo post ibidem reprehendit Labeonē, qui putabat, apud Prætorem iniuriam ὕβριν duntaxat significare, & adiicit, *Commune enim nomen esse iniuriæ, omni, quodcunque adversus bonos mores fit, idque non fieri alicuius interest.* Eadem est finitio quam supra adduxit, *generaliter dici iniuriam omne quod non iure fit.* Cui Gręcum ἀδικία aptari non potest. Nam ad alia pertinet, & ad πλεονεξίαν etiam extenditur. Et videndum hac de re, quot

quot modis ſumatur ἀδικίας nomen, quæ nihil facit ad Edictum prætoris de iniuriis, vel iniuriarum actione. Ea ὕβρις eſt potius, & παρανομία, ut recte expoſuit optimus Gloſſarum veterum collector. *iniuria*, ὕβρις καὶ παρανομία. Iudex dicitur etiam iniuriam facere cum iniquam ſententiam pronuntiat, ſed ea iniuria non eſt ὕβρις, nec contumeliæ cauſa fit, ſed iniuſtitiæ, quæ nihil ad Edictum prætoris pertinet de iniuriis. Paulus hoc loco: *Nam cum prætor adverſum nos pronuntiavit, iniuriam nos accepiſſe dicimur*, ea iniuria ἀδικία eſt. Recte etiam Salmaſius emendavit, *Specialiter alias eſt contumelia, quam Græci αἰκίαν vocant.* Nec audiẽdus eſt Advocatus, qui *contumeliam* latius multo patere contendit quã αἰκίαν. Nam αἰκία iniuria eſt cum contumelia coniuncta, & quæ contumeliæ cauſa fit verberatio. Græci eam definiunt, ὕβριν ἔμπληγον, id eſt, contumeliam cum verberibus. Nullum genus iniuriæ ſive contumeliæ frequentius eſt, quam qua in corpore quis cæditur. Idem Paulus in legum Moſaicarum Collatione eodem libro ſingulari quem de iniuriis ediderat, ſub titulo quemadmodum iniuriarum agatur; *Qui iniuriarum aget, certum debere diceere*
 quod

quod iniuriæ factum ſit. Certum autem, inquit, *an incertum dicat cognitio ipſius prætoris eſt. Demonſtrat autem hoc loco prætor non modum agendi, ſed qualem formulam edat. Certum non dicit qui dicit ſe pulſatum, ſi ſit verberatus, ſed & partem corporis demonſtret, & quem in modum, pugno puta, an fuſte, an lapide, ſicut formula poſita eſt, Quod Auli Agerii pugno mala percuſſa ſit.* Hæc formula actionis, & quidquid hic dicitur à Paulo, ad eam iniuriā ſive contumeliā pertinet, quæ Grĉcis proprie *αἰκία* vocatur, & *contumelia*. Latine etiam appellari poteſt quia nunquam ſine contumelia fit, & cauſam habet in faciente contumeliam. Vnde & ὕβρις etiam à Græcis exponitur, & *αἰκίζειν*, *καθυβρίζειν*. *Contumelia* etiam eſt ὕβρις, ut Græce interpretatur veteris Gloſſarii auctor. Non latius patet *contumelia* Latinorum quam *αἰκία* Græcorum, ſed in alio genere verſatur. Nam proprie verbis fit. Maledictorum eſt contumelia, *αἰκία* verberum. Poſſet igitur commode legi in verbis Pauli: *Specialiter alias eſt & contumelia, & quam Græci αἰκίαν vocant.* Specialiter nomen iniuriæ accipi dicit de ea iniuria quam Latini *contumeliam* vocant, quæ in maledictis, conviтiis, & carminibus libelliſque fumoſis poſi-

posita est. Item de iniuriæ specie quam Græci αἰκίαν nominant quæ in verberibus potius quam in verbis cernitur. De utraque speciatim in eodem libro de iniuriis formulas prætoris posuerat, quæ & habentur in sequentibus. Ad αἰκίαν spectat illa quæ sic concepta est: QUOD AULI AGERII MALA PUGNO PERCUSSA SIT. *Ad contumeliam*, quæ subiecta est: *Ita si dicat infamatum se esse, debet dicere quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est*: QUOD NUMERIUS NIGIDIUS CARMEN EMISIT AULI AGERII INFAMANDI CAUSA. Ita hæc legenda. Harum duarum formularum altera, ut dixi, proprie pertinet ad αἰκίαν, altera ad contumeliã. Iniuriæ igitur appellatio in Edicto prætoris, has duas iniuriarum species comprehendebat, *αἰκίαν & contumeliam*. Non habent Latini nomen quo exprimant Græcorum αἰκίαν. Quod autem doctus Advocatus scribit in hac observatione, nullam fuisse differentiam apud Græcos inter ὕβριν & αἰκίαν nisi agendi ratione, non potuit magis errare quam errat. Nec ei patrocinatur cæterorum patrono, quod Græci Grammatici passim αἰκίαν etiam ὕβριν interpretantur. Αἰκία non fit sine ὕβρει, sed ea non est ὕβρις,

 cuius

cuius iudicium fuit publicum, cum αἰκίας esset privatum. Homo etiam animal dicitur, sed illud animal non est quod caret ratione. Αἰκία etiam ὕβρις est, sed non ea ὕβρις, propter quam actio datur publica. Ita inter se differunt ὕβρις, & αἰκία, ut genus & species. Et cum ὕβρις generis nomen sit, etiam certę speciei dabatur, cuius persecutio publico iudicio erat. Falsum igitur, hæc duo iniuriarum genera ac nomina non aliam habuisse differentiam quam in agendi modo positam. Immo quia hæc crimina toto genere differebant, idcirco & diversæ actiones institutæ sunt ad ea persequenda. Privati altera iudicii fuit, altera publici. Magnopere etiam fallitur, cũ putat, Plutarcho & Harpocrationi optime convenire: quorum alter tradit, αἰκίας δίκην ἰδιωτικὴν esse: alter scripsit, lege Solonis cuilibet licuisse qui vellet, eum qui alteri iniuriam fecerit accusare, ac reum peragere. Non video, quomodo inter hos duos auctores concordiã possit quis conciliare nisi quis velit eadem opera iudicium privatum cum publico confundere. Hæc quippe nota est publici iudicii, cum volenti cuilibet licet reum facere illum à quo non læsus est,

est, si alterum quempiam læserit. At in privatis iudiciis non competit accusatio, nisi illi cuius interest, & qui se violatum aut infamatum queritur. Pollux lib. VIII. cap. VI. inter crimina publica, & quæ publico iudicio vindicabantur, recenset, γραφὴν ὕβρεως, cum sacrilegio, incendio, adulterio, & veneficio, & cæde, aliisque eiusmodi. Γραφαὶ δὲ, inquit, φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας, καὶ πυρκαιᾶς, καὶ φαρμάκων, καὶ μοιχείας, ὕβρεως, ἱεροσυλίας. Subiicit post alia enumerata eiusdem abollæ crimina: ταύτας τὰς δίκας, καὶ ὅσαι τοιαῦται, (ἐκαλοῦντο γὰρ γραφαὶ, καὶ δίκαι οὐ μέντοι καὶ αἱ δίκαι γραφαί) ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράψασθαι. Quod argumentum est unicum iudicii publici. Nam in privatis nemini licuit alteri reum quempiam arcessere, & in ius vocare, eique actionem intentare, nisi cui interesset. Cum igitur dixit Plutarchus ea lege Solonis, πληγέντος ἑτέρου τῷ βουλομένῳ ἐξεῖναι γράψασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ διώκειν, non de iniuria αἰκίας quæ privata actione vindicabatur, id intellexit. Præterea verbum γράφεσθαι, & γραφαὶ de solis publicis iudiciis usurpabatur, ut δίκη de privatis. Quæ vocabantur γραφαὶ, etiam δίκαι dicebantur, non è converso. In iniuria αἰκίας quæ ἰ-

διωτικὴ fuit, vel ἰδία δίκη non δημοσία, locum non habet verbum γράφεσθαι, neque γραφή. Posttemo πληγῆναι apud Plutarchũ non de verberatione, ſed de vulneratione accipi debet. Quod enim Advocatus autumat, non id eſſe neceſſario vulnerari, ſed etiã pulſari ſimpliciter, & verberari, debuit exemplũ eiuſmodi ſignificationis in verbo πληγῆναι proferre ex aliquo idoneo auctore. Tametſi autem πληγῆναι etiam de ſola verberatione ſine vulnere diceretur, quod vix conceſſerim, hic tamẽ de vulneratione eſſet accipiendum; cum publicum de eo iudicium fuiſſe Plutarchus oſtẽdat, qui verbo γράφεσθαι uſus eſt, quod non niſi de publicis criminibus ac δημοσίαις γραφαῖς apud Græcos uſurpatur. In Oratione Lyſiæ περὶ τραύματος ἐκ προνοίας, verbum πληγῆναι accipi pro vulnerari, hic locus oſtendit: ἀλλ' ὀστράκῳ φησὶ πληγῆναι. καίτοι φανερὸν ἤδη ἐξ ὧν εἴρηκεν, ὅτι οὐ προνοίᾳ γεγένηται. οὐ γὰρ οὕτως ἤλθομεν, ἀδήλου ὄντος, εἰ περὶ τούτῳ εὑρήσομεν ὄστρακον, ἢ οὕτως αὐτὸν ἀποκτενοῦμεν. Etiam πληγὴ in numero ſingularitatis pro vulnere tantum accipitur, non pro pulſatione aut verberatione. In numero multitudinis πληγαὶ ſunt verbera, non vulnera. Verba denique Plu-

tarchi non ad ὕβρεως δίκην referenda sunt, sed ad eiusmodi γραφὰς, sive iudicia publica, quæ φόνε ac τραύματος ἐκ προνοίας dicebantur. De quibus Pollux loco iam supra citato, γραφαὶ ἡ φόνε, καὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nam πληγὴ est τραῦμα, & πληγῆναι τρωθῆναι, vulnerari. Optimæ Glossæ: πληγὴ ἀπὸ σιδήρε, ictus, vulnus. Ita libri. At πληγαὶ, apud eumdem verbera sunt, & apud Demosthenem contra Cononem, & apud Harpocrationem. Plutarchus de Solone, παντὶ λαβεῖν, inquit, δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quibus in verbis auctoris Græci præstantissimi non animadverterunt vitium doctissimi viri, qui sæpius ea citarunt. Nam λαβεῖν δίκην est, supplicium sumere. Quod hic non convenit, cum de accusatione instituenda in criminibus publicis agatur. Scribendum igitur, una littera mutata, παντὶ λαχεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quid sit λαχεῖν δίκην, & λῆξις δίκης in foro Attico, norunt Græce periti. Quod omnino de publicis criminibus intelligi oportet, in quibus ἐξῆν τῷ βελομένῳ γράφεσθαι τὸ ἀδικοῦντα. Ulpianus in Midiana: εἰ γὰρ πᾶσιν ἔξεστι κατηγορεῖν τοῦ ἀδικοῦντος, πρόδηλον ὅτι κοινὸν ἁπάντων ἔγκλημα, καὶ δη-

μέσιον ἀδίκημα. Quorum criminum publica fuit accusatio Iure Romano, licebat τῷ ἐθελομένῳ reum facere publico iudicio, nisi si quos lex non admitteret ad accusandum. Non est igitur dubium, quin intellexerit Plutarchus eo loco de vulneris accusatione quæ publica fuit, & τραύματος ἐκ προνοίας δίκη vocabatur. Quod clare testatur Demosthenes in ea cõtra Cononem. Primo dicit, constitutas esse dicas Athenis τῆς κακηγορίας, ne quis quempiam convitio lacesseret, ne à conviciis & à verbis ad verbera deveniretur. Deinde & αἰκίας quoque δίκας fuisse lege constitutas, ne quis alium pulsaret aut verberaret ac ne à verberibus ad vulnera ac cædes prorúperetur. Postremo, inquit, τραύματός εἰσι δίκαι, propter vulnera instituta iudicia, ne à vulneratis cædes fierent. In prioribus duobus criminibusq; privatorum fuere iudiciorum, δίκας nominavit. Κατηγορία *contumeliæ* Latinorum respondet, αἰκία vero *iniuriæ*. At τραύματος γραφὰς nominavit, quia ob vulnera intentatæ accusationes publicorum erant iudiciorum. Αἰκίας vero iudicium, & accusatio privata, cum hac etiam differentia, ut liceret accusatori, qui se pulsatum arguebat, quanti sua interesse diceret, mul-

multam æstimare, ut scribit Harpocration. At in iudicio ὕβρεως, quod dependisset is qui multæ nomine condemnatus erat, in publicũ id redigebatur. Pollux: καὶ τῆς μὲν ὕβρεως τὸ τίμημα οὐκ ἦν τοῦ παθόντος, ἀλλὰ δημόσιον. Ulpianus in Midiana distinguere videtur, ut si ille cuius interesset, & qui læsus esset, accusaret, multa quæ irrogabatur condemnato, ipsius compendio cederet: sin alius accusationẽ suscepisset, publici. Ῥητέον οὖν ὅτι, εἰ μὲν αὐτὸς ὁ παθὼν κατηγόρει, αὐτὸς ἐλάμβανε τὸ τίμημα τὸ ἐκ τῶν νόμων· εἰ δὲ ἕτερος ἦν ὁ κατηγορήσας, δημοσίου ἐγίγνετο ἡ καταδίκη. Ubi etiam hoc animadvertendum in actione ὕβρεως, & reliquis publicorum iudiciorum criminibus ; τὸ τίμημα sive pœnam à lege ipsa fuisse taxatam. In actione αἰκίας, ipse accusator cuius intererat, & qui læsus fuerat, multam taxabat. Inter privata iudicia primo loco recenset τῆς αἰκίας δίκην. Idem Pollux eodem capite, καὶ ἰδιωτικῶν μὲν δικῶν ὀνόματα αἰκίας, κακηγορίας, βλάβης, παρακαταθήκης, ἀποπομπῆς, κλοπῆς, χρέους, συμβολαίου, συνθηκῶν παραβάσεως, & similia. Falsissima igitur sententia quæ statuit inter δίκην αἰκίας, & δίκην ὕβρεως, non aliud discrimen intercessisse nisi agendi modum. Si sic omnia

dant

dant in Iure Attico quod nobis promittunt, haud magnum fecerit operæ pretium, & expectatio de eo ſcripto noſtra prorſum eludetur, quæ pro theſauro ἄνθρακας recipiet.

CAP. VIII.

Locum Pauli apud auctorem Collationis legum Moſaicarum recte à Salmaſio emendatum, peſſime ab Advocato Pariſienſi acceptum. Reum tam de actore quam de defenſore dictum etiam in crimiualibus. Τίμημα *locum habuiſſe in privatis æque iudiciis atque in publicis apud Athenienſes. Iudicium* αἰκίας *differre à iudicio* ὕβρεως, *non ſola agendi ratione, ſed ipſo genere iniuriæ. Quid ſit* προστιμᾶν, ἀντιτιμᾶν. *& alia ad ius Atticum pertinentia explicata.*

NON oblitus amorum perſequitur Advocatus Pariſiens quod ſibi in deliciis eſſe oſtendit, ut omni occaſione Salmaſianas exagitet obſervationes, & emendationes. Non ſuccenſerem ſi recte aut bono iure id faceret. Cum ubique maximam in iis culpandis iniquitatem & malignitatem profiteatur, non potui id ferre, præſertim in eo qui cum Salmaſio amicitiam coluiſſe dicatur.

Nam

Nam amicus si reprehendat, ipsa vi veritatis cogente ad id descendisse creditur. Si adversarius quod scripseris damnet, hoc ipso id refutatur quod est adversarius. Statim initio cap. XLVII. producitur Vlpiani locus ex Collatione legum Mosaicarum, sub titulo II. de atroci iniuria, quem arguitur Salmasius pessime cum emendasse tum explicasse. Sic ergo legitur in editione Pithoei : *Iniuria siquidem atrox, id est, gravis, rerum, non sine iudicis arbitrio æstimatur. Atrocem autem solere æstimare Prætorem : idque colligi ex facto, utputa si verberatus aut vulneratus fuerit* . Ait his verbis allatis doctissimus fori Advocatus dictionem illam *siquidem* ostendere, verba ista Vlpiani ab aliis pendere, nec perfectam esse orationem. Ego vero falli puto celeberrimum patronum. Iniuria alia est atrox , sive gravis , ut exponit Vlpianus, alia non atrox sed simplex vel levis. Dicere ergo voluit Vlpianus, iniuriam, si quidem atrox sit & gravis , non sine iudicis arbitrio æstimari. Aliud erat nimirum, si non esset atrox iniuria. Sola dictio *rerum* in verbis Vlpiani turbat sententiam, & sensui loci officit. Quare pro *rerum* corrector non tam bonus quam Advocatus, scriptum fuisse existimat, *iniu-*

iniuria siquidem atrox, id est, gravis, verum non sine iudicis arbitrio æstimatur. Quæ mera est stribligo, & balbuties, non Latina oratio. Nihil enim cohæret. Quid enim ista sibi volunt? *Iniuria siquidem atrox, sed non sine arbitrio iudicis æstimatur.* Qui sensus horum verborum? Quæ ratio? Nam primo absurdum est, quod putat Advocatus, non perfectam esse orationem, sed ab aliis pendere. Cum distinctione quæ adhibenda est, plane integram esse constat, hoc modo: *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, non sine iudicis arbitrio æstimatur.* Quod si recipiatur emendatio critici, quem sensum ista efficient? *Iniuria, siquidem atrox, & gravis, verum non sive iudicis arbitrio, æstimatur.* Deinde qualis ista loquutio, *non sine iudicis arbitrio æstimatur?* Nam debuit rotunde dicere, *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, arbitrio iudicis æstimatur.* Iam videamus quo modo hæc se habere queant, cum emendatione Salmasii ac distinctione: *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, per reum non sine iudicis arbitrio æstimatur.* Hanc lectionem ferri nullo modo posse pronunciat Advocatus. Si rationem quæras dicet, *non agi de æstimatione litis, sed de ea, qua iudex ex circumstantiis* ...*cat an iniuria sit atrox nec ne.* Immo cer-

certissimũ est, verbis istis, *non sine iudicis arbitrio æstimatur*, intelligi debere æstimationem multæ sive pœnæ, arbitrio iudicis faciendam. Nam Vlpianus de ea iniuria loqui se testatur quam constiterit esse atrocem. Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis. Deinde ubi subiecit, *arbitrio iudicis eam æstimari*, quod de æstimatione pœnæ atrocis iniuriæ intelligendum est, statim addit de alia æstimatione qua prætor solet iudicare an atrox sit iniuria, idque colligi ait ex facto, utputa si verberatus aliquis aut vulneratus fuerit. Duplicis igitur æstimationis in atrocis iniuriæ actione mentio fit ab Vlpiano, nisi velimus bis eamdem rem eũ expressisse, *arbitrio iudicis æstimari atrocẽ iniuriam, atrocem autem æstimare solere Prætorem, & ex facto id colligere*. Non mihi certe sit verisimile, δὶς ταὐτὸν dixisse Iurisconsultum. Nam iudex & prætor idem est. Aestimare & æstimare quoque idem. Priore igitur loco de æstimatione pœnæ quæ fit arbitrio iudicis intelligenda sunt Vlpiani verba, siquidem atrox sit iniuria, id est, siquidem constet esse atrocem. Aestimare igitur iniuriam, non est, litem æstimare, ut hic censet Advocatus Parisiensis, qui ea notavit de verbis τιμᾶσθαι, ἀντι-

ἀντιτιμᾶσθαι, & ὑποτιμᾶσθαι, quæ non intellexit, ſed pœnam iniuriæ taxare. Sic apud Agellium lib. xx. cap. 1. poſtquam receſſum eſt à pœna iniuriarum legitima, quam Duodecim Tabulæ viginti & quinque aſſibus æſtimaverant, prætores ea abolita, *iniuriis æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt.* Hoc ſenſu apud Vlpianum accipi debet, *iniuriam, ſi quidem atrox ſit, non niſi arbitrio iudicis æſtimari.* Deinde ſubiungit quomodo æſtimare poſſit prætor an iniuria ſit atrox. Id ex facto colligi dicit, ſi verberatus aliquis, vel vulneratus fuerit. Hæc optime itaq; cum illa diſtinctione & emendatione conſtat Vlpiani ſententia. Sed aliam adfert rationem Advocatus cur non poſſit recta videri. *Nam certum eſt,* inquit, *litem nunquam à reo æſtimatam, ſed ab accuſatore. Accuſator litem æſtimabat*, ἐτιμᾶτο. Reus ἀντετιμᾶτο, ſive ὑπετιμᾶτο. Non hic quæſtio eſt de litis æſtimatione, ſed de multæ taxatione ob iniuriam acceptam. Idem paulo poſt iterum inculcat, *Cave igitur, ne eo loco, per reum, legas, neve litis æſtimationẽ à reo factam exiſtimes. Nam & locus ipſe Harpocrationis quem adfert vir doctiſſimus,* (Salmaſius) *opinionem illam veteri iuri prorſus contrariam omnino deſtruit.* Valde igitur

fa-

fatuus & hebes ille fuerit Salmaſius, qui cum probare intenderet litis æſtimationẽ à reo fieri ſolitam, produxerit ex Harpocratione teſtimonium quo plane contrarium evincitur, nempe æſtimationem multæ ab accuſatore fuiſſe taxatam, *ἀλλ᾽ ὁ μὲν κατήγορος τίμημα ἐπιγράφεται, ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι τὸ τίμημα.* Nec cõtentus Advocatus bis contra Salmaſium hoc telum intorſiſſe, etiam tertio repetitum iaculatur: *Lis igitur æſtimatur non à reo, ſed ab actore ſive accuſatore.* Cur tot verba perdere libuit patrono cauſarum quibus malignitatem ſuam oſtenderet? Ab ingenio & more Advocatorum recedere ſic noluit, qui nihil penſi habent falſa multa allegare dũ in odium adducant adverſarium, & cauſam cui non favent deſtruant. Sed quæſo dicat bona fide optimus Advocatus, an uſpiam Salmaſius ſcripſerit litem à reo ſive defenſore æſtimatam & non ab accuſatore? Cum *per reum* repoſuit in illo Ulpiani loco, ſtatim ſubdidit, *reum apud Ulpianum eſſe κατήγορον, actorem veteris Iuris notione qua reus non ſolum is cum quo agitur, ſed & qui agit appellatur.* Paulo ante locũ Pauli attulerat ex eodẽ titulo Collationis legum Moſaicarũ, quo conſtaret, eum qui iniuriarum agit, *certum debere dicere quid in-*

 iuriæ

iuriæ ſibi factum ſit, & taxationem ponere non minorem quam quanti vadimonium fuerit. Hæc eadē Vlpiani ſententia eſt ſub eodem Titulo à collatore legū illarum producta, qui iniuriam dixit, *ſi quidem ſit atrox, per reum æſtimari, non ſine iudicis arbitrio.* Id eſt, per actorem ſive per eum cuius intereſt, & qui iniuriam paſſus eſt. Quem ſenſum plane expreſſit & Harpocration in actione αἰκίας, quæ atrox eſt iniuria qua quis verberatur. ἀλλ' ὁ μὲν κατήγορος, inquit, τίμημα ἐπιγράφεται ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπικρίνουσι. Quæ ſi latine eſſent reddenda, non aliter ad verbum deberent verti quam hoc modo, *Sed accuſator æſtimationem pœnæ taxat quanti ſua intereſſe putat, non ſine arbitrio iudicis.* Nam arbitrium iudicis poſt taxationem ab actore factam intervenit, qui ἐπικρίνει & iudicat an recte ab actore æſtimata ſit pœna iniuriarum quas paſſus eſt. Certum eſt autem, prætorem, ubi placuit aboleſcere & relinqui pœnam iniuriis ſtatutam à duodecim Tabulis, non ſolum recuperatores dediſſe ei æſtimandæ, ſed etiam permiſiſſe iis qui iniuriā paſſi eſſent eam ęſtimare, ut iudex quem dediſſet tanti reum condemnaret quanti iniuriam paſſus æſtimaverat, vel minoris, prout ei viſum fuiſſet, ut diſerte

ſcriptum

scriptum est in Institutis lib. IV. Tit. de iniuriis ϖ. VII. Et hoc plane est quod hic dixit Vlpianus, Iniuriam, si atrox sit, *per reum, id est, per actorem, æstimari, non sine arbitrio iudicis.* Sed negat causarum Advocatus, *reum* ibi sumi posse pro actore. Hanc enim *rei* significationem dudum exolevisse ævo Vlpiani, & in causis tantum civilibus id fuisse receptum, ut *reus* nimirum tam actorem quam defensorem designaret. Vnde vero hæc hausit, Vlpiani ævo eam notionem pridem ab usu recessisse, nec obtinuisse unquam nisi in causis civilibus? Quid rationis porro est ut in civilibus tantum ea significatio *Rei* pro actore vigeret? Ipse Aelius Gallus qui non adeo antiquus, apud Festum de omni actore id interpretatur. *Reus est,* inquit, *qui cum altero litem contestatam habet, sive is egit sive cum eo actū est.* Nisi putet Advocatus, litis contestationem in solis civilibus celebratam. Festus: *Contestari est cum uterque reus dicit, Testes estote. Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet, testes estote.* Vide *utrumque reum* dici tam de actore quam de defensore. Item, *Vtrumque reum* & *utramque partem* pro eodem poni. *Vterque reus,* ὁ φεύγων καὶ ὁ διώκων.

At hic apud Vlpianũ per *reum* qui ęſtimat iniuriam ſibi factam non alius poteſt accipi niſi actor. In civilibus quoque eadem obtinuit ſignificationis in hac voce communio. Nam tam reus ſtipulandi quam promittendi dicebatur. In Iure Iuſtinianeo hodie non reperitur eo ſenſu. Sane nec *fiducia* pro hypotheca, quam vocem non ſolum veteres Iuriſconſulti in eo ſignificatu paſſim uſurparunt, & Trebatii, aliique, ſed etiam Papiniani, Pauli & Vlpiani. Addit Advocatus, *quod ait Harpocration in αἰκίας iudicio τὸ τίμημα ἐπιγάφειν*, id *ſingulare* eſſe. *nam τὸ τίμημα fuiſſe publicorum iudiciorum tantum.* An hic eſt qui ſingulis paginis tam ambitioſe nobis promittit iuris Attici cum Romano collationẽ? Si non plus in Romano ſaperet, non adeo bene rem expediret ἐν τοῖς ἀλφίτοις quam nunc facit. Vt τίμημα non dicatur privatorum iudiciorum ſed publicornm tantum, hoccine eſt ſcire ius Atticum? In omnibus iudiciis privatis quorum delictorum pœna fuit pecunia, ea non ſolum πρόστιμον dicebatur, ſed etiam τίμημα, quod Grammatici exponunt ζημίαν, id eſt, multam. Ariſtophanes in Pluto:

Τί δῆτά σοι τίμημ' ἐπιγράψω τῇ δίκῃ
Ἐὰν ἁλῷς. Reſpon-

Respondet alter, ὅτι σοὶ δοκεῖ. Ex quibus colligas, non solū in αἰκίας δίκῃ actorem æstimasse iniuriam sive pœnam taxasse sive multā, sed in aliis etiam pecuniariis iudiciis id factum, & privatis causis. Scholiastes ad eum locū, ἔθος ἦν πάλαι τοῖς δικαζομένοις χάρτην περὶ τῆς κρίσεως, ἣν τιμωρίαν ἤθελον δοῦναι. Sed in publicis τίμημα pro pœna vel supplicio capitis etiam accipiebatur. Vt, τίμημα, θάνατος. In aliis multa est sive pecuniaria pœna; τίμημα, τάλαντον, ut in falsi testimonii dictione. Suidas: τίμημα, ζημία καὶ καταδίκη. Ergo æque in privatis ac publicis iudiciis τίμημα locum habuit, sed in illis pro multa, in istis pro supplicio. Vnde & θανάτου τιμήσασθαι, *morte punire*, mortis pœnam imponere. Et χρημάτων τιμῆσαι, *pecunia multare*, pecuniæ pœnam ponere. E diverso vox ζημίας, quæ multam ut plurimum significat, ad supplicium capitis designandum plerunque usurpatur, ut apud Lysiam, καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν ὅτι τὴν μὲν αἰκίαν χρημάτων ἐπὶ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δ' ὑβρίζειν δόξαντας, ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν, *morte multare*. Vlpianus ad Midianam scribit, ἐπὶ τοῖς ἰδιωτικοῖς ἐκ τῶν νόμων ὥριστο τὸ τίμημα, ἐπὶ δὲ τοῖς δημοσίοις ὁ κατήγορος ἐτίμα. Vides, τίμημα in privatis æque causis atq; in publicis crimini-

minibus usurpatum. Sed in privatis leges τίμημα statuebant, in publicis, inquit, ipse accusator æstimabat. Quod & Suidas his verbis testatur: Δίκη, ἡ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν ἀδικημάτων συνισταμένη κατηγορία, καὶ ἧς τὸ τίμημα ὥρισται τοῖς νόμοις. Ergo τίμημα etiam privatorũ iudicorum. Sed hoc non fuit perpetuum, nec sollemne in omnibus privatis actionibus, ut æstimatio pœnæ legibus definiretur. In iudicio αἰκίας diserte tradit Harpocration, eius τίμημα non fuisse legibus constitutum. Αἰκία εἶδός ἐστι δίκης ἰδιωτικῆς ἧς τὸ τίμημα ἐν τοῖς νόμοις οὐκ ἔστι ὡρισμένον. De pluribus aliis actionibus causarum privatarum haud secus fuit, in quibus accusatori licuit ἐπιγράφειν τὸ τίμημα, ut est apud Aristophanem & eundem Harpocrationem in iudicio τῆς αἰκίας. Sed nec omni ex parte verum quod notavit Vlpianus, in publicis iudiciis accusatorem τιμᾶσθαι solitum, id est, τίμημα γραφῆς, æstimationem pœnæ edidisse. In plerisque publicæ accusationis criminibus pœnam, id est, τὸ τίμημα, legibus statutam fuisse, certum est. Si quibus non esset definita, iudices ipsi statuebant. Quod προστιμᾶν dicebatur. Harpocration, Προστιμήματα, ὅτι μή τινα ἐν τοῖς νόμοις ὡρισμένα κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἀλλ' ἢ καὶ ἄλλα

ἀλλὰ ἃ προστιμᾶται τὸ δικαστήριον. Quod male προστιμᾶν ſcribitur in commentario legum Atticarum, τοὺς δικαστὰς προστιμᾶν τὴν τιμωρίαν, τὸν φεύγοντα ἀντιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦδέ εἰμι ἄξιος. Nec melius Latine redditur, *iudicem vero pœnas proponunto.* Immo debuit, *Iudices vero pœnam æſtimanto.* Ita recte apud Vlpianũ in Demoſthenea contra Timocratem, προστίμα ὁ δικαστής, εἶτα ἐξῆν τῷ φεύγοντι ἀντιτιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦ δέ εἰμι ἄξιος. Pœnæ æſtimationem ex ſententia legibus datam fuiſſe Iudicibus Athenis ubi fraus capitalis non eſſet, ſcribit Cicero lib. 1. de Oratore, ubi de Socrate agit. Vbi æſtimationẽ pœnæ iudices fecerant, & modum multę taxaverant, quod προστιμᾶν dicebatur, tum interrogabant reum, quam quaſi æſtimationẽ, id eſt, τίμημα, ſive pœnã ſive multã ſe commeruiſſe confeſſione propria exiſtimaret. Ille vero fatebatur ſe hoc vel hoc eſſe promeritum. Quod erat ἀντιτιμᾶσθαι τοῖς δικασταῖς. Poſtremo Iudices hac ęſtimatione eius audita ſtatuebãt quali æſtimationi eſſet ſibi ſtãdũ, propriæ προστιμήσει, an rei ἀντιτιμήσεως, vel alteri novæ æſtimationi. Hoc ἐπικρίνειν vocavit Harpocration in iudicio αἰκίας, ubi actor ęſtimationẽ pœnæ inſcribebat. Vbi autem ipſe reus contra æſtimabat, eadem ἐπίκρι-

σις Iudicum locum habebat. Vlpianus de hac eadem re, λοιπὸν παρὰ τῷ δικαστῇ ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ ἀναχέσθαι ἢ οὔ. Post iudicis nimirum προστίμησιν & rei ἀντιτίμησιν. De cætero in arbitrio iudicum erat statuere, utrũ ab æstimatione à se facta recederẽt, an æstimationi à reo contra factæ adhærerẽt, id est, utrum sententiam mutarent an non. Nam scribendum, ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ ἀναθέσθαι ἢ οὔ. Sed & ipse iudex cum dicebatur προστιμᾶν, id omnino referendũ esse intelligitur ad priorem τίμησιν quæ fiebat ab actore. Si enim non præcessisset illa actoris τίμησις, non dicta esset προστίμησις quam faciebant iudices. Προστιμᾶν igitur intelliguntur. cum secundum æstimationem ab actore iam factam, ipsi pœnam iniuriæ æstimabant, vel litem de qua agebatur. Vt προσκινεῖσθαι significat secundum motum ab alio prius factum moveri:

Κακῶς παρέξω κἀγὼ προσκινήσομαι.

Ita προστιμᾶν vel προστιμᾶσθαι respectu alterius τιμήματος quod præcessit, dicitur. Actoris igitur fuit τιμᾶν, id est, litẽ æstimare, vel iniuriam taxare sibi factam, Iudicis deinde προστιμᾶν, postea rei ἀντιτιμᾶν. Postremo iudicis ἐπικρίνειν, & iudicare quænam ex omnibus æstimatio tenere

nere deberet. Sēper autēactor τίμημα suum proponebat, in edendo actionis libello, sive legibus definitum esset, sive non esset. Fuere & quædam causæ in quibus æstimationē cōdemnationis non ius esset aliam fieri præter eam quam fecisset actor. Ea ἀτίμητος δίκη dicebatur, teste Polluce lib. VIII. cap. VI. ἀτίμητος δίκη ἣν οὐκ ἔξεστιν ὑποτιμήσασθαι, ἀλλὰ τοσούτου ἐπιτιμᾶται ὅσον ἐπιγέγραπται. In istis litibus nec iudici licuit nec reo aliā æstimationē facere, sed tanti æstimabatur multa quanti eam in libello causæ proposito taxasset Actor. Ὑποτιμᾶσθαι est secundo loco æstimare, quod facere solebat Iudex post æstimationem actoris: aut minoris æstimare, quod omnino semper faciebat reus cū ei deferebatur à Iudice æstimandi facultas. Ὑποτιμᾶσθαι ita accipitur in Oeconomico Aristotelis. Quod autem ait Pollux, ἀλλὰ τοσούτου ἐπιτιμᾶται, ὅσου ἐπιγέγραπται, de æstimatione id intelligendum ab actore fieri solita, qui, ut dixi, in libello sive γραμματείῳ causæ inscribebat crimen & condemnationis pœnam, quanti ipse eam æstimaret, hoc modo, Ψευδῆ μου καταμαρτύρησε Στέφανος, τίμημα τάλαντον. Non solū igitur criminales causæ sed etiā civiles & pecuniariæ suū habuere τίμημα,
 quod

quod ab actore primo loco proponebatur. Aliud ipsi iudices faciebant, deinde & reus. Sed quædam erant δίκαι ἀνατίμητοι, quas non licebat æstimari præter æstimationem ab actore factam? Non dicit Pollux quales illæ fuerint δίκαι in quibus id observaretur. Sed melius fortasse vulgata lectio in eo retineretur, quæ habet ἀτίμητοι. Sic vocarunt causas quæ statutũ legibus haberent τίμημα, quia in his neque iudici æstimare eas proprio arbitrio liceret, neque deferre æstimandas reo, sed æstimationem sequi debebat quam in libello suo actor vel accusator edidisset, qui nec ipse suo eã arbitratu proponebat, sed ex lege sumptam. Contra τιμητὸς δίκη dicebatur cui pœna pecuniaria lege constituta non fuit. In his obtinuere & quæ supra diximus de actore æstimante, Iudice item pariter æstimationem deferente, ac reo, qua pœna se æstimaret dignum, dicere permittente. Vide Harpocrationem in voce Ἀτίμητος ἀγὼν, qui idem cum ἀτιμήτῳ δίκῃ. Hoc ita ergo semper obtinebat in iis iudiciis quæ erant pecuniaria & privata. Si lege τίμημα esset constitutum, ex lege æstimationẽ actor proponebat, sin minus, arbitratu suo. Multa autẽ etiam privata iudicia

cia lege definitam æstimationem, τὸ τίμημα, habebant, ut in actione βλάβης, si quis damnum dedisset imprudens, dupli pœna erat: si imprudens, simpli. In actione quoque furti, quæ 'ιδιωτικὴ fuit, pœna legibus erat definita. In iudicio contumeliæ sive κακηγορίας, & contra λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων, id est, qui maledicta lege prohibita alicui ingessissent, si non probassent, pœna quingentarum drachmarum multabantur. Ita enim legendum quod vulgo apud Isocratem scribitur, τοὺς λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων, nihilque mutandum. Eremodicii pœna sive τίμημα mille drachmarum fuit. At de iudiciorum publicorum criminibus falsum est quod notavit Ulpianus, τὸ τίμημα ab actore fuisse æstimatum. Solebat quidem in iis accusator, cum subscriptionem criminis à se intentati contra reum in iudicio ederet, inscribere pœnam ipsam quæ à lege determinata fuerat. Non enim delicti ipsius nomen tantum edito libello, quem iudicibus dabant, inscribebant, sed etiam ipsius pœnæ, si quæ legibus constituta fuerat certa ei crimini, cuius subscriptionem edebant. Si vero nulla foret legibus constituta, ipsi propria æstimatione eam ponebant. Quod

ὅτι-

ἐπιγράφειν τίμημα dicebatur. Ad pecuniarias causas id etiam transtulerunt, ut Harpocration, in quibus actor taxabat multam sive pœnam. Quod non solum in iudicio *αἰκίας* licuit, sed in aliis multis similiter privatis, ut in iudiciis contractuum, & aliis, in quibus pariter actor litem æstimare solebat, & ἐπιγράφειν τὸ τίμημα dicebatur. Lysias: *ἀεισάμην οὖν ἐμαυτῷ τὸ τρίτον μέρος τῆς ἐκείνων οὐσίας, οὐ τὴν ἀκρίβειαν ἐπισκεψάμενος, ἀλλὰ πολλῷ πλέον ἢ τὰ δύο μέρη τῷ δημοσίῳ ὑπολιπών.* Hæc non erant huius loci, nec pluribus ea persequemur. Notanda tantum obiter fuere, ut constaret, quantum ratio fugerit doctissimum Advocatũ, qui voluit, *τὸ τίμημα* fuisse iudiciorum publicorum proprium, non privatorum.. Nec minus hallucinatur, cum ista subiungit, *αἰκίας iudicium natura sua publicum esse debuisse, siquidem ὕβρεως δίκη publica erat, αἰκίαν enim nihil aliud revera fuisse quam ὕβριν.* Hæc sunt ineptissima & insulsissima, atque etiam addiderim, falsissima. Potest ne dicere rationem cur *αἰκίας* iudicium apud Atticos debuerit esse publicum? Aliter placuit legislatori Atheniensi, qui voluit esse *ἰδιωτικόν*. An natura *αἰκίας* postulabat, ut esset publicum? Debuit igitur nobis declarare

rare naturam τῆς αἰκίας, ut nobis ex ea probaret, inter iudicia publica potius referri oportuisse quam inter privata. Quid de legibus Romanis dicet, quæ crimen quoque iniuriarum non publicum esse sanxerunt, sed privatum? Nec illi quidem, ut apparet, naturam iniuriarum satis cognitam habuerunt, alioquin publica accusatione earum persequutionem fieri constituissent. At quod *iniuriarum* nomine comprehenderunt Romani, longe atrocius fuit crimen quam id quod αἰκίας adpellatione definierunt Græci. Potius dicere debuit Advocatus, ὕβρεως iudicium apud Athenienses natura sua privatis adnumerari debuisse, quandoquidem & αἰκία privata esset, quæ nihil aliud revera fuit quam ὕβρις. Falsissimum porro quod hic repetiit, iam supra temere & falso pronuntiatum, αἰκίαν non differre ab ὕβρει nisi agendi ratione. Longe quippe atrocius crimen ὕβρεως fuit quam αἰκίας. Huic pœna fuit addita pecuniaria, ac proinde privata tantum actione eius vindicandæ ius fuit. At ὕβρει pœna capitalis imposita. Lysias apud Suidam in oratione περὶ αἰκίας contra Isocratem: καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν, ὅτι τῆς μὲν αἰκίας χρημάτων ἐστὶ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δὲ ὑβρίζειν δόξαντας

ξαντας ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν; *Et quis non vestrum novit, quod αἰκίας pœnam pecunia tantum licet æstimare, qui vero ὕβριν fecisse arguuntur, eos licere vobis morte multare?* In sequenti, quid sit ὕβρις, & quatenus ἀπὸ τῆς αἰκίας differat, exponemus.

CAP. IX.

Nunquam à quoquam fuisse dubitatum in Iure Romano, an iniuriarum actio esset privata. Apud Græcos ut alia fuit αἰκίας δίκη & ὕβρεως γραφή, ita αἰκίαν & ὕβριν re ipsa fuisse diversas. Cur ὕβρεως γραφὴ publica fuerit apud Atticos, non rectam allatam esse rationem ab Advocato Parisiensi. Variæ iniuriarũ species apud Græcos explicatæ & cum Romanis generibus collatæ. Κακηγορία, *maledictio vel convitium.* Αἰκία, *pulsatio.* Ὕβρις, *iniuria contra bonos mores. Eadem & προπηλακισμοῦ nomine appellata. Quid sit ἐπήρεια & ἐπηρεάζειν apud Græcos veteres & posteriores. Alia multa.*

DIcitur in cap. XLVIII. Observationum à Parisiensi Advocato, dubitatum esse olim, an crimen iniuriarum esset publicum. Quis ea de re dubitaverit, aut quando dubitatum sit, ego quæro. Leges quas adduxit non significant, de eo dubitatum

tatum fuisse, sed simpliciter testantur, *iniuriarum causam nno publici iudicii, sed privati continere querelam*. Itē, *iniuriarum actionem inter privata delicta veteres iuris auctores connumerasse*. Vel hæc verba Zenonis ex leg. ult. Cod. de iniuriis satis clare ostendunt, nullam hac de re unquam inter iuris peritos extitisse controversiam. Quis enim super eo litem movere potuisset in actione adeo frequenti ut est iniuriarū, & quæ quotidie in iudicium veniebat? Ne novicii quidem pragmatici tum ambigere potuerunt utrum iniuriarum crimen ad privata iudicia pertineret an ad publica. *At iure Attico*, inquit Advocatus, *actio ὕβρεως publica erat lege Solonis, nempe quia democratiæ leges is dabat, in qua, cum homini libero vis fit, aut iniuria, libertas publica, quæ est democratiæ γνώρισμα, lædi creditur, & ideo actio iniuriarum cuilibet dabatur, veluti imminutæ libertatis*. Hæc optima dictu sunt, sed loci quos allegat nō de illa actione ὕβρεως intelligi debent quæ cuilibet è populo adversus ὑβριστὴν dabatur, sed de αἰκίας δίκη, quæ solis competebat qui passi erant iniuriam sive αἰκίαν. Hæc enim non publicæ sed privatæ accusationis causa fuit. Quid illi qui exclamāt apud Lucianum in Timone, ὦ δημοκρατία

καὶ νόμοι, παίομαι δὲ ὑπὸ τοῦ καταράτου ἐν ἐλευθέρᾳ τῇ πόλει; Pulſatos ſe tantum & verberatos quiritantur iſti de quibus ſermo eſt, quod αἰκίαν ſpectat, non ὕβριν. In eodẽ dialogo, τί τοῦτο; τυραννίδι, Τίμων, ἐπιχειρεῖς, τύπτεις τοὺς ἐλευθέρους, οὐ καθαρῶς ἐλεύθερος, οὐκ ἀστὸς ὤν. Vides, ſimplicẽ pulſationẽ ſive αἰκίαν, cuius actio erat privata, non publica, ad libertatis etiam imminitionẽ facere. Verba ex Comico in Palliata eodẽ referenda ſunt. Non enim de ὕβρει quæ ſic proprie dicta eſt, ſed de αἰκίᾳ accipienda eſſe cõſtat. In his enim quiritatio fit ab homine verberato tantũ.

Quid hoc rei eſt? Regnumq; , Aeſchine, hic tu poſſides?

Eadem omnia ſunt quæ illi apud Lucianum vociferantur, τί τοῦτο; ἐπιχειρεῖς τυραννίδι. Non igitur ideo ὕβρεως accuſatio facta eſt publica à legiſlatore, quod democratia ea lædi crederetur, cum ſimplex αἰκία cuius perſecutio fuit privata, eidem libertati & æqualitati civium videretur obſtare. Non ſane hanc rationem attulit Demoſthenes in Oratione contra Cononem, cur leges variis iniuriarum generibus pœnas poſuerint. Sed primo, inquit, vetuerunt quemquam ab altero convitiis laceſſi, ne à verbis ad pugnos & verbera ex ea occaſione procedere-

cederetur. Rursum voluerunt esse *αἰκίας* iudicium, ne quis pulsatus ab alio, cum se inferiorem viribus in hac concertatione videret, ad lapides & telorum aliud genus decurreret quibus se vindicaret. Iisdem legibus constitutum est iudicium publicum de vulneribus à sciente ac prudente inflictis, ne à vulnere ad cædem hominis ex ea causa veniretur. Ne ex minimis igitur iniuriarū causis, ut ex conviciis, & maledictis, ad homicidium cuiusvis per gradus quasi via muniretur, vel levissimis offensis & iniuriis occurri, vimq; ac violentiā iuris ac iudiciorū facultate reprimi, leges sanxerunt. Hęc verba sunt summi oratoris, quibus id ornate & rotunde explicavit: Οἱ μὲν γὰρ νόμοι πολὺ τἀναντία καὶ τὰς ἀναγκαίας προφάσεις, ὅπως μὴ μείζους γίνωνται, προείδοντο. Οἷον, ἀνάγκη γάρ μοι καὶ ζητεῖν ταῦτα, καὶ πυνθάνεσθαι, δι' ἃ τοῦτο γέγονεν. Εἰσὶ κακηγορείας δίκαι. Φασὶ τοίνυν, ταῦτα διὰ τοῦτο γίγνεσθαι, ἵνα μὴ λοιδορούμενοι τύπτειν ἀλλήλους προάγωνται. Πάλιν αἰκίας εἰσὶ, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δίκας, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἥττων ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενὶ, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ νόμου δίκην ἀναμένῃ. τραύματος πάλιν εἰσὶ γραφαὶ, τοῦ μὴ τιτρωσκομένων τινῶν φόνον γίγνεσθαι, τὸ φαυλότατον, οἶμαι, τὸ τῆς λοιδορείας πρὸ τοῦ τε-

λαζαίου, καὶ δεινοτάτου περιεωρᾶσθαι, οὐ μὴ φόνον γίγνεσθαι, μηδὲ κατὰ μικρὸν ὑπάγεσθαι ἐκ τοῦ λοιδορίας εἰς πληγάς, ἐκ δὲ πληγῶν εἰς τραύματα, ἐκ δὲ τραυμάτων εἰς θάνατον. Hoc igitur leges illæ tantum ſpectarunt, ne à minimis ad maxima gradus ſterneretur, & à maledictis ad homicidia. Civium numerum diminui noluerunt inteſtinis cædibus, & ſic vires civitatis debilitari. In regno bene conſtituto eaſdem leges eſſe neceſſarias puto cuivis patere manifeſtum haud minus quam in democratia. Quod verberati quiritantur, & legum auxilium ipſamque δημοκρατίαν implorant, & tyrannidis incuſant verberatores ſuos, hoc non facit, ut irrideantur eiuſmodi leges, propter δημοκρατίαν & libertatem inſtitutæ. In tyrannide, vel regno hæc eadem omnia ab illis qui contra leges ac ius læderentur aut violarentur, dici poſſent ac inclamari, τί τοῦτο; τυραννίδ᾽ ἐπιχειρεῖς; παιόμεθα Καίσαρος βασιλεύοντος. οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. *Quid hoc? Regnũne hic poſſides? Nemo rex nobis ſit præter Cæſarem.* Notandum eſt autem in illis tribus cauſis iniuriarum, quæ à Demoſthene memorantur, ut vocem *iniuriæ* Latinis accipi ſolere certum eſt, nullam eſſe quæ proprie pertineat ad illam ὕβρεως δίκην ſive

ve

ve γραφὴν, quam publicis iudiciis fuisse accensitam constat apud Athenienses, & quam Advocatus Parisiensis lege Solonis publicam factam autumat, ad conservandam singulorum in statu democratico libertatem. Explicatum nunc igitur videtur, qualis hæc ὕβρις, quæ sic proprie dicta est, fuerit, & in qua specie iniuriæ constiterit. Magnopere quippe errat vir doctissimus, qui αἰκίαν cuius actio erat privata putat eandem fuisse cum ὕβρει cuius quæstio fuit publica. Generalis & specialis fuit apud Græcos ὕβρεως appellatio. Quæ generalis est, quattuor species iniuriarum complectebatur, quarum singularum separatæ actiones introductæ fuere apud Athenienses, & diversa iudicia constituta, partim privata, partim publica. Κακηγορία, hoc est *convitium*, ὕβρις est, & ὑβρίζειν dicitur, vel iniuriam facere, qui alteri convitiatur. Hæc δίκη privata. Αἰκία quoque ὕβρις censetur, & iniuria est. Nam qui aliquem verberat, iniuria verberatum afficit. Hæc etiam privatæ querimoniæ est. Τραῦμα sive vulnus, vel vulneratio, etiam inter genera ὕβρεως reponitur, & qui vulneratur, iniuriam patitur. Hæc iniuriarum actio publicorum iudiciorũ numerũ auxit. Quarta

species ὕβρεως extitit, cui nomen generis speciatim ac proprie datum est. Ad quod genus iniuriarum, quæ Latinis notæ hoc nomine fuerunt referenda sit, paulo post dixero. Prius docendum est, has quattuor iniuriarũ species à Romano prętore una iniuriarum actione fuisse cõprehensas, & omnes nõ publicę quęstionis fuisse sed privatã querelam continuisse. Apud Græcos ex illis quattuor generibus supra commemoratis duo inter privata delicta numerarunt, τὴν κακηγορίαν, & τὴν αἰκίαν: duo inter publica, τὴν τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴν, & τὴν ὕβρεως. Singula genera singillatim exponamus, & Attica nomina criminaque cum Romanis componamus. Κακηγορία *maledicentia* est, sive *maledictum* potius, vel *maledictio*, quæ & λοιδορία, teste Demosthene in Oratione contra Cononem. Glossæ: Κακήγορος, *maledicus*, *vituperator*, *maleloquus*. Κακηγορία, *vituperatio*. Eædem Glossæ: λοίδορος, *maledicus*. Λοιδορία, *maledictio*. Hinc licet intelligere, λοιδορίαν & κακηγορίαν eamdem esse, ut Demosthenes etiam testatur loco supra citato ex ea contra Cononem. In genere, κακηγορία Græcorum definiri potest, *iniuria quæ verbis fit*. Omnis enim iniuria aut re fit

aut verbis, ut scribit Labeo leg. 1. D. de iniuriis. Quæ verbis fit, dividi potest etiam in plures species. Nam aut simplici maledicto fit, id est, appellatione contumeliosa, aut convitio, id est, vociferatione, & inclamatione publica cum petulantia, Græci καταβόησιν appellant. Vnde *conuitiari* in optimis Glossis exponitur καταβοᾶν. *Conuiciatur illi, & conuicium facit*, καταβοᾶ, καθυβρίζει. Alii convicium cum maledicto idem faciunt. Et simpliciter Labeo iniuriam quæ in verbis consistit, convicio fieri dicit. *Verbis autem quotiens non manus inferuntur, conuicium fit.* Paulus quoq; Receptarum sententiarum lib. v. Tit. IV. de iniuriis, *conuitiorum* nomine verba omne genus quibus iniuria fieri potest complectitur. *Iniuriam*, inquit, *patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus, verberibus & illatione stupri. Extra corpus conuitiis, & famosis libellis.* Sed in sequentibus tamen *conuicium* à *maledicto* separat. *Maledictum*, inquit, *itemque conuicium publice factum, ad iniuriæ vindictam reuocatur.* Item: *Non tantum is qui maledictum aut conuitium ingesserit, famosus efficitur, sed & is cuius ope consiliove factum esse dicetur.* Utrumq; genus Græci nomine κατηγορίας vel λοιδορίας designãt. Minus tamẽ
 fuit

fuit in eo genere id vitium quod κακολογίαν dixere, cui & sua pœna constituta, ac δίκη eo nomine instituta. Hæc *obtrectatio* potius est, quam maledictio, vel maledicentia. Atque ita malim reddi Latine apud Theophrastum in Charactere περὶ κακολογίας. Qui alicui detrectat, qui de eo male loquitur, ad κακολογίαν pertinet. Levissime punita fuit, & ex circumstantia tantum loci in quo detrectatum fuerat. Plutarchus in Solone: ζῶντα δὲ κακῶς λέγειν ἐκώλυσε πρὸς ἱεροῖς, ἢ δικαστηρίοις, καὶ ἀρχείοις, καὶ θεωρίας οὔσης ἀγώνων, ἢ τρεῖς δραχμὰς τῷ ἰδιώτῃ, δύο δ' ἄλλας εἰς τὸ δημόσιον ἀποτίνειν ἔταξε. In aliis igitur locis quam hac lege comprehensis impune licuit κακολογεῖν. Quæ κακολογία longe alia à κακηγορίᾳ, quæ maledicit & convitiatur, non male de quoquam loquitur. Eam Theophrastus χαρακτηρίζει, eo capite περὶ κακολογίας. Non pertinet ad κακολογίαν, sed ad κακηγορίαν, ad maledictum ac convitium quod est apud Lysiam in altera contra Theopompum: ὅτι ὁ νομοθέτης οὐδεμιᾷ ὀργῇ συγγνώμην δίδωσι, ἀλλὰ ζημιοῖ τὸν λέγοντα, ἐὰν μὴ ἀποφαίνῃ ὡς ἐστιν ἀληθῆ τὰ εἰρημένα. Qui in calore iracundiæ convitium alicui fecerit aut maledictum ingesserit, nisi probet ve-

rum esse crimen quod dicit, multatur. Et recte Dio Chrysostomus in Oratione XV. id ad κακηγορίαν refert. Οὐκ οἶδα, ἔφη, ὅτι κακηγορίας δίδωσιν ὁ νόμος γράψασθαι τοῦτον ὅς ἂν βλασφημῇ τινα, οὐκ ἔχων ἀποδεῖξαι περὶ ὧν λέγει σαφὲς οὐδέν. In verbis Dionis βλασφημεῖν est *maledicere*, & βλασφημία *maledictum*, & plane idem est, quod κακηγορεῖν. Putant viri docti in Commentario legum Atticarum, multam illam quæ irrogabatur iudicio κακηγορίας, fuisse duarum drachmarum. Hæc κακολογίας fuit multa, non κακηγορίας. Maledictionis vero iniuria quæ κακηγορία est, quingentis drachmis æstimata fuit, sed ea præcipue quæ maledicta ἀπόρρητα ingerebat, id est, lege nominatim vetita. Ἀπόρρητα dicebantur quæcumque leges fieri vetarent, & proprie τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι, quæ exportari è terra Attica non licebat, τὰ μὴ ἐξαγώγιμα. Quædam tamen etiam maledicta hoc nomine censebantur, quæ lex cuiquam obiectari & exprobrabri non permisit. Vt ἀνδροφόνον quempiam appellari, aut ῥίψασπιδα convitii loco, noluere leges. Qui contraveniret pœna erat statuta quingentarum drachmarum. Isocrates in Oratione κατὰ Λοχίτου. περὶ τῆς κακηγορίας νόμον ἔθεσαν. ὃς κε-

λεύει τὸν λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων πεντακοσίας δραχμὰς ὀφείλειν. Videndus & Lyſias in priore contra Theomneſtum. Fortaſſean huiuſmodi ἀπορρήτων convitiorum κακηγορίαν ſolam quingentarum drachmarum multa plectebant. Alia maledicta quæ non erant prohibita legibus, leviore pœna conſtabant ea obiectantibus. Qualis ea fuerit, non legi apud veteres. Ad iniuriam, quæ verbis & extra corpus infertur, referenda & quæ ſcripto fit, ut famoſis libellis. Erat igitur ἄγραφον & ἔγγραφον maledictum. Paulus utrumque ſic expreſſit. *Extra corpus, convitiis & famoſis libellis.* Lex duodecim tabularum duobus verbis ea ipſa intellexit. *Si quis occentaſſit, ſive carmen condiſſit quo infamiam faxit flagitiumve alteri.* Caſcis illis *occentare*, idem quod convitium facere. Non probo qui hanc legem ita enuntiarunt inſerta voce, *ſi quis pipulo occentaſſit.* Nam quod *pipulo differre* apud comicum, id una voce dixerunt Duodecim tabulæ, *occentare.* Sed alia nunc agimus quam ut iſta exactius perſequamur. Et alii iam id videntur fortaſſe præſtitiſſe. Omnem iniuriam quæ verbis fit, & in maledictis verſatur, *contumeliæ* nomine Latini maxime videntur appellaſſe. Cicero

cero in Oratione pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius iactatur, convitium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Unde *contumeliosa verba*, apud Senecam in libro de Constantia Sapientis, *est qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Et apud Ciceronem, *contumelia maledicti*, pro Sylla: *Quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.* Idem in Philippica octava: *Itaque sine verborũ contũelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore irasci non possum.* Vnde & *contumeliam dicere*, apud Plautum, & Agelliũ idem quod Græcis κακηγορεῖν, lib. x, cap. xiv. *Audio illi iniuriam factum iri, audio contumeliam dictum iri, vulgo quoque ita dici, vulgo & istam esse verborum figuram iam in medio loquendi usu, idcircoque exemplis supersedeo.* Cæterum contumelia ista in verbis sita est, eaque dicitur duorum esse generum, levior & gravior, prout sunt etiam verba quæ contumeliæ causa in aliquem proferuntur, adeo ut quæ levior est, respondeat Græcorum κακολογίᾳ: quæ gravior, eadem sit cum κακηγορίᾳ. Non propter simplex maledictum in ius quisquam vocatus est apud Romanos, nec actio eo
 nomi-

nomine data à prætore. Solum *petulans convitium* iudicio exequi fas fuit. Hoc epitheto proprie dictum est, quod legibus vindicabatur. Vnde apud Ciceronem, pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, convicium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Velleius Paterculus lib. II. de Sylla. *Primus ille, & utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convitii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati civis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt levioris maledicti, & non petulantis, sed urbanitati propioris levior est contumelia, ita nulla dabatur ad eam in iudicio persequendam actio, ut nec ex κακηλογίας apud Græcos ulla δίκη instituta erat, & nullum iudicium reddebatur, nisi locus eam graviorem reddidisset, ut supra diximus. De hac leviori contumelia intelligit Seneca de Constantia Sapientis cap. x. *Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quam exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Nec verbo tantum, sed etiã facto iniuria fit contumeliæ causa. Estq; in utroq; genere tã minor quã maior. Et minor quidẽ ob factũ dictumve aliquod *inhonorificum*, ut ibidẽ ait Seneca,

quam leges Romanæ vindicta indignam iudicarunt. Sequitur altera species ὕβρεως ex iis quæ vindicantur legibus apud Græcos, cui nomen est αἰκία, qua aliquis ab altero contumeliæ causa tantum verberatur ac pulsatur. Græci ἔμπληγον ὕβριν eam definiunt, id est, iniuriam quæ per verbera infertur. Suidas, αἰκία, ὕβρις ἔμπληγος. Idem alio loco, αἰκία ἡ, πληγαὶ μόνον. Demosthenes loco supra citato ex oratione contra Cononem: Πάλιν αἰκίας εἰσὶ, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δίκας, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἥττων ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενί. Ita legendum in illis verbis, non ut vulgo est, Πάλιν αἰκίαι εἰσί. Dixerat paulo ante, εἰσὶ κακηγορίας δίκαι, deinde subiicit, πάλιν αἰκίας εἰσὶ, subaudiendum δίκαι. Ideo has dicas scribi dicit, ne verberatus, si non possit reverberare, & inferiorem se viribus sentiat, ad lapides confugiat, & alia eiusmodi tela quæ ex longinquo petunt ac vulnerant. Αἰκία igitur in nuda ac simplici verberatione consistit. Ovidius:

Quod si pulsassem media de plebe Quiritem,
Plecterer.

Αἰκίαν plane expressit. Duodecim tabulæ hanc αἰκίαν Græcorum, nomine *iniuria*

riæ proprie donasse videntur, his verbis: *Si qui iniuriam alteri faxit*, XXV. *æris pœnæ sunto*. De sola quippe *αἰκίᾳ*, sive verberatione, intellexere. Idque ita esse, fidem faciunt quæ apud Agellium leguntur de hac lege lib. XX. cap. I. *Quod vero dixi, videri quædam esse impendio molliora, nonne tibi quoque videtur minus esse dilutum quod ita de iniuria pœnienda scriptum est? Si iniuriam faxit, viginti quinque æris pœnæ sunto. Quis enim æris tam inops, quem ab iniuria facienda viginti quinque asses deterreant?* Sic etiam hæc corrigenda, cum vulgo legatur, *quis erit tam inops*. Pergit in hæc verba, quæ ostendunt perspicue, *iniuriam* in Duodecim tabulis proprie dictam esse ἐμπάληγον ὕβριν, quæ unica voce *αἰκία* appellatur Græce: *Itaque cum eam legem Q. Labeo quoque vester, in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret, quidam, inquit, Lucius Veratius fuit homo improbus egregie atque immani vecordia: is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum servus sequebatur crumenam plenam assium portitans, & quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas viginti & quinque asses iubebat.* Solam hanc igitur quæ in verberando consistit iniuriam hoc nomine nuncuparunt,

runt, non occentationem sive conviciũ, vel carminis famosi compositionem: sed nec vulnerationem membri rupti, vel ossis fracti, sic appellarunt. Membrum ruptum, vel os fractum duodecim tabularum, τῷ τραύματι ἐκ προνοίας Græcorum respondet. Occentatio & carminis compositio, τῇ κακηγορίᾳ. Eam contumeliæ nomine potius indigetarunt veteres, quam iniuriæ. Nam infamiam ea fieri & flagitium alteri, eo modo interpretabantur, non iniuriam. *Si occentassit carmenque condissit, quo infamiam faxit flagitiumve alteri.* In ossis quoq; fracti vel mẽbri rupti pœna statuenda nullam mentionem fecisse videntur iniuriæ, ut nec Græci, cum τραύματος δίκην describunt. Membri rupti talio erat. *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* At propter os fractum pœna fuit in eum qui fregerat si liber esset trecenta æris, si servus, CL. Apud Græcos τραύματος ἐκ προνοίας accusatio publica data est volenti, & pœna, bonorũ publicatio cum relegatione, ita ut ab exilio in patriam redux morte lueret. Talio tamen in certis tantum caussis ac vulneribus lege Solonis obtinebat. Ut si oculum qui unus supererat exculpsisset alicui, utrumq; sibi effodiendum

dum pati debebat qui hoc perpetraverat. Græci, etsi inter ὕβρεως genera hæc omnia recenseant, κακηγορίαν, αἰκίαν, τραῦμα, non tamen specialiter ὕβρεως appellatione ullam ex istis causis sive δίκαις impertiverunt. Αἰκίαν solam duodecim tabulæ *iniuriam* proprie nuncuparunt. Non erat autem αἰκία, nisi ille qui verberaverat, prior in verberando fuisset, & manum inferre occupasset. Quod Græci χειρῶν ἀδίκων ἄρξαι dixerunt, & hac formula conceptum fuit, ἄν τις τύπτῃ τινὰ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων. Quod & in vulneratione etiam obtinuit, & in homicidio. Nam nisi quis convictus esset in homine verberãdo, vulnerando, occidendo, ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, prior violentas manus intulisse, non erat in eum δίκη αἰκίας, neque τραύματος, aut φόνου. Advocatus, qui totam Iuris Attici explicationem, & cum Romano cõparationem nobis pollicetur, alteram hanc fuisse αἰκίας δίκην scribit, cum quis iniuriarum postulatus excipiebat, actorem ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, & falli viros doctos ait qui aliter accipiunt. Immo vero ipse hac in re turpissime lapsus. Non duæ fuere αἰκίας δίκαι, nec in iudicio apud Atticos ista exceptio locum habebat tum cum causa recepta esset, iam

iam disceptanda. Priusquam reciperetur, hoc est, ut loquebantur ipsi, εἰσαγώγιμος esset, qui arguebat se verberatum ab altero esse, non aliter ad hanc dicam ei intentandam admittebatur, nisi ostenderet, eum quem αἰκίας postulabat ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, auctorem fuisse huius iniuriæ ac priorem cœpisse verberare. Si hoc probasset, & alia nonnulla servasset sine quibus causa non poterat esse εἰσαγώγιμος, tum εἰσήγετο δίκη, introducebatur & recipiebatur iudicanda. Qua de re multa adhuc essent fusius exponenda, si hoc ageremus. Nunquam igitur αἰκίας δίκη recipiebatur, nec erat εἰσαγώγιμος, nisi de veritate constaret intentionis ex parte illius qui querelam hanc instituebat αἰκίας. Scribit & in sequenti capite XLVII. Vir ornatissimus, *αἰκίας & ὕβρεως δίκας re ipsa non fuisse diversas, sed postquam privato etiam iudicio de iniuria agi placuit, αἰκίας δίκην separatam esse ἀπὸ τῆς ὕβρεως δίκης, & τίμημα tamē servatū.* Et hæc ibidē adiicit, se omnia pluribus enarraturum in commentario suo iuris Attici cum Romano collato. Nescio certe quid sit enarraturus, sed si hæc quæ promittit præstabit, scio nihil veri narraturum. Quando hoc factum fuerit an potest narrare,

rare, ut cũ *αἰκίας δίκη* publica primitus esset postea cœperit ad privata iudicia referri? Quãdiu ergo fuit publica, eadem quoque tum fuit cum *γραφῇ ὕβρεως*. Vbi vero facta est diversa, ex eo discrimen inter *δίκην αἰκίας* & *γραφὴν ὕβρεως* exortũ est. Hoc voluit iuris Attici compilator, & eiusdẽ cũ Romano collator: quarũ rerum certum est nullas ab eo dari posse probationes. *Αἰκίας δίκη* semper privatę fuit querimonię, at *ὕβρεως γραφὴ* sẽper publici iudicii, & proinde cuilibet permissa. Toto genere, & iniuriæ inferendæ modo, nõ tantũ & accusandi, distabant. Ridiculũ & illud haud minus quã falsum, *τὸ τίμημα* in *αἰκίας δίκη* servatũ quod antea nimirum habuerit, cũ publicorum iudiciorũ partẽ faceret, quia *τίμημα* propriũ esset iudiciorum publicorũ tantum. Id quam falsum sit, iam supra declaratum. In cap. XLVI. rationem conatur adferre, cur utraque *δίκη*, *αἰκίας*, & *ὕβρεως*, eadem videri debeat. *Vtraque*, inquit, *appellatione iniuriam re factam significabant, veluti si manus illatæ erant: sed actio ὕβρεως erat publica, αἰκίας erat privata.* Videtur omnino sentire, quod etiam alio loco plenius asserit, non aliud inter has duas actiones extitisse discrimen, quam ex ratione agendi, quod una, *αἰκίας* nimirum,

rum privata esset actio, ὕβρεως publica. Vtraque quippe appellatione iniuriam re factam, & manu illatam, significari. Potuit etiam addere, & in corpus acceptam. Sed hac eadem argumentatione τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴ, eadẽ videri posset esse cum αἰκίας δίκῃ, & ὕβρεως γραφῇ. Nam iniuria etiam est, id est, ὕβρις quæ re fit, manu infertur, & in corpus accipitur. Latini quoque definitione *atrocis iniuriæ* comprehenderunt non solum eam qua quis vulneratur, sed etiã qua verberatur. Vlpianus apud auctorem Collationis legum Mosaicarum cum Romanis, titulo 11. de atroci iniuria: *Atrocem autem æstimare solet prætor, idque colligitur ex facto, ut puta si verberatus vel vulneratus fuerit.* Apud Romanos igitur unũ genus idemq; iniuriæ est, & quidem atrocis, vulnerari, & verberari, ut à prætoribus in genere æstimata est atrox iniuria. Duæ tamen sunt species iniuriæ, & diversa pœna utrisque constituta lege duodecim tabularum. Quinimmo verberationem quæ est αἰκία Græcorum, *iniuriæ* appellatione proprie promulgarunt. Pretium verberationis viginti æris esse voluerunt: quæ ossa fregisset in homine libero trecentis æris: in servo centum quinqua-

ginta assibus librariis pœnam taxarunt. Si membrum ruptum foret, talionem esse sanxerunt. Sic enim legenda sunt verba Pauli apud eundem collatorem legum Mosaicarum cum Romanis, eodem titulo quæ prodigiose vulgo corrupta sunt: *Iniuriarum*, inquit, *actio aut legitima est, aut honoraria. Legitima in lege duodecim Tabularum: Qui iniuriam alteri faxit, quinque & viginti æris pœnæ sunto. Qui mēbrū rupsit, talio esto. Qui ossa fraxit, libero trecenti æris, servo centum & quinquaginta pœnæ sunto.* Tam diversa iniuriarum genera, quibus & diversæ pœnæ constitutæ, si quis uteretur argumento & ratione Advocati Parisiensis, posset eadem esse evincere. Et tanto quidem proclivius, quod apud Romanos iniuriarum omnis generis vindicta privata fuerit, quarum nec executio cuiquā dabatur nisi ei qui passus esset iniuriam. Apud Græcos autem τραύματος ἐκ προνοίας dica ad persecutionem publico iudicio faciendam pertinuit, αἰκίας autem privato. Quam tamen utramque iniuriam eandem esse posset aliquis argumentari, quia utraque appellatione iniuriam re factam significabant, veluti si manus illatæ erant. Suprascriptas autē causas αἰκίας & ὕβρεως easdem re ipsa fuisse, quamvis differrent

ferent perſequendi modo, alia ratione probare contendit Advocatus ex Oratione Demoſthenis contra Cononem. In ea dicit Ariſto, potuiſſe ſe agere & iniuriam ſibi factam perſequi, καὶ τῇ τῶν λωποδυτῶν ἀπαγωγῇ καὶ ταῖς τῆς ὕβρεως γραφαῖς. *Nempe quia à Conone & eius filio ſpoliatus erat, in terram deiectus, conculcatus, labia ſibi deſciſſa, oculi ſagillati,* ait tamen, *actionem αἰκίας prætuliſſe, quia erat moderatior, ſiquidem actione αἰκίας non petebatur caput, actione ὕβρεως petebatur, eratque actio publica, αἰκίας privata.* Vt iſta ſunt, videtur exiſtimaſſe, eiuſdem criminis duas fuiſſe Athenis actiones ſive accuſationes proditas. Propter eandem nimirum iniuriam potuiſſe aliquem vel privatam perſequutionem eligere, vel publico iudicio eam rem exequi. Ita ergo cum αἰκία & ὕβρις de eodem genere iniuriæ Græcis diceretur, duplicem quoque fuiſſe viam eius perſequendæ, privato nempe iudicio vel publico. Verum ſi hæc indiſcreta eſſent utriuſque iniuriæ vocabula, quæ dicitur αἰκίας δίκη, poſſet etiam eſſe αἰκίας γραφὴ, & ſimiliter non tantum ὕβρεως γραφὴ nominaretur, ſed etiam γραφὴ αἰκίας. Eadem iniuria quæ αἰκία & ὕβρις appellabatur, modo privato, modo pu-

 blico

blico iudicio vindicaretur, & prout iſta vel illa actio intenderetur, ita interdũ δίκη ὕβρεως interdũ γραφὴ ὕβρεως nuncupari poſſet: item δίκη αἰκίας & γραφὴ αἰκίας. Sic iure Romano non ſolum potuit qui vim ſe paſſum diceret, publica quæſtione de vi experiri, ſed etiã prætor ei dabat actionem, ſi privatam perſecutionẽ eligeret. Itaque eiuſdem βίας & γραφὴ & δίκη eſſe poterat publica exſecutio & privata. At nunquam αἰκίας γραφὴν apud auctores legere eſt, nunquam ὕβρεως δίκην, ita ut δίκη ibi accipiatur pro cauſa privatæ perſecutionis. Non igitur ſolo agendi diſcrimine differunt αἰκία & ὕβρις, ſed reapſe & genere toto inferendæ iniuriæ. Et falſum eſt quod aiunt, ὕβριν, ut proprie à Græcis accipitur cũ ὕβρεως γραφὴ vocatur, ſemper ſignificare iniuriam quę manu infertur. Tametſi hoc eſſet verum ut dixi, non unum tamen genus eſt iniuriarũ quæ manu inferuntur. Alia eſt qua quis tantum verberatur, alia qua etiam vulneratur, oſſe fracto, membro rupto, vel corpore ſciſſo. Et τραύματος γραφὴ cum ſit etiã ὕβρις generaliter hoc nomine ſumpto, longe alia eſt ab αἰκίας δίκη & ab ὕβρεως γραφῇ, cum ὕβρις ſpeciali appellatione ſumitur. Quod autem Ariſto apud Demo-

Demosthenem dicat, actionem αἰκίας se prætulisse γραφῇ ὕβρεως, cum & hanc intẽtare posset Cononi, non ex eo sequitur, eiusdem iniuriæ quæ ὕβρις & αἰκία diceretur, diversos fuisse persequendæ modos iudicio publico & privato: sed cum in eiusmodi inferendis iniuriis paulo excessu facilis fiat transitus de leviore in graviorẽ & atrocem, tot indignis modis tractatũ & male mulcatum à Conone se prędicat ut pro αἰκίας δίκῃ, quæ pugnos solos persequitur, potuerit intendere γραφὴν ὕβρεως. Satis multa quippe cõtumeliosa & iniuriosa dicta factaque passum esse à Conone, ut locus esset τῇ ὕβρεως γραφῇ. Cum hæc essent se tamen maluisse, quasi pugnis tantum cõtusus foret, actione privata super his experiri. Cui autem credibile fiat, eiusdem criminis apud Athenienses duas diversas δίκας institutas & diversas pœnas constitutas, unam quæ capitalis esset qualis fuit ὕβρεως γραφὴ, alteram quæ pecuniaria, ut αἰκίας δίκη? Ita enim in eadem oratione præ se fert Aristo, cũ ipse inclinaret ad vindicandam iniuriam criminali & publica persecutione; persuasum se esse ab amicis civiliter potius agere & eligere actionẽ αἰκίας privatam. Οὕτως ἐποίησα, inquit, ut amici consilium dabant, καὶ δι' ἐ-
 κείνους

blico iudicio vindicaretur, & prout ista vel illa actio intenderetur, ita interdũ δίκη ὕβρεως interdũ γραφὴ ὕβρεως nuncupari posset: item δίκη αἰκίας & γραφὴ αἰκίας. Sic iure Romano non solum potuit qui vim se passum diceret, publica quæstione de vi experiri, sed etiã prætor ei dabat actionem, si privatam persecutionẽ eligeret. Itaque eiusdem βίας & γραφὴ & δίκη esse poterat publica exsecutio & privata. At nunquam αἰκίας γραφὴν apud auctores legere est, nunquam ὕβρεως δίκην, ita ut δίκη ibi accipiatur pro causa privatæ persecutionis. Non igitur solo agendi discrimine differunt αἰκία & ὕβρις, sed reapse & genere toto inferendæ iniuriæ. Et falsum est quod aiunt, ὕβριν, ut proprie à Græcis accipitur cũ ὕβρεως γραφὴ vocatur, semper significare iniuriam quę manu infertur. Tametsi hoc esset verum ut dixi, non unum tamen genus est iniuriarũ quæ manu inferuntur. Alia est qua quis tantum verberatur, alia qua etiam vulneratur, osse fracto, membro rupto, vel corpore scisso. Et τραύματος γραφὴ cum sit etiã ὕβρις generaliter hoc nomine sumpto, longe alia est ab αἰκίας δίκῃ & ab ὕβρεως γραφῇ, cum ὕβρις speciali appellatione sumitur. Quod autem Aristo apud

Demosthenem dicat, actionem αἰκίας se prætulisse γραφῇ ὕβρεως, cum & hanc intẽtare posset Cononi, non ex eo sequitur, eiusdem iniuriæ quæ ὕβρις & αἰκία diceretur, diversos fuisse persequendæ modos iudicio publico & privato: sed cum in eiusmodi inferendis iniuriis paulo excessu facilis fiat transitus de leviore in graviorẽ & atrocem, tot indignis modis tractatũ & male mulcatum à Conone se prędicat ut pro αἰκίας δίκῃ, quæ pugnos solos persequitur, potuerit intendere γραφὴν ὕβρεως. Satis multa quippe cõtumeliosa & iniuriosa dicta factaque passum esse à Conone; ut locus esset τῇ ὕβρεως γραφῇ, Cum hæc essent se tamen maluisse, quasi pugnis tantum cõtusus foret, actione privata super his experiri. Cui autem credibile fiat, eiusdem criminis apud Athenienses duas diversas δίκας institutas & diversas pœnas constitutas, unam quæ capitalis esset qualis fuit ὕβρεως γραφὴ, alteram quæ pecuniaria, ut αἰκίας δίκη? Ita enim in eadem oratione præ se fert Aristo, cũ ipse inclinaret ad vindicandam iniuriam criminali & publica persecutione; persuasum se esse ab amicis civiliter potius agere & eligere actionẽ αἰκίας privatam. Οὕτως ἐποίησα, inquit, ut amici consilium dabant, καὶ δὴ ἐ-

κείνυς ἰδίαν ἔλαχον δίκην, ἥδισα ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θανάτῳ κρίνων τουτονί. Ex quibus constat, ὕβρεως pœnam fuisse capitalem, cum αἰκία pecunia tantum multaretur. Ita non solum agendi ratione & pœna, sed etiam nomine criminis & genere differunt αἰκία & ὕβρις speciatim ac propriè sumpta. Iure quidem Romano certum est, *de omni iniuria eum qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter*, ut est in Inst. IV. Tit. eodem. Apud Atticos aliud moris & iuris fuit. Præterea sive criminaliter ageret, sive civiliter is, qui iniuriam erat passus, idem genus iniuriæ utramque actionem admittebat, non mutato nomine nec genere delicti. At cum actio αἰκίας privata sit & civilis, nunquā ὕβρεως δίκη etiā vocitatur. E contrario cum capitalis sit & publica accusatio sive γραφὴ ὕβρεως, nunquā αἰκίας γραφὴ pro ea dicitur. Addit disertus causidicus, *pulsari simpliciter & verberari tam ad αἰκίας quam ad ὕβρεως δίκην pertinere.* Nō inde sequitur, ὕβριν speciali notione sumptam eandē esse cum αἰκίᾳ. Multa alia habet ὕβρις specialiter sumpta quæ non cadunt in αἰκίαν sive simplicem verberationem, ut paulo post dicturi sumus. *Aliud erat*, inquit, *si quis non contumeliæ faciendæ causa, sed alio animo, occi-*

dendi

dendi puta, vulnus alicui inflixerat. Id enim ad φονικοὺς νόμους pertinebat. Hoc quidem verum, & tale vulnus vel vulneratio proprie appellebatur τραῦμα ἐκ προνοίας. Quod non ad ὕβρεως genus est referendum. Qui enim vulnerat ut occidat, nihil nisi cædem cogitat. Qui vero contumeliæ causa aliquem cædit, dum sæpe repetit ictus, non raro evenit ut plagis deficiat is qui verberatur. Hoc τραῦμα simpliciter appellatur, non τραῦμα ἐκ προνοίας. De quo intellexit Demosthenes in oratione contra Cononē, ubi tres species ὕβρεως enumerat, τραχηλιάν, αἰκίαν, & τραῦμα. Quæ delicta ita inter se affinia fuere & cognata, ut facilis ab uno ad alterum parvo excessu detur transitio. Hinc pro atroci iniuria apud Ulpianū habetur loco iam supra citato, si quis verberetur aut vulneretur. Non possum autem assentiri viro doctissimo, qui inter iniurias leviores reponit verberationem, inter atroces vulnerationem. Vel simpliciter verberatus atrocē patitur iniuriam, quæ tamen vel plus vel minus atrox intelligitur pro conditione personæ, vel modo quo quis verberatus est. Etiā locus in quo facta est iniuria, & locus vulneris, augent atrocitatem iniurię, si oculus percus-

 sus

ſus ſit, ſi in foro, in theatro, in conſpectu prætoris iniuriam aliquis paſſus ſit. Sed hæc non agimus hoc loco. Atrox iniuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus, Inſtitut. IV. Tit. eodem. Idem eſt quod Ulpianus dixit apud collatorem legum Moſaicarum, prætorem æſtimare ſolere an atrox ſit iniuria, & id colligi ex facto, ſi verberatus vel vulneratus ſit. Utrumque complexus eſt Paulus in eadem collatione, cum dixit, fieri iniuriam in corpore dum cædimur. Nam & qui verberatur *cædi* dicitur, & qui vulneratur. *Cædes* pro ſimplici verberatione ſæpe etiam latine accipitur, ut notamus alibi. Eſt igitur & vulnus quod contumeliæ cauſa infligitur, dum aliquis ita excedit in verberando, ut vulneret; ſæpe etiam occidat plagis contuſum, vel in loco χυρίῳ percuſſum. Hæc vulneratio contumeliæ cauſa facta, non occidēdi animo, etiam publicæ fuit apud Græcos accuſationis, & quæ ſubſcriptionem criminis haberet, id eſt, γραφὴν, ut ex Demoſthene loco ſupra citato conſtat: τραύματος πάλιν εἰσὶ γραφαί. Non dicit, τραύματος ἐκ προνοίας, cum intellexerit de eo vulnere quod infertur ab eo qui aliquō verberandi tan-
tum

tum in contumeliam animum habet. Oratio est apud Lysiam περὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nec illud unquam omitti solet, ἐκ προνοίας, cũ quæstio est de vulnere occidendi causa illato. Apud Pollucem scribendum est. lib. VIII. cap. VI: Γραφαὶ εἰσὶ φόνου καὶ τραύματος, καὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nunc igitur tandem aperiendum, quid sit ὕβρις apud Atticos, ex qua ὕβρεως γραφὴ competit talem iniuriam passo. Id facile intelligemus, si ponamus, quod non sit ex variis iniuriarũ formis quæ ad unum genus referuntur, tam apud Græcos quam apud Latinos. Videamus primũ de Græcis. In causa contra Cononem Aristo male mulcatus, & indignis modis tractatus, dubitavit, utrum simpliciter αἰκίας cum eo ageret, an vero ὕβρεως. Tres ibi enumerat ὕβρεων species quarum nulla coincidit in illam speciem cuius γραφὴ instituta erat Athenis. Eæ sunt κακηγορία, αἰκία & τραῦμα. Maledictio, verberatio & vulneris inflictio. Quarum trium iniuriæ generum suę fuere δίκαι & γραφαὶ propriæ ac peculiares: duarum priorum, δίκαι, quia pecuniariæ ac privatæ: τραύματος vero γραφὴ, quia publica fuit huius criminis subscriptio. Qualis igitur illa ὕβρις fuit, cuius peculiaris γραφὴ in Attico fo-

ro recepta est, & quæ re ipsa præter agendi modum ὑπὸ τῆς αἰκίας differebat? Αἰκία, ut iam dictum est, simplex fuit verberatio, & propter huiusmodi verberationem αἰκίας δίκη introducta. Cum igitur non simpliciter verberatus esset Aristo à Conone, sed indignis acceptus & variis contumeliæ modis, utpote vestibus exutus primo, deinde nudus prostratus & per lutum tractus, pedibus conculcatus, convitiis proscissus, labio discisso, & oculis præ suggillatione occlusis relictus, ideo ὕβρεως γραφῇ contra Cononem experiri destinaverat, nisi amici suasissent potius αἰκίας δίκην eligere, quæ intenditur verberationis simplicis causa. Hæc igitur maxima fuit αἰκίας & ὕβρεως differentia sic proprie dictæ. Quam & Grammatici & interpretes Rhetorum Atticorum ità clàre explicant, ut mirer, non eos inspectos nec consultos fuisse ab egregio Advocato. Suidas, ὕβρις, ἡ μετὰ προπηλακισμοῦ καὶ ἐπηρείας, αἰκία δὲ πληγαὶ μόνον. Ammonius de vocum differentiis, Αἰκία καὶ ὕβρις διαφέρουσιν. Αἰκία μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἄνευ προπηλακισμοῦ πληγαί. Cum igitur solæ inferuntur plagæ, & verbera nuda procedunt, non est ὕβρις, sed αἰκία: si accedat προπηλακισμὸς, id ὕβρις vocatur, unde ὕ-

ὕβρεως γραφή. Quid est προπηλακισμός? Ea omnia quæ narrat se passum esse à Conone Aristo in Oratione Demosthenis, quęque supra iam exposita sunt. Unde & προπηλακίζειν dictum esse volunt, ut etiam sonus indicat, ἀπὸ τοῦ πηλῷ ἐπιχρίεσθαι τὰ πρόσωπα τῶν ἀτιμίαν καὶ ὕβριν καταψηφιζομένων, ὡς ἀρτίως ἀσβόλῳ χρίουσι. *Quod cœno oblinerentur ora & facies illorum qui ignominiæ condemnati essent, ut nunc fuligine solent denigrari.* Cum igitur contumeliæ causa aliquis ita alterum tractat & accipit, ut in lutum propellat, & cœno inquinet, aut fuligine oblinat, aut aliis modis contumeliosis & ὑβριστικοῖς afficiat, προπηλακίζειν dicitur, & προπηλακισμὸς eiusmodi ὕβρις vocatur, cuius γραφὴ apud Atticos dabatur publica. Hanc *iniuriam contra bonos mores*, Romani nuncuparunt. De qua ita Paulus lib. V. Receptarum sententiarum, hoc titulo, *Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto, aut qualibet sorde aliquem perfuderit, cœno, luto obliniverit.* additque, *graviter in eos animadverti solere.* Ideo apud Atticos huius generis iniuriæ quam ὕβριν proprie vocarunt, γραφὴ data est & publicis iudiciis accensita. Et merito sane. Iracundiæ cuius primos impetus in potestate nostra non habemus, ignoscen-

cendum putarunt, si quis eo animi motu
impulsus, aliquem iratus verberaverit,
nec ultra progressus sit. Ideo αἰκίας δίκην
privatam esse tantum voluerunt, & con-
demnationẽ eius pecuniariam. Cum ve-
ro ad verbera quis adiicit varios contu-
meliæ modos, ut illi sunt, quos ex De-
mosthene exposuimus, & de quibus agit
Paulus, graviore id facinus pœna castigã-
dum esse censuerũt; quatenus non ex ira-
cũdiæ solius impulsu ad iniuriam facien-
dam & contumeliam adducitur qui *talia*
committit; sed ex insita quadam petulan-
tia & improbitate vel impuritate morũ,
quam Græci βδελυρίαν vocant, id *facit*.
Quodcunque igitur factum contumelio-
sum, præter verbera quo alicuius dignitas
læditur, προπηλακισμοῦ nomine potest veni-
re. Grammatici, προπηλακισμὸς, ὕβρις.
Iam ad Latinos veniamus, ut ex eorum
definitione iniuriæ, & modorũ eius enu-
meratione, colligamus, quænã ex his spe-
cies Græcorum ὕβρει respondeat. Auctor
librorum ad Herennium, *Iniuria est*, in-
quit, *quod aut pulsatione corpus, aut convitio*
aures, aut turpitudine vitam alienum violat.
Convicium est κακηγορία Græcorum, pul-
satio αἰκία, ergo turpitudo quo vita ali-
cuius violatur ad ὕβριν Græcorum, qui &
προπη-

προπηλακισμὸς dicitur, pertinet. Paulus similiter definit iniuriam fieri vel *in corpore dum cædimur, vel verbis dum convitium patimur, vel cum dignitas læditur.* Idem est quod dixit auctor ad Herennium, *aut turpitudine vita alicuius violatur.* Deinde pro exemplo subiungit Paulus, *veluti, cum matronæ vel prætextato comites abducuntur.* In hac abductione comitũ quæ matronæ fit, vel prætextato, προπηλακισμὸν esse & ἐπήρειαν cõstat. Nam & ἐπηρείας meminit Suidas, in definitione ὕβρεως proprie appellatæ. In corpore etiam fit προπηλακισμὸς sive ὕβρις Græcorum, sed alio modo quam pulsatio, quæ non progreditur ultra simplicem verberum ictum. Cum raptatur, vexatur, trahitur per lutum, προπηλακισμὸς est. Apud Dionysium προπηλακισθέντες εἰς τὸ σῶμα. Alio loco lib. IV. virginum licentiosam contrectationem προπηλακισμὸν appellat, & ὕβριν stuprum illatum matronis. ὕβρεις δὲ ἐμοὶ τίνας συνοίδασιν εἰς γυναῖκας γαμέτας, ἢ προπηλακισμοὺς εἰς θυγατέρας παρθένους, ἢ ἄλλην τινὰ περὶ σῶμα ἐλεύθερον ἀκολασίαν; Hæc omnia ὕβριν Græcorum declarant, & quantum distat ἀπὸ τῆς αἰκίας ostendunt. Certe Philosophus προπηλακισμὸν vocavit quæ ὕβρις est μετὰ προπηλακισμοῦ vel ὕβρις specialiter accepta, in IV. Ethic. Eude-

Eudemiorum cap. 11. ubi quæ per violentiam committuntur enumerans, αἰκίαν & προπηλακισμὸν & κακηγορίαν recenset. & προπηλακισμὸν posuit pro ea quæ specialiter Atticis ὕβρις appellabatur, & cuius erat γραφή. Τὰ δὲ βίαια, οἷον αἰκία, δεσμοὶ, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. *Contumeliam* vulgo reddunt, sed minus generale est hoc nomen, & ad eam iniuriā quæ verbis fit magis proprie restringitur apud Latinos, cum προπηλακισμὸς in corpore fiat, & contumeliæ quidē causa. Auctor Rhetoricę ad Alexandrum, qui non est Aristoteles, ὕβριν nominavit in ea speciali significatione, qua ὕβρεως γραφὴ nota fuit Atticis, & προπηλακισμὸς Aristoteli usurpatur. Sic enim ὕβριν definit lib. II. cap. II. Ἔστι γὰρ ἡ ὕβρις τὸ βλάπτειν, καὶ λυπεῖν ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ. *Iniuria est lædere, vel dolore afficere aliquē iis rebus quæ contumeliam sic ei qui ea patitur inferant, non ut aliquid ipsi sit præter id quod habet, sed ut ipse voluptatem capiat.* Hęc ὕβρις quæ fit sola animi gratia & ut voluptatem ex ea re capiat qui eam facit, alia est ab αἰκίᾳ. Nam sæpe iratus verberat, id est, αἰκίζει quem postea pœnitet verberasse. Sæpe etiam αἰκία ab eo perpetratur qui aliquid

auferre vult ab invito ut sibi habeat, quod abest longe à definitione ὕβρεως, ab auctore Rhetoricæ posita, οὐχ ἵνα τι γίνηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο. Ita Aeschines apud Comicum lenonem verberat, αἰκίζει, ut ei eripiat virginem quā habebat. At ὑβρίζων libidini tantū indulget ac vitio suo. Unde addit idem auctor, ὑβριστὰς maxime esse iuvenes ac divites, qui præ cōtēptu aliorum quos infra se esse putant, & dum se superiores haberi volunt, animi gratia ad contumeliam faciendā incitantur. Αἰκία apud eundem auctorem aliud est quam ὕβρις, quamvis ὑβρίζειν etiam dicatur qui αἰκίζει, ut lib. I. cap. XII. ὅταν τι ποιῶσιν ἀδικηθῇ τις, οἷον εἰώθει καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν, οἷον εἴ τις εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσαιτο. Sed lib. II. inter ὀδυνηρὰ & φθαρτικὰ reponit θανάτους καὶ αἰκίας. At ὕβρις sive προπηλακισμὸς non est semper corporis φθαρτική, sed dignitatē potius lędit & existimationi nocet. Unde & προπηλακίζειν mulieres ab Euripide solitas dicit Aristophanes, quia omni occasione de iis male loqui consueverat. Cœno aliquē per lasciviam & petulantiam perfundere, fuligine oblinere, titionibus sopitis frontē eius scribere, ad ὕβριν de qua nunc agimus, seu προπηλακισμὸν referēda sunt, non ad αἰκίαν. Si quando & corpori iniuria inferatur

feratur per προπηλακισμὸν, non φθαρτικὴ eſt corporis. Nā illa quæ dixi contumelioſa, in corpore patimur, non tamē corpus perdunt. Illatione etiā ſtupri ὕβρις fit & προπηλακισμός. Nā & ὕβριν etiam de ſtupro dixerūt. Sed hæc alterius loci ſunt, & otii maioris. Hoc tātū hic voluimus docere cōtra Iuriſconſultum Pariſienſem, aliud fuiſſe in foro Attico ὕβριν, aliud αἰκίαν, & iſta duo non tantum agendi modo differre, ſed etiam re ipſa, & toto genere. Quod ὕβριν proprie appellatā cū προπηλακισμῷ & ἐπηρείᾳ fieri ſcribit Suidas, plura ſignificat iſtud verbum ἐπηρεία, inter alia & βίαν. Vnde & ἐπηρεάζειν Heſychio, βιάζειν. Et ſane hæc ὕβρις plerunque violat corpora, & vim infert, cū adiunctis multis aliis contumelioſis factis dictiſve, quæ non habet αἰκία, quæ intra ſolam verberationē conſiſtit. Atticis ἐπηρεασμὸς eſt, cum ita alicui adverſamur, ut nolimus ab eo fieri quod facere cupit, & omni modo ne faciat impedire ſatagimus, cui cōtraria eſt χάρις & gratificatio. Vnde illa apud Ariſtotelē lib. de Republica, III. cap. XVI. οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι ποιεῖν. *per odiū & gratiam.* Nā propter odiū adverſamur aliorū voluntatibus & refragamur, per gratiam favemus iiſdem & ſuf-

& suffragamur. Hoc sensu ἐπήρεια apud Atticos antiquos ponitur. Aliud est ἐπήρεια, quæ cum προπηλακισμῷ iungitur in definitione ὕβρεως. Recẽtiores Attici ἐπήρειαν pro calumnia usurparunt, & criminatione, & obtrectatione. Vt ex his Pollucis apparet lib. VIII. cap. VI. καὶ τὸ ὄνομα συκοφάντης, καὶ ἐργολαβῶν, καὶ ἐπηρεάζων, καὶ ὁ τὰ ψευδῆ μαρτυρῶν. Ita plane accipitur apud Matthæum cap. V. vers. XLIV. καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Vbi recte vetus interpres, *& orate pro persequẽtibus & calumniantibus vos.* Τὸ διώκειν proprium est eorum qui alios litibus & accusationibus persequuntur. Et recte hæc duo coniunguntur, ἐπηρεάζειν, & διώκειν. Quocumq; modo aliquẽ insectari, & rebus alicuius adversari, hæc vox ἐπηρεάζειν significat, ut ex Aristotele docuimus. Diversã habuisse olim notionem à calumnia vel criminatione ostendit auctor Rhetoricæ ad Alexandrũ, qui tria enumerat quæ odium pariunt, ὀργὴν, ἐπηρεασμὸν, καὶ διαβολήν. *Iram, adversationem, & calumniam.* Sed calumnia cum προπηλακισμῷ, in iniuria determinanda quæ ὕβρις Græcis dicitur, parum convenit. Pro qualibet insectatione ἐπήρεια ibi intelligenda est. At

περιπηλακισμὸς, ex vi nominis, eam ὕβριν denotat quæ *iniuria contra bonos mores* à Paulo vocatur, leg. 1. D. de extraordinariis criminibus, quæ habetur lib. v. Receptarum sententiarum eiusdem Pauli, Tit. de iniuriis. Πηλὸς, est cœnum, vel lutum, unde πήλαξ luto oblitus, ut à πλοῦτος, πλούταξ, & similia. Inde πηλακίζειν, & περιπηλακίζειν luto inquinare vel cœno aliquem perfundere. Hæc fuit proprie ὕβρις Græcorum, cuius accusatio erat publica. Vnde & περιπηλακισμὸς ὕβρις à Grammaticis exponitur, & vice versa, ὕβρις περιπηλακισμός. At αἰκία nullum habet περιπηλακισμὸν, sed simplicem verberationem. Atque hæc hactenus, & de his iam nimis longas duximus Iliadas.

CAP. X.

Confirmata Salmasii sententia de stellionatu, similem fuisse Graecorum εἰσαγγελίᾳ. Accusatio nulla sine crimine. Crimen & accusationem interdum esse idem. Καταλύειν τὸ δῆμον, *recte à Salmasio Latine reddi concutere imperium populi. Ita Ciceronem dixisse, concutere rempublicam. Quatere quassare, percutere, decutere, & excutere, quo sensu poni consueverint apud Latinos. Quid sit proprie* δίκη, ἀγὼν, ἀμφισβήτημα, τύπος. Δίκην *non esse actionem, nec iudicium, nec accusationem sed causam.*

SI Salmasius scripsisset, εἰσαγγελίαν Attici fori fuisse dissimillimã stellionatui fori Romani, in contrariam concessisset sententiam Parisiensis Advocatus, & hodie eam propugnaret opinionem quã impugnandam heic suscepit. *Quæ esset,* inquit, εἰσαγγελία *in foro Attico, video doctissimos viros non satis certo tradere. Qua de re multa dicimus in commentario nostri Iuris Attici.* Sed quando veniet avis illa? Vere suo, tempore suo. Ἐλθὲ ἐλθὲ χελιδὼν, καλὰς ὥρας ἄγουσα, καὶ καλοὺς ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ γαστέρα λευκὴ, ἐπὶ νῶτα μέλαινα. Hæc erit comparatio Iuris Attici & Romani,

quam iubemur expectare. Interim dũ illa venit, iubet nos cavere ne existimemus εἰσαγγελίαν pro stellionatu acceptam. Cur hoc? *Quia*, inquit, *εἰσαγγελία non est criminis nomen, sed accusationis*. O delicatum acumen! Facetum hoc sane, ut nihil supra. An ulla accusatio est, ubi crimen non est? Quinimmo vel *criminis* appellatione intelligitur apud Romanos accusatio. Vnde in optimis Glossis *crimen* exponitur ἔγκλημα, & διαβολή. *Criminalia*, ἐγκληματικά. *Criminator*, διάβολος. Aliæ Glossæ: ἔγκλησις, *criminatio, accusatio*. Stellionatus *accusationem habere*, dicitur in leg. III. D. de stellionatu: *Stellionatus, vel expilatæ hæreditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica*. Ergo & εἰσαγγελία, hac in re convenit cum stellionatu, quam vir Iuris Attici peritissimus *accusationis* nomen vult fuisse, non *criminis*. Si Salmasio aliud agenti vel dormitanti hoc dicere in mentem venisset, quam acerbe somnium istud ei decuteretur ab Advocato quondam amico? Εἰσαγγελία accusatio est, non certi criminis, sed cuiuscunq; delicti nomine carentis, atq; eorũ ἀδικημάτων, quæ Latini Rhetores *inscripta maleficia* appellarunt. An *stellionatus* appellatio crimen aliquod

sive

ſive delictum certum denotat, de quo poſſit dicere, hoc & hoc delictum iſto nomine proprie eſſe nuncupatum? Definiunt Iuriſconſulti *ſtellionatum*, *eſſe fraudem omnem atque impoſturam quæ propriam ſignificationem non habet, & in proprium delicti nomen non cadit, ut ſcribitur* leg. VII. π. I. D. ad Turpillianum. Si quis nunc huic definitioni ſtellionatus contra comparet quod de εἰσαγγελίᾳ Græci ſcribunt, eſſe accuſationem τῶν ἀγράφων ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ νόμοι, ἀδικῶν δέ τις ἁλίσκεται ἢ ἄρχων ἢ ῥήτωρ, εἰς τὴν βουλὴν εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ, an poterit aliter opinari, quam εἰσαγγελίαν Græcorum, ſimilem eſſe *ſtellionatui* Latinorum? In eo quod præcipuum eſt ad affinitatem accuſationis hæc duo conveniunt, quod ſtellionatus accuſatio competit in illis delictis ac fraudibus quibus lex proprium nomen non impoſuit, & ſimiliter εἰσαγγελία δίδοται, id eſt, hæc accuſatio quæ εἰσαγγελία Græce dicitur, adverſus illos qui ea admiſerunt delicta de quibus nullę leges ſcriptę ſunt, quæ ἄγραφα ἀδικήματα Græci appellant, Latini *inſcripta maleficia*. At ſtellionatus, inquit, publicum non erat crimen, εἰσαγγελία autem, teſte Harpocratione,

δημοσίας δίκης ὄνομα fuit. Numquid hoc prohibere poteſt ſimilitudinem, & affinitatem, quæ inter has duas accuſationes intercedit? Iniuriarum actio non eſſet eadem quæ ὕβρεως γραφὴ Græcis appellatur, cum hæc publicorum iudiciorum fuerit apud Græcos, iniuriæ perſecutio privata apud Latinos. De ſtellionatu iudicium non fuit publicum, ſane nec privatũ, ſed extraordinarium, & tanto propius ad publica accedebat iudicia. Doctiſſimus Advocatus hic ſcribit ſe dixiſſe quid eſſet ſtellionatus tã in foro Romano quam in foro Attico, lib. 1. de rerum iudicatarum auctoritate. Ibi notat, omnes κακοτεχνίας & κακουργίας cedere in crimẽ ſtellionatus. Fuit ſane & ſpecialis κακοτεχνίου δίκη, in foro Attico ita legibus inſtituta, ſed ad ſtellionatum ea non pertinet, cum nomen habeat proprium lege impoſitum. Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας ἣ κακοτεχνίου δίκην φησὶν εἶναι. Nec dicit qualis illa δίκη fuerit, aut de qua re conſtituta, vel de quo genere maleficii. Perperam doctus Advocatus κακοτεχνιῶν δίκην appellat, quaſi de pluribus maleficiis, vel malis artibus ea competierit accuſatio. Certũ genus κακοτεχνίου ſpectabat, quod non dixit Pollux quale eſſet,

ſet, ſed Harpocration id explicavit qui κακοτεχνίου δίκην, contra falſum teſtimonium dicentes datam ſcribit. Et apud eum legendum eſt, κακοτεχνίου δίκη, non κακοτεχνιῶν, ἣν οἱ ἑλόντες τῶν ψευδομαρτυριῶν αὐτὴν ἐδίδοσαν. Et ſane ipſe Pollux meminit κακοτεχνίου δίκης, ſtatim poſt mentionem factam ψευδομαρτυριῶν, & λιπομαρτυρίου. At ſtellionatus κακοτεχνιῶν omne genus ſive κακουργιῶν comprehendebat, de quibus nominatim lex nulla fuiſſet ſcripta. *Si quis impoſturam*, inquit Ulpianus, *fecerit, vel colluſionem in necem alterius, ſtellionatus poterat poſtulari.* Et addit ſtatim, *generaliter deficiente criminis titulo, hoc crimen locum habere, nec opus eſſe ſpecies enumerare.* De εἰσαγγελίᾳ quoque Græci notant, περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ νόμοι, ἐάν τις ἀδικῶν ἁλίσκηται, εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ. De omni ἀγράφῳ ἀδικήματι eam inſtitutam actionem iidem affirmant. Et ſic haud minus generalis eſt εἰσαγγελίας accuſatio quam ſtellionatus. Omnis κακουργία, omnis κακοτεχνία, per eam in iudicium venire poteſt, de qua lex nulla nominatim lata fuerit. Nam præter illam publicam εἰσαγγελίαν, quæ ſola crimina publica vindicarunt, alia etiam fuit privata eorum criminum quorum nullus foret

titulus, & omnes omnino κακώσεις, id est, κακεργίας, sive κακοτεχνίας complectebatur. Harpocration, ἑτέρα ἢ εἰσαγγελίας λέγεται ἐπὶ κακώσει. Id est, ἐπὶ κακεργίαις, sive κακοτεχνίαις. Nam κάκωσις etiam maleficium significat. Hesychius: Κακοῖ, κακεργεῖ. Malim tamen legere: ἐπὶ κακεργίαις. Nam alias κακώσεως δίκη peculiaris fuit, & ob maletractatione͂ uxoribus dabatur contra maritos, & natis contra parentes, quæ nihil pertinent ad εἰσαγγελίαν, quia nomen habent. Κακεργίαν autem esse stellionatum, è glossis veteribus sumpsit vir doctissimus, qua voce non solum κακοτεχνίαν Græci vocarunt, sed omne maleficium, quod non solum mala arte fit, sed etiam vi. Vt κακοῦργοι etiam pro latronibus, & sicariis poni solent Græcis. Sed iam descendamus ad illud ipsum quod ansam videtur præbuisse doctissimo Advocato huius capitis conscribendi. Nimirum ut carperet interpretatione͂ Salmasii horum verboru͂ Latinã, καταλύειν τὸ δῆμον. Inter alia crimina ἄγραφα, propter quæ in delinquentes hoc iudicium reddi solebat τῆς εἰσαγγελίας, adversus Rhetores καταλύοντας τὸ δῆμον etiã reddebatur. Salmasius vertit, *concutere imperium populi*. Quod vir doctus rectũ negat,

negat, cũ sit, inquit, *democratiæ statum dissolvere atque eversum ire*. Primum per δῆμον melius reddi vult *democratiæ statum*, quam *populi imperiũ*, ut Salmasius Latine vertit. Hæc nimia est, vitilitigatio: sed quia Advocatis familiaris est, feramus: nihil præter solitũ fecit. Valerius tamen lib. III. c. VII. *imperium populi Romani prodere* dixit. Quid autẽ δημοκρατία, *nisi populi imperiũ?* Immo Salmasius, eodem loco qui carpitur, δῆμον quoque δημοκρατίαν interpretatus est. Sic enim ibi scripsit totidem verbis p. DXC. τῶν τὸν καταλυόντων τὸν δῆμον, *vel, ut in aliis legitur*, τὴν δημοκρατίαν. interrogare liceat Advocatum an putaverit, Salmasiũ non intellexisse verba illa Græca καταλύειν τὸν δῆμον, nec scivisse quo sensu Græci καταλύειν usurparent, cum populi *imperium concutere* reddidit? An aliquis est tam Græcæ linguæ ignarus, qui non teneat vim istius verbi quid significet? Et Salmasius hoc ignoraverit? Duas tamen ferme paginas impendit Advocatus, ut hanc eius interpretationem sugillaret. Salmasium non nescisse quid significarent illa Græca, vel ipso teste Advocato convincam. Nam paulo infra fatetur, quandoq; non male interpretari qui vertat, *populi maiestatem imminuere*.

Atque ita etiam ipſo fatente Salmaſius Græca illa expreſſit; *Vt contra eos dabatur, qui populi imperium concuterent, & maieſtatem eius imminuerent.* Eo igitur res redit, ut quid eſſet καταλύειν τ δῆμον, Salmaſius calluerit, ſed *concutere* Latinum quam ſignificationem haberet, non intellexerit, utpote qui idem eſſe voluerit Latine *concutere* quod Græcum καταλύειν. Ad hanc igitur lineam pugnemus, & oſtendamus Advocato, non tam harum rerum eum eſſe peritum quam fori ſui. A priori *concutere* idẽ omnino eſt, quod convellere & evertere; quia quæ proſternuntur, prius concutiuntur, ut illa quæ ſolo fixa hærent, everti non poſſunt niſi concuſſa. *Decutere* eſt deiicere. *Excutere*, eiicere. *Quatere foras*, pro eiicere, apud Comicum in Eunucho.

--- quatietur certe cum dono foras.

Ad quem locum notat Donatus, *vide quam contumelioſum dictum ſit, quatietur foras, vel verberibus impelletur, non expulſione, ſed detruſione.* Inde poëtis, *quatere oppida bello*, id eſt, evertere, quia prius quatiuntur ariete, & aliis machinis, ut evertantur. Virgilius 11. Aeneid.

--- magnoque emota tridenti,
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus urbẽ
Eruit. Qua-

Quatit emota, id est, subvertit. Alioquin movere & vibrare tantū significat, ut *quatere alas, quatere hastā*, & similia multa apud eumdē poëtā. *Quassa olla* Plauto est fracta. Frequentativū ab eo factū *quassare*, duplicē quoque habet apud auctores significationem, movendi, & evertendi, sive dissolvendo, rumpendique. Vt *quassare ferulas, quassare caput, quassare lilia*. At *quassata vasa* Lucretio sunt dissoluta, & fracta, lib. III.

Nunc igitur quondam quassatis undique vasis
Diffluere humorem.

Quassatum calicem, & rupto poscentem sulfura vitro, dixit Satyricus. Inde nostrum *quassare*, vel *cassare*, de vitreo calice cum frangitur. Et apud Virgilium aliquot locis *quassatæ* naves, ut & apud Liviū solutis cōpagibus rimosę, & inutiles ad navigandū:

Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.

Compositum *percutere* duo etiam designat, & simpliciter ferire, ut *malam alicui percutere*, & feriendo aliquem prosternere, id est, occidere. Sic apud Suetonium in Caligula, *hostem cominus sæpe percussit*. Et alibi passim apud auctores. Vndę & *percussores*, dę homicidis, & sicariis.

riis. Optimæ Glossæ : *percussor, κροτα-φιστής, σφάκτης.* *Concutere* idem fere quod simplex *quatere*. In his rebus quæ possunt moveri sine dissolutione aut eversione, idem est quod simpliciter vibrare vel agitare, ut *quatere* & *concutere hastam*, *concutere undantia lora*, *concutere arbores* ut fructus maturi decidant, & in similibus. Vbi vero per rei naturam quę quatitur vel concutitur, vix fieri potest quin concussa & quassata dissolvatur aut evertatur, tum dissolvendi ferme & evertendi habet significationem. *Concussæ cautes, & acuto in murice remi Obnixi crepuere*, partem cautium avulsam significat, & in reliqua instar muricis acuti remos obnixos crepuisse. Idem Virgilius de Hercule qui speluncam Caci prostravit.

--- Concussit & imis
Avulsam solvit radicibus.

Unde & *concuti funditus urbem* alio loco dixit.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.

Hæc & similia cum legisset apud auctores Latinos Salmasius, putavit non inscite Græca illa Rhetorum Atticorum

κατα-

καταλύειν τὸ δῆμον, reddidit *concutere imperiũ* populi vel *concutere statum* Democratiæ. Nã & Cicero eodẽ ferme sensu, *concutere rempublicã*, in Philippica III. *Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui gratia, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut remp. concutere posset, evertit.* Valerius lib. VI. cap. I. *Concussum & labentẽ civitatis statũ* dixit. Tametsi peccasset Salmasius ita vertendo, cũ perpusillum sit peccatum, non tot verbis nec tã ambitiose debuisse videtur exagitari, ab eo præsertim qui amicus esset. Quod autẽ negat, εἰσαγγελίαν Græcis esse nomẽ criminis, profecto non est criminis certi appellatio, ut neque etiam stellionatus in foro Romano. Nam illa vox accusationẽ continet omniũ omnino criminũ quæ titulo carent, ut Græcis etiã εἰσαγγελία est accusatio ἀγράφων omniũ ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἔστι νόμος. Nec dubitãt Græci εἰσαγγελίαν ὄνομα δίκης interpretari, haud minus quã de aliis quibuslibet criminibus, tam privatis quam publicis. Αἰκία illis dicitur εἶδος δίκης, τραῦμα ἐκ προνοίας, ὕβρις, & ἰδιωτικὰ δικῶν ὀνόματα vocant quæ iudiciis privatis disceptantur, δημοσίας δίκας quæ ad publica iudicia pertinent. Idem ergo & de εἰσαγγελίᾳ dixerunt, esse δημοσίας δίκης ὄνομα. Quid est δίκη in talibus lo-

loquutionibus, aut quomodo Latine reddi debet? Non est *iudicium*, ut quibusdam placet. Nam εἰσάγεσθαι dicitur δίκη, id est, induci coram iudicibus, ut iudicetur, vel iudicium de ea feratur. Vnde δικάσαι δίκην. Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. *Ne iudices dicam altera parte tantum audita*. Non est *actio*, ut hanc vocem accepere Prætores Romani. Eiusmodi quippe actionum formulæ quales dabat prætor, non fuere Græcis cognitę. Nec *actio* etiã est, ut definitur ius persequẽdi in iudicio quod sibi debetur. Nam δίκη res ipsa est in controversiam deducta, & in iudicium delata. Actio interdum in iure pro accusatione sumitur. At δίκη aliud quid ab accusatione. Nam apud Aristophanem in Vespis, εἰσάγειν δίκην, vel γραφὴν, & καλεῖν δίκην, tanquam diversa ponuntur à κατηγορεῖν, quod est accusare.

--- ἀλλ' ἅπερ ὁ φησὶ κύων,
Κατηγορήσειν, ἢν τις εἰσάγῃ δίκην.

Quod καλεῖν δίκην, & εἰσάγειν dicitur, pro causam citare, & introducere coram iudicibus disceptandam, id etiam vulgo in foro dicunt, *causam appellare*. Causa sive δίκη vel γραφῇ introducta, actor accusabat, ut ex illo loco Aristophanis constat.

ſtat. Δίκη igitur ſive γραφὴ, non actio, non accuſatio eſt proprie, ſed cauſa. Ariſtophanes ibidem:

--- πρὸς ἣ τέτοις τὴν δίκην

Μακρὰν λέγῃ τις.

Si quis longam cauſam peroret. Græci ἡττᾶσθαι δίκην dicunt, pro *cauſa cadere*, *cauſam perdere*. Quo ſenſu δίκη nec actio eſt, nec accuſatio. Non etiam iudicium eſt. Omnino eſt quæ Latinis *cauſa*, vel *lis*, appellatur. Donatus in Phormionem. Δίκη *cauſa eſt, quæ fit Latine dica, ut acte acta, calliope calliopa*. Unde quæ Græce δίκαι ἰδιωτικαὶ, & δημοσίαι vocantur, Ciceroni ſunt *cauſæ privatæ & publicæ*. Aſconius in divinationem: *cauſæ autem etiam privatæ ſunt, ſed repetundarum, ambitus, maieſtatis, & ceteræ Reipublicæ cauſa conſtitutæ ſunt*, id eſt, δημοσίαι ſunt. In lege Diocletiani VII. Cod. de iniuriis, *cauſa iniuriarum* vocatur quæ Terentio eſt *iniuriarum dica*. *Iniuriarum cauſa, non publici iudicii, ſed privati continet querelam*. Pollux lib. VIII. cap. VI. λῆξιν δίκης apud Atticos eſſe notat qui vulgo ſuo tempore in foro Græco τύπος dicebatur, & vulgariter ἀμφισβήτημα. Ubi τύπος eſt forma cauſæ vel ſtatus controverſiæ. Quod vulgo etiam dici ἀμφισβήτημα obſervat, id eſt,

quæ-

quæstionem, sive controversiam, vel litem. Attici ἀγῶνα etiam vocabant. Nam ἀγὼν, & δίκη, synonyma sunt. Vnde ἀγὼν ἔρημος pro eremodicio, vel ἐρήμη δίκη. Hesychius: ἀγὼν ἔρημος, οὐκ ἔχων ἀντίδικον. Apud Harpocrationē ἀγὼν ἀτίμητος est, causa cuius τίμημα sive æstimatio legibus non est definita. Polluci pro eodem, δίκη ἀτίμητος. Lysias in Apologia pro Mantitheo, περὶ μὲν οὖν ταύτης τῆς αἰτίας οὐκ οἶδα ὅτι δεῖ πλείω λέγειν, δοκεῖ δέ μοι, ὦ βουλὴ, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἀγῶσι περὶ αὐτῶν μόνων τῶν κατηγορημένων προσήκειν ἀπολογεῖσθαι. *In aliis causis, in aliis certaminibus.* Αἰτία Græcorum ad verbum *causa* est Latinorum, sed αἰτίαν Græci Rhetores magis pro accusatione usurpant. Idem Pollux, κατηγορία δ' ἂν εἴη ταὐτὸ τοῦτο, καὶ αἰτία, καὶ ὡς Πλάτων, αἰτίασις καὶ δίωξις. Verum de his alibi pluribus, in nostro etiam commentario de legibus Atticis. Quem statim dabimus ubi prodierit ille tamdiu expectatus & promissus ab Advocato Parisiensi. In quo si nos docere potuerit aliud crimen apud Græcos proprium respondere τῇ εἰσαγγελίᾳ Atticorum quam stellionatum, tum ego fatebor, neminem hodie in terris vivere qui ius Atticum melius calleat. Sed certus sum, nunquam

quam id effecturum quod est pollicitus, & nullam posse dari in Iure Attico accusationem quæ stellionatui Romanorum similior sit quam εἰσαγγελία, cum utraque accusatio de criminibus quæ titulo & nomine carent, hæc apud Græcos, illa apud Latinos, constituta sit. Nã κακοτεχνίας δίκη, specialis fuit, ut supra docuimus. Nulla κακουργίας δίκη nota apud Græcos, sed omne crimen cui leges nominatim pœnam non imposuerant, intendebatur per εἰσαγγελίαν, ut apud Latinos per *stellionatum*. Aliud doceat, & vicerit. Ridiculus est, & ineptus, cum Pollucem dicit parum accurate de εἰσαγγελίᾳ tractasse. Ergo ipsius tractatum accuratiorem de ea re expectabimus. Atticista, & Rhetor, qui vixit florentibus adhuc Athenis, & studio eloquentiæ in illa urbe vigente, quiq; tot Oratorũ volumina Atticorũ quibus hodie caremus legerat, non tam bene quid esset εἰσαγγελία intellexerit, quam febriculosus Advocatus Parisiensis, qui nescio quas minutas Oratorum reliquias obiter percurrit, nec assequutus est. Abi, abi non est verisimile quod dicis.

CAP. XI.

Salmasii in loco Varronis emendatio defensa à calumniis Advocati Parisiensis. Quid sit rogare legem, & rogatio. Quid sit auctorem fieri. Addicere idem esse quod vendere. Differentia inter addictum, id est, sententia iudicis ob æs alienum condemnatum, & eum qui se sponte in servitutem dat. Lege duodecim tabularum addictos venundari & occidi licuisse, & in partes secari. Hanc legem à Solone mutuatos Romanos. Quæ sit vis ac notio ἀγωγίμου. Ἀγώγιμον ex quacunque causa necari potuisse. Servitium à servitute non differre. Quid sit πρόσθετος, quid προσήλυτος. Salmasius in multis aliis defensus. Manilius explicatus, & emendatus. Alia multa. Quis sector, quis cognitor. Lex VIII. D. de bonorum cessione explicata, & vindicata.

SALMASIUS de addictis satis longã dissertationẽ habuit in tractatu de Modo Vsurarũ. Voluit Advocatus & de hoc mustaceo laureolã petere, ac de eadẽ re tractare, simul etiã ut haberet causã Salmasii carpendi, ut in aliis. Quod eodem modo & hic præstitit, ut in aliis fecit, id est, summa cum iniquitate, & inscitia, & indomi-

domita vitilitigandi libidine. Nulla enim bona ratione aut causa iusta ad id impulsum fuisse res ipsa ostendet. Non poterat negare, verissimam esse ac rectissimã Salmasii in Varronis verbis emendationem, quæ sic vulgo leguntur lib. VI. D. L. L. *Liber qui suas operas in servitute pro pecunia quam debeat dat, dum solveret nexus vocatur, ut ab ære obæratus. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore, sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam eiurarent, ne essent nexi dissoluti.* Pro illis verbis *C. Popilio*, recte iudicavit Salmasius esse rescribendum *C. Pœtilio.* An verum hoc negare potest Advocatus? Illa autem *rogante Sylla dictatore*, mendosa sunt, nec in libris manu exaratis comparent. Quod enim notat Advocatus, scriptũ esse in veteribus libris *C. Pœtilio Visolo*, ratio eum fugit. Ad marginem quidem Varronis ita legitur adnotatum, sed ex coniectura Augustini aut Itali alicuius viri docti. Turnebus in Notis legit, *C. Popilio auctore.* Sed nullus Popilius legis illius auctor fuit quam constat rogatam esse à C. Pœtilio Visolo. Quid igitur in Salmasii coniectura reprehendit Advocatus Parisiensis? *Quod*, inquit, *C. Pœtilio auctore, legi volunt, iis assentiri non*

possum: rogante probum est, ac verum. Certe neque illud *rogante* sollicitasset aut loco suo movisset Salmasius, si id in veteribus libris lectum esset. Ipse etiam Turnebus totius Romanæ antiquitatis peritissimus vir, non dubitavit emendare, *C. Popilio auctore*, pro *Sylla dictatore*. Hoc tamen falsum est, quod *Popilio* scripserit pro *Pœtilio*. Sed cur naso Advocati non placet illud *auctore*, pro vulgato *dictatore*, & mallet *rogante*? *Consul*, inquit, *rogabat, non auctor erat, senatus auctor erat.* Quæ verba magnam imperitiam produnt morum rerumque Romanarum. Consules omnium legum quæ per rogationem populi ferebantur, summam potestatem habebant. Vnde & *rogationes* illæ leges vocabantur quas rogante consule plebs sciscebat. Polybius lib. VI. de consulum potestate, primo dicit, πασῶν eos esse κυρίους δημοσίων πράξεων, *Omnium quæ publice geruntur summum imperium ac potestatem habere.* Deinde addit, πρὸς δὲ τοῖς προειρημένοις οὗτοι τὰ κατεπείγοντα τῶν διαβουλίων ἀναδιδόασιν· οὗτοι τὸ ὅλον χειρισμὸν τῶν δογμάτων ἐπιτελοῦσι, καὶ μὴν ὅσα δεῖ διὰ τοῦ δήμου συντελεῖσθαι τῶν πρὸς τὰς κοινὰς πράξεις συντελούντων, τούτοις καθήκει φροντίζειν, καὶ συνάγειν ἀεὶ τὰς ἐκκλησίας, τούτοις εἰσφέ-

εἰσφέρειν τὰ δόγματα, τούτοις βεβαιοῦν τὰ δοκοῦντα τοῖς πλείοσιν. *Præter illa quæ diximus, quoties deliberationes de rebus magnis & urgentibus expetunt, referendi iidem ius habent. De his etiam quæ fuerint decreta, Senatusconsulta conficiendi potestas penes ipsos est. Deinde & omnes publicæ actiones quæ per populum fieri debent ad eorum curam pertinent. Item conciones populi advocare, rogationes ferre, & suffragiis maioris partis populi legem aut plebiscitum condere.* Ergo consul qui legem rogabat, eius etiam auctor habebatur, eaq; *rogatio* dicebatur. Populi rogandi hæc formula fuit, *velitis iubeatis, Quirites.* In ipsa rogatione condenda hæc verba ponebantur, *consules populum iure rogaverunt, populusque iure scivit.* Senatus autem auctor fiebat in his magistratibus quos populus creaverat. Non enim magistratum gerebat is qui ceperat, si patres auctores non erant facti. Auctor igitur legis habebatur consul qui eam rogabat, nec senatus in his rogationibus auctor fiebat, quia non eas confirmare necesse habebat. Auctor autem in eiusmodi rebus is proprie esse ac dici solebat qui eam adprobabat. Vnde *auctor* βεβαιωτής in Glossis exponitur. Vt apparet, non moris Romani peritior est Advocatus

quam Iuris Attici. Scripsit Salmasius ante legem à Pœtilio rogatam, & à populo sancitam in favorem addictorum ne amplius nexum inirent, eos qui conditoribus addicebantur in eam servitutem redigi solitos, ut non solum cives esse desinerent, sed etiam à creditoribus suis impune trucidari possent. Non posse his assentiri se dicit Advocatus. Non mirum sane. Nam qui rerum harum nullum sensum habet, nec assensum commodare potest illis quæ recte vereque adfirmantur. *Sane*, inquit, *serviebant, sed servi non erant*. Et Varronis locum citat, qui à Salmasio emendatus est, ut probet quod dicit. *Liber qui suas operas in servitute pro pecunia quam debet, dat, dum solveret*. Sed miror, Advocatum non animadvertisse, latum differentiæ limitem extitisse inter hominem liberum qui sponte sua operas suas in servitute dabat creditori donec solvisset, & inter debitorem addictum creditori sententia iudicis, & ex condemnatione deditum illi vel dediticium factum, & servituti mancipatum. Liber ille qui sponte sua operas suas dabat pro pecunia, vel pro usura pecuniæ quam debebat, ubi pecuniam quasi sui pretium ex operis solvisset, liberaba-

tur, & servitutem exuebat. *In servitute* proprie esse dicebatur, non *servitutem servire*. Addictus autem, id est, damnatus creditori suo, libertate in totum excidebat, & vitæ necisque potestatem in eum creditor adipiscebatur. Non ius igitur civitatis poterat retinere huiusmodi addictus, cum libertatem penitus amitteret. Nemo autem civis nisi liber. Quod quis emerat iure, id vendere poterat prisco Iure Romano, sed & occidere æque servum, ut equum vel bovem. Addictus autem is erat, qui sententia iudicis venditus creditori ab eo ita deinceps possidebatur, ac si ęre emptus esset. Nam & *addicere* vendere est. Vnde & *fundus addictus*. An non lege XII. Tabularum tertiis nundinis venundari poterant huiusmodi ob æs alienū addicti, atq; etiā interfici? *De venditione*, inquit, *verba audio, rem non video*. Ridicule. An aliter rē videre vellet, quam quomodo videndam exhibent verba ipsius legis quæ rem permisit? Licuit lege duodecim tabularum creditoribus addictum sibi debitorem venundare, licuit occidere, licuit in partes secare si pluribus esset addictus creditoribus. Stulte rem quærit qui legem tenet à qua res manavit. An cadavera occiso-

rum debitorum à creditoribus ſubiici oculis ſuis cuperet, ut occiſos aliquando aliquos credere poſſet? De venditione addictorum primo dubitat, an unquam fuerit uſu recepta. Quam inſcita hæc dubitatio? Si maius permiſſum fuit, cur de eo quod minus eſt ambigamus? Si licuit occidere, multo magis & venundare. Lege Solonis vendi poterant, & quidem peregre exportari ob æs alienum addicti. Plutarchus, in Solone. Χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασι ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, οἱ δ' ἐπὶ τῇ ξένῃ πιπρασκόμενοι. Qui ἀγώγιμοι fiebant, in poteſtate eorum quibus addicebantur ſic erant, ut vitæ ius & necis in eos haberet. Hæc enim pœna fuit ἀγωγίμων, quacunque ex cauſa facti eſſent ἀγώγιμοι. Legem Solonis de obæratis addictis in duodecim tabulas à Romanis legiſlatoribus tranſlatam fuiſſe, nemo eſt qui ignoret præter Advocatum fortaſſe Pariſienſem. Hinc & lege duodecim tabularum licuit creditori addictũ ſibi debitorem venundare, occidere, & in partes ſecare cum pluribus creditoribus ex æquo eſſet addictus. Agellius cap. 1. lib. xx. *Tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.* Rerum Romanarum, & antiqui-

tiquitatis Iuris Quiritium maiorem habet peritiã ſcilicet Advocatus Pariſienſis, quã Favorinus aut Cæcilius Iuriſconſultus habuere quos ibi introducit Agellius de his differentes? Non credet fortaſſean Advocatus & legẽ aliquã in duodecim relatã tabulis fuiſſe quæ talionẽ pro mẽbro rupto exigeret. *Omnes*, inquit, *ſcriptorũ loci à nobis allati, & cæteri omnes eiuſmodi, ſatis ſignificant, ſervitio eos tantum mancipatos, non ſervituti. & quod de necis poteſtate dicunt id à vero plane alienum puto.* Tu putas? Certe, inepte putas, & hoc ſimile eſt cæteris tuis hariolationibus. Si loci auctorum aliquot fidẽ faciunt, addictos debitores in ſervitium à creditoribus fuiſſe abductos, non propterea negandum eſt, necis in eos poteſtatẽ habuiſſe creditores, vel vẽdendorum eorumdẽ facultatẽ qui ſic ſibi addicti forent. Tanto magis id dicendũ. Nõ ſemper occidebãt ſervos aut addictos domini vel creditores. Qui ſibi utiles eſſe poterant, eos ſervabant, & eorum opera utebantur. Addictos prorſus inutiles, præ ſenio vel cõtumacia in ſerviendo, ne alere cogerentur nulli uſui ſibi futuros, aut trans Tiberim venundabant peregre, aut necabant. Non reperiuntur exempla necis apud auctores. An ideo non uſurpa-

V 5 tam

tam fuisse dicendum, cum stent contra verba legis quæ disertissime id permisit? Superat vero omnem inscitiam quod hic *servitium* à *servitute* distinguit. Quod & alibi fecit in illo tractatu. Qua alia maior imperitia non potest fingi. Hodie *servitium* vocamus in idiomate vulgari Gallico locaticiam operam, quam mercede conducti famuli præstant. Officium etiam quod amicus amico confert, *servitii* nomine nuncupamus. Apud Romanos autē veteres nunquam aliter *servitii* vox sumitur quam pro servitute, aut servorum multitudine. Sosipater Charisius, lib. 1. de Analogia: *Servitium multitudo est servorum, servitus conditio serviendi, sed veteres indifferenter servitium & pro servitute posuerunt. Servitio enixæ tulimus*, Virgilius tertio. Alibi etiam apud eumdem Virgilium in eodem significatu occurrit:

Cum domus Assaraci Phthiam clarasq; Mycenas
Servitio premet.

Apud Terentium servus ita herilem filium alloquitur:

Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo, capitis
Periculum adire. &c.

Id

Id est, servitutem. Apud poëtam elegiacum:

Iam mihi servitium video, dominamque paratam,

Hei mihi libertas illa paterna, vale.

Nam amantes servi amasiarum. Unde illud comici:

Præsertim cum se servum fateatur tuum.

Et sane cum *servitium* à servo derivetur, non potest aliud esse quam serviendi actus, vel conditio, atque etiam ut quidam scripsere, *servi patientia.* Pro ipsa servitute sæpius apud veteres accipitur. Non aliter accipienda hæc vox in loco Livii quem citat Advocatus, de nexo ita exclamante, *Ductum se à creditore non in servitium, sed in ergastulum, & carnificinam esse. Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum.* Quid hîc est *servitium*, si servitus non est? Queritur nexus ille, se non in simplicem servitutem ductum, sed in ergastulum. Hæc pessimorum servorum pœna fuit, ut in ergastulum darentur vincti & inscripti, opusque ibi facerent. Qui merebantur occidi, ita puniebantur, vitam trahentes omni morte duriorem ac miseriorem. Verbis illis adductis subiungit Advocatus: *Sane ille nihil omittebat quo posset plebis indignationem excitare, & fœnera-*

neratoribus invidiam creare. Ad eam rem ergastulum & carnificinam crepabat: tergum vestigiis verberum fœdum ostentabat. Quid hoc rei erat, si occidere eum licuisset? Immo cui tam crudeles pœnas de nexo sumere impune licuit, nec longe fuit quin & occidere liceret. *Invenies*, inquit Seneca, *servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Sed nimis delicati erant isti servi. At ingenuo, & civi Romano nato, quanto tolerabiliorem mortem fuisse putamus, verberibus, & vinculis, & ergastulo? Servi à fuga retracti, & cruce digni non semper hoc supplicio afficiebantur à dominis, sed in ergastulum compingebantur, ubi vincti opus faciebant, & stigmate frontem inusti, ubi etiam interdum fame & miseria enecabantur. Alia præterea conditio fuit eorum qui in nexum se dabant sponte sua, & in servitutem semet ipsos tradebant creditoribus suis donec pecuniam solvissent. Non idem iuris in istos creditoribus fuit atque in iudicatos & addictos. Ex horum genere homo liber Varronis, *qui operas dabat in servitute pro pecunia quam debebat.* Item Publius ille apud Liviũ lib. VIII. qui ob æs alienũ paternum in

in nexum ſe Papyrio dederat. Is etiam Publius quod libidini creditoris flore eius abuti volentis parum ſe morigerum præbuiſſet, verberibus ab eo laceratus in publicum ſe proripuit, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris. Ex qua unius impotente iniuria creditoris, factum eſt, ut conſules ad populum tulerint, ut propter pecuniam creditam bona debitoris non corpus, obnoxia fierent. Nam antea etiam ii debitores, qui ſponte ſua nexum iniverant, apud creditorem in nervo & compedibus tenebantur. Quæ omnia Salmaſius in libro de modo uſurarum luculenter proſequutus eſt, & fruſtra ea incruſtare voluit nugator Advocatus. Patiatur æquo animo ſibi dici quod meruit audire. Nonne meræ nugæ ſunt quæ ſtatim ſubnectit de ſectione? *Quid igitur*, inquit, *ſibi volebat illa debitorum ſectio lege duodecim tabularum ſancita? Si enim communem debitorem plures in partes ſecare poterant quidam, poterant ſuum quiſque debitorem trucidare.* Optime ſane nunc ſic ratiocinatur, & eodem argumento uſus Salmaſius ſcripſit, lege duodecim licuiſſe creditoribus ſibi addictos, ſi vellent, interficere. Quid igitur tantopere fringutit Advocatus, ut hoc infi-

inficietur? Sed ad nugas & hariolationes sibi sollemnes statim revolvitur, cum subiicit: *Sane sectionem illã, nisi gravissimorum scriptorum, Quintiliani, & Tertuliani obstaret auctoritas civilius multo interpretarer quã verba videntur postulare.* Ain tu? Tu civilius eam sectionem interpretareris, nisi obstaret Quintiliani, & Tertulliani auctoritas? Non potes igitur ista tua civilitate interpretationis uti, quandoquidem te tanti auctores ab ea deterrent. Fatendum igitur tibi est, cum sectio debitoris unius inter plures creditores permissa lege duodecim tabularum fuerit, licitam etiam fuisse eadem lege trucidationem. Hoc enim necessario consequitur. Ego vero, ut ita fuisse credam, quod & credidit Salmasius, non moveor auctoritate Quintiliani, nec Tertulliani, sed ipsius legis potius verbis expressissimis, & disertissimis, quibus hoc sancitum est, & quæ Quintilianum & Tertullianum moverunt ut id traderent quod in ipsa lege continetur. Non igitur Quintilianus, nec Tertullianus civilem illam tuam interpretationem auctoritate sua cohibẽt ac reprimunt, sed verba ipsa legis, quę nullo modo liceat aliter interpretari. Sed civilem illam tuam expositionem videamus

mus an ferre eam lex possit, sicut apud Agellium concepta est, quem tu vir tantus in cognitione Romanæ antiquitatis tam contemptim conteris, ut nihil illum morari te dicas. Promptius fuerat, te, dicere, nec legem ipsam morari. Nam Agellius non alio testimonio utitur, ut id probet quod asserit, quam ipsius legis. Ego vero certo scio amanuensem Agellii maiorem antiquitatis Romanæ peritiam habuisse, quam te, qui patronus civis celeberrimus fori Parisiensis. Iam examinemus civilitatem interpretationis de sectione debitoris permissa duodecim tabulis. *Servus*, inquit, *communis secatur, & dividitur in partes, & unusquisque eorum quorum servus est, partem suam habet.* leg. v. π. 1. De legatis 1. Et leg. 11. π. 1. D. de verborum obligationibus. Vide ineptiam hominis. Leges illæ quas citavit non meminerunt servi secti in partes. Lex illa v. D. de legatis 1. *communis servi* meminit. Eum, si legatus esset, totum deberi putavit Labeo. Trebatius contra partem tantum deberi respondit. Quod pars servi deberetur, non ex eo sequitur, servi sectionem in partes dari. Non recipiunt sectionem nisi quæ in partes dividi possunt natura sua. In lege autem 11. D.
de

de verborum obligationibus, ſcribitur. *Stipulationum quaſdam partium præſtationem recipere, veluti cum decem dari ſtipulamur: quaſdam non recipere, ut in his quæ natura diviſionem non admittunt, veluti cum viam, iter, actum ſtipulamur. Quaſdam autem partis quidẽ dationem recipere ſed niſi tota dãtur, ſtipulationi ſatis nõ fit, veluti cũ hominẽ generaliter ſtipulor.* Ubi illa ſervi communis in partes ſectio, quã mirificus Iuriſcõſultus Pariſienſis ex legibus ſupraſcriptis nobis obtrudebat? Pars ſervi legari poteſt, ſed ſervus in partes ſecari nõ poteſt, niſi necatus. Cui bono aut cui uſui partes ſervi ita ſecti? Hic locum habet veteris Iuriſconſulti apud Quintilianũ reſponſum quærenti mercatori quomodo navim cũ ſocio divideret, *Navẽ*, inquit, *ſi dividis, perdes*. Luſit in vera ſignificatione verbi *dividendi*. Nã navis ex illis rebus eſt, quæ natura diviſionem non admittunt, ut loquitur Paulus. Partis tamẽ dationẽ recipit, ut ſervus. Sed nec ſervus nec navis in partes ſecari debent, ac dividi, ut partium datio in his recipiatur. Subiicit porro Advocatus poſt illud exemplum ſervi in partes ſecti. *Ergo*, inquit, *& debitor pluribus nexus, & addictus, in partes ſecari poterat, ut pro debiti portione unicuique ſerviret, & operas ſuas pro pecunia daret.*

Quæ

Quæ miram ſtoliditatem præ ſe ferunt. Quis unquam audivit fando, *hominem ſecari in partes*, cuius partes aut æſtimantur, ut in ſervo communi cuius pars legata eſt: aut cuius operæ in plures dominos ſive creditores dividuæ fiunt, dum per vices aliis & aliis ſervit? Sed age, demus illi, ne iratum habeamus, quod ſæpe ei audio contingere, ſervum ſecari in partes à debitore eo ſenſu quo voluit, videndum an verba legis hanc interpretationem civiliorem poſſint admittere. Sic illa habent de hac ſectione debitorum: *Tertiis nundinis paries ſecanto. Si plus minuſve ſecuerunt, ſive fraude eſto.* Iudicet nunc, lector, an talis ſectio, quæ lege ſancita eſt, conveniat cum illa ſectione quam hariolatus eſt Advocatus. Tandem tamen poſt varias tergiverſationes, ambages, & peregrinationes mentis, & hallucinationes, quaſi ἀπ' ὄνου καταπεσών, delabitur invitus an imprudẽs neſcio in eam ſententiam quam Salmaſius propugnavit. *Sed rem ipſam*, inquit, *amplius ſcrutari nihil eſt neceſſe, ſufficit quod iidem ſcriptores teſtantur, iure illo, ſi verborum faciem ſpectes, truculento & ſanguinario, neminem unquam eſſe uſum.* Tantæ molis erat ingenio contumaci, ſemel bona fide veritatis

confeſſionem ſibi pati excidiſſe. Satis iam habemus, hunc fateri, ſectionem & trucidationem addicti debitoris creditori lege duodecim Tabularum fuiſſe licitam. Vti ea potuit quicunque voluit, & qui adeo truculentus fuit ac crudelis, ut ſanguine ſui debitoris paſci ac delectari potuerit. Non eſt quæſtio nunc an aliqui fuerint uſi, cum ſatis certum ſit, uti potuiſſe. Ne talionem quidem membri rupti, eadẽ lege duodecim permiſſum, uſurpatum paſſim fuiſſe ſuſpicor, vel ea maxime ratione, quod difficillime pariſſimus talio fieri poſſet, ut loquitur Agellius. Et poſtea tandẽ in deſuetudinẽ abiit cum ſectione & partitione corporis debitorum, & ad æſtimationẽ iudici permiſſam redactus eſt. Cum duas autem has leges Romanas, & in duodecim tabulas relatas, è Solonianis expreſſas fuiſſe liqueat, iam hinc etiam poteſt conſtare, ἀγωγίμους debitores in lege Solonis eidẽ trucidationi factos obnoxios, ut æris confeſſi condemnatos & addictos in lege duodecim Tabularum. Nam *addicti* apud Latinos iidem qui ἀγώγιμοι apud Græcos. Et cum recte docuerit Salmaſius, eodem iure fuiſſe uſos Athenienſes ex lege Solonis in occidendis vel venundandis

dandis debitoribus factis ἀγωγίμοις suo creditori, non id sibi persuaderi patitur Advocatus, qui nullo alio inductus proposito hoc facit quam mira contradicendi libidine. Demosthenes in Aristocratea, quæ vis sit & proprietas τοῦ ἀγωγίμου, & quid iuris vulgo potestatisque daretur in eos qui ἀγώγιμοι essent facti, his verbis declaravit: Καὶ μὴν ἔν γε τῷ ποιεῖν ἀγώγιμον πάνθ' ὅσα ἀπείρηκεν ὁ νόμος δέδωκας, χρήματα πράξασθαι, ζῶντα λυμαίνεσθαι, κακοῦν, ἔχοντα αὐτὸν ἀποκτιννύναι. Non agi eo loco de addictis & iudicatis ob æs alienum, certum est, nec Salmasius id dixit. Sed generaliter ostendit Demosthenes, quisquis quacunque ex causa fiat ἀγώγιμος, in illum ea omnia competere & fieri licere quæ ibidem narrat, pecuniarum exactionē, maletractationem, mulcationem, atq; etiam occisionem. Ergo & in eum qui ἀγώγιμος fieret ex condemnatione ob æs confessum, ea omnia admittere illi licuit cui fiebat ἀγώγιμος vel addictus. Hæc vis & notio fuit ἀγωγίμου ex quacunque causa. Et ridiculus est atque inscitus Advocatus qui censet, dictionis huius significationem *variare pro rerum quibus accommodatur varietate*. Quod nunquā probaturus est in illis

imaginariis & frustra exspectandis cōmētariis de Iure Attico. Idem est ac si vellet dicere *capitale supplicium* nō semper significare mortis aut capitis pœnā, sed variare pro rerum quibus aptaretur varietate. Α'γώγιμον Hesychius simpliciter καταδεδικασμένον interpretatur, ut Latinæ Glossæ *addictum* condemnatum. Non tamen ἀγώγιμ☉ absolute eum significat qui condemnatus est, nam varia sunt genera condemnationum, sed illum qui *ducendus* condemnatus est, & ducendus quidem ad arbitrium eius cui est condemnatus & addictus. Quacunque igitur ex causa aliquis abducendus condemnatur, *fit* ἀγώγιμ☉, & in potestatem traditur eius à quo ducitur, ut de eo possit facere quod ipsi libitum fuerit. Ergo ἀγώγιμον ob æs alienum confessum licuit & venundare, ac supplicio capitis afficere, tam apud Atticos ex lege Solonis, quam apud Romanos ex lege duodecim Tabularum. Et cum satis certum sit, hanc legem Tabularum ex Soloniana esse mutuatam, cum hæc permiserit debitoris necem & sectionem ut illa, inde planum est ἀγώγιμον debitorē ex lege Solonis potuisse impune occidi à suo creditore. Malignitatem Advocati vel licet cognoscere maxi-

me

me ex iis quæ iam notabimus. Toto hoc capite XXV. lib. II. de rerum iudicatarum auctoritate cum variis locis Salmasium reprehendat, & nunquam nominatim, sed *doctissimorum virorũ* appellatione, hoc loco postquam de sectione creditorum sententiam eius damnavit, quasi scilicet lege statuta fuerit, statim subiunxit Num. VIII: *Quod autem bonorum sectionem inde appellatam viri doctissimi suspicati sunt, id ab aliis merito improbatum existimo.* Quis per viros istos doctissimos Salmasium hic intelligi non suspicaretur? Nam & paulo infra & supra cum eum reprehendit, sic solet nominare. Atqui Salmasius est, qui eam opinionem damnavit Iurisconsulti magni cuiusdam his verbis, pag. DCCCXXVII. *Ab illa sectione corporum pecuniæ debitæ obnoxiorum, quæ nunquam Romæ fuit usurpata, perperam magni Iurisconsulti derivatam putant sectionis bonorum appellationem.* Hæc Salmasius. Sed cum varia varii commenti sint de sectionis in hoc sensu appellatione, somnia etiam sua narrare ut sibi liceat, petit Advocatus. Mera certe somnia sunt, & nihil de istoc mentitus est. Eum audiamus. *Sane*, inquit, *qui bastam publicam, cui hostium aut damnatorum & proscriptorum bona subiiciebantur, sequi solebant,*

lebant, lucro diis hominibusque exoso inhiantes, ab eo ipso sectores fortasse appellati, & ex eo res ipsa sectio. Núsquam vidi aliquid aptius somnianti excidisse. Qui hastam sequuntur, *sectores* sunt. Ergo & qui castra sequuntur milites, etiam *sectores*. Qui quodlibet aliud compendium vel lucrum sequuntur, *sectores*. Omnes etiam mercatores *sectores*. Hæc insulsa sunt. An *sector*, idem qui *sequutor*? An *sectio* eadem cum *sequutione*? An *sector* formari potest à sequor? Is est sequutor. *Pauci*, inquit, *reperiebantur honesti, aut qui viri boni haberi vellent, qui negotiationem illam facerent.* Quid tum? an propterea sectio dicta fuit hæc negotiatio, quod nulli viri boni aut honesti eam sequerentur? Hæc inepta sunt. Citat deinde locum Ciceronis ex Philippica secunda, quibus hoc ipsum adstruitur, ingenuos & bono loco natos non debere esse sectores. Post Ciceronis verba statim adiicitur ab Advocato, *nec inde alienos esse Manilii versus lib. v. Astronomicon.* Versus illi Maniliani nihil ad eam rem pertinent, sed de industria eos infercire loco alieno voluit Advocatus, ad hoc tantum, ut Salmasianam in his conjecturam suggillaret ac carperet, per fas ac nefas. Vt Scaligeri emendatio-

dationem meliorem esse Salmasiana probaret, dicit, eos versus à Iosepho Scaligero, divini ingenii viro, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis, emendatos & optime explicatos sibi videri. Mihi aliter videtur: quamvis non negem, divini ingenii virum fuisse Scaligerum, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis. Non tamen inde consequens est, ut omnes Scaligeri emendationes & coniecturas pro veris ac certis amplecti debeamus. Ipse nunc Advocatus in istis versibus Manilianis vel invitus coactus est Salmasii emendationem recipere in ultimo, ubi Scaliger correxerat, *Cogniter est urbis*, cum omnes libri haberent, *cognitor est verbis*. Recte iudicavit Salmasius, illud *verbis* non esse mutandum in *urbis*, sed interpunctione sola mutata ita locum totum esse legendum.

Cognitor est. Verbis nec non lascivit amores
In varios, ponitque forum.

In his Manilii verbis citandis admisit coniecturam Salmasii, dissimulato ipsius nomine, quasi si esset Scaligeri. Quæ fraus est non ferenda. Improbat Salmasii emendationem, ut præferat Scaligeranam, & tamen ita versum illum adduxit à Salmasio emendatum, tanquam si ex Scalige-

ri emendatione sic correctus foret. Si perspiciamus autem attentius eam Scaligeri emendationem & explicationem Manilianorum versuum quam tantopere probat Advocatus, nihil inveniemus utraque falsius. Sic igitur legit vir ille summus:

Non ullo careat digito, quaque iverit hasta,
Defueritque bonis sector.

Veteres omnes Editiones habent, *non ullo curant digito*. Palatini codices, ut notat Iunius, *curat*. Quod Advocatus ait iuvare coniecturam Scaligeri. Nulla huius verbi mutatione, sed legendo *ullos digitos* vel *ullum digitum*, verissima huius loci interpretatio elicitur, quæ sane non potest consistere cum lectione Scaligeri. Quid enim hæc sibi volunt, *non ullo careat digito, quacunque hasta iverit, ac defuerit bonis sector?* Si bonis sector defuerit, carebit omnino digito ille de quo loquitur. Falsum proinde erit quod dixit Manilius correctus, non ullo cariturum digito cum defuerit bonis sector. Vbicunque sector est, ibi digitus. Nam digito sublato sectores sive mancipes significabant se auctores esse emptionis, ut notat Festus. Ubicunque igitur sector, ibi digitus sublatus. Vbi deerat sector, nullus ibi digitus. Non po-

test igitur subsistere illa lectio, quæ ponit, non ullo carere digito, quacunque iverit hasta, defueritve bonis sector. Præterea certum est, ista omnia referenda esse ad illum de quo in fine dicitur, *cognitor est*. Dicit ibi Manilius sub illo signo produci sollertes animos, agitataque pectora in usu, nullis curis deficientia, quæ domo contineri nesciant, sed ministri sint populi, & per magistratus ferantur & per publica iura. Tales sunt cognitores. Ideo subiicit, cognitorem hunc nasci, qui non ullum curet digitum, quacunque hasta iverit, & auctio, adfueritque bonis sector, sive reus pœnam lucretur, id est, absolvatur, sive patriam fraudarit æris debitor. Nō proscriptos, non addictos, nec publicæ pecuniæ condemnatos, sub Hœdo dicit oriente nascituros, sed cognitores, qui adsunt reis, & causam eorum defendunt. Posset etiam retineri *non ulli curat digito*. Nam illius temporis scriptores verbum *curandi* iunxerunt cum tertio casu. Falsum igitur quod ait hic Advocatus, sectorem futurum vel cognitorem qui ita nascitur. Quæ sententia nullo modo potest elici ex illis verbis Manilianis. Quomodo enim illa connectentur quæ sequuntur?

Desueritque bonis sector, pœnamque lucretur
Noxius, & patriam fraudarit debitor æris.

An etiam cum sectoribus & cognitoribus nascuntur fraudatores & interversores pecuniæ publicæ, de quibus hic intelligit Manilius? Nugæ. Per eum qui patriam fraudavit debitor æris, omnino intelligit poeta reum de residuis, vel de peculatu. Sed illud magis. Lege Iulia de residuis tenebatur; *qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuerit, neque in eum consumpserit*, ut est in leg. 11. D. ad legem Iuliam peculatus. Theophilus eum esse dicit, qui pecuniam publicam administraverat, & reliquator factus, non intulerat reliqua quæ debebat. Hic plane est *debitor æris* Manilianus, qui patriam pecunia publica fraudavit. Sub illo igitur signo natus inter alia ministeria publica quæ producit Hœdus, etiam cognitor erit, qui causam defendat rei lege Iulia de residuis, sive condemnabitur, & bona eius hastæ subiicientur, & sectionem eorum manceps redimet, sive pœnam lucrabitur & absolvetur, & sic re vera debitor æris publici patriam ea pecunia fraudaverit. Nam qui condēnatur, ex bonis suis satisfacit, & quod rapuit

vel intervertit, eo modo resarcitur. Qui vero absolvitur, ut multi per gratiam evadebant, is pœnam lucratur, & debitor pecuniæ publicæ fraudatorque nihilominus manet. Hæc omnino mens eorum Manilii versuum. Quid voluerit Advocatus, ego certe nescio, qui sectorem hic cum cognitore coniungit. *Duo,* inquit, *ista optime coibant, sectio & cognitura. Sector & cognitor socii vulgo erant eiusdem emptionis.* Possetne nos docere, ecquid illud genus cognitorum fuerit qui socii erant emptionum cum sectoribus? An quia legitur apud Suetonium in Vitellio? *Filius sectionibus & cognitoris uberius compendium nactus.* Scaliger, qui in Manilio legebat, *cognitor est urbis*, cognitorem ibi interpretabatur de eo *qui sectionibus præest, cuius munus cognitura dicitur.* Sed nullus fuit urbis cognitor, nec cognitor unquam hoc sensu Romanis cognitus, qui præesset sectionibus. Illa duo iunxit Suetonius, *cognituram* & *sectionem*, quia ille de quo loquitur, modo cognitoris munere functus fuerat in sectionibus & subhastationibus reorum, modo etiam sectorem egerat. Et plerunque etiam eveniebat, ut cognitor sive defensor rei, sectionem bonorum eius redimeret, ut

amico

amico gratificaretur, & aliquid ei servaret quasi ex incendio, cum quam minimo eam redimere satageret. Addit hic Advocatus, *cave autem heic cognitorem accipias pro procuratore, qui eos quorum bona publicata erant, aut hastæ subiiciebantur, defenderet. Nulli erant ibi procuratores, minus etiam cognitoris partes.* Nihil aliud novit nisi *Cave* dicere. Caveat ipse ab eiusmodi nugis & ineptiis hariolationibusque quas ubique in hoc opere larga manu funditat. Si cognitor hic de procuratore sive defensore iuris reorum non accipitur, ostendat quam aliam hæc vox in foro soloque Latino notionem habuerit. *Cognitores* erant defensores præsentium, *procuratores* absentium. Sed poeta *cognitorem* pro quolibet defensore posuit. Reis aderant eiusmodi defensores: *& patroni quidem dicebantur si causam orarent: advocati si ius suggererent, & præsentiam suam commodarent: aut procuratores si negotium susciperent: aut cognitores si præsentis causam novissent, & tueentur ut suam.* Hæc Asconius; qui cognitorem quemvis familiarissimi defensorem dictum fuisse ait. *Cognitorem iuris sui* appellat Cicero. Cum publico iudicio damnati & proscripti bona hastæ subii-

ſubiiciebantur, etiam locus fuit cognitori, qui videret, an omnia bona condemnati in ea cauſa eſſent, & eius naturæ ut publicari deberent. Qui cognitor iuris perſonæ fuerat, etiam bonorum poterat eſſe, & in ipſa ſectione ac publicatione amico ſuo adeſſe, ne liberi eius fraudarentur portione quam accipere debebant ex bonis patris. Ex bonis etiam damnatorum portiones dabantur adoptivis liberis, ſi fraudis cauſa facta non eſſet adoptio, ut habetur in leg. VII. D. de bonis damnatorum. Et hic etiam cognitoris opera opus fuit, qui defenderet pro damnato & eius liberis, adoptivis non factam fuiſſe adoptionem fraudis cauſa. Contra fiſcum iſti cognitores cauſam ſuorum amicorũ protegebant. Ex libertorum etiam bonis patrono dabatur portio, quam habiturus fuiſſet, ſi libertus morte ſua deceſſiſſet, ut eſt in eadem leg. VII. π. I. Multi alii caſus dari poſſunt quibus cognitor bonis damnati defendendis utilem ac neceſſariam operam debuit præſtare. Gloſſæ *ſectorem* Græce interpretantur *βιώνην*. Salmaſius vocem Græcam expoſuit de eo qui *βίον* alienum redemiſſet, id eſt, univerſam ſubſtantiam, omnes facultates. Notum quippe eſt, *βίον*

id

id Græcis significare. Satis causæ fuit Advocato, cur hanc explicationem damnaret, quod auctor eius extiterit Salmasius. Maluit itaque ineptire, & sollemnia hariolari, quam veris concedere quæ reperta essent ab amico quondam suo. Quomodo igitur ipse interpretatur eam Græcam dictionem? Βιώνης, inquit, non est βίου emptor sive ὅλης τῆς οὐσίας, sed redemptor eorum quæ βίᾳ, vi, & sub hasta distrahuntur. Ergo iuxta hanc interpretationem doctissimi in Græcis Advocati, βιώνης erit βίας, id est, vis ac violentiæ redemptor. Sic enim omnia vocabula composita ad hunc modum & in eam sententiam formata sunt. Σιτώνης est σίτου, sive frumenti coemptor, & ὀπωρώνης pomorum emptor. Ἐργώνης operum publicorum manceps vel redemptor. Vnde ἐργωνία. Δημοσιώνης publici redemptor, & publicanus. Et similia ὅσα κόνις. Ita ergo βιώνης, qui βίαν redimit. Quæ est illa βία sive violentia cuius redemptor est sector? An ulla βία est in illis qui iusto iudicio damnantur, & quorum bona publicantur, & fisco vindicantur, hastęq; subiiciuntur? Quæ vis aut quæ violentia in istis notari potest, quæ ordine iudiciorum peraguntur, ac iure fiunt? An au-

ctiones

ctiones publicæ, quæ hasta posita significabantur, cum vi & violentia fiebant, ut qui bona in his publicata redimerent, βιώνης, id est, violentiæ emptor dicendus fuerit? Vi capiebantur oppida hostiũ. Sed ubi capta erant, eorum sectio vendebatur sine vi, & mancipes qui eam redimebant, nulla vi utebantur, nulla violentia nitebantur. Nec ipsis etiam vis adhibebatur, ut digitum in eius sectionibus redimendis tollerent. Quo mentis statu fuerit bonus Advocatus, cum tam aliena hariolatus est, vel deliravit potius, nescio. Contradicendi libido eum excæcavit, vel dementavit Salmasii reprehendendi insana cupiditas. Adeo iniquum se Salmasio ostendit, ut vel ad minutias usque descenderit in eo carpendo. In veteribus Glossis exponitur, *Decoquit*, κατειφυρᾶ, ἀποτρίτοι. Corruptum illud κατιφυρᾶ, Salmasius emendavit, καταφυρᾶ, idẽ est enim καταφυρᾶν quod simplex φυρᾶν, de eo qui rationes conturbat & decoquit. Vulcanius correxit in editione sua, κάπτει, φυρᾶ. Pessimis adhærere solitus Advocatus hãc emendationem magis probat quam Salmasianam, cum hæc sit verissima. Nam κάπτειν Græcum est verbum obsoletum & antiquum pro *comedere*. Sed absolute

pro

pro decoquere non ponitur, ut nec *comedere*. Suam quidem ſubſtantiam comedit, qui decoquit, ſed abſolute non dicitur *comedere*, & nec Græce κάπτειν, ſed κάπτειν τὴν οὐσίαν. Et verbum eſt ut dixi antiquum & exoletum. Salmaſius apud Ammonium προσηλύτους vocari notaverat qui ſe in nexum ſponte dederant creditoribus ac ſemetipſos addixerant. Et clara adeo verba ſunt Ammonii, ut interpretatione non egeant, cum ſcribit, Græce ἐξελεύθερον dici τὸν γινόμενον διὰ χρέα προσήλυτον ἢ κατ' ἄλλην τινὰ αἰτίαν δουλώσαντα, εἶτ' ἐλευθερωθέντα. Qui in ſervitutem ſe dedit ob æs alienum, ubi æs illud exſolvit, & libertatē recuperavit, non dicitur ἀπελεύθερος, ut illi qui manumiſſi fuere ex ſervitute quam ſervierant, ſed ἐξελεύθεροι. Ad neſcio quas nugas confugit Advocatus more ſuo, quæ fidem faciunt, nihil aliud voluiſſe quam contradicere, καὶ δίκαια κἄδικα. Ita magnas opes in foro acquiſivit, æque contra ius ſtando quam pro iure. Non igitur artis oblitus eſt, cum ad hunc tractatum commentandum acceſſit. Simile eſt quod in loco Plutarchi προσθέτους negavit eſſe addictos, ſed, quod neſciebamus, ex novo Teſtamento teſtimonium adduxit, ut nos doceret, προσίεσθαι idem eſſe

esse quod adiicere. Sciat Advocatus, πρόσθετον addititium significare, atque etiam addicticium, vel addictum. Nec aliter sumi posse in illis verbis Plutarchi ex vita Luculli à Salmasio allatis. Scribit ibi gravissimus auctor, totam Asiæ minoris provinciam à publicanis & fœneratoribus plane populatam ac divexatam fuisse. Coactos esse provinciales, vendere proprios liberos, ephebos & filias virgines formosas, publica ornamenta, tabulas, sacras statuas, & post omnia semetipsos in servitutem dare, & addicere, αὐτοῖς ἦ τέλος μὲν ἦν προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν. Postquam liberos vendiderant, semetipsos προσθέτους faciebant, id est, addictos ac deditos servituti. Quomodo id interpretatur Advocatus? *Postquam liberos vendiderant aut inservitutem dederant,* (de servitute liberorum nihil dixit Plutarchus, sed simpliciter venditos scripsit,) *ipsi deinde sæpius eamdem fortunam subibant, & suos in servitute adiiciebant.* Ubi dixit hoc Plutarchus in illis verbis quæ Salmasius citavit, & post eum adduxit Advocatus, ipsos parentes sæpius eamdem fortunam subiisse cum liberis? Cogebantur, inquit, ἰδίᾳ πιπράσκειν υἱεῖς μὲν εὐπρεπεῖς, θυγατέρας

ἢ παρθένους, vendere filios formoſos, & puellas virgines, & pretioſiſſimā quamque ſupellectilem, poſtremo & ſemetipſos in ſervitutem tradere, & addictos facere. An probabile eſt, parentes acceſſionis vice liberis fuiſſe adiectos? Liberos ipſi vendebant ſuos, & ſemetipſos ultimo addicebant. Hęc extrema omnino fuit miſeria, ut venditis liberis ipſi parentes ſe in ſervitutem darent creditoribus, & addicerent. Non vero ut velut προσθήκη & acceſſio liberorum parentes fierent. Docuit Salmaſius, προσκεῖσθαι etiam idem eſſe quod *addicere*, & propriū attribuere. Sed & *additus* idem fere quod addictus interdum ſignificat. Vt apud veterem poëtam: *Argus Ioni cuſtos additus*, id eſt, addictus. Hinc etiam *dedere*, pro addicere, & ἔκδοτος, idem, qui addictus: quamvis id neget Advocatus. Non poſſum autem contineri, quin eiuſdē emendationem & obſervationem ex eodem capite, in leg. VIII. D. de ceſſione bonorum, pro merito ſuo caſtigem, ita falſa eſt, ac ridicula. Ait Ulpianus in ea lege: *Qui cedit bonis antequam debitum agnoſcat, condemnetur, vel in ius confiteatur audiri non debere.* Advocatus dicit, particulam negativam in Codice Florentino notis incluſam

ſam eſſe, & inde ſignificari dubiam lectionem, & quibuſdam codicibus illam particulam abeſſe. De hoc neſcio an ſit verum. Sed non dubito, falſam eſſe coniecturam Advocati, qui eam expungendam exiſtimat, ut contraria ſententia efficiatur. Quæritur, an qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, bonis cedere poſſit. Ratio, inquit, dubitandi, quia qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, in carcerem ob æs alienum coniici non poteſt. *Sed quid obſtat*, addit Advocatus, *quo minus ante condemnationem aut confeſſionem in iure cedere quis bonis poſſit, etſi non poſſit prius in carcerem detrudi?* Egregria vero ratio, & digna quæ à Iuriſconſulto & Advocato magni nominis adferatur. Quid obſtat? Immo omnia obſtant, ne ad ceſſionem bonorum admitti poſſit, qui nullum debitum agnovit, propter nullum condemnatus eſt, & nullum in iure confeſſus eſt. Qui nihil habet, & nihil debet, cum nulla ei ſint bona quibus cedat, & cauſam non habeat cur cedat, non debet audiri ſi bonis velit cedere. Cur enim cederet, cui nec bona ſunt quibus cedat, nec cauſa ulla cedendi? Qui verò aliquid habet, ſed nihil debet, non huic etiam

causa est cur cedat bonis, nec cedere volens audiendus est. Ille autem qui debitum non agnovit, neque propter debitum condemnatus est, neque debitum in iure est confessus, eodem prorsus loco habetur atque ille qui omnino nihil debet. Quod autem idem celeberrimus Advocatus verba illa, *debitum agnoscat*, esse è glossemate pronuntiat, quibus aliquis interpretari voluit ista, *aut in ius confiteatur*, sollemnia nugatur, & hariolatur. Rationem addit, quæ contra ipsius observationem facit. *Nam quomodo*, inquit, *fingi potest bonis aliquem cedere, nisi debitum propter quod cedit bonis, agnoscat*. Sane nec fingi potest, quemquam bonis cedere qui debitum in iure confessus non est, nec æris confessi condemnatus est. Tria hæc sunt diversa propter quæ aliquis quasi ex ære confesso debeat bonis cedere: Si extra iudicium sponte sua debitum agnoscat, si in iure confiteatur, si probationibus convictus æris confessi condemnetur.

CAP.

Cap. XII.

Tres leges pessime emendatæ ab Advocato Parisiensi, in capite primo Observationũ. Aliter eæ correctæ. Facta & eventum differre. Specialiter ac nominatim diversa esse. Integra nomina quæ dicantur in leg. XVI. *D. de Administratione tutorum.*

Hactenus haud male mihi videor refellisse quæcumque ad ius Atticum aut Romanum pertinentia in Salmasii scriptis reprehenderat Advocatus Parisiensis. Quorum refutationem tam feliciter ausim dicere mihi successisse; quã ipsi infeliciter obtrectatio provenit. Nam ne semel quidem eum veritati in reprehendendo litasse, neq; æquitatis ullam micam ostendisse, quæ diximus, fidem facient. Ubique iniquum & inimicum animum, & contradicendi potius quam aliquid dicendi quod ad rem faceret, cupidum prodit. Si quæ alia sunt alterius argumenti ab ipso culpata, quæque humaniores litteras spectant, ea non maiore iudicio neque æquiore trutina pensitavit, hoc solum proposuisse sibi contentus, ut carperet Salmasium, quam bene aut recte, omnino securus. Ne sub-

urbicarias quidem ei Ecclesias relinquere voluit, sed eas eripere quoque tentavit in libros de rerum iudicatarum auctoritate translatas, qui sic dictas vult omnes civitates ex quibus constaret patriarchalis diœcesis. Cum verissima sit Salmasii sententia, non alias appellatas fuisse Ecclesias suburbicarias quam quæ in suburbicariis regionibus essent constitutæ. Suburbicarias autem, vel urbicarias regiones, adeo omnes intra Italiam fuisse conclusas, ut etiam ab Italia sic proprie appellata distinguerentur, ut ex aliquot locis Theodisiani Codicis apparet. Quæ de expositione Nicæni sexti Canonis scripsit, de exarchis, de diœcesi, ea omnia tam falsa sunt quam quæ falsissima. Sed de iis Salmasius suo loco & tempore: cuius hæc lis cum sit, meam facere non institui. Quemadmodum autem armorum periti, ubi se texerunt, & petitiones adversarii declinarunt, solent & ipsi qua patere eũ vident petere, & inter arma ictũ inferre, idem quoque hic factitabimus. Certe experiemur, an eadem facilitate & fœlicitate sua defendere possit Advocatus, quam ipsi Salmasiana ab eius calumniis vindicavimus. Aliquot hic emendationes & observationes

eius

eius examinare decrevimus, ut iudicet lector, an, qui tam paratus fuit aliena sine ratione impetere, æqualem impetum suis propugnandis adferre sit idoneus. Monobiblon edidit Observationũ & Emendationũ, quas selectiores, ut videtur, in musæo servatas usq; adhuc detinuerat, suo tempore promendas ad decus suũ publicandũ, & doctrinæ cuiusdam inusitatæ ostentandũ exemplũ. Vt in frõispicio collocaret selectissimas, quo illustrius & cõspicuum magis fieret, auspicatus est à duabus falsissimis emendationibus, quas ne ipse quidem tales esse inficiari poterit ubi hæc legerit. Capite igitur primo Observationum emendare conatur leg. XVI. π. VIII. D. de pœnis. Cuius legis hæc verba sic vulgo edita habentur: *Eventus spectatur, ut à clementissimo quoque facta, quamquam non minus eum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat.* Verum quidem est, à viris doctis multa esse dicta quibus hanc legem explicarent, quæ omnia longissime ab eius vera sententia abstiterunt. Quidam libri legunt, *ut à dementissimo quoque facta.* Sed doctissimi Iurisconsulti, vocem *clementissimo* non esse improbandam statuunt: posse enim fieri, ut clementissi-
 mus

mus homo alium interficiat. Hoc ipso satis ostendunt, mentem Iurisconsulti à se perceptam non fuisse. Nec magis eam assequuti sunt, qui scripsere, verba ista, *quamquam non minus*, male cohærere superioribus. Parisiensis Advocatus aliam iniit viam legis illius illustrandæ ac exponendæ. Vt claudus ad baculum, ipse ad sollemnes sibi hariolationes confugit. *Scripserat*, inquit, *aut ego valde fallor Saturninus, Eventus spectantur à clementissimo quoque*. Certe valde fallitur. Hoc enim potius. Rationem deinde reddit huius emendationis, quæ ab hariolatione sumpta est: *Aliquis interpretatus erat, eventus facta. Optime, sed interpretamentum postea in textum irrepsit*. Immo pessime. Non enim *facta* eadē cum eventibus, ut ex hoc versu constat:

-- Careat successibus opto,
Quisquis ab eventu facta probanda putat.

Facta, sunt rapinæ, furta, cædes, verberationes. Verberatio itaque factum. Sed ex huiusmodi facto plerumque alius eventus consequitur, quam sibi proposuerat is qui verberavit. Noluerat occidere, sed verberare tantum. Mors tamen inde sequuta est. Hic eventus est, à facto diversus. *Facta causarum*, in iure non

sunt

sunt eventus causarum. Vnde, *Advocati qui dirimunt ambigua facta causarum.* Factum etiam τὸ συγκείμενον exponunt Glossæ: At *eventus est* σύμβαμα. Idem & *exitus*, ut in istis Servii ad illud Aeneidos:

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Illic sunt, & qui fecerunt, & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed & voluntas. Ita accipitur apud Ovidium in isto vulgato. *Exitus acta probat.* Clementissimi quiq; non factum quod ex voluntate spectatur, sed exitũ & eventum spectarunt. Miror autem doctissimos viros in lege illa qua emendãda qua explicanda hallucinatos, cũ nullo negotio facillima coniectura erui possit verissima scriptura Iurisc͠osulti, quæ est, *Eventus spectatur, ut à clementissimo quoq, factũ.* Id est, ut clem͠etissimus quisq; fecit, qui eventũ solitus spectare. Vt nos quoq; hariolemur, scriptũ fuerat more idiomatis Italici, quod tunc vigebat cum Pandectæ exaratæ sunt, *facto* pro *factum*. Quod postea mutatum est in *facta*. Nihil verius hac nostra emendatione, cui suam, certo scio, non præferet doctissimus Advocatus, ita mihi eius cãdor ingenuus notus est scilicet.

Eodem capite, quod tanquam *τηλαυγὲς πρόσωπον*, in ædificio magnifico conſpici voluit, emendat & legem LXXII. D. de evictionibus, quæ ſic habet, *cum plures fundi ſpecialiter nominatim uno inſtrumento emptionis venierint*. Tollendum enim ait, vel *ſpecialiter*, vel *nominatim*, alterutrum quippe gloſſema eſſe, & interpretamentum. Mirum eſt, potuiſſe Advocatum credere cum illa ſua tanta doctrina, *ſpecialiter* idem eſſe quod *nominatim*. Si vendidero aut legavero omnes fundos quos habeo ac poſſideo, generaliter ſic legati cenſentur aut venditi. Si expreſſero, me fundum vendere quem poſſideo in regione Tiburtina; item alium in regione Tranſpadana; item alium in agro Picentino, hæc ſpecialis eſt denominatio. Si nomina etiam fundorum declaravero, ac dixero prædium Tuſculanum me vendere, & Sempronianum, & Mævianum; regioneſq; ſimul adpoſuero in quibus ſita ſunt, aut Italiam aut provincias, ſi Italica fuerint aut provincialia: nō ſolū ſpecialiter, ſed & nominatim ea expreſſa à me fuiſſe putandū. Do lego alicui Seio omnes meos equos. Generaliter legatum conceptum eſt. Do lego equum meum ſpadicem Titio, item gilvū, item maurum,

& album, & glaucum. Specialiter sic eos denominatos legavero. Si nomina etiam addidero eorum, ut mos fuit olim, hodieque nunc est equis nomina indi, dixeroque, me equum Incitatum, Volucrem, Tigrim, Passerinum legare, tum specialiter & nominatim factum legatum procedet. De auro & argento facto legato idem etiam dici potest. Aurum omne meum factum si legavero, generale est legatum, & omnia vasa aurea quæ mea fuerint, legata censentur. Si singulas species & formas vasorũ enumerare libeat, *specialiter* id erit legatũ: *nominatim* autem, si, ut ea appellabantur à nominibus præstantissimorum ac celeberrimorum artificum, ita fuerint nuncupata. Vnde alia *Clodiana*, alia *Firmana*, alia *Glaniana*, in argento apud Martialem:

Nec desunt tibi vera Glaniana.

In fictilibus etiam nomina illustrium figulorum inscribebantur, & ab his denominabantur, ut passim videre est in antiquariorum cimeliis. Paulus lib. III. sententiarum, Tit. VII. *Argento legato, massæ tantummodo debebuntur. Vasa enim quæ proprio nomine separantur legato non cedunt.* Quæ tamen etiam liceat aliter interpretari,

consultus, ex quibus nihil salvum esse potest creditori. *Male contracta*, quæ dubia sunt, ex quibus pars aliqua fortasse poterit servari. At *integra* eidem appellantur nomina bona & idonea, & quorum nihil deperdi potest, sed totum recuperari. Cum igitur tutor suo nomine pecuniam pupilli credidisset, quæstio fuit quęnam ex nominibus à tutore contractis iudicio tutelæ pupillus agnoscere deberet. Et Marcellus quidem existimavit, posse dici, *nomina integra*, id est, ex quibus integrum debitum recipi posset, pupillo salva esse, id est, servanda esse, deperdita autem, & male contracta, id est, partim omnino mala, & ex quibus nihil omnino reciperari posset, partim dubia & male credita, ad tutorem pertinere. Hic est sensus illius legis. Si quid esset mutandum, corrigere liberet, *nomina integra pupillo sua esse*. Sed idem sensus ex vulgata oritur. Potest mihi salvum esse integrum quod credidi, possum & integrum deperdere, id est, ὁλόκληρον. Non igitur *salvum* potest esse interpretamentum τ῀ *integri*, ut perperam putavit Advocatus.

CAP.

CAP. XIII.

Quid sit πωλεῖσθαι πεφασμένως, in lege Attica de meretricibus. Non esse, quæstum palam facere. Exposita ea lex. Quid sit αἱμασιά, in alia lege Solonis. Eadem explicata, & emendata. Αἱμασιὰν esse maceriam.

CUM tanto hiatu tot locis minetur commentarios suos de Iure Attico Parisiensis Advocatus, an aliquid grandibus promissis dignum efficere possit, ex parvis signis placet nunc ostendere. Ex his quidem quæ iã supra notavimus cum Salmasium adversus eius calumnias defenderemus, abunde planum perspicuumque fecimus, nihil ab eo debere expectari aut sperari, quod pretium operæ ferat. Nunc etiã ex trama, qualis futura sit telæ textura quę nondum est confecta, fortasse nec inchoata, colligamus, *ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα πρόδηλον*. Cap. XXXIII. Observationum, ubi definitionem meretricis attulit, eam nempe esse quæ palam quæstum facit, *palam quæstum facere*, esse[, ait,] ait, quod lex Attica πεφασμένως πωλεῖσθαι dicit[ur]. Si legem illam Atticam ita interpretabitur in Commentario de Iure Attico,

tico, ut sit *palam quæstum facere*, magnum ibi peccatum commiserit, & in meretrice quidem explicanda. Putavit, πωλεῖσθαι in illa lege idem esse quod prostitui ad quęstum, & venundari. Sed aliud longe significat, nimirum idem quod ire, ambulare, ventitare. Quæ palam igitur ad omnes ventitabant noctiū vendundarum gratia, & quæstus corpore faciendi, ex verbis Atticæ legis πεφασμένως πωλεῖσθαι dicebantur. Id est, ut interpretatur in Lysias Oratione prima cōtra Theomnestum, φανερῶς βαδίζειν, in his verbis, ὅσαι δὲ πεφασμένως πωλοῦνται, καὶ οἰκῆος, καὶ βλάβης τὴν διπλῆν εἶναι ὀφείλειν. Quibus verbis interpretationem hanc subiungit Orator, προσέχετε τὸν νοῦν, τὸ μὲν πεφασμένως ἐστὶ φανερῶς, πωλεῖσθαι δὲ βαδίζειν. Atticis πωλεῖν est vendere, vel venundare, sed πωλεῖσθαι apud eosdem non accipitur pro venundari, sed pro ventitare eodem sæpius, & convenire. Hesychius: πωλεῖται, συνεχῶς ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον παραγίνεται. οἱ δὲ καθ' ἡμᾶς περνᾶσθαι λέγουσι. Manifeste Atticis πωλεῖσθαι significare ait, sæpius in eumdem locum convenire & congredi: apud alios Græcos pro *venundari* solere accipi, quasi passivum ex activo πωλεῖν. Idem, πωλούμενοι, συνιόντες. Et πωλήσεσθαι,

φοι-

φοιτήσεις. Item, πωλεύμενος, συνερχόμενος. Et mox, πωλεῖσθαι, ἐπιμελῶς καὶ πολλάκις φοιτᾶν. Sed & πωλεῖσθαι apud Homerum passim pro versari, & in eumdem locum frequenter commeare, ἀναστρέφεσθαι. Unde apud eumdem: πωλεύμενος ἔνθα καὶ ἔνθα. Odyss. χ:

Ὡς ἐγὼ οὔτε ἑκὼν ἐς σὸν δόμον, οὐδὲ χατίζων

Πωλεύμην.

Non sponte nec ullius rei indigens domum tuam ventitabam. Πωλεῖσθαι ergo πεφασμένως, proprium est meretricum, quæ aperte ad quosvis se conferunt, & ad ædes ventitant, ut noctes paciscantur unam vel plures, & sic concubitus suos vendunt. Diobolaria prostibula in lupanaribus ipsis, quæ πορνεῖα Græcis, copiam sui faciebant, parvo ære mercabilia. Honestiores domum ventitabant, quales fuere Laides, Thaides, Phrynæ, & aliæ eiusmodi publicarum libidinum victimæ, de quibus Comici Græci, & Latini in comœdiis palliatis. Huiusmodi meretrices, quæ ab alio ad alium transibant, interdum militi per annum operam dabent, mox philosopho, deinde & mercatori, equæ vere desultoriæ. περιπόλους & δρομάδας eas Græci vocabant, ut apud Comicum:

cum, ὦ κάπραινα καὶ σείπολε καὶ δρομάς. Pro meretricibus etiam habebantur lege Attica quæ in foro aliqua promercalia palam & aperte habebant, & quæ in taberna ſedebant mercium vendendarum gratia. Sic enim exponenda ſunt iſta verba, μὴ ἐπὶ ταύταις μοιχὸν λαβεῖν ὁπόσαι ἂν ἐπ' ἐργαστηρίου κάθηνται, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσί τι ἀποπεφασμένως. Quæ perperam vir doctiſſimus Latine reddidit, in Commentario legum Atticarum, *ne quis pro macho prabenditor in meretrice vel in lupanari vel publice proſtante.* Imo vertendum fuit, Mœchum cum illis comprehendi non licere quæ tabernam exerceant, aut quæ in foro aliquid vænale habent aperte ac publice. Atque ita recte verba Demoſthenis interpretatur Harpocration ex ea contra Neæram, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσιν ἀποπεφασμένως. Quæ Didymus accipiebat de his quæ in propatulo meretricantur, πορνεύουσι φανερῶς. Sed certum eſt, Demoſthenem eo loco πωλεῖν in propria ſignificatione accepiſſe, & legẽ eſſe ita exponendam, quæ voluit, ſi quis deprehendatur cum eiuſmodi muliere quæ in foro aliquid vendit ἀποπεφασμένως, pro mœcho eum comprehendi non poſſe. Aliud eſt πωλεῖν ἀποπεφασμένως vel ἀποπεφασμένως, quod

dicitur de ea muliere quæ ad viros ventitat lucri gratia palam & aperte, noctem pacisci solita, & corpus cuilibet prostituere. Aliud indicium inscitiæ Advocati in Attico iure & lingua Attica, ex alia lege Solonis, quæ extat apud Gaiũ leg. ult. D. finium regundarum, hic prodã. In qua lege qui αἱμοσιὰν interpretati sunt maceriã, nescisse quid esset maceria, haud veretur pronuntiare disertus Advocatus. Non memini nunc quinam sic interpretati sunt, & fortasse potuit esse Salmasius. Quod tamẽ non succurrit, an in aliqua parte scriptorum eius id adnotatũ sit. Sed certe scio, ipsum Advocatum, qui negat αἱμασιὰν esse maceriam in lege Solonis, nescire quid sit αἱμασιά. Verba legis ita se habent. Εάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. Si de sæpe eam αἱμασιὰν accipiamus, non video rationem cur iuxta alterius agrum inseri eam permiserit Solon, dummodo terminum non transiliat, id est, in ipso termino eam inserat. Nam de sæpe viva hæc intellexisse videtur Advocatus, & verbum ὀρύγῃ fortasse etiam innuit ita esse accipiendum. Sæpes autem viva iuxta alterius agrum insita multum ei nocere potest. Nam radicibus sub terram emissis

emissis sensim propagatur. Nec causa fuit Soloni, ut talis sæpis plantandæ licẽtiam dederit in ipso termino, cũ certũ sit, nihil esse quod in vicinũ locũ sese facilius extendat & citius propagetur & vires terræ exsurgat, quã sæpes eiusmodi vivas, quas vulgo *concides* vocamus, & veteres *concades*. Sed Advocatus urbano otio marcidus, vel forensibus negotiis distractus, naturã arborum & spinorum ex quibus sępes fiunt, resq; rusticas parũ intelligit, ut in iis haud multum versatus. Cum oleam & ficum novem pedes distare voluerit à vicini fundo, & alias arbores quinque, non verisimile videtur, ut arbusta & spineta ex quibus sæpes concinnantur, in ipso termino iuxta vicini agrum inseri voluerit. Αἱμασιὰ igitur in hac Solonis lege maceria est sive murus ex sicco lapide & temere collecto compositus, ut vulgo etiam nunc in finibus agrorum ad eos tuendos fieri solent. Non mirum igitur, si eiusmodi maceriam in ipso confinio non ultra terminum poni permiserit. Non enim vicini fundo potest nocere. Si quis vero τειχίον, id est, murum ex lapide structili cum cemento ad tutandum agrum suum ædificare vellet, pedem longe à vicini fundo

 abesse

abesse eum sanxit. Hæc igitur differentia est apud Atticos *αἱμασιᾶς* ac *τειχῶν*. *Αἱμασιά* ex fortuito lapide collectus murus, *τειχίον* ex lapide structili ædificatus. Hesychius: *Αἱμασιά, τὸ ἐκ πολλῶν λίθων λογάδων ἄθροισμα. Congeries ex multis lapidibus collectis.* Suidas: *αἱμασιά, τὸ ἐκ χαλίκων ᾠκοδομημένον τειχίον ἄνευ πηλοῦ, παρὰ Ἡροδότῳ. Ex multis silicibus murus constructus absque luto.* Id est, ex asso vel sicco lapide, ut Latini loquuntur. Eustathio *αἱμασιὰ ἐκ λεπτῶν λίθων τεῖχος.* Qui ex spinis sæpem esse voluerunt inepti Grammatici, sonum vocis respexerunt quasi ab *αἷμα* dicta esset *αἱμασιά*, quia digitos pungat, & sanguine perfundat tractata, ut pote ex aculeatis fruticibus contexta. Sed aliud est huius dictionis etymon. Dicta enim *αἱμασιά*, quod ad viam positis vineis vel agris sępimentum pręstet, easque à viantibus defendat. Nam *αἶμος* veteri lingua Græca, via est vel cursus. Secundum vias itaque posita in finibus agrorum sæpimenta ac munimenta, *αἱμασιαί*. Maceriam autem Latinorum aut Græcorum *αἱμασιάν* eamdem esse, vel illud indicio est, quod maceria etiam ex lateribus fiebat crudis coctisve ut & *αἱμασιά*. Hesychius: *Αἱμασιαί, οἱ φραγμοὶ πλατεῖς ἀπὸ πλίνθων θριγκώδεις.*

Varro

Varro lib. I. cap. XIV. de R.R. cum quatuor genera maceriarum faciat, primũ, ex lapide quod fieret, ponit: secundum è coctilibus lateribus, ut in agro Gallico: tertium è lateribus crudis, ut in agro Sabino: quartum quod ex terra & lapillis compositis ea forma, ut in Hispania & agro Tarentino. Apud Agrimensores congeries lapidum in fine agri ad eum tutandũ, maceria est. Si lapidosus esset ager, repurgabatur, & ex cõgestione lapidũ, qui dempti ex agro fuerant, maceriæ fiebant. Auctor incertus: *Congeries maceriæ, id est, ubi saxa collecta ab utrisque limites dederunt.* Hæc pervulgata fuit & maxime communis maceriæ species Latinis, ut etiam Græcis *αἱμασιὰ*, quam *ἐκ λίθων λογάδων ἄθροισμα* Grammatici interpretantur, id est, *ex collectis lapedibus congeriem.* Mirum porro, tantum virum in Græca litteratura, ut etiam promittere ausit de iure Attico commentationes, non animadvertisse, minime Grecari verba legis Atticæ sicut ea citavit, *ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ.* Vnde enim illud *ὀρύγῃ* factũ, aut qua forma? Saltem *ὀρύττῃ* legi deberet, ut infra, *ἐὰν δὲ τάφρον ὀρύττῃ.* Sed nec sic quidem hic aptum sit hoc verbum. Fossa vel fovea foditur ac deprimitur.

διορυγῆναι Theoph. in Loc. 12. p. 413

 quod

quod est ὀρύττειν, non autem maceria, vel murus, vel casa. Nec audio qui interpretantur, *si quis sæpem ad alienum agrum fodiens ducat*. Ab hoc verbo ὀρύγῃ pendent & quę sequuntur; ἐὰν δὲ τειχίον, πόδα ἀπολειπέτω. ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας. Nemo unquam dixit, murū fodi aut ædificium, quod erigitur potius & è terra elevatur. Nec iuvat quod fundamenta, ut muro vel ædificio ponantur, ea fodi necesse sit. Quod non semper verum, sed pro ratione loci in quo ædificium statuitur. Nam in petra solida locatum fundamentis effossis opus non habet. Maceria vero quæ fit ex congerie lapidum, in solo ipso ex collectis lapidibus componitur sine ullis fundamentis aut fossis. Falsum igitur & ineptum quod in hac lege legitur, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ vel ὀρύττῃ. Corrigebam aliquando συλλέγῃ, id est, ex συλλεκτοῖς lapidibus struat. Sed cum idem verbum sequentibus etiam accommodetur, τειχίῳ & οἰκήματι, non videtur istis convenire. Aliquod igitur divinandum vocabulum quod his tribus conveniat, maceriæ, muro, & ædificio, & quod non longe abeat à vestigiis scripturæ depravatæ. Omnino id puto me repperisse. Scribendum ergo, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλο-

ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρθὸν, ἐὰν τειχίον, ἐὰν οἴκημα. *Si quis erigat maceriam secuudum alterius vgrum, aut murum, aut casam.* ὀρθῶσαι τεῖχον & οἴκημα Græcis pro struere & ædificare & è solo tollere protritum est. Græca omnia corruptissima inveniri in Latinis exemplaribus, satis norũt qui eaver sarũt. Græci quoq; recentiores qui de iure Romano scripserunt, eam legem Solonis mire interpolarunt. Sic enim concipitur apud Harmenopulum, ut habent vetustissima exemplaria, lib. II. Tit. IV. ἐάν τις δημοσίαν ὁδὸν ἤτοι γῆν παρ' ἀλλοτρίᾳ χώρῳ ὀρύττῃ. Et quæ sequuntur. In quibus etiam multa mutata sunt, ut τείχῳ pro τειχίῳ, & τάφον ἢ βόθρον pro τάφρον ἢ βόθρον. Quia nimirum eo tempore sepulcra fodiebantur in finibus agrorum. Recte apud Plutarchum scribitur τάφρον, nec de eo dubitandum est. Differunt enim βόθρος & τάφρος Græcis. Male etiam hic notat Advocatus, Harmenopulum incidisse in exemplaria depravata. Nihil habet sui Harmenopulus, sed omnia ex alieno. Et locũ etiam ex quadragesimo Titulo sumptũ fuisse, veteres libri indicant, & eum titulũ περὶ φυτῶν acceptum esse ex ἐπαρχικῶν. Sed de his alibi. Tam Harmenopolus quam Scholiastes Græcus in Synopsi

Basilicorum, ὀρύτῃ scriptum habent pro ὀρύγῃ. Quod debuit animadvertisse Advocatus, qui se tantum facit virum in lingua Greca & iure Attico. Nam ὀρύγῃ nec Græcum est, nec Atticum.

CAP. XIV.

Lex Barbarius Philippus D. de officio prætorum explicata & emendata. Miris modis eam excarnificatam esse ab Advocato Parisiensi, & minime intellectam.

INsigniter memorabilis est lex III. D. de officio prætorum, propter historiam Barbarii Philippi, qui Romæ servus fugitivus cum esset, preturam adeptus est, eaque functus. Et propter quæstionem ex eo motam inter Iurisconsultos, utrum servitus præturæ obstitisset, an prætura servituti, id est, utrum servitus effecisset ne prætor fuisse videretur, an prætura præstitisset ne pro servo haberi posset, alii in alia sententia fuere. Nempe non fuisse prætorem qui servus fuisset, aut non desisse esse servum qui prætor factus esset. Hoc Thema illius legis: quod dissimulatum est plane vitio vulgatæ scriptionis, ut corrupta fuit ab antiquis correctoribus. Sic male olim habi-

habitā non melius eam accepit ac tracta vit nuper Advocatus Parisiensis, qui eam in libro Observationū & emendationum qua explicare qua emendare conatus est, utrumque infelici successu. Nam sollemni sua hariolatione miris eam modis excarnificavit, nec ullo modo mentem eius assequutus est. Singula legis verba perpendamus, & hariolationes Advocati confutemus. *Barbarius Philippus*, inquit Ulpianus, *cum servus fugitivus esset, Romæ præturam petiit, & prætor designatus est.* Ad hæc verba notat Advocatus, *Immo non solum prætor est designatus, sed & præturam gessit.* De ea re nulla in lege proposita est dubitatio, & cum designatum fuisse prętorem dixit Ulpianus, etiam præturam eum gessisse intellexit. Nemo enim magistratu fungi poterat quin designatus prius foret. Et per *designatum* certum est hic Iurisconsultum intellexisse prætorem creatum & renuntiatum. Et falsa sunt igitur quæ subiicit Advocatus, quasi Vlpianus voluerit, Barbarium istum non revera fuisse prætorem, sed tantum designatum. *Quamvis*, inquit, *prætura functus sit.* Quæ ego me non assequi fateor. *Verū ita loquebatur Vlpianus, quasi is non fuerit revera prætor, sed tantum designatus,*
 quam-

quamvis prætura functus sit. Quæ hæc est balbuties vel stribligo? Non fuit revera prætor, sed tantum designatus, quamvis prætura functus sit. Si prætura functus est, revera prætor fuit, ac præturam gessit, non tantum designatus est. Subiungit deinde, *Ex eo autem quod prætura functus erat, colligebat Pomponius nihil ei servitutem obfuisse, siquidem etsi servus, prætura nihilominus functus erat.* Non hæc mens Vlpiani in ea lege, nec ea fuit sententia Pomponii, nihil isti servitutem obstitisse quo minus prætura fungeretur. Certe servus erat cum prætor factus est. Non ergo ei servitus obstitit ne prætor fieret, & ne prætura fungeretur. Neq; de isto quæ res erat facti tum disputatum est à Iurisconsultis. Sed hoc quærebatur utrũ pro prætore habendus esset, qui servus præturã adeptus foret, an vero quod prętor esset factus, ex eo desiisset esse servus, ac servitutem exuisset. De re ergo ipsa minime controversum fuit quin servus & quidem fugitivus Romæ præturam petierit, designatus sit prætor, & præturã gesserit, id est, omnem, quæ prætoribus attributa est, iurisdictionem exercuerit. Hoc enim tanquam constans proposuit Vlpianus. Deinde quæ sententiæ essent Iuris-

Iurisconsultorum super ea prætura servi hominis, in continenti subiungit: *Sed nihil ei servitutem obstitisse ait Pomponius quasi prætor non fuerit.* Hæc corruptissima esse liquet, quæ nec ullum sanum sensum efficere possunt. Ratio postulabat scribi: *Nihil ei servitutem obstitisse quo minus fieret prætor:* vel, *nihil ei servitutem obstitisse, quasi servus non fuerit.* Quod sic intelligendum foret, ita accipi debere, & prætorē eum æque videri posse ac si servus non fuerit, ac proinde nihil ei servitutem obstitisse ad præturam gerendam. Sed hæc sententia non fuit Pomponii, verum ipsius Vlpiani, qui in hac re plane diversus abiit ab opinione quam habuit Pomponius super hoc servo prætore. Parva mutatione scribendum, *sed non id ei à servitute obstitisse ait Pomponius, quasi prætor non fuerit.* Non intellecta hæc loquendi ratio imperitis antiquæ ac veræ Latinitatis, causam loci corrumpendi dedit. Quod prætor fuerit Philippus, non ei à servitute obstitisse putavit Pomponius, id est, non obstitisse præturam quam adeptus est, ne in servitute maneret ac servus esse perseveraret. Nihilo quippe deterius ius esse domini sui, quod prætor esset factus. Ita enim id interpretandū esse, quasi omni-

omnino prætor non fuerit. *A servitute obstare* elegans ac Latina loquendi ratio, pro servituti obstare, servitutem impedire. Sic *à sole obstare*, cum Diogenes rogavit Alexandrum *ne sibi à sole obstaret*, ne impediret quo minus soli expositus esset, & insolaretur. Nam Alexander ante ipsum constiterat adversus solem iacenti, & ipsi solem impediebat. Hæc igitur opinio fuit Pomponii, non obstitisse à servitute Philippo præturam quã gesserat, haud magis quam si omnino prætor factus non esset. Ulpianus huic Pomponii sententiæ opponit istam obiectionem; *Atquin verum est prætura eum functum*. Quomodo, inquit, accipiemus, ita servum eum mansisse quasi non fuerit prætor, cum constet revera functum esse prætura? Quod factum est, pro infecto reputari non potest. Deinde subiicit: *Vt tamen videam, usi servus, quandiu latuit in dignitate prætoria, ea functus sit, quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti?* Sic legendum, interposito pronomine *ea*. Qua sola additione post vocem *prætoria* lux loco redditur, & sententiæ integritas constat ac ratio. Pomponius interrogatus quid iuris esset in servo illo fugitivo qui prætor erat factus, respõdit, nihil-

nihilominus eum in servitutis statu permansisse, nec servituti obstitisse præturam, quasi omnino prætor non fuerit. Atqui, inquit Ulpianus, verum est prætura eum functum. Sed tamen adiicit, si servus prætoria dignitate functus sit, quamdiu in ea latuit, quid dicemus de iis quæ edixit, quæ decrevit? an dicemus ea, nullius fuisse momenti? Hoc sic voluit Pomponius: cui placebat, nihilominus servum eum mansisse, ac si prætor non fuisset. Ergo & edicta eius omnia ac decreta nullius fore momenti existimavit, tanquam ea servus edixisset ac decrevisset, non prætor. Aliud sensit Vlpianus, & rationibus confirmat sententiam suam, quam in ipsa lege videre est. Advocatus Parisiensis infeliciter in ea interpretanda & corrigenda versatus est, quam misere mutilavit & laceravit. Si omnes leges mendosæ aut difficiles ad hoc exemplum corrigerentur aut explicarentur, actum propediem esset de iuris scientia.

CAP. XV.

Lex III. D. Si pars hæreditatis petatur, explicata & emendata. Trigeminos Horatios ibi locum non habere senatores, sed senatores trigeminos Quintilios. Hariolationes Advocati Parisiensis deflatæ.

CORruptissima est lex III. D. Si pars hæreditatis petatur. quæ meminit *Horatiorum trigeminorum Senatorum.* Huius vitiosissime fœdati loci, impurissima est emendatio Parisiensis Advocati. Sic verba legis habent: *Sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios. Sed & Lætus scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam quæ ab Alexandria producta est, ut Hadriano ostenderetur cum quinque libris, ex quibus quattuor enixa dicebatur, quintum post diem quadragesimum.* Nugæ sunt isti trigemini senatores cincti Horatii, quos ætas Pauli vidit. Nec enim aliter hæc possunt accipi: *Trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios.* Vidimus, id est, tēpora nostra viderunt, vel etiam ipse eos se vidisse significat. Vt hoc monstrum profligaret Samium acumen Advocati, de Horatiis trigeminis ætate Pauli Iurisconsulti visis, multa molitus est, & tandem ab hariolationibus

bus solitis præsidium petiit. De illis ipsis Horatiis locum esse accipiendum, plane adfirmat, sed emendatum & reformatum. Contemplemur igitur quomodo eum reformare aggrediatur. Primum pro *senatores* scribendum esse autumat *servatores*. Horatii enim virtute sua rempublicam Romanam servarunt, Albanam fregerunt. Optime. Iam habemus *servatores* Horatios pro *senatoribus*. Et eorum plane *servator* etiam audire debet Advocatus, qui senatu eos movit, ut servatores faceret reipublicæ. Tota difficultas nondum expugnata est. Sed quare, inquit, *cincti*? Quare *cinctos vidimus* apud Paulum? Hic aqua hæret Lucumoni. Tamen existimasse se ait quandoque, illud *cinctos* esse à glossemate depravato, ut aliquis, qui videbat, Paulum non potuisse vidisse Horatios tot retro sæculis sublatos, ad illud *vidimus* scripserit, *pictos*, unde factum est *cinctos*. Ergo secundum hanc coniecturam vel hariolationem scripserit Paulus, *sed & trigeminos servatores pictos vidimus Horatios*. Cur pictos eos videre maluit Paulus quam in libris auctorum scriptos? An plus fidei putavit esse tribuendum picturæ, quam historiæ Romanæ

manæ qua Horatii illi celebrati sunt Trigemini. Sed mirum, si Horatios in testimonium trigemini partus adducere voluit Paulus, cum etiam Curiatios & ipsos æque trigeminos non recensuisse. Multum ad rem de qua tractat in illa lege pertinuit, eo tẽpore in duabus vicinis civitatibus trigeminos extitisse, qui inter se depugnarint pro salute & gloria suæ quiq; reipublicæ. Sed statim vidit Advocatus, *in* pictis illis suis Horatiis quos viderat Paulus haud multũ esse firmamẽti nec fiduciæ reponendũ. Quid enim inanius pictura? Alia igitur occœpit hariolari. *Sed scriptum fortasse*, inquit, *à Paulo, cũctt vidimus*, id est, omnes vidimus, omnes scimus, omnes novimus, ut res ea certa sit & omnibus nota, & ideo non fabulosa, aut incerta. Mirabilis ratio Advocati. Si legeretur *vidimus*, ageret de visu Paulus, & trigeminos eos sibi visos ipsi, testari videretur. Sin vero addatur vox, *cuncti vidimus*, tum id erit positum pro omnes novimus & scimus, Atqui si cuncti viderũt, Pauli tempore illos Trigeminos Horatios, oculis suis usurparunt id quod viderunt. Quis enim aliter videt quam suis oculis? Si Paulus ita vidit, omnes certe vel cuncti qui eius tempore vixerunt,

runt, eodem pariter modo viderunt. Quã ridiculum illud etiã quod Paulo affingit, quasi si omnes scirẽt, aliquos olim extitisse Romæ Horatios trigeminos? Etiam ne bubulci eo tempore scilicet, & foricarii, & carnifices norant Historiã Trigeminorum Horatiorum? Ponamus nemini tunc fuisse ignoratam. Cur libuit Paulo dicere id cunctos scire? An credidit parum sibi fidei habitũ iri si simpliciter dixisset notos illos esse trigeminos ex historia Romana? De trigeminis sui temporis eũ loqui, certo certius est. Quod & sequentia ostendunt, de quinquegeminis Hadriano ostensis, qui matrem habuerunt Alexandrinam, ex Aegypto propterea adductam cum liberis. Primo scribit Paulus de miraculosis vel prodigiosis eiusmodi partibus, quos auctorum fides firmabat, non αὐτοψία. *Nam traditum est*, inquit, *& quattuor puellas à matre familias natas esse. Aliqui tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixã Peloponnesi fœminã, multas Aegypti uno utero septenos.* Ubi hęc ex auctorũ fide ab eo relata sunt, statim subiicit, *sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios.* Debuit, si de Horatiis Romanis intellexisset, similiter & ab historiæ Romanæ scriptoribus repetere hoc

exemplum. Atqui dicit, *vidimus*. Ergo ad *αὐτοψίαν* provocat, & ad rem suo tempore visam, & cognitam. Quod subiicit de Lælio id etiam confirmat, *sed & Lælius scribit se vidisse in Palatio Mulierem.* Temporibus ille Hadriani scripsit, quem vidisse potuit Paulus. Si ætas Pauli vidit illos trigeminos de quibus ibi loquitur, non possunt esse Horatii illi veteres. Et certe in mendo hic eos cubare manifestum est. Idque satis arguit quod *senatores* appellantur, & quod *cincti*. Nec mihi fraudi puto fuerit meam proponere hariolationem. Cum scriptum esset *Cintilios*, aut *Cuintilios*, ex eo fecerunt *cinctos*, & quia meminerant, Horatios fuisse trigeminos, nomen hic eorũ infulsere scioli librarii. Non dubito igitur quin Paulus scripserit, *Sed & trigeminos senatores Quintilios vidimus. Sed & Lælius scribit se vidisse in palatio mulierem.* Nomen ea in ætate celebre fuit Quintiliorum senatorum fratrum, qui sub Commodo extincti sunt. Ditissimi fuere, doctissimi, & in summis dignitatibus positi. Scripsere etiam libros *γεωπονικῶν*, & citantur ab Athenæo sub nomine *ἀδελφῶν συγγεγραφότων τὰ γεωπονικά*. Multa etiam ex his adducit compilator Geoponicῶn Cassianus scholasticus.
Fra-

Fratres eos fuisse Romani auctores dicũt, & duos præcipue laudãt, qui simul & cõsulatum adepti sunt ambo, & provincias rexerunt. Ex quo geminos fuisse duntaxat augurari liceat. Cardianus & Maximus vocabantur Quintilii, quos & ambos simul interfecit Commodus. Nihil tamen etiã vetat credere trigeminos fuisse, ut tres simul nati sint uno partu, sed duo tantum vivaces fuerint, & ad honores pervenerint, uno in medio cursu extincto, qui tamen & senator fuerit. Tergeminos sane eos extitisse Paulo iam credamus. Si eorum nomina hic non videntur reponenda, quærant alios ex historia illius tẽporis qui magis conveniant. Nam de Horatiis certum est, nihil hic habere illos quod agant, nec locum suum quem habent posse tutari. Non audiendus etiam clarissimus Advocatus, qui quod de Lælio scribitur, transponendum censet, & anteponendum relationi de trigeminis senatoribus.

CAP. XVI.

Duo Taciti loci vindicati ab improba emendatione Advocati Parisiensis. Quid sit fructus rerũ, & vindicaturus rempublicã. Correcta lex 1. D. de donationibus inter virum & uxorem. Fragalitatis nomen in Iustiniani Constitutione videri retinendum, nec mutandum in facilitatis.

ADEO pulvisculum omnem de Museo derasit & abstersit Advocatus Parisiensis in componendo libro Observationum & Emendationum, ut etiam binas frigidas & misellas correctiones è Taciti Annalibus petierit, & inter iuridicas reposuerit, ut posset numerus capitum constare. Nam quinquaginta rotundo numero esse voluit. Observarat capite praecedenti xv, *functionem* significatione nova aut novata à Paulo usurpatam. Capite quod sequitur, animadvertit, *Functum* quoque pæne finxisse Tacitum, lib. xiv. Annaliũ. Immo non finxit istud verbi Tacitus, sed tu à temetipso confictum & fabricatũ Tacito donasti: qui per me nunc illud à se spernit ac reiicit, & res tuas tibi habere iubet. Cum Seneca invidiam à se amoliri cupiens ingen-

gentium & modum privati excedentium divitiarum, propter quas ab æmulis & inimicis in crimẽ omni occasione vocabatur apud principem, adiit Neronẽ, & rogavit, ut bona sibi adempta per procuratores administrari iuberet in fortunam suam recepta. Se enim opes suas ultra sustinere non posse, ut pote præ senio iam curis etiam levissimis imparem. Ad ea respondit Nero, negando se facturum quod ille rogaret, addiditque, *verum & tibi valida ætas, rebusque, & fructui rerum, sufficiens.* Quod diceret Seneca, se imparem esse sustinendis & administrandis præ senectæ infirmitate rebus suis, hoc Nero nõ admittit, sed superesse adhuc illi validã ætatem asserit rebus & rerum fructui sufficientem. Si *functui* legamus, ut placet Advocato, & pro functione & administratione id dictum à Tacito interpretemur, quid erit illud quod dixit, *rebus sufficientem esse?* Rebus suis superesse dicitur, & sufficere qui iis administrandis & fungendis par est. Aliud igitur esse oportet quod ibidẽ adiicitur, *rerumque fructui.* Nempe pro rerum fruitione id posuit. Nã & *usumfructum* cũ dicimus, usum & fruitionẽ, hoc est, utendi & fruendi facultatem intelligimus.

Ergo validam Senecæ ætatem ſuppetere dixit Nero, non ſolum ad res ſuas adminiſtrandas, ſed etiam ad fruendas. Iuvenes enim magis frui poſſunt opibus ſuis quam ſenes, iidemque iis ſuſtinendis magis ſufficiunt quā qui ſenio infirmiores ſunt. Apud Terentium in Heautontimorumeno, ſenex qui filium duricia ſua fugarat, domoq; in militiam eiecerat *ita* loquitur:

Vbi video hæc, cœpi cogitare, Hem tot mea
Solius ſolliciti ſunt cauſa, ut me unum expleant?
Ancillæ tot me veſtiant? Sumptus domi
Tantos ego ſolus faciam? Sed gnatum unicum,
Quem pariter uti bis decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt,
Eum ego eieci hinc miſerum iniuſticia mea.

Vides ætatem iuvenum magis ad res utendas idoneā dici quam ſenū? Cicero de ſenectute. *Quod ſi ipſis voluptatibus bona ætas fruitur lubentius, primum parvulis fruitur rebus.* Hoc eſt igitur quod dixit Nero apud Tacitum, Senecam alloquens, *Et tibi valida ætas, rebuſque & fructui rerum ſuffi-*

sufficiens. Id est, rebus sustinendis & fruendis par. Alter locus est ex XIII. Annali, ubi Agrippina insidias Neroni struxisse accusata à Silana, ut imperium Rubellio Plauto daret, cum se purgaret, hæc inter alia iactabat: *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram. At si Plautus aut quis alius rempublicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis interdum incauta, sed ea omnia obiiciant, quibus nisi à filio mater absolvi non possim.* Nullam in his verbis sententiam inesse dicit Advocatus, *rempublicam iudicaturus obtinuerit*: ideo legendum putat, *rempublicam obtinuerit, iudicata res est.* Quod est ineptissimum. Ille tamen nobis persuadere vult, sic planam futuram sententiã. Parva mutatione scribi melius est, *At si Plautus aut quis alius Remp. vindicaturus obtinuerit*. Pessima fœmina cum se de crimine obiecto purgaret, non potuit odium dissimulare in filium, & satis aperte confessa est, vindicaturum eum rempublicam qui Neronem imperio deturbaret. Ne minus exile, & aridũ hoc caput videretur, sumpsi ex sequenti apud Advocatum capite quo suffarcinatius fieret. Voluit emendare legem I. D. de donationibus inter virum

& uxorem, sed non potuit. Sic enim debuit emendari: *Moribus apud nos receptum est, ne inter virum & oxorum donationes valerent. Hoc autem receptum est, ne mutuato amore invicem spoliarentur donationibus, non temperantes à profusa erga se facilitate.* Ut facilitas hic bene ac decenter quasi in suo loco moratur, non item convenire videtur in leg. ult. Cod. de revocandis donationibus, quæ Iustiniani est. Ibi enim *frugalitas* non est sollicitanda nec loco movenda, quam omnes libri scripti retinent. Donationes in gratiam ingratorum factas rescindit & revocat Iustinianus, ex variis causis, quæ ibidē recensentur, *ne sit cuiquam*, inquit, *licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris.* Nihil, inquit Advocatus, magis alienum à frugalitate quam donantis facilitas. Nō percepit quomodo *frugalitatē* illius temporis Latinitas usurpare soleret. *Frugalem* tunc vocabant beneficum & utilem, non sobriū, nec modestum aut frugi. Optimæ Glossæ: *Frugalitas*, χρηστιμότης, εὐταξία, αὐτάρκεια. Duo postrema Græca exponūt *frugalitatē*, quomodo accipiebatur apud vetustiores. Quæ virtus erat hominis frugi ac modesti. At prima vox notionem huius nominis exprimit quomodo accipi-

tur

tur in lege Iuſtiniani loco iam citato. Nam χρήσιμον Græci, & χρηστὸν, appellant qui munificus eſt, ac beneficus liberaliſque in alios. Gloſſæ: χρηστὸς, *frugalis, ſuavis, utilis, iucundus.* Unde *Chreſtologus*, qui verbis benignus eſt, ac frugalis beneficuſque, cum re ipſa nihil minus ſit. Sic *Chreſtologum* Pertinacem appellabant ſui temporis homines, quod magis blandus eſſet quã benignus, ac liberalis. *Frugalitas* igitur apud Iuſtinianum eſt beneficentia benignitaſque in donando.

CAP. XVII.

Dicis cauſa, explicatum. Idem eſſe quod Græcum ὁσίας χάριν, & Latinum defunctorie. Dictum eſſe hoc verbum à dicando, quod eſt ἀφοσιῶσαι. Diverſa eſſe δείγματος χάριν, & ὁσίας χάριν. Non poſſe derivari à Græco δείκειν, quod eſt δεικνῦναι.

DUo capita dedit obſervationum Advocatus integra, XIII. & XIV, explicationi loquutionis vulgaris antiquæ, ab eruditis Criticis neotericis pridem expoſitæ. Nec alio fini id videtur feciſſe quam ut errorum ſuorum aliqua hic etiam impreſſa relinqueret veſtigia. Nam & *dicis cauſa* idem vult eſſe apud

Caium quod δείγματος χάριν, cum aliud omnino sit, & in huius vocis explo-randa & eruenda originatione etiam more suo harioletur. *Dicis causa*, vel *gratia*, id agi dicitur quod obiter fit, & simulate, atque in imagine, ad hoc tantum, ut levi delibatione eius quod agendum plenius esset, religioni quadamtenus satisfactum putetur, aut legi aut mori. Cum religioni hoc modo satisfieri quæritur, id Græci dicunt ὁσίας χάριν, cum legi aut mori, νόμου χάριν. Latini per *dicis gratia* utrumque exprimunt, quamvis & *legis causa*, & *moris causa*, etiam pro eo interdum auctores usurpent, ut viris doctissimis iam observatum est. Sed & ὁσίας χάριν, & νόμου Græcis omnino idem est. Nam ὁσίη est θέμις, δίκη, ius, fas, lex, ut interpretantur Græci. Nec improprie ὁσίας χάριν Modestinus dixit, ut putavit Advocatus, in leg. 11. D. Qui petant tutores vel curatores, καὶ οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλ' ἐὰν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Nec rectius & convenientus dixisset, si νόμου χάριν posuisset, ut placet Advocato. Quod defunctorie fit, id est, in eum tantum finem ut leviter quis officio suo defungatur, id ὁσίας χάριν fieri Græci dicunt. Sed & verbum ἀφοσιοῦσθαι eodem sen-

ſenſu uſurpant, pro ὁσίας χάριν τὶ ποιεῖν, quod Latine licet vertere *defungi*. Heſychius *ſatisfacere* interpretatur, & ποιῆσαι τὴν ὁσίαν, id eſt, officium ſuum facere. Ἀφοσιούμενος, πληροφορῶν, ποιήσας τὴν ὁσίαν. Sic legendum, non θυσίαν. Idem, ἀφοσιούμενοι, ἐν ὑποκρίσει θωπεύοντες, τιμῶντες. Mox: ἀφοσιώσεται, ἀπάρξεται ὁσίας χάριν. Ita enim corrigendum. Qui dicis gratia libat, ἀφοσιοῦν dicitur. Idem ergo, & ὁσίας χάριν, & ἀφοσιώσεως χάριν. *Defungendi gratia*, & *ſatisfaciendi*. Quod & *defunctorie* Latini Iuriſconſulti dixere. Ulpianus quippe in eadem re prorſus Latine hoc verbum uſurpavit, ut Modeſtinus ὁσίας χάριν, de matre nimirum quæ liberis tutores petiit *defunctorie*, & *dicis gratia*, leg. II. π. XXXII. ad S. C. Tertullianum. *Non ſolum autem quæ non petiit coërcetur, ſed & quæ defunctorie petiit ut in ſcripto declaratur.* De matre loquitur quæ filiis tutores non petiit. Græca Modeſtini ſic habent, οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἂν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Ita accipitur & in leg. unica Cod. Qui numero tutelarum. *Perſuſorie* pro eodem ponitur in leg. v. D. Quod vi aut clam, *perfuſorie aut obſcure dicere*, quod Græci ἐπισεσυρμένως. Sed & *fuſionem* pro functio-

ctione dixere, ut alibi annotatum. In leg. LXIX. π. v. de evictionibus. *Sed & si quis in venditione statu liberũ perfusorie dixerit.* Νόμου χάριν igitur idem quod ὁσίας χάριν, cum ὁσία sit δίκη, vel θέμις, vel νόμος, & ὅσιος idem qui & δίκαιος. Quid si idem Latinum, *dicis gratia*? Quod Latini veteres *dices gratia* dixerunt, id est, δίκης, postea corrupte *dicis*, ut *e* & *i* invicẽ permutantur dictũ. Sed omnino à *dicando* derivatum est istud *dicis*, quod est ἀφοσιοῦν. Glossæ: *Dicat*, ἀφοσιοῖ. *Dicare*, ἀφοσιῶσαι. *Dicatus*, ἀφοσιωμένος. *Dicatio*, ἀφοσίωσις, καθοσίωσις. A *dico* dicare, *dix dicis*. Vt à plico plicare, *plix, plicis*. Optimæ Glossæ: *Plix*, πτυχή. Vetus poëta apud Apuleium in Apologia: *Auri plices bitortilæ*, χρυσοῦ πτυχαί. Sic à struo *struix*; unde *struices*. A *tumeo tumex*, & alia infinita eiusmodi. *Dicis causa* igitur idem plane quod *dicationis*, id est, ὁσίας, & ἀφοσιώσεως χάριν. Ac nugatur Advocatus qui *dicis* derivat παρὰ τὸ δείκειν, quod est δεικνύειν & δεικνύναι, ut sit *dicis causa*, δείξεως ἕνεκα. Sed quomodo, quæso te, *dicis* à δείκω veniet, & idem erit quod δεῖξις? Et ratio formationis, & significatio, plane repugnant. Nam *dicis causa* non idem significat quod δείγματος χάριν, vel δεί-

ξεως χάριν. Quod apud Dionē legitur in Vespasiano, ὧν ὀλίγα δείγματος ἕνεκα διηγήσομαι, illud δείγματος ἕνεκα nō potest Latine reddi per *dicis gratia*, quamvis unum idēque esse etiam velit vir summus in Sparsione Florum ad leg. IV. D. Commodati. Non enim in illa Gaii lege *dicis causa* valet idem quod ostensionis vel δείξεως, ut vir magnus cum Advocato Parisiensi censet. Sed recte vetus Glossarium *dicis causa*, in illa lege Gaii interpretatur, νόμου χάριν, non δείγματος χάριν. *Dicis causa*, νόμου χάριν, ὡς παρὰ Γαΐῳ τῷ νομικῷ. Verba legis Gaii: *Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis causa numerationis loco intercedant.* Quod imperite interpretantur, id est, *ut ostententur tantum, sive ad pompam tantum, & ostentationem.* Quia præcessit leg. III. π. ult. D. eodem apud Vlpianum: *Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.* Thema utriusque legis non est simile. Pecunia quæ commodatur, ut numerationis loco dicis gratia intercedat, non ad pompam nec ad ostentationem dicitur à Gaio commodata, sed ut numerationis loco intercedat, id est, ut numerationis vicem impleat ἐν ὑποκρίσει, & ὁσίας χάριν sive *defunctorie*, &

& imaginarie, non re ipsa. Ad pompam & ostentationem commodari potest magna vis argenti & auri infecti, & alia eiusmodi. Ostensionis etiam gratia, sive ut ostendatur pro numeratione quæ fieri debet, pecunia commodatur, sed non ad eam ostensionem referenda est significatio loquutionis illius *dicis gratia*, verũ ad simulationem & fictionem numerationis quæ non re ipsa impletur, sed defunctorie, & *ὁσίας χάριν*, vel *dicis gratia*. Quod vulgo in nostro idiomate Gallico, *par maniere d'acquit*, id est, per modum defungendi, sive defunctorie. Barbari dicunt, *pro forma*. Qui vero gustum & specimen præbere vult eius quod est plene acturus vel dicturus, & qui ex particula ostensa vel data totum quale futurum sit significare, is δείγματος ἕνεκα id facere dicitur. Et δεῖγμα idem quod gustus vel specimẽ. Qua in significatione nullo modo locum haberet illud antiquum *dicis gratia*. Glossæ: *δεῖγμα, exemplum, specimen*. Græcis, γδύματος χάριν, & δείγματος χάριν idem. Inde & δεῖγμα locus in Piræo ubi mercatores mercium suarum specimen & δεῖγμα proponebant. Vt qui frumentum vendunt, pugillũ plenum vel scutellã ex eo monstrantã.

Qui vinú nunc apud nos vendere volunt, prius in calice vitreo curant per plateas circumferendum, ut de colore spectetur, & de gustu cognoscatur ab obviis qualesit. Qui frustulum ex panno vendibili exhibent quo texturæ subtilitas indicetur, δείγματ@ χάριν id ostendunt, non dicis gratia. At illa quæ apud poëtam *spargit latices simulatos fontis Averni*, non δείγματ@ ἕνεκα eos spargit, sed ὁσίας, & νόμε χάριν. Et sic de aliis, ex quibus perspicitur differentia harum loquutionum δείγματ@ χάριν, & ὁσίας χάριν, vel *dicis gratia*. Apud Varronem lib. v. de L. L. ubi antiquæ huius loquutionis *dicis causa* meminit, vulgo ita legitur: *Hinc antiqua illa dicitur in imo dicis causa*. Pro his *in imo*, coniicit Advocatus scriptum fuisse in *mimo*, ut fuerit glossema & interpretamentum adiectum ab aliquo ꝫ *dicis causa*. Sed sollemnis hæc illius hariolandi ratio. Ridiculum est, quod vult *in mimo* interpretamentum esse illius loquutionis *dicis causa*. Præterea falsum est, quod ait, *dicitur in imo* scripturam esse veterum exemplarium, cum, teste Turnebo, veteres libri ibi habeant *dicuntino*. Non posse autem hæc verba glossema esse ab aliquo adiectum ꝫ *dicis*

cis

cis causa, ostendit ipse Varro, cum dicit, *Hinc antiqua illa, dicuntino, & dicis causa.* De duobus igitur loquutus est, non de uno.

CAP. XVIII.

Aliquot leges explicatæ, & à corruptela Parisiensis Advocati vindicatæ. Archigubernus. Fiduciarium munus iudicandi. Quid sit fiducia, fiduciaria hæreditas, venditio, opera. Semel vel in semel solvere idem quod in assem. Sequi bona, sequi personam, sequi nuptias. Idem in his sequi quod eligere.

NOSTER Advocatus nihil aliud *habet* artis præter hariolatoriam, ut glossemata comminiscatur quæ non sunt, & sic textum legum mutilet ac deformet. Simili truncatione verorum nec ægrorum membrorum, tanquam si partes essent adscitæ ex glossemate, dehonestavit leg. XLVI. D. ad S. C. Trebellianum. Thema legis hoc est. Seius Saturninus fiduciariam hæreditatẽ reliquit Valerio Maximo, à quo petiit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hæreditatem restitueret. Seius ille Oceanus, priusquam eam ætatem attigisset, mortuus est. Man-

Manlius Seneca qui Seii Oceani avunculũ ſe dicebat, petiit hæc bona, quaſi iure proximitatis ad ſe pertinentia. Cõtra Valerius Maximus hæres fiduciarius ea ſibi ideo vindicabat, quia is, cui iuſſus erat reſtituere hæreditatẽ intra tempus quod à teſtatore conſtitutum fuerat reddendæ, deceſſerat. Quæſtio igitur fuit, ad quem ea hæreditas pertineret, utrum ad hæredem fiduciarium, quia non impleta eſſet conditio, defuncto eo cui debebat ex teſtamento reſtitui intra diem reſtituendæ præfinitam, an ad illum ad quẽ cætera defuncti bona iure proximitatis eſſent devoluta. Reſpondit Iavolenus, *fiduciariam hæreditatem ad eum pertinere ad quem cætera bona Oceani pertinuerint*. Reddenda ipſi ratio fuit talis reſponſi. Nam ut thema propoſitum eſt, potius videbantur bona ei tribui debere cui hæreditas fiduciaria relicta eſſet, tunc demum reſtituenda filio teſtatoris ſi ad annos ſedecim perveniſſet. Cum autem non impleverit iſtius ætatis ſpatia, quæ conditio erat adpoſita reſtituendæ hæreditati, hæredi fiduciario eam tradendam, ius & ratio ſuadebant. Contrarium cenſuit Iavolenus. Qua igitur ratione motus? Eam ſubiungit in hæc verba:

 Quo-

Quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit. Quæ tamen expungenda censet Advocatus, tanquam adiecta à glossatore. Cum omnino necessaria sint ad sententiam responsi à Iavoleno dati cõstituendã: rationẽ utpote continentia, cur ita responderit. Et fallitur Advocatus, cum putat, sequentibus verbis apud Iavolenum aliam ab eodem adferri & quidem subtiliorem, nempe quia etsi dies restitutioni adposita esset, non idcirco tamen erat adposita, ut ad eum demum diem fiduciarius hæres bonis frueretur, sed ut tutela videretur ei permissa potius quam fideicommissum relictum. Hæc enim ratio pendet à superiore. Deberi hæreditatem fiduciariam ei dicit Iavolenus ad quem cætera bona defuncti pertinerent, utpote proximum, non hæredi fiduciario tametsi decessisset Oceanus intra præfinitum ætatis tempus, diemque restituendæ hæreditati constitutam. Cur hoc? *Quoniam vivo Oceano dies fideicommissi cessit.* Mirum hoc videretur. Nam quomodo cessisse putaretur fideicommissi dies vivente Oceano, qui obiit priusquam attigisset annum sedecimum, quod tempus fuit præfinitum à testatore restituendæ hæreditati fiduciariæ? Id explicat Iavolenus

lenus in continenti subiectis his verbis: *Scilicet si prorogando tempus solutionis, tutelam magis haeredi fiduciario permisisse quam incertum diem fideicommissi constituisse videatur.* Hanc demum igitur valere rationem significat, quod dies fideicommissi vivo Oceano cesserit, si hoc animo tempus praefinierit testator sedecim annorum, ut permitteret tutelam haeredi fiduciario, non ut diem fideicommisso prorogaret. Quocunque igitur tempore obiisset post mortem testatoris Oceanus eius filius, tempus fideicommissi cessisse censeretur, quia haec mens fuit testatoris, non ut sub conditione temporis fideicommisso constituti haereditas filio restitueretur, sed ut usque ad illud tempus quod praefinierat eius restitutioni, fiduciarius haeres tutelam filii gereret. Prior igitur haec ratio fuit cur haereditas deberetur proximo haeredi reliquorum bonorum Oceani potius quam fiduciario, quoniam Oceanus decessisset intra constitutum fideicommisso diem, quia dies eius cessisset vivo Oceano. Ita autem demum cessisse diem fideicommisso putandum esse scribit Iavolenus, si tempus restitutionis ideo prorogavit testator, ut *fiduciario haeredi tutelam potius permitteret,*

quam ut in certum diem fideicommiſſum conſtitueret. Sic enim legenda ſunt ultima hæc verba in reſponſo Iavoleni: *Scilicet ſi prorogando tempus ſolutionis, tutelam magis hæredi fiduciariam permiſiſſe quam in certum diem conſtituiſſe videatur.* Non enim incertus dies conſtitutus à teſtatore, ſed certus, nempe ſedecim annorum terminus. In hac porro lege Seius Saturninus vocatur *Archigubernus*, voce ex Græco & Latino compoſita, ut illa ætate mos erat, multas ita componi. Nam Latini *gubernum* pro gubernaculo dixere, & apud Lucretiũ aliquot locis *guberna* ſunt gubernacula. Inde *archigubernus* qui Græcis ἀρχικυβερνήτης. Ita *holoveras veſtes* fecerunt, quæ totæ ex vero colore, id eſt, purpureo. Ita *pſeudofores* dixere pro Græco ψευδόθυρον. Sed de his alibi. Voluit Advocatus & aliam legem ſequenti capite corrigere. Ea eſt XXI. D. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat. Sed non feliciorem habuit ſucceſſum quam in aliis. Scribit ibi Paulus, ſi dies adpoſita legato non ſit, præſens deberi, aut confeſtim ad eum pertinere cui datum eſt. Adiecta die, quamvis longa ſit, ſi certa eſt, veluti, calendis Ianuariis centeſimis, diem

quidem

quidē legati ſtatim cedere, ſed ante diem peti non poſſe. *At ſi,* inquit, *incerta,* (nempe adpoſita ſit) *quaſi, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, cum aliquid demum, quod ſcribendo comprehendere ſit commodum, fecerit, niſi tempus conditiove obtigit, neque res pertinere, neque dies legato cedere poteſt.* In his verbis nihil video difficultatis, *quod ſcribendo cōprehendere ſit commodum.* Correctiones aliorum non moror, *ſcribenti* emendantium, aut *commodum* interpretantium ei cui legatur ſcilicet. Nihil iſti viderunt. Et cæcus omnino fuit Advocatus, cui placet corrigi, quod *ſcribendo comprehendere ſit incommodum.* Si ita hodie legeretur in Digeſtis, ego putarem, emendandum ſicut in vulgatis ſcribitur. Nihil enim verius aut ſincerius illa lectione. Aliquot conditiones recenſet nominatim Paulus in diem incertam collatas, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, deindè addit, tædio plurium, & quaſcunque alias ſimiles ſcribendo comprehendere libitum fuerit, aut commodum ei qui rem legaverit. *Commodum ſit*, id eſt, viſum ſit, placuerit, libuerit, ſibi commodum duxerit. Ex commodo ſuo & voluntate conditiones adſcribunt

 qui

qui aliquid sub conditione legant, & in diem incertam vel certam, prout id sibi commodum esse arbitrantur. Vide vero quam minuta omnia vel usque ad pulvisculum collegerit Advocatus, cum istum librum Emendationū & Observationum concinnandi impetum cepit. In leg. VIII. D. de collatione, verba Papiniani sic leguntur, *Nonnunquam prætor variantem non repellit, & consilium mutantis non aspernatur.* Recte Cuiacius ex Basilicis emendavit, & *consilium mutantem non aspernatur*, quia Græce verterunt τὸν μεταμελόμενον. Ut subtilitatem suam ostendat Advocatus, scribendum putat, *consilium mutantes*, quia scriptum, inquit, fuerat, *mutanteis*, unde factum *mutantes*. Sed hariolatur plane & hallucinatur. Nam vetus illa scriptura temporibus Iurisconsultorum non amplius erat in usu. Ennii & Pacuvii ætatem plane redolet. Multo minus usurpata fuerit eo sæculo quo compilatæ & conscriptæ fuere Pandectæ, in quibus plura ex Italico idiomate, quod tunc obtinebat, admixta à librariis fuere. Adeo autem infelix est corrector noster Advocatus, ut si quid illi forte fortuna & aliud cogitanti exciderit quod tolli possit, id constanter tueri non

valeat,

valeat, sed ambiguus ad peiora revolvatur. Non dubium est quin leg. v. Cod. de Iudiciis, in verbis Gordiani scribendum sit, *cum ipse fiduciario munere fungatur.* Pro quo editur vulgo, *iudiciario munere.* Nos ita pridem ita emendandū iudicavimus & notavimus in Codice nostro. Forte in mentem etiam incidit hæc correctio Advocato, sed sub finem capitis dubitat an vulgata præferenda sit, *quia inter munera & λειτουργίας est etiam iudicandi munus.* Atqui de illo munere iudicandi quod est inter λειτουργίας hic non agitur, sed de eo munere quod sustinent iudices ab alio iudice delegati. Quibus incumbit iudicandi munus ex λειτουργίᾳ non delegantur ab alio iudice, sed ex λειτουργίᾳ, id onus ipsis iniungitur. Iudex autem qui delegat alium. sive princeps sit, sive aliquis maiorum iudicum, potest quem velit ad hoc munus eligere, eique iudicandi munus delegare. Dicit igitur Gordianus, à iudice iudicem delegatum iudicis dandi potestatem non habere, *cum ipse fiduciario munere fungatur.* Potest imperator in bello vel summus dux legatum eligere, cui munus imperandi in exercitu se absente deleget. Iste legatus fiduciario munere & opera fungitur, nec ipse potest

alteri has vices mandare ducendi exercitus quæ ipsi mandatæ sunt à summo imperatore. Quare? Quia ipse *fiduciariam operam obtinet*, ut loquitur Cæsar, lib. II. de bello civili. *Fiducia* veteribus iurisconsultis atque etiam aliis auctoribus classicis hypothecæ nexus est, quæ inter contractus refertur in quibus fidem alterius sequimur aut idẽ aut tantundem recepturi. Inde *fiduciatus* vel *fiduciarius* servus pignori datus & obligatus. In rem fiduciæ obligatam plenum ius non habet creditor, sed ad tempus habet sibi obligatam, ubi pecunia sibi soluta fuerit, ei à quo accepit, restituendam. Quodcunque similiter alterius fidei committimus, postea recipiendum, aut ei restituendum cui mandaverimus, *fiduciæ* nomen habet. Nam *fiducia* à *fidus*, πιστός. Unde & *fiduncul*us in Glossis etiam ὁ πιστός. Inde & *fiduciaria* venditio, & *fiduciaria* hæreditas, & alia eiusmodi. Sic *fiduciarium imperium*, *fiduciarium munus*, quod ab altero à quo commissum est ac delegatum pendet. Ita Legatus Imperatoris fiduciarium imperium, non merum nec plenũ, sed obnoxium, & propterea quale accepit non ipse potest alii dare. Eodem modo & iudex delegatus ab alio iudice

summo,

ſummo, fiduciario munere iudicandi fruitur, nec illud alteri poteſt mandare. Solus ille qui à principe datus eſt iudicis porro dandi poteſtatem habet. Nam quaſi ſacra vice iudicat, & poteſt vices ſuas alteri cõmittere qui fiduciariũ id ab ipſo munus habebit. Capite ſequenti IX non meliorem operam navavit corrigendæ leg. V. D. ſeparationibus. Seperationes decreto permittebat Prætor creditoribus ex his cauſis. Aliquis debitorem habuit Seium: hic deceſſit: hæres ei extitit Titius. Hic non eſt ſolvẽdo: bona eius venduntur. Creditores Seii, bona eius ſibi ſufficere dicunt: debere pariter creditores Titii cõtentos eius bonis eſſe. Et ſic quaſi duorum fieri bonorum venditionem. *Poſſe enim fieri ut Seius quidem ſolvendo fuerit, potueritque creditoribus ſuis vel ita ſemel, & ſi non in aſſem in aliquid tamen ſatisfacere: admiſſis autem commixtiſque creditoribus Titii minus ſint conſequuturi, quia ille non eſt ſolvendo, aut minus conſequantur, quia plures ſunt. Hoc eſt igitur æquiſſimũ, creditores Seii, deſiderantes ſeparationem, admitti, impetrareque à prætore ut ſeparatim quantum cuiuſque creditoribus præſtetur.* Hæ ſunt cauſæ ſeparationis quam prætor creditoribus dabat. In huius legis ver-

bis supraſcriptis, *potueritque creditoribus ſuis vel ita ſemel, & ſi non in aſſem, in aliquid tamen ſatisfacere*, repperit Advocatus quod non ad guſtum ſuum faceret, & putat ſcripſiſſe Ulpianum, *vel in aſſem, vel ſi non in aſſem*. Nihil opus iſta hariolatione. Quod ſemel ſolvitur, *ex aſſe* ſolvitur. Nam quod non ex aſſe ſolvitur, per partes & pluries ſolvi neceſſe eſt, non ſemel. Hinc *aſſem*, pro *ſemel* etiam poſuerunt. Atque ita optimæ Gloſſæ interpretantur: *As*, αὐτάς, ἀργύειον, ἅπαξ. Sed & apud Hyginum *aſſe* pro ſemel ſæpe ponitur, *aſſe quattuor*, ſemel quattuor. Putaverim tantum ſcribendum, *potueritque creditoribus ſuis, vel inſemel, vel ſi non in aſſem, in aliquid tamen ſatisfacere*. Inſemel pro ſemel, ut *inſecus*, *inante*, *inſuper*, *inſimul*. *Inſemel ſatisfacere* idem eſt quod in aſſem, & ἐξ ὁλοκλήρου; quia, ut dixi, ſemel ſolvitur quod in aſſem ſolvitur. In fine legitur, *ut ſeparatim quantum cuiuſque creditoribus præſtatur*. Quæ non carent vitio. nec enim conſtat ex hac conſtructione ſenſus. Puto ſcribendum, *Hoc eſt igitur æquiſſimum, creditores Seii deſiderantes ſeparationem, audiri, impetrareque à prætore ut ſeparetur in quantum cuiuſque creditoribus præſtetur*. Vel, *ut ſeparetur id quantum cuiuſque*

credi-

creditoribus præstetur. Legem quintam D. eodem, quæ Pauli est, vitiosam & glossemate inquinatam arbitratur Advocatus in his verbis, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.* Quæstio vel thema huius legis, an, si ex alia causa Titius heres Seii acquisierit, non admittantur hæreditarii creditores. Ait Paulus, quod si proprii hæredes creditoris ad sólidum pervenerint, id quod superfuerit tribuendum esse hæreditariis, quosdam putasse. Et Papinianum notat qui in ea fuerit sententia. Sibi id non videri dicit, & rationem addit, cum separationem petierunt creditores defuncti, recessisse à persona hæredis, & bona ipsa sequutos esse quæ in hæreditate fuerant, *& quasi bona defuncti vendidisse, quæ augmenta non possunt capere.* Advocatus putat, hæc verba, *& quasi defuncti bona vendiderunt,* ab inepto interprete adiecta fuisse, qui interpretari voluerit, *sequuti sunt.* Quasi *vendiderunt* possit esse glossa & interpretamentum huius verbi *sequuti sunt.* Quis unquam audivit, *sequi bona* idem esse quod vendere bona? Sed prodigiose stultum est quod addit, illum glossatorem de sectionibus inaudi-

inaudivisse aliquid, unde & monstrum illud interpretationis confinxerint. Monstrum hoc potius est hariolationis, sed sollemnis Advocato. Quod ille aliquis interpres aliquid de sectione bonorum inaudiverat, ideo *sequuti sunt*, exposuit *vendiderunt*. Scilicet *sequi bona* alicuius idem est quod sectionem eius bonorum facere, atque ea vendere. Sic igitur legit, *cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & quasi bona defuncti sequuti sunt*. Particulam autem *quasi* ideo additam esse à Paulo hariolatur, quia verbum *sequi* de personarum fide & *obligatione potius dicatur quam de corporibus inanimatis*. Quod est maxime ridiculum & ineptum. Qui castra sequuntur, qui lucrum sequuntur, qui prædam sequuntur, res inanimatas sequi certum est. Ergo & eos *quasi sequi* dicēdum est, non absolute sequi. *Nuptias sequi* pro contrahere legitur in leg. XXXIV. ꝑ. ult. D. de ritu nuptiarum. Quæ dicit apud poetam, *Video meliora proboque, deteriora sequor*, non de personis intelligit. Et sane si ratio ipsi afferenda esset cur *sequi* magis convenire videatur personis, quam rebus inanimatis, satis æstuaret bonus vir. Aeque igitur *sequi bona* dicitur, qui ea eligit, ut ex

ut ex iis ſuum cõſequatur, quam qui perſonam. Quomodo etiam corrigit, vix poteſt eius ratio conſtare. *Et quaſi defuncti bona ſequuti ſunt, quæ augmenta non poſſunt recipere.* Certe falſum eſt, bona defuncti non poſſe recipere augmentum, ſi ſimpliciter id intelligatur, & abſolute. Nam ſi ſint in fœnore poſita, ex uſuris poſſunt incrementum recipere. Si in agris collocata, ex reditu agrorum: ſi in familia, ex operis ſervorum. At ſi bona vendita ſint, non amplius poſſunt augmentum recipere. Et hic de bonis agitur à creditoribus venditis. Nam ſimul atque impetrarant ſeperationẽ creditores defuncti, bona eius vendenda curabant. Omnino igitur retinenda illa verba, & *defuncti bona vendiderunt*, ut ſit verum quod ſequitur, *quæ augmẽta non poſſunt recipere.* Sed illud *quaſi* in mendo cubat. Nec audio interpretes, qui additũ iſtud *quaſi* notãt, quia bona defuncti improprie dicũtur defuncti, cum defunctus habere bona nõ poſſit. Qui perſonã hęredis non elegerũt, ſed bona defuncti, nẽpe hæreditarii creditores, ſi hæredis creditoribus ſatisfactum ſit, & aliquid ſuperſit, id eis tribuendum eſſe non exiſtimavit Paulus, quia à perſona hæredis receſſerunt, ut bona defuncti ſequeren-

querentur, qui & ea vendiderunt, quæque vendita augmentum non possunt recipere. Non igitur ipsi amplius quid neque ex hæreditate defuncti neque ex hæredis bonis expectare possunt. Qui personam hæredis sequuti sunt, id est, elegerunt, si quæ illi personæ hæreditas obvenerit, inde satisfieri potest creditoribus qui eam elegere. Et persona quæ solvendo non est, potest fieri solvendo, & bona eius augmentum recipere. Etiam bona defuncti, nisi si vendita fuerint, ut dixi, possunt amplificari ex fœnore pecuniæ, ex operis servorum, ex reditibus agrorum. At vendita non possunt crescere. Sic igitur scribendus totus locus minima mutatione, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona, & bona sequuti sunt; & quia bona defuncti vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.*

CAP.

CAP. XIX.

Transpositionem nullam esse paragraphorum in leg. VIII. *D. de inofficioso testamento. Neque in leg.* LXIV. *D. ad Sc. Trebellianum. Explicata lex* XXXI. *D. eodem. De conditionibus impossibilibus, turpibus, & difficilibus. Ferendi nominis conditio an impossibilis vel difficilis.*

TRuncationes, mutilationes, transpositiones, & hariolationes, medicinæ sunt quas locis legum sanis tanquam affectis facit Parisiensis Advocatus. Si medicus esset, non aliter ægros suos curaret quam urendo, secando & luxando. Quippini? Cum etiam servum communem secari velit inter plures, & hanc sectionem civilem interpretetur, quæ recepta non est nisi in his quæ talem divisionem ac partitionẽ natura sua possunt recipere. Hic paragraphos legis VIII. D. de inofficioso Testamento quasi luxatos & parum cohærentes restituere conatus est, quibus non opus erat tali vexatione. Sic satis bene se habent ut vulgo sunt collocati. Iam hoc videamus. In ea lege paragraphus tertius cum sequentibus ita incipit;

III. *Pa-*

III. *Papinianus lib.* 11. *Responsorum ait, contra Veterani patrisfamilias testamentum esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit quæ in castris quæsierat.*

IV. *Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito. An, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius valet, querela inofficiosi cessat? Et potest dici querelam inofficiosi cessare.*

V. *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicet, quia pater & hoc fecit, & ita Papinianus respondit. Nec patris frater, quia filii testamentum est. Ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit, nisi si pro parte patris rescissum est. Tunc enim pupillare valet.*

VI. *Si quis mortis causa filio donaverit quartam partem eius quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari.*

VII. *Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querelam.*

Hoc ordine legũtur in Pãdectis isti paragraphi. Notat Advocatus, priores duos, tertium & quartũ, bene habere, & ordinẽ esse clarũ. Sed quæso, inquit, quomodo quintus cohęret quarto? Definitum est tertio

tertio contra veterani patrisfamilias testamentum admitti inofficiosi querelam, etsi contra militis testamentum non admittatur, quia veteranus non est amplius miles. Paragrapho quarto adiicitur exceptio testamẽti quod quis fecit dũ esset miles, ac deinde militia missus intra annũ missionis obiit. Hoc testamentum valet intra annum iure militari, post annum à militia non valet. Sequitur deinde quintus paragraphus: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosam testamentum dicit*. Dictiones, inquit, istæ, *sed nec*, referuntur ad alia quæ prçcesserũt, & quibus necessario cohęrẽt. Ulpianus, qui istos paragraphos ex Papiniani responsis collegit, non alium ordinem in his digerendis servavit, quã ut de militis testamento prius diceret, deinde adderet de privatorum testamentis quæ querelam inofficiosi pariter admitterent, aut nõ admitterent. In quarto paragrapho scripsit, cessare inofficiosi querelam adversus eius testamentum quod militiæ tempore factum erat, cum testator militia missus intra annum obiisset. Cum igitur in hoc paragrapho dixerit, cessare inofficiosi querelã, satis, quod sequitur, cohęrere prioribus visũ est, de alio testamẽti genere, in quo similiter inofficiosi quere-

la cessaret: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit.* Nihil mutandum est in scriptis auctorum nec transponendum sine magna causa, præcipue si veterum librorum auctoritas non suffragetur. Vidi multas Criticorum pares transpositiones in aliis auctoribus similiter hariolantiũ, quos omnes falsos esse mihi constat, in Horatio, in Manilio, in Propertio, & aliis. Sed hæc levia præ aliis peccatis quæ passim in mutilandis & truncandis legibus admittit Advocatus. Alia lex est, quam male transpositam cum putavit, ipse potius mente fuit transposita. Ea est LXIII. π. VII. D. Ad Sc. Trebellianum. Huius hoc thema est. Hæres sub conditione institutus, & restituere hæreditatem iussus, si conditio nec difficultatem, nec turpitudinem ullam haberet, nec impendiũ aliquod, parere conditioni cogitur, adire hæreditatẽ, & ita restituere. Si vero turpis sit aut difficilis cõditio, aperte iniquum esse dicit Iurisconsultus Gaius, eum cogi explere talem conditionem alterius gratia, sed & remitti eam ab initio visum esse. Rationem subdit, his verbis: *Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petat, quam testator voluit, absurdum est.*
Vti-

Vtique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hæreditatem. Iam non dico quam hæc bene cohæreant cum præcedentibus. Sed cum suo loco non posita esse credat Advocatus, videndum est an melius aptari possint, & subnecti illis quibus ea accommodat. Sic enim reiicit hanc periodum post sequentes paragraphos VIII. *Si dandæ pecuniæ conditio adscripta est hæredi, debet ei offerre pecuniam, is qui poscit fideicommissum, ut hæreditatem impleta conditione possit adire.* Pro ratione deinde subiicienda putat verba illa quæ paulo ante produximus: *plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petet quam testator voluit absurdum est.* Quomodo hæc convenient? Testator apposuit conditionem hæredi scripto pecuniæ dandæ, ut hæreditatem suam adire posset, non ei cui hæreditatem reddi voluit. Prætor autem conditionem illam ab ipso fideicommissario impleri statuit, nec cogi vult hæredem ei parere nisi pecuniam ipsi offerat fideicommissarius. Non igitur hac ratione plus tribuitur à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit. Immo minus. Nam testator hanc condi-

tionem adscripsit hæredi, ut certam pecuniæ summam daret, si hæreditatem adire vellet, prætor autem eam pecuniam offerri ei à fideicommissario sancit, ut impleat conditionem, & sic adeat hæreditatem, restituatque ei qui fideicommissum petit. Videtur sentire hic Caius, omnimodo explendam esse conditionem à testatore adscriptam, sive ab hærede, sive à fideicommissario, sive in dando posita sit, sive in faciendo. Sic enim scribit: *Vtique autem testator nisi expleta sit conditio, neque scriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hæreditatem.* Quod ad hæredem autem attinet sub conditione institutum, iubendum eum esse dicit conditioni parere, si neque difficultatem habeat, neque turpitudinem, neque impendium. Si habeat impendium, id est, si danda pecunia sit, non est cogendus hæres eam dare, sed qui fideicommissum petit, offerre illam hæredi debet, ut conditionem impleat. Si turpis aut difficilis sit conditio, non est cogendus hæres eam explere alterius gratia, & remitti eam solere idem dicit. An fideicommissario quoque remittitur? Dubito. Et quæ subiicit, contrarium videntur significare:

Plus

Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit, absurdum est. Tribui ei hæreditatem nisi conditione expleta noluit testator, ut ea quæ protinus adiecit, ostendunt. Ergo eam ipse fideicommissarius explere debet, nisi hæres satisfacere velit. Hoc est plane quod dicit Marcianus, leg. XXXI. D. eodem, si hæres institutus sub conditione nolit ei parere & adire, si in dando sit, offerente pecuniam fideicommissario sic conditioni parere cogitur: Si in faciendo sit, recusante eodem factũ adimplere, *licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponetur hæredi hæreditatem adire.* Sed Advocatus post Fabrum putat, adiecta hæc esse verba, vel à Triboniano, vel ab antiquissimo aliquo glossatore. *Si facti autem est conditio, recusante hærede, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponitur hæredi adire hæreditatem.* Ego vero illis assensum præbere vix queo. Et quod barbara hæc dicit esse Advocatus, *secundum imitationem dationis*, Latine & recte ea dici opinor. Quid enim in his barbari, *secundum imitationem dationis*, id est, ad exemplum dationis? Quod

ad rem ipſam attinet, non video cur magis conditionem quę in dando poſita eſt, implere debeat fideicommiſſarius quam eam quæ in faciendo conſiſtit. Nec moror ineptam argutiam, dicentium, *Fideicommiſſarium non poſſe pro hærede pecuniam dare ſi ſub conditione dandæ pecuniæ inſtitutus eſt, ſed eam debere ſuppeditare ut conditioni ſatisfaciat.* Vbi pecunia danda eſt, ad implendam conditionem à teſtatore adſcriptam, quis eam implet niſi qui dat? Hæres, ſi turpis, aut difficilis, aut impendioſa conditio adpoſita ſit, non cogitur eam implere in gratiam alterius, id eſt, eius qui fideicommiſſum petit. Si ad eam implendā quæ in pecunia danda conſiſtit, fideicommiſſarius pecuniā tenetur ſuppeditare, quidni debeat & difficilem explere ſi nolit ei parere hæres? Immo vel turpem. Nam fieri poteſt, ut turpis ſit conditio in perſona hæredis, quæ talis non habeatur in perſona fideicommiſſarii. Sed & difficilis aliqua cōditio videri poſſet ſi hæres eā cogeretur adimplere, quæ facilis ſit fideicommiſſario. Si enim, ut loquitur Gaius, neque ſcriptum hæredem ad hæreditatem vocavit teſtator, neque per hunc fideicommiſſario reſtitui voluit,

niſi

nisi expleta conditione, non interesse, credidit prætor per quem expleretur, sive in faciendo, sive in dando exigatur. Recusante autem utramque hærede cum maxime intersit fideicommissarii, ei pareri, ut hæreditatem nanciscatur, ipse potius ei satisfacere tenetur, si hæres non cogatur. Nec obstat quod aiunt Doctores, conditiones quæ in faciendo consistunt impleri debere *in forma specifica*, nec alium pro alio eas implere posse. Quod colligunt ex leg. XLIV. D. de conditionibus, & demonstrationibus. Diversum quippe thema illius legis, nec quæ ibi de dando dicuntur, accommodari possunt conditioni dandæ pecuniæ sub qua hæres institutus est. Hic hæres dare iubetur, illic hæredi debet dari. Qui hæredi dare iussus est, non potest nisi ipsi hæredi dare. Ideo si servus alienus institutus est, hæres qui ei dare iussus est, non potest domino dare, sed ipsi servo debet. Et ratio ibi redditur, *quia quæ facti sunt, non transiunt ad dominum*. Datio facti esse censetur. At in hærede instituto sub conditione dandæ pecuniæ, ea conditio non in facto, id est, in faciendo, posita dicitur, sed in dando. Et utrumque diserte & expresse

distinxit Marcianus dicta leg. XXXI, conditionem facti, id est, in faciendo consistentem, & conditionem dandi, vel in dando positam. Qui dare iussus est hæredi, debet illi dare, nec potest alii. Qui institutus est hæres sub conditione dandi, non dare ipse cogitur, & si nolit parere conditioni, prætor eam illi remittit. Tunc fideicommissarius debet ei offerre pecuniam, ut impleta conditione possit adire & restituere. Nihil refert ad implendam conditionem dandi à testatore adpositam, utrum pecuniam det hæres, an fideicommissarius. Ergo nihil etiam refert, utrum fideicommissarius, an hæres facti conditionem impleat, si omnimodo implenda est, idque imitatione & exemplo pecuniæ dationis. In eo cui dandum est, non potest alii dari quam ei cui iussum est dari. Qui servo alieno instituto dare iussus est, non potest domino dare. Magna igitur in his differentia est. Conditionũ autẽ sub quibus aliquis institui potest hæres, qui hæreditatem ex Trebelliano restituere debeat, aliæ sunt turpes, aliæ difficiles, aliæ impendiosæ, aliæ impossibiles. Quod attinet ad impossibiles, earum rationem non habebat prætor, ut patet ex leg. dicta

& ℓ. xxxi. D. eodem. *Cæteræ*, inquit, *conditiones; quæ non ſunt in poteſtate hæredis, ad officium prætoris non pertinent.* Id eſt, pro nullis habebantur, ut conſtat ex leg. 111. D. de conditionibus, & demonſtrationibus: *Obtinuit, impoſſibiles conditiones teſtamento adſcriptas pro nullis habendas.* Perperam Advocatus *impoſſibiles* interpretatur, ad quas implendas non debet hæres cogi, licet alioquin faciles ſint, non turpes, & in poteſtate eius poſitæ, ut illa eſt *ferendi nominis.* Quæ etiam una erat earum conditionum quas prætor exigebat, cum aliæ eſſent quas remittere ſolitus erat. Gaius leg. qua ſupra, D. eodem, π. x. *Si vero nominis ferendi conditio eſt, quam prætor exigit, recte quidem facturus videtur, ſi eam expleverit: nihil enim mali eſt, honeſti hominis nomen adſumere: nec enim in famoſis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prætor.* Putabat tamen Iulianus, ſi hæres recuſaret nomen ferre, remittendam ei eſſe conditionem. Rationē cur remitti debeat, hanc adiicit de ſuo Advocatus, quæ nunquā alicui veteri Iuriſconſulto veniſſet in mentem. *Nam*, inquit, *etſi non eſt turpis conditio, eſt tamen difficilis, immo impoſſibilis: ſiquidem non poteſt iure cogi, ut nomen ſuū mutet, & aliud adſu-*

mat. Ne inter difficiles quidem conditiones reponi hæc debet, nedum inter impossibiles. Impossibiles ad prætoris officium nihil pertinebant, & pro nullis habebantur. Difficiles remittebat prætor. Hāc vero nominis ferēdi conditionē prętor exigebat, ut diserte ibi dicit Caius. Nec ergo difficilis ei visa, nec impossibilis. Quod Iulianus cēsuit, remittendā esse hanc conditionē hæredi, si recusaret nomē ferre, hoc nō facit, ut difficilis aut impossibilis videatur. Sed in idiomate nostro, cú aliquid recusamus, ut potentissimam credamur habere rationem non faciendi quod poscimur, dicere urbane solemus, impossibile nobis esse id facere, dare, aut suscipere. Frontis ad urbanæ descendit præmia Advocatus, qui impossibilem conditionem ait esse nominis ferendi, quæ tota tamen posita est in potestate eius qui recusat. Cæterum hanc ferendi nominis conditionem ex illis esse, quæ, recusante implere hærede, permitti debeat fideicommissario, non puto. Nam ex affectu proficiscitur. Et, qui vellet hæredem nomen suum ferre testator, non alium vellet.

CAP.

CAP. XX.

Lex Vlpiani ex D. de donationibus inter virum & uxorem explicata. Imperite ea accepta ab Advocato Parisiensi. Quid sit contrahere societatē præstituto fine. Qualis societas fuerit donationis causa contracta. Quid sit finis pretii.

PESSIME, ut magis nequiter non potuerit, interpretatus est Advocatus legē XXXII. π. XXIV. D. de donationibus inter virum & uxorem, in his verbis: *quæ tamen in commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt.* Quæ quidem verba pessime ait accepisse cęteros interpretes, cum ipse ìtidē nihil in illis viderit, nec quid voluerit Vlpianus ullo modo assequutus sit. *Hoc autem,* inquit, *volebat Vlpianus: si contracta re vera erat societas, etsi alter pauca, alter magnas opes in societatem contulisset, quomodo donatio facta videbatur eius, quod ex inæquali collatione fiebat lucri, non ideo revocandam societatem, sed ad præstitutum finem deducendam, id est, ad æqualitatem, ut quod excedit, ab altero collatum sit extra societatem.* Tot verba nollem perdere quot iste in vanum effudit, ut ostenderet, se nihil prorsus intellexisse, neque in hac

lege

lege Vlpiani, neque omnino in ſocietate quæ fiebat donationis gratia. Si percepiſſet, quæ conditio fuerit illius ſocietatis, quæ inſtituebatur donationis gratia, & quam leges vetuerunt, in tam abſurdam & ineptam verborum Vlpiani interpretationem non ſe præcipitaſſet. Ergo, ut hæc eius ſententia eſt, omnis ſocietas, quæ cauſa donationis interponitur, valere debet, ſi modo æquales partes conferant qui ſocietatem coierunt. Et inter virum quoque, & uxorem huiuſmodi valitura eſt ſocietas, ſi ad æqualitatem deducatur utrimque. Quod eo modo fieri poſſe putat, ſi, quod excedit ab altero collatum, ſit extra ſocietatem. Quæ eſt mera hariolatio, quæ nullum in iure habet fundamentum, & nulla ratione aut auctoritate ſubnixà eſt. Neſciſſe qualis eſſet ſocietas quæ contraheretur donationis cauſa, verba eius initio cap. XXI, poſita abunde fidem faciunt. Sic enim ſcribit: *Donationis cauſa ſocietatem recte non contrahi*, definiebat Ulpianus, leg. V. π. ult. D. pro ſocio. Atque ius illud vulgatum eſſe, id eſt, commune, & inter quaſlibet perſonas receptū dicebat Lex cum hic ſtatus eſſet, XXXII. π. Si inter. D. de donationibus inter virum

virũ & uxorem. *Cuius definitionis*, inquit, *causa est manifesta. Cum enim societas constat ex sociorum collatione, sive alius operam, alius pecuniam conferat, sive uterque pecuniam, damni & lucri participes futuri: sane si quis nihil omnino confert, cum eo contrahi non videtur societas. Sed si non valet ut societas, nonne valebit saltem ut donatio?* Videtur sentire, talem societatem in qua alter nihil omnino confert, non pecuniam, non operam, nec industriam, eam esse quam Iurisconsultus dixit donationis causa contrahi. Et cum nullam esse huiusmodi societatem unamimiter leges Romanæ definiant, saltem valere tanquam donationem noster Advocatus opinatur, & hanc fuisse Accursii sententiam. De Accursio nescio quid senserit, sed illud scio, nullam societatẽ contrahi solitam donationis causa, quin hoc ipsum in contrahenda societate exprimeretur. Alioquin non est societas donationis causa, nisi, eam in hunc finem, & ex ea causa institui, in contrahenda societate expressim dicatur. Si coeatur autem talis societas, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiat, quamvis lucrum ab una parte sit, ab altera damnum, non tamen eam esse societatem donationis causa, patet ex leg.

XXIX. π. 11. D. pro socio, *ubi Aristo refert, Cassium respondisse, societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, & hanc societatem Leoninam solitam appellari.* Quæ societas alia videri possit ex sententia Advocati, donationis causa magis contracta, quam hæc? Non tamen est. Quia societatis, quæ donationis causa coitur, alia ratio est. Potest etiam ita coiri societas, ut alter nullam partē damni habeat, lucrū vero commune sit, ut ait lex eadem, π. 1. D. eodem. Quam tamen ita demum valere Sabino placuit, si tanti sit opera, quanti damnum est: *Plerumque enim tantam esse industriam socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item si solus naviget, si solus peregrinetur, periculum subeat solus.* Si igitur ea conditione fit societas, ut unus nihil conferat industriæ in societatem, nihil pecuniæ, nullum inde damnum sentiat, & lucri partem ferat, per se nulla est talis societas, nec vero sic contrahi potest. Ne donationis quidem causa valere potest, cum nulla donatio fieri possit per societatem huiusmodi. Nec inter donationum genera ullum numerant Iurisconsulti quod per societatem celebratur. Si valeret talis donatio, quæ finis esset societatis ex ea cau-

causa contractæ, cum finis valeat, etiam dicendum esset societatem valiturã quæ hoc propositum haberet donandi. Sed societas donationis causa contracta non fuit talis, ut eam imaginantur fuisse hariolatores Advocati. Ita contrahebatur donationis causa societas, ut in perpetuum, id est, ad vitæ tempus coiretur, & omnium bonorum, sic, ut superstes defuncto socio bona cõmunia solus haberet titulo donationis mortis causa. Quod diserte scribitur leg. xxxv. π. D. v. de mortis causa donationibus: *Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, dicendum est nullam societatem esse.* Sed nec valet tanquam donatio huiusmodi societas, quia cum nulla sit societas propter donationem inita, nec donatio quæ pro fine est tali societati, valere potest. Non aliam fuisse societatem quæ causa donationis iniri dicebatur, iam planum faciam ex ea societate causa donationis quę inter virum & uxorem prohibetur, lege suprascripta, π. xxiv. D. de donationibus inter virum & uxorem. Ibi scribit Vlpianus, nullam dari pro socio actionem in huiusmodi societatibus causa donationis contractis, nec inter cæteros, quia nulla est societas quæ causa donatio-

tionis interponatur. Idcirco nec inter virum & uxorem valere talem ſocietatem, nec talem donationem, quia vulgatũ ſit ius ac commune, tales ſocietates nullas eſſe, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros. Ea igitur erat ſocietas omnium bonorum, & ad vitæ tempus contracta, & ſub conditione donationis cauſa mortis, ita ut qui ex duobus ſociis ſuperſtes eſſet, communia bona ſolus poſſideret. Hanc fuiſſe illius ſocietatis quæ donationis cauſa coibatur, rationem, & conditionem, ſtatumque, conſtat ex iis quæ ſcripſit Vlpianus in eadem lege. Vbi enim dixit, ſi inter virum & uxorem ſocietas donationis cauſa contracta ſit, iure vulgato nullam eſſe, addit, *quæ tamen in commune tenuerunt ſine præſtituto, revocanda non ſunt*. Ita enim diſtinguenda hæc ſunt verba, non ut vulgo interpunguntur, *quæ in commune tenuerunt, ſine præſtituto revocanda non ſunt*. Mens horum verborum hæc eſt. Quorum bonorum ſocietatem inierant, & in commune tenuerant vir & uxor, ſine præſtituto, id eſt, præfinito tempore, ea revocanda non ſunt: Id eſt, eorum ſocietas non eſt nulla. Ergo ſi certorum bonorum ſocietatem contraxerint vir & mu-

mulier, & ad tempus, sive tempore præstituto, non potest ea societas videri contracta donationis causa, atque ideo valet. Quæ enim ad tempus coitur societas, nō videtur donationis causa coiri. Nam finito tempore quod præstitutum est, finitur & societas, & uterque quod in societatem attulit, vel contulit, recipit, & partem bonorum quam habuit in communione, actione pro socio petit. Poterat quidem & in perpetuum coiri societas, id est, ut interpretatur lex prima, D. pro socio, *dum vivunt* : & morte dissolvebatur ea societas, citra donationem tamen. Quæ vero donationis causa contrahebatur, & omnium bonorum fuit, & ad vitæ tempus, ut post mortem socii, superstes socius bona communia haberet titulo donationis per societatem factæ, vel ex causa societatis. Cum nulla sit talis societas, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros homines, licita autem sit ac valeat inter virum & uxorem quæ in partem bonorum contrahitur, & præstituto fine, id est, præstituto tempore quo finiri debeat, ex horum comparatione liquet, donationis causa interpositam societatem, & universorum bonorum esse, & ad mortis us-

quetempus, cum post mortem alterius ex sociis locum haberet donatio per talem societatem facta. Prodigiose autem inscita est atque inepta expositio verborum Ulpiani, *præstituto fine*, quam commentus est Advocatus, de societate ad *præstitutum finem deducenda*, id est, æqualitatem, ut quod excedit ab altero collatum sit extra societatem. Quis illum præstituit finem? An hic mos *fuit* in societatibus, ut non aliter contraheretur, nisi exæquatione bonorum facta? Lectus titulus pro socio contrarium docebit. An ius fuit, ubi pars bonorum alterius excederet, ut in societatē id tantum conferretur quod æquale esset bonis alterius socii? In omniū bonorum societate, *& hæreditas, & legatum, & quod donatum erat, aut quaqua ratione acquisitum, communioni adquirebatur*, ut constat ex leg. XLIII. D. pro socio. An æqualitas inter socios hoc modo servari poterat aut debebat? Vt probet, *præstitutum finem* idem esse quod modum præstitutum intra quem valeat societas æqualitate servata, sic *finem pretii* dicit apud Papinianum idem esse quod quantitatem, leg. LXIII. π. ult. de evictionibus. Quid simile? Hic *finis* non est modus præstitutus,

tutus, ut dixi; sed tempus præfinitum societatis, vel finis præstitutus societati, quo nimirum finiri debet societas. Apud Papinianum lege ab Advocato citata, *finis pretii* non est quantitas, sed finitio, & determinatio. Ὁρίζειν τὴν τιμὴν Græci dicunt statuere pretium, ponere, determinare, & ὁρίζειν τίμημα. Vnde τίμημα ὡρισμένον apud Harpocrationem. Ergo *finis pretii* est, ὁρισμὸς τῆς τιμῆς, vel finitio. *Scilicet ut, melioris vel deterioris agri facti causa, finem pretii, quo fuerat tempore divisionis æstimatus, deminuat vel excedat.* Finis pretii est, taxatio pretii ac definitio. Hinc *finire* pro taxant apud Pompeium Festum. *Taxat*, inquit, *verbum ponitur in iis quæ finiuntur, quoad tangi liceat. In litibus quoque arbitriove, cum præscribitur quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur quæ fit certæ summæ.* Ergo qui taxat pretium, finit pretium & finem pretii facit.

CAP. XXI.

Lex IV. D. de re militari, aliquot locis emendata & explicata. Gratiosum Latine dici qui gratia pollet ac favore. De militum privilegiis ac praerogativa. Quid sit in eadem lege ordo iudicationis. De exauctoratione militum, an semper cum ignominia processerit. A militia removeri dicti, qui ignominiae causa cingulo militiae exuebantur, & dimittebantur.

TOTUM ferme ius percucurrit Advocatus, ut hinc inde quæ ipsi aliquando somnianti vel hariolanti in mentem nescio quo afflatu inciderant emendationes, ex libri margine sumptas, ubi eas adnotaverat, in observationum & emendationum centonem translatas, in ἀϐσοχίας suæ specimen nobis proponeret. Iam sumus in titulo Pandectarum de re militari. Ex eo titulo unicam emendationem nobis suppeditavit, eamque retulit in cap. XXII. Observationum. Lex est IV. quam ibi emendare aggressus est. Quam felici exitu, spectandum. Ita scriptus habetur legis illius π. VIII. *Non omnis qui litem habuit, & ideo militaverit, exauctorari iubetur, sed quieo animo*

animo militiæ se dedit, ut sub obtentu militiæ pretiosiorem se adversario faceret. Voluit primo interpretari vulgarem istam lectionem *pretiosiorem*, qua voce fortassean expresserit Menander dictionem Græcam τιμιώτερον, & ex sequenti, φοβερώτερον. Nullam ego video in his consequentiam, ut quicunque fuerit τιμιώτερος, carior, pretiosior, honoratior, is etiam sit terribilior, & magis formidabilis. Quod alii reposuerunt *præcisiorem*, quasi duriorem & intractabiliorem, recte fateor hoc ab Advocato improbari. Quid ipsi demum placeat videamus. Persuasit sibi scriptum fuisse à Menandro *speciosiorem*. Qua quidem dictione affirmat nullam hoc loco potuisse adhiberi commodiorem. Quod sit probat ex leg. c. D. de verborum significatione, his verbis: *Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus.* Certe *species* pro dignitate & ἀξιώματι etiam accipitur Latinis, & *speciosus* idem qui ἀξιωματικός. Non propterea tamen huic loco ac commodã hanc dictionem esse arbitror. De eo sermo est, qui nomen militiæ dedit quod litem haberet, ut litis haberet exitum favorabiliorem, propter privilegia quæ militibus daban-

 tur

tur litigantibus. Ea multis memoratur Iuvenalis Satyra ultima, quæ legenda est tota, scire aventi, quantus fuerit militum favor, gratia, privilegia quanta, & quanta deniq; prærogativa militis qui negotium haberet cum privato. Vel gregarius miles his omnibus fruebatur commodis quæ ibi narrantur à Satyrico. Qui igitur se militiæ dedit, de gregario milite is in ea lege debet accipi. At miles gregarius non admodum speciosus nec cum clarissimis personis comparandus, ut vocem *speciosus* interpretatur Iurisconsultus. Non dubito à Triboniano, suppositam fuisse hanc dictionem in lege Arrii Menandri pro eo quod scripserat auctor, *ut se gratiosiorem adversario faceret.* Tēpore Iustiniani nō amplius erat in usu vox Latina *gratiosus* eo sensu quo purior eam Latinitas usurpavit atque antiquior. Hoc enim ubique propositū videtur habuisse in cōsarcinandis Pandectis, ut voces antiquiores ac Latiniores, & iam exoletas usitatis mutaret quāvis minus Latinis. Quod posset multis exemplis probari. *Gratiosus* igitur is dicebatur qui in maiore erat gratia ac favore. Hinc *missio gratiosa*, quæ per favorem obtenta est, nondum confecto legitimo

timo temporeſtipendiorum. Livius lib. XLIII. *Et quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet*. Et paſſim in iure, & apud alios auctores claſſicos, *gratiam* pro favore poni, neminem latet. Hinc *gratioſa* ſententia *gratioſa* auctio, emptio, in iure, ſicut iam ab aliis notatũ. Hinc *gratioſus*, qui gratia pollet & favore apud aliquem. Vt apud Ciceronem, *gratioſum apud Publicanos*, ſecunda in Verrem: *Niſi forte quid gratioſum apud publicanos fuiſſe in ea re ſpes te aliqua conſolatur*. Item apud eumdem in tertio: *Splendidi homines, & aliis prætoribus gratioſi*. Et in ea pro P. Quinctio ſtatim initio: *P. Quinctius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum adverſario gratioſiſſimo contendat*. Ita prorſus milites *gratioſiores* cum pagano litigantes. Quam gratioſi fuerint milites præ paganis una quam dixi Satyra Iuvenalis oſtendet, vel in his verſibus:

--- citius falſum producere teſtem
Contra paganum poſſit, quam vera loquentem,
Contra fortunam armati, contraque pudorem.

Non eſt dubium igitur, quin ſcripſerit Arrius in prædicta lege: *Qui eo animo ſe*

militiæ dedit, ut se gratiosiorem adversario suo faceret. Pro quo reposuit Tribonianus, *pretiosiorẽ.* Nisi quis velit imperito librario id adscribere. Sequuntur apud Arriũ verba quæ etiam provocarunt hariolationem Advocati, quia non potuit aliter ea intelligere: *Nec tamen facile indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt, sed si in transactione recidit.* In his quærit quid sit *facile* Advocatus. *Quid est facile? Interpretabatur,* inquit, *ipse, vel glossator potius aliquis, aut ipse etiam Tribonianus, extra ordinem iudicationis, id est, non nisi causa cognita.* Hæc sunt indigna Advocato, qui se iurisperitum facit, & unum quidem de celeberrimis. Primũ quis glossator adeo ineptus, quãlibet fingere ineptũ liceat, qui potuerit hic *facile* interpretari *extra ordinẽ iudicationis?* Deinde quis hæc verba queat accipere ut sonant, pro *non nisi causa cognita*? Præterea neque glossa hæc neque textus ita expositus, quidquam faciunt ad sententiam Arrii quã locus ille postulat. Dixerat Arrius, non omnes qui litem habent, & militam sequuti sunt, exauctorandos esse, sed eum qui eo animo militiæ se dedit ut sub obtentu militiæ se faceret gratiosiorem adversario. Addit, non tamen

men facile indulgendum esse iis qui negotium ante habuerunt, quamvis id extra ordinem iudicationis sit. Sic enim distinguenda eius verba sunt: *Nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem iudicationis qui negotium ante habuerunt.* Hoc vult, non facile tamen exauctorationis gratiam illis esse faciendam qui ante negotium habuerunt extra iudicationis ordinem. Certus ordo fuit quo causæ aliæ post alias iudicandæ in seriem disponebantur, & recipiebantur. Quod etiam hodieque fit. De quo ordine iudicationis notavit nonnulla Salmasius in libro de modo usurarum. Iuvenalis in Satyra de privilegiis militum: *Expectandus erit qui lites incboat annus.* Extra ordinem iudicationis, causa vel lis esse dicitur quæ non est in ordine ac serie causarum iudicandarum. Quamvis autem negotium habuerit ante miles quod in ordine iudicationis non sit, si tamen propter illud negotium militiæ nomen dedit, exauctorari iubere ait Arrium, nec illi gratiam esse faciendam exauctorationis. Hoc est quod dicit, non facile illi indulgendum esse, non facile præstandam indulgentiam ac veniam exauctorationis. Hic plane sensus est illius loci. Quæ sequun-

tur, etiam corrupta sunt apud eumdem Arrium, quæ frustra corrigere tentavit Causidicus. Sic vulgo leguntur, *Sed si in transactione recidit, indulgendum.* Omnino rescribendum: *Sed si id transactione decidit, indulgendum.* Indulgendum illi de exauctoratione, si id negotium quod ante habuit extra ordinem iudicationis, transactione deciderit. *D* & *R* sæpe in veteribus libris invicem permutantur. Horatius:

--- & post decisa negotia campo.

Certe hæc emendatio, longe minus à vestigiis vulgaræ scripturæ recedit, quam quæ ab Advocato excogitata est: *Sed si in transactionem rei cecidit.* Sic errat ille longiter, cum scribit: *vix exauctorationem usurpari quotidiano usu sine aliqua nota.* Hic exauctorantur qui se militiæ dederant propter litem, sed sine infamiæ nota. *Exauctorare* simpliciter est, auctorationis sacramento solvere. Milites auctorati ad militiam erant sacramento quod dicebant. Quocumque modo liberarentur illo sacramento, sive honesta missione, sive ignominiosa, sive etiam causaria, vel gratiosa, *exauctorari* dicebantur. Quod contrarium est *auctorari*. Hinc solent auctores, cum de exauctoratione ignominio-

miniosa agitur, id explicare ut plurimum verbo aliquo adiecto quo signatur ignominia. Ut idem Arrius Menander leg. XXIX. D. de liberali causa. Qui de libertate sua litigans, *necdum sententia data, militiæ se dedit, in pari causa cæteris servis habendus est, nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam, & licet liber apparuerit, exauctoratur, id est, militia remotus castris eiicitur.* Tolli vult ista verba Advocatus, *id est, militia remotus*, quæ non sunt, inquit, Menandri sed glossatoris. Immo Menandri esse præsto. Sed Advocatus antiquum hic suum obtinet, ut pro glossamentis habeat quæ nihil minus sunt. Quia exauctoratio non semper ignominiam infert, sed tum demum cum fit ignominiæ causa, ideo Arrius, *exauctoratur*, hic interpretatus est, militia removetur ac castris eiicitur. Hoc enim proprie verbum in his militibus solitum usurpari, qui, cum ignominia exauctorabãtur, à castris vel à militia vel ab exercitu *removeri* dicebãtur, ut *senatu moveri* quos censor notans senatu eiiciebat. Cæsar cũ Avienum ignominiose exauctoraret, ita in eum de suggestu convocatis legionum tribunis centurionibusque pronuntiavit. *C. Aviene, quod in Italia milites populi* Ro-

Romani contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo. Apud Hirtium de bello Africano. Sine ignominia exauctorari solitos qui sacramento militari solverentur Tacitus satis diserte testatur in Annali I. his verbis: *Missionem dari vicena stipendia meritis: Exauctorari qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis.* Verum de his alibi.

CAP. XXII.

Lex XIV. *D. de contrahenda emptione exposita. Materiam à qualitate in ea videri diversam. Non erratur in qualitate ubi error est in parte materiæ separata ab altera. Inauratum ab aureo qualitate discerni. Lex* XXI. *D. de actionibus empti explicata.*

LEx est XIV. D. de cõtrahenda emptione. Vlpianus in ea proponit quid dicendum sit, aut quid iuris sit, si in emptione contrahenda in materia & qualitate contrahentes erraverint, tã venditor quam emptor. *Quid tamen dicemus,* inquit, *si in materia & qualitate ambo errarunt? Vt puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset.* In his verbis legis

legis explicandis, *materia & qualitate*, hærent interpretes. Vulgo *materiam* & *qualitatem* pro eodem hic accipi notant. Quod displicet Advocato Parisiensi, & merito. Ipse vero ita legendum censet, ut verba quæ sequuntur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset*, pertinere putet ad eos qui erraverant in materia. Quæ vero iis subiecta sunt. *Vt puta cohæredes viriolam quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea*, ad eos referri debere qui errabant in qualitate. Non errabant omnino, inquit, in materia, quia auri aliquid inerat, sed errabant in qualitate, quia auream putabant totam, quæ ex parte tantum aurea erat forma exteriore decepti. Qui ita scribit, cum, qualitas quid sit, ignorasse contenderim. Etsi enim in parte tantum errarunt ambo contraheres, qui putarunt, viriolam esse auream totam, cum ex magna parte ærea, in materia tamen errasse dicendi, non in tota quidem, sed in eius parte. Nam partem eam quam credebant esse auream cum reliqua, ea fuit ærea. Hæc pars ærea non facit qualitatem corporis; ut nec illa aurea. Si ita mixtæ essent, ut unum corpus confusum ex u-

tra-

traque existeret, tum sane in qualitate errarent, qui hoc corpus pro aureo acciperent. Ex auro quidem esset, sed adulterato, & multo ære mixto. Hoc qualitatatem auri efficit, non puri sed κεκραμένου, & ære temperati. Sic qui aurum vendit quod non perfecte excoctum est ac repurgatū, pro purissimo auro & obryzo, qui id emit in qualitate errat. Tale quippe non est quale à se emi existimat. *Hic* casus est de qualitate in leg. x. D. eodem, ubi Paulus dicit, *si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret, emptionem valere.* Quare? Quia in nec materia nec in substantia sit erratum, sed in qualitate. Sic argentum Parisiense factum pro Alamannico argento, quod est deterioris notæ, si quis emeret, in qualitate erraret non in materia. In parte vero materiæ errat, non in qualitate, qui viriolam emit pro aurea tota, quæ partim aurea erat, partim ærea. Quomodo igitur ea expedienda in suprascripta lege, *si in materia & qualitate ambo errarunt?* Ulpianus sine dubio hæc discrevit, nec materiam cum qualitate confudit. Quod enim sequitur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset,* in his verbis in genere proposuit specimen sive exem-

exemplum eorum contrahentium qui in materia errarunt. Speciale protinus subiicit exemplum eiusdem erroris in viriola vendenda commissi ab utroque contrahentium. *Vt puta*, inquit, *cum cohæredes virolam quæ aurea dicebatur pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea.* Idem hoc thema in specie propositum, quod ante generatim posuit in anro vendito pro ære. Idque constat manifestissime ex responso eiusdem. Si enim simpliciter & absolute de errore qui fit circa materiam intellexisset, non de eo casu qui subiectus est in viriola vendita pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, non quasi dubitans proposuisset, *quid dicemus si in materia ambo errarunt?* Quis enim ambigat quin dicendum sit, in tali errore quo aurum pro ære venditur, nullam esse venditionem? Quod autem respondet venditionem esse constare cum ambo in materia errarunt, ut puta cum & venditor aurum se vendere, & emptor emere putaret, de ea specie quæ statim ab eo subiecta est, id accipiendum. Viriola, quæ aurea dicebatur, uni cohæredum impenso pretio vendita est : iste cohæres alii externo porro vendidit eam pro aurea tota, qui &

& talem credidit quæ postea ærea magna ex parte inventa est. *Venditionem*, inquit Vlpianus, *esse constat*. Quid ita? Quia etsi in materia ambo errarunt, non tamen error ille fuit in tota substantia eius, sed in parte tantum. Nam auri aliquid habuit. Aliter respondisset, si tota ærea esset inventa. Cæterum ita in materia errarunt, ut non in tota error extiterit sed in parte. Præterea ambo errarunt. Nam si venditor scisset, æream esse ex parte, quam pro aurea tota venderet, fraudi eius ac dolo non esset impune qui alterum fallere voluit. Non minus erravit venditor quam emptor. Ipse pro aurea emerat à cohæredibus, & exquisito quidem pretio, ut emerat, vendidit. Nec erratum est in toto, sed in parte materiæ. Subiungit statim Vlpianus: *Nam si inauratum aliquid sit quod aureum putem, valet venditio.* Hæc verba ad qualitatem plane referenda, de qua legis initio, cum quærendum proposuit, quid iuris esset, si in materia & qualitate ambo errassent. Prius de materia explicavit, posito themate de viriola pro aurea vendita quæ ex parte erat ærea. Ad posterius quod attinet de qualitate, nunc exponit, his verbis: *nam si inauratum aliquid sit, quod ego au-*

aureum putem, valet venditio. Qualitate discernitur inauratum ab aureo : χρυσοῦν & χρυσωθὲν : Aes purum & æs inauratum. Ideo & venditionem talē valere respondet Vlpianus, quia erratum tantum sit in qualitate. Addti, *si autem æs pro auro venierit. non valet.* Id est, si in materia tota errarunt, adeo ut quod totū esset ęreum pro toto aureo venditum foret & emptum. Perperam Advocatus errorem vendentis & ementis viriolam pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, eundem facit cum errore ementis vinum acidum pro non acido, & aurum deterius pro obryzo. Quæ enim similitudo est corporis ex duabus diversis substantiis & separatis compositi, & corporis quod totum eadem qualitate præditum est? In vino acido non sunt duæ partes separatæ, vini puri & vini acescentis, quæ separari queant. Nec in auro aut argento deterioris notæ duæ insunt partes auri aut argenti, una boni, altera pessimi. In his duobus error est circa qualitatem, non circa materiam. Non est tale vinum quale se emere emptor putavit, tale argētum quale ipsi venditor venditavit, In eo vero quod est partim aureum partim æreum, si pro aureo toto vendatur, error est in parte

 mate-

materiæ, non in qualitate. Cum in parte igitur tantum materiæ dissensus est vel error, non in tota, æque valet venditio atque quum in qualitate errarunt contrahentes emptionem. *Qualitatem* in leg. x i v. suprascripta Cuiacius interpretatur pro differentia substantiæ, utputa materiæ vel formæ, atque ita, inquit; Scyphus æreus & scyphus aureus, differunt substantia, materia, qualitate. Immo si eiusdem formæ sunt, differunt tantum substantia & materia, non qualitate. Alia quidem est æris quoque qualitas, alia auri, si natura utriusque metalli ac proprietas spectetur, sed quomodo Iurisconsulti accipiunt vocem *qualitatis*, eadem corpora eiusdem materiæ & formæ, qualitate nihilominus invicẽ distãt, ut scyphus aureus ab aureo. Etsi enim per omnia pares sint & eiusdẽ materie, si alter ex auro purissimo factus sit, alter ex auro minus puro, qualitate censentur differre. Duo sint vini dolia per vindemiam ex codẽ musto impleta: si unum ex his acuerit, qualitate divertit ab altero, quod sincerum mansit. In utroque vino eadẽ *ἐσία* est sive substãtia, non eadẽ qualitas. Illud quod acidum continebat si quis pro altero vendidisset; quia error in qua-

in qualitate, non in ſubſtantia fuit, valebat venditio, ut habetur in leg. IX. D. de contrahenda emptione. Verum ut valida ſit talis venditio, debet conſenſus in corpore ipſo intervenire. Ut in dolio vini quod vænale eſt, ſi acidum ſit vinum quod in eo continetur, & ego in corpus conſenſi, quamvis putarim vinum eſſe ſincerum, venditio valet. Si vero alterum pro altero ſuppoſuerit venditor, acidū pro non acido, quia in corpus non conſenſi, venditio nulla eſt. Dicit Vlpianus leg. II. D. eodem, *alioquin quid dicemus, ſi cæcus emptor fuit? vel ſi in materia erratur? vel in minus perito diſcernendarum materiarum? In corpus eos conſeſſiſſe dicemus? Et quemadmodum conſenſit, qui non vidit?* Sic enim legendum. Non conſentit qui non videt & cæcus eſt. Cæcus eſt autem minus peritus diſcernendarum materiarum. Sed iſta cæcitas mentis vel ſenſuum in diſcernenda materia vitiat venditionem, non ea nocet quæ in dignoſcenda qualitate nihil videt. An ad errorem in qualitate diſcernenda pertinet cum quis, verbi gratia, acernā menſam vel nucinam nigro infectam pro ebenina emit? Ita videtur ſentire Paulus leg. XXI. π. II. D. de actionibus empti, *veluti ſi menſas*

quasi citreas emat quæ non sunt. In materia non erratur, nam lignum est, sed in qualitate, cum citreum putatur quod alterius est generis. Sed numquid dici potest, ebenum vel citrum videri alterius esse materiæ quam lignum aliud vilius? Nam in pretio immane discrimen est. Tale autem lignum, ut est citrum vel ebenum, magis distat à viliore aliquo ligno, ut est acer vel robur, quam plumbum à stagno, vel stagnum ab argento, vel æs ab auro. Hæc metalla sunt, ut illa ligna. Marmor à molari lapide non magis differt, quam citrum à ligno querneo. Qui ex molari lapide factam columnam pro marmorea emeret, non erraret in materia scilicet. nam utrunque lapis est. Quantum tamen discrimen inter vulgarem lapidem & marmor? Tantum sane est inter lignum citreum & vulgare. Ad pretium quod attinet, non maior est aurei scyphi & ærei quam citreæ mensæ & nucinæ, quam colũnę ex pretiosissimo marmore aut ex vulgari lapide, differentia. Qualitatis ligni differẽtia videretur potius posita in eodẽ genere ligni quod tempestive cæsum esset & non tempestive, quod cariosum & sincerum, denique quod viride & siccum. Ad opera enim maximo discri-

mine

mine conſtat utrum adhibeatur viride & recens cæſum an longa vetuſtate duratum, utrum putrefactum an integrum. Sed hæc viderint quorum intereſt iſta melius ſcire. Peculiaris autem opinio eſt Pauli ab Vlpiano hac in re diſſidentis, ut in aliis, cum in corpore conſentiamus, de qualitate autem diſſentiamus, emptionem eſſe, & tamen venditorem teneri omnino quanti intereſt non eſſe deceptũ. Simpliciter quippe promuntiavit Vlpianus, ubi in qualitate cõtrahentes errarũt, nihilominus valere venditionem. Si valet venditio, vix videtur teneri venditor debere quanti intereſt non eſſe deceptũ. Ruſus ſi valet emptio, ut lectio Florentinarum Pandectarum ſuadet, quæ caret negatione, ubi de qualitate diſſenſerunt cum in corpore conſentirent, in valida emptione non eſt cauſa cur teneatur venditor ob damnumquod ſenſit emptor ex errore quo deceptus eſt in qualitate rei emptæ. Cuiacius ad Titulnm de verborum obligationibus leg. XXII. notavit, in Florentino negationẽ deeſſe, librarii mendo potius quam mendació auctoris. Nam ſi tollatur, inquit, hoc paragrapho dicit, licet emptio valeat, cum erratum eſt in qualitate rei, ta-

men ex empto est actio, æque prudenter, ac si quis diceret, licet utile sit mutuum quod dedi, tamen mihi competit ex mutuo. Licet homo ratione sit præditus, rationem tamen habet. Ego vero non usquequaque hæc similia esse puto quæ in comparatione ab illo afferuntur. Emptionem esse cum in corpore consensus sit, licet de qualitate dissensus ab utroque contrahentium intervenerit, liquet ex leg. XIV. D. de contrahenda emptione, quæ Vlpiani est. Nec alia fuit hac de re sententia Pauli, ut patet ex leg. X. D. eodem, ubi dicit, emptionem valere, si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimarit. Circa qualitatem hic error existit. Nec mirum porro, iurisconsultos illos sensisse, errorem qualitatis & dissensum super ea non vitiare emptionem, cum Marcello placuerit, emptionem & venditionem esse si in corpus consensum foret quamvis in materia erratum esset, ut diserte habetur in leg. IX. D. eodem. Quod merito quidem ibi improbat Vlpianus, sed tamen de qualitate non dubitat, ut nec Paulus, quin dissensio circa eam atque error vel utriusque contrahentis non vitiet emptionem. Recta igitur est scri-

ptura

ptura Florentini Corporis, quæ negationem non habet in leg. Si sterilis, XXI. D. de actionibus empti, quam perperam Advocatus citavit ex Titulo Locati. Emptio igitur est, cum in corpore consenserunt emptor & venditor, tametsi in qualitate dissenserint & in eo ambo errarint, ut vult Paulus prædicta lege. Hæc eadem Vlpiani est sententia, sed nullam actionem dat emptori adversus venditorem. Paulus è contrario actionem vult esse ex empto quanti interfuit emptoris non esse deceptum, id est, non aliud pro alio emisse. Quod si leve damnum ex ea re sensisset emptor, negligendum foret, & actionem nullam haberet. Sed cum ex dissensu qualitatis plerumque tam certam & immanem iacturam patiatur, ut error in materia non maiorem possit parere, æquum visum est Iureconsulto Paulo, actionē dari emptori quanti intersit non fuisse deceptum, quālibet emptio teneat. Valet illa quidē, quia non vitiatur errore ac dissensu circa qualitatē, sed quia tantum sæpe importat damnum emptori hic error, ut non maius sentiret si in materia errasset, ideo actio cōpetit. Exemplū quod adducit Paulus de citreis mēsis, id ostēdit, *veluti si*

mensas quasi citreas emit quæ non essent. Qui æs pro auto emeret, qui error est in materia, non magis deciperetur, nec maius damnū faceret. Quingētis millibus nummum aliqua citrea mensa emebatur, ut illa quam Tullius hoc pretio comparavit. Ex alio ligno vel pretiosissimo vix mille nummis constaret. Cum purpuræ color in usu erat, & quidem adeo carus, ut contra argentum libra eius emeretur, si quis pallium emisset colore quidem tinctum purpureo, sed non ex murice, cum putaret esse Tyrio fucatum, in qualitate quidem tantum errasset, non in materia, nec in corpore, plus tamen detrimenti inde sentiret quam si vas stanneum pro argenteo emisset. De mutuo utili quod adduxit Cuiacius simile non est. Vbi utile est mutuum, nulla ex mutuo danda actio ei qui nihil ex eo damni sentit. Ex errore vero qualitatis patet ex iis quæ diximus, quanta fraus intercedere possit & quam damnosa emptori. Hæc ratio movit Paulum, ut putarit dandam esse actionem emptori quanti interest non esse deceptum, quamvis emptioni non officiat quominus valeat, error in qualitate.

CAP.

CAP. XXIII.

De supellectile fuse tractatur. Eius definitio. Quomodo ab argento sic proprie dicto distinguatur. Argentum supellectilis. Argentum factum, argentum, & argentea vasa, Synonyma esse. De abaco, delphica & ministerio, & argentario. Leges de supellectile explicatæ.

QVantus sit in critica noster Advocatus, iam ostendimus, & adhuc ostendam. Nunquam nisi ferro armatus ad illius divæ sacraria accedit, nec illi sacra facit nisi hostiis mutilatis. Lex est XVII. π. IV. D. de auro argento legato, ubi Vlpianus ita scribit, quemadmodum habent libri vulgati; *Sed si infectũ legatum, quod eius ita factũ est, ut eo quod ad rem comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo patrefamilias infecti numero fuerat, id videturle gatume esse.* Ad hæc verba, uti ea citavit, scribit Advocatus, tolle ista, *quod ad rem comparatum est.* Nihil aliud scit dicere nisi *tolle*, & tota eius critica in secando & tollendo posita est. Ego vero ea non tollo, sed retineo. Sequitur ratio eius ex hariolatione sollẽnis, Verba ista, inquit, *quod enim ita factum*

 est,

est, minus clare interpretatus aliquis fuerat, *quod ita comparatum est*, unde conflata illa, *quod ad rem comparum est*. Quasi vero verba ista, *quod ita comparatum est*, possint esse pro interpretamento horum, *quod eius ita factum est*. Hariolatio est. Vnico pronomine paululum immutato reddideris lucem huic loco & integritatem. Scribe igitur; & crede ita auctorem scripsisse, *Quod eius ita factum est, ut eo quam ad rem comparatum est non possis uti sine refectione*. Quod aurum, inquit, ita factum est, ut eo non possis uti quam ad rem comparatum est sine refectione in censum infecti cedet, si etiam paterfamilias infecti numero habeat. Latinam hanc esse loquutionem nemo in auctoribus Latinis versatus negaverit nec exempla proferre opus est. *Vt eo quam ad rem comparatum est, non possis uti*, positum est pro, *ut eo ad quod comparatum est*, aut *quem ad usum comparatum est, non possit uti*. Si ita scripsisset auctor, nemo mendosum putaret. Nec ergo mendosum, *ut eo buam ud rem comparatum est non possis uti*. Auri infecti nomine contineri ait, etiam illud quod ita factum est, ut eo quem ad usum vel quam ad rem comparatum fuit, uti nemo possit sine refectione. Nam

facti

facti argenti nulla ratio est, nec ullus respectus, si nullus sit usus. Haud scio cur in illo capite Observationum, idem Advocatus citans verba ex Paule sententiarum lib. III. Tit. VI. ita ea produxerit, *Auro legato, massas tantum deberi. vasa enim quæ proprio nomine separantur, legato non cedunt.* In omnibus enim libris atque editionibus ita legitur, *Argento legato, massæ tantummodo debebuntur, Vasa enim quæ proprio nomine separantur legato non cedunt, quia nec lana legata vestimenta debentur.* Hæc sane Paulina videntur pugnare cum lege XIX. D. eodem, quæ ita habet, *Cum aurum vel argentum legatum est, quidquid auri argentive relictum sit, legato continetur, sive factum sive infectum: pecuniam autem signatam eo legato non contineri.* Ut hæc conciliet, putat Cuiacius ad illum Pauli locũ, ex Receptis sententiis, *quæstionem esse voluntatis.* Immo non est voluntatis tantum, sed usus. Quærendum enim, quid argenti nomine absolute posito communis loquendi ratio intelligere solita sit. Usus auctorum evincit, *argenti* nomine simpliciter sumpto *factum* designari, id est, quod in vasis est. Certe ætatis illius scriptores quibus vixere Iurisconsulti, non aliter loquuti sunt, tam poetæ quam

alii,

alii. Vt apud Martialem passim.

Argentum atque aurum non simplex delphica portat.

Id est, argentum atque aurum factum. Idem lib. V.

Quod non argentum, quod non tibi misimus aurum,

Fictilibus nostris exoneratus eram.

De argento & auro facto intelligere palam est. Tædet plura congerere quæ ubique apud eum occurrunt. Paulus ut ubique est Vlpiano contrarius, & in hoc ab eo dissensit. Rationem quippe magis sequendam putavit, quam usum. Vt enim lana, quæ est materia vestium, legata, vestimenta non debentur quæ ex lana confecta sunt, ita argento & auro legato, quod est materia vasorum argenteorum, ipsa vasa non intelliguntur legata. Vsum respexit Vlpianus, quia eo tempore *argenti* nomine plerumque *factum argentum* significatur. Non tamen idem obtinuit apud vetustius seculum. Auctores enim Latini antiquiores semper *argentum factum* & *aurum factum* nominant; ut Græci ἄργυρον κοῖλον. E contrario, cum *argentum* absolute dicebant, de signato intelligere solebant. Vnde apud Plautum, *ratio apparet, argentum οἴχεται.* Et passim

passim apud eundem, *argento præsenti vendere, argento numerando præstituta dies, quid eo argento factum est, credo argento opus est,* & similia. Cum argentum legatum est, inquit Ulpianus in ea lege, signata pecunia non continetur. Atqui tempore Plauti magis videretur signata pecunia *argenti* nomine legata, quam argentum factum. Hinc apud Ciceronem in Topicis, *cum argentum quod suum est legavit uxori paterfamilias, quod in arca positum est deberi dixit, non quod est in nominibus.* Eo sæculo argentum magis usurpabatur de pecunia signata quam de vasis argenteis, ut & Græci cum ἀργύριον dicunt sæpius de pecunia intelligunt quam de argento facto. Et certe pro Paulo facit quod ab ipso Vlpiano in ea lege subiungitur, *proinde si certum pondus auri sit legatum vel argenti, magis quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget.* Mirum est, argento legato, deberi argentum factum & infectum, auri vel argenti certo pondere legato, vasa non deberi, id est, argentum & aurum factum. Quid interest si legavero omne argentum quod habeo, aut centum pondo argenti quæ habeo? Illo legato tamen, si valet Vlpiani sententia, debebitur argentum factum & infectum,

isto, tantum infectum. Quod diximus supra, *argenti* nomine eam ætatem factum argentum proprie designasse, id etiam liquet ex Celso leg. VII. D. de supellectile, ubi ex Tuberone definitionē supellectibus adfert eiusmodi, *Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat, instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad cottidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, verbi gratia, penus, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus.* Quo loco vox *argenti* non est accipienda in genere, ut putavit Advocatus, tam de argento in massa, aut in lamina, quam de facto & signato. Ineptum quippe est censere, à Iurisconsulto intelligi argentum infectum vel signatum, cum dixit, supellectilem esse instrumentum patrisfamilias rerũ ad cottidianum usum paratarum, quod in aliã speciem caderet, veluti penum, argentum, vestem, & cætera. Ergo argentũ hac in specie intelligendum de facto, quod *argenti* nomine proprie & κατ' ἐξοχὴν tunc appellabatur. Cum nullius enim sit usus argentũ infectum vel in massam conflatum, frustra distinguitur à supellectile quæ paratur ad usum cottidianum patrisfamilias. Argentum etiam signatum vel pecunia nu-
merata

merata ad alterius etiam generis usum pertinet quam ut itidem queat supellectilis nomine centinet. Ergo *argentum* ea lege apud Celsum de solo argento facto debet explicari. Quod argentum factum cum etiam usum quotidianum præbeat patrifamilias, non tamen in suppellectile est, ut nec penus, nec vestimenta, nec instrumenta agri aut domus, nec ornamenta. Hæc omnia enim in usu sunt quotidiano patrisfamilias, haud minus quam supellex, non tamen eius nomine censentur, quia sui generis separatum nomen habent, à quibus discernitur supellex, ut diserte dicitur apud Alfenum leg. VI. D. eodem. *Supellectilis eas res esse puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent.* Id est, quæ *argenti* nomine speciatim non dicerentur, non penus, non vestis, non ornamentorum, non instrumentorum agri aut domus. Quod Celsus *argentum* absolute dixit. *argentum factum* appellavit leg. I. D. eodem: *supellex domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque argento aurove facto vel vesti adnumeratur.* De argento igitur solo facto ea argenti appellatio, quod à supellectile separatur, intelligenda est. Advocatus autem nugatur

gatur, cum ſcribit, de argento in maſſa dubium non eſſe, nec de argento ſignato: neutram enim argenti ſpeciem eſſe in ſupellectile, de argento facto dubitari. Immo nullo modo dubitatur. Hæc enim definitio eſt ſupellectilis, à Iuriſcóſultis ſignanter omnium conſenſu firmata, ſupellectilem eſſe inſtrumentum domeſticarum rerum ad uſum communem patrisfamilias paratarum, quæ nec in argenti facti ſpeciem & appellationem cadant, nec penus, nec veſtis, nec ornamentorum, nec inſtrumentorum agri aut domus. Non dubitarunt ergo de argento facto an ſit in ſupellectile, cum tam expreſſe & definite à ſupellectilis cenſu ſegregarunt, *argentum factum* vel etiam *argentum* proprie dictum, ut in lege XXVI. π. II. D. de auro & argento legato. *Argento legato non puto ventris cauſa habita ſcaphia contineri, quia argenti numero non habentur.* Idem Vlpianus leg. XIX. D. eodem. *Lectus plane argenteus, vel ſi qua alia ſupellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, ſi numero argenti habita non eſt.* Hoc eſt plane quod ſcripſit Celſus ex Tuberone in definitione ſupellectilis, ſupellectilem eſſe quod argen-

argentum non ſit, nec penus, & cætera: Quærit Advocatus quid ſit, *habere in argenti numero*. Id explicat ex eodem Vlpiano, *quod non eſt in ſupellectili, ſed in argentario*. Sic enim ſcribit Iuriſconſultus in eodem π. lectum. *Vt in iunctura argentea ſcio me dixiſſe, quod non in argentario paterfamilias reponebat*. Obſcurum per obſcurius interpretatus eſt, immo rem minime obſcurã explicavit per non intellectũ ipſi ſibi vocabulũ. Nam quid eſt *Argentarium*? Quid proprie hoc nomine nuncuparunt Latini? Aut quid intellexit Ulpianus? Melius fortaſſe ſcribatur, *quod non in Argentaria paterfamilias reponebat*. Ita vocavit Palladius Hiſtoriæ Lauſiacæ auctor, in Pambo, Latinam vocem in Græca oratione uſurpans, ὅτι προσήνεγκεν αὐτῷ ἀργενταρίαν τριακοσίων λιτρῶν ἀργύρου. *Obtulit ipſi Argentariam ex trecentis argenti libris*. Ita enim loquebantur, Argentariã ſe habere tot librarum argenti. Lampridius in Alexandro Severo: *Et quum argentum in miniſterio plus ducentis libris non haberet, nec plures miniſtros, argentum & miniſtros ante quando paſcebat, accipiebat ab amicis*. At *argentaria* ſive *argentum* miniſterii Melanæ matronæ Romanæ ditiſſimæ trecentarum erat librarum. Argen-

sequens Plin. 33, 11.

ti libras XXXII. Africanus senior hæredi reliquit. Frater eius Allobrogicus pondo millies habuit. Livius Drusus Tribunus plebis XI. millia pondo. Cum *Argentaria* igitur vocatur, intelligitur mensa quæ argentum sustinet. An *Delphica*, quæ eadem cum abaco? *Ministerium* etiam appellabatur, ut alii iam docuerunt. Et fortassean *Argentarium* similiter cum dicitur, subaudiendum *ministerium*. Hinc & argentum in *ministerio* habere se dicebant, ut in *argentario*. Vt in loco Lampridii supra citato. Idem auctor ibidem: *Ducentarum librarum argenti pondus ministerium eius nunquam transiit.* Optimæ Glossæ: *Delphica*, Μινιστέριον. Eædem, *Abacus Delphica*, Μινιστέριον. ὡς Ἰεβενάλιος. Respicit locum Iuvenalis ex Sat. III. ut iam notatum est eruditissimis Criticis:

--- urceoli sex,
Ornamentum abaci.

In Delphica autem mensa, vel abaco qui erat ex marmore, argentum factum cuius usus erat in convivio exponebatur. Inde & ministrabatur ad mensam. Ex quo & *ministerium* illi mensæ, sive Delphicæ, sive abaco, si forte, nomen hæsit. Viri docti, qui putant *Repositorium* apud Plinium

niũ idem esse cum Abaco, vel Delphica, valde falsi sunt. *Repositorium* Plinii idem est cum eo cuius mentio fit in cœna Trimalcionis apud Petronium, de quo consulendi interpretes. Nec hilum adiuvat hanc opinionem quod Ulpianus ait in lege XIX. quam nunc exponimus, non repositam esse iuncturam argenteam in argentario à patrefamilias. Id enim significat, non in argentario habitam, nec numeratam in argento, vel argenti numero repositam. At *Repositorium* instrumentum fuit ligneum in quo in ipsa mensa vasa argentea reponebantur. Græci ἐγγυθήκην appellarunt, & ἀγγοθήκην, Latini *incitegam*. Huius generis *Repositorii* mentio fit leg. XIX. π. X. D. de auro argento legato, & inter vasa reponitur quæ aliquid sustinent. Plinius alio loco *Repositoriorum* meminit quæ lignea dicit fuisse, & rotunda, cum *Delphicæ* marmoreæ fuerint. Repositoriis argentum addi solitum ætate Fenestellæ ex eodem refert, novissimo Tiberii principatu, Sua ætate porro, & testudinata in usum venisse. *Argentarium* tamen in lege Ulpiani Basilicorum interpretes pro loco, in quo recondebatur *argentum ministerii*, acceperunt. Sic enim reddide-

 runt.

runt: Τῷ ληγάτῳ τοῦ ἀργύρου, οὔτε ἡ ἀργυρόκλινη, οὔτε ἄλλος τῆς οἰκοσκευῆς ἄργυρος περιέχεται, εἰ μὴ καὶ ταῦτα ὁ διαθέμενος εἶχεν ἐν ἀριθμῷ ἀργύρου. Οὐδὲ ὁ τῶν μυλῶν κόσμος, ὅτι μὴ ἐν τῷ ἀργενταρίῳ ἀπόκειται. *Legato argenti non continetur lectus argenteus, neque aliud argentum supellectilis, nisi hoc testator in numero argenti habuerit. Sed nec iunctura mularum argentea, quoniam in argentario non reponitur.* Certe illud *argentum*, quod hoc nomine sic proprie vocabatur, in Abaco sive Delphica exponebatur, non reponebatur. Nec usum eius noverant patresfamilias nisi cum aliquod epulum sollemne celebrarent. Alio tempore repositum ac reconditum servabatur, vel in arca quæ inde dicta est absolute *Argentaria* Palladio, vel in armario, quod *Argẽtarium* Vlpiano dicitur. Vt ut sit, habere in argentario, vel argentaria, vel in argẽti numero, vel in ministerio, sive Delphica, sive Abaco idẽ esse aliquis suspicetur. Sed animadvertendum est in primis, *argentum* proprie & stricta significatione appellari vasa omnia argentea quæ ad Delphicam vel Abacum pertinebant, quæque in *Argentario* reponebãtur. Quod satis probatũ est illis auctorũ testimoniisquę attulimus, & pluribus adhuc probari posset, si opus foret.

foret. Nihil enim magis obvium. Lampridius in Alexandro Severo: *Iudices cum promoveret, exemplo veterum, ut & Cicero docet, & argento & necessariis instruebat.* Per *argentum* intelligit vasa mensæ an Delphicæ? argentea: per *necessaria* vestem, mancipia, & equos mulosque. Sequitur: *ita ut & præsides provinciarum acciperent argenti pondo vicena.* An de eodem argento accipi debet, quod in ministerio habebatur, & in argentario, & quod ad convivia in Abaco sive Delphica exponi solebat? De quo apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. cap. VI. De Notatione: *Perspicit argentum quod erat expositum, visit triclinium stratum.* Expositum nempe in Abaco, vel Delphica. Cicero ipse *argentum* appellat quod dabatur ex publico magistratibus cum potestate in provinciam aut legationē proficiscentibus, & de argenteis Delphicæ vasis intelligenda ex lib. IV. in Verrē: *Videte maiorum diligentiam. Neminem qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum, dabatur enim de publico: aut vestem, præbebatur enim legibus.* Addit & de mancipiis quæ etiam de publico præbebantur. Nihil dicit de supellectile. Non

ergo ea præbebatur ex publico. Et Alexander Severus qui voluit morem priſcum revocare, iudicibus in provinciam proficiſcentibus, dabat argentum, id eſt, vaſa menſæ, veſtem, equos, mulos, coquos, non ſupellectilem. Et leg. VII. D. de ſupellectile; *Labeo ait originem fuiſſe ſupellectilis quod olim his qui in legationem proficiſcerentur locari ſolerent quæ ſub pellibus uſui forent.* Notandum, *locari* dicere. At argentum & veſtis, & mancipia, non ſolebant locari, ſed dari de publico, & propria aſſignari, ut veſtem, & argentum depoſita adminiſtratione non redderent, mulas vero equos, mulos, & muliones cocoſque cæteraq; mancipia reſtituerent publico. Sic argentum illud quod in legationem vel ad regendam provinciam euntibus dabatur, à veſte ſeparabatur, & ſupellectile, ut etiam Iuriſconſulti docent diſtingui. Publice alia locari ſolebant quæ ituris in provinciam legationis vel poteſtatis cauſa præbebantur, erantque mancipes qui ea redimebant. Et ita accipienda quæ Labeo dixit de origine vocis *ſupellectilis.* Quod ait, *quæ ſub pellibus uſui forent,* hoc ideo, quia præſides iter in provinciam facientes olim ſub pellibus agebant,

bant, id eſt, ſub tabernaculis è pellibus factis. Vnde & *pellium* nomine pecuniam de publico accipiebant ètiam poſtquam deſierunt nimirum ſub pellibus agitare. Eæ *tentoriæ pelles* dicebantur, quas olim in ſpecie accipiebant. Inde ergo *ſupellectilis* origo eidem Labeoni, quod eius uſus foret ſub pellibus, ad legationem vel adminiſtrationem provinciæ ituris. *Vaſarium* apud Ciceronem contra Piſonē appellatur, quod accipiebant iidē præſides provinciarum. Utrum pro argento, ſive vaſis argenteis menſæ, an pro tota ſupellectile, an vero pro utroque? Atqui Cicero ipſe in Verrem ſcribit, datum ipſum illi de publico *argentum*, non pecuniam, *vaſarii* nomine. Sed forte illud antiquum fuerit: poſtea etiam pro vaſis argenteis, ſive pro argento, pecuniā ex ærario attributam acceperint; Sic enim ſcribit, Oratione in Piſonem: *Nonne ſeſtertium centies & octagies, quod quaſi vaſarii nomine in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributū Romæ in quæſtu reliquiſti?* Non tanta tamē ſumma pro argento vel vaſis argenteis dabatur provinciarum rectoribus. Ideo dixit *quaſi vaſarii nomine*. Non enim vere pro vaſario data eſt illa pecunia Piſoni in provinciam

ituro, sed quod sub profectionem ipsam eam summam ex ærario in venditione capitis Ciceronis adscriptam & attributam Romæ in quæstu reliquit, invidiose dicit, *quasi vasarii* nomine accepisse. Nō dubium tamen, quin *vasarium* illud dictum sit à vasis & utensilibus supellectilis, nō ab argento, sive argenteis vasis, quæ de publico præsidibus provinciarū dabantur in ipsa specie. Nam & *vasa* pro supellectile. Unde *vasa conclamare*, in militia, ubi *vasa* pro ἀποσκευῆ, sive supellectile & instrumento militari. Inde *vasarium* de omnibus rebus necessariis, & supellectile quæ locabatur publice præbenda ituris in provinciam præsidibus, qui vasarii nomine interdum pecuniam ipsam accipere solebant. Vasa igitur absolute σκεύη, vel ἔπιπλα, vel οἰκοσκευή. Unde *vasarium* quod pro vasis dabatur præsidibus. *Argentum* ab hoc diversum quod illis in specie dari solebat. *Vasa* autem differunt, & *vasa argentea*. Hæc *argenti* nomine sic proprie dicti veniebant. *Vasa* autem absolute appellata de supellectile. Sic *vasa argentea* & *vasa* distinguuntur in leg. XIX. π. IX. & X. D. de auro argento legato. *Vasorum* quippe *argenteorum* nomine argentum factum,

ctum, quod & *argentum* dicebatur, & à supellectile separabatur, ex Quinto Mucio Vlpianus contineri scribit. Sequente paragrapho dicit idem, cui vasa legata sunt, non solum ea contineri quæ aliquid in se recipiant, sed ea quæ aliquid sustineant, & ideo scutellas, promulsidaria & repositoria contineri. Interdũ tamẽ & *κατ' ἐξοχὴν*, vasa de argenteis accipiuntur, cum id nimirũ intelligitur. Auctor Rhetoricæ ad Herennium, loco ante citato, *Sannioni puero negotium dederat ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret*. Paulo post, *argentum* appellat. *Nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui cõmodarat.* Valerius lib. II. cap. IV. refert senatu motum Cornelium Rufinum in censura Fabricii Lucini, *quod decem pondo vasa argentea cõparasset.* De huiusmodi vasis accipiendũ ad sunt quæ ad ministeriũ vel delphicã comparata erant. Non enim licuit cuiquã priscis & severis Reipublicæ tẽporibus ultra decẽ pondo in *argento* vel *argenti numero* habere, ut loquuntur Iurisconsulti. Valerius ideo motum fuisse Cornelium ait, quod decẽ pondo emisset. Licuit vero decem pondo argenti in ministerio habere, non ultra decem. Et sic corrigendum puto in Vale-

rio: *quod ultra decem pondo.* Nam Plutarchus dixit ὑπὲρ δέκα λίτρας cum eamdem historiam narraret in vita Syllę, ut iam notavit hic doctissimus Advocatus. Et vocavit ἄργυρον κοῖλον. Quomodo Græci solent appellare *argentum factum* Latinorum. Vetustissimæ Glossæ manu scriptæ quæ separatis capitibus de supellectile, de penu, de veste, & de argento tractant, sive de vasis argenteis delphicæ servientibus, *argentum* etiam similiter appellant, & *vascella*. Sic enim habent, περὶ ἀργυρῶν, de *argenteis*. Hic titulus est. Deinde sequuntur omnium vasorum quę ex argento fieri solerent, & quæ in ministerio abaci habebantur, appellationes. Sed prius posuit earum auctor nomen generale *argenti*, quo illa omnia vasa nuncupabantur. *Argentum*, ἄργυρος. *Vascella*, σκεύη. Ab opere deinde subiicit & cælaturæ genere. τορευτά, *tornata*. ξυστρωτά, *striglata*. γεγλυμμένα, *cælata*. Idem igitur, *argentum*, *argentum factum*, & *argentea vasa*. Sed quamdiu nulla supellex cognita fuit argentea, tunc *argentum* sic absolute positum idem fuit cum *argento facto*. Quia nullum eo tempore *argentum factum*, vel ἐν σκεύεσι πεποιημένον, ut Græci expressere Latinam loquutionem, in usu fuit

quin

quin mensæ usibus & ministerio accommodaretur. Nulla tunc difficultas aut ambiguitas hæsit definientibus supellectile esse quod nec argentum esset, nec penus, nec vestis, nec ornamentum, nec instrumentum agri aut domus. Nullum quippe tum cognitum fuit *argentum factum*, vel *argentum in opere*, ut posterior ætas dixit, quod non mensæ vel abaco attribueretur, quia supellex illa tempestate nulla erat argentea. Vbi vero & plura utensilia supellectilis ex argẽto fieri cœpta, tum *argenti facti* Latinis extensa est significatio. Nam *factum* omnino dicitur quod in quodcumque vasis genus & omnia utensilia arte & opere convertitur. Et cum olim *argenti*, & *argenti facti*, eadem esset notio, de argento, quod comparatum erat ad usum ac ministerium abaci, ubi etiam suppellex ex argento fieri cœpit, *argenti facti* latior extitit acceptio, & ab eo tempore *argentum* absolute positum de ministerii argento dici obtinuit, & *argenti facti* nomine appellatum est quidquid omnino ex argento confectum esset, sive ad supellectilem, sive ad aliarum rerum usum. Hinc apud Iurisconsultos, *supellex* ab *argento* distinguitur, quamvis & in supellectile mul-

multa sint utensilia argentea, quæ *argenti facti* appellatione licet comprehendere. Hinc in *argenti numero* haberi dicũt quę nõ ad alios usus essent argẽtea vasa quã abaci, vel ministerii. Hinc expressim scripsit Vlpianus leg. cũ aurũ XIX. de auro argento legato, *Lectum argenteũ, vel si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non contineri.* At lectus argenteus, & alia argentea supellex, ut & iunctura argentea mularum, *argenti facti* nomine continebantur. Nisi cui placeat restringere significationem argenti facti ad vasa ipsa quæ Græci κοῖλα ἀργύρα notione indigetant. Atque ita videtur Mucius intellexisse leg. XXV. D. eodem. *Q. Mucius libro secundo iuris civilis ita definit, argentum factum vas argenteum videri esse.* Plane κοῖλον ἄργυρον Græcorum, per *vas argenteum* designavit. At lectus argenteus, non est κοῖλος ἄργυρος Græcorum, nec *vas argenteum* Latinorum. Nec iunctura quoque argentea mularum in idem nomen potest cadere. At ne sic quidem *argentum factum* idem fuerit cum *argento* absolute & κατ' ἐξοχὴν dicto, ut istud vocabulum Iurisconsulti accepere. Nam in supellectile multa etiam vasa & utensilia argentea, quibus κοίλα ἀργύρα appellatio aptari po-

potest, ut pelves argenteæ, aquiminalia argentea, & alia quæ luxus in supellectilem invexit, ex argento postmodum fieri solita. Olim sæculo severiore, nec crater nec ullum omnino vas argenteum in supellectili fuit, ut scribit Paulus leg. 111. π. ult. D. de supellectile legata, *sed craterem argenteum non esse in supellectili, nec ullum vas argenteum, secundum sæculi severitatem nondum admittentis supellectilem argenteam.* Ergo tum nullus ἄργυρος κοῖλος erat in supellectile, quia nullum vas argenteum inerat. Nec argentum proinde factum ullum eo sęculo austeriore notum extitit, nisi quod ad ministerium abaci pertineret. Sed cum tria tantum genera argenti ab auctoribus recenseantur, *infecti*, *facti* & *signati*, si facti nomine vasa tantum argentea & κοῖλος ἄργυρος Græcorum comprehenditur, in quod genus horum casuri sunt lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ, & similia quæ nec *vasa* dici possunt, nec κοίλου ἀργύρου nomine censeri? Non *infecti* appellatione tenebuntur. nam factum est. non *signati*, quæ pecunia est. Certe ad facti genus, velit nolit Mucius, erunt referendi. Sic latissima *argenti facti* significatio esse cœpit postquam supellectilem

ctilem ex argento luxus invexit. *Argenti* vero propria & specialis appellatio mansit in argenteis vasis abaco vel delphicæ destinatis. Nunc videndum qua in re sit obscnritas π. ult. leg. 111. D. de supellectile legata, quam Advocatus ibi imaginatus est reperiri. *Quod ibi*, inquit, *de sæculi severitate dicitur*, nondum admittentis supellectilem argenteam, ad aliud sæculum pertinet. Nec postrema ista præcedentibus satis cohærent: *Hodie propter usum imperitorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur. Et error facit ius.* Ex his concludit, aliquid deesse in verbis Pauli. Quod autem, inquit, postremis verbis id videtur significare, etsi candelabrum argenteum sit in supellectile, imperitos tamen sæpius non distinguere inter legatum argenti, & legatum supellectilis, atque id cum ita sit, si in argenti legato candelabrum argenteum comprehensum sit, etsi sit in supellectili, eo tamen legato contineri, mentem Pauli ne in somniis quidem vidit, nec vigilans eam assequutus est. Nihil desit in illo paragrapho ad integritatem sententiæ. *Non interesse*, dicit Paulus, *cuius materiæ sint res quæ sunt in supellectili.* Hoc de sæculo suo ait. Olim cum nul-

nulla esset supellex aurea, nec argentea, nec ex ebeno, ut certa utensilia supellectilis fuere, id est, quæ supellectili proprie attribuerentur, ita etiam materia certa fuit ex qua supellex fieret. Fictilis tantum tunc erat, aut vitrea, aut lignea aut ærea, ut dicitur in leg. VII. D. eodem. Non ex ebore neque ex testudine, nec argento, nec auro, nec ex gemmis, ut postea luxus invenit, fiebat. Nunc cum illas materias in supellectile facienda & comparanda admiserit, non est quærendum ex qua materia fiat supellex, nec interest cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, utrum aureæ sint an argentreæ an eboreæ, ebeninæ vel citreæ, vel ex testudine. Hoc tantum respiciendum, an eæ res eiusmodi sint quæ proprie supellectili attribui debeant. Quamvis etiam argenteam supellectilem luxuriosum sæculum receperit, non tamen omnia quæ ex argento fiunt, supellectilis videri possunt. Multa quippe ad aliud genus pertinent, quamvis earum materia communis sit cum rebus supellectilis. Ut crater argenteus, & vasa argentea, non sunt in supellectili quamvis ex ea materia fiant, quam in supellectilem luxuria invexit. Forma ipsa abnuit esse illa in

supel-

ſupellectile quæ ad argenti ſic proprie dicti cenſum & numerum referenda ſunt, ut craterem, & vaſa argentea. Supra autem oſtendimus, *vaſa argentea*, & *argentum*, de eodem uſurpari, de vaſis nempe quæ propria eſſent abaci, & à ſupellectile diſcernerentur. Superiore paragrapho ſcripſerat idem Paulus, lectos inauratos, & inargentatos atque gemmatos, in ſupellectile numerari, non eſſe dubitandum. *Vſque adeo*, inquit, *ut idem iuris ſit, & ſi tota argentea vel aurea ſint.* Subiicit deinde, *nec intereſt cuius materiæ ſint res quæ ſunt in ſupellectili.* Sed intereſt cuius ſint formæ & uſus, ut ſupellectili poſſint attribui. Ideo nec crater nec ullum vas argenteum in ſupellectili. Quia ſæculum ſeverius nullum vas admiſit argenteum in ſupellectilem, id eſt, in inſtrumentum uſus quotidiani. Pro *ſecundum* malim etiam legere *dicundum*. Sic enim ſenſus ratio poſtulat: *Sed craterem argenteum non eſſe in ſupellectili, nec ullum vas argenteum dicendum, ſæculi ſeveritate nondum admittentis ſupellectilem argenteam.* Manifeſto etiam mendo laborant ſicut edita ſunt, *ſed craterem argenteum, non eſſe in ſupellectili, neque ullum vas argenteum, ſecundum ſæculi ſeveritatem.* Cum ſæculum

esset severius, nullum admittebat vas argenteum in supellectile, nec utensile. Si quod vas argenteum tunc fuerat, id à supellectilis rebus separabatur, ut crateres, scyphi, & alia eiusmodi. Ab ea severitate prisca exemplo prodito ne nunc quidem crateres & vasa argentea, supellectilis sunt, quamvis iam supellex argentea passim habeatur, sed in lectis, mensis, pelvibus, & aliis, quæ olim ex argento non fiebant, quia ad supellectilem pertinebant. Quæ vero apud sæculum prius ex argento fiebant, quia supellectilis non erant, ne nunc quidem in supellectile censentur, quamlibet supellex argentea usu recepta sit. Eadem Celsi mens est legi VII. D. eodem, cum dixit, *species potius rerum quam materiam intueri oportere, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint.* Formam potius igitur & speciem rerum inspiciendam esse dicit quam materiam, ut sciatur an ad supellectilē pertineant, postquam supellex ex argento quoque fieri & haberi cœpta est. Exempli gratia: Lectus olim supellectilis fuit, nec argenteus erat, ut postea lectos argenteos luxus excogitavit. Ergo lectus quamvis argenteus in supellectile mansit, nec in *argenti* numero habitus est. Candelabra olim

non fiebant argentea. Quare? Quia in supellectile erant. Postea facta sunt ex argento. In supellectile ergo manserunt. Idem de scaphiis dicendum, quibus onus ventris excipiebatur. Ita de aliis. E contrario crateres & scyphi & alia vasa argentea antiquitus habebantur, sed in supellectile non erant, quia severitas sæculi nullum vas argenteum recipiebat. Ne nunc quidem post admissam supellectilem argenteam, ea in supellectile numerabuntur, sed subsistent in numero *argenti*, cui & olim adscripta fuere. Hæc cum ita sint, & tam Celsus quam Paulus non materiam in supellectile sed speciem rerum considerandam esse consensiant, non promiscue & communiter omnis materia in supellectile recepta est, Paulus contra hanc regulam imperitorum usum facere subiungit. Candelabrum argenteum quod ex regula superius proposita debet esse supellectilis, quia nulla olim candelabra ex argento fiebant, nonnulli imperiti in *argenti* numero reponebant, cum aliis vasis argenteis quæ in *Argentaria*, non in supellectile censebantur. Quid igitur dicendum de tali candelabro quod imperitus paterfamilias non in supellectile propter usum quoti-

quotidianum, sed in argento propter materiam reposuerit? Respondet Iurisconsultus: Si in argento relatũ sit candelabrum argenteum à patrefamilias, quamvis supellectilis potius sit ob speciẽ quæ attribuenda est supellectili, argenti tamen esse videtur, & error facit ius. In argenti numero habuit ob materiam. Ergo argenti sit, ut voluit paterfamilias, non supellectilis, ut esse oportuit. His explicatis facile intelligitur, quid voluerit Celsus in leg. VII. eodem, ubi Tubero supellectilem id esse definit, *quod in aliam speciem non cadit, ut verbi gratia, penum, argentum, vestem, instrumenta agri, aut domus.* Quibus verbis statim hæc subnectit, *Nec mirum est, cum moribus civitatis, & usu rerum appellationem eius mutatam esse. Nam fictili, aut lignea, aut ætrea, denique supellectile utebantur. Nunc ex ebore atque testudine & argento: iam ex auro etiam atq; gemmis.* Quæ verba non cohærere præcedentibus putat Advocatus, & deesse aliquid sibi persuadet. Quia enim argentum exemerat Tubero à supellectile verbis pręcedentibus, videtur, inquit, correctũ id verbis quæ desunt, correctum autẽ, non quod Tubero falsus esset, sed quod mutatis moribus esset supellex iã argentea, at-

que etiam aurea & gēmea, quod ait Celſus. Immo mutatio illa morum & uſus in ſupellectile argentea uſurpanda nullam impoſuit neceſſitatem corrigendi quod in definitione ſupellectilis dixerat, eſſe inſtrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum uſum paratarum, *quod in aliam ſpeciem non caderet, ut puta penum, argentum, veſtum,* & cætera. Nec omnino quidquam deeſt in verbis Celſi quo ſuam definitionem ſupellectilis emendare debuerit Tubero. Reliqui omnes Iuriſconſulti eadem demonſtratione uſi ſunt in ſupellectile definienda. Ut Pomponius leg. 1. D. eodem, *ſupellectilem eſſe inſtrumentum, quod neque argento facto, neque veſti adnumeretur.* Nam ſupra oſtendimus, *argentum* abſolute poſitum, & *argentum factum*, idem eſſe Iuriſconſultis ſtrictiori notione appellatum, de argento quod in abaco vel delphica ad oſtenſionem & ornamentum exponebatur. Si quod argenteum utenſile in ſupellectile tum fuit, mutatis moribus & remiſſa ſeveritate priſci ſæculi, id argento ſic proprie dicto non adnumerabatur, nec in eam ſpeciem cadebat. Olim non ſpecie ſolum, ſed & materia ſupellex ab *argento* abaci diſtinguebatur.

Nulla

Nulla enim tum ſupellex argentea fuit. Nihilominus & ſpecie tum quoque differebant vaſa quæ ſupellectilem conſtituebant ab his quæ in *argentaria* vel *argentario* reponebantur. Alterius uſus & formæ quippe fuere vaſa abaci vel *miniſterii*, quam utenſilia ſupellectilis. Vtcunque ex eadem materia utraque facta haberentur, diverſum tamen uſum præbebant, & alia forma aliaque appellatione cenſebantur. Non omnes argentum ſive argentea vaſa habuere quibus abacum ornarent, ſed fictilibus eum onerabant. Ea tamen fictilia diverſi generis atque uſus erant à fictibilibus quibus ſupellex conſtabat. Auſonius:

Fama eſt fictilibus cœnaſſe Agathoclea regem

Atque abacum Samio ſæpe oneraſſe luto.

Samia illa vaſa quibus abacum onerabat Agathocles, fictilia erant è Samia terra, & aliam formam uſumque habebant ab his quibus cœnabant. Hæc enim eſcaria & potoria fictilia, quæ in ſupellectili numerabantur non ad ornandum abacum deſtinabantur. Paulus leg. III. D. de ſupellectile legata, *Vitrea eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, ſicut fictilia.* Lãces, parapſides, patinę, diſci, alia eſcaria vaſa,

ſupellectilis fictilia, quæ in menſa cui accumbebatur poni ſolebant, non in abaco. Potoria etiam vaſa & calices, & alia eiuſmodi, ſive fictilia eſſent, ſive vitrea, in menſa ipſa conſtituebantur cui edendi gratia adſidebant vel accumbebant, non in abaco. Supellex autē poſtquā facta eſt quoque argentea pro vitrea & fictili, vaſa eſcaria & potoria ex argento ſupellectili acceſſerunt, non argēto abaci, quod *argētum* proprie dicebatur. Unde & Paulus ſupraſcripta leg. III. non ſolum fictilia & vulgaria ſupellectilis legato contineri dixit, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt, *ut pelves argenteas, & aquiminalia argentea.* De aquiminali autem vel aquiminario argenteo dubitatum eſt utrum in argento potorio an eſcario eſſet. Et quid mirum? Eſcaria cedere *argento*, Caſſius ſe reſpondiſſe dicit apud Pomponium leg. XXI. π. II. de auro argento legato. Eadem Vlpiani ſententia leg. XIX. π. XII, D. de auro argento, ubi etiam dubitatum ait de aquiminario an eſcarii argenti legato contineretur, & addit, putare ſe, contineri. *Nam & hoc propter eſcam paratur.* Ergo vaſa potoria & eſcaria in ſupellectile, non minus ac fictilia, Speciem enim, non materiam, in ſupelle-

ctile spectandam esse, Iurisconsultis placuit. Et diserte Celsus in hac lege, quam nunc explicamus, *Speciem potius rerum quam materiam intueri oportere, supellectilis, an argenti, an vestis sint.* Paulus eodem Titulo leg. III. aperte posuit, non interesse cuius materiæ sint res quæ sunt in supellectile, sed interesse nimirum cuius sint speciei. Ideo craterem argenteum non esse in supellectile, quia species sit, quæ supellectili non tribuitur. Cum igitur escaria vasa & potoria fictilia supellectili cedant, cur eadem argentea non cedent? Ita enim scribitur in leg. VIII, quæ Modestini est, D. eodem. Quidam uxori legaverat domum cum iure suo omni, & instrumento & supellectili. Quæsitum est an videretur & argentum escale & potorium legato contineri. Respondisse se ait Modestinus, si quod in supellectili esset argentum, deberi. *Escale autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceret.* Hoc responsum mihi valde videtur mirum. Cum enim constet ex Paulo leg. III, escaria & potoria fictilia & vitrea in supellectili esse, eadem argentea supellectili quoque cedere debent, quandoquidem ex regula iuris non mate-

ria, sed species, consideranda sit, utrum res sit supellectilis, an argenti, an vestis. Præterea idem Paulus etiam escaria vasa vel potoria argentea, ut sunt aquiminalia, supellectili adscribēda ibidem docet. Illud item vero verius est, *escaria vasa* non peritnere ad abacum, nec eadem quamlibet argentea sint, in argentario reponi solita, nec in numero *argenti* habita, ut *argentum* proprie sumitur de ministerii vel Delphicæ argento. Vix possit etiam conciliari Vlpianus cum Paulo, cū ille pelves argenteas ex Quinto Mucio *argenti facti* legato contineri velit, & à supellectile separari, hic vero pelves argenteas supellectili accenseat leg. 111. D. de supellectile legata. Verba Vlpiani ex leg. XIX. π. IX. D. de auro argento legato: *Argento facto legato Quintus Mucius ait vasa argentea contineri, veluti parapsidas, acetabula, trullas, pelves, & his similia, non tamen quæ supellectilis sunt.* Hoc sensit Mucius, omnia vasa argentea, cuiuscumque generis essent, exceptis quæ supellectili adnumerantur, *argenti facti* nomine contineri. Ergo vasa & utensilia argenteæ supellectilis *argenti facti* nomine non continebantur. Et hoc est quod dicebat Pomponius leg. 1. D. de supel-

ſupellectile legata, Supellectilem eſſe domeſticum inſtrumentum patrisfamiliæ *quod neque argento aurove facto vel veſti adnumeretur.* Omne itaque *argentum factum* appellabitur quod aliquam formam in opere ab artifice acceperit, modo non ſit ſupellectilis. Vaſa nimirum omnia argentea, præter illa quæ ſupellectili cedunt. Sed in illis vaſis argenteis quæ Mucius voluit *argenti facti* nomine contineri & proinde extra numerum ſupellectilis eſſe, aliquot recenſet quæ in ſupellectile ab aliis Iuriſconſultis numerantur, ut pelves & trullas. Hæc nominatim in ſupellectile reponit Paulus leg. III. D. de ſupellectile, *vaſa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernæ, trullæ.* Hæc ex alia materia quam ex argento ſupellectilis erant. Immo etiam argentea, quoniam non materies, ſed ſpecies tantum conſideratur in ſupellectili. Auctor antiquus capite de ſupellectile, quam ἐνδομενίαν appellat, etiam *trullam*, id eſt ζωμήρυσιν, ſub illo titulo recenſet. Vaſa eſcaria & potoria ſupellectilis eſſe cuiuſcumq; materiæ ſint, tradit Paulus leg. III. de ſupellectile. Diſerte id negat Modeſtinus leg. VIII. D. eodem. Mucius etiam apud Vlpianum in eadem

ſententia, qui parapſides & acetabula aliaque his ſimilia accenſet *argento facto* legato, & à ſupellectile ſeiungit. Parapſides autem inter vaſa eſcaria. Ex his conſtat, argentum eſcarium & potorium alios *ſupellectili* attribuiſſe, alios *argento facto*. Certe ſi eſcaria & potoria vaſa ex alia materia ſupellectilis ſunt, etiam argentea ſupellectili adnumerari oportet. Idem Paulus tamen qui leg. III. ſcripſerat, vaſa potoria & eſcaria in ſupellectile eſſe, non ſolum fictilia & vulgaria, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt, ut pelves argenteas & aquiminalia argentea, quæ inter omnes convenit eſcario argento cedere, alio loco, ut leg. XXXII. D. de auro argento legato, dicit, *argento potorio vel eſcario legato, in his quæ dubium eſt cuius generis ſint conſuetudinem patrisfamilias ſpectandam eſſe, non etiam in his quæ certum eſt eius generis non eſſe.* Ergo non certum eſſe hic videtur ſentire, ita *argento* adnumerari debere argentum potorium & eſcarium, ut non potius ſpectanda ſit conſuetudo patrisfamilias, utrum in argento an in ſupellectile vaſa argentea & eſcaria habuerit. Non ita tamen intellexiſſe Paulum, ſed contrarium, infra docebimus. Sed hoc ipſum

eſt

est tamen quod scripsit Modestinus leg. VIII. D. de supellectili, legato supellectilis non contineri argentum escale & potorium, nisi hoc quoque testatorem sensisse, hoc est, nisi testatorem hæc in supellectile habuisse, legatarius doceret. Dubium igitur ei visum est, utrũ escaria vasa argentea supellectili cederent, an argento facto, vel *argento* absolute dicto? & rem hanc variasse pro opinione & usu hominũ, quorum cõsuetudinem spectari oporteret. At quædam sunt in quibus patrisfamilies spectanda non est cõsuetudo, nimirũ in his quæ certum est, inquit Paulus, eius generis non esse. Quæ liquido constat non esse in Argento. Talia sunt, lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ. *Sed nec candelabra*, inquit Vlpianus, *nec lucernæ argenteæ vel sigilla quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur.* leg. XIX. D. de auro argẽto legato. Paulus tamẽ ubiq; & in omnibus quę potest ab Ulpiano dissentiens, etiam concedendum putat usui & consuetudini imperitorum si candelabra argẽtea in *argento* retulerint, ut *argenti* potius sint quam supellectilis, leg. III. D. de supellectile. Idem eadem lege scripsit, nullum vas argenteum supelle-

lectilis esse. Cur igitur pelves argenteas & aquiminalia in supellectile reposuit, quæ omnia constat inter vasa argentea numerari? Diximus supra, *vasa argentea*, & *argentum* absolute dictum, & *argentum factum*, esse synonyma. Et Quintus Mucius apud Vlpianum leg. XIX. *argento facto* legato ait, vasa argentea contineri, exceptis quæ supellectilis sunt. *Argenti* igitur *facti* nomine omnia vasa argentea continentur, quæ non sunt in supellectile. Quæstio est quę sint vasa supellectilis, & quæ non sint. De quibusdā dubitatur; & in his sequenda est consuetudo vel usus vel existimatio patrisfamilias. De aliis certum est, cuius generis sint, aut cuius non sint. *Argentum factum* ita definiri posse ait Vlpianus leg. XXVII. π. penult. D. de auro argento legato, *quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectili, neque in mundo, neque in ornamentis insit*. Ergo alii *argentum* κατ' ἐξοχὴν & proprie nominant cum supellectilem id esse quod in *argenti* numero non sit, definiunt, alii *argentum factum* appellant, Græci καῖλον ἄργυρον, vel ἐν σκεύεσι πεποιημένον, alii *argentum ministerii*, vel *Delphica*. Ulpianus vocem *ministerium* ita usurpavit ut Glossæ *ministerium*

ſterium vel *μυνιστεῖον*, quod *Delphicam* & *abacum* interpretantur. Leg. XIX. *Si cui eſcarium argentum legatum ſit, id ſolum debebitur quod ad epulandum in miniſterio habuit, id eſt, ad eſum & potum.* Si in *miniſterio*, ergo non in ſupellectili. Nam *miniſterium* Gloſſis idem eſt quod *Delphica* vel *abacus*. Falſum igitur quod ſcripſere Iuriſcōſulti, ſpeciē tantū non materiē, intueri oportere ut ſciatur utrum res ſit ſupellectilis an argenti. Ecce enim vaſa eſcaria & potoria fictilia in ſupellectili reponuntur, ut diſerte tradit Paulus leg. III. Eadem vero argentea argento tribuuntur, ut ex Vlpiano & Modeſtino conſtat. Ergo ſola materia in his diſcrimen conſtituit non ſpecies. Alioquin ſi ſpecies, tantum eſſet ſpectata, æque vaſa eſcaria argentea ſupellectili accenſeri oportuit quam fictilia. Hæc fictilia eſcaria quæ ſunt quotidiani uſus non poſſunt ad aliud genus referri quam ad ſupellectilem. Quid enim eſt ſupellex? *Inſtrumentū domeſticum rerum patrisfamilias ad uſum quotidianum paratarū, quod in aliam ſpeciem non cadat, ut verbi gratia, penum, argentum, veſtem, ornamenta, inſtrumenta agri aut domus.* Ex definione, vel demonſtratione potius Tuberonis apud Celſum. Eſcaria vaſa, vel potoria

toria fictilia, non cadunt in ullam talem speciem. Certe non in argentum, nam fictilia sunt non argentea, non in vestem, non in penum, non in alia quæ enumeratione sua comprehendit Tubero. An, ut ante dicebam, alia vasa fictilia abaci fuere quæ in ministerio ponerentur, alia supellectilis? Absolute veteres Iurisconsulti supellectilis nomen de his usurpari proprie voluerunt, quæ in *argenti* significationem non caderent, nec in penum, nec in vestem, nec in ornamenta, nec in instrumenta agri aut domus. Ergo omnia fictilia vasa, & vitrea, & ærea, & lignea, quorum usus erat quotidianus, supellectilis nomine veniebant olim. Ergo etiam illa fictilia quibus ornabatur abacus in usu quotidiano, supellectili cedebant. Nam, ut dicit Celsus, fictili aut vitrea, aut lignea, aut ærea supellectili utebantur veteres priusquam luxus argenteam supellectilem introduxisset. Cum autem vitrea escaria vasa & potoria fierent teste Paulo, ea vasa vitrea escaria supellectilis erant, haud minus quam fictilia. Mutatis moribus ubi ea facta sunt argentea quæ ante erant fictilia & vitrea, appellatio etiam supellectilis mutata est. Et ea quæ supellectili

cede-

cedebant, in aliud nomen transierunt, in *argenti* nimirum vel *argenti facti* appellationem. Et hoc est quod dicit Celsus in lege VII. *Nec mirum est, moribus civitatis & usu rerum appellationem supellectilis mutatam esse*. Nam quæ fictilia aut vitrea supellectilis fuerunt, cœperunt in aliud genus referri, & *argento* proprie & specialiter appellato attribui, postquã argẽtea facta sunt. Mansit tamẽ prisca definitio supellectilis, id esse quod in aliam speciem non cadit, ut verbi gratia, in argentum, penum & vestem. Quia semper si quod argentum erat in supellectile, separatum est nomine ab *argento* sic proprie sumpto, nec in eamdem appellationem *argenti* recidit. Idcirco Iurisconsulti dixere, speciem potius rerum quam materiam inspici oportere. Cæterum quoniam ex illa morũ mutatione, supellectilem introducentiũ argenteam, magna etiam incessit in supellectilis rationem mutatio, subtractis ex ea plurimis vasis propter materiam, & argento transcriptis, ut escariis, & potoriis, aliisque, errore præcipue imperitorum patrum familiarũ, qui ea quod essent argentea in numero potius *argenti* reponebant, eumque errorem etiam ius facere placuit.
Iuris-

Iurisconſultis, idcirco Celſus hic ſcripſit, *non mirum eſſe, moribus civitatis & uſu rerum appellationem ſupellectilis mutatam eſſe.* Multa quippe, quamdiu fictilia aut vitrea fuere, ſupellectili donata ſunt, quæ ubi ex argento fabricari cœperunt, in argentariam ac miniſterium videntur eſſe tranſlata; ut exempli gratia potoria & eſcaria vitrea. Vnde apud Propertium:

--- vitrique æſtiva ſupellex.

Quod *æſtivum vitrũ* appellat auctor Copę, *æſtivo te prolue vitro.* Quæ ſunt grandia pocula vitrea quibus per ęſtatē ſe proluebāt. Adeo autem vitrea vaſa in ſupellectile tã potoria quam eſcaria, ut myrrhina & cryſtallina, quia vitri affinia, in ſupellectile quoque numerarentur, vitro tamen immane quantum pretioſiora. Paulus leg. III. dubitari de his poſſe ait an ſupellectili adnumerari debeant, propter eximium uſum & pretium, concludit tamen, ſed & idem de his eſſe dicendum. Idem quoque lib. III. Receptarum ſententiarum, *Myrrina & cryſtallina, & argentea ac vitrea vaſa, tam eſcaria quam pocularia, legatæ ſupellectili cedere* ait. Ita enim reponi apud eum illo loci debet, *myrrina & cryſtallina*, pro *byſſina & cryſtallina.* De argenteis

teis escariis, & potoriis, non etiam dubitat quin supellectile legata debeantur, secundum eam regulam qua statuerunt, non interesse cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, quia materiam tantum intueri oporteat. Quod in his tam ipse Paulus quam etiam Servius obtinere voluit de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut habetur leg. VII. D. eodem. *Alioquin sententiam eius qui legaverit adspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre.* In eo hactenus conveniunt Servius & Paulus, sed parum concordant in ratione eorum de quibus non sit ambigendum quin in alieno genere sint. Non dubitat Paulus, & inter receptas sententias id refert, supellectili adscribēda esse vasa escaria & potoria argentea. At Servius, quem & sequitur Vlpianus, escarium argentū inter ea refert, quæ non sunt supellectilis, & in quorū legato habenda sit ratio opinionis eius & consuetudinis qui legaverit. *Verum*, inquit, *si ea de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum, aut pænulas & togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportet, supellectile legata ea quoque contineri. Non enim ex opinionibus singulorum,*

sed ex communi usu nomina exaudiri deberi. Sic de argento escario & potorio tres sententiæ Iurisconsultorum diversæ extitere. Quidã omnino illud adscribendũ censuerunt supellectili, ut Paulus. Atque huius verba leg. XXXII. π. II. D. de auro argento legato, non ita accipienda sunt, quasi dixerit, argento potorio legato obsequendum esse patrisfamilias consuetudini & opinioni, quasique dubium foret cuius generis sit argentum potorium, supellectilis an argenti, ut in tali casu spectari debeat testatoris cõsuetudo. Immo significat, eius generis esse potorium argentum, ut eo legato non oporteat intueri opinionem & usum patrisfamilias, quoniam certum sit, non esse *argenti* argentum potorium, sed supellectilis. Alii *argento* adnumerandum citra hæsitationem statuerunt, ut Servius, & Ulpianus, quamlibet paterfamilias in supellectile id habere solitus sit, non in *argenti* numero. Alii vero inter illa id reposuerunt de quibus ambigitur cuius generis sint, & quamvis magis *argenti* esse videantur, indulgendum tamen esse existimationi & consuetudini patrisfamilias, si solitus sit in supellectile reponere. In his Modestinus leg. VIII, D. eodem.

dem. Ut meum iudicium interponam, puto veriorem esse Pauli sententiam, statuentis, in supellectile esse vasa argentea potoria & escaria. Nam si de eo inter omnes Iurisconsultos convenit, non materiam, sed speciem considerari oportere, ut liqueat cuius sint generis, supellectilis, an *argenti*, an *vestis*, non dubium est, quin escarium argentum supellectili debeat accenseri, quia vasa escaria & potoria ex alia materia fictili, ut puta; aut vitrea, in supellectile esse nemo unquam dubitaverit. Sic parum in supellectile definienda ac demonstranda sibi constiterunt Iurisconsulti. Quatenus indulgendum foret opinioni & usui imperitorum, alteri generi adscribentiũ quod alterius esset generis, non satis perspexisse videntur. Paulus de candelabro argenteo, si in *argenti* ratione relatum sit, propter usum imperitorum *argenti* esse videri pronuntiat, quia error facit ius. Atqui candelabrum supellectilis esse extra dubiũ erat, quod ex alia materia esset, quam ex argento. Servium hic non haberet adstipulatorem Paulus, cui Servio sedit sententia, non ex opinionibus singulorum, *sed ex communi usu nomina exaudiri debere*. Ex communi

ni autem usu constabat omne candelabrũ esse supellectilis. Ergo argenteũ etiã supellectilis. Nam materia non facit generis discrimen, sed species. Tubero vero non assentiebatur Servio, & dicebat, parum sibi liquere de eo quod hic affirmavit. Sequendum ergo ille putabat existimationem & rationem patrisfamilias, ut in quo genere ille referre solitus esset rem quamcunque, & quo nomine eam appellaret, ita exaudiendam esse. *Nam quorsum*, inquiebat, *nomina, nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quemquam dicere quod non sentiat, ut maxime non nomine usus sit quo id appellari solet.* Ita legendum inserta negatione, quæ ex affinitate sequentis syllabæ exterminata fuerat. Vulgo enim perperam scribitur, *ut maxime nomine usus sit quo id appellari solet.* Quod contra Tuberonis mentem est. *Supellectilis* nomine aliquis legavit quod non erat supellex. Quamvis nõ nomine suo rem appellaverit, quo ea res solet appellari, credendum tamen est ita eum sensisse, ut loquutus est, & pro supellectile habuisse & esse voluisse, quod tanquam supellectilem legavit. Hæc sententia Tuberonis: quam etsi ratione niti fateatur Celsus, & auctori-

ctoritate eius se moveri dicat, non tamen probat. Antequam per luxuriam sæculi supellex argentea admitteretur, paucissima vasa argentea in *argento* numerabantur, eaque potoria ferme tantum. Supra decem libras argenti non licuit cuiquam habere priscę frugalitatis more. Non quotidiani etiam usus illud argentum fuit, sed tum adhiberi solitum, cum amicos aut hospites splendido exciperent convivio. Tunc ad ornamentum abaci sive mensæ marmoreæ tripedis, quæ *delphica* dicebatur, exponebantur in ea pocula argentea aliquot, scyphi, urceoli, cyathi, & alia id genus ad bibendum comparata vasa. Qui argentum non habebant, fictilibus ornabant poculis aut vitreis abacum, aut ab amicis commodato accipiebant, ut ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium, excepturus hospites, vasa, vestimenta & pueros corrogat. *Vasa* intelligit argentea. Nam sequitur, *nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui commodarat.* Tum ille vanus ostentator rerum quæ suæ non erant, *Apagete*, inquit, *ædes commodavi, familiam dedi, argentum quoque vult. Tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur.* Samia illa fictilia erant

 quo-

quotidiani usus, argentea conviviorum tantum sollemnium, & dierum festorum. Ergo ad ornamentum & ostentationem exponebantur in abaco. Quod etiam liquet ex eodem auctore ibidem: *Perspicit argentum quod erat expositum. Visit triclinium stratum, probat.* Cicero in Verrem: *Abaci vasa omnia, sicut erant exposita, abstulit.* Ideo mutuabantur ab amicis qui non habebant. Tradit Plinius lib. XXXIII. cap. XI, legatos Carthaginensium dixisse, *nullos homines inter se benignius vivere quam Romanos. Eodem enim argento apud omnes cœnitavisse ipsos.* Currebat argentum per omnes idem, ab uno commodatum. Adeo pauci tunc Romæ fuerant, qui argentum haberent. Lampridius scribit in Alexandro Severo, de ipso: *Et cum argentum in ministerio plus ducentis libris non haberet, nec plures ministros, argentum & ministros ante quando pascebat, accipiebat ab amicis.* Id est, quando convivium sollemne agitabat: quando multos epulo excipiebat. Ad ornamentum igitur potius, & ostentationẽ, quã ad usum quotidianũ ille argenti expositi in abacis apparatus. Inde & urceolos *ornamentum abaci* appellat apud tenuis fortunę homines Iuvenalis Sat. III.

--- *Vrceoli sex, Ornamentum abaci.*

In

In abaco ergo exponi ſolebat fere tantũ potorium argentum, aut vaſa ad bibendi præparationem comparata, ut loquitur lex XXI. D. de auro & argento legato, *ubi quærit, utrum in argento potorio id duntaxat ſit in quo bibi poſſit, an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum eſt, veluti colum nivarium, & urceoli*, ſed propius eſſe reſpondet, & hæc quoque ineſſe. In abaco ſive delphica *urceoli* etiam ſtatuebantur, ut diſerte ſcribit Iuvenalis. Eos Paulus in *miniſterio* recenſet leg. III. Receptarum ſententiarum. Horatius de abaco:

--- Et lapis albus
Pocula cum cyatho duo ſuſtinet.

Vbi vetus interpres *menſam marmoream* interpretatur, *quam vocant delphicam*. Hic *Lacedæmonius* orbis Iuvenali ex Lacedæmonio marmore, menſa nimirum delphica, quæ poculis & præparatis ad miniſtrandũ vinum vaſis onuſta cum eſſet, ad eam pytiſſabant, & vinum experiebantur ac deguſtabant, quod more deguſtantium cum ore reiicerent, menſam ipſam lubricabant. Vnde illa,

Et Lacedæmonium pytiſmate lubricat orbem.

Vbi *pytisma* idem quod *pytissatio*, ut olim Salmasius docuit, tametsi multis imperitorum id nondum probare potuerit. Nam πυτίζειν, & διαπυλίζειν est liquorem in ore sumptum, vi expressum reiicere, ut solent qui vinum probant, & degustant. Recte idem vidit in Vitruvio eamdem esse vocem reponendam lib. VII. cap. IV. *Ita conviviis eorum, & quod poculis & pytismatis effunditur, simul atque cadit, siccescit.* Πυτίζειν, & διαπυλίζειν τ̃ οἶνον id Græci dicunt, quod comicus Latinus *pytissare*. Ideo & *abacum* optimæ aliæ Glossæ vetustissimæque *caliclare* interpretantur à calicibus, & aliis potoriis vasis sustinendis, capite de supellectile. Ἄβαξ, *caliclare*. Ubi ἄβαξ est abacus, ut δέλφιξ, *delphica*. Aliæ Glossæ, κυλικεῖον exposuerunt *caliclarem*. Lucianus in Lexiphane δελφίδα τράπεζαν, & κυλικεῖον, idem facit, his verbis: ποτήρια δ' ἔκειτο παντοῖα ἐπὶ τ̃ δελφίδος τραπέζης. Ita scribendum, non δελφίνιδος, ut vulgo legitur. Δελφὶς τράπεζα, est δελφική, Latinorum *delphica*, vel *abacus*. Subiicit statim, κυμβία ἦν, καὶ φιαλίδες, καὶ ποτήρια γραμματικά, ὥστε μεστὸν ἦν τὸ κυλικεῖον. *Poculorum mensam* vocat Servius. Et notabis solis poculis, vel potoriis vasis,

ſis, abacum inſtrui. In abaco igitur potoria præcipue vaſa collocari ſolita, & ad opum oſtentationem tantum comparata. Pollux lib. xx. cap. xix. ἔξεστι δὲ τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧ τὰ ἐκπώματα κατάκειται. τρίπουν τράπεζαν εἰπεῖν, ἢ μονόπουν. *Licet menſam in qua pocula collocata ſunt, tripedem vocare, aut monopodium.* Τρίποδες τράπεζαι Latinis *abaci*, & *delphicæ*, μονόποδες autem, retenta Græca voce, *monopodia*. Plinius tam abacos quam monopodia, Manliū primum ex Aſia devicta Romam intuliſſe ſcribit lib. xxxiv. cap. iii. *Triclinia ærata, abacoſque, & monopodia, Cn. Manlium Aſia devicta primū inveniſſe triumpho, L. Piſo auctor eſt.* Alibi etiam *monopodia*, id eſt, μονοπόδας τραπέζας, diſtinguit ab abacis qui τρίποδες. Hinc antiquiores Græci ἀργυρώματα, id eſt, pocula argentea, quæ monopodiis ornandis, & abacis ſive delphicis, deſtinata erant, ἀργυρῶν κόσμον appellabant. Et qui elegantiori ſermoni ſtudebant, ita malebant appellare, quam ἀργυρώματα, ut teſtatur Athenæus. Cum enim in quadam comœdia ἀργυρώματα pro vaſis argenteis dixiſſet Menander, quē non ita accurate loquutum eſſe Critici notabant, addit Athenæus, οἱ δὲ ἀλλωνίζοντες δεῖν φάσιν

σιν ἀργυροῦν κόσμον, & χρυσοῦν κόσμον, non χρυσώματα, & ἀργυρώματα, ut quidam dicebãt, & in his Menander. Postea passim *factum argentum*: aliud habuere cõmunis usus & quotidiani causa paratum, *aliud quo non temere utebantur, sed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes solebant*, ut est in leg. XXVIII. D. de auro argento. Sed cum priscæ frugalitati rarum esset, ut aliquis vel modicum argentum haberet ad abacum ornandum, non quotidiani usus id fuit, ut dixi, & in poculis paucis, aut ministratoriis ad bibendum vasis constabat. Fabricius bellicosos imperatores plus quam pateram & salinum habere ex argento vetabat, referente Plinio lib. XXXIII. cap. XII. Idem scribit, propter quinque pondo argenti notatum à censoribus triumphalem Romæ Senem. Catus Aelius, ut idem narrat, non aliud habuit argentum ad supremum usq; diem quam duo pocula, quæ L. Paulus socer ei ob virtutem devicto Perseo rege donasset. Illis duobus poculis suum ornabat abacum. Nec alia, ut dixi, vasa temere tunc in abaco exponebantur, præter potoria, quæ Græci ἐκπώματα vocant, ut supra ex Polluce vidimus. Quia ad ornamentum

potius

potius & ostentationem ponerentur, quam ad usum, ideo paria poni consueverant. Agrœcius: *Delphicæ vasa semper paria sunt. Vnde ipse Cicero dicebat Scyphorum paria compluria.* Si fictilibus pro argenteis aut vitreis abacum quis instrueret, ea quoque ut videtur paria esse solebant. Vnde & *urceoli sex Ornamentum abaci*, apud Iuvenalem, tria nempe paria urceolorum. Hinc fictilia quibus cœnabat Agathocles separat Ausonius à fictilibus sive Samiis quibus onerabat abacum ornamenti gratia. Et ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium de fictilibus delphicæ dicit, *Samiis delectabimur.* Hæc tamen fictilia etiam in supellectile reponebantur. Nec enim aliter potuit aut oportuit fieri. Argentea autem facta supellectile, mutatis moribus, mutatio quoque appellationis consequuta est. Tum pleraque ex supellectile ad abacum translata, & argentum ministerii. Cum enim antea solis fere poculis ornaretur, quia *argentum* in poculis tantum consistebat, & potoriis vasis, ideo abacus sola potoria accipiebat. Vbi tam potoria quam escaria suppellex facta est ex argento, ampliatū est ministerium. Sed & inde illæ dividiæ Iuriscon-
sul-

ſultorum, dubitantium, utrum eſca rium argentum cederet legato ſupellectilis an *argenti*. Olim nullum eſcarium argentū, ſed omnia vaſa eſcaria fuere fictilia, & ideo ſupellectilis. Si quod vas ex argento fieret, ea præcipue pocula erant, & abaco inſtruendo & ornando deſtinabantur. Vbi & eſcaria ex argento fabricata ſunt, alii ea cum potoriis coniunxerunt, & abaco vel argento abaci dederunt, alii ſupellectili vindicarunt, quia eſcaria olim vaſa ſuppellectilis, non abaci. Quinetiam Paulus qui vaſa argentea eſcaria & potoria ſupellectili adnumerat, *miniſterii vaſa* ab illis ſe diſcernere ait, id eſt, delphicæ, ſi forte, ſive abaci vaſa. Sic enim ſcribit lib. III. Sententiarum, Tit. VII. *Vaſis argenteis legatis, ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata ſunt, & ideo tam potoria quam eſcaria. Item miniſterii omnia debebantur, veluti urceoli, pateræ, lances, piperatoria. Cochlearia quoque, itemque trullæ, calices, ſcyphi, & his ſimilia.* Ita omnino emendari debet ille locus, ubi depravate excuſum eſt, *miniſteria omnia*. Vocat *miniſterii omnia vaſa* quæ in miniſterio ſunt. Ergo vaſorum argenteorum latius patet penes Paulum appellatio quam *miniſterii* vel *abaci*. Et *miniſterium* diximus appellatum

quod

quod *argentarium* Vlpiano. At Paulo vasa escaria & potoria argentea supellectilis sunt, non *argenti* sic proprie dicti quo abacus ornabatur, nec *argentarii*, ut ea vox Vlpiano usurpatur. Profecto & Plinius *abaci vasa* à vasis escariis distinguit, lib. XXXVII. cap. II. *Eadem victoria primum in urbem murrina induxit, primusque Pompeius duo pocula ex eo triumpho Capitolino Iovi dicavit. Quæ protinus ad hominum usum transiere, abaci etiam, escariisque vasis inde expetitis.* Escaria vasa in supellectili, sed & murrina. Abaci vasa diversa. Ergo ex murrinis ipsis alia ad usum destinabantur quæ in supellectili computabantur, alia ad ornamentum quæ in abaco exponebantur. Et perperam in verbis Plinii legitur, *Abacis etiam, escariisque vasis.* Non enim murrini fiebant abaci. Dicebamus autem paulo ante potoriis ferme vasis solis argenteis etiam apud sæculū priscum, & parcum, instrui solitum abacū. Cur igitur potoria argentea adimit *ministerio*, quod idē est plerisq; cum abaco, Paulus & supellectili adscribit? Quæ escaria & potoria vocat Paulus, ea apparet fuisse quotidiani usus. Eaque ratione in supellectilis definitionem cadunt, quæ instrumentum est domesticum

cum

cum patrisfamilias rerũ ad quotidianum usum paratarum. Argentum igitur illud omne quod victus sui causa ad quotidianum usum paratũ habet paterfamilias supellectili cedit. At in argẽto abaci, vel ministerii, refertur; quod *argentum* absolute & proprie dicitur. *Argentum* autem *ministerii*, non quotidiani est usus sed ad ornatum apparatũ, & pompam ostentationemque convivii sollemnis in abaco exponitur. Alioquin perperam Paulus distinxisset calices, scyphos, & pateras ministerii, à potoriis vasis, cum & ipsa sint potoria. Sed & lances inter escaria vasa, quæ tamen separat ab escariis, & inter ministerii vasa reponit. Sed illæ quoque lances quarum meminit inter vasa ministerii, non in ipsa mensa apponebantur cum accumbebant convivæ, ut cibi in his ponerentur, sed inter vasa ministerii ad ornamentum in abaco prostabant. Cum *vasa argentea* definit Paulus, *quæ capacitati alicui parata sunt*, exprimere voluit τοῦ κοῖλον ἄργυρον Græcorum. Omne enim *argentum* capacitati alicui paratum κοῖλον est. Latior igitur notio *vasorum argenteorum*, Paulo, quam *ministerii*. Nam in supellectile multa eiusmodi vasa quæ κοίλου ἀργύρου nomine venire possunt.

Quin-

Quintus vero Mucius omnem *vasorum argentorum* appellationem restringebat ad *argenti facti* numerum, quia à supellectilis instrumento exclusum. Vlpianus quoque latius extendit appellationem *ministerii* quam Paulus. In ministerio quippe esse vult escarium, id est, illud omne argentum quod ad epulandum in ministerio habuit paterfamilias, id est, ad esum & potum. *Argentum mensale* vocare videtur Vopiscus in Tacitum, quod ad usum & ministerium mensæ paratum erit: *Argentũ mensale quod privatim habuerat, ministeriis conviviorum quæ in templis fierent, dedicavit.* Livius lib.x. *Triũ mensarũ argentea vasa* dixit Sic *argentũ mensale*, & *argentũ ministeriale*, idẽ fuerit, & diversum utiq; ab argento abaci vel delphicæ. Sic *argentũ factum, argentea vasa, ministeriũ, argentariũ, & argentum* proprie sumptum Vlpiano, item *argentum mensale*, eamdem rem denotant. Paulo vero, ut videtur, vasa argentea sive ἄργυρος κοῖλος, id est, *argentum factum*, latioris sunt significationis quam *argentum ministerii*, vel *ministerii vasa*, atque adeo quam *argentum* absolute positum. *Vasorum* quippe *argenteorum* nomine, non solum argentum ministerii comprehendi putavit, sed etiam argentum

tum supellectilis. Adeo autem ad usum quotidianum parata non erant vasa argentea delphicæ, ut copulata per paria singula & colligata plumbo tenerentur. Sic enim videtur exponendum quod scriptum est leg. XIX. D. de auro argento legato, ut etiam Cuiacius id explicavit: *Idem Celsus libro novodecimo quæstionum quærit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur? Et Proculus & Celsus aiunt, exępto plumbo appendi debere. Nam & emptoribus replumbata adsignantur, & in rationem argenti pondus sic refertur.* Et paulo post: *Plane si cui vascula argentea, ut putes lancæ quadratæ, sint legatæ, etiam plumbum quo continentur, eum sequatur.* Vix potest de alia plūbatura accipi. Martialis in Apophoretorum libro meminit *urceolorum ministratoriorum*, qui videntur esse diversi ab urceolis qui ornamento delphicæ deputabantur, & per paria colligabantur plumbo. De his enim dicit hoc disticho.

Frigida non deerit, non deerit calda petenti,
Sed tu morosa ludere parce siti.

Ergo *ministratorii* qui ad usum prompti, & quod his aqua ministraretur eo nomine distincti ab his qui ornando abaco inserviebant tantum, ut apud Iuvenalem, *urceo-*

ureoli sex Ornamentum abaci, per paria ut dixi, bini bini coniuncti, ut in abaco ornando moris fuit. *Ministerii* autem appellatio, ut ratio eius notioque postulat, de eo potius accipienda videri potest argento, quod usui quotidiano inserviebat, quam quod ornamento & ostentationi parabatur. Et sic Vlpianus dixit, *in ministerio haberi argentum ad epulandum*, id est, ad esum & potum, de argento escario, leg. eadem ꝟ. XII. Paulus quoque, cum vasorum argenteorum nomine vasa *ministerii* omnia contineri dixit lib. III Receptarum Sententiarum, in ministerio ea etiam enumerat quæ ministratoria plane erant potius quam ornatoria, ut *piperatoria*, & *cochlearia*, aliaque. Diversum ergo sic omnino fuerit *ministerium* ab abaco sive *delphica*, & erraverit Glossarum vetus auctor, qui *delphicam* & *abacum* exposuit μινίστειον. At *ministeria* pro vasis & utensilibus ad ministrandum comparatis etiam infima ætas usurpavit, quæ Græcis χρηστήρια. *Ministerium* quippe omne argentum comprehendebat quod mensæ ministeriis paratum erat, ut escarium & potorium, quod in *ministerio* etiam multi Iurisconsultorum reponebant, non in supellectili, ut Paulus.

At delphicæ argentum in ſolis vaſis ad bibendum aptis conſiſtebat, & ad ornamentum tantum abaci, non ad uſum menſæ expoſitis. Vnde Κυλικεῖον Græcis vocabatur, & *caliclare* Latinis, quod ſolæ κύλικες, id eſt, ποτήρια ſive potoria vaſa, in eo ſtarent loculamentis incluſa, ut infra dicemus. Athenæus lib. XI, ubi ποτήρια ſive ἐκπώματα, quorum uſus in Græcia, per ordinem litterarum exponit, ita de κυλικείῳ ſive de poculorum abaco, loquitur, ἄξιον δ' εἶναι νομίζω ζητῆσαι ὑμᾶς περὶ τοῦ καταλόγου τῶν ποτηρίων, ὧν πλῆρές ἐστι κυλικεῖον τοδί. *Cenſeo, vobis eſſe quærendum priuſquam catalogum exponamus poculorum, quorum hic abacus plenus eſt.* Gloſſæ veteres, ἄβαξ, *caliclare*. Sola igitur pocula, ποτήρια, κύλικας, ἐκπώματα recipiebat abacus, cui nomen inde κυλικεῖον apud Græcos, Latinum *caliclare* à calicibus. Nam duo erant ut ante docuimus genera menſarum. Vna in qua pocula ad ornatum exponebantur, altera ad epulas recipiendas, cum ipſis etiã vaſis *miniſterii* potoriis & eſcariis. Servius ad illud Aeneidis III, *menſæque remotæ*; *Sub extranea*, inquit, *perſona Romanorum tamen exequitur morem, apud quos duæ menſæ erant, una epularum, altera poculorum.* Quam hic vocat *menſam epularum*,

Pol-

Pollux lib. x. cap. xxiii. eam nominat, ὑποκειμένην τοῖς ὄψοις τράπεζαν. In ea quoque statuebantur pocula ad usum bibendi comparata. Virgilius eodem libro:

Qui dapibus mensas onerent & pocula ponant.

Ergo in eadem mensa quæ epulas accipiebat, poni etiam solebant pocula ad bibendum parata. Servius ad eum locum: *Similiter more antiquo dixit, quia veteribus non in manibus dabantur pocula, sed mensis imponebantur, ut hodie apud plures pocula in canistris argenteis apponuntur quæ canistra siccaria dicuntur.* Ne mappam qua instrata erat mensa pocula apposita vino inquinarent, ideo in canistris argenteis ea apponi solebant, quæ *siccaria* docet appellata, quod siccam mensam custodirent & à liquore vini decidentis immunem. Poni ea pocula in mensa & statui dicebantur, quæ ad usum bibendi cum epulis mensæ imponebantur. Unde apud Virgilium, *& pocula ponunt.* Et paulo post: *Crateres magnos statuunt.* Quæ vero in abaco sive Delphica ponebantur ad ornamentum, *exponi* dicebantur, ut supra docuimus. Cicero lib. iv. in Verrem: *Exornat ample magnificeque triclinium, exponit ea quibus abundabat plurima & pul-*

cherrima vasa argentea. Ministerii vero argentum non ad ornandum abacum institutum erat, sed ad usum, verumque mensæ quæ epulas sustinebat ministerium. à quo *ministeriani servi* appellati, qui ei ministerio præerant, qui dapibus mensam onerabant, ut loquitur poeta, & pocula ponebant, vasa nempe ministerii argentea. *De castrensibus ministerianis* Titulus est in Codice, quem male intelligunt docti. Hi ministri triclinii. Paulus quoque distinxisse videtur *ministerium & delphicam.* Nam & *delphicarum* meminit inter res supellectilis cum mensis, trapezophoris, subselliis & scamnis, lectisque argentatis, leg. III. D. de supellectile. At lib. III. Sententiarum *vasa ministerii* nominavit quæ in ministerio habebãtur, id est, quibus ministrabatur, non quibus ornabatur abacus. Argentum igitur *ministratorium & argentum ministerii* idem. Omne argentum quod in supellectile non erat, *ministerii* appellatione censebatur, idemque *argentarium* Vlpiani, sive *argentaria* Palladii. At in abaco sive delphica non omne argentum exponebatur, sed illud tantum quod ad ostentationem erat destinatum, per paria plumbo colligatum, quomodo vix usui esse poterat.

Præ-

Præterea loculis diſtinctus erat abacus, in quibus quaſi defoſſa ſingula paria vaſorum reponebantur, ne facile deciderent & colliderentur. Id me docuit Sidonius Apollinaris carmine XVII:

Non tibi gemmatis ponentur prandia menſis,
Aſſyrius murex nec tibi ſigma dabit.
Nec per multiplices abaco ſplendente cavernas
Argenti nigri pondera defodiam.

Cavernas appellat loculamenta in ipſo abaco marmoreo cavata ad recipiẽda vaſa. Inde eſt quod Græcis κυλικεῖον ſive *caliclare*, idemque cum delphica vel abaco, θήκη ποτηρίων exponitur, id eſt, poculorum theca. Omnia autem inſtrumenta quibus id nomen θήκης aptatur, concava eſſe ſolent. Menſa quippe plana non diceretur θήκη. Suidas, κυλικεῖον, ἡ θήκη τῶν ποτηρίων. Athenæus lib. XI, τῶν ποτηρίων σκευοθήκην interpretatur. Alia eſt ἀργυροθήκη, quam Attici χαμματρὶυ βοιωτὶυ nomine appellitabant, quod in eo argentum reconderetur, id eſt, ἀργύρειον vel ἀργυρείδιον, pecunia nempe numerata. De quo alibi. Sic ergo ponebantur vel exponebantur pocula in delphica, loculis quaſi capſis incluſa. Pocula autem *miniſterii* in ipſa menſa ſtatuebantur in caniſtris argenteis, ut

ut ſupra docuimus. Certus autē numerus vaſorū ab abaci receptus videbatur. Vnde apud Pliniū ex Actis Pōpeiani triumphi, *Vaſa ex auro & gemmis abacorū novem*, id eſt, ad ornādos abacos ſive Delphicas. *Trium menſarū vaſa* Livio. In argento facto aliud victus quotidiani cauſa paratū fuiſſe, aliud ad oſtentationē & apparatum ſollemnē, liquet ex leg. XXVIII, D. de auro argēte legato, in qua dicit Alpheuus, argento legato, quod uſus ſui cauſa paratum eſſet, non videri legatum eius generis argentū quo paterfamilias ipſe non temere uteretur, ſed commodaret ad ludos & ad cæteras apparationes. Omnino igitur aliud miniſterium argenti, aliud abacus vel Delphica. In ſupellectili ipſa delphica eſt, cum vaſa delphicæ non ſint in ſupellectili, ſi ſint argentea. Etiam capſæ & armaria ſupellectilis, teſte Paulo, ſed addit, eſſe qui recte putent, & capſas & armaria, ſi librorum aut veſtium aut armamentorum gratia parata ſint, non eſſe in ſupellectili, quia ne hæ quidem ipſæ res quibus attributæ eſſent, ſupellectilis inſtrumento cederent. Secundum hanc rationem tamen ne delphica quidem ipſa eſſet adſignanda ſupellectili, quia nec res etiam illæ quæ ei ſunt attributæ, ſupel-

lectilis

lectilis instrumento cedant, ut vasa argentea quibus ornatur. Sed responderi potest, sæpe in delphica exponi solita vasa fictilia & vitrea quæ sunt supellectilis. Sane capsæ & armaria aliis etiam rebus quæ supellectili adnumerantur, tenendis paratæ esse possunt. Inde concluderetur, capsas, quæ cotinebant inclusas res ad supellectilem pertinentes, supellectilis esse. Si serviant aliis rebus quæ non sint in supellectili, ut libris aut vestibus, non cedere supellectilis legato. Sed hoc eodem argumento, Delphica quę argento sustinendo comparata erit, non adscribenda fuerit supellectili, quia *argentum* non est supellectilis. Eas autem Delphicas quæ fictilia aut alia vasa portabant vulgaria, supellectili accenseri. Plinius inter pretiosam supellectilem recenset abacos & monopodia, lib. XXXIX. de militibus Manlii ex Asia & GalloGræcia redeuntibus ad triumphum: *Ii primum plagulas & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur monopodia & abacos Romam advexerunt.* Monopodia sunt *μονόποδες τράπεζαι*, Abaci *τρίποδες*, quales erant delphicæ mensæ. Vtrumque genus poculis sustinendis accommodatum, ut ex Polluce notabamus. Mendum est in de-

finitione ſupellectilis quā Celſus ex Tuberone attulit leg. VII. quod non animadverſum miror viris doctis, *Inſtrumentum eſſe quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum uſum paratarum, quod in aliam ſpeciem non caderet, ut verbi gratia penum argenteum, veſtem, ornamentum, inſtrumenta agri aut domus*. Hæc verba, *aut domus*, adſuta fuiſſe ab aliquo imperito apparet, qui cum ſciret inſtrumentum quoque aliquod domus eſſe, id addendum neceſſario putavit. Quæ mera eſt inſcitia. Nam inſtrumentum domus & ſupellex idem. Recte quippe definitur ſupellex, *inſtrumentum domus*. Et ſic plane definiit Pomponius leg. I. D. de ſupellectile legata, *ſupellex eſt domeſticum patrisfamilias inſtrumentum*. An *domeſticum inſtrumentum* aliud eſt quam *inſtrumentum domus*? Interpretes Baſilicorum, *ſupellectilem* Græce tranſtulerunt οἰκοσκευὴν, id eſt, *inſtrumentum domus*. Et Græci etiam antiqui Atticique ſupellectilem ſive vaſa ſupellectili attributa, vocarunt τὰ κατ' οἰκίαν σκεύη. Sic enim appellanda potius cenſet, aut ἔπιπλα, Phrynichus, quam voce quæ tunc vulgo in uſu vigebat, ἐνδομενίαν. Pollux lib. X. cap. I. τὴν κατ' οἶκον σκευὴν appellat, id eſt, inſtrumentum domus vel domeſticum.

Etiam

Etiam *οἰκητήρια σκεύη* dici posse Atticè autumat, id est, *domestica vasa*. Domo igitur cum instrumento legata, non plus debetur quam supellex cum ipsa domo, quia supellex domus instrumentum. At domo instructa legata, non supellex tantũ debetur, sed alia omnia quibus instructa & munita domus est, ut libri etiam, arma, tegulæ, specularia, vela & alia. Si legetur domus cum omni iure suo sicut instructa est, urbana quoque familia legata intelligetur, artifices vestiarii, zætarii, & alii qui in domo serviunt. Cum supellex autem vitrea esse dicatur, ærea, lignea & fictilis, leg. VII. de supellectile, omnia vasa ærea, lignea, vitrea, fictilia, quæ in domo sunt, supellectili adiudicabuntur. Sane vasa ærea vulgaria, id est, quę non sint proprio loco attributa, supellectilis esse ait Paulus leg. III. Quæ proprio loco erant attributa, instructæ domus legato cedebant, non supellectili. *Aeramenta* ea vocat idem Paulus lib. XIII. Sententiarum, Græce *χαλκώματα*. Sed & omnia vasa ærea ita possunt appellari. Apud vetustum auctorem anonymum supellectilis census angustior describitur quam à Iurisconsultis definitur. Nulla enim vasa ærea aut lignea

aut fictilia supellectili tribuit, sed separatis capitibus de illis tractat, de æreis ac ligneis vasis, ut & de æreis & argenteis. Sub titulo autem supellectiis Græcis & Latinis nominibus hæc recenset, quæ nobis ex vetustissimo libro deprompta hic subiicere visum est. Περὶ ἐνδομενίας, *de supellectile.* Κλίνη, *lectus.* Ἐνήλατον *sponda.* Παράθεμα, *pluteum.* Φορεῖον, *lectica.* Δίφρος, *sella.* Ὑποπόδιον, *scabellum.* Βάθρον *scamnum.* Γλωσσόκομον, *loculum.* Κάμπτρα, *capsa.* Τράπεζα, *mensa.* Ἄβαξ, *caliclare.* Πυργίσκος, *armarium.* Κιβωτός, *arca.* Ἱστὸς, *tela.* Ἱστόποδες, *pedes telæ.* Σκάφη, *alveum.* Ἀλετρίβανον, *pistillum.* Τορύνη, *rudicula.* Ζωμαρυσὶς, *trulla.* Μύλη, *mola.* Ὅλμος, *pila.* Κόσκινον, *cribrum.* Φανὸς, *lanterna.* Σπυρὶς, *sporta.* Κάλαθος, *canistellum.* Ῥιπὶς, *flabellum.* Σάρος, *scopa.* Ψίαθος, *teges.* Ἄτρακτος, *fusum.* Σφόνδυλος, *verticillum.* Κερκὶς, *radius.* Κτένιον, *pecten.* Ἀκόνη, *coticula.* Ἑστία, *focus.* Ἠλακάτη, *colus.* Χώνη, *infundibulum, traiectorium.* Χαράδρα, *cancellum.* In hac supellectilis enumeratione nullum omnino vas reperitur, qualia supellectilis instrumento cedere Iurisconsulti scripserunt, ut vasa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernas, murrina, crystallina & ærea vasa vulgaria, quæ Paulus

supel-

ſnpelleƈtili tribuit. Itẽ vaſa eſcaria & potoria. Similis ſupelleƈtilis ferme deſcriprio extat in excerptis editis, quæ plura quidẽ continet iſta quam iam dedimus, ſed non tam emẽdate ſcripta eſt. Poſtquã ſupellex argentea facta eſt, omnia ferme argentea vaſa quæ olim propter ſpeciem & uſum in ſupelleƈtili cenſebantur, eius inſtrumẽto ſubtracta ſunt, opinione imperitorum. Idem videtur & de æreis, vitreis ligneis, fiƈtilibus poſtea factũ, & ſic ſupellex in arƈtũ redacta. Hinc eſt quod ille vetus auƈtor nullum ferme vas quod κοῖλον liceat appellare, & capacitati alicui paratum ſit, ſub titulo ſupelleƈtilis poſitũ habeat, nullum certe potorium aut eſcarium. Paulus ita ſcripſit tit. 111. de ſupelleƈtile legata: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupelleƈtili ſunt, ſicut fiƈtilia. Nec tantum vulgaria, ſed quæ in magno pretio ſunt.* Hæc transpoſita putavit Advocatus, ordinemque eis quem iudicat reƈtum ita reſtituir: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupelleƈtili ſunt, nec ſolum vulgaria, ſicut fiƈtilia, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt.* Sed nihil neceſſe. Et alia mens fuit Pauli, quam non vidit Advocatus. Vaſa eſcaria & potoria in ſupelleƈtili eſſe ait, ut fiƈtilia. Quod ex opinione pervulgata refert.

Nemi-

Nemini enim Iurisconſultorum dubium fuit viſum, quin fictilia vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili eſſent. Non enim in argenti appellationem cadunt, non in penus, non in veſtis, non in agri inſtrumentum. Ergo in ſupellectile ſunt, id eſt, in inſtrumento domus. Quod autẽ ſubiicit, ex propria opinione dixit, non ſecundum communem prudentium Iuris ſententiam: *Nec ſolum vulgaria, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt*. Intelligit aurea & argentea vaſa eſcaria, quæ alii Iuriſconſulti ut ſupra vidimus *Argento* adſcribebant: Paulus vero omnino ſupellectili ea cenſuit adnumeranda. Materia quippe non facit diſcrimen in ſupellectile, ſed ſpecies. Si vulgaria vaſa eſcaria, ut fictilia, & vitrea & lignea, ſupellectilis ſunt, eadẽ ex auro & argẽto ſi facta ſint, ſupellectili quoque vidẽtur vindicãda. Ex vulgari igitur opinione primo dixit, vaſa eſcaria & potoria ſupellectilis eſſe, exempli gratia, *fictilia*. Deinde adiicit ex propria & peculiari ſententia; nec tantum vulgaria, ut fictilia ſunt, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt, ut aurea & argentea, ſupellectili cedere.

CAP. XXIV.

De casibus fortuitis & insolitis. Explicata & emendata lex LXXVIII. *D. de contrahenda emptione. An tempestates dividantur in solitas & insolitas. Quid sit litteralitas captiosa. Emendata lex* V. *de transactionibus. Lex* XXVIII. *D. de rebus auctoritate iudicis possidendis vindicata ab importunis correctionibus Advocati Parisiensis. Eadem emendata.*

INtricata est sententia legis LXXVIII. ¶. ult. D. de Contrahenda emptione. Vt enim concepta vulgo est, verba in ea sunt menti auctoris contraria, quæque nulla ratione possunt subsistere. Ex ea Doctores consequentias etiam duxerunt quæ cum veritate pugnant. Post aliam hæsitationem extricare inde se voluit alia via Advocatus, non insolita sibi, nempe per Criticam illam suam quamvis tam infeliciter tam sæpe tentatam. Nec hic prosperius illi ea successit. Verba legis sunt; *Frumenta quæ in herbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi aut tempestate factum esset, præstaturum. Ea frumenta nives corruperunt. Si immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.*

terit. De casibus fortuitis & insolitis hic quærunt Doctores; quos & male explicant. Ex Bartolo per casum fortuitum colligi notant, *opinatum, non ex consuetudine evenientem.* Immo casus fortuitus, nec ex consuetudine eveniens, inopinatus est, non opinatus. Præter opinionem quippe accidunt casus fortuiti & insoliti, iidemque sunt inopinati. Qui solito more veniunt, præter expectatum & opinionem non cadunt. Certis anni temporibus tempestates quædam sunt quæ crebrius ingruunt quam aliis. Non propterea tamẽ solitæ & ordinariæ dici queunt. Nam & inopinanter opprimunt. Vtpote grando quæ æstate potius quam hieme cadit, & vites contnndit, non ideo inter casus & tempestates sollemnes numerabitur, ut nec nivium magnitudo, quamlibet hibernum tempus earum sit. Non enim omnibus æstatibus grandinat, nec per omnes hiemes terras nive conspuit Iuppiter. Si cadunt aliquando modicæ, non semper immodeatę expetunt. Nec ex grandine semper calamitas anni spem intercipit. Male ergo faciunt qui colligunt ex hac lege, eum qui recipit casus fortuitos non teneri nisi de communiter cõtingentibus. Quod tamẽ non est contra verba

verba decisionis, ut in lege hac verbis vulgatis concepta est. Nam in ea venditor vim & tempestatem se præstaturum dixit; qui sunt casus fortuiti. Deinde in ipsa lege dicitur, si nivibus corrupta frumenta fuerint quæ acciderint contra cōsuetudinem tempestatis, ex empto teneri. Atqui tempestas insolitus est casus. Qui contra consuetudinem tempestatis, id est rei insolitæ, evenit, is casus solitus dici debet. Ergo tenetur de communiter contingentibus qui casum fortuitum in se suscepit. Hanc absurditatem & ἀλογίαν peperit vulgata huius legis scriptura. Rursus alii colligunt ex hoc textu, promissorem casus fortuiti in genere vel indefinite non præstare casus insolitos. Atqui iam diximus, casus fortuitos & insolitos eosdem esse. Qui igitur casum fortuitum recipit, etiam insolitum præstat. Atque id etiam contra legis verba colligitur, quæ venditorem ex empto teneri dicit, si nives contra consuetudinem tempestatis sata corruperint. Insolitum quidem est absolute quod contra consuetudinem accidit. Sed quod contra consuetudinem tempestatis accidit, id vero solitum & ordinarium. Nam ipsa tempestas insolita. Quod contra

tra insolitum contingit, solitum est Accursius autem cum aliis nonnullis ex hac lege adstruit, *qui se obligat ad insolita, non ideo teneri ad solita, & è contra si obligat se ad solitum, non ideo teneri ad insolitum.* Quod certe verissimum est, sed non potest ex verbis huius legis adstrui, ut vulgata sunt. Et certum est eum qui recipit in se casus fortuitos, videri recipere inopinatos, non autem ex consuetudine contingentes. Casus quippe inopinati & fortuiti iidem. Omne enim fortuitum inopinatum est, & contra. Nugantur igitur qui censent, renuntiationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum, cum fortuitum ut dixi & insolitum idem omnino sit. Fortuiti casus sunt qui prævideri ac caveri non possunt, quibus resisti non potest, quæ inopinanter opprimunt. *Fatum* vocant Iurisconsulti, *damnum fatale, casus maiores, fortunam*, ut est latronis & hostium incursus, ruina, naufragium, incendium, chasma vel labes, vis aquarum, ventorum, ac nivium magnitudo insolita, grando, & similia. His positis nunc videndum quomodo lex suprascripta exponi possit, aut emendari. Non enim ullam sanam interpretationem recipere potest, quemadmodum in li-

in libris vulgata est. Frumenta quæ in herbis erant, aliquis vendidit. Promisit si quid vi aut tempestate factum esset, se præstaturum. Nives frumenta ea corruperunt. Quid Iuris? Aut quid ille præstabit? Distinguendum ait Iurisconsultus, & videndum, an nives illæ immoderatæ fuerint. *Si immoderatæ*, inquit, *fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit*, qui dixisti te præstaturum, si quid vi aut tempestate factum esset. Sed quomodo hoc responsum cum specie ac themate pacti in venditione interpositi constare potest ac congruere? Promisit se præstaturum, si quid tempestas nocuisset illis frumentis. Corrupta ea sunt nivibus. Si contra tempestatis consuetudinem fuere illæ nives, ut in lege dicitur, nihil debet præstare venditor, qui si quid tempestate factum esset damni, præstaturũ se promisit. Hoc enim non est tempestas, quod contra tempestatis consuetudinem contigit. At rursus si immoderatę nives fuerunt, tempestatis oportet fuisse affines. De moderatis enim, non de immoderatis hoc dici convenit contra consuetudinem tempestatis eas esse. An ergo legendum? *si moderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis.*

Sed cum hac lectione addenda esset negatio in sequentibus, *agi tecum ex empto non poterit*. Et certe nullum est dubium quin optima sententia ac verissima ex hac scriptura oriatur. Qui recepit in se, quodcunque damnum ex tempestate factum esset, venditis in herba frumentis, si quid corruptum sit solitis accidentibus, & præter tempestatis morem, non debet ex empto teneri venditor. Sed huic emendationi obstat observatio naturalis, qua certum est nives moderatas non nocere frugibus, immo potius sata ab his per hiemem conservari, & fæcundissimum esse annum quo diutius nives in terra durarunt. Quod agricolæ pro certo adfirmant, & ratio etiam naturalis id confirmat. Contrarium est de immodicis. Cum subito regelantur, illuviem in agris & uliginem redundantem relinquunt, quæ sata corrumpit. Si gelu postea superveniat, ut sæpe fit, maxima inde noxa & pernicies frugibus importatur. Advocatus noster levicula emendatione putavit se restituisse germanam legis sententiam. Sed si non melior esset Advocatus quam criticus, væ clientibus qui suas causas ei committerent suscipiendas. Pro *si*, legit *etsi*, hoc mo-

modo : *Etsi immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex emptopoterit.* Sed quod maxime disconvenit in legis verbis, hac correctione, sive corruptione potius, non sustulit. Quomodo enim fieri potest, ut immoderatæ nives sint contra consuetudinem tempestatis? Plurimũ de tempestate quippe retinet quod in ventis, quod in nivibus, quod in aquis immoderatum est. Deinde quale istud foret Labeonis responsum, & qua ratione subnixum? Promisit venditor se præstaturum quod vi tempestatis corruptum esset. Nives frumenta corruperunt. Respondet Labeo, *etsi immoderatæ fuerint & contra tempestatis consuetudinem, teneri ex empto.* Atqui debet teneri duntaxat ex conventione, si immoderatæ fuerint, & ex consuetudine tempestatis. Nihil enim se præstaturum promisit, nisi vim & tempestatem. Quod contra tempestatis morem accidit, non eum potest obligare. Postremo, ut dixi, non possunt in eodẽ subsistere hæc duo, quod immoderatum est, & quod à tempestatis consuetudine alienum. Nam omnis tempestas immoderata. Si nives immoderatæ contra consuetudinem tempestatis accidere videntur, quid dicetur de mode-

 ratis?

ratis? Sed videamus quomodo responsum Labeonis ita à se emendatum explicet Advocatus. Respondet, inquit, *Labeo, cautione illa generali omnes tempestatis species, quæcumque tandem accidere possint, sive solitas sive insolitas, comprehendi.* Ergo ex tempestatibus aliæ solitæ sunt, aliæ insolitæ. Debebat nobis singillatim exponere quænam tempestatum solitæ sint, & quæ insolitæ. Addit: *Et idcirco etsi immoderatæ fuerint, & contra consuetudinē tempestatis, damnum tamen à venditore præstandū qui vim ac tempestatē in se recepit.* Nescio an his intelligat duo genera nivium, quæ immoderatæ fuerunt, & quæ contra consuetudinem tempestatis, ut per has velit intelligi solitas tempestates, per *immoderatas* autem insolitas. Sed videtur potius velle hæc coniungi. Nam dicit, damnum tamen à venditore præstandum. Præterea si dividenda illa censeret, videretur potius eo sensu scribere debuisse Labeo, *sive illæ immoderatæ fuerunt, sive contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Sed maxime inscitum & ineptum, quod vult Advocatus, eum qui promiserit præstaturum se damnū quod ex vi ac tempestate inciderit, teneri de ea noxa quam nives contra tempestatis consue-

ſuetudinem effuſæ fecerint. Non iſtæ poſſunt eſſe niſi modicæ. Qui tempeſtatem in ſe recepit, nec quod tempeſtas nõ fecit, nec id quod contra morem tempeſtatis accidit; tenetur præſtare. Nullum certe monſtroſius monſtrum ex corrupta & male intellecta lege potuerunt cæteri interpretes parere quã hoc ab iſto novo correctore & expoſitore proditũ eſt. Qui vim, inquit, ac tempeſtatem præſtaturum ſe dixit, vim omnem & tempeſtatẽ præſtare debet, ſive ſolitam, ſive inſolitam & immoderatam. Nihil in contractæ emptionis conventione dictum fuit de differentia ſolitæ & inſolitæ tempeſtatis, immoderatæ & moderatæ, quod diſcrimen omnino ignoratum fuiſſe liquet antiquis Iuriſconſultis, ut nunc etiam ignotum eſt. Omnis tẽpeſtas, quæ in hoc nomen cadit, & inſolita eſt, atq; immodica, & fortuitis omnimodo caſibus accenſetur. Si quid in eo genere moderatũ & modicũ, & ſolitũ, & via vulgari ordinariaq; contingens, *tẽpeſtatis* nomine non appellatur. Modici venti, & ſoliti non ſunt tempeſtuoſi. Moderatæ nives nihil de tempeſtate habent. Atque ita de reliquis. Conventio igitur hæc fuit venditionis frumentorum quæ adhuc in herbis erant. Promiſit venditor

ſe præſtaturum ſi quid damni tempeſtate factum eſſet. Nives frumenta ea corruperunt. Quæſtio eſt, utrum teneatur de damno actione empti venditor. Hoc pendet ex nivium qualitate, ut Labeo reſpondit. Si immoderatæ quippe fuerint, & cum tempeſtate coniunctæ, ex empto actio eſt contra venditorem. Ergo ſequitur ; ex moderatis & à natura tempeſtatis alienis nō dari. Hanc ſententiam Labeonis reſponſo reddimus, unius litterulæ mutatione. Scribendum enim: *Si nives immoderatæ fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtates, agi tecum ex empto poterit.* Si nives immoderatæ fuerint, & tempeſtates contra conſuetudinem, id eſt, præter ſolitum, & ultra modum, actione tenetur ex empto. Plerumque cum nivibus tempeſtas, & vehemens ventus ita eas difflat, ut ingentes cumulos locis quibuſdam coacervet, alios everrat & nudos relinquat. Quibus autem locis, vi venti exaggeratæ illæ nivium moles inſederint ſi ſegetes ſint, per regelationem ſubitam humor inundans, & diu inhærens, ſata rubigine inficit ac corrumpit. Immoderatæ itaque nives cum tempeſtate inſolita coniunctæ ſi frumenta corruperint, actio datur adverſus venditorē,

qui

qui dixit, se præstaturum si quid vi ac tempestate damni factum esset. At nives moderatæ, non vitiant segetes, sed potius conservant. Præterea tametsi ex modicis ac solitis nivibus, atque non tempestatis affinibus, aliquid damni inlatum esset frumentis, non id præstaret venditor, qui de tempestate & vi extraordinaria tantum repromisit, si quid nocitum foret, se præstaturum. Tempestates quidem aliæ aliis sunt vehementiores, in eodem genere, ut ventorum, aquarum, & nivium. Sed cum hæc genera præter solitum sæviunt, tempestas est, sive minor alias fiat, sive maior. Eodem capite aliam legem obiter emendat, ut putat Advocatus, ut ego censeo alio modo corrumpit, quæ numero quinta est D. de transactionibus, & sic habet in editis: *Cum Aquiliana stipulatio interponitur quæ ex consensu redditur, lites de quibus non est cogitatum in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit*. Quæ sit hæc *liberalitas captiosa*, quæsitum interpretibus ac glossatoribus Iuris. Aliis aliud afferentibus, nemine quod verum est assequuto, novissime Advocatus fœcundum ἀϛοχίας pectus concussit, ut hanc nobis lectionem ex-

promeret quam veram esse non dubitat, *liberationem captiosam*: Et pro *fregit* quod non satis accommodatum arbitratur, *fugit*. Sic ergo locum constituit, *liberationem enim captiosam interpretatio prudentium fugit*. Quod quid sit, ego certe nescio, sed scio rectam rationem, & ἀϛοχίαν eum fugisse qui hanc peperit lectionem. Quid est *liberationem fugere*? Deinde quod captiosum est, non liberat. Neminem quippe liberari debere captione, visum est Iurisconsultis, & hæc lex dicit. Vnius litterulæ mutatione veram, nisi ipse quoque fallor scripturam eruo: *Litteralitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit*. *Ad litteram* accipi & interpretari, optimi etiam Latinitatis auctores dixere, quod ex vi verborum potius emanat quam ex ipso sensu. Quod Græci πρὸς λέξιν. Inde & citari *ad litteram* ea dicuntur in quibus allegandis ipsissima auctoris verba afferuntur. *Littera* enim Latinis non solum pro ϛοιχείῳ & elemento ponitur, sed etiam pro scripto, atque etiam cautione chirographaria. Ovidius:

Quod tibi si non esse domi causabere nummos,
Littera mittetur: nec didicisse iuvat.

Lit-

Littera etiam apud eumdem pro epistola. *Litteræ* pro instrumentis, & syngraphis. Unde obligatio quæ litteris contrahitur. *Litteralis* igitur *captio*, quæ captatur ex ipsis verbis litterarum, dum nimis ea urget, & ad litteram omnia accipienda contendit. Inde & *litteralitas captiosa*, quam prudentium interpretatio aversatur, qui mentem potius ac voluntatem contrahentium spectandam censent, quam litteram ipsam, & λέξιν captiose sumptam. Si vera non est hæc coniectura, multo minus quam Advocatus prodidit. Adtexemus & huic capiti, quo pinguius fiat, aliam eius correctionem, sive hariolationem potius, ex cap. XXV. Observationum. Ea hariolatione grassatus est in legem XXVIII. D. de rebus auctoritate iudicis possidendis. Iavolenus in ea lege tractat hoc thema. Paterfamilias filio, si intra pubertatem decessisset, substituit heredem. Filius paterna hæreditate abstinuit. Bona patris venierunt. Postea filio hæreditas alia obvenit: ea adita decessit. Quamvis filio hæreditas obvenerit, prætor tamen creditoribus patris adversum eum actionem non dabat. Quærit ibi Iavolenus, *an in substitutum creditoribus*

patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat. Advocatus hæc verba, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent,* non esse Iavoleni adfirmat, sed inepti cuiusdam glossatoris qui textum explicare voluerit. Nihil adquiri, inquit, substituto ex bonis paternis, dicebat Iavolenus: Notaverat aliquis, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent.* Atqui falsum hoc est. Neque enim creditores in bonorum possessionem missi erant, sed patris bona vænierant, quod expressis verbis dixerat Iavolenus. Magis igitur apposite notasset Glossator, *quæ scilicet vænierunt.* Hæc omnia ineptissima, & hariolatoria. Bona patris vænierunt. Quibus auctoribus vænisse ea dicemus? Aut quorum in gratiam vænisse, aut quibus? An non creditoribus? Ne bona quidem illa suffecere solvendo quod debebatur. Nam quæsitum est, an in substitutum creditoribus paternis danda esset actio quamvis nihil ex bonis patris acquisierit, quæ scilicet, inquit Iavolenus, ad creditores missos ad bona pertinent. Quis vero dubitet, quin creditores in possessionem bonorum defuncti missi fuerint à prætore rei servandæ gratia, cum

cum pupillus paterna hæreditate sic abstinuisset? Certe & vænierunt per creditores ad bona missos, ut suum singuli recuperarent. Ideo ad substitutũ nihil ex illius bonis pervenisse dicit Iavolenus, cuius hæreditatem nec solvendo fuisse, vel inde constat, quod quæsitum est, an in substitutum danda esset actio creditoribus paternis quibus ad assem res soluta non fuerat. Tametsi autem ante bonorum venditionem non missi essent in eorum possessionem creditores, venditione facta, & inter creditores divisa quæ inde redacta esset pecunia, nonne dici posset, bona paterna ad creditores pertinere qui ea inter se diviserunt? Atque ita plane hoc loco intelligenda hæc verba, *cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores ad bona missos pertinent, nihil adquirat.* Si bona vænierunt, ex eorum venditione satisfactum est creditoribus. Et sic ea bona universa creditorum facta sunt. In his quæ sequuntur aliud etiam glossamentum se reperisse putavit, sed falsa æque persuasione, & hariolatione ut in priore. *Respondit, quod prætor filio qui à paterna hæreditate se abstinet præstat, ne bonis patris eius venditis, in eum actio detur, tametsi ei postea hæreditas obvenit,*

venit , creditoribus paternis, idem in substituto filio servandum non est. Hæc verba, *tametsi postea hæreditas obvenit, creditoribus non reddat,* esse à mala & inepta interpretatione dicit. Sed qualis esset hæc interpretatio aut quorum legis verborum, non video. Mendum tamen illis inesse, certum est. quod sic tollendum : *ne bonis paternis venditis, in eum actio detur, quamvis ei postea hæreditas obvenit, creditoribus paternis, idem in substituto servandum non est.* Id est, ne bonis patris venditis actio in eum detur creditoribus paternis, tametsi hæreditas ei obvenerit. In eadem lege verba hæc sunt quæ Antonius Faber ab imperito interprete addita putavit: *At cum substitutus filio hæreditatem adiit postquam pupillus se paternæ miscuerit hæreditati.* Hæc falsa sunt, *postquam se paternæ miscuerit hæreditati.* nam ex legis themate liquet, pupillum se abstinuisse ab hæreditate paterna. Ideo Faber ea expungenda censebat. Sed addita negatione locum ita perpurgandum existimo, non exstirpandum, *postquam pupillus se paternæ non miscuerit hæreditati,* id est, paterna hæreditate se abstinuerit. Apparet, Advocatum propter illas duas hariolationes tractatum illius capitis XXV. satis longi instituisse, cum
in

in ipſa materia ac legis ſpecie exponenda, non multum eſſet difficultatis. Sed inſerendæ illæ fuere divinationes, & locus idoneus ipſis quæſitus in quo conſpicuæ paterent.

CAP. XXV.

Ἐμπολὴν lucrum ex mercibus collectum ſignificare, non vilium rerum vile pretium. Capturam Latinis eiuſdem eſſe ſignificationis. Turpem potius quæſtum ea voce denotari quam exiguum, & vilem. Sic Græcos μισθὸν, & μίσθωμα diſtinguere. An meretrici quod datum eſt repeti, quod promiſſum ab ea in iudicio peti poſſit. Lex IV. D. de conductione ob turpem cauſam, explicata. Lex XIV. D. de religioſis, & ſumptibus funerum, emendata. Quomodo humanitas à miſericordia differat. Quid ſit, humanitatis negotium gerere. Iuſtinianus emendatus leg. ult. Cod. de teſtamentaria manumiſſione. Cæſar correctus.

OPORTET imperitum in Græcis eſſe, aut certe non valde illius litteraturæ peritum qui dicat, ἐμπολὰς Græce vocari vilium rerum aut vilium operarum vilia pretia. Immo ἐμπολὴ eſt quodcunque lucrum, vel compendium, ex

ex mercium venditione qualiumcunque comparatum, vel quamlibet magnum. Cum enim ἐμπολαὶ, quælibet mercimonia appellentur Atticis & ἐμπολήματα, quod ex his lucrum colligitur, & capitur, aliis Græcis ἐμπολὴ vocatur. Mœris Atticista, ut iam ante notavimus, ἐμπολὴ τὸ φορτίον, Ἀττικοί. τὸ δὲ ἐκ τῶν φορτίων συνειλεγμένον, Ἕλληνες. Suidas, ἐμπολὴ, φορτίον, ἢ τὸ τῆς πραγματείας κέρδος. Vide quæ supra notamus. An quod etiam ἐμπολὰς captant meretrices ex merce quam venditant, ideo ἐμπολαὶ rerum tantum vilium vilia sunt pretia? Ita sane scribit Advocatus cap. XXIII. Observationum & emendationum. Vbi solens nugatur. Nec ab hariolatione sollemni recedit, cum adiicit. *Atque hinc colligere potes, quare lex eorum quæ meretricibus data fuit, condictionem non det, quia scilicet quæ iis dantur, non sint magni pretii.* Quasi hanc rationem lex attulerit, cur quod meretrici datur, repeti non possit, quia nimirum non magni pretii sit id quod meretricibus datur. Duplici ratione repeti & condici nō poterat quod meretrici datum erat. Prima, quod utriusq; turpitudo versaretur, dantis & accipientis. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo versatur, non poterat

terat repeti quod datum esset, leg. III. D. de condictione ob turpem causam. Item leg. IV. π. I. D. eodem. Labeo autem & Marcellus etiam alia ratione repeti non posse scripserunt quod meretrici datur, *illam enim turpiter facere quod sit meretrix, non turpiter accipere cum sit meretrix.* De vilitate pretii, & capturæ, quam pro usu corporis meret, nihil dixerunt, nec hanc rationem fecerunt, cur condici non posset meretrici quod ei datum est mercedis loco ob usuram corporis. Et sane, quamlibet magnum illud fuisset quod meretrici dedisses, non repeteres iuxta iurisprudentiam Romanorum, qui discrimen non posuerunt inter grande & vile pretiũ quod meretrici datur. Ergo Advocatus repeti potuisse censet quod amatores Laidi meretrici dabant, grandem pecuniam demerenti, monetæ nimirum Romanæ denarium circiter decem millia. Neminem etiam latet, ævo prisco plurimas fuisse tam in Græcia quam in Latio huiusmodi meretrices ἀδρομίδας, quæ immanes summas pro mercede concubitus poscebant. Quarum certe repetitio cessabat, prout ius erat Romanum, sed & Græcum. Cum præterea certum sit ex Vlpiani definitione, leg. V.
D.

D. de donationibus affectionis gratia, neque honeſtas neque inhoneſtas donationes Iure Romano eſſe prohibitas, ubi inhoneſtas interpretatur circa meretrices, ſi talium donationum repetitio non erat, multo minus pretii dabatur condictio meretrici dati, quantumlibet illud fuiſſet. Non igitur ſtare poteſt quod adfirmat doctiſſimus Advocatus, & Iuriſconſultus, *legem ideo eorum quæ meretricibus data ſunt, condictionem non dare, quia ſcilicet quæ iis dantur, non ſunt magni pretii.* An, quia ſcribit Artemidorus loco quem citavit Advocatus, meretrices ἐπ' ἐργαστηρίων καθεζομένας, καὶ πιπρασκούσας τὶ, καὶ δεχομένας ἐμπολὰς, exiguam tantum mercedem omnes meretrices capiebant? Quaſi vero ἐμπολαὶ viles tantum mercedulas ſignificent, & non etiam nimium quantum ea voce pretium deſignetur! Ne apud Latinos quidem *captura* pro exigua tantum mercedula capitur. Cum enim ſit idem quod Græcum ἐμπολὴ, ut & Gloſſarum auctor veterum interpretatur, etiam de uberiore compendio accipitur. Certe non ratione tenuitatis ſed turpitudinis, diſcernitur hæc vox ab impenſiore mercede ac pretio. Certum eſt autem ob turpes cauſas interdum uberiorē & amplio-

pliorem dari quæstum lucrumque quam ob honestas. Suetonius in vita Caligulæ, *ex gerulorum quæstibus pars octava, ex capturis prostitutarum quantum unaquæque uno concubitu mereret.* Cum hæc vectigalia instituit illud principis monstrũ, apparet, capturas meretricum credidisse paulo maiores quam quæstus diurnos gerulorum, dum octavam partem diurni quæstus ab illis exigit, ab istis quantum uno concubitu mererent. In diobolaribus quidem prostibulis hæc non adeo exuberabat captura, sed in deviis scortis, ut vocat poeta, impendio magna erat. Lais una nocte, & fortasse uno concubitu, talentum Corinthiacum merebat, id est, decem millia drachmarum Atticarum. Hæc etiam illi captura fuit atque ἐμπολή. Hæc enim à mercede, ut dixi, non distinguitur per τὸ ἧττον ac τὸ πλέον, sed ratione turpitudinis. Ita Græci μισθὸν & μίσθωμα differre dicunt, ut capturæ à quæstu vel mercede Latinis distant. Ammonius de differentiis vocum, μισθὸς μισθώματος διαφέρει. Μισθὸς μὲν ἐστιν ὁ δίκαιος, μίσθωμα δὲ τὸ ἐπονείδιστον. Μισθὸς est merces quæ pro re iusta & honesta accipitur, μίσθωμα *captura* sive pretium ob turpem rem & flagitiosam. Ad repetitionem igitur quod attinet, sive

condictionem ob turpem cauſam, conſtat ex iure Romano in his quæ meretricium facerent ceſſaſſe repetitionem eius quod iis datum fuerat. Sed quæſierunt doctores, quod promiſſum tantum eſſet, non ſolutum meretrici ob concubitum, an ea petere id poſſet. Non poſſe, Gloſſæ auctor ſentit. Huic adſtipulatur Advocatus. Ego in alia ſum ſententia, iiſque potius aſſentior qui mercedem ſibi promiſſam meretricem petere poſſe aiunt. Iure ac more Romanorum antiquo nihil eſt certius. Nam moribus noſtris & ex diſciplina Chriſtiana aliud dicendum. Niſi ſi princeps Chriſtianus non ſolum lupanaria permittat, ſed etiam vectigal ex capturis meretricum ac lenorum inſtituat, ut factum non ſolum à Caligula, ſed etiam à Chriſtianis imperatoribus uſque ad Anaſtaſiũ, qui χρυσάργυρον ſuſtulit. Illud chryſargyrum vectigal, etiam meretricibus impoſitum fuit, quæ publico tenebantur ob quæſtum corporis quem faciebant publicum. De quo Euagrius lib. III. Hiſt. Eccleſiaſticæ cap. XXXIX. Ἐπέκειτο δὲ ἑτέροις πολλοῖς ἐξ ἐργασίας τὴν τροφὴν πορίζουσι καὶ ταῖς ἀπεμπολούσαις τὴν ὥραν τοῦ σώματος, καὶ χύδην πορνείᾳ ἐπὶ τοῖς κεκρυμμένοις καὶ λανθάνουσι

νουσι τῆς πόλεως τόποις ἐπὶ χαμαιτυπείοις ἐκδιδομέναις. Hodie quoque Romæ cum summus Pontifex meretrices toleret, & πορνικὸν τέλος ex eorum capturis percipiat, non aliud in hac quæstione pronuntiandum quam quod Iurisconsulti Romani olim respondissent consulti super hoc an meretrici promissam mercedem petere liceret. Cui enim dubium quin illis moribus actionem habuerit meretrix ad exigendum quod sibi pepigisset vulgati corporis pretium? Cui corpore merere licuit, an non licuisset mercedem ob huc pactam & promissam reposcere? Qui minus quam exigere mercedem ob rem aliam quamlibet aut operam locatam? Lupanaria publica extabant, prostabant in his utriusque sexus meritoria scorta, per varias cellas distributa. Titulum unaquæque meretrix cellæ suæ inscribebat quæ nomen indicaret, fortasse & pretium concubitus. Luce palam cuilibet in fornicem descendere licuit ut libuit, & meritorias illas lupas agitare, pretio quod illę merci suæ posuissent, vel quod lenones ipsarum domini, si quæ in lenonum erant potestate, taxassent. Si quod ex eorum quæstibus vectigal caperet respublica, ut sæpe factum tam Ro-

mæ quam in Græcia, tanto magis exigendi & petendi ius iis fuit, quod pro concubitu pactæ essent. Unde enim vectigal publico solverent si ipsæ facultatem petendi non haberent, quod sibi foret promissum? *Meretrix*, inquit Advocatus, *non inhoneste accipit, petere tamen non potest.* Cur non potest, si hunc quæstum publice facere illi permissum, & pro eo etiam partem ex capturis publico pendere tenetur? *Sane quædam*, inquit, *etsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur.* leg. 1. π. proinde. D. de extraordinariis cognitionibus. Sed nihil ea lex facit ad id quod hic in quæstione est, utrum meretrix mercedem honeste petere possit quam non inhoneste accipit. Ibi agitur de professoribus & iis personis quæ hoc privilegii habebant ut iis ius extra ordinem à præsidibus pronunciatum diceretur, mercedem ob operam petentibus. In eorum numero erant liberalium artium professores, Rhetores, Geometræ, Grammatici, & quicunque mercede docebant aut mercede qualemcunque operam locabant. In his continebantur & medici & obstetrices, ludi litterarii magistri, librarii, calculatores, notarii. Advocatis quoque honorarium peten-

petentibus similiter ius reddebat extra ordinem provinciæ præses. Comites quoque legati Cæsaris & salarium petentes apud præsides audiebantur. Item nutrices pro nutriciis, sive nutricationis salariis, ob alimoniam infantium, apud præsides quod sibi debebatur petebant. Sed quæritur in eadem leg π.IV, an & philosophi professores in eo numero sint, Id est, an eodem privilegio fruantur quo professores, ut de mercede agentibus à præside reddi debeat? Respondet Iurisconsultus, se non putare. *Non quia non religiosa res sit, sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere.* De mercede igitur ius illis dicere extra ordinem non debet præses, quia nummos poscere ipsis turpe est, & mercenariam operam habere. Multo minus apud iudicem pro ea honestum illis est petere mercedem. Seqꝰitur paragraphus *proinde*, quo de iuris civilis professoribus idem dicitur, *esse quidem sanctissimam iuris Civilis scientiam, sed quæ pretio nummario non sit æstimanda nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur qui in ingressu sacramenti offerri debuit.* Subiicit deinde Iurisconsultus, *quædam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen pe-*
 tun-

tuntur. Vt doceat Advocatus meretrices non posse petere in iudicio quod ipsis promissum est, legis huius rationem adfert quam Iurisconsultus allegat, ut ostendat, à iuris professoribus inhoneste peti quod tamen honeste possunt accipere. Videamus quæ similitudo in re ipsa sit, in personis, in professione, in ratione. Sanctissimam iuris professionem confert cum meretricio quæstu, meretrices cum professoribus iuris. Honeste petere honorarium non posse iuris professores ait Iurisconsultus, meretricem petere non posse nemo dixit Iurisconsultorum. Ratio cur inhoneste petere videantur iuris professores ea est, quod merçenaria non debet esse eorum professio. Meretricum quæstuariam esse professionem, & quidem turpem, quantumlibet licitam, nemo negaverit. Ratio igitur non eadem est cur professores Iuris petere in iudicio honeste mercedem non possint, & cur meretrices petentes repelli debeant. Immo nulla est ratio cur istæ non petant mercedem pactam & promissam, cum corpore mereant, quæstum corpore faciant, & mercenariam habeant professionem. At nulla est ratio cur petant iuris professores mercedem, quo-

quorum professio non est mercenaria. Meretrix, cui licet mercedem pro usu corporis pacisci, potest eam petere quam pacta est, cum iuris professori honestum non sit pacisci mercedem pro opera. Nec honeste ergo eã petere potest quã pacisci non potest. Dehonestat professionẽ civilis sapiẽtiæ professor qui paciscitur mercedẽ & petit. Meretrix vero cõvenienter quæstui quẽ exercet facit dũ petit. Sãctissima est professio iuris, turpissima est professio meretricis. Illam nummario pretio non esse æstimãdam dicit Iurisconsultus, hanc vilissimo plerumque etiam quę venditat, æstimat. Cum dedecorare professionem existimetur mercedẽ petendo Iuris professor, accipere tamen honeste posse Iurisconsultus ait, quod illi datur citra pactionẽ à volentibus. De meretricę vero non honeste eam accipere Iurisconsulti dixerunt, sed tantum *non turpiter* accipere cum sit meretrix. Turpe nimirũ non est meretrici mercedem accipere, cum ratio quæstus quem profitetur id postulet. Ergo etiam postulat mercenaria earum professio, ut petere possit quod non est datũ, sed promissum. Quod de omnibus dici debet artium sordidarum opificibus, sed & honestarum

 quæcun-

quicunque mercedem pro opera vel arte possunt pacisci & exigere. Nec minus de meretricibus, ubicunque licebit eis publice meretricium quæstũ profiteri, & vectigal etiam pendere coactę sunt publico, ut olim more receptum fuit, non solũ sub gentilibus, sed etiam sub Christianis imperatoribus. Ex his colligi potest, quam recte attulerit Advocatus verba legis quæ de iuris professoribus dicta sunt ut ea accommodaret meretricibus, ac probaret, quemadmodum iuris professores honeste mercedem petere in iure non possunt, ita nec meretrices posse. Iungentur iam gryphes equis. Deinde ita paratragœdiat ut fortassean solet interdum cum in perorando os calefactat: *Ius non ideo est conditum, leges non ideo latæ, fora non ideo constituta, ut istiusmodi locus sit.* Immo & lenonibus & histrionibus iudicium reddebatur, cum aliquid petebant, haud secus quam aliis honestioribus personis. Cur non ergo & meretricibus? Certe ius & pro illis conditum, leges & pro illis latæ, fora etiam pro illis constituta, agere etiam iure poterant, cum mercedem nimirum negatam ex pacto peterent in iudicio. Cur enim professionem publice facere illis licuit, titulum

inscribere, mercedem exigere, si petere eam apud iudicem non poterant, cum & ex capturis suis partem publico deberent præstare vectigalis nomine? Dixerat Covarruvias, in pactione quæ cum meretrice intercedit, materiam vendibilem esse. Quod quomodo dixerit, se nescire ait Advocatus. Immo scire id facile est. Qui equos locant, mulos, mulas & asinos, qui carnem laniones in macello vendunt, non aliter vendibilem nec locabilem mercem vel operam exhibent quam meretrix, quæ usum sui corporis vendit, locat, prostituit. *Sed eiusmodi,* inquit Advocatus, *emptiones & venditiones ius civile non agnoscit.* Immo agnoscit, cũ magistratum ipsis proprium attribuit, qui de earum causis cognosceret, apud quem professionem suam deferrent. Is erat Ædilis. Apud eum etiam matronis quæ meretricium facere optabant, licuit id ipsum profiteri, ut constat ex Taciti 11. Annali his verbis, *Eodem anno gravibus senatus decretis libido fœminarum coercita, cautumque ne quæstum corpore facerent, cui avus aut pater aut maritus eques Romanus fuisset. Nam Vistilia prætoria familia genita, licẽtiam stupri apud Aediles vulgaverat more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversus*

 impu-

impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Ergo ante illud senatus decretum cuilibet fœminæ licentia fuit, etiam natalibus conspicuæ, corpore quæstum facere, dum meretricii professionem apud ædilem deferret. Videnda quæ ad eum locum observarunt viri doctissimi. Non solum meretricibus ac lenonibus ius reddebant Ædiles, & histrionibus, scenicisque sed etiam laniis, tabernariis, aliisque sordidatum artium opificibus. Velleius Paterculus lib. II. de Sylla; *Primus ille & utinam ultimus exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convicii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati civis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt histrionibus, ita & lenonibus, & meretricibus, iudicium reddebatur, non solum de iniuria sibi illata querentibus, sed etiam mercedem petentibus. Apud Ædilem igitur petebant, non apud prætorem nec præsidiem. Horum, ut & principis, aliorumque maiorum magistratuum, propria cognitio fuit, quæ ideo distinguitur à Iure ordinario apud Suetonium in Claudio ubi dicit, rem eam non esse *cognitionis*, sed *iuris ordinarii.* Apud minores igitur iudices & ordinarios, ut apud Ædiles, mercedē suam

petere

petere poterant lenones & meretrices. Honestarum artium professores apud præsidem, cuius fuit extra ordinem cognitio, ut his mercedem petentibus ius diceret. Quæ tractantur eo Titulo de extraordinarii, cognitionibus, vir doctissimus in Sparsione florum ad ius Iustinianeum maxime ad illa beneficiorum genera pertinere dicit, de quibus agit Seneca lib. VI. cap. XIV. & XV. quæ sine conventione quidem præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ, quæ cum sæpe non redderetur, *reperta*, inquit, *sunt hæ actiones, sicut ingrati apud Macedones & plerosque alios populos.* Ego vero de his beneficiis tractari non puto eo titulo Digestorum, nec id velle Senecam locis indicatis. Lex prima D. de extraordinariis cognitionibus, ostendit, de mercedibus toto eo titulo agi, non de ullis beneficiis qualia commemorat vir impense doctus. De mercedibus igitur ius extra ordinẽ dicebat præses certis personis quibus merces soluta non esset, vel ex pactione vel ex more. Mercede tum docebant artium liberalium professores. Si merces his decreto civitatis constituta erat, quod ut plurimum fiebat, petendæ ius habebant, si non redderetur

apud

apud præsidem. Non dubito & quibusdam eorum quibus ius extra ordinem dicebat præses, de pacto mercedem fuisse promissam, ab his qui operam eorum conduxerant. More etiam nonnullis constitutũ pretium dabaturt, ut nunc fit medicis. Quod solent vulgo in aliqua civitate accipere pro una ægri ἐπισκοπῇ, hoc ab omnibus quasi ex compacto qui eos vocant solet etiam dari. Si negaretur, posset tantum petere in iudicio. Ubicunque mercedis nomen auditur, nullum est beneficii ibi intellectus, nec ea mens Senecæ locis allegatis. Mercenarius medicus, ut olim omnes fuere, & nunc sunt, non pro sanato ægro vel occiso vicem beneficii expectat, sed mercedem operæ & curæ expetit. Præceptor quoque qui non gratis docet, non par pari sibi reponi desiderat, aut pro beneficio gratiam referri, sed δίδακτρον & pretium operæ flagitat. Obstetrix quæ parienti adsistit, & quæ olim quoque medicinam mulieribus faciebat, non beneficii compensationem, sed pro ope atque opera mercedem postulat. Comites salarium, Advocati honorarium, in eo titulo Digestorum apud iudicem, non retributionem pro beneficio petunt, & peten-

petentibus ius reddit extra ordinem præses. Ibi etiam de librariis, calculatoribus, notariis & aliis tractatur, quibus mercedem petentibus extra ordinē ius dicitur, non beneficii pensationē requirentibus. Nihil omnino eorum, de quibus agitur eo titulo, sine conventione præstatur, aut si non ex conventione, ex consuetudine certe datur, vel etiam lege definitum & taxatum, ut in honorariis Advocatorum. Inde & συνήθεια Grecis pro salario quod ex more præstari solet. Optimæ Glossæ, *Salarium*, ὀψώνιον, παροχὴ, συνήθεια, ἀλλακτικόν. *Consuetudinem* etiam pro eodem quidam ex Latinis scriptoribus ævi sequioris dixerunt, ut aliis iam notatum. Partim igitur pactione, partim more, partim lege, salaria & mercedes penduntur mercenariis professionibus & artibus. Et plerumque pro regionis conditione ac more ut mercium ita & mercedum varia est pensitatio. Quas & Seneca eo ipso loco eleganter dicit *ex consuetudine & annona* æstimari. Sic enim scribit ubi de huiusmodi mercedibus medico & præceptori dari solitis agit: *Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen illic ullum tuum munus est ut non ex usu effectuve, sed ex consuetudine & annona æstimetur.* Alibi quippe carius

dicium reddebat præses. Non agitur itaque in hoc Titulo, ut viro doctissimo placuit, de his beneficiis, *quæ sine conventione quidem præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ*. Omnia illa beneficia de quibus eo loco Seneca tractat mercenaria sunt, & non sine conventione mercedis solvendæ præstantur, ne illud quidem quod à medico datur, aut à præceptore studiorum liberalium. Quod *autem in* his quidam distinguebant operam pro qua mercedem accipiebant, & meritum artis vel rem ipsam quam ex arte sua conferebant, quæ pretio non erat æstimanda, ut pote inæstimabilis, id refellit ibidem Seneca. Cum enim illi dicerent, quædam pluris esse quam vænierunt, ut sanitatem quam à medico emimus pretio, aut animi cultum quem similiter nobis præceptor mercede vendit, ideoque aliquid extra pro illis qui ea accipit, quamvis empta sint debere, philosophus hoc ita refutat. Nihil interesse quanti illa sint cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit. De eo quod vendit medicus & præceptor loquitur. Non igitur sine conventione ea ab illis præstantur, ut voluit vir doctissimns. *Deinde*, inquit Seneca, *non væniit illud*

illud suo pretio sed tuo. Tu medice statuisti hoc pretium arti atque operæ tuæ. Tuque præceptor vel litterarii ludi magister, mercedem ipse taxasti quam tibi solvi velles. Quid ergo refert pluris esse quod das, quam à te est venditum? Pluris id vendere non potuisti. Pretium cuiusque rei pro tempore est. Quamvis magni æstimetur sanitas quam præstat medicus, & eruditio quam confert præceptor; tanti sunt tamen quanto pluris venire non possunt. Præterea, inquit, nihil venditori debet qui bene emit. Id est; qui rem infra suam æstimationem emit; & viliore pretio quam vere æstimari debuit, nihil tamen debet is emptor cui res addicta est vili, suo venditori, quasi beneficium ei dederit mercem suam proiiciendo. Multa alia in eam sententiam addit, horum rationibus refellendis. Postea veram rationem reddere conatur, quare medico & præceptori plus quiddam debeamus quàm mercedis est æstimatio quæ illis pro opera penditur. *Quia*, inquit, *ex medico & præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt obligant, sed benigna & familiari voluntate.* Vnde consequitur, non omni medico, nec omni præceptori, deberi aliquid ultra

mercedem, quasi pro beneficio ac benevolentia, quia non omnis medicus, nec omnis præceptor, parem voluntatem, ille ei quem curat, iste ei cui præcipit, præstant. Ergo medico, qui me in quæstu habet cum æger sum, & cum aliis suis ægris ex quibus mercedem percipit computat, nihil ultra mercedem debeo. Si peculiarem sedulitatem in me curando adhibet, si plus impendit quam necesse est, si pro me non pro fama artis laborat, si officia denique amici exhibet dum medicinam facit, tum plus quiddam me illi debere certum est quam quod mercede pensari possit. Idem de præceptore, si præter illa quæ à præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit, & ea administravit quæ ibi narrantur à Seneca. Sed idem etiam dici potest de servo mercenario, si ministeriis cōmunibus non contentus, plus quam dominum vulgo servus solet, me diligit, pro affectu quo me prosequitur aliquid illi debeo quo merces illi promissa non defungitur. *Sed &*, addit etiam Seneca, *sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est. Et gubernatori & opifici vilissimæ mercis, & in diem se lo-*

locanti corollarium adspersimus. Cum hoc fiat etiam in vilissimis & sordidissimis artificiis, non minus & illa numerari oporteret *inter beneficia quæ sine conventione præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ*, ut vult ea esse vir doctus, de quibus in hoc titulo de extraordinariis cognititionibus tractatur. Quæ tam falsa sunt quam quæ falsissima. Artium & professionum mercenariarium duo erant genera: honestiores, ut liberalium artium professio; & minus honestæ ut sellulariæ. Artium liberalium professoribus de mercede agentibus sibi promissa, ius extra ordinem præses dicebat aut prætor, in provinciis præses, in urbe prætor. Et quibuscunque aliis idem indulsere leges privilegium, qui nominatim recensentur leg. 1. D. de extraordinariis cognitionibus. Aliarum artium opificibus sellulariis aut quæstus minus honesti professoribus, non prætor, non præses extra ordinem iudicium reddebat mercedem in iure petentibus, sed ædiles plebis. De lenonibus id ostendit Iustinus lib. XXI, cap. V. ubi de Dionysio scribit, postquam privatus ex tyranno factus, & in exilium pulsus, *non contentum in eum publico vagari, sed potare: nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totos dies*

 de-

desidere, & apud ædiles adversus lenonem iurgari. Multis ex locis denique historiæ Romanæ liquet ædilem meretricibus, aleonibus, tabernariis, & aliis sellulariis sordidisque opificibus ius reddidisse, vel ut delinquentes multaret, vel aliquid petentes audiret, & renuentes solvere quod promisissent compelleret. Aliç erant professiones adeo honoratæ, & *sanctæ, ut* quod mercenariæ non essent, mercedem ipsis petere in iudico indecorum esset, quamvis cum decoro à volentibus accipere possent, ut philosophiæ & iuris scientiæ professores. Quos inhoneste petentes mercedem quia mercenarii non essent, ex Iurisconsulti sententia, perperam Advocatus comparavit & coniunxit cum meretricibus, quas petere non posse mercedē quamvis mercenariam vitam colāt, temere & falso pronuntiavit. In eo quod meretrici datur mercedis pro usura corporis, Marcellus & Labeo scripserant, non utriusque turpitudinem versari, sed solius dantis, & hanc rationem attulerant quod illa turpiter quidem faceret quod esset meretrix, non turpiter autem acciperet cum esset meretrix. Hoc est quod supra posuimus, convenienter suæ professioni illam accipere, quia huuc quæ-

quæstum profitetur. Ideo non turpiter facit accipiẽs, quia iuxta professionis suę & quæstus rationem id accipit, cum tamen ipse quæstus, & ipsa professio sit turpis. Quod autem dantis in ea rę turpitudinem solam versari dicere Iurisconsulti illi visi sunt, id mirum videtur Advocato Iuris perito Romani & Attici. *Sed quare dantis*, inquit? *An is qui aliquid dat meretici, turpiter dat? Sane quemadmodum meretrix non turpiter accipit, etsi turpiter faciat quod sit meretrix, ita qui dat meretrici non turpiter dat, etsi turpiter faciat quod ductet meretricem.* Non simile est quod pro simili ponit. Meretrix quæ hanc professionem quæstus meretricii habet, quod accipit ratione professionis, non turpiter accipit, quamvis ipsa professio turpis sit. Sed qui dat meretrici, si turpiter facit quod meretricem ductet, turpiter etiam dat quod dat ut meretricem ductet. Nam datio ob rem turpem ipsa turpis est. Excusat professio meretricẽ, & efficit/ne turpiter accipiat quod convenienter professioni accipit. Qui dat, nõ excusatur ulla tali professione, nec potest dicere se professionẽ hanc habere meretricis ductandæ, & dandæ mercedis ut eam ductare queat. Meretrix quę-

ſtus gratia accipit, & profeſſione ſua fungitur dum accipit, ideo nec turpiter accipit. At qui dat meretrici, libidini ſuæ obtẽperat, & indulget, & ſic intemperantiam & continentiam fatetur. Ideo turpiter dat. Addit Advocatus: *Nec ſane eius qui dedit in eo turpitudo verſatur, quod dedit, ſed quod rem à ſe meretrici datam condicit.* Hoc ineptum, & falſum, & contra Iuriſconſulti mentem. Non enim dicit, dantis turpitudinem in eo verſari quod condicat. Si ita eſſet, nulla eſſet eius qui dat meretrici in dando turpitudo, ergo nec in ea ductanda. Turpe itaque non eſſet cuiquam ſcortum ductare, & ſubigere. Repetendo quod dediſſet, turpiter tantum faceret, non dando. Id manifeſto contra ſententiam Iuriſconſultorum facit, quæ toto illo titulo conſignatur, *de condictione ob turpem cauſam*. Turpem eam eſſe cauſam tradunt, aut ut dantis ſit turpitudo non accipientis, aut ut accipientis duntaxat non etiam dantis, aut utriuſque, ut eſt in leg. 1. D eodem. Cum dantis eſt turpitudo, non illam verſari in eo dicunt, quod condicat datum ob turpem cauſam. Sed ex ea rationem petunt an condici poſſit datum, aut non condici; prout dantis tantum aut accipien-

cipientis fuerit turpitudo, aut utriusque. Ubi utriusque turpitudo versatur, dantis & accipientis, tùm cessare repetitionem dicunt. Quod si turpitudo solius accipientis fuerit, repeti datum posse dicunt. Ut si quis dederit ne iniuria sibi fieret. Secundum hæc quæsitum est, an repeti possit quod meretrici datum est. Repeti non posse ex eo manifestum est, qúod ubi dantis & accipientis versatur turpitudo, repeti non potest. Hæc communis fuit ratio iurisperitorum ex ea regula deprompta, qua non repetitur res in qua danda tam dantis quam accipientis turpitudo versatur. Dantis turpitudo, non ea intelligitur quam somniavit aut hariolatus est Advocatus, quæ in condicendo quod datum est cernitur. Immo an condictioni locus sit, ex eo quæritur, quod aut dantis aut accipientis sit turpitudo, aut utriusque. Si accipientis sit solum, repeti, id est, condici potest. Si sit utriusque, id est, dantis, & accipientis condici & repeti non potest. Si solius sit dantis, ne repeti quidem posse constat. Vt si quis in adulterio deprehēsus, quo se redimeret dedit, solius dantis est turpitudo, quemadmodum dicitur in leg. IV. D. eodem. Duplici autem ratione quod

meretrici datum eſt repeti non poteſt, ſive utriuſque turpitudinem in eo verſari dicamus, quæ vulgaris fuit opinio Iuriſconſultorum, ſive ſolius dantis, ut Labeoni & Marcello placuit. Meretricem enim turpiter facere quod ſit meretrix, non turpiter accipere cum ſit meretrix. Ea dantis turpitudo, quam ſolam verſari Labeo & Marcellus ſcripſere in eo quod meretrici datum eſt, non in eo verſatur, quod rem à ſe meretrici datam condicat, ut Advocato inſcite viſum eſt, ſed in eo quod dedit. Immo ideo condici pecuniam datam meretrici non poſſe, nec repeti, Iuriſconſulti ſupraſcripti pronuntiarunt, quod ſolius dantis turpitudo ſit. Idem tamen omnino eſt, quantum ad condictionem quæ negatur attinet, ſive ſolius dantis turpitudo verſetur, ſive utriuſque, id eſt, dantis & accipientis. Vtroque enim caſu repetitio ceſſat. Sed ſubtilius Labeo & Marcellus ſolius dantis turpitudinem in eo quod datur meretrici cerni cenſuerunt, quod tametſi turpiter faciat quod ſit meretrix, non turpiter tamen accipiat cum ſit meretrix. Quod iam explicavimus. Sed hic mos eſt Doctorum Iuris hodiernorum & Profeſſorum, Advocatorumq;, ut ſi quidin

speciem vel verbo tenus in aliqua lege simile alteri legi apparuerit, id per vim obtorto collo trahant ad probationem rerum in totum dissimilium, ut hic fecit Advocatus cum iuris professores meretricibus adiunxit ex lege male intellecta. Quibus in locis meretrices non tolerantur, nec lupanaria publica sunt ac lege licita, quod datum est meretrici, repeti quidem non posse crediderim, sed petere eam posse quod ei ex ea causa promissum fuerit, non putem. Hoc idem servatur in alea legibus vetita. Si numeratam & præsentem pecuniã inter ludendũ depositam victor abstulit, repeti non potest. Si is qui perdidit, præsentem pecuniam non dedit, sed promisit collusori, nulla actione qui vicit eam petere potest. Vt crescat hoc caput, nec exile nimium exeat, mutuabimur emendationem Advocati ex cap. XXXIV. Observationum eius, quæ follem hunc inflabit. Ea est de genere cæterarum quas examinavimus, atque eiusdem plane κόμματος, id est, pessima & ineptissima. Vitium ait esse nemini animadversum in leg. XIV. τῷ VII. D. de religiosis, & sumptibus funerum. Ibi dicit Vlpianus, interdum eum, qui sumptum in funus

 fecit,

fecit, ſumptum non recipere, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo, quaſi recepturus. Atque ita reſcripſiſſe Imperatorem. *Igitur*, inquit, *aestimandum erit arbitro & perpendendum, quo animo ſumptus factus ſit, utrū negotium quis vel defuncti vel haeredis gerit, vel ipſius humanitatis, an vero miſericordiae, vel pietati tribuens, vel affectioni.* Quod hæc mendoſa eſſe animadverterit, laudo. Quod ita corrigere voluerit, & in peius mutaverit, non laudo. Scripſiſſe Vlpianum ſe putare dicit, niſi vehementiſſime fallatur, *vel ipſius haereditatis*, pro, *vel ipſius humanitatis*. Certe vehementiſſime fallitur. Non enim ita ſcripſit Vlpianus. Video quidem, qua ratione dicatur defuncti negotium gerere videri, vel hæredis qui ſumptum in funus fecit, ſed non perſpicere me fateor, quomodo videatur negotium gerere hæreditatis, qui defunctum ſepelivit, aut ſumptum in eius funus fecit. Quid eſt enim hæreditas? Res plane incorporalis, & inanimis. Negotium eius nemo poteſt gerere videri, præcipue in teſtatore ſepeliendo, aut funere eius procurando. Quid intereſt hæreditatis, ut funus ducatur teſtatori, aut ut ſepeliatur, aut humetur? Intereſt ſane ipſius defuncti, inter-

eſt

eſt etiam hæredis. Defuncti honori hoc præſtatur. Etiam hæredis honos in eo verſatur, ut ſepeliatur & funeretur teſtator. Hæreditas vero id curat ſcilicet. Si quis hoc præſtitit in gratiam defuncti, non poteſt recipere ſumptum quem fecit, ſi quidem pietatis gratia fecit, non hoc animo quaſi recepturus. Non enim poteſt hoc à defuncto recipere. Si hæredis negotium geſſit, ab hærede ſumptum recuperabit. Sin vero hæreditati hoc dedit, quid dicemus? Vtrum ſumptum recepturus eſt, an non recepturus? Non poteſt videri pietatis gratia feciſſe qui tanquam hæreditatis negotium geſſit. Ergo recipiet ſumptum. Sed à quo recipiet? ab illa cuius negotium geſſit? Ergo ab hæreditate. Hæres ipſe non dabit. Non enim negocium eius geſſit qui defunctum funeravit, ſed hæreditatis. Non defunctus, non enim poteſt. A quo igitur recipiet? Ab hæreditate, cuius negotium geſſit. Hæc ſunt ineptiſſima. At ſi quis dicat, non eſſe recepturum, quia gratia pietatis fecerit, hæreditas pietatem non admittit. Nec quod eius cauſa factum fuerit, pietatis gratia factum eſſe poſſit dici. Quod pro ea geſtum fuerit, debebit repeti. Sed à

quo?

quo? Ab ipsa hæreditate. Iterum dico, hæc inepta sunt, & eo, qui se Iurisconsultum dicit ac profitetur, indigna. Præterea *hæreditatis* pro *humanitatis* correctio nimis audax, & nimis longe à vestigiis scripturæ antiquæ recedit. Levi tantum transpositione locus laborat qui sic reponendus est: *Vtrum negotium quis, vel defuncti, vel hæredis gerit, an vero ipsius humanitatis, vel misericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens*. Quærit Advocatus, quid sit, *humanitatis negotium gerere?* Dicamus illi idem esse quod humanitatis vices implere, humanitati satisfacere, & id quod homo homini debet, præstare. Hoc negotium nempe habet, hanc curam humanitas, ut homines qui ea præditi sunt, hominibus præsto sint, vivis opitulentur, mortuos sepeliant, omnia officia ipsis exhibeant quæ postulat humanitas. Huius humanitatis negotium gerit, qui exequitur quod illa ab homine flagitat. Petronius dixit, *fortuna supra nos negotium suum gerit*. Quod quis agit naturæ suæ vel consuetudini consentaneum, hoc negotium sibi conveniens cum videatur quasi datum habere, quoties id implet, *negotium suum genere* dicitur. Ita ergo eleganter *negotium humanitatis gerere*

hic

hic dixit Iuriſconſultus, qui humanitati quod deſiderat præſtat, & hominis officium erga hominem exequitur. Si hæc loquutio nimis ipſi dura videtur & inſolens, poteſt non diſſentiente me eam amovere, ſubſtituta hac lectione, *an vero ipſi humanitati, vel miſericordiæ, vel pietati tribuit, vel affectioni.* Nullum iam habebimus negotium humanitatis. Sed negotium non tantum ab hoc loco removet, verum & ipſam humanitatem furcillis expellit, & *hæreditatem* pro ea intrudit. Sane ſapit. Hæreditas, ſi opima eſt, dites homines facit, non humanitas. *Quare,* inquit, *ſeparat iſtic Vlpianus humanitatem à pietate, & miſericordia? Sed quare etiam is qui ſumptus in funus facit animo eos recipiendi, negotium humanitatis gerit? Quod ſi negotium humanitatis gerit, debet ab humanitate ſumptum repetere. quæ omnia dici nequeunt niſi abſurdiſſime.* Immo ſi fateri verum volumus, hæc ab eo dicta ſunt inſcitiſſime, & ineptiſſime. Quaſi Ulpianus intellexerit, eum qui humanitatis negotium gerens, ſumptum in funus fecerit, eos ſumptus recipere. Apparet, mentem legis non percepiſſe qui eam ſic interpretatur. Dixit Iuriſconſultus in eo paragrapho, interdum eum qui ſumptum

ptum in funus fecit, non ſumptum recipere, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo quaſi recepturus ſumptum. Ut ſciatur autem quo animo ſumptum fecerit in funus qui illud procuravit, perpendēdum ait arbitro eſſe, & æſtimandū, quo animo ſumptus factus ſit, utrum nimirum negotium quis defuncti aut hæredis geſſerit, an vero ipſius humanitatis, vel miſericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Nam ſi negotium gerere voluit defuncti vel hæredis, ſane recipiendi animo feciſſe ſumptum videbitur. Sin vero humanitatis ſolum curam gerens, vel miſericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens, ſumptum illum fecit, apparet feciſſe non recepturum. Quod diſputat deinde pluribus in hoc ipſo capite Advocatus, quod humanitati aut pietati & miſericordiæ tribuitur, gratuitū eſſe, humanitatis & miſericordiæ officium mere eſſe gratuitum, fruſtra id prædicat de quo nemo dubitat. Nec Vlpianus aliter in ea lege intellexit. Alio quippe animo in ſumptu faciendo funeris, negotium hominis gerit, id eſt, defuncti vel hæredis, alio qui humanitatis ipſius curam gerit, vel etiam negotium. Hic gratuito vult eſſe huma-
nus

nus & pius, ille recepturus quod impendit, sumptum fecit. Cur igitur humanitatem ex hac lege exterminavit, hæreditate in eius locum subrogata, cum in tali negotio humanitas, misericordia & pietas recte coniungantur, & Seneca verbis ab ipso prolatis, ubi de eadem re agit, humanitatis simul cum misericordia iunctim meminerit? Ibi de eo loquitur, qui corpus in solitudine inventum sepelivit, & filio cuius patris corpus illud fuit, hoc beneficium imputabat: *Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitatii dedi, ut quodlibet cadaver absconderem, sed si corpus agnovi, si filio tuo hoc præstare me agnovi. At si terram ignoto mortuo iniecit, nullum habeo huius officii debitorem, in publicum humanus.* Cum Seneca his verbis in eadem re humanitatem & misericordiam nominaverit, cur Ulpiano hæc duo quoque recte iuncta vocabula ferre non potuit, sed humanitatem inde exterminavit? An quia misericordiam & pietatem non differre putavit ab humanitate? Ita certe videtur. Nam quæsivit initio capitis, cur Vlpianus humanitatem à misericordia & pietate separarit. Et sub finem capitis, quo colorem haberet aliquem relegandæ humanitatis, ut hæ-

hæreditatem pro ea vendicaret, rationem hanc attulit, quod humanitas nimirum nihil ea in re distaret à misericordia, & pietate. *Vt qui humanitatis*, inquit, *causa fecit, sumptum repetere velle credatur, qui misericordiæ & pietati officium illud præstitit, de sumptibus recipiendis cogitasse non præsumatur.* Sane nec hoc voluit Vlpianus, ut qui sumptus humanitatis causa fecerit alicui funerando, eos repetat, non magis quam qui pietati & misericordæ tribuit vel affectioni. Sed nec separavit humanitatem à misericordia hoc sensu, ut humanitati eos sumptus tribuens recipiendi animo faciat, non recepturus illos si pietatis gratia & misericordiæ id impenderit. Sic enim separavit humanitatem & misericordiam, ut utriusque diversum esse animũ intellexerit atq; affectũ. Verũ ita discrevit tanquã differentes animi motus, & affectus, quibus tamen idem finis propositus, gratuitum officium mortuo sepeliendo ac funerando præstandi. Atque ita plane Seneca eas voces coniunxit, ut tamen eodem modo eas separarit quo ab Vlpiano sunt distinctæ: *Si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem.* Ulpiano igitur negotiũ humanitatis agere, idẽ est

quod

quod humanitatis curam & respectum habere, facere quod iubet & exigit humanitas. Non recepturus sumptum funeravit qui humanitatis negotiū gerens eum fecit, haud sane magis quā qui misericordiæ & pietati vel affectioni id tribuit. Quid opus ergo fuit Critico humanitatem hinc exulare iubere, prꝗsertim hoc loco tam belle convenientem ac pæne necessariam, cum liceret eam retinere vel alia emendatione longe faciliore & propiore quam quæ ab ipso excogitata est, legendo nimirum, ut supra posuimus: *An vero ipsi humanitati vel misericordiæ vel pietati tribuit, vel affectioni.* Sed nihil, ut dixi, necesse, cum eleganter dictum sit ab Vlpiano, humanitatis ipsius negotium gerere, qui hoc agit, quod humanitati agendum incumbit, & quod ipsius proprie negotium est. Humanitas autem, & misericordia differunt. Quod homo homini præstat officii beneficiive, quatenus homo id faciens, & in hominem id conferens, ut qui cogitet nihil à se humani alienum esse, & id se debere animali eiusdem spiritus & rationis consorti, hoc humanitati tribuit, & humanitatis gratia facit. Alius animi affectus est misericordia, quam inter vitiosos motus Stoici

numerabant, & reiiciebant cum humanitatem admitterent. Dabant stipem mendico, sublevabant egenum, nulla misericordia permoti, sed solum humanitatis ratione ducti. Humanitas, ut ab homine est, in hominem tantum confertur. Misericordia latius patet, & ea sic movemur, ut etiã aliorum animalium misereamur. *Pietas* etiam aliud est quam humanitas ac misericordia, ut & *affectio* ab his omnibus diversa. Sed hæc accuratius explicare ac distinguere non est huius loci. Non omnis tamen qui misericordia motus ac pietate aliquem funerat, ideo recipere sumptus non potest quos in funus fecit. Respiciendum quippe esse & distinguendum *misericordiæ modum* Iurisconsultus ait. Aliquis enim ita misericors est, ut laborem in funerando sumere velit, ne insepultum corpus defuncti iaceat, non ut suo sumptu id faciat. *Potest tamen*, inquit, *distingui & misericordiæ modus, ut in hoc fuerit misericors vel pius qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam ut suo sumptu faceret.* Non tamen hic, ut censet Advocatus, negotium hæredis aut alterius ad quem id officium proprie pertinet, gerere putandus. Nec eã mens Iurisconsulti.

Pietate & misericordia ductus cadaver sepelivit, ne iaceret insepultū, non tamē intellexit id se suo sumptu facere, sed animo recuperandi, unde unde hoc posset aut deberet recuperari, fecit. Tralaticia humanitate solebant veteres corpori exanimi quocunque in loco forte fortuna invento *terram iniicere*, ut loquutus est Seneca loco supra citato: *Aut si terram mortuo ignato inieci.* Virgilius de Palinuro, *aut tu mihi terram Iniice.* Horatius: *inhumato capiti arenæ particulam dare.* Quod Græci γλῶ ἐπιμοιρήσασθαι dixere in eadem re. Et paulo post idem Horatius: *Iniecto ter pulvere curras.* Adtexemus & huic capiti emendationē Advocati alterā petitam ex cap. XL. observationū. quæ non usquequaq; mihi proba videtur, sed ut omnes eius sunt, mendosa. Ea est in leg. ult. Cod. de Testamētaria manumissione, his verbis: *Sancimus, ut, si nō unus veniat hæreditatis petitor, sed plures quidem uno momento, uterque vel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire.* Pro his, *uterque, vel ampliores*, legendum putat celeberrimus Advocatus, *ut tres quattuor, vel ampliores*. Sed *ampliores* Latinum non est pro *plures*, ut nec *minores* pro *pauciores*. Scribi posset, *ut tres, vel amplius.*

Pro quo scioli reposuerunt,*ampliores*. Putem etiam rectius emendari posse, *ut tres, vel etiam plures, omnibus detur licentia communiter hæreditatem dare*. Nec longe à scriptura vulgata hæc abit correctio quæ habet, *uterque vel ampliores*. Adeo autem Advocato defuerunt ex iure emendationes, & observationes, quibus hanc paginam impleret, ut è Cæsare unam misellam mutuatus sit quo caput hoc integraret, minus alioquin plenum nec perfectum futurum. Sed ea etiam infeliciter ipsi cessit ἐπ᾽ ἀριστερᾷ ingenioso. Ita scribitur in vulgatis exemplaribus Cæsaris lib. III. de bello civili, cap. XXXII. *Præterea Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæterasque eius deæ statuas. Cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio*. Ex corrupta scriptura non potuit nisi prava correctio exculpi. Si consulnisset codices manu exaratos, non potuisset in eam coniecturam incidere quam nobis pro verissima & Cæsari salutari proposuit. Sic enim rescribit: *depositasque antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæteraque eius deæ. Statim cum in fanum ventum esset*. Ego non video

video quid significare illa possint, *cateraque eius dea*. Ipse κειμήλια subintelligenda putat, & donaria. Cæterum à Cæsaris nitore & facilitate alienæ sunt eiusmodi subauditiones. Citius enim dixisset, *cæteraque eius deæ donaria*. At de solis pecuniis quæ depositæ erant auferendis cogitasse Scipionem, non de aliis cimeliis, vel donariis, ipse Cæsar diserte testatur, paulo post, his verbis: *Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit*. Id etiam repetit infra eodem libro, his verbis: *Cæsar cum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ, sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse: Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilia tulit*. Donariorum non meminit, sed solius pecuniæ. Præterea libri omnes antiqui ita locum illum legunt, *cæteraque eius diei constituta*, pro *cæterasque eius deæ statuas*. Unde certum est ex viri doctissimi coniectura, nostraque distinctione, ita legi debere: *Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus peccunias Scipio tolli iubebat, certaque ei rei die constituta, cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus senatorii ordinis quos advocaverat*. Nihil verius hac lectione, ut nihil falsius correctione Advocati. Sic alibi loqu-

rum Cæsarem iam viri docti adnotarunt, ut in illo ipso libro, *certumque ei rei tempus constituitur.* Item lib. VII. de bello Gallico, *tempore ei rei constituto.* Apparet, virum eruditissimum hanc suam emendationem in loco Cæsaris pro selecta, & recondita diu domi detinuisse, eamq; occasione oblata è libri margine sumptam, vel ex libris Adversariorum depromptā, ostentandæ ἀῤῥεχίας de privato in publicum transtulisse.

CAP. XXVI.

De postliminio. De vocis huius origine ac significatione. Limen & limes quomodo differant. Cum quibus postliminium nobis sit, & non sit. Quinam exteri vocentur. An fœderatio inter exteros. An cum his nobis postliminium. Aliud fuisse ius preceptum Romanis antiquioribus quam posterioribus. Libertatis & civitatis postliminiū diversū. Cum fœderatis olim postliminii ius fuisse quantum ad civitatem attinet, non quantum ad servitutem. Civi Romano duarum civitatū civi se nō licuit. Quot genera fœderis fuerint. Non fœderatos nostros esse qui in ditione nostra sūt. Proculi lex emēdata & explicata. Ius hospitii inter privatos ac populos quale.

DE postliminio hic agere constitui, quoniam doctissimus Advocatus de

eo

eo tractavit trinis Observationum capitibus, ut explicaret leg. XII. D. de captivis & postliminio reversis, in qua *quædam esse obscura* dicit, *quædam etiam depravata*. An obscuris lucem reddiderit, prava rectis commutarit, iam videbimus. Priusquam ad eam legem Tryphonini accedamus illustrandam, de *postliminii* voce aliquid dicendum. Quidam veterum Iurisconsultorum scripsere in nomine *postliminium* spectari tantum præpositionem *post*, reliquam partẽ *liminiũ* esse productionem nominis, quasi παραγωγὴν nimirum. Sed falsi sunt. Verbum in usu fuit olim *eliminare*, pro extra limen domus eiicere. Vnde *gradu se eliminare* in tragœdia vetere apud Quintilianum lib. VIII. cap. III. *Memini iuvenis*, inquit, *inter Pomponium & Senecã etiã præfationibus esse tractatũ, an gradu se eliminati apud Acciũ in Tragœdia dici oportuisset. At veteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est exanimat.* Ut *eliminare* expellere est, & tanquam è limine eiicere, ut *evallare* extra vallum exturbare, ita contrarium est *postliminare*, intra limen denuo recipere quod eliminatum inde fuerat. *Postliminare* autem ita factũ & compositũ ut *postbabere*, *postcipare*, & similia. A verbo

postlimino, nomen *postliminium*, ἡ ἐπάνοδος vel postliminátio. Vt ab æstimo *æstimium* pro æstimatione. A postulo *postulium*, vel *postulio*, à comburo *comburium:* ab impendo *impendium*, à cremo *cremium* φρύγανον, & combustioni aptum lignum, unde *cremiales arbores*. Sexcenta talia ad hunc modum formata reperiet, cui lubebit inquirere. *Postliminium* ergo est ἐπάνοδος, ut recte Glossæ veteres interpretantur, in quibus legendum *postliminium*, pro *postlimen*. Paulus Festi abbreviator: *Postliminio receptus dicitur is, qui extra limina, hoc est, extra terminos provinciæ captus, rursusque ad propria revertitur*. Id est, qui eliminatus fuerat, postliminatur. Non quod *limes* & *limen* idem sint, & quasi non differant hæ voces nisi exitu, & flexionis modo, ut placet viris eruditis, cum alioqui origine & primitiva notione idem videantur esse, sicut *materia* & *materies*, *pavo* & *parvus*, *contagio* & *contages*, *cucumis* & *cucumer*. Quæ sunt falsissima. Nam *limes* & *limen* diversæ plane notionis nunquã idem significarunt, quamvis videri queat utrumque deduci à *limo* quod est transversum. Sed *limen* putem magis à verbo *limare* derivatum, quod assiduo in-

introitu, & egreſſu limetur, & teratur. At *limes* eſt via tranſverſa inter duos agros confines, ab antiqua voce *limus*, quod eſt tranſverſus, & obliquus. Vnde paſſim veteribus *limites* exponuntur viæ tranſverſæ. Vnde & *limi*, ſulci in agro crebriores, Feſto in voce *Porcæ*. *Limes* autem quaſi maior ſulcus ſive via depreſſa inter duorum agrorum fines, à tranſverſo ſive limo ducta. *Limus* & *limes* eiuſdem ſignificationis, ut *circes*, & *circus*, ὁ κύκλος. At *limen* ut diverſæ notionis, ita etiam originis. Omnia eiuſmodi vocabula in *men* terminantia à verbis derivantur, ut *lumen*, *fulmen*, *nomen*, *flumen* & ſimilia. Ita ergo *limen* à verbo *lio*, quod eſt levigo, quia nulla pars domus limine tritior aut terendo levigatior. Græci quoque antiqui βηλὸν vocarunt, à verbo βῶ βήσω, quod frequenter calcetur. Recentiores βατῆρα appellarunt eadem ratione, quod ſæpius teratur pedibus. Quæ ſic teruntur, etiã *liari* ſolent, id eſt, lubricari, & levigari. A verbo lio *limen*, ut à fluo *flumen*: à *vio* vel vieo, quod eſt alligo vel texo, *vimen*. Horum verbalium alia paſſivæ ſunt ſignificationis, alia activæ. *Limen* paſſivæ eſt, quod liatur: *Sumen* à ſugendo, quod ſugitur: *Semen* à

ſerendo, quod ſeritur *detrimen* ſive detrimentum à detero; quod deteritur. *Liare* autem Latinum idem quod Græcum λειῶσαι. Inde *liaculum* λειαντὴρ, inſtrumentum quo ſubiguntur & ſolidantur tectoria in parietibus. Id nomen duobus locis corruptum apud Vitruvium. lib. II. cap. IV. *Fluviatica porro arena, propter macritatem, ut ſigninum, liaculorum ſubactionibus recipit ſoliditatem*. Vulgo perperam legitur *bacillorum ſubactionibus*. Item lib. VII. cap. III. *Sed & liaculorum ſubactionibus fundatæ ſoliditates, marmoriſque candore firmo lævigatæ, coloribus cum politionibus inductis, nitidos exprimunt ſplendores*. Vulgo eſt, *baculorum ſubactionibus*. Scripti Codices legunt, *iaculorum*. Ex quo nos fecimus *liaculorum*. Optimæ Gloſſæ, *liaculum*, λειαντήρ. Verbum *liare* apud Tertullianum legitur, hoc ſenſu, *liare ciſternas*. *Limen* igitur ut diverſæ notionis ac *limes*, ita & originationis. Apud poëtam, *lato te limite ducam*. Non potuiſſet poëta pro eodem dicere, *lato te limine ducam*. Apud eumdem poëtam Georgicῶn II. de ordinibus vitium:

--- *Nec ſecius omnis in unguem*
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.

Si

Si legerertur, *secto via limine*, non quadraret, nec locum ibi habere posset. Sæpe *limen* pro ingressu, ut *limen Ausoniæ* Poëtæ. Idem:

Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami.

Non recte ibi posuisset, *limes erat*. Nec in ullis porro vocabulis id deprehendatur Latinis, ut terminatio sit promiscua cuiusquam in *es* & in *en*, ut *pavo* & *pavus* indifferenter usurpantur, *materia* & *materies*. Hoc igitur maxime ridiculum, *limitem* & *limen* tantum flexionis modo differre. Quemadmodum autem transversa via qua duo agri separantur invicem & disterminantur, *limitis* nomine proprie vocabatur apud agrimensores, ita via etiam quæ duorum populorum fines dividebat, *limes* dicebatur, & *limites* pro finibus. *Postliminium* non ab illis limitibus dictum, sed à domus limine quæ ultima pars ædium in publicum spectans. Inde de his qui domum rediissent, à qua exierant, in exteram sua sponte regionem profecti, aut ab hostibus capti, id verbum proprie usurpatum. Cicero pro Balbo, *ad populum latū, ut is Publicius, si domum revenisset,*

&

& inde Romam rediisset, ne minus civis esset. De postliminio ibi loquitur. Quia *limen* prima pars est domum intranti, postrema exeunti, ideo *postliminium* de reversione proprie dicitur, quæ ad *limen* domus, id est, domũ fit, ut *eliminatio*, vel *eliminium* de domo vel limine domus egressio fuerat. Quod autem posteriores Iurisconti *postliminio* tum quoque locum esse sanxerunt, cum quis intra limites receptus esset civitatis, vel provinciæ, vel reipublicæ, regnive à quo exierat, id non facit, ut *limes* & *limen* idem significet, & seriore usu, ut viri docti sentiunt, factum sit, ut *limen magis ad privata, limes ad publica referretur.* Immo non serior usus tantum, sed etiam antiquior, limen à limite discrevit. Nec *limes* ad publica tantum refertur cum sua propria significatione, sed etiam ad privata. Inde *limites agrorum*, quibus privatorum possessiones terminantur. Atque, ut scribunt Frontinus, & Aggenus, in libris de limitibus agrorum, *limes est quodcunque in agro opera manuum factum est, ad finium observationem.* Hæc significatio limitis longe abest à notione *liminis*. Est ergo *postliminium* secundum vim ac proprietatem nominis, ius ex quo nascitur reditus

ad

ad limen, id est, domum. Si limen de finibus publicis interpretamur, ut fecit vir eruditissimus, nullum erit postliminium servorũ. Non enim aliter postliminio rediisse servus censebatur, nisi cum domum domini reversus foret, & in eius potestate esset, ut constat ex leg. ult. D. de captivis, & postliminio. *Cum servus*, inquit Paulus, *civis noster, ab hostibus captus inde aufugit, & vel in urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat, nondum postliminio rediisse existimandus est.* Qui postliminio redeunt, domum redire eos ac revenire, omnes auctores dicunt. Cicero lib. I. de oratore: *Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est, num is apud maiores nostros postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Nec aliter Iurisconsulti ipsi loquuntur. Florentinus leg. XXVI. D. eodem, de postliminio reversis. *Nec enim satis est, corpore domum quem rediisse, si mente alienus est.* Vim nominis ita explicat Cicero in Topicis ad Trebatium, ex Scævola, *ut, quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videan-*

videantur rediisse. Quod non de limite sive de finibus imperii intelligendum est, sed de limine domus. Nam suum limen cuique est propriæ domus, non imperii limes. Boëthius ad illa Topicorum: *Quæcunque enim à nobis abalienata ad hostem pervenerint, cum è nostro limine exierint, si post ad idem limen revertantur, postliminio redeunt.* E limine nostro, id est, domo nostra, non è finibus imperii. Græci quoque βηλὸν, id est, limen pro domo accipiunt. Apud Homerum Vulcanus deiectus dicitur, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο, id est, *à limine domus* divinæ, *è cænaculo cæli*, ut poëta Latinus loquitur. Sed hæc disputatio de verbo. De re ipsa videamus. Postliminium & in bello competebat, & in pace. leg. III. D. de postliminio. Quod ita explicandum, ut in bello captis bello adhuc manente postliminium tantum esset, id est, eodem bello recipi possent postliminio. Si pax ex illo bello fieret inter partes, non reditus daretur postliminio, iam pace facta iis qui belli tempore non rediissent, nisi in pactis de pace cautum esset, ut captivi redderentur. Parum igitur refert quomodo legantur verba Tryphonini leg. XII. D. eodem, dummodo sententia ea conficiatur;

tur, ut in pace negaretur postliminium illis qui bello capti fuerant, nisi in pactis id esset comprehensum. Aut igitur rescribendum in eius verbis, inserta negatione: *In bello postliminium est, in pace autem non his qui bello capti erant; de quibus in pactis nihil erat comprehensum.* Aut pro *nihil* legendum *id*, ut placuit viris doctissimis: *De quibus in pactis id erat comprehensum.* Id est, cum pactis comprehensum erat, ut captivi redderentur. Non dabatur alias bello captis in pace postliminium, quia ne induciarum quidem tempore postliminio locus fuit, id est, non licuit cuiquam captivo tempore induciarum ad suos redire, ut postliminio reciperetur. Multo minus ergo in pace postliminium his datum esset quod per inducias non concedebatur, ut est in leg. XIX. π. I. D. eodem. Postliminium autem in pace etiam competebat, sed his tantum qui pacatis reipublicæ temporibus nullo hoste existente ad exteros pervenissent, ibique quoquomodo sedem fixissent. Istis in patriam revertentibus postliminium in pace dabatur, ut in pace semet ipsos à patria alienaverant. Corrigendus in hac voce Tryphoninus lege suprascripta: *Verum in pace qui per-*

P. Fabro et H. Grotio

vene-

venerunt ad exteros. Ita enim ſcribi debet, non *ad alteros*. Quod ineptum eſt. Ea verba more ſuo, & ſollemni hariolatione, Advocatus è gloſſemate eſſe putat, idque adiectum ad illa, *ſervi efficiuntur.* Quinam illi exteri ſint cum quibus in pace poſtliminium erat, videndum. Nam cum nullus eſſet hoſtis populi Romani, plena pace, non potuit eſſe *poſtliminium* cum hoſte qui nullus erat. Id igitur competebat cum illis populis, cum quibus bellum non erat, ſed pax. Quales iſti fuerint, & quale illud poſtliminiú, quod in pace dabatur, quærendum. Nam in utroque explicando hærent Doctores hodierni, nec veteres inter ſe videntur ſatis convenire, quin & aperte diſſentiunt invicem. In bello cum hoſtibus poſtliminium erat, in pace cum iis qui non erant hoſtes. Quinam illi proprie ſint intelligendi, cum non una ratio nec conditio eorum eſſet populorum, qui non habebantur hoſtes, diſpiciendum. In tria maxime genera dividebantur civitates quæ bello non diſſidebant: *Stipendiariæ* erant, aut *fœderatæ*, aut *liberæ*, ut notat Servius ad III. Aeneidos. Ex iſtis tribus civitatum aut populorum generibus, & conditionibus,

in

in quas *exterorum* appellatio competat, videamus. Exteri dicũtur Tryphonino, cum quibus populo Romano postliminum erat extra bellum. *Extera gens* Pomponio leg. VI. D. eodem. Idem Pomponius leg. V. eo Titulo, ut explicet cum quibus in pace postliminium erat, ita scribit: *In pace quoque postliminium datum est. Nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Cum *exteris* populis postliminium fuit Romanis qui hostes non essent. Sic enim *exteri* à *suis* distinguuntur. Ad suos redit qui postliminio revertitur: ad *exteros* pervenit qui abit ad illos populos cum quibus est postliminium in pace. Cum his est autem ex interpretatione Pomponii, quæ nulla societate, amicitia, hospitio, fœdere coniuncti erant cum populo Romano. Fœderatatarum ergo civitatum populi non habebantur exteri, nec stipendiarairiarum. Nam in ditione ac fide populi Romani cum essent, minus etiam hoc nomine *exterorum* censeri debent quam amici & fœderati. Soli ergo *liberi* populi qui nec fœderati

O o forent,

forent, nec ſtipendiarii, *exteri* Romanis dicebantur, & cum his ſolis in pace poſtliminium competebat. Paulus leg. XIX. *liberos* populos & reges eos eſſe dicit cum quibus in pace erat poſtliminium, & *extraneos* etiam appellat. *Poſtliminium*, inquit, *eſt ius amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo & in ſtatum priſtinum reſtituendæ, inter nos & liberos populos regeſque moribus & legibus conſtitutum*. Liberos intelligit populos aut reges qui nec amici nec fœderati eſſent, & propterea *extranei* & *exteri* habebantur. Adeo autem cum ſociis & amicis populis ac regibus poſtliminiũ non fuit, ut è contrario poſtliminio rediſſe videretur qui ab extraneis in pace, vel ab hoſtibus in bello redux in civitatem ſociamamicamve, aut ad regem ſocium amicumve veniſſet, ut diſerte ſcribitur in leg. XIX. III. D. eodem. Soli igitur *extranei* dicebantur & *exteri*, liberi populi regeſque qui nec ſocii, nec amici, nec fœderati erant. Idem Paulus eadem lege: *Idque naturali æquitate introductum eſt, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines ſuos rediiſſet, priſtinum ius reciperet*. Nec ſolum ſi in fines ſuos rediiſſet, ſed etiam ſi in fines ſocii alicuius amicique populi vel regis, ut paulo poſt dici-

dicitur. Ergo socii & fœderati populi regesque non extranei vel exteri habiti Romanis, nec cum his postliminium fuit Romano populo. Cum hæc ita sint, quomodo Proculi verba interpretabimur in leg. VII? qui expresse dicit, liberos & fœderatos populos externos Romanis esse, & cum his postliminium non esse? Sic enim scribit, *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Quæ oratio intricata, videtur non satis planã & congruã habere constructionẽ: *Non dubito quin liberi populi & fœderati externi sint nobis, non inter nos atq; eos postliminiũ esse.* Præterea falsum & illud *externos* esse fœderatos populos. Cum externis postliminiũ erat, cũ fœderatis populis nõ erat. Ergo isti fœderati non externi cẽsiti, nec qui externi dicti, inter fœderatos. Vetustiorũ etiam Iurisconsultorum sententia plane pugnat cum hac Pauli & Pomponii, atque etiam, ut eius verba scripta extant, Proculi opinione, qua statuitur, postliminium non fuisse cum fœderatis. Ecce enim Gallus Aelius apud Festum; qui postliminium cum populis liberis, & cum fœderatis, & cum regibus, Romano populo ita esse scribit, ut cum hostibus: *Cum populis liberis & cum fœde-*

ratis regibus nobis est; ita ut cum hostibus. Cum hostibus in bello postliminium fuit, cum liberis & fœderatis in pace. Sic enim quæ dicit accipienda sunt. Per *liberos* intelligit qui non sunt fœderati. *Liberos* autem & *fœderatos* ita iunctim ponit ut Proculus dicta leg. VII. *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint.*. Enimvero si postliminium cum fœderatis quoque fuit, etiam fœderati externi habiti. Et verum est quod dixit Proculus, liberos & fœderatos externos esse. Sed repugnat quod subiungitur, *cum his non esse postliminium.* Nam cum externis, & cum fœderatis etiam Gallo Aelio teste postliminium fuit. Cum his solis qui in ditione populi Romani erant non fuisse postliminium, idem significat his verbis, quæ sic legenda sunt, ut Ursinus olim emendavit, non Cuiacius, ut dictitant viri docti, *Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Hæ sunt *stipendiariæ*, de quibus ante diximus. Ergo his exceptis quæ in ditione populi erant, cum reliquis duobus generibus postliminium Romanis fuit, cum fœderatis nempe & liberis. Et utræq; externæ existimatæ. Idem Festus Pompeius loco iam citato: *Postliminio receptum Gal-*

lus Aelius in libro primo significationũ quæ ad ius pertinent, ait esse eum qui liber ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure quod constitutum est de postliminio. Hæc omnino accipi debere de postliminio quod in pace fit, palam est. Et cum liber aliquis ex sua civitate abit in aliam, ac deinde in suã redit, ac postliminio recipitur, utrum de fœderata civitate an de libera non fœderata, intelligi par esset; non dixit Aelius Gallus, quia ex utraque nimirum postliminium dabatur. Et certum porro est, veteri iure Romano postliminiũ Romanis fuisse cum civitatibus amicis, sociis & fœderatis, quod ad iura civitatis attinet, non quantum ad libertatem spectat. Atque ita verba illa Galli exponenda sunt: *Qui liber, ex qua civitate in aliam abierat.* Id est, qui ex Romana civitate in fœderatam aliquam civitatem abierat ut ibi civis esset, Romanam civitatem is perdebat, nec eam recuperabat nisi postliminio. Propterea scribit idem Gallus apud Festum loco quẽ indicavimus, cum fœderatis etiam populis & regibus ita esse postliminium, ut cum hostibus. Quod de iure civitatis, non de libertate intelligendum est. Nam civis Romanus non amittebat libertatem

 cum

cum civis fœderatæ civitatis fiebat, sed ius civitatis Romanæ, id est, suæ. Eam nisi postliminio recuperare non poterat, cum scilicet in suam civitatē è qua exierat rediisset, postliminio in eam restituendus. Clare ostendit Cicero in oratione pro L. Cornelio Balbo, non idem iuris fuisse Romanis civibus quod cæteris populis. Civi Romano non licuit duarum simul civitatum esse, id est, Romanæ & cuiusvis præterea, cæteris omnibus id concessum erat. In Græcis civitatibus, ut Athenis aliisq; Rhodii, Lacedæmonii, cæterique undique cives adscribi solebant, & multarū iidem homines erant cives civitatum. Liberum quidem Romano homini, in aliam se civitatem dicare, hoc est, ut loquitur Aelius Gallus, ex sua civitate in aliam abire, sed suam, hoc est, Romanam amittebat, non nisi postliminio recipiendam. Ciceronis hæc verba sunt maxime clara de hoc iure. *Quo errore*, inquit, *ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines nostros cives Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem*

tatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Et paulo ante scribit: *Duarum civitatum civis esse nostro iure civili nemo potest. Non esse huius civitatis civis qui se alii civitati dicarit, potest.* Magna potestas, ut ibidē ait, fuit semper Romano civi mutādæ civitatis, nec fœdere impediebatur quin fœderati populi civitatē adipisci posset, sed desinebat esse civis Romanus. *Dicatione mutare* civitatē hoc appellabant, cū aliquis spōte sua indēnatus & incolumis sua civitate relicta in aliam quamcunque ex fœderatis se conferebat. Suam postea si vellet postliminio recuperare, in eandē poterat redire ex qua abierat. Cum id iuris & moris vigeret, tum fœderati populi etiam externi Romanis fuere, quia cum his postliminium fuit, id est, ius amissæ civitatis recipiendæ, non libertatis, nec alterius rei cuiuslibet. Sed hoc ius iam tum ætate Ciceronis adeo exolescebat, ut multis ignoraretur, qui putabant se posse simul esse Athenis cives & Romæ. Postea in totum plane abolitum est & postliminium, quod eo tempore fuit cum civitatibus etiam fœderatis & regibus, quando de civitatis mutatione & recuperatione agebatur: postea cum solis exteris & liberis populis, qui socii, amici, & fœde-

rati non essent, cœpit esse, cum de sola libertate amissa quæstio erat postliminio recuperanda. Pomponius de his *exteris*, hoc est, populis liberis, non societate, non amicitia, non hospitio, non fœdere iunctis: *Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Quod neutiquam dici posset de civitate aut republica fœderata. *Etenim*, ut ait Proculus, *quid inter nos atque fœderatos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Hoc quidem verum de libertate, ut & de dominio rerum, sed non de civitate. Nam apud fœderatos populos civitatem suam non retinebat civis Romanus si civem se apud eos adscribi vellet. Hæc igitur ratio non convenit cum his quæ apud eum præcedunt, *liberos & fœderatos Romanis externos haberi.* Contraria quippe sunt, *externos esse, & postliminium cum his qui externi sunt, non esse.* Tam fœderati quam liberi populi non fœderati, externi Romanis fuere, & cum utrisque iure quidem Romano antiquo ac more postliminium fuit, cum liberis quidem libertatis gratia, quæ apud eos amittebatur,

& postliminio recuperabatur: cum fœderatis vero propter ius civitatis Romanæ, quod apud eos perdebatur, & recipiebatur reversis Romam postliminio. Neutiquam igitur illa Proculi, ut vulgo leguntur, cohærere sequentibus possunt: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint.* Nam si externi tam hi quam illi, cum his postliminium Romanis fuerit necesse est. Quid igitur dicendum? An addenda negatio, & corrigendum? *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi non sint.* Ne sic quidem ratio constabit. Nam hæc lectio eiusdem conditionis faceret fœderatos & liberos, negando externos utrosque esse, & cum his dari postliminium, cum de liberis populis etiam novo iure certum sit, externos illos habitos, & ius propterea cum his interesse postliminii, ut liquet ex leg. XIX. D. eodem, ubi Paulus disertis ac planis verbis dicit, inter Romanos ac liberos populos regesq; postliminium fuisse moribus ac legibus constitutum, quos & *extraneos* propterea appellat. Nihil igitur certius est, quam illa Proculi interpolata & corrupta fuisse à Triboniano, cum locum iis daret inter illorum Iurisconsultorum excerpta, qui alio iure utebantur, & aliam

sententiam fovebant de postliminio cum fœderatis. Corruptelam indicat verborum constructio male ambulans, & vix cohærens, nec satis omnino Latina. Sic igitur scripsisse Proculum opiner. *Non dubito, cum fœderati & liberi nobis externi sint, inter nos atque eos postliminium esse.* Eadē plane sententia est Aelii Galli apud Festum iisdem pene verbis expressa, *cum populis liberis & cum fœderatis regibus, postliminium nobis est ita uti cum hostibus.* Aetate Proculi & Aelii Galli obtinebat adhuc ius illud Romanum vetus, quo cum fœderatis populis regibusque postliminium fuit, ob civitatem Romanam, quæ apud eos amittebatur, postliminio recuperabatur, ut iam diximus. Ciceronis ævo Ius illud à multis ignorabatur, ut ipse testatur. Postea in desuetudinem ex ignoratione prorsus abiit. Et cessavit ius postliminii inter Romanos & fœderatos populos, postquam licuit civi Romano etiam civē fieri in civitate fœderara. Quod antea non licebat Romano cuiquam ut duarum esset civitatum civis. Ea igitur moris mutatio non contigit ubi civitas data est per Antoninum omnibus provincialibus Romano imperio subiectis, quasi hoc iure postliminii non amplius opus esset, civi-

tate

tate data omnibus in orbe Romano agentibus. Provinciæ quippe illæ Romanæ fuerunt, & sub ditione Romana, quibus jus civitatis datum est vel ab Antoniuo Pio, vel à Caraculla, cum quibus nullum postliminium fuit. Ipse quippe Aelius Gallus dixit, cum his qui in ditione populi Romani sunt, id est, cum stipendiariis, nullum esse postliminium. Præterea jus illud civitatis Romanæ provinciis omnibus orbis Romani indultum non potuit mutare jus postliminii quod inter fœderatos populos regesque ac Romanos intercedebat. Hoc enim jus nihil vetabat integrum & inviolatum servari cum illis populis ac regibus fœderatis, qui extra Romani imperii terminos degebant, quiq; sui iuris ac liberi socii atq; amici populi Romani & fœderati essent. Nam cum provindicialibus imperio Romano subiectis, quibus civitas ab Antonino data est, nullum potuit esse postliminiũ. Aliquid igitur oportet fuisse causæ, cur, cum antea inter fœderatos populos & Romanos postlimininium esset, id postea exoleverit, ac mutatum sit. Non potest alia causa huius mutationis fingi præter eam quam diximus. Olim civis Romanus non poterat esse civis dua-

duarum civitatum. Si quis igitur in fœderata civitate vel populo civem adſcribi ſe pateretur aut optaret, excidebat iure civitatis Romanæ, ſed eam poſtliminio recipiebat, ſi Romam rediret. Exul apud Fœderatos, ſi civis eorum fieret, ab exilio reverſus civitatem recuperabat. Tribus modis mutatio civitatis in cive Romano contingebat, aut exilio, aut poſtliminio, aut reiectione ſuæ civitatis, id eſt, Romanæ cũ ſcilicet in aliam ſe dicabat. Cicero pro Balbo: *Quid ſi civi Romano licet eſſe Gaditanum, ſive exilio, ſive poſtliminio, ſive reiectione huius civitatis.* Ubi hoc moris habere deſierunt Romani, ut duarum civitatum non poſſent eſſe cives, poſtliminium etiam cum fœderatis ceſſaſſe veriſimile eſt, quod ſola civitatis ratione conſtitutum fuerat. Iam Traiani ævo morem illum abolitum fuiſſe, ex reſcripto eius ad Plinium perſpicuum eſt. ubi Harpocrati iatraliptæ, qui iam Romanam civitatem impetraverat, Alexandrinam quoque concedit, rogatu Plinii. At veteri iure moreque civi Romano alia civitas dari non poterat, niſi dimitteret Romanam. Hanc retinere cupienti in aliam ſe dicare non licitum. Cum igitur Proculus ex antiquo iure

quod

quod ætare sua obtinebat, scripsisset, *fœderatos & liberos populos* Romanis externos esse, & proinde inter eos & Romanos postliminium esse, Tribonianus eius verba interpolavit, ut accommodaret ea novorum Iurisconsultorum sententiæ, quorum sæculo aliud ius invaluit, antiquato illo quod prius receptum erat. Non contentus ad eum modum verba ejus immutasse & in contrarium sensum invertisse, ratione etiam addidit de suo cur postlIminium non possit esse cum fœderatis populis, quia nimirum non opus esset postliminii iure inter Romanos & fœderatos, quia & illi apud Romanos libertatem suam retinerent, rerumque suarum dominium, & Romani vicissim apud illos eodem privilegio uterentur. Sed ut hæc constare possent, debuit etiam ex verbis Proculi delere mentionem *Liberorum*. Falsissimum quippe est, cum *liberis* populis etiam tempore novorum Iurisconsultorū postliminium non fuisse Romanis. Falsum etiam illud, non *externos* habitos Romanis populos regesque liberos. Qui *liberi* autem absolute dicebantur populi, vel reges, non alii hoc nomine tunc temporis intelligebantur quam qui nullius

populi poteſtati erant ſubiecti, quique etiam à fœderatis diſcernebantur, ut ſupra docuimus. Unde illa veterum diſtinctio *inter civitates ſtipendiarias, liberas, & fœderatas*. Ergo *liberæ* eæ proprie quæ non fœderatæ. Quomodo & *liberos* accipi debere certum eſt apud Paulum leg. x 1 x, cum dixit, inter Romanos & populos regeſque *liberos* poſtliminium moribus & legibus eſſe conſtitutum. Idque Pomponii verbis interpretari licet de his populis ac regibus, cum quibus neque amiciciam, neque hoſpitium, neque fœdus amiciciæ cauſa factum Romani habebant. Hi proprie ergo *liberi* qui non fœderati. Cum Proculus *fœderatos* ac *liberos* ita diſtinxiſſet, & cum utriſque iure & more qui tunc in uſu fuit poſtliminium eſſe dixiſſet, Tribonianus coniunctim ea verba accepiſſe videtur de populis liberis fœderatis. Quod ut ipſi commodius procederet, etiam ſequentia verba Proculi interpolavit, quibus ille exponebat diſtincte, quinam eſſent populi liberi, & qui fœderati, inter quos & Romanos poſtliminium ceſſit. Fraus interpolationis Tribonianæ manifeſte apparet in his Proculi, ſicut ab eo immutata ſunt præter mentem & ſenten-
tiam

tiam veteris Iurisconsulti : *Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus, sive is fœderatus est.* Item, *sive æquo fœdere in amiciciam venit,* Hæc mira loquendi stribligo est à Triboniano fabricata, ut videretur Proculus in his quæ præcedunt coniunxisse liberos cum fœderatis, & intellexisse liberos populos qui fœderati essent. Quis autem non videt, Proculum *liberos* à *fœderatis* separasse, ut omnes auctores eos invicem seiunxerunt? In expositione utrorunque etiam separatim de his scripserat in hunc modum: *Liber autem populus est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus. Is fœderatus est, sive æquo fœdere in amiciciam venit, sive fœdere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Separatim igitur Proculus explicaverat, quinam dicerentur populi *liberi*, quinam *fœderati.* Et cum eius ætate cum utrisque postliminium esset Romanis, etiam utrique *externi* habebantur, ut initio dixit: *Non dubito, quum fœderati & liberi nobis externi sint, inter nos atque eos postliminium esse.* Hi sunt plane *liberi*, quos etiam *extraneos* appellavit Paulus, & qui à fœderatis discernuntur. Fœderati quidem & ipsi liberi habe-

habebantur, quocunque genere fœderis in amiciciam venissent, ut ibi Proculus docet, sed proprie & κατ' ἐξοχὴν *liberi* vocabantur populi, qui nullo fœdere, neque æquo neque iniquo cum Romanis iuncti tenebantur. Eadem igitur Aelii Galli & Proculi sententia fuit, cum fœderatis postliminium intercessisse quantum ad civisatis mutationem attinet, cum liberis vero civitatibus quantum ad libertatis recuperationem. Quod idem Gallus, ut iam monui, clare significavit cum dixit, *eum qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redire eo iure quod constitutum est de postliminio.* Nam de civitatis mutatione eum loqui, quæ alterius reiectione fit, & alterius electione, hæc verba ostendunt. At prioris ius recuperari poterat postlimimo ab eo qui ex fœderata civitate in quam abierat in suam redibat. De his ita scripserat in libris significationum Verborum quæ ad ius pertinent. Ex quo colligitur, receptam eam illo in tempore fuisse sententiam de postliminio cum fœderatis. Idem Festus in voce *Reus*, citat Aelium Gallum in secundo libro significationum verborum, quæ ad ius pertinent. De libero igitur homine minime

me controversum fuit apud veteres, quin ex fœderato populo rediens, aqud quem ius civitatis adeptus fuerat, sua amissa, postliminio eam recuperet. De libertate an dubitatum sit videamus. Ad hoc citantur illa Ciceronis lib. I. de Oratore : *Similique genere inferiore ordine si quis apud nos servisset ex populo fœderato, sique liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est apud maiores nostros num & ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Idem iuris & in eo fuit qui ex Romanis servisset in fœderata civitate si liber ibidem factus postea domum reversus esset, eademque quæstio de eo fuisset, an postliminio in eo locus esset, desineretque esse civis fœderatæ civitatis, & suam recuperaret. Eam controversiam ipse populus Romanus decidit in persona Cn. Publicii Menandri, libertini hominis, quem legati Romani in Græciam proficiscentes interpretem secum habere volebant. Ex Græca aliqua civitate, ut apparet, ille captus fuerat, per quam transeundum erat Legatis Romanis, aut in quam etiam mittebantur. Ius commune tum videtnr fuisse ut ad suos reversus ille libetinus civitatem suam recuperaret amissa Romana. Ad populum latum

 est,

est, *ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam rediisset, ne minus civis esset.* Hoc ita à populo constitutum est in illo Publicio prçter ius cõmune & vulgatum. Nulla enim opus fuerat populi rogatione, si id tum foret receptum, ut postliminio locus non esset in illo libertino qui Romæ servierat, cum domum ad suos revenisset. Postliminium igitur illud fuit, sed populus Romanus ei iuri derogavit propter Publicium cuius opera uti voluerũt legati Romani ut interpres ipsis esset in Græcia apud suos. Præterea postliminium non cõpetebat nisi volentibus. Publicio illi volenti apud suos remanere postliminio civitas sua reddebatur, amittebatur Romana. Redire ad Romanos cupienti, civitas Romana conservabatur. Et superflua certe illa lex fuit quæ de eo tunc lata est, ut recte pronuntiavit Pomponius leg. III. π. III. ubi hoc thema ita tractavit ac definivit: *Captivus autem si à nobis manumissus fuerit & pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur si malit eos sequi quam in nostra civitate manere.* Ideo de Regulo Attilio visum est non postliminio reversũ esse Romam, quia priusquam Carthagine discederet, iuraverat se ad eos reversurum.

Non

Non venerat igitur animo remanendi apud suos. Tum Pomponius exemplum de illo Publicio nominatim refert, atque ostendit, legem super eo latam ut civis Romanus maneret quamvis ad suos rediisset, supervacuam fuisse quia à voluntate eius totum hoc pendebat. *Et ideo,* inquit, *in quodam interprete Menandro, qui postquam apud nos manumissus fuerat missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo ut maneret civis Romanus. Nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis, sive animus fuisset revertendi, maneret civis. Et ideo lex est supervacua.* Non expressum est, neque à Cicerone, neque à Pomponio, utrum ex civitate fœderata hic servisset Romæ, an libera. Ex hostibus captus belli tempore non videtur. Nam bello captis in pace postliminium non dabatur, nisi convenisset reddi captivos. Ex pacto autem redditus esset, si id esset fœdere comprehensum. Utrum autem ex fœderato an ex libero populo servierit Romę, nihil interest, quantum ad rem attinet de qua agitur. Non enim de servitute hic quæstio fuit, sed de civitate. Et male Hugo Grotius in libro de iure belli ac pacis III. cap. XIII. notat, iuris olim controversi fuisse, an, qui

apud nos serviunt ex populo fœderato, si domum revenerint, postliminio redeant, & ita hanc quæstionem proponere Ciceronem primo de Oratore. Immo non de servis, id est, de his qui apud nos serviunt ex populo fœderato, hanc posuit controversiam Cicero, an postliminio redirent, si domum revenissent, id est, an libertatem cum civitate recuperarent, sed de libertis, id est, servis qui libertatem adepti essent & cives facti Romani ex fœderata civitate. Sic enim scribit, *si quis apud nos servisset ex populo libero, seque liberasset, ac postea domum revenisset.* Non igitur hoc de servo facto ex fœderata civitate quæsitum est apud veteres Romanos, an posteaquã ad suos revenisset, libertatẽ postliminio reciperet apud suos, sed an civitatem reciperet suam amitteretque Romanam. Et verba Ciceronis hoc manifeste declarant: *Quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Nimirum recuperando suam iure postliminii. Sequitur statim apud eumdem: *Quid de libertate, quo iudicium gravius esse nullum potest?* Non itaque ea quæstio fuit de libertate, sed de civitate, ideo non de servo illud controversum fuit,

sed

ſed de eo qui iam libertatem erat conſequutus & Romæ civitatem adeptus. Sed dixerit aliquis, ſi fœderati apud nos libertatem ſuam conſervant ac retinent, cur ille ex fœderato populo Romæ ſervitutem ſerviit? De hoc non agebatur. Nec puto unquã dubiũ viſum fuiſſe Romanis Iuriſcõſultis an fœderati apud fœderatos libertatem ſuam retinerent rerũque ſuarum dominium. Nec Cicero dicit eum liberatum eſſe, qui Romæ ſervierat ex fœderato populo, ſed ſe liberaſſe. Quocunque caſu ſervierit, nam multi fingi poſſunt, illud tantum in quæſtione fuit apud priſcos Romanos, an hic qui Romæ ſervitutem ſervierat, ſeque liberaverat, & Romanæ ius civitatis adeptus fuerat, ubi ad ſuos reveniſſet, amitteret Romanam civitatem. In homine libero qui ex fœderata civitate Romam veniſſet civiſque Romanus factus eſſet, ſi ad ſuos reveniſſet denuo, non erat dubium quin poſtliminio rediiſſe intelligeretur, ſuamque civitatem recepiſſet, Romana amiſſa, ſi modo eo animo in patriam rediiſſet ut ibi remaneret, nec Romam reverteretur. Sed in eo qui ſervitutem ſerviſſet & libertatem ſimul conſequutus eſſet cum civitate, non ſine dubitatione

id evasit an ad suos reversus postliminio rediisse videretur, & amisisse civitatem quam cum libertate nactus fuerat apud Romanos. Posteriores tamen Iurisconsulti ita hanc controversiam diremerunt, ut arbitrio eius id permiserint qui manumissus est apud nos, ut reversus ad suos animo remanendi civitatem suam recipiat, nostram amittat, & sic intelligatur postliminio rediisse. Sin contra revertendi ad nos animum habuerit, civitatem nostram non amittat, nec postliminio locus detur. Iam istud constare puto, quantum ad civitatem attinet, ius postliminii competisse etiam cum fœderatis populis antiquo iure Romano, sicut Aelius Gallus & Proculus tradiderunt. Idque ius postea abolitum est. Cui abolendo causam non dedit civitas concessa omnibus provinciis imperio Romano subditis. Fatendum tamen est, eam rem multũ derogavisse pristino iuri morique quo nemo civis Romanus poterat esse duarum civitatum civis. Super hoc enim iure quasi fundatum fuit postliminium quod inter fœderatos populos & Romanos constitit, de civitate postliminio mutanda. Ubi enim omnibus provinciis datum est ius Romanæ civitatis,

evanuit

evanuit quodammodò ille mos & illud ius, quo Romano civi non licuit alienam civitatem adoptare & suam retinere, cum eviluisset quadam tenus ius Romanæ civitatis, tot populis communicatum. Qui vetus ius quod ab Aelio Gallo traditur & à Proculo ex nostra interpretatione, cum posteriorum Iurisconsultórum sententia in totum diversa conciliare studuerunt, operam prorsus luserunt. Cuiacius genera fœderum distinguenda putavit, ut nempe cum certo modo fœderatis postliminium fuerit, cũ aliis non fuerit. Ut qui pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam venerunt. Et quibus bello victis dicta lex est, ut alterius populi maiestatem comiter conservarent. Quæ etiam duo genera fœderum notantur leg. VII. Cum his non sit postliminium. *Quod Aelius Gallus*, inquit idem Cuiacius, *etiam significavit, his quæ apud Festum reponimus his verbis, Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Ergo ex sententia Cuiacii postliminium non erat cum fœderatis eiusmodi qui pares æquo bello in amicitiam & pacem venerant, neque cum his quibus bello victis dicta lex erat, ut alterius populi maiestatem comiter con-

ter conſervarent. Et quod magis mirum eſt in tanto viro, utriuſq; generis fœderatos putat eoſdē eſſe cum his quos Aelius Gallus ſub ditione populi Romani fuiſſe dicit. *Nam & hi*, inquit, *fœderati ſunt, ut opinor, qui maieſtatem noſtram conſervare iuſſi ſunt.* Ego vero opinor, eos qui ſub ditione eſſent, multū diverſos fuiſſe à fœderatis. Nā ſub ditione ſunt ſtipendiarii, utique à liberis fœderatis qui ſe proprie dicuntur, conditione multum diſpares. Sub ditione quippe ſunt, qui ſub imperio ſunt ac dominatu, & proinde minime pro liberis habentur, qui ea conditione alicui parent. Virgilius, lib. I. *Et victor ditione premebat.* Item lib. VII. *Et late iam tum ditione premebat.* Et de Romanis:

Qui mare qui terras omni ditione tenerent.

Vbi Servius exponit, *poteſtate. Omnis enim*, inquit, *poteſtas, dictis conſtat*, id eſt, *imperio.* Poeta fere ſemper cum hac voce utitur verbo *premendi.* ut lib. X.

--- magna ditione iubeto
Carthago premat Italiam.

Ἐπικράτειαν & ἐξουσίαν optimæ Gloſſæ interpretantur. *Ditiones*, ἐξουσίαι. *Ditio*, ἐξουσία. Qui ſub ditione itaque, ſub ἐξουσίᾳ eſſe & poteſtate & imperio cenſendi. Quod longe abeſt à fœdere, quo liberi

manent

manent qui per fœdus in amicitiam venerunt. Philippo in has leges pax data est à Romanis, ut refert Livius lib. XXXIII, *Vt omnes Græcorum civitates quæ in Europa quæque in Asia essent libertatem & suas leges haberent. Quæ eorum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus demeret.* Ergo præsidiis impositis teneri solitæ quæ sub ditione erant. Est quidem ac dicitur *æquum fœdus* quod coitur inter duos populos amicitiæ causa. Proculus: *sive æquo fœdere in amicitiam venit.* De eo intellexit & Pomponius leg. III. ꝯ. II. de postliminio: *Nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Hoc est, *fœdus æquum* Proculi, quo in amicitiam utrimque venitur. *Minus æquum* apud eundem habetur, cum pactis comprehensum est ut is populus *alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Sic enim scribit, *sive æquo fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Hi etiā fœderati, sed non æquo fœdere, non enim amicitiæ causa facto. Amicitia autem æquat amicos, φιλότης ἰσότης. Nam fœdus sine amicitia non est æquum. Aequum vero fœdus quod æquis legibus

ter conservarent. Et quod magis mirum est in tanto viro, utriusq; generis fœderatos putat eosdē esse cum his quos Aelius Gallus sub ditione populi Romani fuisse dicit. *Nam & hi*, inquit, *fœderati sunt, ut opinor, qui maiestatem nostram conservare iussi sunt.* Ego vero opinor, eos qui sub ditione essent, multū diversos fuisse à fœderatis. Nā sub ditione sunt stipendiarii, utique à liberis fœderatis qui se proprie dicuntur, conditione multum dispares. Sub ditione quippe sunt, qui sub imperio sunt ac dominatu, & proinde minime pro liberis habentur, qui ea conditione alicui parent. Virgilius, lib. I. *Et victor ditione premebat.* Item lib. VII. *Et late iam tum ditione premebat.* Et de Romanis:

Qui mare qui terras omni ditione tenerent.

Vbi Servius exponit, *potestate. Omnis enim*, inquit, *potestas, dictis constat*, id est, *imperio.* Poeta fere semper cum hac voce utitur verbo *premendi.* ut lib. X.

--- magna ditione iubeto
Carthago premat Italiam.

Ἐπικράτειαν & ἐξουσίαν optimæ Glossæ interpretantur. *Ditiones*, ἐξουσίαι. *Ditio*, ἐξουσία. Qui sub ditione itaque, sub ἐξουσίᾳ esse & potestate & imperio censendi. Quod longe abest à fœdere, quo liberi manent

manent qui per fœdus in amicitiam venerunt. Philippo in has leges pax data est à Romanis, ut refert Livius lib. XXXIII, *Vt omnes Græcorum civitates quæ in Europa quæque in Asia essent libertatem & suas leges haberent. Quæ eorum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus demeret.* Ergo præsidiis impositis teneri solitæ quæ sub ditione erant. Est quidem ac dicitur *æquum fœdus* quod coitur inter duos populos amicitiæ causa. Proculus: *sive æquo fœdere in amicitiam venit.* De eo intellexit & Pomponius leg. III. ℨ. II. de postliminio: *Nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Hoc est, *fœdus æquum* Proculi, quo in amicitiam utrimque venitur. *Minus æquum* apud eundem habetur, cum pactis comprehensum est ut is populus *alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Sic enim scribit, *sive æquo fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Hi etiã fœderati, sed non æquo fœdere, non enim amicitiæ causa facto. Amicitia autem æquat amicos, φιλότης ἰσότης. Nam fœdus sine amicitia non est æquum. Aequum vero fœdus quod æquis legibus

inter duos contrahentes iungitur, quod à deditione toto genere distat. Livius lib. XXVIII. *Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus, imposita essent.* Hinc talis disparitas oritur, ut est dominorum & servorum. Nam deditícii pro servis. Non tanta est inter eos qui pacem dant, & quibus datur iniquis legibus & non æquo fœdere. Non tamen ea est parilitas quæ in æquo fœdere intervenit. Qui enim alterius populi maiestatem comiter conservare iubentur, eum populum superiorem agnoscunt, non parem. Quod & Proculus in eadem lege tradit, *Hoc enim adiicitur, ut intelligatur, alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur, alterum non esse liberum.* Hoc ergo genus fœderatorum, quamvis alterum populum superiorem agnoscerent cuius maiestatem ex pacto comiter conservare tenebantur, nihilominus tamen liberum habebatur. *Quemadmodum*, addit idem Proculus, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pares sint.* Hi fœderati quasi

clientes erant Romanorum, *liberi* tamen. Ideo non sub ditione. Nam qui sub ditione sunt, neque fœderati proprie dicuntur, neque liberi habentur. Cum igitur dixit Aelius Gallius, *cum fœderatis postliminium esse*, tam de his fœderatis quam de illis intelligit qui æquo fœdere cum Romanis coniuncti. Isti amici, illi quasi clientes & in fide populi Romani erant, hoc est, *sub protectione*, ut vulgo nunc loquimur. Et sic hæc plane distinxit Livius lib. VIII. *Nec in fide populi Romani essent, nec in ditione*. Qui in fide sunt, etiam fœderati. *Fœdera* enim à fide Cicero putavit dicta. Tertium genus fœderis nec fœderis, prorsus iniqui, quo in ditionem accipiuntur quibus leges pacis victor imponit. De eo Virgilius in imprecatione Didonis:

-- *Et cum se sub leges pacis iniquæ*
Tradiderit.

Ad quæ Servius notat, *propter perditam linguam, nomen, habitum, quæ solet victor imponere*. Cum his, teste Aelio Gallo, nullum postliminium, quia in ditione nostra sunt, nec *fœderatorum* appellatione nuncupantur, nec fœderati censentur, ut perperam Cuiacius ex illo Aelii Galli loco adstruere tentavit, cum nihil minus ex eius verbis

verbis elicere liceat, quæ se repofuisse gloriatur. Ita enim Gallus Aelius: *Cum liberis populis & cum fœderatis postliminium nobis est, uti cum hostibus. Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Num potuit apertius distinguere *fœderatos* populos ab his nationibus quæ in ditione nostra sunt? Qua ratione igitur ductus tantus Iurisconsultus potuit fœderatos confundere cum illis qui sunt in ditione nostra, &, cum utrisque postliminium non fuisse, quasi ex sententia Aelii adfirmare? Et qui æquo fœdere iuncti sunt nobiscum, & qui nostram maiestatem ex fœdere iubentur conservare, cum his, ut & cum illis qui in ditione nostra sunt, postliminium nobis non esse vult. Cum quibus igitur fœderatis vult esse? *Tertium*, inquit, *genus est fœderum*, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam inter se sociali fœdere iungendam coierunt. *Et cum his*, inquit, *forsan Aelius existimavit postliminium esse, quasi minus firmo fœdere iuncti sint nobis.* Quæ inepta esse cogor dicere, & ab omni ratione ac veritate aliena. Quasi vero hi minus firmo fœdere iuncti videri possint qui nunquam inimici fuerunt quam qui ex bello & inimicitia pacificati in amicitiam redierunt! Immo

Immo minus firmi & minus certi amici censendi sunt, qui reconciliati fuerunt, quam qui inimicitias inter se nunquam exercuerunt. Sed ponamus; videri firmiores amicos pace facta, qui aliquando hostes fuerunt. An hæc ratio satis valida est ad differentiam tantam statuendam inter hos & illos qui amicitiæ causa in fœdus venerunt cum hostes nunquam fuerint, ut cum his postliminium sit, cum illis non sit? Præterea cum *fœderatos* nomine generali nominavit Aelius Gallus, an existimandum est, discrevisse genera fœderatorum, & de illo genere tantum intelligi voluisse, qui nunquam hostes fuissent, & ita ad fœdus contrahendum amicitiæ caussa venissent? Postremo facile probari potest, Iurisconsultos qui scripserunt cum fœderatis postliminium non esse, de omnibus sensisse fœderatis, etiam de illis qui nunquam hostes cum fuissent, fœdus amicitiæ gratia iunxerant. Nam Pomponius, ut excipiat cum quibus non sit postliminium, inter nos & illos populos regesque liberos competisse illud tradit, *cum quibus neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Omnia genera fœderum videtur omnino comprehendisse, quibus

fœde-

fœderibus iunctos populos postliminii jus nobiscum legibus & moribus constitutum non habere opinatus est. Ergo & illi Iurisprudentium, qui tradiderunt, inter nos & fœderatos æque atque inter hostes postliminium intercedere, de omni genere fœderatorum intellexisse putandi sunt. Diversæ itaque hæ sententiæ, quæ nec ulla ratione possunt conciliari. Hugo Grotius, vir infinitæ lectionis, in libro de Iure pacis & belli, Cuiacii conciliationem sequutus est de distinctione fœderum, sed aliter inter fœdera ea distinguendum arbitratur, *Vt, si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi caussa essent inita, ea nec captivitati in posterum nec postliminio obstarent. At si qua id continerent, ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium.* Quæ ego prorsus me non assequi fateor. Qui componendi publici belli causa fœdus inierunt, an non & tutos præstare debent qui ad se veniunt ab illis cum quibus fœdus fecerint? An ulla fiunt fœdera quibus id non contineatur, ea præcipue quibus ex bello amici fiunt qui pace illud componunt? Nec vero satis idonea differentiæ ratio, ut ex

hac,

hac, quæ nulla est, distinctione fœderum, postliminium in his detur, in illis non constet. Quod autem ait, & Pomponium id videri indicare, cum scribit, *si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus*, neutiquam id mihi videtur. *Cum dixit*, inquit, *fœdus amicitiæ causa, ostendit, & alia esse posse fœdera quibus nec hospitii nec amicitiæ ius insit*. Non hoc voluit Pomponius, sed intellexit, cum quibusdam populis aliquando hospitii tantum ius esse, & cum aliis fœdus amicitiæ causa fieri. Cum aliis alias conditiones esse fœderum, ut cum iis qui se in fidem nostram & clientelam dant, qui ex fœdere tenentur maiestatem eius populi quem sic ut superiorum agnoscunt, comiter conservare. *Proculum quoque*, inquit, *eos à se populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promiserunt, satis significat, cum subiicit: etenim, quod inter nos atque eos postliminii opus est, & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant*. Proculus, cui hæc verba affinguntur, non distinxit inter fœderatos, apud quos & libertatem nostram retinemus, & dominum rerum nostrarum. Quinimmo paulo post, hos fœderatos duum ge-

nerum esse exponit. Alios quippe esse qui æquo fœdere in amicitiam veniunt, ut par habeatur uterque populus qui fœdera iungit: alios qui superiorem eum agnoscunt cum quo fœdus inierant. Cæterum utrunque genus & fœderatum dici, & liberum haberi, & cum neutro postliminium esse. De *hospitio tuto* nullum verbum apud Proculum, neque apud veteres qui hanc *hospitii tuti* in fœderibus appellationem non noverunt nec rem ipsam. Nulla quippe nobis pax cum illis, nullum fœdus, nulla fides, apud quos tutum hospitium non habemus. At, quod dixit Pomponius de ea gente cum qua *neque amicitiam*, neque *hospitium haqemus*, non de *hospitio tuto* id intelligit, sed de iure hospitii vel hospitalitatis quod præcipuum fuit apud veteres amicitiæ signum tam inter privatos quam inter populos quibus hoc inter se ius esset hospitii. Maius quiddam etiam hospitium quam amicitia. Nam multi amici qui non hospites inter se. At omnes inter quos ius hospitii, iidem amici. Cicero in Oratione pro Deiotaro: *Laboro equidem regis Deiotari causa cujus mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem con-*

suetudo

suetudo attulit. Coniunctioris ergo inter se voluntatis, quibuscum ius hospitii intercedebat, quam qui amici tantum essent. Ut amicitiam & hospitium in privatis distinxit Cicero, ita & in populis distinguebatur. Nam multi amicitia inter se coniuncti erant, inter quos hospitium non erat. Pomponius: *cum qua gente neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus*. Aliud igitur *fœdus* proprie, aliud *amicitia*, aliud *hospitium*. Multi populi inter se amici sine fœdere. Multi fœderati amicitiæ causa. Cum amicis & fœderatis non semper ius hospitii fuit. Ergo hospitii ius diversum ab amicitia & fœdere proprie sumpto. Sæpe & populi cum aliquo privato hospitium faciebant, ut Gaditanos cum L. Cornelio Balbo fecisse Cicero tradit in oratione pro ipso: *Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Balbo Gaditanos fecisse publicè dico*. Græci προξένους proprie appellant eos privatos, cum quibus civitates publice hospitium faciebant, ut Gaditani fecere cum Balbo. Aristophanes in tractatu, περὶ λέξεων διαστολῆς. Πρόξενοι δὲ inquit, καλοῦνται οἱ κατὰ δόγμα πολιτικὸν προστάται πόλεων ὅλων γινόμενοι καὶ φροντισταὶ, οὓς καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ταῖς ὄψε-

σι διαπωθάνονται. Privati qui cum privatis hoſpitium habebant, ἰδιόξενοι proprie vocabantur. Nam ξένοι voce generali, qui peregrinantur, & in omni loco ac civitate quam adeunt, & quæ ipſis extranea eſt, hoſpites habentur, id eſt, peregrini. Etiam ξένοι vocabantur, id eſt, hoſpites, ut idem Ariſtophanes ſcribit, ἰδίως πρὸς ξένοις, οὓς ἐν τῇ ἰδίᾳ τις ἐπεδέξατο οἰκίᾳ, καὶ συγκατέπραξε τὰ χρήσιμα. Hi proprie dicti ἰδιόξενοι, qui ab antiquo ius inter ſe hoſpitii habebant, à patribus nempe traditum, qui per teſſeras, annulos, & alia ſigna ſeſe viſitabant & agnoſcebãt, quãvis alter alteri antea non viſi. Idẽ Ariſtophanes: Ἰδιόξενοι δέ εἰσιν οἱ ἐκ πλείονος χρόνου τυχὸν καὶ ἀπὸ πατέρων παραδοχῆς τηροῦντες ἀλλήλοις ὁμόνοιαν, κἂν τῇ οἰκήσει καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλλήλων ἀπέχωσιν, καὶ διὰ σφραγίδων καὶ ἄλλων συμβόλων ἀλλήλοις δύνανται ὁμιλεῖν, καὶ οὓς βούλονται συνιστᾶν. Sic privatorum cum privatis hoſpitium fuit, populorum cum privatis, & populorum cum populis. Ideo Cicero amicitiam etiam & ſocietatem à fœdere ſeparat in oratione pro eodem Balbo: *Cumque noſtris civibus pateat iter ad cæteras civitates, tum vero ut quoque nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere coniuncta eſt, ita mibi maxime communionem beneficiorum, præmiorum,*

miorum, civitatis continere videtur. Alii igitur proprie amici nobis populi, alii socii, alii fœderati. Fœderatorum duo fuere genera, ut iam diximus. Vnum æquo fœdere iunctorum, ut illi qui fœdus fecerunt ob amicitiam quæ æqualitatem ut inter pares inducit: alterum superioris populi cum inferiore. Regis socii vel amici, civitatis item sociæ vel amicæ meminit Paulus leg. XIX. D. de postliminio: *Sed etsi in civitatem sociam amicamve, aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio rediisse videtur.* Ergo postliminium non erat eo tempore cũ civitatibus sociis & amicis, neque cum regibus sociis vel amicis, quandoquidem nostri qui ad eos ex hostibus elapsi pervenissent postliminio ad nos rediisse intelligerentur. Nec cum fœderatis sic proprie dictis fuit, ut iam supra ostensum est: Nullum ergo genus fœderatorum extitit, cum quo postliminium esset Romanis eo sæculo quo Pomponius & Paulus vixerunt. Nulli autem fœderati fuere, cum quibus non constiterit ius postliminii quo tempore Aelius Gallus & Proculus scripsere, sed eo sensu, quem supra significavimus, de civitatis nimirum mutatione. Sed adiicit vir doctis-

ſimus quæ ſatis mirari nequeo, ita mihi abſurda & falſa videntur: *Quare quod apud Galliũ Aelium ſequitur, quæ nationes in ditione noſtra ſunt, cum his poſtliminium non eſt, ut recte legit Cuiacius, hoc additamento ſupplendum erit, nec cum his quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus.* Scilicet hoc additamentum optime quadrabit cum Aelii Galli ſententia, qui ſcripſit paulo ante, *cum fœderatis populis ac regibus poſtliminium ita nobis eſſe uti cum hoſtibus, & cum his non eſſe qui in ditione noſtra ſunt*, ſi addatur, ut iubet vir eruditiſſimus, *nec cum his quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus.* An æquo fœdere coniunctorum amicitiæ cauſa inter ſe populorum eadem eſt conditio, atque illorum qui pacis iniquæ legibus ſe tradiderunt, & noſtra premuntur ditione? An fœderatos cum nominavit Aelius Gallus, cũ quibus poſtliminium uti cum hoſtibus nobis eſſe dixit, non intellexit etiam eos qui æquo fœdere nobiſcum iuncti ſunt? An illi quibuſcum fœdus amicitiæ cauſa habemus, non ſunt fœderati noſtri, nec hoc nomine appellandi ſunt? Hæc viris magnis indigna ſunt. Nihil moror diſtinctiones, & miror ſiqui eas adhibent in explicandis auctoribus præter eorum mentem. Adeone putamus

tamus exstitisse imprudentes illius ęvi iurisconsultos atq; parum peritos dicẽdi id quod opus erat, ut si scissent cum aliis fœderatis postliminium fuisse, cum aliis non fuisse, id diserte ac distincte exprimere non potuerint? Quis vero credat Aelium Gallum ita scribere debuisse? *cum fœderatis populis postliminium fuit, sed non fuit cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Ut paucis *liberorum*, *fœderatorum*, & *stipendiariorum* populorum differentiam à Servio notatam absolvamus, *liberi* hi propriè dicebantur, qui neque fœderati, neque amici, neque socii fuere Romanorum. Plenam hi libertatem habuerunt, quæ Græcis αὐτονομία dicitur. Hæc plena ac perfecta libertas in tribus rebus constat, in αὐτονομίᾳ, & αὐτοδικίᾳ & αὐτοτελείᾳ. In legibus, magistratibus, ac tributis. Qui suis legibus utuntur, nec ab aliis eas accipiunt, sed sibi ipsi statuunt, ii αὐτόνομοι dicti. Qui magistratus suos ipsi sibimet legunt ad iura reddenda, ii αὐτόδικοι. Qui tributa & vectigalia non ab aliis imposita pendunt, sed ipsi sibi imponunt, iidem αὐτοτελεῖς quantum ad se, ἀτελεῖς & immunes quantum ad exteros. Hæc duo posteriora ut plurimum à priore dependent, αὐτοτέλεια nimirum & αὐτοδικία

τοδικία ab αὐτονομία. Nam qui suis legibus utuntur, etiam ut plurimum suos habent magistratus. Magistratuum quippe est & leges aliquando ponere. Qui autem magistratus ab aliis accipiunt, necessario etiam & sub legibus alienis, non suis, vivunt. Nam magistratus illi externi leges ipsis ponere consueverũt, & iura dicere. Etiam præstatio tributi sæpius inde sequitur. Non tamen hoc perpetuum. Quod ad populos attinet revera liberos & qui fœderati non erant aliorum, ii plane αὐτόνομοι, αὐτόδικοι & αὐτοτελεῖς habebantur. Tales etiam ii fœderati qui non ex bello, sed ex mutua societate, amicitiæ causa, sociali fœdere coniungebantur. Hoc proprie *æquum fœdus*, quod æquis legibus utrimque fiebat; & in quo omnia paria ex utraque parte, & par in omnibus libertas constabat. Fœdera autem quæ ex bello ad pacificationem ineundam contrahebantur, raro æquis conditionibus ac legibus fieri solebant, utpote quæ fere semper inter victores & victos intercederent. Prout autem clementia & æquitas victoris esset, ita duriores aut mitiores pacis leges inferiori à superiore dicebantur. Raro in his æqualitas inter utrunque populum perfecta & omni-

omnibus ſuis numeris abſoluta ſervabatur. Aliqui à ſuperiore populo ita liberi relinquebantur, ut & libertas in ſola αὐτονομίᾳ conſiſteret & αὐτοδικίᾳ, non αὐτοτέλεια etiam iis daretur. Plena demum his libertas dabatur, cum non ſolum liberi, ſed etiam immunes eſſe iubebantur. Quod beneficio victoris populi hanc immunitatem & αὐτονομίαν conſequerentur, quaſi precariam, non etiam perfecta cenſebatur. Nam qui dederat, ex occaſione & cauſa aliqua eam poterat auferre, ut ſæpenumero à Romanis factum legimus. Tametſi autem & liberi, id eſt, αὐτόνομοι, ſuiſque legibus utentes & magiſtratibus, immuneſque, id eſt, αὐτοτελεῖς & ἀτελεῖς eſſent relicti, in argumentum tamen quaſi ſubiectionis, maieſtatem eius populi à quo hoc beneficium erant adepti, comiter conſervare iubebantur. Quod quid ſit, iam ab aliis eſt explicatum. Immunitas igitur, iura, & leges, plenam conciliant libertatem, hoc eſt, αὐτοτέλειαν, αὐτοδικίαν, & αὐτονομίαν, dummodo hæc ab aliis non acceperint, nec ab illis qui dederint depẽdeant. Tales fuere *liberi* populi qui proprie ſic dicebantur, qui, ut interpretatur Pomponius, *nobiſcum neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſa fa-*

ctum habent. Ea demum vera ac mera libertas. Talis etiam invenitur in illis populis aut regibus, qui ex nullo præcedente bello, affinitatem aut societatem inter se iniverunt amicitię tantum gratia. Et hoc proprie *æquum fœdus* dicebatur. Vt mirer, doctissimum Advocatum in libro II. de auctoritate rerum iudicatarum Cap. XVI. numero XII. hæc verba posuisse: *Etsi autem populi liberi qui amicitiam cum potentiori populo iungunt, socii sint, tamen non modo inferiores sunt, & sub umbra fœderis æqui, si non servitutem, certe subiectionis speciem aliquam subeunt.* Ubi enim alius potentior est ac superior, alius inferior & subiectior, nulla fœderis æquitas deprehenditur. Perperam etiam idem libro & capite iisdem num. XVIII. notat, fœderatos socios & clientes, qui sunt in fide potentioris, exteros esse. Quod est falsissimum, ut ex his quæ supra docuimus potest constare. Verba Proculi ibidem corrigere conatus est, sed more suo fatoque infeliciter: *Non dubito, quanquam fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Hæc repugnant externum esse, & postliminium cum externo non esse. Si fœderati externi, cum iis postliminium fuit. Præterea

terea liberos populos, id eſt, qui non erant fœderati, neque amici, neque ſocii, & externos fuiſſe conſtat, & cum his poſtliminium fuiſſe.

CAP. XXVII.

De tertio genere poſtliminii, cui locus fuit tam in pace quam in bello. Tryphoninus emendatus leg. XII. *D. de poſtliminio. Advocati Pariſienſis emendatio reiecta. Labeo emendatus & explicatus leg.* XXVIII. *D. eodem. Quid ſit in præda eſſe. Pauli in eadem lege ſententia explanata, & thema legis recte poſitum. Idem Paulus correctus. Poſtliminium non fuiſſe his qui armis victi ſemetipſos dedidiſſent. Aliud iuris fuiſſe in his qui ex pacto à civitate ſua eſſent dediti. Quid ſit æquum fœdus & non æquum.* Δημόσιον *apud Atticos carcerem dici, & ita hanc vocem apud Thucydidem eſſe accipiendam. Quæ ſint præſidia, & quomodo præſidia idem ſignificent cum finibus.*

DIctum eſt ſuperiori capite, poſtliminium aut in bello, aut in pace conſtitiſſe. In bello quidem, cum ab hoſtibus capti eodem bello manente ad ſuos redeunt, quocunque modo evaſerint, ſive dimiſſi, ſive vi, ſive dolo, ſibi vi-

bi viam fecerint, ſive etiam victis hoſtibus recuperati ſint, ut eſt apud Florentinum leg. XXVI. D. de captivis & poſtliminio. His autem qui capti erant bello, ideo in pace poſtliminium eſſe noluerũt, ne cives ſpem revertendi in pace potius ponerent quam in virtute bellica, ut Servius ſcripſerat. In pace poſtliminium competebat cum pacis tempore quis ad exteros qui nec hoſtes erãt nec fœderati, perveniſſet, & eorum eſſet factus. Is in pace ſimiliter ad ſuos reverſus poſtliminio ſtatim ſuam recuperabat libertatem. Tertium à Tryphonino genus poſtliminii ponitur, cui locus fuit tam in bello quam in pace, cum quis nimirum in pace ad exteros profectus negotiandi cauſa aut κατά τι χρέος, ſi bellum ſubito inter illos exteros & ſuos motum fuiſſet, eorum ſervus efficiebatur, apud quos iam hoſtes *factos ſuis*, deprehenſus eſſet. Huic tam in bello quam in pace ius poſtliminii erat, niſi fœdere cautum fuiſſet ne eſſet huic ius poſtliminii. In verbis Tryphonini vitium hæret, quod tollere certarunt viri aliquot docti, nec potuerunt. *Verum in pace qui pervenerunt ad exteros*, (ſic legendum, *non ad alteros*, ſupra monui) *ſi bellum ſubito exarſiſſet, eorum ſervi efficiuntur,*

apud

apud quos iam hostes suo facto deprehenduntur, quibus ius postliminii est tam in bello quam in pace. Quidam pro illis *facto suo* quod in manifesto mendo cubat, legi voluerunt, *fato suo.* Quod melius non est. Non fatum eorum peculiare hoc fuit, sed utriusque populi inter quos bellum exarsit. Nec fato suo deprehensos dicere est, qui communi potius fato & publico belli infortunio inter hostes ex inopinato & præter expectatú factos se conclusos viderunt, ad quos suis anteamicos aut fœderatos, certe non hostes, venerant. In poeta ferremus utranque hanc loquutionem, quæ in Iurisconsulto vix ferenda. *In pace,* inquit Grotius *, postliminium, nisi aliter convenerit, est his, qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, & qui, cum bellum subito exarsit, apud hostes reperiuntur.* Hæc non satis explicant mentem Tryphonini. Nec in pace tantum, sed etiam in bello his postliminium fuit. Nec fato suo deprehensi sunt, sed cum ad amicos si forte venissent & socios, bello inter suos & illos subito coorto, ita deprehensi; servi eorum efficiuntur, iam hostium, quorum hospites forsitan antea fuerant. Cuius rei exemplum est apud Ciceronem in Philippica XII. *Cn. Pom-*

Pompeii Sexti filius consul, me præsente, cum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Catone Marsorum inter bina castra collocutus est. Quo quidem tempore memini Sextum Pompeium fratrem consulis ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem. Quem Cato quum salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, voluntate hospitem, necessitate hostem. Ita enim cadere potuit, ut inter populos quibuscumque reciprocum ius hospitii fuit, bello moto, hospites deprehensi hostes evaserint, & hostium iam factorum servi extiterint. Advocatus legendum autumat, *apud quos iam hostes suos factos deprehenduntur.* Aut etiam, inquit, furcillandum *suos*, tanquam à glossemate. Quod glossema intelligit? Cuius alterius vocis illud *suos* putat fuisse glossema? Omnino scribendum: *Apud quos iam hostes suis factos deprehenduntur. Sui* opponuntur *exteris*, opponuntur hostibus. Hinc passim in exponendo iure postliminii Iurisconsulti & alii auctores utuntur his loquutionibus, *ad suos pervenire, ad suos redire.* Pomponius: *captivus si à nobis fuerit, & ad suos pervenerit.* Idem ibidem: *missus est ad suos.* Ipse Tryphoninus in hac lege ϖ. IX. *Non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset,*

ſet, ut eorum iura ſequeretur. Cicero lib. 1. de oratore: *Quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet.* Ita ergo hoc rectius eſt, *apud quos iam hoſtes ſuis factos deprehenduntur.* In bello captis pace facta poſtliminium, non fuiſſe oſtendere leg. XXVIII, ait Advocatus. Sed quod addit, male eam vulgo lectam eſſe & explicatam, an ipſe melius legerit intellexeritque, rebus ipſis ſpectandum eſt. Conſtat ea lex, ut & ipſe dicit, ex verbis Labeonis, & Pauli ad ea notatione. Labeo ita ſcripſerat lib. IV. πιθανῶν, quos Paulus epitomaverat & ad notaverat: *Si quid in bello captũ eſt, in præpa eſt, non poſtliminio redit.* Pro his legit Advocatus. *Si quod in bello captum eſt, in præda eſt, nõ poſtliminio redit.* Nõ video quid melius in hac lectione ſit, quã in vulgata. Planũ fiet, ſi ſcripſeris, priore expuncto *eſt*: *Si quod in bello captũ in præda eſt, nõ redit poſtliminio.* Quod in bello captũ in prędа eſt, poſtliminio non redit. Hoc effatum Labeonis veriſſimũ eſſe, res ipſa oſtendit. Quibus enim poſtliminii ius erat, etſi bello capti eſſent, prædę cedere non cenſebãtur. Quodcũq; igitur captũ bello in prędа erat, poſtliminio non redibat. Certarũ rerũ hoc ius fuit, non omniũ Cicero in Topicis ad Trebatiũ res eas, quibus poſtliminii

nii ius esset, & quæ proinde bello captæ in præda esse non possent, sic enumerat. *Vt cum quæritur, postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminii, nam id caderet in divisionem, quæ talis: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere solet.* Nihil igitur horum si bello captum esset prædæ cedebat. Cætera omnia quæ in præda erant cum caperētur bello, postliminii ius non habuerunt. Hæc igitur mens est Labeonis in illis verbis eius supra citatis, *Si quod in bello captum in præda est, non redit postliminio.* Nam de rebus loquitur quibus in bello captis postliminium non erat, quia prædę cedebant. E contrario quibus postliminii ius erat, ea in præda, tametsi bello caperentur, non esse videbantur, ut sunt res eæ quas supra ex Cicerone recensuimus. Omnes res igitur præter superius enumeratas in præda erant cum bello caperentur, nec postliminio ad suos dominos redire poterant. Certis rerum generibus id ius fuisse scribit Aelius Gallus apud Pompeium Festum, qui easdē ferme numerat, non plures, nec alias. Verba eius ita restituenda sunt, vulgo corruptiora, & male ab aliis tentata: *Item qui servus in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit*

in

in ejus potestatē cujus antea fuit, jure postliminii. Equi, & muli, & navis eadem ratio, & postliminio recipiuntur, æque ac servi. Quibuscūque ergo rebus postliminii ius erat, non in præda esse censebantur cum capiebantur bello, quia jurepostliminii poterant redire. Quibus vero id juris non dabatur, ut postliminio non redibant, ita prædæ cedebant statim atque captæ erant. Non puto aliud sensisse Labeonem, cum scripsit, *Si quod in bello captum in præda est, non redit postliminio.* Quid enim aliud vellet? De nulla re quippe id potuisset dicere cui jus esset postliminii. Servus captus ab hostibus, equus, equa fræni patiens, mulus clitellarius, & navis capta, postliminio recipiebantur. Ergò in præda non esse, quamvis caperentur bello, intelligebātur, quia postliminio redibant, cū Labeo de his, quæ in præda sunt cū bello capta sunt, scripserit, postliminio ea non redire. Quæ Paulus ad Labeonis verba notaverat, eiusmodi sunt ut mihi persuadeat, non cepisse eum mentem veteris illius Iurisconsulti, cuius libros in epitomen redegit. *Immo*, inquit, *si in bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo*

non convenerit in pace ut captivi redimerentur. Per illud, *immo* quod in singulis notationibus ad locos Labeonis adposuit, videtur id voluisse & hoc loco, non usquequaque nec generaliter verum esse quod ibi prodidisset Labeo, sed casum etiam dari posse in quo id quod bello captum in præda fuisset, postliminio posset redire. Vera esset ista observatio Pauli, *si hæc* fuisset Labeonis sententia, quidquid in præda ab hostibus capitur, postliminio non redire. At non potuit ita sentire Labeo, cum certum sit, multa capi ab hostibus quæ postliminio recipi ac redire possunt, ut servum, equum, mulum, navem. De his ergo perspicuum est intellexisse Labeonem, & hæc excepisse cum dixit, quod bello in prædam captum est, postliminio non redire, cum scilicet ea redeant sola quæ in præda non sunt, quādo bello capiuntur. An Labeo distinxit inter illa quæ simpliciter ab hostibus bello capiuntur, & quæ prædæ nomine capiuntur? Non sane putem ita intellexisse. Nec notatio Pauli id significat. Certe eo iure, quod quibusdam rebus præcipuum datum est, legibus ac moribus Romanis, ut bello capta postliminio redirent, non id efficiebatur, ut semper &

omni

omni modo redirent. Multi casus obstabant ne etiam ea quæ id ius haberent, eo iure uti possent. Vt qui bello captus, in pace rediret, is nihilominus in præda manebat & hostium erat, quamvis hostibus elapsus ad suos pervenisset. Non potuit hæc ignorare Labeo. Ignorasse vero id videretur, si non vidisset, hoc posse opponi generali eius propositioni, qua dixit, quod in bello captum in præda est, iure postliminii non redire. Quasi tamē hæc mens eius fuisset, Paulus ei obiicit quod subiectū Labeonis verbis, legitur: *Immo si bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.* Ad hæc verba notat Advocatus. *Quæstionem fuisse an qui bello captus fuerat, si fugisset & ad suos redisset, & postea iterum captus esset, postliminio ad eum rediret, à quo prius erat captus.* Non hæc quæstio fuit. Et apparet Advocatum non percepisse mentē Pauli, ut ipse Paulus fortassean nō assequutus est quod voluit Labeo. Non inquam hoc quærebatur, an postliminio ad eum rediret à quo captus priore bello fuerat, qui pace facta post illud prius bellum domum refugerat, & renovato

 bello

bello captus iterum fuerat. Sed hoc tanquam indubitatum, & minime controversum, opponit Paulus Labeonis propositioni, qua scripserat, si quid in bello captum in præda esset, postliminio non redire, ut ostenderet, non eã esse generalem, & posse pati exceptionem. Ea est igitur exceptio ab illa propositione quam pro regula iuris posuerat Labeo. Quod in bello captum in præda est, non redit postliminio, inquiebat Labeo. Immo redit aliquando, ait Paulus, eo casu, quem ibi fingit. Si in bello captus pace facta domum refugerit, eum bello captum esse, non dubium est. In præda etiam esse minime controversum. Postliminio non redire etiam inter omnes constat, quia domum pace facta refugit. Ergo in præda manet quamvis apud suos sit, quia postliminio non recipitur qui bello captus pace facta domum revenerit. Hæc omnia iam constant ex sententia Labeonis quam sibi finxit Paulus. Homo bello captus ab hostibus, & in præda positus, non redit postliminio. Atqui notat Paulus, etiam qui in tali causa est, posse aliquo casu postliminio redire, si nimirum renovato bello, iterum capiatur ab eodem hoste.

Tum

Tum enim, *postliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Sic enim legendum in verbis Pauli, non ut vulgo habetur, *ad eum à quo priore bello captus erat.* Quod nullum idoneum sensum potest efficere. Et quod ex illis verbis ita scriptis thema legis voluit formare Advocatus, prorsus alienum est, & quam longissime abit à Pauli sententia. *Finge,* inquit, *Romanus Volscum in bello cepit. Postea eodem bello Volscus aufugit, vel alio modo ad suos rediit. Volsci cæduntur denuo à Romanis, & qui prius captus fuerat iterum capitur, & est in præda.* Certe hæc mera fictio est, nihil enim veri continet, & menti Pauli non congruit, ne verborum quidem eius sensum exprimit. Non enim dixit Paulus, Volscum illum qui bello captus à Romanis fuerat, eodem bello aufugisse. Nam qui bello capitur, & eodem bello domum aufugit, postliminio redit. At Paulus de gemino bello loquitur, pace interposita renovato, non de uno in quo gemina cædes facta fuerit. Sic enim diserte scribit: *Si in bello captus pace facta domum refugit.* Species posita ab Advocato, non respondet his verbis. *Romanus,* inquit, *Volscum in bello capit. Postea eodem bello Volscus aufugit.* Immo ut clare Paulus posuit,

ſuit, pace facta aufugit, non eodem bello. Magna eſt in utroque caſu differentia. Nam qui eodem bello aufugiſſet quo captus fuerat, poſtliminio redibat. Qui pace facta domum reveniſſet, poſtliminii ius non habebat. Hic caſus eſt quem Paulus deſcripſit. Contrarium eſt quem Advocatus ex verbis eius propoſuit. Pergit Advocatus in ea ſpecie perſequenda quam verbis Pauli affinxit, menti eius contrariam, ſed & cum ipſis verbis pugnantem: *Volſci cæduntur denuo à Romanis*. Non hoc ex Paulo colligas qui dixit, *deinde renovato bello capitur*. Intellexit Paulus, bellũ prius fuiſſe Volſcis cum Romanis, deinde pacem factam eſſe, poſt pacem illam bellum denuo exortum ac renovatum. Advocatus autem hæc ita capit, quaſi prælio facto Volſcorum cum Romanis, hic Volſcus captus eſſet bello à Romanis, & poſtea ad Volſcos refugiſſet, deinde prælio iterum commiſſo, cęſiſque Volſcis, denuo captus fuiſſet à Romanis, & in præda habitus. Vides quanta ſit differentia inter verba & mentem Pauli, & eum caſum quem inde hariolatus eſt Advocatus. His poſitis, *Quæritur*, inquit, *an poſtliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat*. Negat id Labeo.

beo. Paulus vero ait~. Nec Pauli nec Labeonis mentem bonus vir videtur aſſequutus, à quorum intellectu tam longe ab eſt, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Nulla enim quæſtio potuit naſci, nulla controverſia oriri ex eo themate quod ab eo propoſitũ eſt. Volſcus in bello capitur à Romanis. Eodem bello redit ad ſuos, id eſt ad Volſcos. Quæ hic ratio dubitandi aut quærendi? Volſcum poſtliminio ad ſuos rediiſſe nemini poterat dubium videri. Prælio iterum commiſſo, cæſiſque Volſcis, iterum capitur ille Volſcus à Romanis. *Quæritur*, inquit, *an poſtliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat.* Quis niſi ſtupidus hanc quæſtionem movere potuiſſet? Poſtliminium non datur niſi ad ſuos reverſis. Qui vero ad hoſtes redeunt, poſtliminii iure id non faciunt, nec poſtliminium omnino in iſtis locum habet. Quod ſtultum eſt vel cogitare, ne inſcitiam, quæ certa eſt, exagitem. Ab hoſte ad nos redeuntibus poſtliminium eſt. A nobis ad hoſtem revertentibus etiam poſtliminium, ſed ſuis tantum & ad ſuos. Cum enim æquum ſit illud ius, & inter nos & hoſtes commune ſit, ad id tantum inſtitutum eſt, ut ab hoſtibus ad nos qui noſtri ſunt poſtlimi-

nio redire possint, à nobis ad hostes qui sui sunt, id est, hostis. Ut vero captus ab hostibus, & domum reversus, si postliminio non redierit, postliminio ad hostem à quo captus fuerat, rediturus censeatur, non potest nisi ab huius iuris imperitissimo statui. Secundum hoc thema quod expositum est ab Advocato, Volscus prælio captus à Romanis, & eodem bello ad suos reversus, postliminio certe rediisse putandus. Si iterum capiatur à Romanis altero prælio, eodem bello durante, quis possit imaginari eum ad priorem dominũ rediisse postliminio à quo prius captus fuerat? Iterum captus iterum postliminium, si ad suos bello adhuc manẽte reversus fuerit, habebit. Prior captivitas & prius postliminium, non magis obstiterit secundo ac posteriori postliminio quam si nunquam accidisset. Si quis immo centies bello captus, cẽties redierit postliminio ad suos, & adhuc semel capiatur post illas centenas vices, postliminio iterũ locus erit, si modo ea observaverit quæ debẽt in postliminio observari, id est, si bello captus, bello redeat, aut si de captivis reddendis cautum sit in fœdere, quo casu & bello captis in pace postliminium est. Mirum tamen

est ſuperius propoſitum thema Labeoni ab Advocato tribui, cui & hanc ſententiam adfingit quaſi neget ſecundo captum illum Volſcum ad eum à quo prius captus fuerat, id eſt, ad hoſtem poſtliminio redire, quia inquit, Volſcus ille qui bello aufugerat, aut alio modo domum reverſus fuerat Romanũ dominum plane exuerat, & poſtliminio reſtitutus erat, quaſi nunquam antea fuiſſet captus. Hoc quidem verum ex themate propoſito, Volſcum illum ad ſuos poſtliminio rediiſſe, quia bello captus bello aufugit. Iterum vero captus ab hoſte, non poteſt dici poſtliminio ad hoſtem redire. Hoc enim in iſto uno inauditum, ut aliquis poſtliminio ad hoſtẽ redeat. Nihil de eo cogitavit Labeo, nec illi propoſitum ab Advocato thema adfingi niſi ſtolide poteſt. Simpliciter dixit ille: *quod in bello captum in præda eſt, non redire poſtliminio.* Quod verum eſt, ſed caſum excogitavit Paulus quo in bello captus, & qui in præda eſt, poſtliminio redire queat. Duplici modo res bello capta in præda eſſe dicitur: aut natura ſui, ſi talis ſit, ut poſtliminii iure careat, ut res omnes, pręter hominẽ liberũ, ſervũ, equum, mulum ac navem: aut vitio quod ei ex-

trinsecus accidit, ut si quis bello captus pace facta domum refugerit. Postliminii quidem ius habet exempli gratia civis Romanus, sed ei iuri locus tantum est, si bello captus, bello domum revenerit, aut pace facta, si fœdere comprehensum fuerit, ut reddantur captivi. Si aliter redierit, postliminii ius amittit, & in præda est. Vtroque igitur modo res captæ in præda sunt, nec postliminio redeunt, si per naturam sui tales sunt, ut postliminii ius non habeant, aut si vitio aliquo iure suo exciderunt. Hæc omnino mens fuit Labeonis. Quod ad res attinet quæ suapte natura & causa in præda sunt, nihil potuit contra dicere Paulus, quin postliminio redire non possint. Quod ad res alias spectat quæ vitio aliquo id ius amiserunt, cum postliminio eas redire neget Labeo, Paulus casum dari posse adnotavit quo ius illud amissum possint recuperare, purgato nimirum vitio quo id perdiderant. Talem igitur illum casum proponit, quem nos sub fictis personis explicabimus Romani pariter & Volsci, ut vestigiis quæ impressit Advocatus insistamus. Bello Romanorum & Volscorum, Romanus à Volscis bello captus, pace facta domum refu-

refugit. In præda eſt, & poſtliminii iure rediſſe non poteſt dici, quia bello captis in pace poſtliminium non eſt, niſi in pactis pacis cautum ſit de reddendis captivis. Hoc non fuit comprehenſum fœdere quo pax inter Volſcos & Romanos facta eſt. Ergo poſtliminii ius non habet, quia perdidit quod habuit. Renovato deinde bello, & pace illa rupta, qui ad ſuos, id eſt, ad Romanos, à Volſcis, qui eum ceperant, pacis tempore refugerat, denuo capitur à Volſcis. *Poſtliminio*, inquit Paulus, *redit ad eum è quo priore bello captus fuerat*. Sic enim ſcribendum non *à quo*. Si hoc contigerit ut iterum à Volſcis capiatur, purgata cauſa quæ fecerat ut in prædam caderet, & poſtliminii ius amitteret, ius priſtinum recipit ut poſtliminio redire poſſit, & in eam cauſam recidit in qua fuerat priuſquam priore bello caperetur. Sequitur in verbis Pauli, *ſi modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur*. Hæc verba non reſpondent themati propoſito, nec ullo modo cum ſententia Pauli conveniunt: *Si modo non convenerit*. Immo tametſi convenerit, ut captivi redderentur, etiam poſtliminium locum habet, & quidem in pace. Alioquin in bello tantum redeuntibus

postliminium esset bello captis, si de captivis reddendis nihil comprehensum esset in pactis. Sed & illa manifesto laborant vitio: *Si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.* In pace non tractatur de bello finiendo, sed in ipso bello de conditionibus pacis agitatur. Quomodo igitur dixit, *si modo nōn convenerit in pace?* Hoc absurdum & falsum. Nam in pace de pace pacta non fiunt aut fœdera quibus bellum componatur. Scripserat sine dubio Paulus, *si modo non revenerit in pace*, vel, *si domum non revenerit in pace.* Ita enim Cicero loquitur, *si domum revenisset.* Atque ita etiam restitui debet apud Pomponium lege v. *Captivus autem si manumissus à nobis fuerit, & revenerit ad suos.* Revenire est redire. Quod cum non caperetur ab imperitis, pro *revenerit* in illo Pauli loco reposuerunt *convenerit*, idque intellexerunt de captivis conventione reddendis. Quod non potest esse verum. Id enim maxime obstat rationi Pauli & legis thematismo qui in ea proponitur. Prior captivi domum reditio cum vitii facta fuerit, utpote in pace, postliminii effectum impedierat, effeceratque ut captus in potestate hostium maneret atque in præda esset, etiam post reditum

tum ad ſuos. Quod Labeo pro catholica regula poſuerat: *Si quid in bello captum, in præda eſt, non poſtliminio redit.* At Paulus fieri poſſe oſtendit, ut ille qui in præda eſſet poſtliminii ius ſua culpa amiſſum recuperaret. Si nempe bello renovato iterum caperetur ab iis à quibus priore bello captus fuerat. Tum enim poſtliminio locum fore ſi ad ſuos rediret, ſed in bello ſcilicet. Nam ſi iterum in pace reveniret, ſua culpa iterum ſibi præcluderet poſtliminii copiam, & ſecundus error peior eſſet priore. Hic eſt ſenſus illorum verborum, *ſi modo non reveneerit in pace.* Quæ miſere contaminata fuerunt ab imperitis librariis, vel etiam ab ipſo Triboniano, qui Pauli mentem non percepit. Quam etiam ita videntur pervidiſſe viri docti, ut cæci ſolent videre. Vnica littera mutata veram ei loco lucem reddidit, *poſtliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Non ut vulgo legitur *à quo.* Quod meras Cimmerias tenebras offudit illi legi. Nec dici poteſt illud *à quo captus erat*, accipi debere pro *de quo captus erat*, ut Grotius interpretatur in lege IV. D. de poſtliminio: *Eos qui ab hoſtibus capiuntur, vel hoſtibus deduntur, iure poſtliminii reverti antiquitus placuit.* In

Spar-

Sparsione florum ad eius Iustinianum, vir ille tam re quam nomine magnis, *qui ab hostibus capiuntur*, de hostibus capi vult, & mox legit in eadem lege, *vel ab hostibus deduntur*, pro eo quod vulgatum est, *vel hostibus deduntur*. Tam mala est correctio quam expositio. Animadvertere debuit, Romanos ius illud postliminii sibi constituisse, & in civium suorum gratiam potius quam in favorem hostium. Ideo Iurisconsulti omnes Romani cum de eo iure loquuntur aut tractant, exempla eius petunt non ab hostibus captivis, & domū postea redeuntibus, sed à Romanis ipsis civibus, qui capti sunt ab hostibus, & ad suos revertuntur. Passim in illo titulo de postliminio, quicunque capiuntur, Romani cives sunt, & qui redeunt. Tryphoninus leg. XII. *In bello postliminium est, in pace autem non his qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat comprehensum.* Non de hostibus, sed de civibus id intelligit, ut ratio quam ex Servio attulit, testatur, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt.* Idem in eadem lege: *Si quis capiatur ab hostibus*, de Romano ab hostibus capto, non de hoste à Romanis, palam est intellexisse. Vide & legem XIX, & totum deni-

denique illum titulum perlege, non favebis interpretationi Grotii. Imperite proinde etiam Advocatus, qui cum speciem legis XXVIII. proponeret, finxit Volscum à Romano captum, cum Romanum à Volsco deberet. *Si in bello captus pace facta domus refugit.* Id est, si Romanus civis bello captus. Sic enim prorsus exponenda fuit lex Pauli, & species legis eo modo repræsentanda. Et ratio in promptu est. Postliminiũ ius est, quod bello captos homines resq; bello amissas respicit. Cum autem illud ius prò suis civibus peculiariter constituerint Romani, exempla eius peti debent de Romanis qui capiuntur ab hostibus & postliminio redeunt, non de hostibus. In ea lege IV. Modestinus dicit, *eos qui deduntur hostibus iure postliminii reverti.* Non idem est de his qui armis victi ipsimet se dedunt, ut est in leg. XVII. eodem titulo. Sed quærit Advocatus, si pace facta de reddendis captivis convenit, an non & ii postliminio redituri sint? Tantũ abest, ut putem redituros, ut vel quæri de eo non nisi inscite existimen. Nec iuvat quod, iis qui bello erant capti fuisse postliminium in pace si pactis id comprehensum esset, se ostendisse dicat. Non etiam

illud,

illud, quod pacis fœderibus de captivis reddendis maxime paciſcebantur Romani. Diſerte dicit Paulus; *poſtliminio carere qui armis victi hoſtibus ſe dederent.* Non aliter his poſtliminium poterat eſſe niſi in pace. Nam qui ſe hoſtibus dedidiſſent, armis victi non recipiebantur à ſuis bello durante. Multo minus illi recepti in bello eſſent qui à ſuis ſponte dederentur. At iſtos poſtliminio redire dixit Modeſtinus leg. IV. Ergo cum qui hoſtibus ſe dedidiſſent non poſſent poſtliminio redire niſi pace, & Paulus adfirmet carere eos poſtliminio, ne in pace quidem ipſis competit poſtliminii ius, quod habere ſcilicet non poſſent niſi in pace. At in pace poſtliminio redibant bello capti ſi de captivis reddendis fœderis pactis cautum eſſet, non item deditícii qui armis victi ſe dedidiſſent. Nec ſane de illis ullum verbum in conditionibus pacis quas de reddendis captivis fœdere facto cum Antiocho complexi ſunt Romani: *Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſocioſque ſunt, iis ius abeundi manendique iſto. Servus ſeu fugitivus ſeu bello captus, ſeu qui liber factus aut transfuga erit, redditor Romanis.* De dediticiis nominatim etiã caveri debuit. Quod trans-

transfugas reddi ſibi petunt, alia ratio eſt, nimirum ut puniantur. Dediticii cum nullã apud ſuos pœnã legibus ſubire deberent, hoc illis ſuppliciũ indictũ fuit eſt, ut apud hoſtes inviti manerent, & nunquam ad ſuos poſtliminio redirent. Et ſane cum his quæ in præda ſunt, & quibus poſtliminium eſſe negabat Labeo, numerandi ſunt qui ſe hoſtibus armis victi dediderunt. Nam dediticii ſervi efficiebantur hoſtium. Et cum Romani bello captis in bello tantum reducibus poſtliminium eſſe ſtatuerint, ut in virtute bellica ſola ſpem revertendi reponerent, non videntur de his qui ſe armis victi dediderant hoſtibus, tã favorabiliter ſtatuiſſe, ut comprehenderint eos fœdere de captivis reddundis. Cum captivi autẽ utrimque ex pacto redduntur, æquum fœdus eſt. Cum ab una parte omnino reddi debent, ab altera poteſtas relinquitur captivis apud hoſtem manendi aut abeundi ad ſuos, id minus æquum fœdus cenſetur, quia utrimque mutua non fit captivorum redditio. Hinc & *æquum fœdus* amicitiæ cauſa fieri dicit Iuriſconſultus, quia ex æquo fœdere amici exeunt, qui hoſtes prius fuerant. Non autem amicitia, quos inter colitur, æquales

les eos facit, sed ex ipsa æqualitate & æquo fœdere amicitia oritur. Vnde ἰσότης φιλότης communi proverbio. Apud Virgilium, *non æquo fœdere amantes* dicuntur quibus amor nō est mutuus, ubi qui amat non redamatur, & qui amatur amore non respondet nec par pari refert. Cum fœdere non æquo transigitur, superior alter est, alter inferior. At inferior superiorem nunquam diligit, & superior inferiorem semper despicit. Dura certe conditio fuit quæ imposita est Antiocho ab Romanis, non solum reddendi liberos qui capti bello erant, sed etiam servos. Siquidem qui capti fuerant poterant sæpius dominos mutasse, ut bene dicit Advocatus. Vnde fiebat, ut iis eripiendi essent, non modo qui eos bello ceperant, sed & qui ære suo eos comparararant, qua in re non parum erat difficultatis. Quantumlibet duræ fuerint hæ conditiones, & in exequendo difficiles, non tamen iniquæ possunt dici si utrimque ex pari & ex æquo imponantur. Et nescio quid velit Advocatus, cum subiungit: *Quare qui non iniquis conditionibus transigebant, vel nihil promittebant de captivis reddendis, vel de iis tantum qui in reipublicæ potestate erant.* Quasi vero

vero iniqua foret lex, quæ belli fœdere dicta est Antiocho de reddendis fugitivis, bello captis, aut liberis in servitutem redactis & transfugis, si idem Romani de sua parte Antiocho præstare debuissent: æquis conditionibus, quãvis difficilibus, ita stetisset inter utramque partem illud fœdus. Ad evitandam difficultatem reddendorum omnium sive servorum fugitivorum, sive liberorum qui capti utrimque servi facti erant, præcipue si bellum fuisset diuturnum, de his tantum reddendis conventio fiebat quos reddere respublica poterat & qui in carceribus publicis utriusque civitatis servabantur. Vt factum illo fœdere quod Athenienses inter & Lacedæmonios ictum est, post bellum inter eos populos in decimum annum tractum. Cum bellum intra unius anni spatium confectum est ac fœdere transactum, facilius expediri potest ratio de omnibus reddendis qui belli tempore ab utrisque capti sunt. In verbis Thucydidis quæ citavit Advocatus de illo fœdere Atheniensium & Lacedæmoniorum, perperam Græca illa Attici scriptoris, καὶ τοὺς ἄνδρας ὅσοι εἰσὶ Λακεδαιμονίων ἐν τῷ δημοσίῳ τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἄλλοθι που ὅπου Ἀθηναῖοι ἄρχουσιν, ἐν δημοσίῳ, ita

 Lati-

Latine reddidit, *aut quoscumque Lacedæmoniorum aut sociorum captivos qui populo Atheniensi publice serviunt Athenis vel alibi ubicunque imperant.* Nescio cur ei placuerit sic vertere quasi qui ἐν δημοσίῳ erant Atheniensium, de his accipiendi forent qui populo Atheniensi publice serviebant Athenis. Quod est ineptum, & contra Græci sermonis & Attici usum. Vbi enim legit ἐν τῷ δημοσίῳ εἶναι, *in publico esse*, qui publicam servirent servitutem? Δημόσιοι quidem δοῦλοι dicuntur publici ministri vel servi. Sed ἐν τῷ δημοσίῳ aliquis esse non dicitur qui publice servit. Δημόσιον vox est Attica quæ carcerem significat. Hoc non puto ignorasse Advocatũ. Quo magis miror, studio novitatis atque ut aliquid doceret quod indictum adhuc esset, à vulgari orbita recessisse. Scholiastes vetus Thucydidis, ἐν τῷ δημοσίῳ recte interpretatur, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Hesychius, δημόσιον, δεσμωτήριον, His positis quærit Advocatus, cur de captivis igitur reddendis convenisset, *an excipiebantur ii qui armis victi se dediderant? Et an illi quidem redibant, sed sine postliminii iure?* Hoc ineptum. An hoc redire est? Nam qui sic redibant, in potestate hostium manebant & in præda. Et si servi facti

cti fuerant apud hostes, libertatem non recipiebant, nisi postliminio redirent. Non enim eam recipere poterant nisi postliminio. Quæ igitur sic redeundi utilitas, cum illi qui ita rediissent, servi manerent hostium, & repeti vindicarique ab his possent? Sed Paulus satis clare dixit, non esse ius postliminii illis qui armis victi se dediderunt. In bello his postliminium non competebat, quia recepti non fuissent à suis. Nec in pace, quia aliter postliminium habere non poterant quã si bello redissent. Qui affirmat igitur absolute plimiostnio eos carere, tã in pace quam in bello, postliminium eis denegat. Ergo nunquam eis ius postliminii datum est. Eadem ambitio & vanitas studiumque aliquid novi promendi Advocatum adegit vulgarem interpretationem doctorum reiicere, & novam sibi semitam facere, in exponenda voce *præsidia* apud Iurisconsultum, qui dixit leg. v. D. de postliminio, eos qui ab hostibus capti sunt, cives manere *priusquam intra præsidia hostium perducti sint.* Intra præsidia perductis, si revertantur, perinde omnia restitui iura ac si omnino ab hostibus capti non fuissent: *Tum autem reversum intelligi, si aut ad amicos nostros perveniat, aut*

 intra

intra præsidia nostra esse cœpit. Quid appellat, inquit Advocatus, *præsidia*? An fines regionis hostilis? quod colligere tentant è leg. XIX. eodem. Minime. *Sed ita*, inquit, *appellat castra aut stationes quæ sunt pro castris*, φυλακὰς, φρούρια, *quomodo interpretatur Philoxenus*. Si præsidia hostium aut nostra diversa sunt à finibus nostris aut hostilibus, quomodo igitur conciliabit leges illas XIX. Pauli & V. Pomponii, quorum alter dixit, *naturali æquitate introductum esse, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines suos rediisset pristinum jus suum reciperet*, alter idem de eo respondit qui *intra nostra præsidia esse* cœperit? Si *præsidia* castra sunt aut stationes pro castris, sæpe in medio suæ ditionis hostis habet castra, aut nos in medio nostræ. Ita fiet ut qui in fines nostros redierit non videatur postliminio reversus quum ad castra nostra non pervenerit. Sic Pōponius & Paulus inter se dissiderent, quorum hic satis esse putat si captivus ad fines patriæ suæ redeat ut pristinum jus suum recipiat & postliminio sit locus, ille autem adusque nostra *præsidia* pervenire eum vult, ut reversus videatur. Scire debuit Advocatus, *præsidia* non esse castra, nec Philoxenum ita intelligere cum

φυλα-

φυλακὰς & *φρούρια* exponit. Idem enim *præsidium* interpretatur *προφυλακὴν*, *φρουρὰν*, *ὀχύρωμα*. Quæ voces castrorum non habent significationem, utcunque etiam pro stationibus accipiantur quæ pro castris haberi consueverant, quas *προφυλακὰς* Græci potius nominant. At *προφυλακὰς* sunt *prætenturæ* vel *stationes agrariæ* quibus in bello fines nostros tuemur adversus hostem. Cum enim duo populi vicini inter se belligerant, in limitibus suis ambo si oppida aut loca munita habeant, præsidia iis solent imponere ad fines custodiendos & arcendas hostium incursiones. Si nulla in finibus oppida habeant, prætenturas & stationes agrarias ibi collocant, quæ & ipsa *præsidia* sunt. Dido apud Virgilium:

Res dura & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Festus: *Præsidium est quod pro utilitate & salute alicuius præponitur, subsidium quod postpositum est ad subveniendum laborantibus.* Ergo præsidia sunt cohortes prætendentes sive prætenturæ ad fines tutandos. Et quoniam belli tempore fines non relinquuntur sine præsidiis, ideo *præsidia* & *fines* idem significant, quantum ad captivos attinet qui postliminio redeunt.

 Bello

Bello quippe inter finitimos fervente, præsidiis ad limitem custodiendum positis, *præsidia* & *fines* eiusdem sunt notionis. In imperio quoque Romano limitum munitio & custodia adversus insultus Barbarorum quibus cingebatur orbis Romanus præcipuæ curæ fuit. Vetus auctor Anonymus de rebus bellicis, de limitum munitionibus ita scribit, *Est præterea inter commoda Reipublicæ utilis limitum cura, ambientium undique latus imperii. Quorum tutelæ assidua melius castella prospicient, ita ut millenis interiecta passibus stabili muro & firmissimis turribus erigantur. Quas quidem munitiones possessorum distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat, vigiliis in illis & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam præsidii cingulo illæsa requiescat.* Ex his patet, quæ sint *præsidia* in finibus, & quomodo fines præsidiis custodiantur, castellis nempe per certa intervalla positis & ædificatis, cum stationibus agrariis & prætenturis, ubi nulla erant in limite flumina. Ubi autem erant, cum castris in ripa positis, & cum lembis vel lusoriis in ipso flumine, ad excubias pro limitibus agendas. Unde *Castriciorũ militũ, Riparensiũ,* & *Lembariorum* appellationes. De *Lusoriis* Danubii & Rheni

ni sive lembis milite instructis ad limitem tuendum nos in sequenti capite.

CAP. XXVIII.

De rebus quibus postliminii ius competebat. Paucissimas numero eas fuisse, ut equum, mulum, equam fræni patientem, & navem. De navibus obiter tractatum. De longarum, & onerariarum & actuariarum differentia. His tribus generibus Ius postliminii fuisse, exceptis actuariarum quæ voluptatis causa parabantur. Quæ naves longæ appellatæ fuerint. De prima navi longa. Plurium ordinum apud veteres navigia fuisse. Quomodo illi remorum ordines accipiendi. Actuarias proprie esse dictas quæ remis agerentur, ab actu, id est, ἐλασίᾳ. *Piscatoriis navibus non competisse ius Postliminii. Lusoriis navibus fuisse: quales ad custodiam limitis cum militibus in fluminibus limitaneis constituebantur.*

PErsonis datum fuisse ius postliminii, iam vidimus, liberis servisque. An rebus datum fuerit, videndum. De his etiam quæsivit Advocatus, & ad res mobiles hoc ius *vix pertinuisse* scribit. Immo ad certas res omnino pertinuit, ad reliquas nullo modo. Quare illud *vix*

hic locum non habet. An servos reponet inter res immobiles? Vt probet autem, vix ad res mobiles pertinuisse ius postliminii, dicit, postliminium esse Iurisprudentiæ Romanæ commentum, quo is qui bello captus est, postquam est domum reversus, fingitur nec captus unquam fuisse, & omnia ei iura restituuntur. *Ergo*, inquit, *in gratiam personarum ius illud proprie introductum est.* Vim huius argumenti non perspicio, quod maxime dilutum esse & invalidum, sed & ineptum iudico. Si commentum est Iurisprudentiæ Romanæ, ut autumat, jus postliminii, cur pro personis potius quam pro rebus conditum id jus & introductũ dicetur? Statim resipuit, & agnovit *ἀλογίαν* suam. Ideo in cotinenti subdidit; *Sed & ad conservandum rerum immobilium dominium, item quarundam mobilium, veluti servorũ.* Ergo ad res etiam mobiles quasdam omnino pertinuit jus postliminii, non vix. Debuit & naves inter eas res mobiles recẽsere quibus jus postliminii erat, & equos equasve, quæ fræna recipiũt & mulos clitellarios. Nã ex Cicerone constat in Topicis, & ex Aelio Gallo apud Festum, equi & muli & navis eandem rationem fuisse quam servi, similiterque postliminio recipi solita. Ergo

go non proprium personarum fuit hoc jus, sed etiam rerum certarum mobilium, quibus æque competebat ac personis. Aelius Gallus: *Quæ genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt.* Paulus ad leg. XIX. D. de postliminio, *Postliminium est ius rei amissæ recipiendæ ab extraneo & in pristinum statum restituendæ.* Ergo tam res quam personas spectabat hoc jus, nec solarũ personarũ erat proprium. Res autem immobiles omnes, & certas mobiles complectebatur. Sic non in gratiam tantum personarum introductum est, ut voluit Advocatus. Sed nec postliminium, fuit Iurisprudentiæ Romanæ commentum, ut eidem placet, cum Iurisconsultus naturali æquitate introductum dicat, & inter Romanos populosque ac Reges liberos legibus ac moribus constitutum, ut scribit Paulus leg. XIX. D. eodem. Fictione quidem iuris bello captus postquam est reversus fingitur nec captus unquam fuisse, eaque fictio Romano iure locum habuit, ut in multis casibus succurri posset iis qui ab hoste capti fuerant, tam minoribus quam maioribus. Exempli gratia, codicilli quos quis captivitatis tempore scripsisset, juris subtilitate

ac rigore non videbantur confirmati eo testamento quod in civitate, nondum captivus, fecerat, nec fideicommissum ex iis peti poterat, quia non erant ab eo facti qui testamenti factionem haberet. *Sed quia*, inquit Iurisconsultus leg. XII. ff. v. de postliminio, *merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est, in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reversus est, & postliminio jus suum recæpit; humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere quasi in medio nulla captivitas unquam intercessisset.* Vide & sequentem paragraphum, & leg. XV. D. Ex quibus caussis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur. Hæc igitur fictio Romanæ Iurisprudentiæ commentum est, qua is qui postliminio reversus est, pro eo habetur ac si nunquam hostium captivus esset, & fingitur nunquam captus fuisse, sed non ex eo sequitur, ut inde hic colligere videtur Advocatus, ipsum ius postliminii fuisse commentum Romanorum. Nam sine illa fictione postliminii ius stare potest, cum nihilominus postliminio reversus intelligatur captivus qui hostes evaserit, tametsi temporis eius duntaxat quo rediisset ratio haberetur. Inter res mobiles

biles quibus postliminii ius erat; *navem* numerat Cicero in Topicis, & Aelius Gallus. Sic enim Cicero; *postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ frænum recipere solet.* Homines in genere postilminio redire intelligit, hoc est, tam servum quam liberum. Non omnis mulus redibat, sed tantum clitellarius. Nam nominatim de clitellario expressit. Equus omnis etiam redibat, non omnis equa, sed ea tantum quæ fræna recipere solita. Ergo cum generatim *navem*, ut hominem, postliminio redire scripserit, de omni genere navis id intelligendum fuerit. Iurisconsultus tamẽ non omnes naves hoc ius habere dicit, sed solas naves *longas* atque *onerarias*, idque propter belli usum. *Piscatoriis autem aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt postliminium non esse.* Cum solas excipiat piscatorias & eas quæ voluptatis causa parantur quas vocat *actuarias*, hæ solæ quas excepit videntur postliminii iure caruisse, cæteris omnibus generibus navium postliminium fuisse. Summa sane navium divisio fuit in *longas* & *onerarias*. Ideo *longæ* ab *onerariis* hoc nomine separatæ, quia onerariæ rotundiores. Vnde & γαυλοὺς Græci dixere,

xere, à forma, quia vasa quædam rotunda in quibus lac reponebatur, & ollas quoque sic vocarunt. Ita Græci τριήρεις & γαυλοὺς separant; naves *longas* & *onerarias*. Nam τριήρεις sunt naves longæ, rotundæ onerariæ. Plutarchus de animi Tranquillitate; ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσι. Latini *corbitas* vocant onerarias, à forma corbis rotunda. Cicero lib. XVI. Epist. ad Atticum: *Corbitane Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum, ac inde Corcyram? Et si oneraria, statimne freto, an Syracusis?* Quam prius *corbitam* dixerat, postea *onerariam* vocavit. Unde apud Plautum, *corbitam cibi comesse possunt,* Quia illæ corbitæ naves erant frumentariæ. De edacibus igitur dixit quæ tantum poterãt comesse quantum navis oneraria ferre posset. Nomine generali *onerariæ* ab oneribus vehendis ac mercibus; nam *onera* sunt merces; speciali formæ appellatione dictæ *corbitæ*. Ita Græci φορτίδας appellant & φορτηγοὺς, ab oneribus, à forma γαυλούς. Vocant & ὁλκάδας, quod tractim eant, ut pote tardiores. Hæc etiam inter *onerarias* & *longas* naves differentia, quod longæ remis agerentur, onerariæ velis tantum instruerentur. Hæc illis

causa

causa tarditatis. Nā tranquillo non procedebant, atque adverso vento in portum regredi cogebantur. At longæ naves, ut triremes, semper & per malaciam & reflante vento cursum tenebant, remis incitatæ. Plautus in Pœnulo:

Tardiores quam corbitæ sunt in tranquillo mari.

Quia remis non utebantur, sed velis tantum. Quod ex Livio liquet his verbis, *Naves quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum, partim tormentis & saxis, omnique telorum missilium genere instruit, onerarias quoque, non solum quæ remis agerentur.* Ergo onerariæ non agebantur remis. Istæ sunt quas *βαρείας* appellant Græci, quia opponūtur levibus ac celeribus navigiis, quæ *κοῦφα* ab iisdem appellantur Græcis, & tamen non sunt eadem cum longis, licet & ipsæ sint velocissimæ. Unde & *δρόμωνες* recentioribus Græcis dictæ. Ut enim antiqui Græci *τριήρεις* & *γαυλοὺς* ex opposito iungunt, *μακρὰ πλοῖα* ac *στρογγύλα*, Latini *longas naves* & *onerarias*, vel *corbitas*, ita posteriores Græci *δρόμωνας* & *σκευόφορα πλοῖα* distinguunt, quæ & *ἱππαγωγὰ* vocarunt & *ναῦς φορτηγοὺς*, ut videre est apud Leonem

in

in Tacticis capite περὶ ναυμαχίας. Dromones sunt triremes veterum, & τριήρεις Græcorum: σκαφοφόρα πλοῖα onerariæ. Longæ naves, sive triremes, bellicæ naves, & Græci στρατιωτίδας eas appellant, à ferendis militibus, ut ἐπιβατίδες dicebantur à vectoribus, quæ & *vectoriæ* inde dictæ, & ἐπιβατηγοὶ leg. 1. π. XII. D. de exercitoria actione; de quibus paulo post. Naves illæ longæ etiam *liburnæ* dicebantur. Sic enim Latinis numcupatæ, quę eædem sunt cum triremibus vel navibus longis, licet non tantum triremes ex eo genere fierent, sed etiam quadriremes & plurium ordinum. Quinimo & biremes construebantur, & cum singulis etiam remorum ordinibus, quales Græci veteres μονήρεις nominabant, posterior ætas Græciæ γαλαίας, non galeras nunc, nostri autem avi etiam *galeas*. Vegetius lib. IV. cap. VII. de modo liburnarum. *Quod ad magnitudinem attinet, minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines* (μονήρεις Græcorum intelligit:) *paulo maiores binos* (hæ sunt biremes ac διήρεις Græcorum:) *idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigio gradus*. Quæ ternos sortiuntur remorum ordines sunt τριήρεις Gręcorum, quæ quaternos τετρήρεις, quæ qui-

nos,

nos, πεντήρεις. Idem de dromonibus posterior ætas Grçciæ dixit, maiores, minores, & minimos dromones construi pro numero ordinum remigii, ut legimus apud Leonem in Tacticis loco iam citato. De biremibus dromonibus scribit, δύο ἔχειν τὰς λεγομένας ἐλασίας, τήν τε κάτω καὶ τὴν ἄνω. Dicit ibidem, & maiores fieri solitos, nempe triremes vel plurium ordinum, atque etiam minimæ formæ. quales fuere μονήρεις vel γαλέαι. Καὶ ἔτι δὲ κατασκευάσεις ἐλάττους, δρομικωτάτους οἱονεὶ γαλαίας, ἢ μονήρεις λεγομένους. Hæ sunt minimi modi liburnæ Vegetii, quæ remorum tantum singulos habebant ordines. Quales hodié omnes naves longæ quibus in mare mediterraneo navigatur, fabricari solent. Biremium quippe & triremium nullus nunc usus, quasi si nunquam cognitæ antea fuissent & usitatæ. Multo magis imperitis mirabile videtur, usu quondam celebratas fuisse & quę plurium ordinum fuerint, cum tamen satis compertum sit, ut auctores testantur fide digni, in Actiaco prælio navali inter Augustum & Antonium facto, longe maiora concucurrisse navigia, *adeo ut senorum etiam*, ut ait Vegetius, *vel ultra ordinum fuerint*. Immo usque ad decem ordinum navi-

navigia in ea pugna viſa ſunt in claſſe Antonii, ut refert Dio qui dicit, eum in exercitu ſuo paucas triremes habuiſſe, ſed plurium ordinum multas, uſque ad deceres, nempe quadriremes, quinqueremes, hexeres, octeres, enneres & deceres. Nam Latini hæc nomina uſurparunt Græca de huiuſmodi navibus ultra *quinqueremes*, quia Latina compoſitio non ſatis apta & conncinna in his enumerandis videretur. Plinius tamen lib. VII. cap. LVI. *Decemremem* dixit pro *decere*, ut *decempedam*. Et Cicero *decemſcalme* navigium. Apud Iſidorum lib. XI. cap. I. *Penteres* & *Sexeres* ſcribendæ ſunt, ut teſtantur libri veteres, pro hodie legimus, *pentereme*s & *hexeremes*. Et vereor etiam ne apud Hirtium ita ſit reſtituendum, *penteres* pro *pentiremis*, ut vulgò legitur, quod puriori Latinitati illius ſæculi vix convenit, ut vocem ex Græco & Latino compoſitam uſurparint. Dionis verba ex lib. L. τὰ μὲν σκάφη τῷ Ἀντωνίῳ πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις γὰρ ὀλίγαι, πεντήρεις δὲ, τετρήρεις τε καὶ δεκήρεις, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα. Nempe, ἑξήρεις, ἑπτήρεις, ὀκτήρεις & ἐννήρεις. Idem libro LI. narrat victo Antonio Auguſtum capta navigia Apollini Actio dedicaſſe, ubi etiã τῶν δεκηρῶν

Vndecirremem Plin. XVI, cap. XL.

κηρῶν meminit: καὶ ἐπ' ἀκτῇ τῷ τε Απόλλωνι τῷ Ακτίῳ τριήρη τε, καὶ τετρήρη, τά τε ἄλλα τὰ ἑξῆς μέχρι δεκήρους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀνέθηκε. *Et in ipso littore vel acta, Apollini Actio dedicavit ex captivis navigiis triremes, & quadriremes, & reliqua in medio usq; ad deceres.* Id est, denorum ordinum naves. Fabulæ hodie videntur istæ pluriũ ordinum naves, quia nullas novimus præter μονήρεις, quæ *Galeræ* sunt ut iã dictũ, nostræ, simplicis ordinis remorum naves. Nec potuit hactenus persuaderi doctis, alias fuisse cognitas veteribus quam quæ hoc tempore in usu habentur. Quamvis Scaliger in Animadversionibus ad Eusebiũ, id satis luculenter probasset. Nos in alio opere novis rationibus & argumentis id expugnabimus. Nunc obiter quædam adnotabimus, quantum sufficiet ad signandam *longarum* navium & *onerariarum* differentiam, quibus Iurisconsulti postliminii ius solis fuisse scripserunt, atque ad explicandam earumdem *longarum* navium significationem. In qua exponenda viri magni errasse mihi videntur, cum *longam* navim distinxerint ac diversam fecerint à plurium ordinum navibus, biremibus utputa, triremibusque & aliis maioribus. Antequam repertæ

 essent

essent *longæ* naves, solarum rotundarum usum fuisse inter auctores convenit. Nec repetam quæ ab auctoribus testimonia iam attulerunt viri in his litteris primarii. Tantum illud addam, plurimis navigiis ideo nomina imposita ex vasis quæ rotundæ erant formæ, ut γαυλοὶ, κάνθαροι, κύμβαι, κοβαίαι, κελέβαι, σκάφαι, & alia. Nam σκάφη nomen commune est navis, & alvei, qui rotundus est. Prima navis longa, ut plures auctores consentiunt, ab Argonautis inventa. Quamvis aliis inventoribus tribuatur, quorum nomina habes apud Plinium, lib. VII. cap. LVI. *Longa nave Iasonem primum navigasse, Philostephanus auctor est.* Herodotus quoque libro I. Iasonem, & reliquos cum eo Argonautas, *nave longa* Colchos petiisse narrat. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γίνεσθαι. καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ τῇ νηῒ εἰς Αἶαν τε τὴν Κολχίδα, καὶ ἐπὶ Φᾶσιν ποταμὸν, ἐντεῦθεν διαπρηξαμένους καὶ τἆλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο, ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος τὴν θυγατέρα Μηδείαν. Alii perhibent, non Iasonem primum nave longa navigasse, sed Danaum, unde & Δαναῒς vocata est. Nullam certe Plinius Danai mentionem fecit cum de inventione navium longarum tradidit, à prima simplice

plice cuius auctor dicitur Argus quę Argonautas vexit, usque ad πεντηκοντήρη, id est, quadraginta ordinum, quam fabricavit Ptolemæus Philopator. Sed eodem loco Plinius meminit navis primæ à Danao inventæ, *qua primus in Græciam ex Aegypto advenit, cum antea ratibus navigaretur, inventis in mari rubro inter insulas à rege Erythro.* Convenit inter omnes, ratibus primo navigatum, id est, ut Græci vocant, σχεδίαις. Rates erant ligna colligata, quæ per aquam agebantur, quas etiam *codicarias* dicebant, quia codices sunt tabulæ coniunctæ. Navium autem rotundarum prior inventio & usus fuit quam longarum. Ergo quæ à Danao primum inventa est navis, qua in Græciam venit, rotũda fuerit, cũ longa prima ea extiterit qua vecti in Colchidem Argonautæ, quæ & πεντηκόντορος appellata. Apollodorus quoque lib. 11. Bibliothecæ navem primam à Danao fabricatam scribit, in quam impositis filiabus in Aegyptum fratrem fugit, καὶ ὑποθεμένης Ἀθηνᾶς αὐτῷ ναῦν πρῶτος κατεσκεύασεν ἐν ᾗ τὰς κόρας ἐνθέμενος ἔφυγε. Inserta in medio verba libri non agnoscunt, nec puto esse genuina, τὴν κληθεῖσαν ὡς ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ πεντηκόντορον. Nemo Græce pe-

ritior paulo ignoravit, πεντηκόντορον, vel πεντηκόντερον à numero remorum appellatam. Præterea ipse sibi contradiceret Apollodorus, qui lib. 1. Bibliothecę Argonautarum navim ita dictam scripsit, à numero nimirum remigum: Κἀκεῖνος Ἀθηνᾶς ὑποθεμένης πεντηκόντορον ναῦν κατεσκεύασε τὴν προσαγορευθεῖσαν ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος. Certe πεντηκόντορον ita dictam constat à numero remorum, ut τριακόντορον, & εἰκόσορον. Hyginus in libro de fabulis cap. ult. de inventionibus primis rerum, ait, *Minervam primam navem biproram Danao ædificavisse, in qua Aegyptum fratrem profugit*. Sed quæ est navis *biprora*? Certe in mendo navigat. Scribendum *dipleuram*? ut distingueretur à ratibus sive σχεδίαις antiquis, quæ latera & laterum costas non habebant, utpote ex tignis planis inter se colligatis & coniunctis compositæ. An *dicrotam*? Nam Latine *dicrotas* dixit Hirtius. Sed per *dicrotam* intellexerit Hyginus quæ utrimque remis agitatur, τὴν ἀμφήρη, cum rates sive σχεδίαι non agerentur remis. Atqui δικρότον ναῦν Græci vocant biremem cum gemino remorum ordine, quæ aliter διήρης, qualem veri-

verisimile non est à Danao excogitatam. Quid si Græce scripsit, navem μακρὰν? Multi sane auctores sunt, Danaum primum esse auctorem navis μακρᾶς, *navis longæ*. *Biprora* omnino mendosum est; quamvis sciã naves διπρύμνους & διπρώρους aliquando factas, sed non talis ea fuit Danai. Vt ut sit, si primus Danaus navem reperit, non ea longa fuit, sed rotunda, cum rotundæ priores fuerint longis. Lonroga autem prima extitit qua Iason navigavit in Colchos, eaque πεντηκόντορος, quod quinquaginta remis in totum ageretur, & quinquaginta remiges haberet, ipsos nimirum Argonautas, qui hoc numero fuerunt. Quod enim Scaliger putat, plures Argonautas numeratos esse, & proinde maiorem, id est, longiorem Argo navim fuisse, fidem non facit, nec id evincit Theocritus qui τριακοντόζυγον ἀργὼ nominavit, quasi triginta remis in singulis lateribus impulsam. Poëtico quippe more numerum pro numero posuit, cum versus non ferret nomen quo verus remigum eius numerus exprimeretur. Nam viginti quinque tantum remiges habuit in singulis partibus, & in totum quinquaginta, unde πεντηκόντορος, vel πεντηκόντερος appellata, ab

ab antiquo verbo ἔρω quod est impello, unde ἐρωὴ impetus ὁρμὴ, à quo productum ἐρέσσω de remis quibus navis impellitur & incitatur usurpatum, à quo ἐρέτης, ἐρεθμός. ἐρεσία, & similia. Πεντηκόντορος igitur longa prima navis à quinquaginta remis quibus agebatur, unico utrimque ordine dispositis, vicenis quinis ex una parte, totidem ex altera. *Longitudo* igitur eius tanta patuit à prora ad puppim quantum viginti quinque remiges suis sedilibus ad remigandum sedentes loci occupare potuerunt. Spatium autem inter duos remos, vel scalmos, fuit binorum cubitorum, ut infra dicetur. Hæc μονήρης plane fuit, & *uniremem* Latine liceat dixisse, quod tamen Latinis *auctoribus* non est usitatum. Græci etiam μονόκροτα huiusmodi navigia appellarunt quales minimæ fuerunt *Liburnæ* Romanorum, & minimi *Dromonus*, infimorum Græcorum qui remorum singulos habuerunt ordines. Et tales etiam hodieque *Galeæ* nostræ quibus utuntur in mari mediterraneo. Post *uniremem*, vel μονήρη longam, inventa est *biremis*. Plinius; *Biremem Damastes Erythræos fecisse.* Hæc δίκροτος Græcorum. Etiam διήρη dixerunt, ut μονήρη, & τριήρη. Sed quia διή-

διῆρες magis usitatum ad tabulata ædium designanda quæ in secundo ordine fuere, & δίστεγα dicta sunt, ideo δίκροτον, potius de nave διήρει frequentatum, ut & μονόκροτον pro μονήρει. Hesychius, διῆρες, ὑπερῷον ἢ κλίμαξ. Etiam διῆρες pro duplici usurpaaunt, ut μονῆρες pro simplici. Unde μονήρεις λέξεις. Idem Hesychius, διήρη, διπλᾶ. Et certe eadem in aliis numeris compositio idem prorsus significat. Τριήρης, triplex: τετρήρης, quadruplex, eadem forma qua ποδήρης à ποῦς ποδὸς, quod usque ad pedes defluit vestimentum. Sic à κώπη, κωπήρης, & similia. Cum igitur μονήρης sit simplex à μόνος, unde μονήρεις λέξεις, μονήρη ζῶα, & μονήρης βίος, ὁ μοναχικὸς, solitaria vita, ita & διήρης duplex, ut διῆρες δωμάτιον, διήρης πύργος, cum duplici tabulato. A reliquis numeris composita similiter, τριήρης pro triplici, τετρήρης pro quadruplici, & πεντήρης pro quinqueplici. An falsi ergo sunt viri docti, qui putarunt, cū ista vocabula de navibus usurpātur, à verbo ἐρέσσω, quod est remigo, deduci? Nā si inde facta hæc vocabula numerum tantum remorum vel remigantium indicarent, διήρης idem esset quod δίκωπος, duobus remis acta navis, τριήρης τρίκωπος, trium

 remo-

remorum, vel remigum. Atque ita de cæteris. Et sane Latini cum *biremes*, & *triremes*, & *quadriremes* eo modo formarunt, quasi Græcum διήρης, & τριήρης id significaret, æque hallucinati videntur ac cum Græcorũ ὑάδας *suculas* reddiderunt. *Biremis* certe nihil aliud significare potest quam duorum remorum navim, & *triremis* trium. At διήρης ναῦς duplex est navis, id est, duplici remorum ordine instructa, quæ & δίκροτος, id est, utrimque duplici remorum ordine συγκεκροτημένη, ut μονόκροτον simplice. Hesychius, διήρης ναῦς, ἣν καὶ δίκροτον καλοῦσι. Ita & ἀμφήρες, ab ἀμφὶ deductum, ut περιήρες à περὶ, quod circuiri potest, quod in circuitu patet. Non enim ab ἐρέσσω compositum est. Inde ἀμφήρης ναῦς quę remos in utraq; parte habet, & remis undiq; instructa est. Hesychius interpretatur, ἀμφήρεις νῆας ἀμφοτέρωθεν ὁρμωμένας. Quod addit, ἢ ἐρεσσομένας, an rectum est? Eadem, ut videri alicui posset, ἀμφήρης ναῦς dicitur, quæ in omni parte remos habet, & διήρης quæ duplicem ordinem habet remorum, ac τριήρης quæ triplicem? Ea quippe quasi duplex censetur navis quæ duplici remorum ordine navigat, ut simplex, id est, μονήρης, quæ uno agitur, quæ & ἀμφήρης appella-

pellatur. Sic πύργος μονήρης, qui etiam ἐπίπεδος dicitur, & nullum habet superius tabulatum, qui & μονόστεγος. Vt διήρης quæ duplex habet tabulatũ, est δίστεγος, & τριήρης τρίστεγος. Quæ ab ἐρέσσω composita non sunt, sed à numeris facta per productionem, ut μονήρης, de solitario, & similia. Certe διήρης πύργος, & τριήρης, duum aut trium tabulatorum, non videtur hanc appellationem sumpsisse à navi binorum aut trinorum ordinum, neque rursus navis διήρης, aut τριήρης, quæ binos aut ternos ordines habebant, ita appellatæ ab ædibus plurium tabulatorum. Quid igitur dicendum? Certe διήρης, & τριήρης, cum de ædibus usurpantur quibus bona aut terna tabulata, aliam habent originem, ut etiam significationem quam dictiones ὁμώνυμοι, cum de navibus plurium ordinum remorum sumuntur. Et certe ἀμφήρης ναῦς, omnino ab ἐρεσίᾳ sic dicta est, quod ab utroque latere remis sit instructa: Ita etiam εὐήρεις νῆες dicuntur remis instructæ, & κατήρεις, apud Herodotũ. Euripidi, πλοῖον κατῆρες. Hesychius, κατῆρες, κατηρτισμένον ἐρεθμοῖς. Inde etiam ἀμφῆρες. Ac δωμάτιον διῆρες, aut τριῆρες, quod remos non habet, non potest videri deductum ab eadem origine.

ne. Ἐνήρης, & κατήρης, & διήρης, & τριήρης, & reliqua de navibus hoc modo composita, ab antiquo verbo ἔρω veniunt, quod eſt remigo vel impello remis. Cum autem διῆρες aut τριῆρες διωμάτιον dicitur, à verbo ἄρω derivatur, quod eſt coniungo, contabulo, ἁρμόζω. Vnde ἄρσαι compingere, ἀρτὺς compactio, quod & pro conventione ſumitur. Inde etiam ἄρθρα pro iuncturis, & articulis. Ab illo igitur ἄρω, compoſita μονήρης, διήρης, & τριήρης, quæ ſimplicis ſunt, duplicis aut triplicis ἁρμογῆς, vel duplici & triplici compagine contabulata. Apud Plutarchum in libro, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος, vox διῆρες cænaculum ſignificat, non navem biremem, in iſtis, ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος διήρους, *parum abfuiſſe quin ſe deiiceret ex quodam cænaculo*, id eſt, ſecundo ædium tabulato quod διώροφον etiam dicebatur, & ὑπερῷον. Nec mirum porro, voces diverſæ ſignificationis, & ab origine diverſa venientes in hanc ὁμωνυμίαν cadere, cum ab utroque verbo ἄρω, & ἔρω, compoſita poſſint eamdem habere formationem, ut διήρης ab ἔρω, quod eſt duorum remorum, & διήρης ab ἄρω, quod eſt duplicis compagis, vel ἁρμογῆς. Hoc diſcrimen

fa-

facile intelligitur in voce διήρης, quæ duo significat, & navem bene remis instructam, aut bonis remis incitatam, aut rem bene compactam, & compositam. Hesychius, δι'ήρες, δι'έλατον, δ' πεπονημένον πρὸς τὸ ἐρέσσειν. Ac διήρες ab ἄρω est, δ' ἡρμοσμένον. Prima ergo longa navis ab Argo fuit μονήρης, id est, simplici ordine remorum utrimque instructa. Διήρης post illam inventa, etiam ex numero longarũ, cum duplici remorum ordine, quam & *biremem* improprie Latini vertendo dixere. Qui biremem invenit, nihil ad longitudinem prioris longæ simplicis addidit, sed tantum ad altitudinem, ut alterum remorum ordinem accipere posset infra alterum dispositum. Exempli gratia, navis longa Argonautarum prima, quæ πεντηκόντορος à quinquaginta remis appellata est, cum in singulis lateribus vicenos quinos remiges haberet, quæ biremis postea facta est, non plures accepit remiges in singulis partibus, sed alterum ordinem remigum inferiorem, superiori parem. Et cum prima longa μονήρης, quinquaginta tantum remiges habuerit, & vicenos quinos in singulis partibus, hæc διήρης longa quę & biremis, nõ longior facta est, nec pluribus remigibus in-

instructa per singula latera, sed pro simplici ordine remorum, duplicem sortita est. Et sic totum eius remigium centum hominibus constitit, qui quinquageni in simplice longa fuerunt. Leo de Biremi, ἕκαστος δὲ τῶν δρομώνων ἐπιμήκης ἔστω, καὶ σύμμετρος ἔχων μὲν τὰς ἐλασίας δύο, τήν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Perperam interpres vertit *triremẽ* quæ biremis fuerit. Sic igitur vertendum erat: *Vnaquæque autem biremis prælonga sit, & magnitudinis congruæ, duos habens ordines remorum, alterum superiorem, alterum inferiorem.* In unoquoque ordine viginti quinque iuga debere esse dicit, ita ut totidem sint in superiore atq; in inferiore, ac ad singula latera quinquaginta remiges sedeant, viceni quini in superiore gradu remigii, & viceni quini in inferiore, ὡς εἶναι, inquit, τοὺς πάντας κωπηλάτας ὁμοῦ, καὶ τοὺς αὐτοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας τούς τε ἄνω, καὶ τοὺς κάτω ἑκατόν. Ex quo argumentum invincibile duci potest, falsissimam esse quæ hactenus in hominum doctorum sincipite regnavit opinio, illum ordinum multiplicem in navibus numerum, per longitudinem navis computari debere, non per altitudinem. Sic enim volunt, ordines illos, non in altitudinem, sed in longitudinem consideran-

derandos esse. Ab hisce ordinibus si bini erant in eodem latere navis, ipsas naves biremes, si terni, triremes, & sic deinceps nomen habuisse. In biremi, inquiunt, latus utrumque binis ordinibus, per lateris longitudinem dispositis, collocatis ibi sedilibus remigum, distinctum habebatur, in triremi tribus, atque ita in cæteris usque ad τετ]εgακοντήρεις, id est, eas naves quæ quadraginta ordines remorum habebant. Videamus igitur an hæc stare possit expositio per rei ipsius de qua agitur naturam, atq; ut βαρβαρώτερον, sed σαφέστερον eloquar, possibilitatem. Simplex longa navis quæ Græcis πεντηκόντορος dicebatur, singularem habuit in singulis lateribus ordinem remorum ex viginti quinque remigibus constantem. Fiat biremis, & per utrumque latus adhuc alterum ordinem accipiat remigum. Et pro vicinis quinis per longitudinem lateris sedeant quinquageni remiges, erunt in totum centeni. Sic duplo longior evadet hæc navis quam est πεντηκόντορος. Illa enim vicenos quinos tantum habet remiges in unoquoque latere, ista vero biremis quinquagenos. Age faciamus triremem. Ternos ordines pro singulis habebit. Ita lon-

longitudini eius adiicietur quanta est unius longæ simplicis longitudo. Et sic triremis hæc æque longa erit quam tres fuerint πεντηκόντοροι, coniunctæ à prora vel à puppi. Exeat quadriremis pro trireme, quattuor longarum navium ipsi longitudo conciliabitur, eadem manente latitudine inter utrumque latus, & altitudine à sedilibus remigum usque ad carinam. Duplicetur numerus ordinum, & pro quadriremi compingamus octererem, tantam adipiscetur longitudinem quanta est octo navium *longarum*. Nam octoni ordines remorum in singulis eius lateribus eruat. Quid in parvo moramur, aut tricamur? Uno saltu, omissis in medio minoribus, recta ad eam quæ omnium maxima fabricata est, ascendamus, quæ τεσσαρακοντήρης Græce dicebatur, à quadraginta ordinibus remorum, qualem à Ptolemæo Philopatore institutam esse scribit Plinius. Ultra non progressos esse, ex eodem Plinio constat, qui maiorem non nominavit. *Biremem*, inquit, *Damastes Erythræos fecisse. Triremem Thucydides Aminoclem Corinthium. Quadriremem Aristoteles Carthaginenses. Quinqueremem, Onesichton, Salaminios. Sex ordinum Xenagoras, Syracusios. Ab ea ad Decemremem Mnesigiton Alexan-*

Alexandrum Magnum. Ad XII. *ordines Philostephanus Ptolemæus Soterem: Ad quindecim Demetrium Antigoni Ad triginta Ptolemæum Philadelphum. Ad* XL. *Ptolemæum Philopatorem qui Tryphon cognominatus est.* Ita totus ille Plinii locus constituendus est, qui valde inquinatus circumfertur in editionibus. Ex nostra correctione Syracusii teste Xenagora sex ordines navis primi fecerunt, quinqueremem Salaminii teste Onesichtone. Maxima autem navis quæ in hoc genere facta est, fuit τεσσαρακοντήρης, hoc est, quadraginta ordinum remorum navis. Et à Ptolemæo Philopatore talem constat ædificatam, ut Athenæus ipse testatur, à quo descripta est, lib. V. Vt hinc liqueat mendosam & falsam esse in Plinio vulgatam lectionem, quæ fert Philopatorem illum Ptolemæum usque ad quinquaginta ordines navem curasse construendam. Si vera est illorum sententia, qui volunt, in uno navis latere omnes illos ordines fuisse dispositos, constetque ex his quæ diximus singulos ordines simplicis longæ vicenos quinos habuisse remiges, navis quadraginta ordinum in unoquoque latere mille remiges habuerit necesse est, tamque longa fuerit quam erunt quadraginta

ginta naves *longæ*, eadem latitudine, & altitudine. Longiorem quidem fuisse probabile est nave *longa* simplici, immo & longissimam fuisse, constat, utpote quam perhibeat Athenæus ducentos & octoginta cubitos longitudinis habuisse. Sed proportione huic longitudini tam latitudo quam altitudo respondebant. Et quod mirum est, in tam vasto navis corpore non plures fuere remiges quam oportuit esse ratione habita ad navem simplicem longã, quę centeno remige utebatur in ordine remorum singulari. Nam simplices longæ, non tantum extitere πεντηκόντοροι, sed etiam ἑκατόντοροι. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Maxima igitur longarum navium species quæ uno ordine remorum agerentur, fuit ἑκατόντορος, quinquagenis remis per singula latera instructæ. Iuxta hanc proportionem si biremem fieri placeat, ista ἑκατόντορος ducentos remiges accipiet, centenos in singulis partibus. Si triremem, erat trecentorum remigum: si quadriremem fieri placeat, habebit quadringentos: si viginti ordinum ædificetur, hoc est, εἰκοσήρης, duo millia remigum ad eam impellendam opus erant. Si

Si ordines duplicentur, & duplo maior fiat navis quã εἰκοσήρης, quadraginta ordinum existet, & τεσσαρακοντήρης evadet, qualis illa fuit Ptolemæi Philopatoris ab Athenæo descripta, quæ & eadem proportione quattuor millia remigum habere debuit, & tot habuit, eodẽ Athenæo teste, γενομένης δ' ἀναπείρας, ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. Dicit, plures quaternis millibus, nec exprimit quanto plures habuerit. Sed certum, est ex ratione quam posuimus non plures habere debuisse. Præterea Plutarchus in vita Demetrii, in hac ipsa Philopatoris τεσσαρακοντήρει describenda, exacto & rotundo numero, quattuor tantum millia remigum ei tribuit. ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις. Nec longe abit ab hac proportione quod quinqueremem Caii Plinius quadringentis remigibus incitatam fuisse ostendit lib. XXXII. cap. I, *De echeneide*, quæ qinqueremem Caligulæ remorata fuerat: *Circa navim invenere adhærentem gubernaculo, ostenderuntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se revocaret, quadringentorumque remigum obsequio contra se intercederet.* Examussim responderet ratio si quingentos remiges illa quinqueremis habuisset, totidem nempe quot quinque simplices μονήρεις centenorum remigum.

Nec ſane video quomodo illi quadringenti remiges in quinqueremi poſſint iuſte dividi in quinos ordines, niſi ſingulis ordinibus quadraginta remiges tribuamus cuiuſque lateris. Ita in totum fuerint utriuſque lateris in quinos ordines remorum à ſummo ad imum diſtincti, remiges quadringenti. Triremis iuxta proportionem quam poſuimus habere debuit centum & quinquaginta remiges ſi ratio habeatur ſimplicis πεντηκοντόρου ſive μονήρους quinquagenis remigibus inſtructę, aut trecentos ſi centũ remiges dederis ei navi quę ſingulos ordines habeat. Polybius triremibus Romanis totidẽ tribuit remiges nẽpe trecenos. At vetus auctor triremi ducentos tantum dat remiges. Sic enim ſcribit in Excerptis quæ manu exarata habuimus ex Bibliotheca Regia: Πεντηκόντορος ναῦς ἀπὸ τοῦ πεντήκοντα ἔχειν ἄνδρας, ὅπερ ἦν ἀριθμὸς λόχου. ἡ δὲ τριήρης ἐρεσιοχόρα δὲ ἀπὸ τοῦ τρεῖς ἔχειν ἐρεσίας, τέτταρας μέντοι λόχους, ἡ γὰρ ἀρχαία σύνταξις, διακοσίους εἶχε τοὺς ἐμπλέοντας. Simplici longæ, id eſt, ſingulorum ordinum μονήρει dat quinquagenos remiges, triremi ſive τριήρει quæ ternorum fuit ordinum, & trina remigatione agebatur, ducentos. Quomodo in ternos ordines diſtribui poſſint ut nihil ſuperet

aut

aut desit non video. Si singulis ordinibus triginta tres remiges assignabimus, ducenti erunt & bini. Si triginta tres dabimus, non erunt integri ducenti sed uno minus. Quæ summula excurrens vel deficiens non est consideranda. Biremis Leonis in Tacticis exacte binos ordines habet, tot remigum singulos quot erant in una πεντηκοντόρῳ, sive μονήρει. Sed & illud observandum, in illa nave Philopatoris quæ ducentos longitudinis cubitos habuit paucos habuisse videri in utroque latere remos præ tanta longitudine. Spatium inter duos remos quod vocabatur *interscalmium* vulgò erat duum cubitorum, ut ex Vitruvio discimus lib. 1. cap. 11. ubi docet de symmetria quomodo in omnibus rebus & operibus sit intellligenda, ut in hominis corpore ex cubito, pede, palmo, digito: in ædibus sacris è columnarum crassitudinibus aut è triglypho: *in navibus ab interscalmio, quod διπηχυαῖον dicitur, item cæterorum operum è membris invenitur symmetriarum ratiocinatio.* Ergo interscalmium vulgarium navium, ut puta triremium, ut plurimum erat duorum cubitorum, quo spatio remus à remo distabat. Iuxta hanc rationem in longitudine lateris navis à Philopato-

re constructæ debuerunt esse remi plus quam centeni & quinquageni, cum fuerint tantum quinquageni. Sed verisimile est, in illis enormæ magnitudinis & altitudinis navibus, quæ tot remorũ ordines à summo ad imũ haberent, non idem servatũ intervallum inter remos quod in minoribus navigiis observabatur. Et hoc est quod vult illo loco Vitruvius, prout est ædium sacrarũ magnitudo, ita etiam crassas columnas esse debere, ut symmetria sit. Giganteæ staturæ homo cubita, pedes ac palmos non habet similes pumilioni alicui. Ita ergo & in navibus, perinde ut sunt magnæ aut parvæ, ita alia ratio est eorum interscalmii, cum in maioribus navigiis sit longe maius spatium inter remos quã in minoribus. Est etiam forma quædam stata & mediocris navium, ut & ædium, & aliorum operum. In his interscalmium vulgo erat διπηχυαῖον. Remorum etiam ipsorum numeri non in omnibus eadem ratio & proportio. Non enim semper proportionem servatam in omnibus plane constat. Ecce enim *octeres* Ptolemæi, qui cum Antigono navalibus copiis dimicavit, adjutus Lysimachi navibus, centenos remiges in singulis lateribus habuit, quę ratione habita vel ad sim-

plicē πεντηκοντόρον non plures vicenis quinis habuisset. At si æquata fuisset octo ἑκατοντόροις, quinquagenos in unoquoque latere habere eam oportuit. Simplex πεντηκόντορος quinquaginta remigibus agebatur & remis quinis per singula latera. Si octo ordines his pares in navi struxeris, navem illam octerem vel octiremem feceris, quæ numerum remigum in his octo ordinibus laborantium, ad quadringentos tantum accipiet. Non enim augebatur remigum numerus per longitudinem lateris cum ordines multiplicabantur, sed in altitudine. At illa octeres Ptolomæi centenos remiges in unoquoque latere & in uno quoque ordine habuit. Sic in singulis lateribus octingenti, in duobus mille sexcenti extitere. Corrigenda Mēnonis verba in Photii Bibliotheca, apud quem sic legitur, καὶ ὀκτήρης μία ἡ λεοντοφόρος καλουμένη, ἡ μεγέθους ἕνεκα καὶ κάλλους ἥκουσα εἰς θαῦμα. ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι ἤρεττον ὡς τὸ ἐκ θατέρου μέρους γίνεσθαι, ἐξ ἑκατέρων δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Ita hæc verba citavit Scaliger pro vulgatis, ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι ἤρεττον. Sed qui sunt ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι? Non dicitur ἑκατόνστοιχος nisi de re quæ centenorum sit ordinum, ut ἑκατόμπεδον quod

 cente-

centenorum est pedum. Certissima est nostra emendatio, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲ ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεττον. *In hac enim centeni homines in unoquoque ordine remigabant.* Nam στίχους in navi Græci dixerunt quos Latini *ordines versus* & *gradus*, ut paulo post dicã. Sed notandum est, Menonem de illa octere dicere admirabili fuisse magnitudine textam. Si vulgaris fuisset, & pro ratione facta quæ ad πεντηκόντορον simpliciter referri posset, non plures ducentis aut quadringentis remigibus nacta esset. Nam τεσσαρακοντήρης illa Ptolomæi Philopatoris sive quadraginta ordinum navis, non plures habuit remiges quam quadraginta ἑκατόντορος. At octeres illa Ptolomæi alterius cũ remiges habere non deberet plures quã octo ἑκατόντοροι, totidem habuit quot sedecim, & parem numerũ quem ordinaria ἑκκαιδεκήρης sive sedecim ordinum navis, sed longe alio ordine dispositos. Nam in octonis tantum ordinibus locati fuere in octere, quos sexdeni ordines occupassent in ἑκκαιδεκήρει. Mirum etiam, illam quadraginta ordinum Philopatoris navim per tantam lateris longitudinem non plures quam quinquaginta recepisse remiges, cum octeres Ptolomæi cognomento Ce-

rauni

rauni centenos in unoquoque laterum & ordinum sortita sit. Illi ordines in octere, ut in πεντηκοντήρει & in aliis omnibus navibus quæ à numero ordinum denominabantur, à summo catastromate ad imam carinam numerabantur, ut & erant dispositi, non à prora ad puppim per lateris longitudinem, ut vulgo interpretantur viri doctissimi. Athenæus de illa Ptolomęi Philopatoris navi, τὸ δ' ἐγκώπιον ἅπαν μέ, χρι τῆς τρόπιος κισσίνην φυλλάδα καὶ θύρσους εἶχε πέριξ. Vbi male interpres vertit, *ea vero pars in qua remi collocantur.* cum τοῦ ἐγκώπου nomine universos remos intelligat quos hederis implicatos thyrsorũ in morem fuisse significat. & legendum in Athenæo, κισσίν'ῳ φυλλάδα κατὰ θύρσους εἶχε πέριξ, id est, *remi omnes à summo ad imam carinam hederæ frondibus involuti erant thyrsorum in morem.* Infimi ergo ordinis remiges circa carinam navis fuere, qui & θαλάμιοι vel θαλαμῖται dicti. Nam & ibi fuere τρόποι θαλάμιοι appellati. Pollux, οἱ δὲ περὶ τὴν στεῖραν ἑκατέρωθεν παρατεινόμενοι τρόποι, πρῶτος καὶ δεύτερος ὁ καὶ θαλάμιος. Grammatici quippe στεῖραν, interpretantur, τὸ ἐξέχον τῆς πρῴρας ξύλον κατὰ τὴν τρόπιν. Iidem στείρωμα τρόπιν quoque exponunt. Et τρόπιν, τὸ κατώτατον τῆς νεώς. Et in illo loco Pollucis libri

ſcripti ſic legunt, ὑπὸ δὲ τῆς στείρας ἑκατέρωθεν παρατεινομένη τρόπις. Ibi ergo θάλαμος navis, quod vulgo dicitur *fonds de cale*. Et inde θαλάμιοι remiges qui non longe ab aquà circa carinam navis remigabant. Ideo & breviſſimis remis utebātur, & minimam mercedem accipiebant, quod minimū laborarēt, breves utpote remos movendo haud longe ab aqua. Scholiaſtes Ariſtophanis, οἱ δὲ θαλάμακες ὀλίγον ἐλάμβανον μισθὸν, διὰ τὸ κολοβαῖς χρῆσθαι κώπαις παρὰ τὰς ἄλλας τάξεις τῶν ἐρετμῶν, ὅτι μᾶλλον ἐγγύς εἰσι τοῦ ὕδατος. Quæ verba citata ſunt à Scaligero in Animadverſionibus ad Euſebium. Θάλαμος, ut dixi, eſt μυχὸς navis intimus & infimus ſinus. Ibi infimus ordo remorum & remigum. Heſychius: θαλάμια, κῶπαι αἱ κατώταται, καὶ οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν χώραν θαλάμιοι λέγονται. Idem, θαλάμιος, κατώτατος ἐρέτης, ὁ κατωτάτω ἐρέσσων ἐν τῇ νηΐ. θαλάμιος λέγεται ὁ ἔσχατος, ὁ δὲ μέσος ζύγιος, ὁ δὲ ἀνώτατος θρανίτης. Pollux: Καὶ τὸ μὲν ἔδαφος τῆς νεὼς κύτος καὶ γάστρα καὶ ἀμφιμήτριον ὀνομάζεται, καλοῖτο δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι. Ex his perſpicuum eſt, quid ſit in navi θάλαμος & cur inde dicti ſint infimi ordinis remiges, circa imam navis partem qua carina eſt & fundum navis haud

haud longe ab aqua remigantes. Media pars navis inter ſummam & imam partem vocabatur ζυγὰ, à qua remiges ζυγίοι qui in ea parte remos agitabant. Pollux: τάδε μέσα τῆς νεὼς ζυγὰ, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται. Sequitur ſumma pars navis circa conſtratum, quæ pars θρᾶνος nunc cupabatur, à qua remiges θρανῖται vocati. Pollux: Τὰ δὲ περὶ τὸ κατάστρωμα θρᾶνος, οὗ οἱ θρανῖται. Intelligit remiges θρανίτας. Ita tres ordines fuere remorum in triremi quæ tunc ordinaria fuit & maxime uſitata navis longæ forma. Ideo tres τάξεις Græci navis fecerunt cum ad triremem præcipue reſpicerent. Idem Scholiaſtes Ariſtophanis ad Ranas: ἦσαν δὲ τρεῖς τάξεις τῶν ἐρετμῶν, καὶ ἡ μὲν κάτω θαλαμῖται, ἡ δὲ μέση ζυγῖται, ἡ δὲ ἄνω θρανῖται. Tres erant ordines remorum: qui in ſuperiori parte remigabant dicti θρανῖται, qui in media ζυγῖται, in imo prope aquam θαλαμῖται, hoc eſt, in ipſo navis θαλάμῳ & fundo. Non poteſt igitur ſubſiſtere ſententia Bayſii eorumque qui eum ſequuntur, dividentium navem in tres partes per longitudinem, ut qui remiges ſunt in prima parte ad proram vocentur *thalamitæ*: qui in medio ſupra arborem, *Zygitæ*: qui in tertia ad pup-

 pim

pim *thranitæ* dicantur. Docendum prius Baysio fuit, partem navis quæ ad proram est infimam eius fuisse partẽ, & quæ ad puppim pro summa habitam. Pars quidem ad puppim magis erigitur, quæ ad proram paulo est depressior. Et præterea in puppi ædificabatur prætorium, sive tabernaculum ipsius ducis vel ναυάρχου, quo fiebat ut elatior videretur puppis. Pollux σκηνὴν vocat: Τὸ δὲ περὶ τὴν πρύμναν προὔχοντα ξύλα περιτόναια καλεῖται. ἐκεῖ που καὶ σκηνὴ ὀνομάζεται τὸ πηγνύμενον στρατηγῷ ἢ τριηράρχῳ. Sed quod ad transtra attinet & sedilia remigum, æqualiter directa per totum navis latus porrigebantur, nec cum ea inæqualitatis differentia, ut alii in summo esse, alii in infimo dici possent. At auctores Greci θρανίτας remiges ad catastroma ipsum collocant & in summa navis parte, θαλαμίτας autem κατωτάτους, & ζυγίτας inter utrosque, in medio nempe navis corpore. Si autem hi tres ordines remigum in eadem longitudine ad remos sedissent, omnes ad catastroma fuere ponendi, non soli θρανῖται. At ζυγῖται præcipue ad mediam partem catastromatis collocandi fuisse videntur. Nam catastroma in navibus constratis inter duas turres erat dextra & sinistra. Pollux:

lux : ἐὰν δ᾽ ᾖ κατάφρακτα τὰ πλοῖα, ὅπου ναυμαχοῦνται πυργοῦχοι, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ πυργίδια δύο, δεξιὸν καὶ εὐώνυμον, ὧν μέσον τὸ κατάστρωμα. Præterea si navis divideretur per longitudinem in tres partes, ut censet Baysius, eadem ratio esset divisionis in omnibus navibus. Nulla ergo differentia erit quantum ad hanc longitudinis divisionem inter triremes & biremes, inter has & illas quæ quadraginta ordines remorũ habebant, ut ea Philopatoris. Semper remiges in hac ut in cæteris distributi essent in tres partes & ordines, *thranitas*, *zygitas*, & *thalamitas*, cum hoc tamen discrimine ut τεσσαρακοντήρης plures haberet thranitas quam triremis, & plures zygitas & plures thalamitas. Unde igitur ea denominationis nata diversitas in navibus, ut aliæ τριήρεις dicantur, aliæ τετρήρεις, aliæ πεντήρεις, aliæ ἑξήρεις, & ita de cæteris usque ad omnium maximam τεσσαρακοντήρη? Nã si in omnibus omnium navibus tres fuere remigum ordines illis nominibus per longitudinem lateris dispositi, nulla ratio est quæ suadeat diversis appellationibus fuisse distinctas plurium remigum naves ab illis quæ paucioribus remigibus uterentur. Si τριήρης dicta est quod tres haberet τάξεις remorum

rum, ut notat vetus Scholiastes, θρανίτας, ζυγίτας & θαλαμίτας, cur τετρήρης appellata est à numero quaterno, cum tres æque ordines sortita esset ut τριήρης? cur πεντήρης? cur ἑξήρης? denique cur τεσσαρακοντήρης sic dicta à quadragenis ordinibus quæ non plures tribus habuit, ut omnis navis magna parvaque in tres ordines per longitudinē dividebatur? Hæc sunt plane ἀσύστατα. Quod autem in illis scholiis Aristophanis additum legitur, θρανίτης ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, ζυγίτης ὁ μέσος, θαλαμίτης ὁ πρὸς πρῷραν, recentioris sunt manus, eo tempore adsuta quo iam Græci biremes, triremes & quadriremes, pluriumque ordinum naves non amplius noverant, sed sola κατέργα, quæ *Galeæ* sunt nostræ, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultra annis in usu sunt Europæis & Asiaticis, obliterato omni genere navigiorum quod pluribus remorum ordinibus consurgeret. Sed locus Pausaniæ à Bayfio productus omni modo evincit, ordines illos remorum in navibus priscis per altitudinē à catastromate ad imum navis fundum seu carinā esse intelligendos non per longitudinem laterum. Ita enim scribit in Atticis, lib. VII. Τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον οὐδένα πω νικήσαντα εἶδον, καθῆκον εἰς ἐννέα

ἐρε-

ἐρέτας ἀπὸ τοῦ καταςρώματος. Id eſt, *Non memini videre navigium maius eo quod Deli eſt, in novenos remigum ordines à cataſtromate ad imum diſtinctum.* Interpres vertit, *è foris enim eius novenis eminent remigibus tranſtra.* Quod quid ſit neſcio. Videtur hæc verba ſignificare novenos tantum remiges per tranſtra ſediſſe in ſingulis eius lateribus. Nec hoc magnæ navis argumentũ fuerit, cum vel minima navigia olim plures habuiſſe remiges certum ſit, ne piſcatoriis quidem exceptis. Verbum καθήκειν à ſummo ad imum deſcenſum denotat. Ideo dixit Pauſanias, καθῆκεν ἀπὸ καταςρώματος, id eſt, à ſummo navis ad infimum eius fundum in novenos ordines remigum patuit illud navigium Deliacum, & proinde fuit ἐννήρης illa navis. Quod novem tantum remiges nominavit Pauſanias, ἐννέα ἐρέτας, totidemque remos, nimirum ea loquutione firmatur & Latinorum nominum in talibus compoſitio, ut *biremis*, *triremis*, *quadriremis* & *quinqueremis*. Qui numerus remorum non in longum eſt accipiendus, ſed in altum. Duo remi quippe ſunt in biremi, id eſt, ut loquitur Pauſanias, duo remiges in altitudine à ſummo navis latere ad carinam. Tres remi in triremi eodem ordine

ordine ſumendi à ſummo ad imum per altitudinem, non à prora ad pappim per longitudinem. Sic Aeſchylus in Perſis τρισκάλμους νῆας dixit pro triremibus, numerando ſcalmos non per longitudinem, ſed per altitudinem, ἐξέφθινθ' αἱ τρίσκαλμοι νᾶες ἄνασς ἄνασς. Non enim aliter τρίσκαλμος ναῦς poteſt accipi quam de trino ſcalmorum ordine in altitudinẽ. Quippe ſi acciperetur de lateribus, nulla navis unquam τρισκάλμος extitit, haud ſane magis quam triremis. Aequalem enim numerum ſcalmorum ſive remorum in utroq; latere habuerunt, non duos in uno, unum in altero. Ideo numero pari ſemper denominantur, non impari, δεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος, & ita de cæteris. Sic in altitudinẽ deducti & numerati remi ſingulos remorum ordines denotant, & totidem εἰρεσίας. Nam τριήρης proprie dicitur quæ τρεῖς habet ἐρεσίας ſive τρεῖς ἐρέτας, alios aliis ſuperpoſitos. Inde eæ τάξεις ἐρετμῶν vocãtur, quia ut ordines militũ in bello quę τάξεις appellantur, alii aliis ſubiiciuntur, & ἐπάλληλοι ponuntur. Στίχοι quoque eadem ratione dicuntur remigum ordines, quã in pagina στίχοι ſive verſus alii poſt alios ponuntur, & inferiores ſubiiciuntur ſuperioribus. Memnon apud Photium

Photium de octere Ptolomæi, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεσσον. Excerpta Dionis manuscripta in Bibliotheca Regia: Περσεὺς καὶ τά τε ἄλλα μεγαλοπρεπῶς καὶ πέρα τοῦ συνήθους ἐξήσκησε, τὴν ἐρεσίαν ἐπὶ ἑξ καὶ δέκα στίχους πλείους. *In decem & sex ordines remigio eius distincto.* An Virgilius *versum* quoque appellavit hos remorum ordines in triremi, cum dixit?

> -- *Triplici pubes quam Dardana versu*
> *Impellit, terno consurgunt ordine remi.*

Sed *versus* ibi est ἐρεσία. *Triplici versu impellit*, id est, triplici ἐρεσίᾳ sive remigatione atque ἐλασίᾳ impellit, quia remis æquor verritur. Vt alibi apud eundem, & *æquora verunt.* Et apud Lucanum in illo, *& longæ quæ verrunt æquora pinus.* Id est, remis ex pinu arbore. At sequitur de triplici ordine remorum, *& terno consurgunt ordine remi.* Alias *versus* etiam ordo est apud eundem poetam,

> -- *Et feras in versum digerit ulmos.*

Id est, εἰς στίχον. Vtriusque expositionis apud Virgiliū meminit eo loco Servius, sed melior est qua *versum* exponit pro tractu, in illis de navi quæ *triplici versu* impellitur, Livius etiam *sexdecim versus* remorum in ἑκκαιδεκήρει dixit pro sexdecim ordinibus, lib. XXXIII. *Quin & regiam unam*

inhabi-

inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. In Græcis fuit, ἑκκαίδεκα στίχοι ἐρετμῶν. Nam triremis tres στίχους habet remorum. Vegetius *gradus* dixit. Vt enim in scala gradus sunt à summo ad imum directi, ita in navi plurium ordinum, gradus sunt remigum, alii aliis superpositi & suppositi. Sic enim ille lib. v. cap. VII. de modo Liburnarum, *Minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus.* In Deliaco navigio cui novenos remiges à catastromate ad imum navis directos tribuit Pausanias, totidem ut dixi remigum ordines & versus & gradus intelligendos esse liquet. Sed Bayfius verba eius non se sat intelligere prædicat, & corruptum etiam codicem putat. Nec rationem se videre posse ait, cur illud navigium se multo maximum novisse dicat Pausanias, cum ignorare non potuerit decem, undecim, duodecim, quindecim & quadraginta remorũ in navibus ordines. Cum dixit Pausanias, non se scire aliam maiorẽ navem fuisse illa Deliaca, quæ in novenos remorum ordines insurgebat, non de extraordinariis illis navigiis intellexit quæ ad pom-

ad pompam fabricanda curarunt aliquando reges aliqui, sed quorum nullus alius usus fuit, nisi ad ostentationem potentiæ & magnificentiæ eorum regum qui construi talia voluerunt. Nam inter communi usu receptas & consuetas naves nullam se vidisse aut scire maiorem Deliaca illa testatus est Pausanias. Triremes aliæ aliis maiores fuere cum pari numero remorum, & totidem ordinibus. Sic de aliis. Ὀκτήρη Ptolemæi commendat Memnon, ut insolita & mirabili magnitudine & pulcritudine præditam super alias eiusdem generis octiremes. Quod ad usum maris & belli attinet, vix maiores quam novem ordinum constructas & notas fuisse veteribus certum est. Et quamvis Dio usque ad decem ordines provehat navigia Antonii contra Augustum in pugna Actiaca, alii tamen auctores in novenos tantum ordines maximas eius classis naves processisse autumant. Florus lib. IV. cap. XI. *Nobis quadringentæ amplius naves, ducentæ non minus hostium, sed numerum magnitudo pensabat. Quippe à senis in novenos remorum ordinibus.* At Cæsaris naves eodem auctore *à triremibus in senos non amplius ordines creverant.* Pollux lib. I. cap. IX. de navibus,

maiores non recenſet novenis ordinibus, quas ἐννήρεις Græci appellabant. Ita enim à maioribus incipit, ut in minimis deſinat, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Hæ à numero remorum ſic appellatæ, non ab ordinum ut illæ quæ in ήρης terminabantur, de quibus ſic ait, ἐννήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης. Tametſi autem ad denos ordines ex quorundam auctorum ſententia pervenerint naves Antonii, illud tamen extraordinarium fuit, & fieri etiam potuit, ut illa ἐννήρης Deliaca illas δεκήρεις magnitudine ſuperaret, quamvis uno remorum ordine inferior. Maxime autem ordinaria forma & ſtata magnitudo antiquarum naviũ bellicarum fuit in triremibus, & quadriremibus, atque ut Vegetius loquitur, idonea hæc menſura erat Liburnarum, quæ ternos vel quaternos ſortiebantur remigum gradus, interdum & quinos. Certe biremes & uniremes, quæ δίκροτα, & μονόκροτα, vel μονήρεις, Græce vocantur quales ſunt quibus hodie nomen *Galearum* vel *Galerarum* datur, pro levibus habebantur apud veteres navigiis, non ad prælium idoneis navale, ſed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur. Baſilius Patricius in ναυμαχικοῖς, capi-

capite περὶ ὀνομασιῶν τῶν νεῶν τῶν πρὸς πόλεμον ἐπιτηδείων, *de appellationibus navium ad prælium navale idonearum*, medium genus triremes facit inter magnos dromones, qui pluribus quam ternis agerentur remorum ordinibus, & qui singulis quales μονήρεις antiquis Græcis, & tunc γαλέαι nuncupabantur. Sed has parum commodas ad pugnam dicit maritimam, cum essent aptiores pro sua levitate ad speculandum, & stationes agendas, & ad lacessendos hostes. Ἦν γὰρ, inquit, καὶ μειζόνων πλῆθος δρομώνων. καὶ νῦν εἶναι χρὴ, οἷς ἐπισῶσι τὰ λεγόμενα ξυλόκαστρα. ἀλλὰ καὶ μέσαι τριήρεις. καὶ μονήρεις τινὲς ταχιναὶ λεπταὶ γαλέαι, οἷς ἐν ταῖς βίγλαις χρηστέον, ἢ πρὸς ἐρεθισμὸν τῶν ἐναντίων, καὶ διάλυσιν τάξεων. Appianus in libro de bellis Illyricis, biremes quæ proprie *Liburnicæ* dicebantur à Romanis, ὀξέα καὶ κοῦφα δίκροτα interpretatur. Inhabiles eas fuisse ad bellicum usum infra ostendimus auctorũ veterum testimonio. Primæ autẽ naves quas Romaniin bello Punico secundo fabricarũt fuere triremes & quinqueremes. In prælio navali Ptolemæi cum Demetrio, de qua Diodorus lib. xx, minimæ naves in classe Ptolemæi fuere quadriremes, maximæ quinqueremes, cum haberet

naves longas centum & quadraginta. Τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης. *Harum maxima in quinos ordines surrexit, minima in quaternos.* Demetrius etiam in sua classe nullas minores habuit quadriremibus, sed maximæ erant hepteres, plurimæ quinqueremes. At in omnibus ferme navalibus præliis quibus Græci inter se conflixere, Athenienses, Lacedæmonii, Syracusani triremibus solis usi feruntur. Et ipse Xerxes cum ad Græciam subiugandam numerosissimo exercitu tam terrestri quam nautico venisset, collectis totius imperii in unum viribus, cumq; mille & ducentas naves longas haberet, omnes triremes constat fuisse, quas τελσκάλμους vocat Aeschylus in Persis. Thucydides lib. 1. ostendit, suo tempore solis triremibus dimicationes navales confici solitas, cum scribit, πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. *Primi Corinthii feruntur proxime ad eum modum quo nunc bella navalia geri solent, res nauticas administrasse, inventis triremibus.* Nam antea solis πεντηκοντόροις, quæ singulis constabant remorum ordinibus, utebantur.

Græ-

Græciæ populi. Ad ea scholiastes notavit, μεταχειρίσαι, τὰ περὶ τὰς ναῦς, ἐναλλάξαι, τουτέστι, ἀπὸ πεντηκοντόρων ποιεῖν τὰς τριήρεις. Sed biremes tamen prius inventas fuisse verisimile est, idque Plinius prodit, primã extitisse biremium inventionẽ, easq; prodiisse post simplicium longarum navium usum, quæ quinquagenis remigibus agebantur, singulari ἐρεσίᾳ. Quarum biremium primos auctores facit Erythræos, referente Damaste. Sed biremium in bello navali nullus ferme olim usus fuit, & post triremes repertas, non aliæ usurpatæ sunt. Aminoclem eas primum apud Corinthios fabricasse ex Thucydide tradit idem Plinius, *Triremem Thycidides Aminoclem Corinthium*. Sed eo loco quem supra citavimus simpliciter scripsit Thucydides, apud Corinthios triremes primum inventas esse, non tamen eorum inventorẽ fuisse dicit Aminoclem. De quo statim subiicit, Aminoclem Corinthium navium fabricatorem, ναυπηγὸν, fecisse Samiis naves quattuor, nempe triremes. Vt appareat ex verbis ipsis Græci auctoris, inventionem & usum triremium apud Corinthios antiquiorem fuisse Aminocle. Certe non dicit ab Aminocle primo istud inventum

manasse. Sic enim loquitur: Πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. Ecce primas triremes in Corintho factas fuisse diserte perhibet, nec quo auctore primū ibi proditæ fuerint docet. Sed ut confirmet, à Corinthiis prodiisse primas triremes, statim addit, Corinthium Aminoclem naupegum Samiis tales naves quattuor ædificasse cum Samum venisset. Φαίνεται δὲ καὶ Σαμίοις Ἀμεινοκλῆς Κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιῆσαι τέσσαρας. Vt alio argumento id comprobet, adiicit, & antiquissimum prælium navale, quod in Græcia memoratur factum, inter Corinthios & Corcyræos gestum esse. Ναυμαχία δὲ παλαιοτάτη ὧν ἡμεῖς ἴσμεν γίγνεται Κορινθίων πρὸς Κερκυραίους. Quasi diceret, iis navigiis quæ antea fabricabantur, bella navalia geri haud commode potuisse, cum ad bellicos usus non belle essent compacta, sed repertis triremibus à Corinthiis, exinde etiam belligerari mari cœptum, & Corinthios primos ναυμαχίας instituisse, cum & ipsi bellicarum navium, id est, triremium, primi essent auctores. Eusebius primam quoque triremem in Corintho navigasse scribit,

sed

ſed non dicit, Aminoclem primum eius repertorem extitiſſe. Quod nec ſane verum eſt, & Plinius ut in aliis infinitis heic quoque falſus deprehenditur. Legitur apud Hieronymum, ad annum MCCXXX. *Trieres prima navigat in Corinthum.* Quod ab Euſebio aliud agente ſcriptum eſſe notat Scaliger, cum prima triremis ſive τριήρης Corinthi fabricata ſit, *non aliunde Corinthum navigarit.* Sed valde ſtolidus fuerit, aut ipſe Euſebius, aut qui eum tranſtulit de Græco Hieronymus, ſi cum vellet inventionem primæ triremis tradere, ſcripſiſſet, In Corinthum primam navigaſſe. Nemo ex iſtis triremis inventionem magis ſcire poſſet quam ſi omnino nihil de ea prodidiſſet. Senſus communis expertem oporteret fuiſſe qui ita eam rem litteris mandaſſet. Quis non videt legi debere in Hieronymo, *Prima trieres navigat in Corintho.* Πρώτη τριήρης ἔπλευσεν ἐν Κορίνθῳ. Atque ita plane ſcriptum reperi in codicibus antiquis Palatinæ Bibliothecæ, quorum unus antiquiſſimus fuit, & litteris uncialibus exaratus. In alio etiam ſcriptum offendi, *Triremis primæ navigatio in Corintho.* In Corintho dixit, quia in Græco erat Euſebii, ἐν Κορίνθῳ.

θῷ. Vt Thucydides, τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον ναυπηγηθῆναι, Iste dixit, *primum in Corintho navigasse.* Et sane si Corinthi primum fabricatæ sunt, etiam in Corintho primum navigarunt, & in mare ibi deductæ sunt. Secundum triremis inventionem ad hoc exemplum & plurium ordinum postea constat ædificatas, quarum & in bellis navalibus frequens usus extitit, præcipue quadriremium, & quinqueremium, usque ad novenos ac denos ordines. Vltra hanc magnitudinem, si quæ ex pluribus ordinibus fabricatæ sunt, ad pompam potius ut dixi, quã ad usum bellicum institutæ videntur. Omniũ igitur quæ olim ad bellum navale comparatæ sunt, minimas constat fuisse triremes, maximas ἐννήρεις, ac δεκήρεις. Lucanus lib. III.

Cornua Romanæ classis, validaque triremes,
Quasque quater surgens extructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxere ratem. Hoc robur aperto
Oppositum pelago, lunata classe: recedunt
Ordine contentæ gemino crevisse Liburnæ.

Cum ad prælium ventum est, triremes,

&

& quadriremes & pluriũ ordinum in cornibus positæ, & hoc robur hosti oppositũ lunata fronte. Liburnæ autẽ quæ ordine gemino crescebant, hoc est, quæ binos nactę erant remorũ ordines, introrsus recedebant, nec ad conflictum exponebantur, utpote minus habiles pugnæ, ut iam supra dictum est. Vides *crescere* dici gemino ordine, quæ duplici constant ἐρεσία, superiore, & inferiore, ut de dromonibus dixit Leo, qui biremes erant, δύο ἔχοντες ἐλασίας, τὴν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Sic Florus loquutus est, *Cæsaris naves à triremibus in senos ordines creverant.* Ita *crescens arundo* in aucupio dicebatur, ex pluribus calamis contexta, aliis super alios scandentibus, quos Græci συνθέτους, & πηκτοὺς καλάμους vocarunt. Latini *textas arundines*, ut Petronius. Tametsi autem Liburnas appellarint cuiuscumque generis naves bellicas, quæ & plurium ordinum erant, ut ex Vegetio constat, proprie tamẽ, ut in Lucano videmus, *Liburnæ* vocabantur biremes, & binorũ ordinũ naves quia tales à Liburnis populis primã inventæ & usurpatæ. Inde & *Liburnicæ* passim pro biremi Latinis auctoribus, quæ Gręci δίκροτα vocabãt, ut cõstat ex Appiani loco quem supra produximus. Inter bel-

lis aptas naves eæ nõ reponebantur, ut ex Plutarcho liquet, qui eas distinguit à bellicis navibus, in Catone: Ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους νῆες μάχιμοι, λιβυρνικαὶ δὲ, καὶ κατασκοπικαὶ, καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. Ergo triremes, & maiores omnes triremibus, in numero bellicarum: extra eũ censum Liburnicę duorum ordinum, hoc est, biremes. Inde Lucano in instruẽdo exercitu, cum navalem pugnã cæteræ parant capessere, *Liburnæ* recedunt. Hæ etiam διήρεις dictæ, ut supra docuimus. Multo minus quæ uno remigum ordine impellebantur inter bellicas numerari solebant olim, aut ad bellum aptari, cum nec biremes præliis navalibus idoneæ tunc haberentur. Non solum autem μονήρεις dicebantur, & μονόκροτα, sed & κέλητες Græcis. Polybius in sexto, ἐν οἷς ἦν καὶ πλοῖα τετταράκοντα. τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι, διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς. τὰ δὲ λοιπὰ τριήρεις, καὶ δίκροτα, καὶ κέλητες, id est, *triremes, biremes, & uniremes.* Nam κέλητα posuerunt pro navigio singulis remorum ordinibus prædito quales erant πεντηκόντοροι. Nam κέλης proprie singularis est equus vel eques, ad differentiam ἁμίππων. Veteres quippe duobus aut pluribus equis iunctis utebantur inter-

dum, qui desultores dicti. Qui singulari equo veheret κέλης dictus, & ipse eques idem nomen habuit. Μονήρη ἵππον Græci vocarunt, ad differentiam, ut dixi, ἀμίππων. Hesychius, κέλης ἵππος, καὶ ἱππαστής. Μονήρη etiam, pro quo μονάτωρ editum est, exponit. Nisi μονόκροτον potius sit legendum. Quod verius. Lacones κέληρ dicebant pro κέλης. Inde *celer* Romanis pro equite, & *celeres* equites. Pro navigio singularis ordinis ac μονήρει, sive μονοκρότῳ, etiam usurparunt. Dores pro κέλης dixerunt κέληξ, ut ὄρνιξ pro ὄρνις. Αἴαξ, pro Αἴας, πρίστιξ, pro πρίστις. Inde Latinis *pristices* quæ Græcis πρίστεις, navigii genus. Ita & *Tigrix* pro *Tigris* scripsere. Sic ergo ex Dorico κέληξ *celecem*, & mox *celocem* fecerunt, de navigio levi, & expedito, ut erant μονόκροτα, & κέλητες unico remorum ordine agi suetæ. Vide rerum vices, & fata. Longarum navium prima inventio cœpit ab istis celecibus, vel celocibus, sive μονοκρότοις, quæ & μονήρεις Græcis, & nunc *Galeæ* nobis vocantur, quia singulos remorum ordinem habebant. Postea crevit, & producta est, ad denos usque ordines, quæ *decemremes* nominantur, quarum ut & in medio omnium à triremi usque,

plu-

plurimus olim in navalibus conflictibus usus apud antiquos fuit, Græcos & Romanos. Postremo demum res ad principium suum rediit, in usum revocatis μονοκρότοις, quibus hodie solis pugnæ peraguntur navales, sublatis de medio omnibus quos ad hunc usum antiquitas celebravit, biremibus, triremibus, quadriremibus, aliisque usque ad decemremes. Mentio fit etiam in veterum scriptis ἡμιολιῶν, & τελιηρημιολιῶν, de quibus ita disputatur inter viros doctos, ut videātur nescisse cuius generis ac formæ fuerint, & quid differrent à triremibus sive τριήρεσι, istæ quæ τελιηρημιολίαι nuncupabātur. Scaliger ad Eusebium notat, aliam fuisse differentiam, ut naves citra magnitudinem alicuius eæ dicerentur ἡμιολίαι. Vt quæ infra magnitudinē τριακοντόρε, ea dicebatur ἡμιόλιος τριακόντορος, maior quidem quam εἰκόσορος, minor vero quam τεσσαρακόντορος. Sic, inquit, quæ citra magnitudinem τριήρες, ea dicebatur τριήρης ἡμιολία. Nam τὸ ἡμιόλιον, continet assem cum semisse, ideo τριηρημιολία, erat magnitudine τῆς διήρες, & præterea aliquanto amplior. Sed non perspicio dimidio hæc constare possint. Si τὸ ἡμιόλιον continet totum cum dimidio, & assem cum se-

misse, ea navis quæ dicitur τριήρης ἡμιολία, debet esse dimidio maior quam τριήρης, non minor. At Scaliger hoc vult, eam maiorem esse τῇ διήρει, minorem vero τριήρει. Quomodo igitur vera τῆς ἡμιολίας significatio in hac denominatione locum habere poterit, cum contraria ei nomini notio tribuatur? Ita etiam ἡμιόλιον τριακοντόρον scribit maiorem esse, quam εἰκόσορον, & minorem quam τριακοντόρον. Iuxta hanc rationem & ἡμιόλιος πὺς videretur esse longior semipede, sed brevior integro pede. Quis autem ignorat, ἡμιόλιον πόδα, esse sesquipedem, pedis spatio longiorem nẽpe mensurã semipede? Adiecta enim ad aliquam summam dimidia eius parte, fit numerus ἡμιόλιος. Vt si quis ad sex tria adiecerit, fiunt novem. Qui novenus numerus ἡμιόλιος est ad sextum. Ita ergo ἡμιολία τριακόντορος, accepta dimidia parte remigum qui agunt navem triginta remis constantem, debet quadraginta quinque remigibus instrui, & minor quidẽ esse πεντηκοντόρῳ, maior vero τριακοντόρῳ, pro dimidia eius parte. Idem dicendum de τριήρει ἡμιολίᾳ quæ iuxta rationem & proportionem ἡμιολίας, debet esse maior triere, pro dimidia eius parte. Falsum tamen est,

hanc

hanc τϱιηϱημιολίαν fuisse maiorem τϱιήϱει, quam minorem auctores omnes faciunt. Quærendum igitur quæ sit ratio huius appellationis. Non enim dubium, quin τϱιηϱημιολίαι fuerint infra magnitudinem trierium. Ἡμιόλιος cum dicitur, semper is numerus refertur ad rem aliquam cui est ἡμιόλιος. Sic ἡμιόλιος πȣ̃ς est sesquipes. Ἡμιόλιος τόκος est usura quæ sortem continet, & dimidium sortis. Quæ & ἡμιολία absolute dicitur in concilio Nicæno. Certe quacumque de re usurpatur hic numerus ἡμιόλιος, totum & totius dimidium æquiperat & continet, τὸ ὅλον ϗ ἥμισυ ἔχει. Ἡμιολία, τὸ ἓν, ϗαὶ ἥμισυ ᾗ κεφαλαίȣ. Ita omnino ἡμιολία ναῦς appellatur quæ ad aliam aliquam navem comparata dimidio maior est quam ea. Dicitur & ἡμιολία absolutè de huiusmodi nave quæ comparatione alterius, magnitudinem eius æquat, & præterea etiam dimidia parte illam exsuperat. Videndum ergo quæ sit illa navis species cum qua collata ἡμιολία dimidio ampliorem magnitudinem habeat. Oportet id genus navigii fuisse valde usitatum, & commune. Sed etiam necesse est, minoris aliquanto formæ esse, atque etiam minimæ. Nam compara-

Herodot. Terpsic. p. 165

tio quæ ἡμιολίαν facit, non debet ſumi è maxima. Exempli gratia, inter naves quæ ſingulari ordine remigum inſtructæ ſunt, maxima eſt ἑκατόντορος. Nulla enim maior reperitur apud auctores. Si ad hanc magnitudinem referretur ἡμιολία ναῦς, de ea diceretur quæ centum & quinquaginta remis ageretur. Nam numerus centum & quinquaginta ἡμιόλιος eſt ad centum. Sed nomen non habet hæc navis apud Græcos. Alia igitur quærenda. Non illa etiam invenienda eſt, quæ mediæ ſit magnitudinis inter maximam, & minimam. Cum enim plures ſint quæ medium locum occupant inter maximas & minimas, ſemper vagaretur ſignificatio ἡμιολίας, nec quicquam certi de ea teneri poſſet. Ergo in minima hærendum ad quam comparatio ἡμιολίας fiat. Ea eſt εἰκόσορος. Nam inter naves quæ remorum ſingulis ordinibus aguntur, nulla nomen habet apud Græcos infra εἰκόσορον, quæ alicuius ſit momenti. Piſcatoriæ ſunt fere omnes hoc numero remigum inferiores. Hæc etiam uſitatiſſima & antiquiſſima forma fuit actuariorum navigiorum. Homerus Odyſſ. A. Νῆ' ἄρσας ἐρέτῃσιν ἐείκοσιν. Deſignavit εἰκόσορον. Alibi ſic expreſſim

preſſim nominavit, ut in Odyſſ. ι. ubi baculum ſive clavam Cyclopis comparat malo navis ἐεικοσόρȣ, id eſt, vicenis remis incitatæ.

--- τὸ μὲν ἄμμες ἐΐσκομεν εἰσορόωντες,
Ὅπποσσον θ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο μελαίνης.

Corbitam reddidit Lucillius τὴν εἰκόσορον illam Homeri, cum eamdem rem ex illo verſu Homerico declararet.

Multa homines portenta in Homero verſificata
Monſtra putant, quorum in primis Polyphemus ducentos
Cyclops longus pedes, & porro huic maius bacillum,
Quam malus navis corbitæ maximus ullæ.

Corbita eſt oneraria navis. Onerariæ autem quæ remis agerentur raro hunc numerum remigum tranſcendebant. Vnde maxima navis illa Hieronis oneraria, quam deſcribit Athenæus, lib. v, ad εἰκοσόρȣ inſtar facta proditur. Ἦν δ' ἡ ναῦς τῇ μὲν κατασκευῇ εἰκοσόρος, τριπάροδος. Non plus quam vicenis remis inſtructam fuiſſe indicat, ex unoquoque latere denis. Nam πεντηκόντορος, inter longas naves locum habuit, qualis Argo prima fabricata eſt, cum ſimplici ordine remorum. Et nullam plane onerariam liquet

fuiſſe

fuisse πεντηκόντορον, cum enormis magnitudinis illa oneraria Hieronis, non plures habuerit remiges quã mediocris εἰκόσορος. At medium genus fuit inter πεντηκόντορον, & εἰκόσορον, ea nempe quam τριακόντορον vocabant. Ipsa est quam quærimus. Ei duplex nomen. A numero remorum dicta quippe τριακόντορος, & à proportione ad εἰκόσορον, ἡμιολία appellata. Quia tricenarius numerus ἡμιόλιος est vicenarii. Si quæ onerariæ remis agebantur, eæ non plures quam vicenos habuerunt, & εἰκόσοροι ideo appellatæ. Quo plures autem remos haberet navis, eo necessario longior erat. Ideo & πεντηκόντορος. *longæ* nomen meruit, & prima longa quæ inventa est tot remos est sortita, cum hac appellatione à numero remigum ducta. Media inter utramque, id est, inter πεντηκόντορον & εἰκόσορον fuit ea quæ dicebatur τριακόντορος, atque ἡμιολία, quia ἡμιολία esset τῆς εἰκοσόρου, qua piratæ vulgo utebantur. Non tam longa erat quam πεντηκόντορος, & longior εἰκοσόρῳ, leviorque & agilior, quia pluribus remis incitabatur. Thucydides lib. IV. τριακόντορον inter piratica navigia recenset, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐκ λῃστρικῆς Μεσσηνίων τριακοντόρῳ καὶ κέλητος ἔλαβον. Veteres quoque Grammatici ἡμιολίαν pi-

 raticæ

raticæ genus eſſe interpretantur. Suidas, ἡμιολίοις, πειρατικοῖς πλοίοις. Auctor incertus apud eundem, & fortaſſean Polybius. Λῃσταί τινες εἰς πολυχειρίαν καὶ πειρατικαῖς ἡμιολίαις τῇ Λακωνικῇ προσενεχθέντες εἰς τὰ χωρία ἐσωτάμενοι λείαν ἀπήγαγον. Non ergo dubium eſt ex his quæ diximus, quin τριακόντορος & ἡμιολία idem ſit navigii genus, quo ut plurium piratæ uti conſueverant. Non enim longis navibus quales erant πεντηκόντοροι utebantur, nec rurſus onerariis quales εἰκόσοροι, quia tardiores erant, utpote paucioribus impulſæ remis. Aptiſſima forma videtur fuiſſe prædas in mari agentibus τριακόντορος ſive tricenis remis acta, quia levior eſſet & velocior εἰκοσόροις, quę uſitatiſſima ſpecies fuit onerariarum remis inſtructarum, ideo & τριακόντορος, ἡμιολία dicta eſt τῆς εἰκοσόρου. Actuaria autem fuiſſe navigia piratarum, id eſt, ἐπίκωπα ſive κωπήρη, certo certius eſt. Nullum autem actuariarum genus magis eorum propoſito convenire viſum eſt quam τριακόντορον. Salluſtius, *Ad hoc pauca piratica, actuaria naviga*, id eſt, τριακόντοροι ſive ἡμιολίαι πειρατικαί. Et hæ quidem ἡμιολίαι ſive τριακόντοροι fuere ſimplices, id eſt, unico remorum ordine inſtructæ, in ſingulis lateribus quindenos habentes remiges.

miges. At fuere etiam quæ pluribus ordinibus remorũ constarent, & binos ternosque haberent. Quæ ternos habebant, dictæ τριηρημιολίαι, id est hemioliæ terno remorum ordine surgentes. Vox τριήρης generalis est de quacunque navi ternos remorum ordines sortita. Sed cum absolute ponitur, de longa navi id nomen intelligi debet, id. est, de πεντηκοντόρῳ vel ἑκατοντόρῳ triplici remigiorum gradu adornata. Cum de minore navigio sermo est, quod ternos habet remigum ordines, ἡμιολία τριήρης appellatur, vel etiam voce composita τριηρημιολία, quod est usitatius. Hesychius, τριηρημιολία, ναῦς μακρὰ ἄνευ καταστρώματος. Vt plurimum vulgares trieres fuere constratæ, hoc est, cum καταστρώματι. Sed falsum est eam esse τριηρημιολίας significationem. Nã τριηρημιολία nihil aliud fuit quam ἡμιολία triremis, id est, τριακόντορος τριήρης, nempe, terno remorum ordine instructa, ac triplici εἰρεσίᾳ incitata. Si simplex τριακόντορος sive ἡμιολία tricenos habuit remiges in uno ordine, triplex in ordinibus ternis nonaginta habuerit oportet. Ita distinguit τριηρημιολίας & τριήρεις Polybius lib. XVI. μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. Trieres sunt longæ naves cum ternis remorum ordi-

nibus; τριηρημιολίαι vero ſunt hemioliæ quæ ternos ſimiliter ut τριήρεις nactæ ſunt remorum ordines, & triplici ἐλασίᾳ impelluntur, ſed multũ lõgitudine & magnitudine cedunt legitimis τριήρεσι. Nã τριήρης, ſic abſolute & κατ' ἐξοχὴν appellata, longa navis fuit quę triplici remigio navigabat. Ex longa ſimplici, ut iam docuimus, facta fuit triplex longa. Cum autem longa ſimplex πεντηκόντορος eſſet aut ἑκατόντορος, id eſt, quinquagenos aut centenos remiges haberet in ſingulari & unico ordine remorum; quæ ternos tales ſortita eſt ordines, triplum quoque numerum habuit remigum. Duplicata πεντηκόντορος remigii ordinibus, duplicat quoque numerum remigum. Idẽ de ἑκατοντόρῳ, quę maxima fuit longarum navium ſimplicium. Fac utramq; triplicem cum triplici ἐρεσίᾳ, idem fuerit, & habebis τριήρη. Si quinquaginta remi fuerint in ſimplici longa, viceni quini erunt in unoquoque latere. Et in biremi totidem, & in triremi quoque, ut ſupra notavimus. Sed hic minimus numerus in longis fuit, ut Leo teſtatur, qui dicit, biremem ad minimum debere habere viginti quinque remiges in ſingulis ordinibus. Hæc duplex fuit πεντηκόντορος. At duplex ἑκατόντορος duplum

plum habuit numerum remigum in singulis lateribus & singulis ordinibus. At ἡμιολία simplex cum longe minori censeretur numero remorum, eadem proportione cum plures ordines accepit remorum, eundem quoque numerum habuit in singulis ordinibus quot habuit simplex in toto. Simplex ἡμιολία fuit tricenorum remorum, triplex ergo cum ternis ordinibus, habuit nonaginta. At triplex πεντηκόντορος centum quinquaginta. Triplex ἑκατόντορος in ternis ordinibus trecentos ut est apud Polybium. Apud Athenæum lib. v. de navibus quas habuit Ptolemæus Philadelphus, maxima eius navigia dicuntur fuisse tricenis ordinibus, hoc est, τριακοντήρη, qualia bina tantum habuisse eum narrat, unam εἰκοσήρη, quattuor τρισκαιδεκήρεις, duas δωδεκήρεις, quattuordecim ἐνδεκήρεις, triginta ἐννήρεις, triginta septem hepteres, penteres septemdecim, τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τετρημιολίας διπλάσια τούτων. *Tam quadriremes quam triremes & trieremiolias duplo plures*. Duum generum inde apparet fuisse τριήρεις, *longas* & cum terno ordine remorum, quæ proprie τριήρεις dictæ, & *actuarias* sive hemolias similiter triplici extructas remigiorum gradu, quæ proprie τριημιολίαι dicebantur, vel ἡμι-

ἡμιολίαι τετρήρεις. Fuere etiam ἡμιολίαι δίκροτοι, id est, cum binis remorum ordinibus. Vnde & Hesychius ἡμιολίαν interpretatur δίκροτον ναῦν. Item, ἡμιόλιος, δίκροτος. Et certe biremium illæ fignræ & triremis etiam quas produxit ex antiquis marmoribus Bayfius, hemioliarum δικρότων & τριηρημιολίας potius εἰκόνες sunt quam iustarum biremium aut legitimæ trieris sive triremis. Nam illæ biremes quattuor tantum habent remos in singulis ordinibus, cum legitima biremis vel minimi modi viginti quinque remos per singula latera, & in singulis ordinibus quinquaginta habere deberet. At triremis illa cuius εἰκόνα idem Bayfius produxit, non vera ac iusta fuit triremis, cum decem tantum habeat in totum remiges in trinis ordinibus, quattuor in primo ac summo ordine, & ternos in singulis duobus infra positis. An istam fuisse dicemus τετρηρημιολίαν veterum? Sed & biremium species quas idem ex antiquis marmoribus exhibuit expressas, in superiore ordine quaternos remos ostentant aut ternos, in inferiore ternos. Etiamne putabimus has fuisse ἡμιολίας δικρότους? Si ita sit, simplices ἡμιολίαι quaternos tantum remos vel quinos in singulis partibus sive lateribus

ribus habuerint. Quod si placeat, vox ἡμιόλιος aliam in re navali significationem videretur habuisse quā in Arithmeticis. Nā Arithmeticis numerus est assem continens cum semisse, τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ. Vulgo vero etiam sumebatur pro semisse. Nam ut ἡμιόλιον sit ἥμισυ τοῦ ὅλου, ita *semissem* Latini dixerunt pro *semiasse*, quod ad verbum est, ἡμιόλιον, cum *assem* pro toto posuerint, ut *ex asse*, ἐξ ὁλοκλήρου. Ita interpretatur Suidas in istis verbis auctoris Græci quē citat, qui videtur esse Polybius, δίδοσθαι δὲ ὀψώνιον τοῖς στρατιώταις αἱρουμένοις παρ' αὐτῷ ἡμιόλιον τοῦ νῦν διδομένου. Et ἡμιολίους, ἡμισείας. Idem interpretamentum ἡμιολίου reperire est Hesychio notatum. Sic ἡμιολία ναῦς ad εἰκόσορον comparata cum hac significatione, dimidiata esset εἰκοσόρου. Et cum εἰκόσορος viginti remis agitetur, ἡμιολία dimidium haberet numerum remigum, id est, denos, & in unoquoque latere quinos. Τριηρημιολία autem quę ἡμιολία est, ternis ordinibus extructa remorū, denos in singulis ordinibus habens remiges, & in singulis lateribus quinos, tricenos in totum præferet. At ea triremis cuius exemplum ex marmoribus protulit Bayfius, vicenos tantum habet remos, in primo ac superiori ordine octonos, in reliquis

duobus inferioribus ſenos, qui in totum ſunt viceni. An hæc τριηρημιολία fuit veterum, ut ſimplex ἡμιολία quæ denis tantum agebatur remis? Certe inter minoris formæ remigia Pollux ἡμιολίας recenſet. Poſtquam enim maioris κατασκευῆς naves recenſuit, tam onerarias, quam eas quæ *longæ* vocabantur, quæque in ορος & in ηρης terminabantur, μυριάγωγος, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος, ἐννήρης, ἑπτήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης, ad minores deſcendit in utroque genere enumerandas, & poſtremo ad minimas: ἁλιάς, δίκροτον, ἀμφηρικὸν, ἀμφήρης, δίηρες, δίκωπον, ἡμιολὶς, ἡμιολία, σκάφη, πλοῖον μονόξυλον. Apparet ex his, inter minimas naviculas reponi ἡμιολίαν. Quod ſi verũ eſt non potuit aliunde nomen videri nacta quam à dimidio numero τῆς εἰκοσόρου. Et ſic ἡμιολίαι δίκροτοι & ἡμιολίαι τριήρεις ſive τριηρημιόλιαι convenirent cum illis biremibus & triremibus quas Bayſius ex vetuſtis marmoribus exprimendas curavit. Cum autem talis τριηρημιολία in trinis ordinibus haberet tricenos aut vicenos remos, hic quæri poſſet, utrum τριακόντορος navis, qualis piratis tribuitur à Thucydide, tricenis remis in porrectum ſingulari ordine diſpoſitis incitata, celerior videatur fuiſſe τριηρη-

μιολίᾳ

μιολία, quæ non pluribus remis ageretur, sed qui in ternos ordines alios super alios positos essent distributi. Non dubium est agiliorem fuisse pari remorum ordine quæ eos expansos in porrectum haberet unico ordine. Vt τριακόντορος ordine simplici velocior erat ἡμιολία τριήρης, quę in tribus ordinibus tricenos remos haberet, in singulis denos. Sed si τριακόντορος illa simplex duplicetur remorum ordine pariter ac numero, ac pro tricenis impellatur sexagenis remigibus, hæc δίκροτος velocior erit μονοκρότῳ. Si triplicetur, & ternos ordines pro geminis accipiat, & nonagenos remiges pro sexagenis, celerior etiam evadet biremi. Nec secus se res habebit in longis navibus. Simplex πεντηκόντορος quinquagenis remis una serie per utrumque navis latus dispositis agitur. Si seriem remorum duplices, & numerum duplo maiorem facias, vel triplices, non erit dubium quin triremis biremi velocior sit futura, & biremis monere. Nam numerus remorum celeritatem navigio addit, sive in altum extructi sint pluribus ordinibus, sive in longum expansi singulari serie. Ita quinqueremis apud Livium celerior triremibus, & sex ordinũ navis sive ἑξήρης apud Cæsa-

rem celeritate vincit triremem. Hoc tamen citra certam magnitudinem locum habuit, utpote usque ad quinqueremẽ aut ad summum senorum ordinum navem. quales omnes fuere naves Augusti in Actiaco certamine. Ἐννήρεις & in plures ordines extructæ tametsi pluribus impellantur remigibus, quia ex tanta altitudine remi cum pari efficacia vortices scindere non possunt, ideo tardiores eo ipso evadunt, & ad motum regimenque difficiliores. Hinc Florus in Breviario Rerum Romanarum, Augusti naves quæ quinque & sex ordinum erant, habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, fuisse dicit, cũ illę Antonii, quę & pluribus remorum ordinibus extructæ surgebant, & pluribus subigebantur remis, propter enormem altitudinem graviores essent & ad omnia præpeditæ. Non solum autem longæ naves, quales fuere πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι, pluribus extruebantur in altum remorum ordinibus, sed etiam breviores, ut erant piratarum τριακόντοροι & prædatoriæ naves, myoparones & celoces. Nam *myoparonem piraticum* Cicero in Verrinis *sex remorum numero* factum fuisse scribit, id est, senorum ordinum.

Sic

Sic enim triremis dicebatur & biremis à duplici ac triplici remorum ordine, ut iam supra docuimus. Et apud Livium *celoces piraticas*, & *quinqueremes celoces* legere est. Appianus τριηρικοὺς φασήλους appellat, phaselos triplici ordine remorum extructos in altitudinem. Atqui phaselus non inter longas naves, sed inter minores. Cum hæc ita sint, non videtur verisimile, quæ pluribus ordinibus crescerent navigia breviora, quattuor tantum aut quinque remos in singulis partibus esse sortita. Altitudo non respondisset longitudini. Quoties igitur occurrunt in veterum scriptis τριηρημιολίαι naves, de ἡμιολίαις intelligendæ sunt quæ τριακόντοροι erant, & sic ἡμιολίαι habebantur ad εἰκοσόρους. Cum piraticæ autem naves ut plurimum τριακόντοροι essent, & proinde ἡμιολίαι, tricenis remis agi solitæ, quæ ternos ordines pari numero remorum in altum extructos accipiebant, sic fiebant τριηρημιολίαι vel ἡμιολίαι τριήρεις. Eodem quippe modo quo longæ naves simplices πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι multiplicabantur remorum ordinibus, ita etiam τριακόντοροι. Atque ut πεντηκόντοροι simplices triplicatæ, dicebantur simpliciter τριήρεις, ita τριακόντοροι triplici remorum

ordine

ordine accepto vocabantur τριηρημιολίαι, id est, τριήρεις ἡμιολίαι, quia ἡμιολίαι & τριακόντοροι eædem, ut ex his quæ supra diximus constat. Nec audiendus Budæus, cui τριηρημιολίας eas fuisse placuit, quæ ternorum essent ordinum & semis. Nullas tales unquam naves antiquitas fabricavit: Inter triremes quippe & quadriemes nullæ fuere mediæ, nec dimidiatus ordo in ulla navi remorum unquam institutus legitur. Præterea vox τριηρημιολία id non potest significare, cum nihil aliud sit quam ἡμιολία τριήρης, id est, hemiolia cum ternis ordinibus, cum hemioliæ simplices essent, id est, singulari remorum ordine. Etymologici auctor miram navis ἡμιολίας expositionem habet, quam piraticam navem fuisse olim dicit, & sic appellatam quod pars ἡμιολία remigum remis destituta ex ea pugnaret. Ἡμιολία γὰρ, inquit, πάλαι ἐλέγετο οὗ τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν ἐστιν πρὸς τὸ ἀπ' αὐτοῦ μάχεσθαι. *Olim dicebatur hemiolia navis piratica, quod pars eius dimidia & alterius dimidiæ etiam dimidia remis vacaret & remigibus, ut locus esset ex ea dimicandi pugnatoribus.* Ubi ἡμιόλιον μέρος videtur accepisse pro ἡμιμοίρῳ. Non enim video quomodo ἡμιόλιον μέρος navis aliter ibi exponi possit; præsertim cum ἡμιόλιον

ἀρι-

ἀειθμὸν ibi interpretetur τὸν ἔχοντα ὅλον ἄλλον ἀειθμὸν καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Sed cum ibidem ἡμιολίαν dicat esse ἥμισυ τῆς κεφαλαίου, & subiungat de navi ἡμιολίᾳ, sic dicta quod pars eius ἡμιολία vacua sit remigibus ad pugnandum, sine dubio per ἡμιόλιον μέρος navis intellexit unum eius latus. Sed non vera mihi videtur hæc ἡμιολίας interpretatio. Sculptores autẽ marmoruw antiqui, qui biremis ac triremis exhibẽt picturas cum quaternis aut ternis per singula latera remis, videntur satis habuisse ad repræsentandam biremẽ ac triremem, numerum ordinum expressisse cum remorum nõ exacte posuerint. Quod est verissimum. Nunquam enim tam parva navigia, ut illa erant quæ quaternos aut quinos remos in singulis lateribus accepe-runt, plures ordines sortita videntur. A numero scalmorum appellabantur, & minimæ instar actuariarum navicularum habuere. Inde *actuarioli decemscalmi* mentio apud Ciceronem in epistolis ad Atticum, δεκασκάλμου, quod remis quinis nimirum per singula latera agebatur, & decem remis in totum. Sic etiam δωδεκάσκαλμον πλοῖον, quod duodecim remis impellebatur, senis in unoquoque latere. At piratica actuaria navigia τριακόντορα ut

ut plurimum fuere, ut iam diximus, id eſt, tricenis remis agebantur, quindenis in unoquoque latere. Nunc de *longarum* navium ab *onerariis* ac reliquis quæ *actuariæ* dicebantur differentia tradendum. Nam in his explicandis valde hallucinati ſunt viri docti. Cum autem *longas* ab *onerariis* diſtinguat, item ab *actuariis*, lex. 1. D. de poſtliminio, quod harum diſcrimen fuerit, aperiendum eſt. Summa navium diſtinctio fuit in *longas*, *onerarias*, & *actuarias*. *Longæ* dictæ à forma, quia onerariis atque actuariis eſſent longiores. Longitudinem faciebat remorum multitudo in ſingulis lateribus. Quo plures enim remos habebat in ſingulis lateribus, eo longiorem eſſe oportuit. Legitimum intervallum inter remos fuit binorum cubitorum. Unde interſcalmium, quod eſt ſpatium inter ſcalmos ad quos remi religati erãt, διπηχυαῖον Vitruvio vocatur. Longius itaque debuit eſſe navigium quod viginti quinque remos in ſingulis partibus habebat, quale fuit πεντηκόντορον, quam quod quindecim tantum haberet ut τριακόντορον, aut decem, ut εἰκόσορον. Minimum autem navigium, quod in longę navis appellationem cadebat, πεντηκόντορον eſſe debuit, & quinqua-

quagenis instructum remis per utrumque latus. Maximum fuit ἑκατόντορον, id est, centeno remige fluctus scindens, quinquagenis per singula latera remis. Intra πεντηκόντορον nulla navis longa appellata est. Et citra eum navium modum nullæ usitatiores εἰκοσόροις aut τριακοντόροις. Εἰκόσορος onerariis, si quæ remigio impellerentur, conveniebant. Τριακόντορος lembis & myoparonibus piraticis, vel etiam *actuariis*, ad vectores transfretandos aut milites. Primam longam navem πεντηκόντορον fuisse cõstat, quasi Argonautas remiges, qui hunc numerum explebant, in Colchidem esse velificatos Græcorum monumenta testantur. Ideo nulla longa infra hunc modum & numerum. Simplex illa fuit, id est, una remorum ordine, quam μονήρη Græci dicebant, Latine *uniremem* liceat dixisse. Tales, ut dictum est, nostræ nunc sunt *Galeæ*. Perperam Scaliger, & qui eum sequuntur, existimarunt, hoc solum genus *longæ* navis nomine ab antiquis fuisse donatum, & differentiam *longarum* navium constituisse numerum ordinum. Quæ igitur unicum ordinem haberẽt, eas appellatas esse *longas*: quibus vero plures essent ordines, ab hoc cẽsu fuisse expunctas. Scribit enim ad Euse-

Euſebium, veteres primis temporibus, *longis* tantum navibus uſos eſſe, & talem exſtitiſſe, quæ Argonautas in Colchidem vexit. Sed hæc obſervatio falſiſſima, & ſenſui etiam communi, nedum rationi repugnat. Si prima navis, qua Argonautæ in Colchidem navigarunt, longa fuit, & dicta eſt quæ unico tantum remorum ordine agebatur, & qua nulla antea longior nota fuit; quæ poſtea ad hoc exemplum & ad hoc inſtar inventæ ſunt, quæq; in duos pro uno, vel tres, vel etiam plures remorum ordines in altum extructæ, non minus longas factas eſſe perſpicuum eſt quam illa longa prima & ſimplex, ſed etiam longiores. Longa appellata eſt Argo uniremis, quinquagenis remigibus conſtans in una ſerie remigantibus. Biremis non minus longa fuit, totidem remos ſortita in ſingulis ordinibus, quamvis binos ordines habuerit. Nec minus etiam longitudinis habuit triremis. Si quæ autem in plures ordines extructæ ſunt, etiam longiores factæ ſunt, ut altitudini σύμμετρος eſſet longitudo: Ut conſtat illam Ptolomæi Philopatnris navem quadraginta ordinum, ducentos octoginta cubitos longitudinis habuiſſe, cum ſimplex ἑκατόντορος longa centenos

tantum

tantum cubitos plus minus haberet. Quinquaginta quippe vel quadraginta novem interſcalmia in ea fuere, quæ faciunt centenos cubitos. Si pedis menſura datur ſingulis ſcalmis, fient viginti quinque cubiti. Sic longa erat ἑκατόντορος ſimplex, tota ea parte quam remi occupabant, centum ac viginti quinque cubitos. Aeque longam fuiſſe oportet biremem ἑκατόντορον, & triremem, aut etiam ſi forte longiorem. Sed omnino longiores fuere quæ in tantam altitudinem ſurgebant, ut iam non binos aut ternos, ſed ſenos, ſeptenos, octonos, duodenos, vicenos, tricenos, & quadragenos remorum ordines accipere poſſet. Omnes igitur hæ naves æque longæ, aut etiam amplius, quam prima fuit quæ hoc nomine appellata eſt, quamvis plurium tabulatorum eſſent, *longvrnm* appellatione cenſebantur. Aeſchylus triremes Græcorum & Xerxis μακρὰς appellavit in Perſis.

Τάξις δ' τάξιν παρεκάλει νεὼς μακρᾶς.

Ubi vetus interpres, μακρὰν interpretatur πολεμικήν. Plutarchus vocat μαχίμους νῆας, in Catone. Tales triremes fuere, quadriremes, quinqueremes, uſque

ad decēremes. Vltra hunc modū & ordinum numerū ostentationi potius, ut dixi, & pompæ paratæ, quam usui, & bello. Diodorus lib. XVI. Triremes vocat *ναῦς μακρὰς*, de Dione classem adversus Dionysium tyrannum ducente, Ἡρακλείδης δὲ ὁ καταλελειμμένος ὑπὸ Δίωνος ναύαρχος τῶν μακρῶν νεῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Et paulo post: Ἧκε δὲ ἄγων μὲν μακρὰς ναῦς εἴκοσι, χιλίους δὲ στρατιώτας καὶ πεντακοσίους. Idem Diodorus, lib. XX. de Ptolemæo contra Demetrium navale bellum parante, naves eiusdem Ptolemæi, quæ omnes erant quinqueremes aut quadriremes, *longas* indigetat, εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα. τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης. στρατιωτῶν δὲ πορεία ταύτης παρηκολούθει πλείω τῶν διςχιλίων. Atque ita alibi passim idem auctor triremes, & plurium ordinem naves, quarum tunc ad bella navalia usus fuit, *μακρὰς* nominat, cum eo tempore simplices longæ, qualis fuit prima ab Argonautis inventa, ab usu militari certaminum navalium plane recessissent. Plutarchus in Pompeio triremes dictas esse naves longas, his verbis ostendit: ὡς δ' οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ Κύπρου Σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικός, τῶν δ' ἄλλων

οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶν, οἱ δ' ἐν ὁλκάσιν ἅμα συμπαρέπλεον. Dicit, Pompeium cum uxore in fuga usum esse triremi, alios autem amicorum partim navibus similiter longis, partim onerariis adnavigasse: Aristophanes in Equitibus, quas primo τριήρεις vocaverat hoc versu, ἢ τὰς τριήρεις παραδραμὼν ἂν ᾤχετο, paulo post, ναῦς μακρὰς appellavit.

Πρῶτον μὲν ὁπόσοι ναῦς ἐλαύνουσιν μακράς.

Vbi vetus Scholiastes, πολεμίας, τὰς τριήρεις δέ φησι, τὰ δὲ στρογγύλα πλοῖα φορτηγά ἐστι. Idem poëta in Avibus:

Ἐκπονεῖν ὑψηλὰ τείχη, ναῦς τε κεκτῆσθαι μακράς.

Ad quem locũ idẽ interpres, τὰς τριήρεις exponit. Inde etiam *tectæ* longæ, quas Thasios invenisse scribit Plinius lib. VII. Eæ tectæ naves sunt Græcorum κατάφρακτοι, quæ κατάστρωμα habent, & Latinis *constratæ* etiam dicuntur: *Tectas longas Thasii.* Raro ea ætate aliæ tectæ, sive constratæ fiebant, nisi quæ plures gradus remigũ haberent. Argo sane quæ simplici ordine remorũ fabricata est, κατάστρωμα non habuit, sed plane ἄφρακτος fuit, ut Rhodiorum ἄφρακτα fuere sine catastromate, quę Latinis *aperta* navi-

 gia.

gia. Ut mirer, aſtrologos Argo navi inter aſtra relatæ cataſtroma tribuere, & in eius cataſtromate quinque ſtellas, alios quattuor, collocare. Sed Hyginus recte pro cataſtromate *retectum* vocat. *Et ſub retectum quinque.* Retectum idem eſt quod *protectum*, quaſi replicatum, quod ex lateribus navis prominet; & provolat. Græci ἐξώςραν & ἐκθέτην appellant. Alii auctores κατάςρωμα id in navi Argo vocarunt abuſive. Nam κατάςρωμα eſt tabulatum in navibus conſtratis & bellicis in quo conſiſtebant pugnatores in navali tertamine. In navibus autem apertis, non è cataſtromate pugnabatur, ſed è prora, & puppi, ut idem ait Plinius. *Tectas longas Thaſii. Antea ex prora ac puppi pugnabatur.* In tabulis Aſtronomicis *caſtratum* corrupte ſcribitur in Argo navi quod eſt *conſtratum*, idem nempe quod κατάςρωμα triremium Græcarum. Recentiores vocarunt κατάςεγον. Baſilius Patricius in Ναυμαχικοῖς, capite περὶ μερῶν νεὼς, τὰ δὲ ἑκατέρων τῶν τοίχων κατάςεγα, κατάςρωμα λέγεται, καὶ θρᾶνος, καὶ σανιδώματα. Altitudo igitur navis, & altiorum remigum ordo ſumitur ex cataſtromate, quod & θρᾶνος, à quo remiges θρανῖται. Ergo triremes naves longæ. Et ſane

cum

cum ea tempestate non aliæ forent in usu bellico quam triremes, non alias etiam proprie *longarum navium* nomine appellabant, & ab *onerariis actuariisque* distinguebant, quam triremes, quadriremes, & plurium etiam ordinum naves. Apud auctores omnes itaque Latinos, ut Cæsarē, Ciceronē, & alios, ubicunque fit mentio *longarum navium*, quæ ab *onerariis* separantur, de triremibus eæ sunt intelligendæ, aut etiam plurium ordinum navigiis quorum ad certamina navalia usus fuit. Nec aliter Græcorum de his scripta interpretanda, cum uspiam *μακρῶν νεῶν* mentionem faciunt. Vnicus extat locus apud Thucydidem positus, qui videtur obstare ne triremes sint longæ naves, quia à longis navibus *τριήρεις* distinguit his verbis, ex lib. 1. *φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερα γενόμενα τῶν Τρωϊκῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκοντόροις δ' ἔτι καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα ὥσπερ ἐκεῖνα.* Satis aperte hic separat *μακρὰ πλοῖα*, sive *longas naves*, à triremibus, sive *τριήρεσι*. Sed omnino mendum est in his verbis, & pro *μακροῖς* reponendum *μικροῖς*, ita suadente loci sententia. Troicis temporibus nondum erant *τριήρεις*, quod ex Homero li-

 quet,

quet, qui earum non meminit. Corinthii primi perhibentur triremes invenisse. Ne post inventas quidem triremes statim id generis navium ubiq; per Græciam usus increbuit, sed multis in locis adhuc utebantur πεντηκοντόροις, antiquorum more, & aliis minoribus navigiis, nempe εἰκοσόροις, & τριακοντόροις eodem modo, ut apud veteres ædificabantur, contextis, id est, cum singulis ordinibus remorum, non multiplici serie ordinum structis. Nam postea non solum longæ naves, ut πεντηκόντοροι, in plures remorum ordines elevatæ sunt, sed etiã minores, ut τριακόντοροι, factæ sunt τριηρελικαὶ, & τετρηρελικαί. Si retineretur vulgata lectio in Thucydide, *naves longas* à πεντηκοντόροις distingueret, cum satis constet, primam navem longam fuisse πεντηκόντορον. Præterea diversas idem faceret *naves longas* à triremibus, cum auctor æque Atticus, nempe Aristophanes, qui eodẽ ferme sæculo vixit, μακρὰς ναῦς de triremibus dixerit. Ab eo igitur tempore, quo triremes & pluriũ ordinum naves ad usum belli navalis receptæ sunt, solæ fere *longarum navium* nomine venerunt. Quæ antea *longæ* dicebantur, cũ simplices erant, eæ appellatione κελήτων, & μονακρότων,

κρότων potius censebantur. Omnes autem simplices sive μονήρεις naves, quæ infra longarū magnitudinē erant, & πεντηκοντόρων, actuariæ vocabātur, id est, κωπήρεις, vel ἐπίκωποι, ut τριακόντοροι, εἰκόσοροι, & quæcunque remis agerentur. Nam inde appellatæ. *Actus* est ἐλασία. *Agere* quippe est ἐλαύνειν, quod proprie dicitur de navigio quod remis agitur. Ab *actu* igitur, quæ est ἐλασία, omnis navis quæ remis agitur, *actuaria* appellabatur. *Actus* varia significat, prout est res de qua agitur. Via qua iumenta & vehicula agi possunt, Iurisconsultis *actus* est. Vnde differentia viæ, itineris, & actus. Apud agrimensores, quia mensuræ *agi* dicuntur, & *limites agi*, inde *mensuræ actus*, & *actuarii limites*. Sic quod *remis agi* dicitur navis, inde etiam *actus* est ἐλασία, sive ἐρεσία, & ex eo naves *actuariæ*, quæ remis aguntur. Græci quoque ἐλαύνειν proprie dicunt de navibus quæ remis impelluntur, & aguntur. Vt apud Aristophanem, ναῦς ἐλαύνουσι μακράς. Inde ἐλασία, pro *actu*, & κατήλατα navigia Appiano quæ Latinis *actuaria*. Sed hodie apud Appianum perperam legitur, καταφράκτους ναῦς, pro κατηλάτους, vel κατηρέτους. Livius lib. XXXVII. de fœdere Antiochi cum Ro-

manis, *Tradito & naves longas, armamentaque earum, neve plures quam decem naves actuarias, nulla quarum plusquam triginta remis agatur, habeto.* Appianus in eadem re narranda ναῦς καταφράκτους appellat. quas Livius *actuarias naves*. Quod omnino mendosum est. Nam κατάφρακτοι naves longæ fuere, & tectæ, & nulla κατάφρακτος facta est unquam quæ de longis non esset. Antiochus autem tradere omnes longas naves iussus, non retinuisset καταφράκτους, quia nulla κατάφρακτος, nisi longa. Scribendum igitur in Appiano, ναῦς δὲ κατηλάτους δέκα ἔχειν μόνας, vel κατηρέτους, *naves autẽ habeto actuarias decẽ solas.* At Livius etiam expressit quod genus actuariarum liceret habere Antiocho, ut ne *actuarias* haberet maiores quam quæ triginta remis agerentur. Eæ sunt τριακόντοροι Græcorum. Nec maiores sane fiebant quæ infra magnitudinem longarum viderentur. Nam πεντηκόντοροι, id est, quæ quinquaginta remis aguntur, inter longas numerabantur, non inter *actuarias*. Prima quippe navis longa, qua Iason cum cæteris Argonautis in Colchidem navigavit, πεντηκόντορος fuit. Et perperã Bayfius, & alii recentiores interpretes, πεντηκόντορον Latine reddũt *actua-*

actuariam, cum longa sit navis. Antiochus autem qui ex pacto omnes longas naves quas habebat, tradere debuit Romanis, haud potuit retinere πεντηκοντόρυς, cū eæ in censu ac numero longarū essent. Quā-vis autē πεντηκόντορος, & omnes longæ naves, sive singulorum ordinum forent, sive plurium, remis etiā agerentur, non tamen *actuariæ* dicebantur; sed illæ solæ quæ infra magnitudinem longarum erant. Non alius autem modus maior fuit actuariarum infra longas quam τϱιακοντόϱων. Minimæ longarum fuere πεντηκόντοϱοι, ac maximæ actuariarum τϱιακόντοϱοι. Præter has & illas esse poterant πετταϱακόντοϱοι, quæ quadragenis remis impellerentur, sed earum nulla extat mentio in veterum scriptis. Et inde colligitur, maximas *actuariarum*, quæ à *longis* discernerentur, fuisse τϱιακοντόϱυς. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντοϱος, πεντηκόντοϱος, τϱιακόντοϱος, εἰκόσοϱος. Non infra hunc numerum remorum sic dictæ ullæ *actuariæ* reperiuntur. Nam citra εἰκοσόϱυς, quæ vicenis remis agebantur, omnes minores *actuariæ* à numero scalmorum vocari consueverant, usque ad δίκωπον. Ut ὀκτωκαιδεκάσκαλμος, ἑκκαιδεκάσκαλμος, τεσσαϱακαιδεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος,

δεκάσκαλμος, ὀκτάσκαλμος, ἑξάσκαλμος, τετράσκαλμος, δίκωπος. Hæc minima actuariarum fuit, ut maxima τριακόντορος. Δίκωπος autem dicta navicula quæ ab uno remige duobus simul remis agebatur. Μονερέτης vocabatur qui δίκωπον agebat. In verbis Pollucis ἑκατόντορος & πεντηκόντορος *longæ* sunt. Τριακόντορος & εἰκόσορος *actuariæ* maioris modi usque ad δίκωπον, ut dixi. Livius lib. xxx: *Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt.* Generaliter de omnibus navibus quæ remis agerentur, id est, quæ ἐνήρεις, vel κατήρεις essent, intelligit. *Actuariæ* autem diversæ à *longis*, sed & ab *onerariis*, quamvis & multæ onerariæ etiam remis agerentur. Cæsar lib. v. de bello Gallico, cum naves onerarias curaret ædificandas, *actuarias fieri* eas iussit, id est, κατηλάτους, sive remis agendas. Non enim omnes onerariæ remis agebantur, sed ut plurimũ remigio carebant, sola usæ velificatione: *Ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam, paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri.* Ubi perperam vulgaris interpres Græcus, φορτικὰς reddidit *actuarias*, καὶ πάσας πρὸς τούτοις φορτικὰς ποιεῖσθαι προσέταξεν.

ταξεν. Immo *actuariæ* ſunt naves quæ remigio utuntur. Et cum onerarias tum ædificari iuberet Cæſar, voluit ut eæ onerariæ etiam fierent *actuariæ*, id eſt, remigio inſtruerentur, ut remis agi poſſent, quia, ut dictum eſt, pleræque tum onerariæ remis carebant, & præcipue illæ quæ apud Romanos uſitatæ erant. Græcanicæ quippe ὁλκάδες, id eſt, onerariæ, ut plurium actuariæ fuere, & quidem εἰκόσοροι, qui legitimus modus remigum fuit in onerariis, ut ante docuimus. Dio, cum illa ex Cæſaris commentario in ſuam hiſtoriam transferret, de navibus onerariis à Cæſare factis *actuariis*, medias eas factas ſcribit inter celeres & onerarias, τότε ἄλλα καὶ ναῦς ἐν μέσῳ τῶν τε σφετέρων ταχειῶν, καὶ τῶν αὐτόθεν τῶν φορτίδων, ὅπως ὡς μάλιστα καὶ κουφίζωσι, καὶ πρὸς τὸ κῦμα ἀντέχωσιν, ἐπὶ δὲ ξηροῦ ἱσταμένοι, μὴ λυμαίνωνται, παρεσκευάσατο. Ex quibus perſpicuum eſt, communes Romanorum onerarias, non fuiſſe *actuarias*, id eſt, remis inſtructas. Nam Cæſar onerariis quas tunc fabricandas curavit, remigium addidiſſe ſe dicit, ut eſſent celeriores. Et ſic tertium genus navium ex his evaſit, inter *oneriarias*, id eſt, tardas naves, & *actuarias*, id eſt, veloces, medium. Nam

forma *onerariarum* erant, sed remiges habebant sicut *actuariæ*. Ideo tradit Dio, illas Cæsaris onerarias ἐν μέσῳ τῶν ταχειῶν & φορτίδων fuisse. Nam *actuariæ naves* de celeribus intelliguntur, quia remi addunt celeritatem navigiis, & *actuariæ* eæ sunt propriæ quę *actu*, id est, ἐλασίᾳ impelluntur, hoc est remigio, Virgilius *versum* dixit,

--- triplici pubes quas Dardana versu
Impellunt.

Id est, ἐρεσίᾳ, ἐλασίᾳ, sive triplici actu. Non enim versus ubi σῖχος est, ut putavit Scaliger. Nonius Marcellus: *Actuariæ, naviculæ celeres, dictæ quod cito agi possent*. At cito agi non potest navis, nisi ope remigum. Hinc *actuariæ* ab *onerariis* diversæ apud Sisennam ex lib. III. Historiarum, eodem Nonio citante: *Quibus occisis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt.* Ergo *onerariæ* sine remis, quia ab *actuariis* diversę, quę remigio agebantur. Onerarię autem Cęsaris cum remis, ideo *actuariæ* simul & *onerariæ* fuere, atque, ut dicit Dio, inter ταχείας, & φορτίδας. Huiusmodi onerarias quę remis incitabantur, Gręci δρομάδας ὁλκάδας, id est, citas vel celeres onerarias, aut, quod idem est,

remis

remis impelli ſolitas, quales & εἰκόσοροι, vocabant. Pollux: λέγοιτο δ᾽ ἂν ταχεῖα ναῦς, καὶ ταχυναυτοῦσα, καὶ δρομάδες ὁλκάδες, ὡς Ἀριστοφάνης. λέγεται δὲ καὶ βαρεῖα ναῦς σιταγωγὸς, σιτηγός. Onerariȩ enim graviores ac tardiores, quia remis non agebantur: actuariȩ celeriores, quia remis impellebantur. At onerariȩ quȩ remigio utebantur, δρομάδες ὁλκάδες, Ariſtophani vocatȩ, id eſt, celeres onerariȩ, ſive remis incitatȩ. Ut Siſenna *actuarias* ab *onerariis* diſtinxit apud Nonium, ita etiam Dionyſius, in Antiquitatibus Romanis lib. III, ἐπικώπους, & ὁλκάδας, id eſt, *actuarias*, & *onerarias*. Ibi tradit, ἐπικώπους, id eſt, *actuarias naves*, ab oſtio Tiberis, quantȩcunque ſint formȩ Romam uſque pervehi remigio, onerarias autem, id eſt, ὁλκάδας, uſque ad trium millium modiorum onus, remulco ad urbem pertrahi, maiores autem onerarias, in ipſo oſtio ſtare ad ancoram, & minoribus naviculis fluviatilibus exonerari. Αἱ μὲν οὖν, inquit, ἐπίκωποι νῆες ὁπηλίκαι ποτ᾽ ἂν οὖσαι τύχωσι, καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τρισχιλιοφόρων, εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς ῥώμης ἐρεσίᾳ, καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται. αἱ δὲ μείζους περὶ τοῦ στόματος, ἐπ᾽ ἀγκυρῶν τοῖς ποταμηγοῖς, ἀπο-

ἀπογεμίζονταί τε, καὶ ἀποφορτοῦνται σκάφαις. Vbi ἐρεσία refertur ad ἐπικώπους, id est, *actuarias*: τὰ ῥύματα, id est funes, quibus trahitur navis oneraria quę remigio non utitur, ad ὁλκάδας. Hinc etiam constat, vulgares onerarias caruisse remigio. Τρισχιλιόφοροι autem onerarię modicæ formę modiquę fuerunt, cum maximæ fuerint μυριόφοροι, quas μείζους appellat Dionysius. Sic enim vocat Thucydides, alii etiam μυριαγωγοὺς dixerunt. Frumentariarum magnitudo *modiatione* æstimabatur, ut navis mille modiorum capax, vinariæ ab amphoris immo etiam frumentariæ: quæ alias merces vehebant in pondere consistentes, talentis vel centũpondiis sive cẽtenariis. *Quintalia* vulgo appellãt. Thucydides lib. IV. Λακεδαιμονίους καὶ τοῦ ξυμμάχους πλεῖν μὴ μακρᾷ νηΐ, ἄλλα δ' ἢ κωπήρει πλοίῳ εἰς πεντήκοντα τάλαντα ἀγόντο μέτρον. Hodie à numero *tonnellorum*, ut appellant, magnitudinem onerariarum metiuntur. Sed hæc non sunt huius loci. Agimus hoc loco tantum de *longarum*, *onerariarum* & *actuariarum* differentia, in quas tres species genus omne navium potest dividi. Nam aut *onerariæ* sunt, aut *longæ*, aut *actuariæ*. Et his omnibus postliminii ius fuisse, ex Cice-

Cicerone & Aelio Gallo constat, qui *navem* generaliter nominant inter eas res mobiles quibus postliminium erat. Omnis autem navis, aut *longa* est, aut *oneraria*, aut *actuaria*. Actuariæ autem naves omnes quæ remis aguntur, à τριακοντόρῳ, hoc est, tricenorum remorum nave usque ad δίκωπον. Hęc tria genera his verbis recensèt Appianus, lib. v. de bellis civilibus, διεφέροντο δ᾽ αὐτοῖς νῆες βαρεῖαι μὲν ἓξ, καταφράκτοι δ᾽ εἴκοσιν, λιβυρνίδες δ᾽ ἔτι πλείους. Ubi βαρεῖαι νῆες sunt graves, & *onerariæ*: καταφράκται *actuariæ*: λιβυρνίδες sive Liburnicæ, *longæ*. Eustathius scholiis in Dionysium περιηγητὴν, notat, in Lexico Latino vetere *Liburnicas*, exponi naves longas, ἰστέον δὲ ὅτι ἐν λατινικῷ λεξικῷ εὕρηται ὅτι λιβυρνίδες εἰσὶ νῆες μακραί. His tribus igitur generibus postliminum fuit. De *longis* & *onerariis* nihil est dubiũ, cum Iurisconsultus eas nominatim recenseat inter illa quibus erat postliminium: *Navibus longis & onerariis propter belli usum postliminium erit*. Numquid minus usui ad bella navalia fuere *actuariæ*? Immo etiam usus vel maximi fuere ad transportandos milites, ad explorandum, ad alia belli ministeria plurima utiles *actuariæ*. Inde enim

sunt

ſunt exploratoriæ & ſpeculatoriæ naves, quæ Græci *κατασκοπικὰ πλοῖα* appellant, & *περίπλους νῆας*. Inde ſunt & *στρατιώτιδες*, vel *στρατιωτικὰ πορεῖα*, *actuariæ* naves ſive *vectoria* navigia tranſportandis militibus idonea. Sic enim Græci vocant. Diodorus lib. xx. de claſſe Ptolemæi bellum parantis navale contra Demetrium, *εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα, τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης, στρατιωτικὰ δὲ πορεῖα τούτοις ἐπηκολούθει πλείω τῶν διακοσίων, ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων.* Ea *πορεῖα* *vectoria* ſunt, & *actuaria* navigia, non ſolum militibus vehendis, ſed etiam quibuſlibet idonea, unde & *vectoria* appellata Cæſari. Cum milites vehunt, *ὁπλιταγωγοὶ* appellantur, & *στρατιώτιδες*, & *στρατιωτικὰ πλοῖα*, diverſa utique à *longis* belliciſque navibus, & ab *onerariis*. Cæſar lib. v. de bello Gallico *vectorias* vocat: *Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibuſque navigiis, non remigandi labore, longarum navium curſum adæquaverunt*. Hæc etiam *actuaria* fuiſſe, non eſt dubium, cum remigio actas ſignificet. Sed *gravia* vocat, quod erant *onerariæ* quas & *actuarias*, id eſt, *ἐπικώπους*, id eſt, remigio inſtructas, fieri curaverat

Cæ-

Cæſar. Alioquin actuariæ quæ onerariæ non fuerunt, inter celeres naves ac leves reponebãtur, non tamen ut exæquare poſſent velocitatem longarum navium, id eſt, triremium, quæ terno remorum ordine impellebantur, & lõge plures in ſingulis ordinibus remos habebant quam actuariæ? Maxima quippe actuaria τριακόντορος aut ad ſummum τεσσαρακόντορος fuit, id eſt, quadraginta remorum, ut ſupra oſtendimus, cum triremis in ſingulis ordinibus centenos haberet remiges, & in ternis in totum trecentos, & ad minimum centum quinquaginta. Celeres itaque naves fuere actuariæ in comparationem onerariarum & gravium quæ remis non agebantur, ſed comparatæ cum triremibus tardæ videbantur & ipſæ, præcipue illæ *vectoriæ* de quibus loquitur Cæſar, quæ onerariæ erant, remigio inſtructæ. Indè & *dromones* Latinitas infima voce Græca appellavit triremes à celeritate, Græci Conſtantinopolitani δρόμωνας quæ triremes veteribus, & *liburnæ* & *naves longæ* dicebantur. Iſidorus lib. XIX. cap. I. *Longæ naves ſunt quas dromones vocamus, quia longiores ſunt cæteris.* Quã vocem viri docti perperam apud Iſidorum mutãt in δρομάδες. Sed infimi imperii Græcis

 δρόμω-

δρόμωνες ut plurimū fuere uniremes, quales sunt nostræ *Galeæ*, aut biremes, ut iam supra docuimus. Talia fuere ἄφρακτα Rhodiorum. Naves erant longæ μονήρεις & apertę, quas ab actuariis Cicero distinguit, quibus vectores transportabantur, lib. x. Epist. ad Atticum: *Recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ quam fuerim sollicitus. Quid duro tempore anni actuario fore censes*? Id est, vectoria nave & communi. Agellius lib. x. cap. xxv. Actuarias Græce vocari ἐπικώπους docet, vel ἐπιβάτιδας, id est, vectorias: *Gauli, corbitæ, codiceæ, longæ, hippagines cercuri, oriæ, lenunculi, actuariæ quas Græci ἐπικώπους vocant vel ἐπιβάτιδας*. Sic restituendus ex veteribus libris ille locus, qui vulgo corruptissimus circumfertur in editionibus. Cum *actuaria* generaliter omnis navis Latinis dicatur quæ remis agitur, ut iam demonstravimus, specialiter tamen de eo genere navium id nomen usurparunt quo homines vehebantur, quas Græci ἐπιβάτιδας aut ἐπιβατηγοὺς appellant, & sic vocatas ostendit Ulpianus leg. 1. D. de exercitoria actione, ubi eas ab onerariis discernit, quod hominibus tantum vehendis essent idoneæ, non etiam oneribus ferendis! *Quædam enim naves onerariæ*;

quæ-

quædam, ut ipsi dicunt ἐπιβατηγοὶ sunt. Et plerosque mandare scio ut victores recipiant, & sic certa regione & certo mari negotietur, ut eæ sunt naves quæ Brandusium à Cassiopa vel à Dyrrachio vectores traiiciunt, ad onera inhabiles. Hæ sunt igitur quæ proprie *actuariæ* dicebantur, ut ex Agellio & Cicerone discimus, cum alias omnis navis quæ remigio utitur *actuaria* vocaretur. Actuariis autem illis sive vectoriis postliminium etiam fuisse haud minus quam onerariis non est dubitandum. Nam ad milites vehendos æque erant idoneæ, ut aliis vectoribus transportandis. Et falluntur viri doctissimi qui *actuariis* absolute negant postliminium fuisse, qui revincũtur ipsis Iurisconsulti verbis, dum ex omnibus actuariis solas videtur excipere quæ voluptatis causa habebantur, quibus postliminium non esset: *Non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa paraverant.* Ergo cæteræ omnes actuariæ exceptis iis quæ voluptatis causa parabantur, postliminii ius habebant. Piscatoriæ etiam actuariæ quia remis incitabantur. Unde & *actuariolum navigium decemscalme* Ciceroni, id est, decem remorum. Vel δίκωπον navigium actuarium est. Falsus est etiam vir plurimæ ac variæ le-

ctionis Hugo Grotius in libris de Iure pacis & belli, qui *lusorias* naves simpliciter & absolute iure postliminii caruisse affirmat, lib. III. cap. IX. Inter eas quæ postliminii ius habent, *Naves scilicet longæ, atque onerariæ, non item lusoriæ aut actuariæ voluptatis causa paratæ.* Non omnes, ut iã diximus, actuariæ voluptatis causa paratæ, cæteris autẽ præter has, id est, omnibus navigiis quæ remigio agerentur, ius postliminii fuit. Sed nec *lusoriis* absolute id ius negatum. Nam *lusoriæ* etiam dictæ sunt quæ ad belli usum præparatæ erant, & ad limitum custodiam destinatæ in Danubio & Rheno excubabant. Quæ ex his refectæ fuerant vetustate corruptis, transvectioni speciei annonariæ serviebant. Quas nemo etiam iure postliminii fraudaverit. Extat titulus in Codice Theodosiano, de *Lusoriis* Danubii, leg. unica, in cuius fine hæc leguntur: *Illo nihilominus observando, ut istis secundum dispositionem tuæ præstantiæ ad belli aleam præparatis, atque in conflictus specula munitissima statione vel discursus opportunitate diligenter positis, hæ duntaxat quæcunque ex veteribus fuerint reformatæ, transvectioni speciei annonariæ secernantur.* Sic enim hæc scribenda, quæ in editis corru-

pta sunt. Duo genera ibi *lusoriarum* facit, *iudiciarias* & *agrarienses*. Iudiciariæ erant quæ ipsis præsidibus limitis inserviebant, *agrarienses* quæ stationes in flumine habebant agrarias. De his lusoriis Danubii mentionem etiam habet Vegetius lib. VI. cap. ult. *De lusoriis quibus in Danubio quotidianis utuntur excubiis reticendum puto.* Vopiscus in Probo *lusoriarum Rheni* meminit, quæ idem munus habebant in illo limite tuendo, quod illæ Danubii *lusoriæ* ad limitem Mœsicum & Scythicum defendendum. *In Rheno*, inquit, *Romanas lusorias Barbari incenderunt.* Ad quem locum videnda quæ notavit Salmasius. *Lusoriæ* illæ lembi fuere, ut idem observavit, & qui in his excubabant milites *Lembarii* dicti, ut *Classici* qui in Liburnis ac longis navibus ad mare tutandum excubabant milites. In leg. IV. Cod. de officio iudicum militarium, iniungitur huiusmodi ducibus limitum, *ut castrorum refectionis & lusonarum curam habeant.* Ita enim ibi scribendum, non *clusuriarum*, nec *luxuriarum*, nec *lustrationis*. Item leg. IV. Cod. de officio magistri officiorum, *Curæ tui perpetuæ culminis credimus injungendum, ut super omni limite sub tua iurisdictione constituto*

quemadmodum se militum numerus habeat, castrorumque ac lusoriarum cura procedat, quotannis significare nobis propria suggestione procures. Utut alii defendant & explicent vulgatam lectionem in hac & in superiore lege Codicis, verissima est Salmasii coniectura, *lusorias* reponentis, quæ naves, ut dixi, fuere ad custodiam limitis constitutæ, in iis fluminibus quæ imperium Romanú à barbaris disterminabant. Quæro à viro doctissimo an istæ *lusoriæ* non pertineant ad ius postliminii. Sed miror etiam eundem virum, cum ea enumeraret quibus postliminii ius non erat olim, cur *piscatorias* naves reticuerit, quas nominatim ex earum numero navium eximit Iurisconsultus quibus negavit ius esse postliminii. An voluit Hollandis suis favere & cavere, qui lóge maximum numerum habent piscatoriarum navium, quibus nollet hoc ius ademptum? Magnopere porro errāt viri docti qui putant *lusorias*, quæ sic vocantur Senecæ, & voluptuariæ sunt naves, easdem esse cum illis *lusoriis*, quibus ad excubias & stationes agendas in limite utebantur Romani. Non omittam, in loco Agellii, quē supra emēdavimus, ubi *actuarias*, quomodo Græcə dicerentur, exposuit, viros doctos perpe-

perperam pro ἐπιβάτιδας legere ἐπακτρί-δας, quæ ſunt naves piſcatoriæ. Nam ἐπακτρεῖς Græce piſcatores dicebantur ab inducendis in retia piſcibus, item venatores ab inducendis quoque feris in plagas ac retia. Inde ἐπακτρὶς navigium piſcatorium. *Actuaria* autem proprie ſumpta non ſignificabat Latinis navem piſcatoriam, ſed eam quam diximus, & cui poſtliminium æque fuit iure Romano, ut *longis* & *onerariis*.

CAP. XXIX.

Lex XXVI. *Publia Mævia* π. *ult. explicata. Non eam adverſari receptæ vulgo opinioni, quæ docet, confeſſiones non ſcindi in rebus civilibus, ſed integras accipi debere. Perperam eam legem ab Advocato Pariſienſi eſſe emendatam.* De *obligatione nominum. Privatam ſcripturam olim fidem ſe ciſſe debiti. Hanc eamdem & litterarum obligationem dictam. Legem ſupraſcriptam ea parte mendoſam videri quam non viderit Advocatus.*

DUm omnia curioſo oculo circumvehor ac percurro in obſervationibus Advocati Pariſienſis, inſpecturus an aliquid me fugiſſet animadverſione dignum, ſingulis perluſtratis, comperi

me omisisse leg. xxvi. D. depositi, quam idem homo, non tam acutus criticus quam disertus Advocatus, corrigere tentavit cap. 11. earundem emendationum & observationum. Sollemnem quippe hariolationem ibi quoque adhibuit, glossema fingendo quod nullum erat, & ea verba quasi superflua temere resecando quæ ad legis intellectum plane necessaria videntur. Vulgo receptum esse ibi notat, cõfessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere ex leg. xxxix. D. de operis libertorum, Cui sententiæ non leviter putat adversari leg. Publia Mævia xxvi. ꝟ. ult. D. Depositi, ubi confessionem de deposito valere adversus depositarium, non itẽ de pecunia debita ab eo qui res de quibus agebatur deposuerit, significare videtur Paulus. Hæc Advocatus. Videndũ igitur an illæ leges contrariæ sint, & pugnantes inter se frontibus adversis sententias contineant. Quod ex utriusque themate posito facile constabit. Verum quidem est confessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere, si ea res agatur quæ dividi non debeat, quia una sit & unam confessionem contineat, quam in partes scindi non opor-

porteat. In lege xxxix. de operis libertorum, stipulatio à patrono ita facta refertur, *Si decem dierum operas non dederis, viginti dare spondes?* Operas, id est, diurna officia à libertis exigebant qui eos manumiserant, non item pecuniam ne libertati hoc onus imponeretur. Ideo prætor ne premerentur ac nimis onerarentur libertinæ personæ iudicium operarum se daturum in libertos ac libertas edicto de ea re proposito pollicebatur, non vero pecuniæ à libertis promissæ, vel à patronis stipulatæ. Quid igitur fecisset prætor cũ patronus à liberto stipulatus erat viginti, si decem dierum operas non dedisset? Videndum esse respondet Iurisconsultus, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandæ libertatis gratia promissi sint, nec operarum quæ promissæ non sunt. Operas non promiserat patrono libertus. Ergo nec exigi poterant. Promiserat nummos viginti, sed eos non debebat, quia nec eos stipulari patrono licuit. Sed quærit ibidem Iurisconsultus, an non fingi debeat, operas duntaxat promissas esse ne patronus omnino excludatur. Et in ea sententia est, ita fingi debere, ac prætorem quoque ita sentire, operas duntaxat fuisse promissas. Aliam ibi

quæſtionem proponit Paulus, quæ ex priore conſequitur: *An libertus impetrare debeat, ne maioris ſummæ quam viginti condemnetur, quia videtur quodammodo patronus tanti operas æſtimaſſe, ideoque ipſe non deberet egredi taxationem viginti.* Sed cur hanc ſequentem eſſe quæſtionem dicit, aut cur id proponit diſceptandum, cum de eo videatur quæri non debuiſſe, ſi operas tantum debuit præſtare libertus, quamvis viginti promiſerit patrono eam ſummam ſtipulanti, ſi decem dierum operas non dediſſet? Nam dixit ante Paulus, actionem in viginti non dari, quaſi libertatis onerandæ cauſa promiſſi ſint, ſed nec in operas ipſas, quia promiſſę non ſint. Videri tamen, hanc fictionē admitti poſſe, quaſi operæ duntaxat promiſſæ eſſent, ne patronus ſcilicet & operas perderet, & nummis quos pro operis ſtipulatus eſt, excideret. Atque ita prætori placuiſſe ſcribit, nimirum operas duntaxat fuiſſe promiſſas. Cur igitur ad ſequentem quæſtionem devolvitur? Quia dubitatum, an libertus impetrare debeat, ne maioris ſummæ quam viginti condemnetur à prætore. Atqui dixerat, actionē à prætore patrono non dari in illos viginti nummos quos ſtipulatus eſt pro operis decem

decem dierum, cum ea nempe fictione, quasi operæ duntaxat promissæ essent. Sane non dabit actionem prætor patrono in libertũ recusantẽ solvere viginti quos promisit pro operis decem dierum si eas nõ dedisset. Sed si libertus assensus est solutioni viginti pro operis, & comprobavit eam obligationem qua se debitorem confessus est viginti nummorum pro operis dierum decem solvendorum, & patronus postea intendat, operas illas decem dierum nimis parvo à se æstimatas esse, & amplius pro iis petat, hæc quæstio est quam hic proponit Iurisconsultus, an id impetrare debeat libertus, ne maioris summæ conveniatur, quia videretur patronus tanti eas æstimasse. Respondit autem Paulus, iniquum id esse, nec oportere liberto hoc indulgere, *quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.* Una est obligatio qua libertus pecuniam promisit patrono pro operis. Ea pecunia taxatæ sunt operæ quas debebat præstare. Si maioris summæ condemnatus sit quam quanti videbatur æstimasse patronus eas decem dierum operas, non potest queri de ea condemnatione eo nomine quasi pecuniam omnino non deberet pro ope-

ris ſolvere. Ubi enim ſemel obligationem illam comprobavit, non debet ex parte ei aſſentiri, ex parte tanqam iniquã inprobare. Nunc videamus, an, ſicut viſum eſt Advocato, lex Publia Mævia, *n*. ult. D. Depoſiti, huic legi non leviter adverſetur. Ex themate eius recte expoſitio id etiam apparebit. In ea Titius confitetur, ſe habere à Sempronio auri decem plus minus pondo & diſcos duos & ſaccum ſignatum, ex ratione autem patris Sempronii deberi ſibi decem & quod excurrit. Hic duæ ſunt diverſæ obligationes non una, & proinde duæ quoque diverſæ confeſſiones, duæ etiam perſonæ, una cui debetur, & quæ debet, altera pariter quę debet & cui debetur. Nam eſt quod Titius debere ſe fatetur, & quod ſibi deberi intendit. In lege XXXIX. de operis libertorum una erat obligatio, uni debita & ab uno, quæ in partes ſcindi non poterat, nec ex parte comprobari, ex parte improbari. In hac duæ ſunt contrariæ obligationes, una paſſiva, altera activa. Titius Semproniis ſcribens fatetur ſe eis debere nomine depoſiti tot auri pondo, ſibi vero ab illis deberi quod reliquum erat ex ratione patris eorum certam ſummam. Quæſtio hinc

igitur

igitur Iurisconsulto merito proposita est, an ex huiusmodi scriptura obligatio nata sit, nimirum in qua fatetur Titius se debere Semproniis depositi nomine auri pondo decem, ab iis autem sibi deberi dicit decem. Adeo vero utriusque obligationis & confessionis diversa causa, natura, conditio, ut altera omnino egeat probatione, altera non egeat. Quod enim fateor me debere, id probatioue non eget, sed ex mea confessione obligatio nascitur. Ex eo autem quod dico mihi deberi, non potest mihi nasci obligatio, nisi probem qua ex causa aut quomodo debeatur. Valet igitur, ut etiam ponit Advocatus, confessio de deposito adversus depositarium, non item de pecunia debita adversus eum quem sibi debere quis profitetur. Merito igitur hæ confessiones dividi debent, cum nihil habeant inter se commune, sed inter se intantum distent ut altera probanda fit, altera nulla probatione videatur confirmanda. Nec ea quæstionis sententia est aut legis species quam his verbis Advocatus concepit. *Vnde quæstio*, inquit, *proponitur eo paragrapho, an ex ea scriptura obligatio nata sit. Existimabant quidam, nasci posse ex ea scriptura obli-*

obligationem, Titii nempe qui depositum fatebatur, & Semproniorum, si Titii confessionem agnoscerent, cum ea dividi & scindi non posset. Hæc ridicula&inepta sunt. Neminē enim fuisse tum puto qui existimarit talē ex ea scriptura quæ in præscripta lege posita est nasci & dividi posse obligationem, Titii depositum fatentis, & Semproniorū confessionem eius agnoscentium. Qui consuluit super ea scriptura Paulum, non quæstionem ullam movisse videtur de deposito cuius confessio ex parte Titii in eius epistola ad Sempronios cōtinetur. Quis autem posset negare obligationem esse in tali debiti confessione quæ fieret à debitore in gratiam creditoris qui rem ita se habere agnosceret? Nemo etiam posset fingere eam confessionem dividi & scindi, quæ ab uno ederetur, ab altero acciperetur. Qui igitur à Paulo quæsivit, *an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit*, recte subiecit, *scilicet quod ad pecuniæ causam attinet.* Non enim de deposito quærebat, quod se Titius in ea ad Sempronios epistola habere fatebatur, sed de ea pecunia quam Titius in eadem epistola sibi deberi à Semproniis scripserat. Et profecto illis verbis quæstio ad solam pecuniæ causam in quam sibi obligatos esse

Sem-

Sempronios dicebat Titius restringitur, non contra Iurisconsulti mentem, ut argutatur Advocatus, sed plane ex eius sententia. *Nam, inquit, ex eiusmodi scriptura obligationem Titio natam adversus Sempronios vix quisquam existimarit, cum debitorem sibi constituere nemo possit adnotatione propria.* Eo tempore certe quo Paulus scripsit, nemo potuit adnotatione propria debitorē sibi constituere, sed prisco iure, quod etiam Ciceronis ætate obtinuit, & Iurisconsultorum qui circiter illa tempore vixerunt, *scriptura fiebat obligatio, quæ & nominibus fieri dicebatur,* ut scriptum est in Institutis lib. III. Tit. XXII. Quæ nomina in usu tunc non fuisse ibidem Iustinianus affirmat. Ea scriptura privata fuit, & privata creditoris adnotatio, qui in tabulas suas referebat, expensum id se tulisse ei cuius nomen adscribebat. Et inde *nomen facere*, pro, huiusmodi obligationē scriptura privata contrahere quę in iudicium prolata fidem faciebat, ut Cicero dicit in oratione pro Roscio. Ex illis tabulis patrisfamilias domesticiis, in quibus perscripserat quid sibi & quantum à quoque deberetur, cum debitoribus suis agebat, & ad solutionem debiti eos cogebat. Aliud gitur tunc erat, simpli-

ſimpliciter *ex tabulis* agere cum aliquo, & *ex tabulis obſignatis*. Tabulæ obſignatæ erant ſyngraphæ, quæ confectæ erant à publico tabellione, & ſignatæ teſtibus, quibus debitum confirmabatur. At tabulæ non obſignatæ, codices vel kalendaria patrisfamilias fuere, in quibus nomina perſcripta habebat eorum qui ſibi aliquid debebant ex cauſa crediti. Inde *nomina*, & *nominum obligatio*, quæ & *litterarum* etiam *obligatio* dicebatur, ut Iuſtinianus ibi interpretatur, & *litteras* de privata ſcriptura videtur accepiſſe. De quibus videndus Salmaſius in libro de Modo Uſurarum. Doctus Iuris profeſſor commentario ad Inſtituta nuper volebat, huiuſmodi ſcripturam privatam *olim non valuiſſe, ſed vim duntaxat habuiſſe probationis.* Atqui ſi vim habuit probationis, etiam valuit ad obligationem, cum obligatio ex ea ſcriptura probaretur. Merito igitur Pauli ætate, cum Titius in litteris ad Sempronios datis ſcripſiſſet ſibi ab illis deberi decem ex ratione patris eorum, quæſitum eſt nomine Semproniorum, an ex ea ſcriptura obligatio nata eſſet. Veteris iuris & moris apud multos memoria & veſtigia tunc aliqua remanebant. Si valuit olim privata ſcriptura ad obliga-
tionem

tionē contrahendā, cum aliquis propria adnotatione adſcripſiſſet, hanc aut illam ſummam ab illo & illo ſibi deberi, multo magis ſi quis adnotaſſet alicui quid ſe debere, id pro certo & cõprobato obtinuiſſet. Nā & novo iure *ſi quis*, ut ait Iuſtinianus in Inſtitutis, loco iam citato, *debere ſe ſcripſerit quod ſibi numeratum non eſt, de pecunia minime numerata poſt multum temporis exceptionē opponere non poteſt*. Non igitur in hac lege *Publica Mævia*, quæſtio erat, ut vult noſter Advocatus, an Titius ex ſua confeſſione obligatus eſſet; quis enim de eo potuiſſet tum dubitare? Cum quis ſcripſit ſe debere ex cauſa mutui, etſi nihil ſibi numeratum ſciat, poſt certũ tamen tempus non poteſt exceptionem opponere pecuniæ non numeratæ. At hic agitur non de pecunia credita, quæ poſſet excipi non eſſe numerata intra certũ tempus, ſed de depoſito. Qui fatetur ergo ſe depoſiti nomine habere ab aliqui auri pondo tot, & ſaccum ſignatũ, nõ poteſt poſtea id negare, & opponere exceptionem aliquam quaſi depoſitum apud ſe non fuerit quod depoſitum eſſe aliquando propria manu confeſſus ſit. Ad eā quæſtionē, inquit Advocatus, reſpondet Paulus *ex epiſtola de qua quæſitum eſt, obligationem qui-*

dem nullam natam videri, sed probationẽ depositarum rerum impleri posse. Ergo ad pecuniȩ ut vult causam non pertinebat ea quęstio, sed ad res depositas. Immo ad pecuniæ causam solam pertinebat, non ad res depositas. Cum enim respondit Iurisconsultus, obligationem ex ea epistola nullam natam videri, ad id quod expresse quæsitum fuerat responsum istud direxit, nempe an obligatio nata esset ex ea epistola, in eo scilicet quod ad pecuniam attinebat, quam sibi deberi à Semproniis in illa eadem epistola scripserat Titius. Nam de rebus depositis quarum in ea epistola fiebat mentio, non consultus fuerat Paulus, & ille qui consulebat diserte adiecerat se propter pecuniam id quærere, non propter res depositas. Ad illud igitur de quo nominatim quæsitum fuerat, respondet Paulus, nullam obligationem natam videri, sed obiter etiam addit, *probationem depositarum rerum impleri posse.* Quibus verbis significabat quod ad res depositas attineret quas penes se esse depositi nomine fateretur Titius, tametsi propria confessione se ob eas obligatum depositi constituere videretur idem Titius, probationem tamen ex parte Semproniorum impleri posse

posse quomodo eas res deposuerint apud Titium. Quod vero causam pecuniæ spectaret quam Titius eadem epistola sibi deberi à Semproniis scripserat, quoniam nulla obligatio ex ea scriptura nata videretur, ne quidem admittendum eum esse ad probationem eius quod sibi deberi diceret, iudicem tamen æstimaturum an id quoque probare deberet: *An autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc quod scripsit; iudicem æstimaturum.* Quibus ex verbis liquet, Paulum superius responsum ad quæstionem pecuniæ edidisse quam sibi deberi in ea epistola caverat Titius, cum dixit ex ea epistola, *nullam obligationem natam videri.* Si enim de rebus depositis id respondisset, non adiecisset, probationem rerum depositarum impleri à Semproniis posse. Tum enim probatio requiritur cum de obligatione dubitatur. Vbi vero nullam esse obligationem respondetur, de ea obligatione quæ nulla est, probatio non admittitur. Ideo subiunxit, iudicem æstimaturum an Titius probare id posset quod scripserat in epistola, decem sibi deberi à Semproniis. Ad hariolationes suas mox decurrit Advocatus, qui putavit, quæstionem in ea lege

propoſitam non ad pecuniæ cauſam, ſed ad res depoſitas pertinuiſſe, atque ita hariolari ſolens incipit: *Quod cum ita ſe habeat, delenda ea verba quæ quis parum caute notaverat in margine libri ſui, & quæ in textum poſtea recepta ſunt*, ſcilicet quod ad ſolam pecuniæ cauſam attinet, *quaſi non dubitaretur, quin depoſitarum rerum obligatio exiſteret, quod negat Paulus exerte*. Ego vero nego exerte id Paulum negare. Vbi enim Paulus hoc negavit? Duo ſunt quæ Titius in epiſtola dicit, debitorem eſſe ſe Semproniis rerum depoſitarũ cauſa, ſibi vero viciſſim debitores eſſe Sẽpronios ex ratione patris eorum. Vtra videtur difficilior fuiſſe quæſtio digniorque quæ Iuriſconſulto proponeretur diſſolvenda? Citiuſne in iure auditur qui ſibi deberi dicit quam qui ſe debere? An magis denique alterum obligat qui ſcribit eum ſibi pecuniæ debitorem eſſe, quam obligatur qui propria ſcriptura debitum agnoſcit quod alteri ſe debere fatetur? Ad utram quæſtionem reſpondere debuiſſe potius videtur Paulus? An ratio aliqua iuris ſuadet, debuiſſe eum de rebus depoſitis, quas ſe habere faſſus eſt Titius, reſponſum dare, de pecunia autem quam ſibi deberi ſcripſit idem Titius omnino ſile-

ſilere? Certe vel ſenſus communis dictat nulla iuris adiutus peritia, cum quis fatetur ſe debere alteri, obligationem ex ea confeſſione magis naſci, quam cum idem ſcribit alterum ſibi debere. Ergo ad illud potius reſpondere debuit Paulus, nullam obligationem ex ea ſcriptura natam videri, qua quis poſuit pecuniam ſibi deberi, præſertim cum quæſtio de ea re ſola facta proponatur ab eo qui conſuluit. De rebus autem depoſitis confeſſio depoſitarii magis eũ obligavit, dũ eas penes ſe habere ſcripſit quam eiuſdẽ aſſertio obligatos ſibi reddidit Sempronios, dicendo eos ſibi debere. Hinc Theophilus in Inſtitutis lib. III. Tit. XXI. *de litterarum obligatione* oſtendit, quomodo etiam tunc obligari aliquis *litteris* poſſet, cum tamen ea obligatio pridem exoleviſſet. Non amplius nunc erat in uſu, ut aliquis privata ſcriptura alium debitorem poſſet conſtituere, ſed adhuc manebat modus, quo aliquis privatis litteris alium ſibi poſſet obligare, ſi quis nimirũ ſcripſiſſet ſe debere alteri. Λείπεται οὖν, inquit, ἀπὸ μόνων τῶν γραμμάτων ἔνοχον αὐτὸν γίνεσθαι, καὶ ἰδοὺ, ποτὲ καὶ σήμερόν τις ἔνοχος ταῖς *litteris*. Qualiſcunque autem ſcriptura ſufficiebat, ut aliquis ſe debito-

rem constitueret. Adeo autem omnis scriptura contra eum valuit, qui se debitorem esse fatebatur, ut post quinquennium veteri iure non posset petenti exceptionem opponere de pecunia non numerata. Quod quinquennii tempus ad biennium redegit Iustinianus. Potest igitur aliquis fatendo debitum se debitorem constituere, non autem scribendo sibi deberi, alium facere debitorem. Quod olim tamen cum liceret, postea non licuit. Falsum itaque quod hic affirmavit Advocatus, exerte Paulum negare depositarum rerum obligationem ex ea scriptura existere, qua depositarius confessus est penes se eas esse. Cum enim responderit obiter ad illum casum, rerum depositarum probationem impleri posse, significavit obligationem depositi natam ex confessione depositarii. Nam si nullam inde obligationem existere pronuntiasset, perperam ad probationem admisisset eos qui deposuerant. Nec ratione nititur Advocatus, cum dicit, verba illa Titii quibus confessus est, res depositas penes se esse, *obligationem non inducere, quippe cum depositum re & depositione perficiatur.* Hac eadem quippe ratione dici posset, cautionem chirographariam

in pecunia mutuo data non inducere obligationem, quia mutuum re & datione contrahitur, non litteris nec consensu. Certe chirographum ipsum, & in mutuo, & in deposito non facit obligationem, quæ rei datione perficitur, sed probationem obligationis præstat, & fidem facit debiti. Hinc *chirographarius creditor* in iure est qui cōtentus est chirographo debitoris, & distinguitur ab hypothecario. Similiter *chirographarius debitor* appellatur, qui per chirographum suum se obligavit. Hinc cum chirographa legabantur, non ipsæ tabulæ sed debitum legari intelligebatur. Similiter & cum vænibat chirographum, nomen ipsum vænundatum censebatur, leg. XLIV. ℔. V. D. de legatis I. *Eum qui chirographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est venditio. Nam cum chirographa veneunt, nomen venisse videtur.* Chirographo continebatur probatio debiti. Ideo legato chirographo ipsum debitum legabatur, leg. LIX. D. de legatis III. *Qui chirographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur.* Similiter chirographo cavebant depositarii se depositi nomine penes se habere quod ipsis cō-

 men-

mendatum esset. Et pro chirographo epistola scripta valebat, cuius exemplum extat in leg. XXIV. D. depositi. *Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos quos hac die cõmendasti mihi adnumerante servo Sticho actore, esse apud me, ut notum haberes, hac epistola manu mea scripta tibi notum facio, quæ quando voles, & ubi voles confestim tibi numerabo.* Extat & aliud exemplũ lege sequenti, D. eodẽ, scriptũ Græce, ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια. *Accepi & habeo nomine depositi penes me præscripta argenti denarium decem millia.* Et quæ sequuntur. An alia ratio est aut sententia in eadem lege continenter sequentis paragraphi, in quo posita est epistola Titii ad Sempronios, qua fatetur, *se habere ab illis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccumque signatum?* Certe non est. Ut autem in prioribus chirographis pro deposito factis, non quæsitum est an obligatio ex ea scriptura nata esset propter res depositas, ita nec in ista epistola quæ pro chirographo valet, id quæri debuit. In ea epistola, quæ fidem facit de deposito, quæque Papiniano proposita est leg. XXIV. eiusdem tituli, post verba epistolæ posita subiectum est, *Quæritur*

pro-

propter usurarum incrementum. Quo significatur, epistolam illã Titii ad Semproniũ, qua se centum nummos depositos habere à Sempronio fatebatur, non ad hoc propositam fuisse Iurisconsulto, ut quæreretur an obligatio ex ea scriptura nata esset, sed in hoc tantum, ut de incremento usurarum sciretur an ex tali deposito deberentur. Eadẽ ratio proponendi Paulo fuit chirographi pro deposito in lege sequenti, Publica Mævia, π. 1. nimirum ut quæreretur an usuræ ex eo peti possint. At in paragrapho qui subiicitur, Titius similiter in epistola quam dederat ad Sempronios fatebatur se habere à Semproniis auri pondo decem, & discos duos & saccum signatum, sed quia in eadem epistola idem Titius præter depositum, quod habere se à Semproniis scripserat, decem ab illis sibi deberi posuerat, Sempronii, qui super ea epistola Paulum consuluerant, non de rebus depositis quæsierunt, an obligatio depositi, quod fatebatur penes se esse Titius, nata esset, sed de pecunia quam idem Titius in eodẽ scripto sibi deberi à Semproniis adscripserat. Ideo Sempronii, cum de ea epistola Paulũ interrogarent, quæ duos continebat diversos casus, depositarum rerum

confessionem ab auctore epistolæ factam, & debitæ pecuniæ assertionem ab eodem præsumptam, diserte dixerunt, se de pecunia quã sibi deberi in ea epistola Titius scripserat, tantũ quærere: *Quæro an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, quod ad solam pecuniæ causam attinet.* Nam de rebus depositis, quas caverat eodem scripto se habere Titius, superfluum erat quærere. Ad quæstionem igitur sibi propositam de sola pecunia respondens Paulus, dixit nullam obligationem natam ex eiusmodi scriptura videri. Addiditque obiter, rerum depositarum probationem, quæ ex epistola Titii & propria eius confessione manifesta esset, impleri posse & perfici: *An vero etiam is quoque qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem æstimaturum.* Quibus ex verbis satis perspicue liquet, Paulum non existimasse, ad probationem hanc eum admitti posse, quandoquidem nulla nata videretur obligatio ex eo scripto privato quo caverat Titius decem sibi deberi. Quærit hic Advocatus de pecunia Titio debita à Semproniis, an etiam probationem adversus Titium implere possint? Non negare id exerte ait Paulum, sed iudicem
æsti-

æstimaturum. *Non si Titius*, inquit, *adversus Sempronios ex ea scriptura agere velit, quod absurdum esset, sed si adversus Sempronias ex ea epistola agentes de pecunia pro iis à se debita replicaret*. Non dispicio ego, cur magis absurdum videatur, Titium adversus Sempronios ex ea scriptura agere, petentem eam summam quam sibi ab iis deberi in epistola scripserat, quam replicantem adversus Sempronios ex eadem epistola agentes de pecunia pro iis à se debita. Ponamus, Semproniis satisfecisse Titium de rebus quas apud se ab iis depositas confessus fuerat. Si postea ageret idem Titius de pecunia quam sibi debitam dixerat à Semproniis in eadem epistola, æque deberet vel audiri, vel non audiri, quam si adversus eosdem Sempronios ex causa depositi secum agentes replicaret. Nam ex ea scriptura privata Titii, aut obligatio ei acquisita est, aut non acquisita. Si acquisita est, æque agere potest petendo quod sibi ex ea deberi scripsit, quam replicando. Si non acquisita est, ac nulla ipsi adversus Sempronios nata est obligatio, ubi agere ad petendum non poterit, sane nec replicandi locus erit. Quod igitur respondet Paulus, iudicem æstimaturum an Ti-
tius

tius quoque, qui deberi ſibi cavit in eadem epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, tam actionẽ quam replicationem reſpicit. Quæ enim in hoc differentia actionis & replicationis? Iure certe quod olim obtinuit, ex eo quod quis deberi ſibi privata adnotatione ſcripſiſſet, non ſolũ agere ad petandum id in iudicio potuit, ſed etiã adverſus agentes & ex alia cauſa deſitum repoſcentes replicare. Multis autem locis nec ſemel vitiatã eam eſſe legẽ poſſim probare, ſed non ea parte qua putavit Advocatus. Ex reſponſo Pauli patet, Titiũ decẽ ſibi tantum in ea epiſtola deberi à Sẽproniis caviſſe. Sic enim ſcribit: *An autem is quoq; qui deberi ſibi cavit in ea epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, iudicem æſtimaturũ.* At ex verbis ipſis epiſtolę planũ eſt, non ſola decẽ Titiũ à Semproniis ſibi deberi ſcripſiſſe, ſed triginta. Ita enim in ea ſcriptũ habetur: *Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis. Item quos Trophimati decem. Item ex ratione patris noſtri decem, & quod excurrit.* Iſta fiunt triginta. Cur igitur Paulus in ſuo reſponſo, decem tantum meminit? Deinde illa mihi videntur abſurda & aliena, quod ſcribit in ea epiſtola Titius, ſibi deberi decem à Semproniis, quos apud Ti-

Titium depoſuerant. Oportet hunc alium Titium fuiſſe ab eo qui epiſtolam ſcripſerat. Scio quaidem, ficta hæc fuiſſe nomina Titii ac Sempronii, quibus Iuriſconſulti utebantur. Epiſtola tamen ipſa vera fuit, & vere ſcripta, quamvis propriis nominibus eorum, à quibus & ad quos erat ſcripta, abſtinuerit Iuriſconſultus, ſuppoſitis in eorum locum aliis, quæ ita nominum veritatem diſſimulabant, ut rei ipſius & epiſtolæ contextum ſicut conceptus fuerat exprimerent. Cum igitur ad manum haberet nomina quibus rem poſſet variare Iuriſconſultus, non bis poſuiſſet nomen Titii, quo ipſa redditur obſcura narratio. Titius ad Sempronios ſcribit epiſtolam, in qua dicit ſibi deberi decem, quos Sempronii apud Titium depoſuerunt. Deinde & illa non videntur ſana, quæ ſubiecta ſunt: *Item quos Trophimati decem.* Non videtur fictum hoc nomen. Ipſa autem loquutio non ſatis recta eſt. Dixit enim, *decem quos apud Titium depoſuiſſet*, & ſubiungit, *item quos Trophimati decem.* Nam debuit dicere, *item quos apud Trophimatem decem.* Vix Latinum quippe videtur, *deponere alicui*, pro, apud aliquem. Adeo autem manifeſte mendoſa ſunt, quæ

quæ in eadem epiſtola leguntur, ut nemo niſi prorſum cæcus aut ſtultus id negare poſſit: *Habere me à vobis auri pondo plus minus decem, & ſcyphos duos, ſaccum ſignatum. Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis.* Ait Titius in ea epiſtola ad Sempronios, habere ſe ab iis decem auri pondo, diſcos duos, & ſaccum ſignatum, ex quibus decem ſibi deberi quos apud Titium depoſuerant Sempronii. Quomodo hoc poteſt procedere aut conſtare, ut ex illis decem auri pondo, duobus diſcis, & ſacco ſignato, quæ omnia ſe habere à Semproniis fatetur, decem ſibi ab iiſdem deberi affirmet? Non enim ex illis depoſitis apud ſe à Semproniis ſpeciebus, decem ſibi deberi potuit dicere, cum in pecunia numerata hæc eſſent quæ ſibi à Semproniis debebantur, illa autem alterius generis, auri pondo, & diſci, & ſaccus ſignatus. Præterea illos decem nummos quos ſibi deberi à Semproniis dicit, apud Titium depoſitos fuiſſe ab iiſdem Semproniis ſcribit. Non igitur ex illis fuerunt quæ apud ſe depoſita ibidem memorat. Hæc omnia interpolata fuiſſe apparet, & ex libris mendoſis à Triboniano deſcripta, quæ nullo modo ſibi cohærent,

hærent, nec constant. Ex responso Pauli ad eam epistolam super qua consultus fuerat, apparet, duo tantum in illa epistola ad Sempronios proposuisse Titiũ. Primo loco de rebus quibusdam apud se depositis fassum esse. Illa fuere decem auri pondo plus minus, duo disci, & saccus signatus. Secundo à Semproniis sibi deberi decem. Quæsitum igitur ex Paulo fuit, non de rebus depositis quas fatebatur penes se esse Titius, sed de pecunia quam sibi deberi intendebat, an obligatio inde Titio nata esset adversus Sempronios propter epistolæ eius verba quibus decem sibi deberi adscripsisset. Ita igitur concepta videtur ab initio fuisse epistola. *Titius Semproniis salutem: Habere me à vobis fateor auri pondo plus minus decem, discos duos, & saccum signatum. Vos autem mihi debetis decem, ex ratione patris vestri, & quod excurrit.* Reliqua videntur intrusa ex alia epistola, vel chirographo, quod apud Paulum sub eodem titulo extabat propositum. Hæc non vidit Advocatus. Quid enim videret, qui in his quæ non sunt, nec fuerunt, perspicax satis est, in illis, quæ apparent, & in oculos incurrunt, haud magis sapit ac sentit, quam si penitus

nitus esset τυφλὸς, τά τ' ὄμματα, τόν τε νοῦν.

CAP. XXX.

An super falsis testibus, ut super falsis testimoniis, dicta sententia nulla sit, aut rescindi possit. De differentia testium, & testimoniorum. Testimonia proprie dicta quæ per tabulas darentur. Græce dici μαρτυρίας. Quid sit testatio, & quot modis sumatur, & quid differat à testimonio. Leges I. & IX. D. ad legem Corneliā de Falsis, correctæ, & explicatæ. Quid sit Amtestari: Quæ sit μαρτυρίας, τυχημαρτυρίας, & διαμαρτυρίας differentia. Quid sit πρόκλησις. Quomodo μαρτύριον & μαρτυρία differant. Testes facere, & testificari, quid significent, & testationem facere. Μαρτυροποιΐα, & μαρτυροποίημα. Struere advocationē, & testimonia, an idem sit, atque instruere litem advocatione & testibus. Obligatio innocentium. Repudiata Advocati coniectura. Multa alia ad ius Romanum, & Atticum, de testibus, pertinentia, hoc capite explicata. Denuntiare testimonium ac remittere.

HActenus evolutis omnibus ferme paginis libri Observationum ac emendationum Advocati Parisiensis, testa-

testari vere possum; nihil me in eo invenisse nisi pastoritia fistula dignum & censoria virgula notandum, excepta si forte una ut altera levicula emendatiuncula, id quod etiam re ipsa ostendi. Idem pariter facturus fui si per otium licuisset in libris eius duobus de auctoritate rerum iudicatarũ; qui eodem plane filo contexti sunt, paremq; inscitiam in rebus tractandis, & in legibus qua explicandis qua emendandis ineptiam & ἀσοχίαν similem ubique præferunt. Materias quippe iam aliis pertractatas sæpe tantum recoquit & exaggerat, si quid vero intactum aliis moliatur, & contra receptas sententias disputare aggrediatur, tam insulsum in his se præbet & communis plerumque sensus expertẽ ut nihil plane sapiat ubi maxime præter alios se sapere putat. Verũ ne quis odio aut livore me adductũ, cuius utriusque causę procul absũt, hęc me obiectare cẽseat, aut vanitate potius quã veritate impulsum ista cõfingere, cum tamen quę iam animadvertimus contrarium persuadere idonea sint: Ecce testẽ dabimus vel unicã eius observationem ex lib. I. de auctoritate Rerum Iudicatarum cap. VI. desumptam, in qua de falsis testimoniis ac testationibus falsis agit, eorumq; differẽ-

tias explicare, legesq; aliquot partim enarrare, partim corrigere conatur. Ex ea quasi parte aliqua eius auriculę facile qualis sit probavero, haud secus atq; ex unguiculis leo dignoscitur. De re ipsa nihil nunc dicā de qua ibi disputat. Nā unicuiq; licet improbare quod alius iam dixerit, si vel minuta aliqua ratione se duci ad dissentiendum ostendere queat. Ut ibi facit Advocatus, qui scribit sententiam super falsis instrumentis datam ipso iure nullam esse constare, sed de sententia super falsis testimoniis data non adeo rem esse promptam asserit. Et rationem hanc adfert, *quia probatio sit difficilior*. Eam vero ineptam admodum ac frivolam esse puto. Sit sane difficilis huius rei probatio. An propter probandi difficultatē quę aliquādo in ea re intervenit, si alias facile talis probatio possit impleri, non admittetur? Si quis enim convincat testes gratia vel odio impulsos falsum dixisse, nonne rescindetur sententia? Et recte Cuiacius rescindi posse ait, & causam ex integro agi, quæ ex falsis testibus, etsi non corruptis pecunia, iudicata sit. *Vereri se* dicit Advocatus, *ne generaliter hoc nimis & indistincte dictum sit.* Nonne hoc est tricari, & causam dissentiendi quærere ex nihilo?

hilo? Narrat deinde nobis ex Demosthene quibus causis homines impellantur ad falsum testimonium dicendum, qui aut lucro id faciunt ob egestatem, ἢ κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι: aut propter sodalitatem, ἢ καὶ δι' ἑταιρείαν: aut odio eorum contra quos testimonium dicunt, ἢ καὶ δι' ἔχθραν τῶν ἀντιδίκων. Postquam hæc retulit, addit, *Si qui igitur ob earum causarum aliquam falsum testimonium dicunt, atque ex eo iudicatur contra ius, an ideo rescindetur res iudicata aut habebitur nulla?* Hoc non, inquit, facile dixerim generaliter & indistincte, cum id nihil aliud sit quam litem ex lite serere? Sed quæ illa est distinctio quam in his adhiberi vult? Si testes pecunia corrupti sint, rem iudicatam quę testimonio corũ ita fuerit definita rescindi posse admittit, non vero rescindendam ait, si ob aliquam ex illis tribus causis ab ipso è Demosthene allatis testimonium falsum dictnm sit. Atqui prima earum causarum est quæ pecunia corruptum testem significat. Nam qui ob egestatem lucro se adduci patiuntur ad falsum testimonium dicendum, κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι, an alii sunt quam quos *pecunia corruptos* vocat lex XXXIII. D. de re iudicata? Certe non alii testes pe-

cunia vulgo corrumpi solent quam qui egestate & lucri cupiditate ad id impelluntur. Ut falsus testis habeatur, quid interest utrum pecunia corruptus falsum dixerit testimonium, an gratia adductus vel odio inductus, vel sodalitate, & amicitia impulsus? An minus falsum est eius testimonium qui amicitiæ vel odio id dederit quam qui pecuniæ cupiditate idem fecerit? Conspiratio quæ ad aliquem opprimendum per falsos testes initur, an admittet distinctionem ac differentiam testium, ut, si hoc vel illo genere conspiratum sit, gravius aut minus grave quod actum est habeatur, prout testes pecunia corrupti, aut gratia vel odio impulsi tantum, testimonia in necem innocentium perhibuerint? Falsa instrumenta in quibus testes signaverint conducti, magisne hoc nomine falsa videri debebunt, ac causam sententiæ super his datæ rescindendæ minorem præbebunt, quam si qui in amici gratiam aut inimici odium falsa signa iis imposuerint? Quid de falsis testationibus dicendũ? An in istis etiam testium discrimen recipiemus ad causam de integro audiendam, aut præscriptione rei iudicatæ ab novo iudicio reiiciendam? Iam ex istis concludimus adversus Advocatum, non
dari

dari debere discrimen inter sententiam latam super falsis instrumentis, & super falsis testimoniis, quantum ad eius rescissionem attinet. Quod & titulus codicis indicat, *si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum sit*. Idem quippe servari debere ostendit Iustinianus, si ex falsis testimoniis iudicatum sit, quam si ex falsis instrumentis. Nec obstat quod nullus in eo titulo de testibus proprie textus est. Sane tam falsa instrumẽta quam falsas testationes, falsi testes præstant. Aeq; quippe falsi crimine tenetur testis, & eidem pœnæ legis Corneliæ habetur obnoxius, qui falsam testationem, instrumentum aut testamentum signaverit, quam qui falsum testimonium dixerit. Quæ igitur ratio diversitatis, ut sententia lata super falsis instrumentis ipso iure nulla sit, super falsis autem testibus data, rescindi non debeat, nec de novo disceptari? Si aliqua ponenda esset in his distinctio, non eas huius rei rationes afferrem quas proposuit Advocatus, de *probatione difficiliore* contra testes, aut quod id esset *litem ex lite serere*, quæ indigna sunt Iurisconsulto & exercitato in causis agendis Advocato. Dicerem, Iurisprudentiam Romanam plus fidei & auctoritatis ad

 proba-

probationem faciendam reposuisse in testibus qui præsentes interrogarentur, quam in testimoniis quæ ex libello recitabâtur. Ideo facilius admisisse rei iudicatæ super falsis testimoniis rescissionẽ, quam sententiæ ex falsis testibus datæ, quia iudicis religioni magis imponi posset per falsa testimonia quam per falsos testes. Et sane in titulo Codicis, *Si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum erit*, vox illa *testimonia* de testibus intelligenda non est, nec de his probationibus quæ ex præsentibus testibus incoram interrogatis petuntur, sed de tabulis testimoniorum scriptorum, quæ & ipsæ *instrumentorum* appellatione continentur. Perperam igitur ex eo titulo colligunt viri docti iuris Romani periti, si quis probet, testes gratia vel odio impulsos falsum dixisse, rescindi iudicium debere. Ut id verũ esse demus, non tamen potest ex eo titulo id argui, in quo nulla fit mentio testium, sed *testimoniorum*, quæ sunt instrumenta sive *testationes* tabulis conscriptæ & à pluribus testibus signatæ, ut infra dicam pluribus. Lex III, inquit Advocatus, quæ sola, eo pertinere videtur, id est, ad testes, de testatione, non de testibus agit. Immo *testatio* in ea lege pro instrumento poni-

ponitur testium signis firmato & cómunito, vel pro testimonio per tabulas dato. Nā quæ *falsa testatio* appellatur in principio legis, in fine *instrumentū* dicitur: *Falsam quidē testationē qua diversa pars in iudicio adversus te usa est, ut proponis, solito more arguere non probibeais, sed causa iudicati in irritum non devocatur, nisi probare poteris, eum qui iudicaverit, secutum instrumenti fidem quod falsum esse consliterit, adversus te pronuntiasse.* Ex quibus verbis omnino constat, *falsam testationem & falsum instrumentum* in ea constitutione pro eodem poni. Ridicula igitur Advocati notatio, qui inter *testationem* & *testes* ex eo loco observat, olim largam extitisse differentiam. Sane tanta est quanta solet esse inter instrumentum ipsum ac testes qui subscripsere: inter tabulas testationis & testium signa. *Testatio* scriptura est testibus communita, testes homines qui eam signis suis ac subscriptionibus communierunt. Hinc *testatio* leg. VII. D. de sponsalibus, pro instrumento sponsalium: *In sponsalibus nibil interest utrū testatio interponatur an aliquis sine scriptura spōdeat.* Alibi passim in iure *testatio* instrumentum est testium signis firmatū. Omnes tabulæ probationum, etiam quę alięnius contractus scripturam conti-

 nebant.

«nebant, quæque adhibitis testibus signa-«bantur ut ex his probatio eius quod ge-«stum esset constaret, *testationis* nomine veniebant, & *testatio* omnino idem quod instrumentum testibus signatum. Paulus lib. v. Receptarum sententiarum Tit. xxv. ad legem Corneliam Testamentariam, *Lege*, inquit, *Cornelia Testamentaria tenetur qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit, &c.* Paulo post *testationes* pro quibuslibet instrumentis contractuum, & aliis tabulis ad fidē cuiuscunq; faciendā scripturis testiū sigillo firmatis appellavit: *Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas, sciens dolo malo in fraudem alicuius deleverit, mutaverint, subiecerit, subscripserit.* Hæc cum ita sint, an mirum est, si testatio & testis differant? Sed mirum quod adiicit Advocatus, *testationem* iure Romano esse quæ *μαρτυρία* iure Attico, quia aliud, inquit, erat *μαρτυρία*, aliud *μάρτυρες*. Ita sane est, ut aliud testimonium est, aliud testis. Nam testis est qui dicit, testimonium quod dicitur. At falsum est quod ait, iure Attico *μαρτυρίαν* idem esse quod Romano *testationem*, illo præcipue loco quem ibi explicat legis III. Cod. Si ex falsis instrumentis,

cum

cum *testatio* in ea sit eadem cum instrumento, pluribus testibus signato. An μαρτυρίαν Attici eo sensu usurparunt? Nunquam sane id nos docuerit, quantumlibet iuris Attici peritus, immo vel tantum, quantum ipse se putat. Teste ipso convincam eum, non ita esse. Ait, *Testationem fuisse complurium absentium testimonium tabulis comprehensum & eorum sigillis munitum*. Μαρτυρία Græcis vel Atticis hoc non significat, sed unius tantum hominis testimonium scripto comprehensum, quod in iudicio è tabella recitabatur. Cum una recitabatur, dicebatur μαρτυρία. Si plures erant legendæ, μαρτυρίαι vocabantur. Ut apud Demosthenem in ea περὶ παραπρεσβείας, Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν Ἀπολλοφάνους. *Recita testimonium Apollophanis.* Ea μαρτυρία non est *testatio*, quia ut definitur ab Advocato, complurium est testimonium. Si plures separatim essent legendæ in iudicio μαρτυρίαι, ita dicebatur ab oratore, qui eas producebat, Λέγε καὶ τὰς μαρτυρίας ταύτας. Neque istæ μαρτυρίαι testationes sunt, sed testimonia scripta è libello recitanda, unius testis singula. Idem Demosthenes in eadem Oratione, Ἀλλὰ καὶ τὰς μαρτυρίας μοι λέγε πρῶτον ταυτασί. Non aliter latine has μαρτυρίας

reddi liceat quam *testimonia*, quæ, ut dixi singula singulorum sunt testium, non, *ut testatio*, plurium. Apuleius in Apologia: *Cur autem testimonium ex libello legistis?* Id est, μαρτυρίαν. Rogat cur testimonium illius de quo ibi agitur, recitatum sit ex libello, cum ipse in urbe adesset, qui posset ac deberet præsens in iudicio interrogari. *Testimonia* eodem sensu in Hadriani rescripto ad Iunium Rufinum proconsulem Macedoniæ accipi debent, quo Imperator ille *testibus se, non testimoniis, crediturum* professus est, ut est in leg. III. D. de Testibus. In ipsa Epistola Hadriani hæc verba habentur, *Nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est. Nam ipsos interrogare soleo.* Idem princeps ibidem rescripsisse dicitur Gabinio Maximo: *Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent.* Hæc *testimonia* singularium fuere testium, non plurium, ut testationes. Sic *testimonia* etiam ac *testes* ab eodem prorsus distinguuntur leg. I. D. de Testibus, *Testimonium usus frequens, ac necessarius est, & ab his præcipue exigendus quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat.*

Ita

Ita *testes* plane à *testimoniis* separat, ut Græci μάρτυρας & μαρτυρίας. Ergo μαρτυρίαι *testimonia* sunt singulorum testium in tabella scripta & in iudicio recitanda. Nec aliter *testimonia* in illa lege Arcadii Charisii prima intelligenda sunt, quã de scripto consignatis. Ita etiam hæc vox accipitur leg. 1. D. de fide instrumentorum, ubi scribitur, *tam testimonia, quam personas, instrumentorũ loco haberi*. Nec enim ibi *testimonia* pro testibus sumi possunt, cum & testes personæ sint. Sed *testimonia* ibi dici liquet in tabulis conscripta; quæ à testibus distinguuntur. Ergo & in titulo Codicis, Si ex falsis instrumẽtis vel testimoniis iudicatum sit, *testimonia* non pro testibus accipienda sunt, sed pro tabulis quibus testimonium scripto datum est, quæ & ipsa instrumentorum nomine continentur. Ideo certe toto illo titulo nihil de testibus legitur. Nam *testatio* quæ nominatur in leg. 111, quæque etiam *instrumenti* nomine ibidem appellatur, ad ea *testimonia* pertinet quorum in eo titulo extat mentio. Falsissimum igitur quod notavit Advocatus, *testationem* iure Romano esse μαρτυρίαν iure Attico, cum μαρτυρία Atticorum Græcorumque, & *testatio* Latinorũ, quo sensu in ea lege accipitur, in

in tantum differant, quanta eſt differentia inter inſtrumentum pluribus teſtibus ſubſcriptum & ſignatum, & unius teſtis in libello ſcriptum teſtimonium. Hoc *μαρτυρία* Atticis, illud *teſtatio* Latinis. Ut ergo Latinis *teſtes* & *teſtimonia* aliud ſunt, ita Græcis *μάρτυρες* & *μαρτυρίαι*. Ulpianus in Demoſthenis orationem *περὶ παραπρεσβείας, πολλὴ γὰρ*, inquit, *διαφορὰ μαρτυρίας καὶ μάρτυρος. ὁ μὲν γὰρ μάρτυς αὐτοπροσώπως εἰπὼν ἐμαρτύρει, καὶ οὐχ ἦν ὑπόδικος. ὁ μέντοιγε μαρτυρίαν συγγραψάμενος ἐδίδου ἑαυτὸν ὑπεύθυνον τῷ καταμαρτυρηθέντι καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον. Longa eſt differentia inter teſtem & teſtimoniorum. Teſtis enim in os & coram iudicibus teſtimonium dicebat, & non tenebatur falſi teſtimonii pœna. Qui vero ſuum teſtimonium in libello inſcribebat, ſemet ipſum obnoxium ei faciebat in quem teſtimonium tulerat, non eo ſolum tempore, ſed in poſterum, poteratque ab eo falſi teſtimonii poſtulari.* Ex quibus conſtat, *μαρτυρίαν* ſcripto mandari ſolitam, & in iudicio recitari, cum diceret orator qui ea utebatur, *Λέγε τὴν μαρτυρίαν ταύτην. Recita hoc teſtimonium.* Qui vero teſtes producebat coram in iudicio interrogandos, ſolebat dicere, *Κάλει τοὺς μάρτυρας, Teſtes vocato.* Iuris Attici, quantum ad teſtes teſti-

testimoniave attinet, *μάρτυρας* & *μαρτυρίας*, magna à Romano iure differentia, quod Romani *testium* maiorem esse auctoritatem putabant quam *testimoniorum*, *μαρτύρων* quam *μαρτυριῶν*, Græci contra magis credebant testimoniis quam testibus. Immo lex iubebat apud Græcos *ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν*, in tabellis testimonium præbere. Ideo & eorum, qui in urbe consistebant, testimonia de his rebus quas ipsi vidissent & quibus interfuissent, scripta expetebantur. Vnde & apud Demosthenem, *Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων παρόντων*. *Recita testimonium Apollophanis, deinde & aliorū præsentium*. An *παρόντας* ibi vocat non in iudicio præsentes testes, quorum testimonia non recitabantur, cum ipsi coram interrogarentur, sed qui in urbe aderant? Ideo hanc distinctionem ponebant inter *μαρτυρίαν* & *ἐκμαρτυρίαν*, quod hæc esset *τῶν ἀπόντων* testimonium, id est, peregre absentium, illa civium in urbe consistentiū. Aliter *παρόντας* ibi debere accipi infra dicā. Quanto autē pluris fierent testimonia scripto consignata apud Græcos, quā ore præsentium testium prolata, ipse Demosthenes in eadem oratione ostendit:
Καὶ ταῦτα, ὅτι ἀληθῆ λέγω, σχεδὸν τι μετ' αὐτὸς ἐγὼ συγγρα-

συγγεγραμμένον καὶ καταστήσας ἐμαυτὸν ὑπόδικον μαρτυρήσω. *Et quod ista vere à me dicantur primum ego de ea re testimonium scripto dabo, & memet ipsum iudicio, si falsum dixero, obnoxium constituam.* Hæc igitur ratio potest afferri, cur maior fides haberetur apud Atticos testimoniis, id est, μαρτυρίαις, quam testibus, quod testes non solerant falsi testimonii pœna teneri, quam incurrebant qui testimonium in libello sive tabella tulissent. Alioquin apud Græcos æque atque Romanos testes iurati testimonium perhibebant. Soli Xenocrati Athenienses hoc honoris habuerunt, ut gratiam iurandi facerent in testimonium producto, & iniurato crederent. Quintilianus ostendit, à multis disputari solitum, utrum plus testibus quam testimoniis esset credendum. Ita enim scribit, lib. v. cap. VII. *Sæpe inter se colli di solent, inde testatio, hinc testes. Locus utrimque. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signantium tuetur.* In his Quintiliani verbis *testationem* accepit Advocatus pro plurium absentium testimonio tabulis comprehenso & eorum sigillis munito. Sed omnino fallitur. *Testatio* cuius mentio leg. III. Cod. Si ex falsis instrumentis, pro instrumento ponitur à pluri-

pluribus teſtibus ſignato ad fidem faciendam. Et hanc *teſtationem* dixit eamdem eſſe cum Atticorum *μαρτυρίᾳ*. Deinde loco Quintiliani prolato *teſtationem* in eius verbis iam citatis eadem ſignificatione ſumi putat qua in illa lege III. ſumitur. In quo mirifice hallucinatus eſt. Tractavit eo capite & libro Inſtitutionum Quintilianus de Teſtibus, quia maximus patronis circa teſtimonia ſudor eſſet. *Teſtimonia* autem eo loco dici ſcribit *aut per tabulas, aut à præſentibus*. Quæ per tabulas dicebantur, ea ſunt proprie quæ Græcis *μαρτυρίαι* appellantur, cum lex iuberet *ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, per tabulas teſtimonium dare*. Ergo in fine illius capitis cum teſtationē ac teſtes inter ſe collidi dixit; per *teſtationem* intellexit teſtimonii per tabulas ferendi rationem. Quod autem ait, iſtam partem ſe ſignantium conſenſu tueri; noli putare, *teſtationem* ibi à Quintiliano dici inſtrumentum à pluribus teſtibus fidei faciendæ cauſa communitum, ut accipitur leg. III. Cod. Si ex falſis inſtrumentis. Toto eo capite rhetorum ſui temporis primus de teſtimoniis agit utriuſque generis, tam quæ per tabulas dātur, quam à præſentibus dicuntur. Non aliud genus teſtimoniorum

inter

inter utrumque medium de quo oratori sit tractandum. In ea tractatione inter se ea duo genera collidi ait utrum sit præstantius ad fidem faciendam, nimirum illud quod consignatur an quod dicitur. Pro illo *testationem* dixit, pro isto *testes*? Nam testes sunt qui testimonium præsentes dicunt, id est, *αὐτοπροσώπως*, ut loquuntur Græci. *Testimonii* igitur appellatio generalis est ad utrumque genus pertinens. Sic enim ait, *Testimonia dicuntur aut per tabulas, aut à præsentibus.* Quæ dicuntur per tabulas, Græcis proprie *μαρτυρίαι* sunt, quæ à præsentibus, *μαρτύρια.* Hæc latinis nomine generis *testimonia* etiam sæpe appellantur, illa vero *testationes*. Ita ergo Quintilianus ea voce usus est, ut *testationē* vocaverit quæ Græcis est *μαρτυρία*, testimonium nēpe tabulis consignatum. Nec obstat quod ait in illa *signatorum consensum* reperiri. Non enim propterea instrumētum pluribus testibus signatum intelligi ea voce debet, sed testimoniū unius per tabulas latū. Quippe testis per tabulas obsignatas ita testimoniū dabat, ut à pluribus etiā testibus signarētur, qui cōfirmarēt eius esse testimoniū. An apud Græcos idē observabātur. Vnde *συγγράψασθαι μαρτυρίας* dixerit Demosthenes, à quo verbo nomē

συγγραφὴ,

συγγραφῆς, quæ tabulæ sunt à pluribus subſcriptæ ac ſignatæ. Inde etiam *conſignata* eiuſmodi *teſtimonia* Vlpiano dicuntur apud auctorem Collationis legum Moſaicarum cum Romanis. Ac *conſignatũ* id dicitur quod à pluribus ſignatum eſt. Sed Græcis aliud moris, ut infra dicam. Quintilianus eo loci diſerte teſtatur teſtimonia in tabulis obſignatis perſcipta fuiſſe, quas plures teſtes ſubſcripſiſſent. *Simplicior*, inquit, *contra tabulas pugna. Nam & minus obſtitiſſe videtur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadam ſignificatione refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate quo ipſo non eſſe amicum ei ſe contra quem dicit, fatetur.* His verbis perſona una proponitur quæ teſtimonium per tabulas dabat. Tabulas illas à paucis ſignatoribus etiam ſubſcriptas & ſignatas fuiſſe perſpicuum, præter eum qui per illas teſtimonium perhibet. Modi etiam à Quintiliano oſtenduntur quibus eæ tabulæ impugnari poſſunt, aut ipſam perſonam eius qui teſtimonium per eas dedit impetendo, aut ſignatores qui teſtimonium illius ſubſcripſerunt. Contra per-

ſonam ipſam dicitur quod falſum dictu-ro non obſtiterit pudor inter paucos ſignatores quos adhibuerit teſtes, cum hanc ſuam teſtationem ſcriberet, ac tabulis mandaret. Et præterea quod abſens, non veritus ſit falſum dicere quod præſens non auſus eſſet coram iudice in ipſo iudicio proferre. Si perſona eius qui teſtimonium tabulis dedit, non capit talem reprehenſionem, *infamare*, inquit, *ſignatores licet*. Id eſt, eos qui adfuerunt ſcribendo teſtimonio, quique illud ſubſcripſerunt ac ſignarunt. In ſumma, totum iſtud genus teſtimonii per tabulas dati, poſſe ait tacita ſignificatione elevari ac reiici, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate, quo ipſo ſe non eſſe amicum ei contra quem dicit oſtendit. Ecce iam tenemus morem teſtandi, ſive teſtimonii dandi per tabulas, quæ & ipſæ ab aliquot teſtibus obſignari debebant, qui fidem facerent, hoc eius eſſe ſcriptum qui teſtimonium illud tabulis conſignatum dedit. Hæc igitur ipſa eſt *teſtatio* cuius in eodem capite mentionem idem auctor fecit, quam dixit *conſenſu ſignantium* ſe tueri. *Teſtatio* etiam dicitur leg. 11. D. de teſtibus. ubi Modeſtinus ait, in teſtimoniis dignita-

gnitatem, fidem, mores, gravitatẽ examinandam esse, & per *testimonia* ibi intelligi debent quæ tabulis dabantur & consignabantur, ut supra vulgo eam vocem sumi solere in iure ostendimus. Nam & subiicit: *Et ideo testes qui adversus fidem suæ testationis vacillant audiendi non sunt.* Hic *testatio* sane Græcorum est μαρτυρία, testimonium nempe per tabulas dictum, ἐν γραμματείῳ, ut Attici loquebantur, γεγραμμένον. De hoc ipso genere etiam debere accipi censeo quod Venuleius scripsit leg. XXII. D. de testibus, *Curent magistratus cuiusque loci testari volentibus, & se ipsos & alios testes vel signatores præbere, quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum salva sit.* Hæc enim illius legis sententia est, magistratus cuiusque loci curare debere, ut qui testari volunt, id est, qui testimonium per tabulas dare, non solum semetipsos præbeant testes, sed etiam alios signatores adhibeant, qui confirment scilicet hoc illius esse testimonium, & hanc *testationem*. Non enim ea mens est Venuleii illorum verborum quam Advocatus sibi esse fingit, nempe si qui fortasse alicubi essent, qui testatione opus haberent, nec possent eos qui rem notam habebant ad testationem signan-

dam compellere, vel quod extranei essent, vel quod amicis destituti, & contra homines gratiosos testatio peteretur, ipsos magistratus curare, ut qui testimonium perhibere poterant eo defungerentur, ipseque adeo magistratus, si rem notam habebat, aut ut rei gestæ maior esset fides, testationes signaret. Hæc omnia sunt hariolatoria, & prorsus à mente Iurisconsulti aliena. Præterea inauditum est, ut magistratus ipse eas signaverit unquam testationes de quibus hic agimus. Nec hoc voluit Venuleius. Glossæ veteres: Μαρτυρία, *testatum, testatio, testamentum*. De quo adhuc infra. *Testatio* igitur in hac significatione eadem est omnino cum Græcorum μαρτυρία. Quod est testimonium in tabulis conscriptum, tam ab eo qui tale testimonium perhibet subscriptum & signatum, quam ab aliis testibus ac signatoribus, qui scribendo adfuere, ut de eo testimonio quod sic daretur testes essent. Hæc tamen differentia extitit *testationis* sic sumptæ apud Latinos, & μαρτυρίας apud Græcos, quod iure Romano, non valebat unius testimonium quod ab ipso solo signatum esset, nisi alii testes ac signatores interfuissent, qui & ipsi subscriptione

ne & sigillo suo id confirmarent. Legibus autem Græcorum tabulæ, sive γραμματεῖον, quo quis testimonium suum scriptum consignasset, nō debuit, ut valeret, ab aliis testibus signari quam ab eo qui illud daret. Harmenopulus in promptuario Iuris, lib. I. Tit. VI. num. LXV, ex Romano legum libro, quod ipse βιβλίον Ῥωμαϊκὸν appellat, hæc producit, ἐάν τις ἑνὸς ἀνθρώπου κατάθεσιν ἐν ἑνὶ σφραγίσματι προφέρῃ, οὐκ ἔστι δεκτὴ ἡ τοιαύτη μαρτυρία. *Si quis unius hominis depositionem cum uno sigillo proferat, non recipiendum tale testimonium.* Adnotant viri docti, *Suspectum enim esse, quod testis depositionem sigillo tenus afferat.* Ego nescio quid voluerint, aut quid sit sigillo tenus depositionem testis afferre. Iure Romano testimonium à teste scriptum validum non erat, nisi à pluribus testibus essent signatæ tabulæ per quas testimonium illud dabat. Iure Attico, & Græco, valebat. Hoc est quod in illo libro Romano legum, unde hæc hausit Harmenopulus, dicebatur *unius depositio uno sigillo munita.* Sic enim in Græcis legendum, ἑνὸς κατάθεσις ἐν ἑνὶ σφραγίσματι. Proprie *depositio* vocabatur testatio in tabulis deposita, & consignata, ut Græce

κατάθεσις. Hodie *depositionem* testis vocamus etiam testimonium ore prolatum. Testimonia cum sic scriberentur, & ab aliis etiam testibus confirmarentur apud Romanos, minus tamen in illis fidei, & auctoritatis, ut iam dictum est reponebant, quam in testibus qui in propria persona interrogarentur ac testimonium ore proferrent. Apud Atticos è contrario plus firmamenti in *μαρτυρίαις*, hoc est, testimoniis conscriptis positum putabant, quamvis ab illo solo qui testimonium daret tabulæ signatæ essent, quam in testibus præsentibus. Cuius etiam rei hæc ratio videtur fuisse, quod lege iubebantur ex scripto testimonium perhibere, qui rem vidissent, ac interfuissent dum fieret, quodq; ipsi præsentes esse deberent dū recitaretur, quod Romano Iure non erat constitutū. Demosthenes in ea cōtra Stephanū de falso testimonio altera: *οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἃ ἂν εἰδῇ τις καὶ οὗ ἂν παραγένηται πραττομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα.* Hæc erat, ut dixi, proprie *μαρτυρία*. Latinis nomine generali *testimonium*, speciali *testatio*. Et hoc differt *testimonium* à *testatione*, quod *testimonium* tam ἔγγραφον, quam

Cu AH.15,15

ἄγρα-

ἄγραφον. μαρτύριον significabat, *testatio* de solo ἐγγράφῳ accipiebatur. Plurimum tamen distat *testatio* à Græcorum μαρτυρία. Nam Atticis μαρτυρία ponitur tantum pro testimonio ἐγγράφῳ, at *testatio* Latinis etiam alia significat, ut instrumentum contractus à testibus signatum. Sic scriptura pacti conventi de sponsalibus facti *testatio* vocatur leg. VII. D. de sponsalibus, ut iam supra diximus. *Pactum & conventum* Iuvenali dicitur:

Conventum tamen & pactum, & sponsalia nostra
Tempestate paras.

Quod instrumentum est dotale. Sic etiam vocatur leg. III. D. de concubinis, his verbis: *Alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur; sed necesse est, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem, stuprum cum ea committere.* Vbi similiter *testatio* ponitur pro pacto convento nuptiarum, vel instrumento nuptiatli. Omnio sane instrumentum etiã contractus à testibus signatum pro testatione est quia fidem de eo facit, ac probationi serviti. In alia etiam ponitur significatione, & pro

μαρτυροποιΐα accipitur sive testificatione. Atque ita sumitur leg. IX. D. ad legem Corneliã de falsis, in his verbis, quibus *pœna legis Corneliæ irrogari* dicitur *ei qui falsas testationes testimoniave falsa invicẽ dicenda dolo malo curaverit*. Non enim *testationem facere* is dicitur qui testimonium per tabulas dat. Sed & Ulpianus apud auctorem Collationis legũ Mosaicarum cum Romanis id genus *testimonii* quod scripto datur, distinguit ab illis *testationibus*. Sic enim scibit. *Item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda aut consignanda, dolo malo curaverit.* Testimonia quæ consignantur, ea sunt quæ per tabulas dari supra ex Quintiliano ostendimus; quæque etiam *testationum* nomine apud eumdem veniunt. Non tamen hic *testationes* accipi possunt pro instrumentis contractuũ, vel probationum quæ testibus corroborantur. Ergo *testationes* quæ fieri dicuntur, sunt μαρτυροποιΐαι, quibus testes fiunt præsentes, ad rem quam quis egit, vel acturus est, probandam, declarandam, vel denuntiandam. Hæc, propter quæ testationes fiunt, *testato* etiam *fieri* Latini dixere, ut in iure, *testato convenire*, *testato iubere*, denuntiare, id est, testibus adhibitis. Apuleius in Apo-

Apologia: *Quas tamen litteras, tabellario Pontiani præsente, & contrascribente Aemyliano nudiustertius, tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* Sic legendus ille locus. *Testato*, id est, testatione facta vel testibus adhibitis. Nugatur igitur Advocatus, qui verbis illis legis IX. citatis addit, *aliud esse testationem facere, aliud testimonia dicere.* Sed eam differentiam non explicavit, nisi quod paulo ante dixit, ex illis quæ notavit, *apparere, differentiam fuisse inter testationem, & testimonia, cum testationes ab iniuratis fierent, testimonia à iuratis testibus dicerentur.* Sed ex his planè apparet, eum ignorasse quid esset *testationem facere*, in illa lege IX. Qui testationem facit, testes utique adhibet, & quidē si forte iuratos. At putavit Advocatus *testationē* facere idem esse quod Attici dicunt ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, & ex scripto testari. In quo eum fugit ratio. Nam *testationes faciendas*, in ea ipsa lege, sicut integre relata est ab auctore Collationis, distinxit Vlpianus à *testimoniis consignandis.* Ergo *testationes* ibi non sunt μαρτυρίαι Atticorum, neque testimonia scripta Romanorum. Nemo etiam dixit unquam *testationem facere* pro scriberē, vel pro *testimonium per tabulas dare*,

 cum

cum telo fuerit. Lex ipsa Cornelia de sicariis ac veneficis, hanc pœnam imposuit eis qui hominem occidissent. At lex Cornelia Testamentaria de falsis, nullum caput habuit de falsis testimoniis aut testationibus, ut ipse Paulus satis clare testatur his verbis, quæ leguntur in Collatione Mosaicarum & Romanarum legum, titulo quo supra: *Qui falsum*, inquit, *testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.* Hoc est quod Vlpianus & alii dixere, pœnam legis Corneliæ irrogari ei qui testimonium falsum dixerit. Postremo ineptum est dicere, vel cogitare, Vlpianum caput illud legis Corneliæ, etiam si tale quid fuisset in lege Cornelia scriptum, sumpsisse ex Marciano, ut dicit Advocatus cum ex ipsa potius lege Cornelia æque id fuerit exscripturus, ut ipse Marcianus. Non enim video, quomodo aliter verba Advocati possim accipere: *Exscripserat hæc Vlpianus ex capite legis Corneliæ, quod scriptum extat leg. 1. eodem titulo, his verbis, ex Marciano.* In illis autem verbis Marciani vulgo legitur, sicut habent Pandectæ Florentinæ: *Qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa inspicienda dolo malo coiecerit.* Advocatus ita scri-

ſcriptum ibi fuiſſe aſſerit ex antiqua ſcribendi ratione, *coiecerit* pro *coierit*. Ego vero nec antiquam nec omnino Latinam puto fuiſſe eam ſcribendi rationem, qua ſcribatur *coiecit*, pro *coiit*, vel *coivit*. Aliud agebat aut cogitabat Advocatus cum illa ſcriberet. Præterea miror, eum non animadvertiſſe, vix Latinam hanc eſſe orationem. *Qui falſas teſtationes faciendas coierit*, pro qui ad falſas teſtationes faciendas coierit. Sic enim videtur ſcribere debuiſſe Iuriſconſultus, ſi Latine voluit. Idem tamen mendum leg. IX. ubi legitur ſimiliter; *Item qui falſas teſtationes faciendas teſtimoniave falſa invicem dicenda coierit.* Quod omnino mendoſum videtur, nec ullo modo Latinum. At recte apud eamdum Vlpianum habetur in Collatione legum Moſaicarum, titulo eodem: *Item ſi quis coierit ad occaſionem innocentium. Item qui ob ſtruendam Advocationem ſocietatem coierit.* Quod ſi dixiſſet, *ſi quis coierit occaſionem innocentium, aut ſtruendam Advocationem coierit*, barbare loquutus eſſet, non Romane. Nihil igitur videt, ſi quis non videt, pro illo *coiecerit* apud Marcianum ſcriptum olim fuiſſe *coeraverit*. Sic enim in eo Senatuſconſulto quo pœna legis Corneliæ inflicta eſt

ei

ei qui testationes falsas faciendas curasset, ἀρχαϊκῶς scriptum fuisse videtur, *coeraverit* pro *curaverit*. Vt ut sit, certe id verbi eo loco prorsus necessario reponi debet, ut & apud Vlpianum leg. IX. Tit. eodem. Idque plane confirmatur ipsis Vlpiani de eadem re verbis, sicut sincera ea leguntur in Collatione legum Mosaicarum, & Romanarum, titulo quo supra: *Item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda aut consignanda, dolo malo curaverit.* Sed quid sit apud Marcianum lege illa I. *testimoniave falsa inspicienda*, non facile quem dicturum esse ait Advocatus. Mox ad solitas hariolationes decurrit, ut hoc expediat, & dicit, *inde factum esse*, ut quidam ex Vlpiani verbis pro *inspicienda* ediderint *invicem dicenda*. Quod audacter nimis ab illis factum asserit, siquidem Basilicorum compilatores *inspicienda* legerant. Tandemque pronuntiat, *de lectione ipsa vix dubitari posse, de eius interpretatione plurimũ.* At ego aio, si dubitandum non est de lectione, ex eo consequi ut ne dubitari quidem debeat de interpretatione. Sana & non dubia lectio sanam & minime ambigendam præstat expositionem. E contrario si interpretatio dubia sit, non posse

posse id accidere nisi ex vitio scripturæ quæ falsi suspecta, non certam nec firmam de se dare potest sententiam. Quid notius est ac certius verbi *inspicere* notione? Si non potest hoc accipi in ea significatione, ut certe non potest, ex eo suspicio est, non recte hoc loco id verbi scriptum haberi, quandoquidem nullum sensum idoneum facere queat. Nam quid est, *falsa testimonia inspicienda curare*? De *testamentis*, ut intellexere Basilicorum interpretes, nullo modo potest intelligi. Nam lex ipsa Cornelia testamentaria de testamento cavit, ne quis falsum sciens dolo malo scriberet, recitaret, subiiceret supprimeret, amoveret, resignaret, deleret, ut est apud Paulum lib. v. cap. xxv. At hic quæstio est de solis testationibus & testimoniis falsis quibus pœnam legis Corneliæ testamentariæ irrogavit S. C. quod Ulpianus factum fuisse scribit Licinio quintum & Tauro Coss. Si *testamenta* eo loco legit pro *testimonia* collator legum Mosaicarum, ea *testamenta* pro testimoniis intelligenda sunt, ut etiam Glossæ veteres interpretantur. Cum igitur *inspicienda falsa testimonia* nullo sensu legantur, certum est, lectionem eam ibi stare non posse. Eam vero

sede

ſede ſua maxime concutit & convellit ſcriptura quæ duobus locis ſcripta conſtanter extat apud Vlpianum, ubi de eadẽ omnino re agit, *teſtimoniave invicem dicencenda*. Sic enim legitur leg. IX. D. ad legem Corneliam teſtamentariam de falſis. Nec aliter in ſcriptis Vlpiani libris offendiſſe videtur Tribonianus, cum eos compilaret, & locum illum ſub titulum ſupraſcriptum referret. Auctor Collationis, quem certa fides eſt antiquiorem fuiſſe Iuſtiniano, non aliam lectionem invenit in illis Vlpiani libris ex quibus hauſit quæ relata ſunt ſub titulũ de falſo teſtimonio VIII. Citatur ibidem ſub titulo de pœna legis Corneliæ teſtamentariæ lib. VIII. Nullus liber Vlpiani hoc titulo recenſetur à Iuſtiniano in Indice auctorum Iuris ex quibus compoſuit Digeſtorum opus. Vnde colligunt viri docti, librum illum octavum qui citatur ab auctore Collationis, eũ ipſum eſſe lib. VIII. de officio proconſulis, ex quo lex illa IX. deſumpta eſt, quam ſub titulo ad legem Corneliam digeſſit Iuſtinianus. Quod non mihi fit veriſimile, tametſi ſciam, mirifice à Iuſtiniano interpolata fuiſſe ſcripta Iuriſconſultorum veterum, quibus in ſua compilatione

uſus

usus est. Sed magis tam verbis quam sententiis discrepant illi duo loci Ulpiani quam ut videri queant ex eodem libro excerpti. Ipsa collatio differentiam prodet, & confirmabit id quod dico. Cum igitur in duobus diversis locis eiusdem auctoris de eadem re tractantis, eadem prorsus lectio olim reperta sit, maximum inde argumentum duci potest, aut veram eam esse, aut vero proximam. Quid si *testimonia invicem dicenda* posuerit Ulpianus pro de compacto dicenda invicem, cum duo nimirum ita compacti sunt, ut alter pro altero cum usus venerit eoque opus habuerit, testimonium falsum dicere paratus sit? Nunc pro me falsum testimonium in hac causa perhibeto, ego vicissim cum res & usus postulabit pro te testimonium dicam. Hoc esset igitur quod dixerit Ulpianus, *testimoniave invicẽ dicenda.* Pro eo Marcianus scripserit ergo, *testimoniave falsa inspicienda?* Sed quid hoc est? Immo ille fortasse posuerit, *testimoniave falsa depeciscenda.* Quod Ulpianus interpretatus sit, *invicem dicenda.* Ipso Ulpiano interprete *depectus* is dicebatur qui turpiter pactus erat, ac tenebatur edicto de calumniatoribus, leg. 111. π. 11. D. eodem.

Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. Hoc verbum etiam apnd optimos auctores sæpe occurrit, *depecisci*, ut apud Terentium, *iam depecisci morte cupio.* Apud Ciceronem non raro sic ponitur. Apuleio de Apologia *depectores litium.* Non mira autem nec nova corruptela factum est ab imperitis *inspicienda* pro *depeciscenda.* Sic apud Apuleium in Apologia legunt omnes scripti codices: *Confiteor enim id quod mihi obiectum est, eum postquam uxorem duxerit, à conspecti fide desciuisse.* Pro quo cerrum est legi debere, *à compecti fide desciuisse.* Compectum idem quod compactum, συνθυασμὸς. Vnde *compactum facere* in Glossis, συνθύαζειν. Pacisci autem non tantum significat pactum facere ut aliquid accipiatur, sed etiam ut detur. Nam & qui dare promittit, paciscitur. Vt apud Virgilium, *mortemque volunt pro laude pacisci*, id est, mortem suam ex pacto dare vel mori, ut gloriam & laudem recipiant. Immo in dando & accipiendo pacta consistunt. Sic enim fiunt, ut aliud pro alio detur, ut qui paciscitur mortem pro laude. Ita ergo *depeciscitur* testimonium falsum qui pro alio dicere paciscitur, ut invicem ille pro se

se dicat. Inde apud Cæsarem aliquot locis *pacturas* & *pollicitationes* iunctas reperire est. Vt, *pacturis magnis pollicitationibusque aliquem ad se perducere*. Sic enim scribendum, pro quo hodie in Cæsaris commentariis scribitur, *Iacturis magnis pollicitationibusque*. Quod est ineptum scioli alicuius commentum, qui *pacturam* pro pactione latinũ esse non putavit. Sic autẽ *pactura* dicitur pro pactione vel pacto, ut *usura* apud Ciceronẽ pro usu, quæ etiã *usio* dicebatur, ut alibi notavimus. Alio loco apud Cæsarem idem mẽdum occurrit, sic corrigendum: *magnis pacturis sibi quisque eorum animos conciliabat*. Vulgo est *iacturis*. Item apud Hirtium de bello Alexandrino: *Nemo erat qui modo aliquam iacturam facere posset quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur*. Cæcus est aut imperitus qui nõ videt ibi legi debere, *nemo erat qui modo aliquam pacturam facere posset*, id est, *pactionem*. Quicunq; pacisci poterant, id est; pecuniam promittere & dare ad se redimendos, aut in reos referebantur, aut lite intentata ac die dicta curabatur, ut vadimonio tenerentur, quo pecuniæ depectione se liberarent. Tot modis igitur hæc vox usurpata est, *pactum, pactio, pactura*, atque etiam *hic pactus*. Vt apud

 Plau-

Plautum in Cistellaria, Act. 1. Scen. 1.

Meretrices fuimus, illa te & ego hanc mihi educavi
Ex pactibus conventis.

Pro quo alii legunt ex *partibus conventiciis*, alii ex *patribus*. Multi alia nugantur. *Pactus conventi* ibi sunt pacta conventa. Ea in nuptiis legitimis inter virum & uxorem ad conciliandas conditiones interveniebant. At meretrix quæ nuptias illas legitimas irridet, sui generis & sortis mulieres sua *pacta* etiam *conventa* habere dicit, haud minus quam matronas. Se quoque nubere viris, & quidem quotidie, ut statim subiicitur,

Hæc quidem ecastor cotidie viro nubit, nupsitque
Hodie.

Hinc πασίγαμοι vocantur in veteri Epigrammate, ubi dicitur Menander ἤδωὰς σκηνῇ δράμασι πασιγάμων, sicut olim correximus. Pacta autem conventa meretricis sive *pactus conventos* ibi vocat Plautus mercedes quas pro concubitu depeciscuntur omnium virorum uxores. *Pactus* & *pactum*, ut *iussus* & *iussum*, & alia similia, ὅσα κόνις. *Pacturam* dixit Cæsar ut usuram pro usu, & iunxit cum *pollicitationibus*, ut Cicero *pacta* & *promissa* iunctim posuit lib.

lib. III. De Officiis: *Pacta & promissa semper servanda sunt, quæ nec vi nec dolo malo, ut prætores edicere solent, facta sunt.* Sed ut redeamus ad lectionem Vlpiani, *testimonia invicem dicenda*, iam diximus, si non vera sit, vestigia præferre qua ad veram è proximo perveniatur. Cum nostra interpretatione ferri posset hæc vulgata scriptura, sed aliud vitium latere sub ea suspicor, quod à correctoribus imperitis videtur adfricatum. Iidem enim sunt qui & *coierit* tam apud Marcianum quam apud Vlpianũ illis locis reposuerunt pro antiquo & germano *cœraverit*, quia minùs id verbi conveniebat cum lectione quam excogitaverant. Quid enim esset, *inspicienda testimonia curare*, aut *testimonia invicem dicenda curare*? Ideo ergo mutarunt *curaverit* in *coierit*. Ego vero ex illo verbo *curaverit*, sicut à Marciano & Vlpiano scriptum fuisse certum est, plane auguror, in utroque lectionẽ quæ habetur vulgo, esse corruptam. Et apud Vlpianum quidem duarum tantum litterarum mutatione puto restituendum, *testimoniave falsa in necem dicenda dolo malo curaverit*. Hoc est, in fraudem & perniciem alicuius. Nihil frequentius in Iure hac loquutione. In ipso Marciano eademlectio restituen-

 da,

da, ubi fœdius corrupta est. Cum enim idem omnino dicere voluerit quod Ulpianus, non aliis id verbis expressisse videtur. Sed quomodo fieri potuit *inspicienda* ex *in necem? dicenda?* Ut loquutio illa frequentissima occurrebat in scriptis Iurisconsultorum, singulis litteris aliquando videtur fuisse expressa, hoc modo, I. N. pro *in necem.* Hinc cum scriptum esset *I. N. dicenda*, nec scirent quid illa sibi vellent, correxerunt, *inspicienda.* Quomodocunque legatur, quamvis eam quam proposui verissimam præstem lectionem, illud ex verbis utriusque Iurisconsulti liquet, testationem diversam esse à testimonii genere utroq;, quod nempe dicitur à præsente, & quod per tabulas datur. Ἄγραφον & ἔγγραφον Græci dicunt. Nam Vlpianus in verbis Senatusconsulti, quod Licinio v. & Tauro Coss. factum est, pœnam legis Corneliæ testamentariæ inflictam illis dicit, *qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa dicenda aut consignanda dolo malo curaverint.* At Tribonianus verba illa *aut consignanda* detraxit. Haud scio quare. Ergo ex eo constat, testimonium tam quod dicitur quam quod consignatur à *testatione* differre. Atqui testimonium consignatum,

tum, *μαρτυρία* est in Iure Attico. *Testatio* igitur à *μαρτυρία* diversa. Sic duas habet diversas significationes *testationis* nomen. Nã pro testificatione accipitur, quæ *μαρτυροποιία* est Græcis, & pro ipsa *μαρτυρία* sive testimonio consignato, ut ex Quintiliano supra docuimus. Et hæc fortasse ratio est, cur Tribonianus, cum verba Vlpiani referret in compilationem Digestorum sub illo titulo, resecarit hoc, *aut consignanda*, quia putaret *testationem* eandem esse cum testimonio consignato. Nam certe & *testationes consignari* dicuntur, ut leg. IX. π. v. D. de pœnis: *Solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, neve libellos concipiant, neve testationes consignent.* Et certe consignari solebant testationes utriusque generis, hoc est, *μαρτυροποιίαι* & *μαρτυρίαι*. Nulla enim testatio non scripto comprehensa & testium signis non munita. Sed longe, ut dixi, distabant *testationes* quarum hoc loco Vlpianus & Martianus meminere ex S.C. verbis, quod pœnam legis Corneliæ irrogaverat iis qui eas falsas faciendas curassent, à testimoniis consignatis, quæ etiam *testationum* appellatione designabantur. Vtriusque *testationis* differentia manavit ex diversa etiam notione verbi *testari*. Nam & ponitur

nitur pro ſimpliciter teſtimonium dicere, quod Græcis μαρτυρεῖν dicitur. Qui teſtatur de eo quod viderit aut audiverit, teſtimonium ſuper ea re reddit, ſive ſermone præſens, ſive ſcripto abſens. Hæc μαρτυρία eſt Græcis, illud μαρτύριον. *Teſtari* porro alia etiã ſignificatione ſumitur pro μαρτυροποιεῖν, & *teſtes facere*, vel vocare, ut cũ Latini dicunt *Deum teſtor*. Atticis μαρτύρεσθαι. Τὸν θεὸν μαρτύρομαι. Heſychius: μαρτύρομαι, ἐπιφωνοῦμαι. Tertio etiam ſenſu *teſtari* idem eſt quod teſtatione declarare, ac teſtibus vocatis ſignificare. Sic ponitur in leg. xx. π. I. D. de acquirenda vel omittẽda hæreditate. *Et ideo ſolent teſtari liberi qui neceſſarii exiſtunt, non animo hæredis ſe gerere quæ gerunt, ſed aut pietatis aut cuſtodiæ cauſa.* Vbi teſtari eſt teſtato dicere, ac denuntiare, teſtibus nempe adhibitis. Ex verbo igitur teſtari quod triplicẽ habet ſignificationem, τοῦ μαρτυρεῖν & τοῦ μαρτύρεσθαι, atq; ἐπιμαρτυρεῖν nomẽ etiam factum eſt *teſtatio* triplicis ſignificationis, pro μαρτυρίᾳ & pro μαρτυροποιίᾳ ſive teſtificatione, & διαμαρτυρίᾳ. Hac poſteriore notione διαμαρτυρίαν Atticorũ exprimit, priore ut iam dictum eſt μαρτυρίαν. Nam μαρτυρία eſt unius hominis teſtimonium per tabulas dãtis, non διαμαρτυρία. Nam qui μαρ-

τυρίαν

τυρίαν ſcripto comprehenſam dat, ipſe *μαρτυρεῖ*, & perſonam teſtis ſuſtinet. Qui *διαμαρτυρίαν* facit, vel *διαμαρτυρεῖ*, teſtẽ producit, pro ſe teſtimoniũ dicturum, ac *μαρτυροῦντας παραβάλλει*, non ipſe dicit teſtimonium. Ita qui *teſtationẽ facit*, ut in hac lege habetur, non teſtimonium pro aliis dicit aut cõſignat, ſed ipſe pro ſe & in re ſua, teſtibus adhibitis, id quod vult aut ſua putat intereſſe, probat aut notificat, eorumque teſtimonia in tabulas refert, quæ *teſtationis* nomine vocabantur. Hoc *in teſtationem redigere* Iuriſcõſultus dixit leg. XXXIX. π. I, D. de legatis I I I. Quidam non habens liberos nec cognatos in diſcrimine vitę cõſtitutus per infirmitatẽ, arceſſitis amicis Gaio Seio contubernali dixerat quod vellet ei relinquere prædia quæ nominaſſet. Gaius Seius ea dicta in teſtationẽ redegit, etiam ipſo teſtatore vivẽte & interrogato an ea dixiſſet, ac reſpõſo eius tali, Μάλιστα. Vter hic teſtationem feciſſe dicendus, teſtator ipſe, an fideicommiſſarius? Sane teſtator convocatis amicis qui teſtes eſſent ſuæ ultimæ voluntatis, coram iis declaravit ſe Gaio Sero relinquere velle prædia quæ tum nominavit. Hæc teſtificatio eſt, ſive ſub teſtibus declaratio. At *teſtatio*, ut dixi, proprie non dicebatur,

 niſi

nisi quæ scripto comprehensa esset. Hoc igitur fecit Gaius Seius, cum amicos testatoris qui dicta eius audierant testes ipse fecit, eorumque testimonia in testationem redegit, id est, curavit ut in tabulas referrentur, & ab iis signarentur, ut post mortem testatoris ex iis tabulis atque ex ea testatione agere posset contra hæredẽ, & fideicommissum sibi relictum petere. Aliud igitur est *testes facere*, aliud *testationem facere*. Μαρτύρεσθαι idem est quod *μαρτυροποιεῖν*, id est, *testes facere*. At testationem facere, est, id, quod ii qui testes facti erant, pro testimonio dixerant, in tabulas referre & consignare. Hoc est, *tabulas testationis facere*. Quod *testationẽ consignare* dicebatur, *testatione complecti*, ac *in testationem referre*. Non est enim *testatio* nisi conscripta tabulis, & obsignata. Cicero in Verrinis VII. *Ipse in tabellas refert, obsignat signis amicorũ providens homo, ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur.* Amici illi testes facti fuerãt. Postquam eorum testimonia in tabellas relata fuerunt, & obsignata, *testatio* vel *testificatio* exinde facta est, ad necessitatem servata ac seposita, ut si quando opus fuisset ea uteretur qui fecerat. Proprie igitur *testes facere* est quod Græcis *μαρτύρεσθαι*.

Teren-

Terentius in Adelphis Act. II. Scen. I.

Vbi me dixero dare tanti, testes facies illico
Vendidisse me.

Ita cum ille testator coram amicis dixisset se velle prædia quæ nominaverat relinquere Gaio Seio cōtubernali suo, illico amicos illos testes fecit Gaius, prædia illa sibi relicta esse, idque in testationem redegit, id est, testatione complexus est, ac testationem fecit, id est, tabulas testationis fecit ut Apuleio in Apologia, *tabulas nuptiales facere.* Testatio itaque non tantum ipse actus est testandi consignandique, sed ipsæ tabellæ quibus testatio consignata est. Plautus in Curculione Act. IV. Scen. IV.

MI. *Sed quid agit meum mercimonium apud te?* CAP. *nihil apud me quidem,*
Ne facias testes.

Qui faciebat testes, dicebat præsentibus, testes estote. *Amtestari* hoc dicebatur unica voce. Optimæ Glossæ: *Amtestor, μαρτύρομαι.* Id est, testem facio. Eiquem testem facerent, auriculam tangebant, dicendo, testis esto. Hoc erat *amstetari.* Quod verbi in optimis auctoribus vitio librariorum degeneravit in *attestari.* Sed & idem fere significat quod *amtestari.* Vnde apud Bedam de Ortho-

thographia, *Atteſtor aliquem ad teſtimonium vocas, qui ſit dignitate vel auctoritate eminens.* Apud Acronem ad illa Horatii, *Licet amteſtari?* Plus quam decies *atteſtari* legitur *pro amteſtari*. *Renuntiantes litem atteſtatos habebant, quibus præſentibus conveniebant ita ut aurem illis tertio vellerent.* Amteſtati, illi quos *atteſtatos* perperam vocant libri, erant qui teſtes fiebant, tacta auricula. Scribitur perperam in Etymologico magno, λοβοὶ λέγονται, ἐπειδὰν μαρτυρόμενοί τινι λαμβανόμεθα αὐτῶν. Omnino legendum, μαρτυρόμενοι τινα, id eſt, cum teſtem aliquem facimus, aut amteſtamur. Et male ex eo loco colligunt viri docti, *inter teſtandum aurem imam tangi ſolitam*, immo inter *amteſtandum*, cum aliquis teſtis fieret. Notat Acro ibidem, *Solebant enim teſtium aures tenere, & ita dicere, memento quod in illa cauſa mihi teſtis eris.* In illa Satyra Horatii contra importunum qui ipſi eſt obviam factus, cum eo cuperet liberari, adverſarius ei ſuus occurrit, qui magna exclamavit voce, Quo tu, turpiſſime; ac ſimul Horatio cũ eo ambulanti dixit, *licet amteſtari?* id eſt, licetne mihi te teſtem facere? Annuit licere Horatius, oppoſita ſtatim auricula quã ille ſibi tangeret. Quo facto ſignificavit ſe teſtẽ futurum.

futurum. Inde in ius raptus ille. & quæ sequuntur. Et recte Porphyrio interpretatur, adversarium molesti illius *Horatium consuluisse an permitteret se amtestari, iniecta manu tracturus eum ad prætorem.* Id est, an permitteret se testem fieri. Qui enim vadimonio non paruisset, si eum in via adversarius deprehendisset, iniecta manu in ius obtorto collo trahere illum poterat, si modo aliquem ex præsentibus quos casus obtulisset, testem prius fecisset auricula tacta. Quod erat *amtestari.* Lex duodecim tabularum id constituerat. Ea sic restituenda est, ex verbis quæ corrupte apud Porphyrionem eo loco leguntur: *Si in ius vocat, ni itur, amtestatus manum iniicito, aurem amtestati tagito.* Sed unde dictum *amtestari*, aut quid eo verbo proprie significatur? Nam viri docti dissentiunt. Quidam quippe volunt scribi debere *antestari* & idem esse quod *antetestari*. Quibus subscribere non possum. Non enim Latine diceretur *antestari* pro antetestari. Præterea in veteribus libris & apud auctorem optimum Glossarum scribitur *amtestari*. Alii, ea voce significari, *aliquem ex circumstantibus testem facere.* Quod mihi magis arridet quam illud prius, nec tamen verum est.
Amte-

Amtestari est in re præsenti; & in loco ubi res gesta est aut gerenda, testem facere, proximum nempe, vel primum qui adstat loco in quo id fit de quo testis capitur. Sic *amtermini*, qui terminos & fines accolebant. *Amsegetes*, quorum ager viam tangebant. *Amsanctæ* valles sanctæ, quæ in circuitu sunt & vicinæ. Ita ergo *amtestes*, qui proximi reperiebantur ei loco ubi res acta fuerant. Inde verbum *amtestari*. Quod recte Priscianus lib. VIII *προσδιαμαρτυρεῖν* interpretatur, id est, *πρὸς αὐτῷ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τι πέπρακται*. Sic enim apud eum scribi debet, nō *προσδιαμαρτυρεῖν*, quod pro *antetestari* viri docti accipiunt. Idem fermo notat *adtestari*, id est, ad ipsum locum testem facere aliquem in quo res geritur. Hoc verbum passivam & activam habebat significationem apud veteres, ut ibi notavit idem Priscianus. Ideo ex loco Livii, quem ibi citavit, id, ubi passive sumitur, *προσδιαμαρμιτυρηθῆναι* exposuit: *Impubes libripens esse non potest, neque amtestari*, id est, neque testis fieri. Apparet ex loco Horatii, non licuisse invitum ac nolentem amtestari, ideo petit ille veniam num patiatur se amtestari! *Licet amtestari?* Sed aliud suadere videtur lex duodecim tabularum, quæ etiam invi-

invitos teſtes fieri poſſe indicat. *Ni teſtimonium fateatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita corrigunt viri eruditi. Item in alia: *Qui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.* Sed non hæc earũ legũ mens quam putarũt qui peſſime eas intellexerunt ex peſſima lectione. In ea priore ſancitur, ſi quis ſe ſiverit amteſtari, nec ad teſtimonium dicendum in iudicium vocatus veniat, improbum inteſtabilemque eſſe. Verba legis ita ſcribenda ex vetuſtiſſimis libris certiſſima coniectura. *Qui ſe am ſirit teſtarier, libripensve fieri, ni teſtimonium fari iatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita ſcriptum more illius ſeculi quo ſancitæ ſunt duodecim tabulæ. *Qui ſe am ſirit teſtarier*, pro, qui ſe ſiverit amteſtari. His enim tranſpoſitionibus gaudebant. Et notat Feſtus, in priſcis illis legibus fuiſſe, *tranſque dato*, pro, tradito. *Endoque plorato*, pro, implorato. Et in precibus antiquis, *Sub vos placo*, pro *vobis ſupplico*. Ita ergo ex veſtigiis veteris ſcripturæ hic legimus, *Qui ſe am ſirit teſtarier.* Ergo poterat quis non permittere ſe teſtem fieri vel amteſtari, ſed ſi ſemel ſiviſſet ſe amteſtari, non poterat teſtimonium defugere, & niſi veniret ad teſtimonium dicendum in iudicio

cum

cum citaretur ab eo à quo amtestatus esset, improbus intestabilisque erat. Amtestatio ipsa non erat testimonii dictio, sed qui amtestabatur aliquem, eum sibi testem destinabat & præparabat; tacta & vulsa auricula, quasi admonens, testem eum sibi esse futurum. Unde & apud Latinos *aurem vellere* pro admonere. Hinc vetus interpres Horatii hæc verba amtestantis aliquem fuisse dicit, *memento quod tu in illa causa mihi testis eris*. Idemque ibi adnotat, prius dixisse solitum qui amtestabatur ac testem faciebat, *licetne amtestari?* nisi responderet ille qui testis destinabatur, *licet*, invitum non licebat testem facere. Si autem *licet* respondisset, ac se sivisset amtestari, non poterat postea testimonium defugere, nisi improbus intestabilisque haberi vellet. Verba legis quibus hæc dicuntur, sic habent in antiquissimo Agellii exemplari: *Ni testimonium fariatur, improbus intestabilisque esto*. Pro illo *fariatur* corrigi placuit Hotomanno, *fateatur*; Cuiacio, *ni testimonium feriatur*. Omnia inepta. Scriptum fuit ut posuimus, *ni testimonium fari iatur*, id est, *ni testimonium eat dicere*. Ἀρχαϊκῶς *iatur* pro eat, ut alia lege, *ni itur*, pro, ni it. Sic apud Priscianum lib. VIII. *Fitur* pro fit, & *fieba-*

& fiebatur, pro fiebat. *Poteſtur* pro poteſt, & ſimilia multa. *Teſtimonium fari*, eſt dicere. Nam in ipſo amteſtandi actu non dicebat teſtimonium is qui teſtis fiebat, ſed teſtis deſtinabatur, teſtimonium paulo poſt in iudicio dicturus de eo quod actum eſſet. Qui non hoc faceret, poſtquam ſe teſtem fieri, ſive *amteſtari* paſſus eſſet, *teſtimonium defugere* dicebatur. Non enim teſtimonium defugit qui non vult teſtis fieri nec ſe ſinit amteſtari, ſed qui poſtea teſtimonium in iudicio dicere recuſat poſtquam ſe teſtem fieri permiſit. Is improbus inteſtabiliſque lege declaratur, & præterea ante eius oſtium tertiis diebus poterat is cui teſtimonium defugerat, cum pipulo & convitio conqueri. De quo lex duodecim tabularum ita conſtituit, ut legenda eius verba ſunt: *Cui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Hæc lex ſequebatur continenter illam alteram hoc modo: *Qui ſe am ſirit amteſtari, libripenſve fieri, ni teſtimonium fari iatur, improbus inteſtabiliſque eſto. Cui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Teſtimonium igitur defugit, non is qui teſtē primo ſe fieri poſſe negat, aut ut lex loquitur, *amteſtari*, ſed il-
 le,

le, qui postquam se sivit amtestari, testimonium dicturus in iudicium se sistere non vult. Sic enim desertor est testimonii. Quod Græci λειπομαρτύριον vocabant. Ita *defugere auctoritatem* dicebatur, non is qui primo noluisset auctor fieri, sed qui auctor factus postea mutabat sententiam, & nolebat amplius auctor esse. Ut apud Terentium, *Iubeo, cogo atque impero. Nunquam defugiam auctoritatem.* Sic enim ibi legendū. Ut *amtestari* autem est προσδιαμαρτυρεῖν, ac testem facere, sic *contestari* συνδιαμαρτυρεῖν, cum duo vel plures alter contra alterum testes faciunt ac producunt. Inde *litis contestatio* appellata, quia ab utraque parte testes fiebant. Festus: *Contestari est, cum uterque reus dicit, testes estote. Contestari litem plures adversarii dicuntur, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet, testes estote.* Συμμαρτύρεσθαι, & διαμαρτύρεσθαι, optimæ Glossæ exponunt: *Contestatur*, συμμαρτύρεται ἐπιφημίζεται, διαμαρτύρεται. Ex utroque composito verbo, *amtestari*, & *contestari*, perspicuum est, *testari* simplex usurpari etiam Latinis pro μαρτύρεσθαι, & *testes facere*. Unde & *testatio*, relatio in tabulas testimoniorum eorum hominum qui testes facti fue-

fuerunt, vel ipsæ etiam tabulæ. Duum generum fuere istiusmodi testationes, privatæ vel publicæ. Testatio privata illa fuit quæ testibus adhibitis fiebat, & in tabulas referebatur, privata tantum adnotatione, non auctore iudice, vel eius permissu. Mentio fit *privatæ testationis* leg. v. Cod. de probationibus: *Instrumenta domestica seu testatio privata, seu adnotatio, si non aliis adminiculis adiuventur, ad probationem fidei non sufficiant.* Quæ non erant privatæ, eæ conficiebantur & consignabantur à pragmaticis olim, postea à tabellionibus iussu iudicis, vel auctoritate. Ut in Apologia Apuleii: *tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* A pragmaticis, vel tabellionibus eas testationes confici solitas arguit lex IX. π. IV. & V. D. de pœnis. *Solet autẽ ita vel iuris studiosis interdici, vel Advocatis. Tabellionibus, vel pragmaticis, solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, vel libellos concipiant, vel testationes cõsignent.* Sic hæc legenda ac distinguenda, quæ in vulgato pessime corrupta sunt. Hęc tria ad tabelliones, vel pragmaticos, referenda sunt. Nam eorum fuit instrumẽta cõscribere, libellos cõcipere, & testationes consignare. Sed certa fides est, Tribonianum inseruisse illos tabelliones

verbis Iurisconsulti: veteris, cuius temporibus pragmatici munus habuerunt quod ætate Iustiniani hi qui *tabelliones* dicebantur. Sed & totã legẽ illã misere cõtaminavit. Hoc etiã discrimen extitit inter *testes faciendos*, & *testationes faciendas*: quod testes fiebant ad rẽ præsentem, cũ iis diceretur, *testes estote*: testationes autẽ in futurũ consignabantur, ut siquando opus esset eis uteretur in iudicio qui eas faciẽdas curasset, sive ad defensionẽ sui, sive ad accusationem aliorum. Hinc illa Ciceronis, in Verrem, *Ac contra hoc crimen, si quando opus esset hic, testificatione uteretur.* Sic miles cui custodia rei erat commissa, si is decessisset, testatione sibi consulere debebat, ut si negotium eo nomine quis facesseret probare posset, non sua culpa id contigisse, leg. XIV. π. V. D. de custodia reorum: *Ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est, & sic venia dabitur.* Ita tutor qui pecunias pupillares sub usuris dare tenebatur, si idonea nomina nõ inveniret, ut extra culpam esset, si quando eo nomine arcesseretur, testatione sibi cavere debebat apud præsidem deposita. Testibus nempe factis, non repertarũ fuisse idonea nomina quibus pecunias pupillares collocaret, eorum-

eorumque testimoniis in tabulas relatis, ab ipsis testibus signatas, quæ *testatio* dicebatur. Paulus lib. III. Receptarum sententiarum Tit. XIV. *Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem non collocaverit quod idonea nomina non habebat quibus pecúnia collocaretur; cuius rei testatio apud præsidē provinciæ deponēda est.* Sic enim ibi scribendum, non *contestatio*. Ad accusandum aliū *testatio* etiam præmittebatur, ad hoc facta & præparata, ut est in leg. XXI. D. de his qui notantur infamia. Lucius Titius iniuriam passus à Gaio Seio fuerat. Cum hoc fieret, testes fecit, & testationem consignavit de illa iniuria. Postea crimen iniuriarum intendit Gaio Seio, & recitavit in eam rem testationem apud præfectos prætorio. Fides non habita est ei testationi, & pronuntiatum à præfecto prætorio, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio. Quæstio inde orta est, an testes quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames haberentur. Hæ testationes in futurum præparatæ probationis & instrumentorum instar habebant ad fidem suo tempore faciendam. Aliç ad rē præsentē fieri solebant, quibus aliquid declarabatur, vel denuntiabatur

præſenti. Vt cum aliquis conveniebatur teſtato, ſive teſtatione facta, id eſt, coram teſtibus. Etiam cui optio legata eſt, ſi teſtatus ſit, vel teſtationem fecerit, ſe hoc velle, mutare poſtea voluntatem non poteſt, ut habetur in leg. xx. D. de optione legato. Alia exempla huiuſmodi teſtationum paſſim in Iure occurrunt. Vt leg. cxxii. D. de verborum obligationibus: *Qui Romæ pecuniam mutuam acceperat ſolvendam in longinqua provincia poſt menſes tres, poſt paucos dies Romæ teſtato creditoribus dixit, paratum ſe eſſe Romæ eam numerare*. Nam *teſtato dicere* creditoribus, idem eſt quod teſtatione creditores convenire, iiſque denuntiare quid ſit actum. Alio etiam ſenſu pro inſtrumentis contractus & pacti conventi ſolent uſurpari, ut *ſpandaliorum teſtationes*, quæ nuptiales ſunt tabulæ. Sic aſſignari etiam libertus poterat aut per epiſtolam aut per teſtationem, aut per chirographum, ut eſt in leg. vii. D. de aſſignandis libertis. Certe verbũ ipſum *teſtari* à quo nomẽ *teſtatio* deſcendit, tria, ut ante dixi, ſignificat apud Romanos in Iure. Aut enim eſt, pro teſte aliquid dicere, quod Græce dicitur μαρτυρεῖν: aut teſtes facere, quod Atticis μαρτύρεσθαι, &

μαρ-

μαρτυροποιεῖν vulgo : aut testato, sive per testes aliquid probare, declarare ac denuntiare, quod Græcis est διαμαρτυρεῖν. In his autem testationibus faciendis aut testimoniis dicendis consignandisve testes aut casu oblati in ipsa re ac loco fiebant, quos Græci ἀπὸ ταυτομάτου παρόντας appellabant, ut illi quos antestari licebat in via Iure Romano, aut inviti producebantur, & non nisi coacti, ut ii quibus lege testimonium denuntiabatur in publicis iudiciis Iure Romano, vel Attico, qui κατὰ πρόσκλησιν testimonium dicebant, vel κλητεύθέντες. Sponte sua se dabant, ut amici, qui rogabantur ad testimonium ferendum, aut qui id faciebant non inviti, cum res expeteret. Iure Attico qui volentes testimonium ferebant, id domi in tabulis conscribere necesse habebant albatis, ne quicquam addere aut detrahere, vel immutare ex eo quod scriptum esset possent. Qui vero coacti testimonium perhibebant aut casu oblati, ceratis tabulis id mandabant, ut si quid ex eo mutare additione vel detractione ipsis collibitum esset, liceret. Demosthenes in secunda contra Stephanum, de falso testimonio : Ἔτι τοίνυν κἀπὸ γραμματείου γνοίη τις, ὅτι τὰ ψευδῆ με-

μαρτύρηκε. λελευκωμένον τε γάρ ἐστι καὶ οἴκοθεν κατεσκευασμένον. Ex tabellæ genere in quo teſtimonium ſcripſerit, falſum eum dixiſſe argui ait, quia & domi concinnata fuerat ac dealbata. Λεύκωμα fuiſſe indicat, quod erat γραμματεῖον λελευκωμένον, non tabella *exasciata & expolita*, ut vertit vir eruditiſſimus. Ex eo arguit falſum eum teſtimonium ſcripſiſſe quod in tabella dealbata id conſcripſerat. Quo genere ſolo ſolebãt uti de rebus quas ipſi vidiſſent qui ſponte ſuper his teſtimonium perbibebant, ut ſtatim addit, καὶ τοὺς μὲν τὰ πεπραγμένα μαρτυροῦντας προσήκει οἴκοθεν τὰς μαρτυρίας κατεσκευασμένας μαρτυρεῖν, τοὺς δὲ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντας, καὶ τοὺς ἀπὸ ταυτομάτου προστάντας, καὶ ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τὴν μαρτυρίαν, ἵνα εἴ τι προσγράψαι ἢ ἀπαλεῖψαι βουληθῇ ῥᾴδιον ᾖ. Ita ſcribendum in verbis Demoſthenis. Nam diverſi ſunt, οἱ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντες, quibus teſtimonium lege denuntiabatur, & οἱ ἀπὸ ταυτομάτου προστάντες, quos caſus in re præſenti dabat. Iſta duo genera teſtium in *maltha*, hoc eſt, in ceratis tabulis teſtimonium ſuum ſcribere debuerunt, ut detrahere, delere aut addere quæ vellent poſſent, cera omnis in ſcribendo mutatio-

tionis capace. Μάλθη est tabellę ceratę cera, ὁ ἐνὼν τῇ πινακίδι κηρός, inquit Pollux lib. x. cap. xiv. Qui & alio loco μάλθην exponit, ἡ κατηλείπ7ο τὸ πινάκιον, ceram qua tabella erat inducta, & oblita. Voluntarii vero testes in λελευκώματι id lege iubebantur scribere, & domo prolatas exhibere, ne quid mutare in iis possent. Non enim in dealbata tabula, sive λελευκώματι, ut in palimpsesto, deleri aut reponi quod cuique liberet, licuit. Γραμματεῖον absolute hoc vocabatur in lege, quæ id sanciebat ut legitur apud eumdē Demosthenē: Οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἂν εἰδῇ τις, ἢ οἷς ἂν πράγματα γένηται περὶ τομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα, ἵνα μήτ' ἀφελεῖν ἐξῇ μηδὲν, μήτε προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις. Si in cerata tabella, ut infra dicit, deleri detrahi vel addi quodcũq; liberet licuit, oportet non ceratam fuisse tabellam in qua id fieri non poterat. Ergo illa dealbata fuerit, ut etiam paulo post vocavit. Et vereor etiam ne hic scribi debeat, ἐν γραμματείῳ λελευκωμένῳ, pro γεγραμμένα. Nam vox γραμματεῖον, tam de ceratis tabulis accipiebatur, quam de albatis. Vnde apud Aristophanem:

τλὼ μάλθαν ἐκ τῶν γραμματείων ἐ-
σθίων.

Videtur tamen aliis locis infra Demosthenes absolute γραμματεῖον posuisse de ea tabella quæ albata esset, ac ceratam vocare simpliciter μάλθlω, καὶ ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τλὼ μαρτυρίαν. Pollux quoque lib. VIII. cap. V. inter instrumenta δικαστικὰ, recenset μάλθlω, quam videtur pro tabella inducta maltha posuisse: πινάκιον πηνηκὸν, μάλθη ἡ κατήλειπῖο τὸ πινάκιον. Ut ad differentiam redeamus *testationum*, & *testimoniorum*, quorum mentio in leg. I. & IX. D. ad legem Corneliam de falsis, cum pœna legis Corneliæ puniatur qui falsas testationes faciendas curaverit, & falsa testimonia dicenda, præcipuum discrimen horum duorum constat in faciendo ac dicendo. Qui facit testationes, auctoritate testium qui in his signarunt causam suam defendit: qui vero testimonium dicit, pro teste id facit, & in alterius gratiam. Basilicorũ interpretes, *falsas testationes* in hac lege Græce reddiderunt ἐκμαρτύρια πλαστὰ. Videndum an mentem legis recte perceperint, atque intellexerint quid essent hic *falsæ testationes*. Multo minus certe assequuti sunt quod sequitur, *testimonia-*

moniave inspicienda. Quod cum viderent quadrare non posse cum testimoniis, ut vulgo ea vox accipitur, eam pro testamentis sumpserunt. Et certum est, ita etiam aliquando accipi, ut iam notatum est à viris doctissimis. Sed hoc loco ea significatio non convenit. Huius autem legis verbis, non solum falsi testes puniuntur, id est, ii qui falsa dicunt testimonia, sed etiam qui falsis testimoniis aliquid probare nituntur. Tam falsis igitur testibus, quam qui eos producunt atque adhibent, pœna legis Corneliæ irrogabatur. Ergo nomine *testationũ*, non sola ἐκμαρτύρεια falsa vindicãtur, sed omnis omnino probatio, declaratio, conventio, denuntiatio, quæ per testes fit subornatos ac falsos. Et ἐκμαρτύρειον ad falsas testationes videtur referendũ. Nam & sic accipitur apud Græcos, sive pro διαμαρτυρίῳ, ut in his verbis à Suida citatis: Οὐκ ὤκνησεν τῷ δευτέρῳ ἐκμαρτυρίῳ χρήσασθαι. Quod ipse interpretatur, διαμαρτυρίῳ. Nam hic ἐκμαρτύρειον ac διαμαρτύρειον testatio est vel obtestatio. Ergo illi interpretes Basilicorũ *testationes* in illa lege prima recte videntur accepisse, non recte autem testimonia pro testamentis. De testamentis enim

enim ſolis cavit illa lex Cornelia, ne quis teſtamentum falſum ſciens, dolo malo ſcriberet, recitaret, ſubiiceret, aut verum ſupprimeret, amoveret, reſignaret, deleret. Vnde & *teſtamentaria* appellata eſt. Sed hic teſtamenta non poſſunt accipi niſi de teſtimoniis, cum de teſtamento præceſſerit utroque Vlpiani loco, tam apud auctorem collationis, quam leg. IX. Digeſtis eodem titulo. In collatione ſic legitur: *Pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam teſtamentum ſciens ſignaverit ſignarive curaverit.* In Digeſtis lege dicta ita ſcriptum eſt: *Qui quid aliud quam in teſtamento ſciens dolo malo falſum ſignaverit, ſignarive curaverit.* Neutrius ſcripturæ ſenſum aſſequor. Præcipue in illa lege IX. Nam qui ſequuntur, & qui præcedunt paragraphi, nihil de teſtamentis habent. Ergo ineptum eſt, ut intelligamus illis verbis falſi cauſam ad alia quam ad teſtamenta porrigi, cum nihil de teſtamento præcedat. In verbis Vlpiani, ſicut leguntur apud auctorē Collatiotionis, aliud eſt. Nā ibi ſcribit Iuriſconſultus ſub titulo legis Corneliæ teſtamentariæ: *Præterea factum eſſe Senatuſconſultum, Statilio Tauro & Scribonio Libone Coſſ., quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quid quā teſtamentum*

mentum falſum ſciens ſignaverit ſignariue curaverit. Cum lex enim Cornelia teſtamentaria de falſis, de ſolo teſtamento falſo ſanxiſſet pœnā ei irrogans qui tale ſignaſſet aut ſignari curaſſet, Senatuſconſulto illo pœna legis Corneliæ etiā illis impoſita eſt, qui aliud quid quam teſtamentum falſum ſignaſſent aut ſignandū curaſſent. Quod ad quodlibet inſtrumentum falſum illo Senatuſconſulto porrigi placuit, ut etiam Paulus teſtatur lib. v. Tit. xxv. de lege Cornelia teſtamentaria: *Lege Cornelia Teſtamentaria tenetur, qui teſtamentum quodve aliud inſtrumentum falſum ſciens dolo malo ſcripſerit,* & cætera. At hæc ſententiā, qui aliud quid in teſtamento falſum dolo malo ſciens ſignaverit, non convenit ſicut expreſſa eſt in lege IX, quomodo eam Tribonianus ſub illo titulo retulit. Et perſpicuum eſt miris modis verba Iuriſconſultorum, quos compilavit ab eo fuiſſe interpolata. Sequitur apud Vlpianum in Collatione, alio Senatuſconſulto, quod factum eſt Licinio quintū & Calpurmio Coſſ. pœnam quoque legis Corneliæ irrogatam fuiſſe, *ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentave falſa in necem dicenda, conſignanda,* dolo malo curaſſet. Quo loco

te-

testamenta nõ possunt intelligi de διαθήκαις, cum *testamenta dici* non dicantur, sed de testimoniis. Falsi ergo sunt interpretes Græci Basilicorum, qui in leg. IX. testimonia pro testamentis sumpserant, cum μαρτυρίαι sint. Quod autem testationes iidẽ ἐκμαρτύρια verterunt, an etiã errarunt? Ita sane si ἐκμαρτύρια ibi posuerunt pro testimoniis, cum significent testationes conscriptas. Malem tamen διαμαρτυρία reddidissent. Nam διαμαρτυρία, testatio est vel testificatio qua testibus adhibitis in iudicio pars altera probare intendit, causam non esse, aut esse εἰσαγώγιμον. De quo videndus est Harpocration in hac dictione. Glossæ: διαμαρτυρία, *contestatio, testatio, testificatio.* Ergo *testationes*, Græce sunt διαμαρτυρίαι. Testimonia μαρτυρίαι. Ἐκμαρτυρία vero etiam Atticis idem significat quod absentium testimonia, & hoc nomine differt à μαρτυρία, quæ est præsentium testatio. Suidas: Ἐκμαρτυρία, διαφέρει τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἡ μὲν τῶν παρόντων ἐστὶν, ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Pollux paulo aliter hæc explicat ac distinguit. nam ἐκμαρτυρίαν esse dicit cũ quis de re nõ sibi visa sed ab eo qui viderit audita testatur. Μαρτυρίαν autem esse testimonium

sive

ſive teſtationẽ *de viſu*, ut vulgo loquuntur. Μαρτυρία δὲ, inquit, καλεῖται ὅταν τις αὐτὸς ἰδὼν μαρτυρῇ, ἐκμαρτυρία δὲ ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκούσῃ. Ammonius in libello de differenttis vocum, ex Dinarcho notat, ἐκμαρτυρίαν eſſe teſtimonium, quod ſcripto conſignatum eſt, & miſſum ab eo qui abeſt ab urbe, μαρτυρίαν vero eius qui in urbe moratur. Ἐκμαρτυρία, inquit, τῆς μαρτυρίας ἐν τίνι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγνώσεται δὲ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Recitabitis præſentium μαρτυρίας, abſentium ἐκμαρτυρίας. Quã notionẽ ἐκμαρτυρίας, ipſe confirmat Demoſthenes in ea contra Stephanum de falſo teſtimonio ſecunda. Ἀκοὴν δὲ, inquit, οὐκ ἐῶσιν οἱ νόμοι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τεθνεῶτος, τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ. Ex auditu teſtimonium ferre de vivente leges non ſinunt, ſed tantum de mortuo. Illorum autem qui invalidi eſſent, & extra territorium Atticum degerent, ἐκμαρτυρίαν in tabella ſcriptam afferri debere. Ex quibus verbis conſtat, ἐκμαρτυρίαν non eſſe teminonium eius qui audiverit, ut Pollux tradidit. Et longe falſus eſt vir

teſtamenta nõ poſſunt intelligi de διαθήκαις, cum *teſtamenta dici* non dicantur, ſed de teſtimoniis. Falſi ergo ſunt interpretes Græci Baſilicorum, qui in leg. IX. teſtimonia pro teſtamentis ſumpſerant, cum μαρτυρίαι ſint. Quod autem teſtationes iidẽ ἐκμαρτύρια verterunt, an etiã errarunt? Ita ſane ſi ἐκμαρτύρια ibi poſuerunt pro teſtimoniis, cum ſignificent teſtationes conſcriptas. Malem tamen διαμαρτυρία reddidiſſent. Nam διαμαρτυρία, teſtatio eſt vel teſtificatio qua teſtibus adhibitis in iudicio pars altera probare intendit, cauſam non eſſe aut eſſe εἰσαγώγιμον. De quo videndus eſt Harpocration in hac dictione. Gloſſæ: διαμάρτυρία, *conteſtatio, teſtatio, teſtificatio.* Ergo *teſtationes*, Græce ſunt διαμαρτυρίαι. Teſtimonia μαρτυρίαι. Ἐκμαρτυρία vero etiam Atticis idem ſignificat quod abſentium teſtimonia, & hoc nomine differt à μαρτυρία, quæ eſt præſentium teſtatio. Suidas: Ἐκμαρτυρία, διαφέρει τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἡ μὲν τῶν παρόντων ἐστὶν, ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Pollux paulo aliter hæc explicat ac diſtinguit. nam ἐκμαρτυρίαν eſſe dicit cũ quis de re nõ ſibi viſa ſed ab eo qui viderit audita teſtatur. Μαρτυρίαν autem eſſe teſtimonium

ſive

ſive teſtationẽ *de viſu*, ut vulgo loquuntur. Μαρτυρία δὲ, inquit, καλεῖται ὅταν τις αὐτὸς ἰδὼν μαρτυρῇ, ἐκμαρτυρία δὲ ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκούσῃ. Ammonius in libello de differenttis vocum, ex Dinarcho notat, ἐκμαρτυρίαν eſſe teſtimonium, quod ſcripto conſignatum eſt, & miſſum ab eo qui abeſt ab urbe, μαρτυρίαν vero eius qui in urbe moratur. Ἐκμαρτυρία, inquit, τῆς μαρτυρίας ἐν τίνι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγνώσεσθε δὲ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Recitabitis præſentium μαρτυρίας, abſentium ἐκμαρτυρίας. Quã notionẽ ἐκμαρτυρίας, ipſe confirmat Demoſthenes in ea contra Stephanum de falſo teſtimonio ſecunda. Ἀκοὴν δὲ, inquit, οὐκ ἐῶσιν οἱ νόμοι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλ' τεθνεῶτος, τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ. Ex auditu teſtimonium ferre de vivente leges non ſinunt, ſed tantum de mortuo. Illorum autem qui invalidi eſſent, & extra territorium Atticum degerent, ἐκμαρτυρίαν in tabella ſcriptam afferri debere. Ex quibus verbis conſtat, ἐκμαρτυρίαν non eſſe teminonium eius qui audiverit, ut Pollux tradidit. Et longe falſus eſt vir

vir eruditissimus, qui in commentario ad leges Atticas hanc legem ita retulit, & Latine convertit, ἀκοὴν εἶναι μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν δὲ ὑπερορίου, καὶ ἀδυνάτου. *De re à mortuo accepta, aut peregre gesta, cui interesse non potuerint, testimonium auriti, non oculati, danto, dicunto.* Quæ falsissima est Græcorum illorum interpretatio. Leges non sinebant de mortuo testimonium ferre ex auditione, sed de vivo tantum. Ἀκοὴν μαρτυρεῖν est quod Latini dicunt, ex auditione testimonium ferre. Lex ita sanxerat, ἀκοὴν ἔξω μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν ὑπερορίου, καὶ ἀδυνάτου. Non licebat ἐκμαρτυρίαν recitare absentis, id est, testimonium scriptum eius qui abesset proferre, nisi extra fines Atticos peregre abesset, aut si in urbe adesset, nisi morbo sontito in iudicio sisti prohiberetur. Hic est quem ἀδύνατον vocat lex, id est, infirmum & invalidum. Isæus vocat ἀσθενοῦντα, in ea de Pyrrhi hæreditate, περὶ δὲ τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μελλόντων ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται. Ergo μαρτυρία præsentium erat, τῶν παρόντων, ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων, sive abessent peregrinatione, sive morbo præpediti adesse in iudicio non possent. Si ἐκμαρτυρία ἀπόντων

fuit,

fuit, etiam ἀπόντες intelligi debent ii qui præsentes in iudicio non adstant, sed qui peregre absunt, quos ἀποδημοῦντας Isæus appellat, lex ipsa ὑπερορίους. Cum μαρτυρία παρόντων esse dicitur, quo sensu eos παρόντας accipiemus? An de his qui in urbe erant, quibus opponebantur ὑπερόριοι? Hi sane sunt ἐπιδημοῦντες, quos opponi palam est τοῖς ἀποδημοῦσι. Et hoc ipsum est quod ex Dinarcho notavit Ammonius, ἀναγνώσεται ἡ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δ' ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Sed hoc sensu ἐκμαρτυρίαι ægrotantium qui in urbe sunt non essent ἀπόντων, ac propterea dici potius deberent μαρτυρίαι, quam ἐκμαρτυρίαι. Nullum enim discrimen ponendum inter testimonium scriptum ægrotantis in urbe, & sani, cum æque uterque in urbe esset & à iudicio abesset. Harpocrationi ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστὶ, καὶ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Si τοῦ ἀδυνάτου, invalidi, ἀσθενοῦντος, qui in urbe aderat, æque ἐκμαρτυρία dicta est atque ὑπερορίου, eius nempe qui extra fines Atticæ peregre aberat, illa differentia τῶν ἀπόντων καὶ παρόντων non referri debet ad præsentiam & absentiam ab urbe sed à iudicio. Qui non poterat sisti præsens in iudicio cum μαρτυρία eius legebatur sive morbo adesse prohiberetur,

sive peregrinatione extra fines esset, eius ἐκμαρτυρία dicebatur. Sin autem posset in iudicio præsens adesse cum testimonium eius è libello vel tabella recitaretur, μαρτυρίας nomine appellabatur, & ipse præsens adesse debebat cum legeretur. Idque ex Demosthenis variis locis colligitur, ut in oratione περὶ παραπρεσβείας. Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων τῶν παρόντων. *Recita testimonium Apollophanis, deinde & aliorum qui præsentes sunt in iudicio.* Ita enim prorsus intelligendum. Libellus quo testimonium ferebatur ita concipi solebat. Κηφισοφῶν Κεφαλῶνος Ἀφιδναῖος μαρτυρεῖ τόδε ἢ τόδε. Aliquando & in eodem libello duo aut plures testimonium ferebant. Στέφανος Μενεκλέους Ἀχαρνεὺς, Σκύθης Ἁρματέως Κυδαθηναιεὺς, μαρτυροῦσι παρεῖναι πρὸς τῷ διαιτητῇ Ἀχαρνεῖ· ὅτι προὐκαλεῖτο Φορμίων Ἀπολλόδωρον. Ita recitabatur iubente oratore libellus vel tabella testimonii. Testes qui eam scripserant, ubi recitatum fuerat eorum testimonium, præsentes id viva etiam voce confirmabant, dicentes, Μαρτυροῦμεν. Atque id plane perspicuum est ex oratione altera contra Stephanum de falso testimonio: Λέγε τὴν μαρτυρίαν ἀπ' ἀρχῆς πάλιν. *Recita testimonium ab* *prin-*

principio iterum. Teſtimonium deinde recitatur, Μαρτυροῦσι παρεῖναι τῷ διαιτητῇ Τεισίᾳ. His verbis auditis, teſtes ipſi, qui eiuſmodi teſtimonium ſcripſerant, adclamarunt, Μαρτυροῦμεν, παρῆμεν γάρ. Poſt eam teſtium vocem, reliqua teſtimonii leguntur. Hoc igitur certum eſt, præſentes fuiſſe teſtes cum eorum μαρτυρία legeretur, ut confirmare poſſent, ita ſe teſtatos eſſe, & tale teſtimonium à ſe ſcriptum in tabella fuiſſe. Ideo recte Harpocration τῶν παρόντων μαρτυρίαν eſſe docuit, id eſt, in iudicio præſentium. Cum vero ἐκμαρτυρία abſentium eſſet, id eſt, eorum qui præſentes eſſe in iudicio non poterant, vel quod abeſſent ab urbe, vel quod morbo ſontico prępedirentur, cum eorũ ἐκμαρτυρία legebatur in iudicio, teſtes alii adeſſe debebãt qui confirmarent eorum hãc eſſe ἐκμαρτυρίαν quę legebatur. Quod ἐκμαρτυρίαν ποιεῖν dicebãt. Iſæus in oratione de Pyrrhi hæreditate: Παρὰ δὲ τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μαλλόντων, ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται, τοὺς ἐπιεικεστάτους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ἡμῖν γνωριμωτάτους, ἕκαστος ἡμῶν παρακαλεῖ μάλιστα, καὶ οὐδὲ μεθ' ἑνὸς οὐδὲ μετὰ δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἂν μετὰ πλείστων δυνώμεθα τὰς ἐκμαρτυρίας ποιούμεθα, ἵνα τῷ τε ἐκμαρτυρήσαντι μὴ ἐξείη ὕστερον ἐξάρνῳ γενέσθαι τὴν μαρτυρίαν, ὑμεῖς τε πολλοῖς καὶ καλοῖς κα-

γαθοῖς ταῦτα μαρτυροῦσι πιστεύοιτε μᾶλλον. Ex his verbis apparet, non lecta fuiſſe nec recepta abſentium, id eſt, eorum qui præſentes iudicio eſſe non poſſent, teſtimonia, niſi plures adeſſent teſtes idonei qui affirmarent hanc illius eſſe ἐκμαρτυρίαν quæ recitabatur cuius inſcripta erat nomine. Ipſe quidem abſens cuius teſtimonium legebatur, ἐκμαρτυρεῖν dicebatur, ut eius teſtimonium ἐκμαρτυρία. Qui vero teſtes aderant ad eam confirmandam, ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι, id eſt, *teſtationem facere*, quia teſtato curabant legendam illam ἐκμαρτυρίαν. Si ille cuius eſſet ἐκμαρτυρία poſtea eam inficiaretur, teſtes qui adfuerant pro eo cum recitaretur, falſi teſtimonii iudicio tenebantur ſi falſi argueretur ἐκμαρτυρία. Eadem igitur ratio fuit μαρτυρίας & ἐκμαρτυρίας. utraque enim ſimul conſcribebatur in tabella, & in iudicio recitabatur. Sed μαρτυρία præſente ipſo teſte qui eam ſcripſerat, ἐκμαρτυρία præſentibus amicis qui abſentem ita ἐκμαρτυρεῖν ac teſtimonium ferre ipſi teſtificabantur. Demoſthenes in altera contra Stephanum: τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐπισκήψεως τήν τε μαρτυρίαν καὶ ἐκμαρτυρίαν ἀγωνίζεσθαι ἅμα, ἵνα ἐὰν μὲν ἀναδέ-

χηται

χηται ὁ ἐκμαρτυρήσας ἐκεῖνος, ὑπόδικος ἦ τῶν ψευδομαρτυριῶν, ἐὰν δὲ μὴ ἀναδέχηται, οἱ ἐκμαρτυρήσαντες τὴν ἐκμαρτυρίαν. In his verbis Demosthenes τοὺς ἐκμαρτυρήσαντας τὴν ἐκμαρτυρίαν appellat qui Isæo sunt οἱ τὴν ἐκμαρτυρίαν ποιούμενοι. Nam si is qui ἐκμαρτυρίαν absens scripto dixerat, eam adprobasset postea, ac falsa deprehenderetur, ipse falsi testimonii reus erat. Sin inficiaretur, quod ἔξαρνος γενέσθαι dicit Isæus, Demosthenes vero, μὴ ἀναδέχεσθαι τὴν ἐκμαρτυρίαν, qui testato eam confirmarant in iudicio præsentes, ipsi falsi testimonii causam dicebant. Sequentis igitur ævi grammatici Græci non intellexerunt quod vetustiores explicarunt, τῶν ἀπόντων ἐκμαρτυρίαν esse, τῶν παρόντων vero μαρτυρίαν. Pollux, quod miror, ita interpretatus est, quasi μαρτυρία diceretur testimonium eius qui rem ipse vidisset. Certe nemo μαρτυρίαν conscribere & consignare lege tenebatur nisi qui gestis interfuisset, eaque oculis usurpasset. Sic ergo accepit, τῶν παρόντων μαρτυρίαν dici de his qui præsentes fuissent dum res gereretur. Immo παρόντες accipi debent de his qui presentes erant cum testimonium eorum legeretur. Sed quod addit, ἐκμαρτυρίαν δὲ, ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκούσας λέγῃ, id falsissimum est. Ἀπόντων ἐκ-

μαρτυρίαν ita interpretatus est, quasi testimonium eius esset qui aberat cum res ageretur, sed ex præsentibus audisset. Ἐκμαρτυρία contra æque ab eo dari scripto solebat, qui rem ipsam vidisset eique dum ageretur interfuisset, sed qui non poterat adesse præsens in iudicio ad testimonium quod per tabulas super eo dabat, confirmandum & comprobandum. Ἀπόντων igitur ἐκμαρτυρία, est ὑπερορίων, ut lex ipsa loquebatur, ac τῶν ἀδυνάτων, extra fines Atticæ peregrinantium, & valitudine præpeditorum. Hoc uno excepto eadē ἐκμαρτυρία & μαρτυρία, ut ipse testatur Demosthenes, & oculati testis utraq; testimonium designat, non auriti, ut voluit vir eruditissimus. Ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας esse dixerat Dinarchus. Ergo ἀποδημούντων μαρτυρίαν videri qui opponuntur τοῖς ἐπιδήμοις, censuit Ammonius. Nā ita scripserat Dinarchus, πολλὰ κἀγαθὰ ἄνδρες δικασταὶ γένοιτο ὑμῖν καὶ τῷ νομοθετήσαντι ἐξεῖναι τῶν ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας παρέχεσθαι. Si ex opposito ἐπιδημούντων fuere μαρτυρίαι, sic intelligēdum est, eos qui in urbe aderant, quos vocabāt ἐπιδημοῦντας, etiā in iudicio sisti debuisse præsentes, ut suum testimonium è tabella recitandum viva voce confirmarēt. Nisi ita sit, falsus est Ammonius. Ita autem legi

debent

debent verba Ammonii, *ἐκμαρτυρία μαρτυρίας ἐν τινι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγιγνώσκεσθαι τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων τὰς ἐκμαρτυρίας.* Ex his luce clarius liquet, quantum intersit inter *μαρτυρίαν* Atticorum & *testationem* Romanorum, quæ eadem esse voluit Advocatus Parisiensis. Cum enim iure Attico plurimum differat *ἐκμαρτυρία* & *μαρτυρία*, *testatio* similior deprehenditur *τῇ ἐκμαρτυρίᾳ* quam *τῇ μαρτυρίᾳ*. Testium quippe absentium fuit *testatio*, & cum proferebatur in iudicio recitāda, nullus eorum qui eam signaverant testium aderat. Quod & in *ἐκμαρτυρίᾳ* locum habuit. Vt autem *testationem facere* dicebatur qui testimonia colligebat & scripto consignabat, quibus in iudicio prolatis uteretur ad id probandum aut declarandum quod vellet, ita & *ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι* Attici dicebant illos qui proferebant in iudicio absentium testimonia è tabella recitāda. Ea ratione motos Basilicorū interpretes, utpote Græce doctos & in scriptis priscorū oratorum versatos, suspicor *testationes falsas facere* reddidisse, *ποιεῖν ἐκμαρτύρια πλαστά*. Sane *ἐκμαρτύριον* est testimonium vel testatio absentis. Nec alia testimonia vel testationes in foro Ro-

mano recitari ſolebant niſi abſentium. Iure autem Attico μαρτυρίαι præſentibus ipſis qui eas ſcripſerant, recitabantur. Nec mirum ideo, ſi plus firmamenti in iſtis teſtimoniis ſcriptis repoſuerunt Attici quam in teſtibus ipſis qui αὐτοπροσώπως teſtimonium dicebant. Nam ipſi aderant teſtes cum legebantur ipſorum teſtimonia, & præſentes id comprobabant & confirmabant. Non tamen eadem omnino ἐκμαρτυρία & *teſtatio*. Nam *teſtatio* pluriũ fuit teſtium, ἐκμαρτυρία unius. *Teſtatio* Romanorum magis videtur quadrare cum διαμαρτυρίᾳ Græcorum. Is enim διαμαρτυρεῖν dicebatur & διαμαρτυρίαν facere, qui teſtes producebat, vel teſtimonia. At ἐκμαρτυρία producebatur in iudicio ſcriptum abſentis teſtimonium. Adverſus eos qui falſas teſtationes facerent, id eſt, qui falſos teſtes adhiberent, & falſis probationibus uterẽtur, κακοτεχνιῶν δίκη Iure Attico fuit inſtituta: adverſus autẽ eos qui falſa teſtimonia dicerent, id eſt, adverſus ipſos falſos teſtes, ψευδομαρτυρίας δίκη intẽtabatur. Harpocratio, Κακοτεχνιῶν, δίκης ὄνομα, ἣν οἱ ἑλόντες τινὰ ψευδομαρτυριῶν κατὰ τῶν παρασχομένων αὐτοῦ ἐδίδοσαν. Sic enim legẽdum ſupra docuimus, non ut vulgo legitur, κακοτεχνιῶν. Ubi Advocati imperitiam

caſti-

castigamus iuris Attici, qui voluit, *stellionatus* crimē in Iure Romano idē esse quod κακοτεχνιῶν δίκlω in Iure Attico, cum sola κακοτεχνιῶν δίκη apud Atticos fuerit, seu κακοτεχνίη, adversus eos qui falsas testationes fecissēt, & falsos produxissēt testes. Quod παρεσχῆσθ ψευδεῖς μάρτυρας dixit Harpocration, ut ipse Demosthenes in ea cōtra Evergum & Mnesibulū de falso testimonio, ubi & fortasse legendū, ἀπέδηκον ἔχη τῆς κακοτεχνίης, nō κακοτεχνιῶν. Quod & testatur Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας ἢ κακοτεχνίου δίκlω φησὶν εἶ). Ea dabatur, ut dixi, contra eos qui falsas testationes fecissent, non contra falsos testes, aut qui falsa testimonia dixissent vel consignassent. Proprium igitur nomen habuit hæc δίκη, & in causa tantum falsarum testationum locum habuit, cum *stellionatus* in omnibus criminibus locum habuerit, quibus lege nomen datum non esset. Quot modis autem falsæ testationes fierēt, Demosthenes explicavit eo loco quem citavimus, his verbis, εἴ τις μάρτυρας τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρασχόμενος, ἢ προκλήσεις μὴ γεγενημένας, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, ἐξηπάτησε τοὺς δικαστὰς, μηδὲν αὐτῷ πλέον γίνηται, ἀλλ' ὁ ἐπισκηψάμενος ταῖς μαρτυρίαις ἀληθεῖς, καὶ εἰσελθὼν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐπιδείξας περὶ

τοῦ πράγματος τοὺς μάρτυρας τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότας, παρά τε τούτων λάβῃ δίκην, καὶ τὸν παραβαλλόμενον ὑπόδικον ἔχῃ τῶν κακοτεχνιῶν. Tria illa pertinebant ad falsas testationes quas qui faceret κακοτεχνιῶν δίκῃ obnoxius erat, εἴ τις μάρτυρας τοὺς τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρέσχηται *Si quis testis pro testimonio falsum dicentes adhibuerit*, ἢ προσκλήσεις μὴ γενομένας, *aut denuntiationes non factas*, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, *aut testimonia produxisset contra leges data*. Hæ falsæ testationes κακοτεχνίαι sunt. Et κακοτεχνιῶν δίκην nihil prohibet legi apud Demosthenem eo loco, cum plura falsarum testationum genera ibi enumeret. Cum vero quis ob unam harum quamlibet, dicam alicui scriberet, non ob omnes, libellum inscribebat κακοτεχνίας, non κακοτεχνιῶν. Non igitur possunt nec debent illæ κακοτεχνίαι, quæ proprie de falsis testationibus apud Atticos usurpatæ sunt, ad varia genera criminum, quæ nomine *stellionatus* apud Romanos comprehendebantur, referri, ut censuit Advocatus. Pergamus, & cæteras ἀλογίας atque inscitias in eadem lege prima explicanda ab eo commissas castigemus. *In sequentibus*, inquit, *primo & secundo paragraphis eiusdem legis valde hæsitatur, nec immerito. Nam*, ait Marcianus, ϛ. 1, *ob instruen-*

struendam advocationẽ testimonioꝛũ pecuniam acceperit, pactusve fuerit. Nõ video causam, cur hic hæsitare debuerint interpretes. Nec quidquã in his verbis quod molestiã facessere cuiquam possit, invenio. Advocatus ad ea explicanda nihil pro sano dixit, nihil pro iurisperito. Ait, *fuisse scilicet veluti litiũ redemptores qui eam se instructuros pollicerentur advocatione & testibus, quod SC. Cotta & Messala Coss. facto coercebatur.* Primum falsum est hic de litium redemptoribus agi, sed de his tantum qui conducebant Advocatos, & testes pecunia redimebant. At redemptores hi dicebantur, qui eventum litium redimebant, ut in leg. VII. D. mandati, de procuratore qui eventum litium contra bonos mores maioris pecuniæ præmio redemerit. Advocatos similiter *redemptores litium* legimus leg. I X. D. de officio proconsulis; ubi admonetur proconsul non dissimulare si quos Advocatos *causarum concionatores* vel *redemptores* deprehendat. Ex eventu litis certam sibi summam paciscebantur, dimidiam aut tertiam partem, aut quamcunque convenisset. Sed & falsum quod scribit hic Advocatus, redemptores litium cohercitos esse senatusconsulto quod

quod factum est Cotta & Messala consulibus. Nuspiam id enim legitur aut extat. Meminit quidem Ulpianus apud auctorem Collationis, Titulo IX. de falso Testimonio, *Qui ob struendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit, aut aliquam dilationem interposuerit. Item si quis coierit ad occisionem innocentium, SC. quod Cotta & Messala Coss. factum est, coherceri.* Sed de redemptoribus litium nullum ibi verbum qui certam sibi quantitatem cavebant ex eventu litis. Aliud est autem litem redimere & futuri ex eius exitu compendii partem pacisci, aliud pecuniam accipere ob struendam advocationem & testimonia. Quod Hermogenianus leg. XX. D. eodem, dixit, *litem instruere advocatione ac testibus.* Idem caput illius Senatusconsulti, quo coercebantur pœna legis Corneliæ qui pecuniam ob struendam advocationem, testimoniave, accepissent, ab Hermogeniano & Ulpiano respici & intelligi, palam est ex ipsius Hermogeniani verbis. *Falsi pœna,* inquit, *coercentur,* id est, legis Corneliæ pœna, *qui ad litem instruendā advocatione testibusve pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt, ut aliquid tale fieret cura-*

ad l. Corneliam de falsis

curaverunt. Ergo *instruere litem advocatione & testibus* idem est apud Hermogenianum quod apud Ulpianuũ ex ipsius forte Senatusconsulti verbis dicitur, *struere advocationem testimoniave*. Sic enim melius legi censeam in Collatione quã in Digestis, *ob instruendam advocationem testimoniave*. Instruitur lis advocatione & testibus, cum advocatio struitur ac testimonia. Sed ut apud Ulpianum id scriptum extat, maiorem habet ἔμφασιν doli mali & machinationis in struenda advocatione & testibus pecunia ad id accepta, quã quomodo apud Hermogenianũ legitur. Nam etiã sine dolo ac fraude lis *instrui* potest advocatione ac testibus. Vnde & *instrumenta* litis & causæ ea omnia dicuntur, quæ ad instruendam causam pertinent. Hinc *instrumenta* tam de personis quam de testimoniis accipiuntur leg. 1. D. de fide instrumentorum. Vbi *instrumentorum nomine* Iurisconsultus *accipienda ea esse* scribit, *quibus causa instrui potest, & ideo tam testimonia quam personæ instrumentorum loco habentur*. Advocati igitur inter causæ instrumenta, cum advocatione etiam lis instruatur. At in verbo *struendi* fraudis & doli ut plurimũ significatio est. Vnde leg. 111. π. 1. D. de minoribus, *sed totã*

hoc

hoc structum ut maiore eo facto liberaretur. Id est, *calliditate adversarii actum*, ut paulo ante dixit. Credo, nec vana fide, interpolatam eam legem Hermogeniani à Triboniano, cum ipse scripsisset; *Falsi pœna coercentur & qui ad struendam advocationem, testesve, pecuniam acceperint.* Nam in lege Marciani reposuit *ob instruennem advocationem*, cum, apud auctorem Collationis recte legatur, *ob struendam advocationem testimoniave.* Struitur advocatio redemptis pretio advocatis ad innocentes oppugnandos, struuntur testimonia subornatis pecunia testibus. Sic *struere insidias, struere dolos,* Latini dicunt. Eleganter Apuleius in Apologia hãc advocationis & testimoniorum quæ pecunia redimũtur, concinnationẽ & machinationem his verbis expressit: *Hic est enim pueruli huius instigator, hic accusationis auctor, hic advocatorũ conductor, hic testiũ coemptor, hic totius calũniæ fornacula, hic Aemiliani huius fax & flagellũ.* At inepte hic Advocatus, instruere advocationem & testimonia esse dicit, *veluti ornare, & subornare. quæ sunt verba,* inquit, *petita è scenico choragio, è scenica paratura.* Vide hominis insulsi fatuitatem. *Instruere Advocationem* pecunia accepta idem est quod ornare, nempe ut ornamen-

namenta ſcenica histrionibus aptantur. ita etiam ornari advocatos intellexit illud Senatuſconſultum quo pœna legis Corneliæ irrogata eſt iis qui advocationem inſtruerent, id eſt, ornarent, ut hiſtriones in ſcena ornantur. Sed longe magis inſulſus eſt & ridiculus, cum paulo poſt ait, verbum eſſe militare *inſtruere*, quod etiam huic argumento conveniat, *inſtructa veluti in aciem ad opprimendum aliquem magna teſtium & advocatorum iſtiuſmodi manu*. Quid ergo? An, ſi aliquis unum tantum aut alterum Advocatum conduxiſſet, & unum aut alterum teſtem ſubornaſſet, pecunia ob id accepta, non teneretur legis Corneliæ pœna ex ſenatuſconſulto, quod vetuit pecuniam accipi ad advocationem inſtruendam teſtimoniave, quia hi tantum legi obnoxii ſunt qui magnam manum advocatorum & teſtium veluti in acie inſtruunt? Ego vero vel qui unum Advocatum ſic daret, vel unum teſtē ſubornaret, teneri pœna legis Corneliæ cenſeo, & Advocatum cum ſua inſtructione velut in acie teſtium advocatorūq; numeroſæ manus, ut cohortium, ludibrium omnibus ſanis debere iudico. Non minus ineptit vel etiam inſanit, cum *Advocationem* in hac lege quæ ſtruitur, com-

complecti vult tam συνηγόρους quam παρα-κλήτους. Voluit nos ſcire, ſibi non ignorari qui ſint Græce παράκλητοι & συνήγοροι. Cur *patronos* & *advocatos* non dixit? Sic enim Latini dixere. Totus erat fortaſſe cum hæc ſcriberet in meditatione ſui iuris Attici. Falſiſſimum porro eſt hoc loco, *Advocationis* nomine comprehendi tam advocatos quam patronos. Cum Senatuſconſultum illud factũ eſt, differentia non amplius erat, qualis olim fuit, inter advocatos & patronos. Præterea hic locum habere non poſſunt illi Advocati antiqui, quando ex amicorum tantum numero ſumi ſolebãt, qui aut pręſentiã ſuam commodarent, aut ius ſuggererent, ut notavit in divinationem Aſconius. Veriſimile certe non eſt, ut pecunia à quoquam acciperetur, aut pactiones fierent, aut ſocietates coirentur ad huiuſmodi ſtruendam advocationem, quam ſoli amici amico præbebant. De patronis igitur ſolis qui cauſas orarent hæc Senatuſcõſulta ſunt accipienda. Non aliter ſcilicet tunc Advocatorũ nomẽ ſumebatur. Sed & quãvis ſumi etiam tum ſic ſoleret, non tamen ea verba SC. ita accipi poſſent quibus ob advocationẽ ſtruendam pecunia accipi vetatur, aut pactio fieri, aut ſocietas

cietas iniri. Cum *advocatio*, inquam, nominatur, non de aliis advocatis intelligenda eſt, quã de his qui cauſas agerent. Vndè *advocationem poſtulare*, apud Senecam in apocolocynthoſi. *Tandẽ procedit Petronius vetus convictor eius, & poſtulat advocationem.* Quæro ab Advocato an talis advocatio quæ poſtulabatur à prætore etiam *advocatos* ut olim accipiebantur, comprehenderit? Certe poſtulantibus prætor vel præſes advocatos dabat, id eſt, patronos & cauſidicos, non autem eius generis advocatos qui præſentiam ſuam amico commodabant, vel ius ſuggerebant. Patronos, ut dixi, prætor tantum dabat, id eſt, *συνηγόρυς*, non *παρακλήτυς*. Inde iocus Ciceronis de Siculo quodam, cui cum prætor Scipio patronum ad cauſam agendam dediſſet hoſpitem ſuum, hominem nobilẽ, ſed admodum ſtultum, & huic rei ineptum, *Quæſo*, inquit ille, *prætor, adverſario meo da iſtum patronum, deinde mihi neminem dederis*. Amici aut advocabantur ab amico, ut præſentia ſua cauſam adiuvarent, aut ſponte ſe offerebant. Quod ut plurimũ ſolerent advocari, inde *advocati dicti*. Poſtea paſſim *advocati* appellati cœperunt, *omnes omnino qui agendis cauſis quoquo ſtudio opera-*

bantur, ut ait Vlpianus leg. I. π. X. D. de extraordinariis cognitionibus. Vbi idem Vlpianus non advocatorum numero eos esse subiicit, qui pro tractatu nō adfuturi causis aliquid acciperent. Ergo nec pragmatici nec antiqui advocati qui ius suggerebant, non etiam causas agebant, nomine advocatorum tunc donabantur. Agitur in ea lege de honorariis advocatorum, ubi dicitur de iis honorariis advocatorum ita versari iudicem debere, ut pro modo litis, proque advocati facundia, *& fori consuetudine & iudicii in quo erat acturus, æstimationem adhibeat.* Ex quibus perspicias non alios tunc cognitos & vocatos fuisse advocatos quam causarum actores. Quæ ibi dixit Iurisconsultus de honorario advocatorum, probat rescripto imperatoris sui, id est, Severi, in cuius rescripti verbis *patronus causæ* appellatur, quem Vlpianus *advocatum* dixit. Sic & leg. IX. D. de officio proconsulis, *advocati*, patroni causarum sunt, & quos ipse præses petentibus dabat in provincia, ut prætor Romæ, ut patet ex π. V. leg. eadem. Olim, sub libera nempe republica, *advocati* omnes appellati, quicunque vel ad testationem faciendam ab ami-

amico advocabantur & in rem præsentem ideo deducebantur. Non solum Cicero, sed etiam Comici Latini horum advocatorum exempla præbent, quæ iam aliis notata sunt. Sub imperatoribus vero nulli tales *Advocati* noti fuere. Quum igitur legimus, *advocationem præbere*, *advocationem petere*, *postulare*, *advocationem suscipere*, *advocationem struere*, *Advocationem commodare*, apud auctores qui sub Cæsaribus vixere, nunquam aliter accipiendæ sunt quã pro advocatorum opera qui causis agendis operantur. Quod hic vero legis Corneliæ pœna afficitur qui ob struendam advocationem pecuniam acceperit, non de ipsis videtur advocatis id intelligendum, sed de aliis qui ad struendam advocationem aut testimonia pecuniam acceperint & pacti fuerint, idque ad necem & perniciem innocentium. Videndum tamen an non de ipsis etiam advocatis id accipi possit, qui hic vetantur pecuniam accipere ob advocationem struendam, vel instruendam, ut & de testibus ipsis is qui pecuniam accipit, ad testimonia struenda; quod eodem Senatusconsulto vetabatur. Advocati ante litem susceptam, non poterant pecuniam

 pacisci,

pacisci, nec de honorarii sũma cavere, ut nec societatẽ in futurum emolumentũ litis coire. Alioquin id non poterant petere. Causa demum acta iudex ipse honorarium statuebat advocato, pro modo litis, pro advocati facundia, & pro fori consuetudine, & iudicii in quo erat acturus, ut scribitur leg. 1. π. IX. D. de extraordinariis cognitionibus. Sequente paragrapho idem Vlpianus, videndum esse ait, si cui cautum sit honorarium, vel si quis de lite pactus est, an petere possit. Non posse vero petere ex rescripto imperatoris Antonini Caracallæ ostendit, in quo *litis causa pecuniam malo more promissam* dicit imperator, qui etiã meminit cautionis quę societatẽ emolumenti futuri suspensa lite pollicetur. Quidquid igitur mercedis aut honorarii pactus esset sibi dari litis causa ante causam actam advocatus id non poterat petere. Immo etiam talis pactio, vel societas, ob advocationem struendam inita, plectebatur legis Corneliæ pœna de falso S.C. quod Cotta & Messala Coss. factũ est. Postea videtur id abrogatum. Ideo Tribonianus, cum ea Iurisconsulti verba referret sub titulum Digestorum ad legẽ Corneliã de Falsis, totum illum locum inter-

terpolavit. Ita enim fuit olim scriptum in verbis Iurisconsulti, vel Senatusconsulti potius, ut ea retulit Vlpianus apud auctorem Collationis legum Mosaicarum: *Item qui ob struendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit pactusve fuerit, societatem coierit, aut aliquam dilationem interposuerit: item si quis coierit ad obligationem innocentium: S. C. quod Cotta & Messala Coss. factum est, coercetur*. Duo erant diversa hæc capita illius S. C. unum quo legis Corneliæ pœna coercebantur omnino omnes qui ad struendam advocationem testimoniave pecuniam accepissent, vel pacti essent, vel societatem coissent: alterum quo eadem pœna constringebantur qui coivissent *ad obligationem innocentium*. Cum prius illud caput in desuetudinē abiisset, quo etiam advocati comprehendebantur ob instruendam advocationem pecuniam accipientes & paciscentes, Iustinianus ea duo capita in unū coniungēda curavit in verbis Marciani sub illū titulum referendis. Sic enim ea posuit: *Item ob instruendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentium, coercetur Senatusconsulto*. Aliter ea interpolavit in verbis

Hermogeniani leg. xx. eodem titulo, ut paulo poſt oſtendam. Illo igitur Senatuſconſulto coercebantur omnes, & in his forte etiã advocati qui ob advocationem ſtruendam pecuniam acciperent, pactionem facerent, & ſocietatem coirent. Hoc ultimo putet quis *redemptores litiũ* advocatos poſſe intelligi, quorum & meminit lex ix. D. de officio proconſulis, qua iniungitur proconſuli non *diſſimulare ſi quos advocatos cauſarum cocionatores vel redemptores deprehenderit*. Sic enim ibi ſcribendum, non ut vulgo legitur, *cauſarum concinatores*. Cauſarum *cocionatores* dicuntur qui more *cocionatorum* & negotiatorum cauſas nundinantur, & *καπηλεύειν*. Hoc verbum multis auctorũ locis olim reſtituimus. *Cocionari* eſt *καπηλεύειν, προσμαιδεύεσθαι* à cocionibus. Nõ tamẽ cauſarum cocionatores & redemptores, illi ſunt, qui ob ſtruendã advocationẽ pecuniam accipiebant, paciſcebantur, aut ſocietatem coibant; quos Senatuſconſultum pœna legis Corneliæ coercebat. Si pro cauſa agenda pecuniam accepiſſent aut pacti eſſent, aut ſocietatem coiſſent, id petere tantum quod ipſis promiſſum fuerat, vetabantur. Quod accepiſſent ultra licitam ſummam, repetebatur. Honora-

norarium ipsis causa acta à iudice taxabatur, aut etiam ipsi honorariam summam pacisci poterant post causam demũ actam, & dum licitam quantitatem non excederent. Licita quantitas centum aurei, ut est leg. 1. π. IX. D. de cognitionibus extraordinariis. Verum de his nos alibi. Hæc igitur non cadunt in *advocatos* moris antiqui, sed in eos quos ea sæcula noverant, qui in causis tantum agendis operam ponebant. Vt dicam tamen quod sentio, de aliis omnino quam de advocatis hoc puto accipiendũ. Ipsi enim Advocati *advocationem præbere* dicuntur & *suscipere*, non struere. De aliis igitur hæc capienda qui struxerint advocationem & testimonia, subornatis nempe testibus & coëmptis, advocatisque conductis. Synopsis Basilicorum *struere advocationem & testimonia*, *συνθεῖναι συνηγορίαν*, & *μαρτύρια*, vertit, ut infra docemus, *id est, componere advocationem & testes*. Addit Advocatus, in foro Attico παρακλήτους dictos advocatos qui causas amicorum præsentia sua & interdum oratione adiuvabant. Ego istos παρακλήτους in foro Attico qui causas pro amicis orarent nullos unquam legi. Et mirũ est, in lexicographis antiquis At-

ticarum dictonum horum παρακλήτων altum esse silentium. Dionysius Halicarnassævus in iudicio Appii contra Virginiā, παρακλήτων meminit, sed ita vocat illius temporis Latinos *advocatos*, nō causarum patronos, οἱ τῶν τὰ δίκαια λεγόντων παράκλητοι. Hi ergo patronis causam orantibus assistebant, non ipsi agebant causam. Nec in foro Attico unquam id muneris habuerunt. Mentio eorum παρακλήτων extat apud Demosthenem in oratione περὶ παραπρεσβείας. qui pro deprecatoribus ibi poni videntur: αἱ γὰρ τῶν παρακλήτων αὗται δεήσεις, καὶ σπουδαὶ, τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἕνεκα γίνονται. Ubi Ulpianus interpretatur, τοὺς ἐκ παρακλήσεως ἐλθόντας συνηγορῆσαι. Non dicit tamen Demosthenes, eos causam perorasse, quod fuit rhetorum proprium, sed δεήσεις tantum & σπουδὰς eorum vocat, *studia* ac *deprecationes*. Quod aliud est ab tractatu causarum. Qui hoc facerent, ῥήτορες proprie appellabantur, & συνήγοροι. Vnde & συνηγορικὸν merces rhetoris apud Aristophanem, in Vespis; quæ drachma erat. Ubi interpres, ἐλάμβανον γὰρ οἱ ῥήτορες δραχμὴν ὅτε συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἢ ὑπὲρ ἄλλου τινός. Phrynichus, τοὺς ἀμφὶ τὰς δίκας ῥήτορας appellat, causarum

patro-

patronos, tam in Attico quam in Romano foro. Παράκλητοι illi similiores advocatis prisci ævi, sed non ius suggerebant, nec causas orabant. Leges apud Atticos non sinebant quemquam causas orare, & in publico dicere, qui ingenuus non esset, & qui minor tricenario foret, & qui non à magistratu ac iudicibus ipsis ad hoc ordinatus esset ac designatus. Quod χειροτονεῖν dicebatur. Vt aliquis autem παράκλητος esset, vel advocatus, non omnia ista exigebantur. Pro amico quippe periclitanti in iudicio, licuit cuilibet prensare iudices, exorare, ambire, & deprecari, non vero συνηγόρου officio fungi. Longe est falsius quod subiicit Advocatus, eosdem illos advocatos, quandoque & testium officio functos, & eosdem pæne fuisse qui Græcis κλήτορες, quod alibi se ostensurum promittit. Nempe in commentariis Iuris Attici. Si nobis hoc potest ostendere, fatebor lubens, eum magnum virum esse, & æque doctum ut ipse de se opinatur. Amicorum suorum opera veteres utebantur, ut in iudicio sibi adessent, præsentiam suam cōmodaturi tantum, aut in re aliqua testes futuri ad testificationē super ea re faciendam, quos quia ad hoc advocabant, et-

iam *advocati* appallati. At κλήτορες, qui & κλητῆρες, nõ vocati, nec advocati, sed vocatores potius. Sic enim dicti qui hoc munus publice habebãt, ut in ius vocarẽt quibus dica scripta erat. Hi etiam pro testibus, quia hoc ipsum testabantur in ius à se vocatũ esse τ̃ δεῖνα, ne id inficiari posset. Harpocration: κλητῆρες, οἱ ἄνδρες δι' ὧν εἰς τὰς δίκας προσεκαλοῦντο οἱ διαδικαζόμενοί τισιν. ἔδει γὰρ παρεῖναί τινας ὥσπερ μάρτυρας τῆς προσκλήσεως. Inde & κλητῆρας Scholiastes vetus Aristophanis μάρτυρας interpretatur. Sed in hoc tantum actu testes fiebant, cum in ius aliquem vocarent. Ipse actor qui iniuriam ab abaliquo passus fuerat adversarium suum ad causam in iudicio dicendam vocabat, & habebat unum ex istis κλητῆρσι, qui pro teste esset cum id faceret. Aristophanes in Vespis:

Ο'δί τις ἕτερος ὡς ἔοικεν ἔρχεται
Καλούμενός σε, τόν γέ τοι κλητῆρ' ἔχει.

Tunc iste κλητὴρ dicebatur κλητεύειν τινὶ, hanc operam κλητῆρος sive testis ad vocandum in ius alicui præbere. Apud eundem: In eadem fabula:

--- Προσκαλοῦμαί σ' ὅστις εἶ
Πρὸς τοὺς ἀγορανόμους βλάβης τῶν φορτίων,

Κλη-

Κλητῆρ' ἔχουσα Χαιρεφῶντα τουτονί.

Mulier quæ vænales panes circumferebat, à Philocleone pulsata fuerat, & panes eius in terram deiecti, quæ propterea κλητῆρα secum ducens ipsum in ius vocat ut accusaret βλάβης φορτίων. Paulo post, hic Χαιρεφῶν dicitur γυναικὶ κλητεύειν θαψίνῃ, id est, mulieri ex morbo expallidæ, operam κλητῆρος ac testis præbere. Interdum & ipsi per se hoc minus obibant, & tunc testes erant simul ac vocatores. Mulo aut asino sedentes id agebant. Vnde apud eum Aristophanem:

Ὥς ἐμοί γ' ἰνδάλλεται
Ὁμοιότατος κλητῆρος εἶναι πωλίῳ.

ὄνον vel ἡμίονον Scholiastes interpretatur, & κλητῆρας τοὺς καλοῦντας εἰς δικαστήριον πάντας. Σημαίνει δ' ἡ λέξις καὶ τοὺς μάρτυρας. Tunc erant testes cum adiungebantur ipsi personæ cuius intererat, quæ per se adversarium suũ in ius vocabat. Vbi vero ipsi hoc munere defungebantur, κλητῆρες proprie, id est, *vocatores* dicebãtur. Etiã per hos κλήτορας illi qui testimonium defugiebant, in ius vocari soliti, quos κλητεύεσθαι dicebantur, per κλητῆρας nempe vocati. Nam ipse κλητὴρ ἐκλήτευεν, qui vocabatur ἐκλητεύετο. Ex his liquido potest cognosci, an advocati Iuris veteris Romani iidem

iidem essent cum Atticis illis κλητῆρσι. Pergamus, dum tepescit mucro qua via fert & impetus, in hoc capitis campo stragem dare, & reliquas Advocati inscitias ineptiasque profligare. Quid sit *obligatio innocentium*, in eadem lege Marciani, *ad obligationem innocentium*, quærit Advocatus. In Collatione Mosaica haberi *occisionem* dicit, quod probare non quit. Mox Synopsin Basilicorum hæc ita Græce ait interpretari, ἢ κοινωνίαν ποιήσας ἐπὶ τῷ συνθεῖναι συνηγορίαν ἢ μαρτυρίαν κατὰ τῶν ἀνευθύνων. Ex quibus colligit, eos compilatores legisse, *obloquutionem*, non *obligationem*, ut *innocentiũ obloquutio*, esset συνηγορία ἢ μαρτυρία κατὰ τῶν ἀνευθύνων. Siquidquã à quoquã dictũ scriptumve inscite & inepte, hoc vero ab illo est. Vt *obloquutio* sit συνηγορία? Quis hoc unquã Latine doctus sibi persuaserit? *Obloqui* est responsare, obtrectare, ἀντιλαλεῖν, nõ vero συνηγορεῖν, quod contrariam habet significationẽ. Qui pro aliquo dicit, non contra dicit. At quid est obloqui, nisi proprie cõtra aliquẽ loqui? Nempe idem fere quod *obstrepere*. Iã vero qui contra aliquem testimonium perhibet, non obloquitur. At hæc duo simul coniungi vult advocatus, συνηγορίαν, & μαρτυρίαν, ut hæ duæ voces efficiant quod

in Latino putavit scriptum fuisse *obloquutionem*. Miror, non vidisse advocatum Basilicorum interpretes verbis illis Græcis reddere voluisse quod in Marciano legitur: *Item ob instruendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit.* Nam *advocationem struere ac testimonia*, plane est quod illi Græce dixerunt, συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν. An aliter Græce reddi potest *Advocatio*, quam nomine συνηγορίας? Dictionem autem *obligationem* non expresserunt Basilicorum interpretes, quia fortasse nescierunt quid proprie significaret. Sed & dicendo κατὰ τῶν ἀνευθύνων, satis expresserunt sententiam illius legis. Nam qui advocationem struit, vel struit, testimoniave ad *obligationem innocentium*, utrumque facit contra innocentes. Hoc solum igitur reddiderunt illi interpretes quod ad sensum faceret declarandum, non ipsam vocem *obligationem*, de verbo ad verbum reddiderunt. Et longe sane illi melius mentem legis perceperunt, convertendo, συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν, quod in lege est *struere advocationem testimoniave* quam Advocatus, qui *cohortes testium quasi in acie instruere* interpretatus est. Quod nullam ab-

absurditatis ὑπερβολὴν reliquam facit. *Obligatio innocentium* quo sensu in illo Senatusconsulto diceretur, ne veteres quidem satis assequuti videntur. Auctor Mosaicæ Collationis id verbi mutavit in *occisionem*. Item si quis coierit *ad occasionem innocentium*. Non convenit hoc legi Corneliæ testamentariæ de falsis, sed potius legi Corneliæ de Sicariis ac Veneficis, quæ pœnam deportationis infligebat *ei qui hominem occidisset, eiusque rei causa nam tali fuisset*. In verbis Senatusconsuli *obligationem innocentium* scriptum fuisse, nihil est dubii. Sed & hoc ipsum nomen in verbis Hermogeniani subtracta voce *innocentium* in aliam significationem mutavit Tribonianus leg. xx. D. eodem. Sic enim ibi scribitur: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt.* Iurare liquido possum, hæc ita interpolata à Triboniano fuisse ac mutata, cum Hermogenianus scripsisset: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, & ad obligationem innocentium pecuniā acceperunt, pactionē fecerunt, societatē inierunt.* Eamdem omnino rē ibi proposuit, & eadē Senatus-

con-

cõsulti verba retulit quæ à Marciano relata sunt leg. I. D. eodẽ, & ab Vlpiano leg. IX. Itẽ tit. VII. Mosaicę Collationis. Sed ex lege nona Vlpiani ea verba, *ad obligationem innocentium*, sustulisse videtur Tribonianus. In leg. XX. Hermogeniani interpolavit, & mutavit, subtracta voce *innocentium*. Nam quid est *obligationem facere? Si obligationem, pactionem fecerunt*. Sane qui paciscitur, etiam obligat sibi eum cum quo pactionem facit. Nullum præterea de *obligatione* verbum in eo Senatusconsulto, nisi quod etiam pœna legis Corneliæ de falsis coercentur qui ad *obligationem innocentium* coierint. Hoc seorsim constitutum fuit eo Senatus decreto, in quo etiam illud separatim sancitum est, ut eadem pœna legis Corneliæ irrogaretur ei qui ob struendam advocationem testimoniave, pecuniam accepisset, pactionem fecisset, & societatem contraxisset. Quæ duo cum etiam divisim, ut verisimile est, posita forent in verbis Marciano lege illa prima, Tribonianus in unum coniunxit manifesto falsi crimine. Adeo ut pœnam legis Corneliæ incurrerit, dum titulum illum concinnat ex scriptis Iurisconsultorum pessimo facinore interpolatorum,

atque ut barbarius rem ipſam eloquar, *falſificatorum*. Miſeret me Advocati, qui putarit, *obloquutionis* vocem hic locum habere poſſe. Quid enim quæſo te *obloquutio eſt innocentium*? *Obloqui* innocentibus nihil aliud eſt, quam interrumpere ſermonem eorum. *Obloquutio*; ſermonis interruptio, ut faciunt qui non expectant donec is quo cum verba commutant, abſolverit quod dicere incœpit; ſed mediis eius verbis ſua interſerunt. Hæc proprie eſt *obloquutio*, quam optimus auctor veterum Gloſſarum bene interpretatur ὁμιλίας ἐγκοπὴν. Qui dicentem ergo interturbat, ei obloquitur. Quid erit igitur *obligatio innocentium*? Pronum eſt dicere quid ſit, quandoquidem non licet huic voci falſi crimen intendere. Macer hoc tibi non carmine dicet, ſed leg. 11. D. de concuſſionibus, ubi eiuſdem Senatuſconſulti verba referens, quod citatur & ab Vlpiano, & Marciano, pro *obligationem innocentium*, ut fuiſſe probabile eſt in ipſis S.C. verbis *accuſationem innocentium* ἐξηγητικῶς id dixit. Ita enim ſcribit: *Poteſt iudicium publicum eſſe ex Senatuſconſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur qui in accuſationem innocentium coierint.* Ex quibus etiam ver-

verbis conſtat, ſeorſim in Senatuſconſulto pœnam legis Corneliæ ei inflictam qui ad *obligationem* ſive accuſationem innocentium coierit, & ſeiunctim eadem pœna teneri iuſſum qui ob ſtruendam Advocationem teſtimoniave pecuniam accepiſſet, pactus eſſet, & ſocietatem coiſſet. Miror &, virum re ac nomine magnum in Sparſione Florum ad Ius Iuſtinianeum, potuiſſe ſententiæ Advocati ſubſcribere, ut putarit Græcos legiſſe, *ad oblocutionem innocentium*. Quod ipſe interpretatur, *ad infamandos innocentes*. Nuſquam me legiſſe puto; *obloqui* idem eſſe quod infamare.

Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum.

Sed vera eſt ſcriptura quæ vulgatur. Nec aliter Græci legerunt. *Obligatio* igitur *innocentium* idem eſt quod accuſatio innocentium. Nam quid eſt *obligare*, niſi ἔνοχον ποιεῖν, reum facere aliquem, & accuſare? Reus Græce ἔνοχος, id eſt, obligatus. Hinc *furti ſe obligare*, *alligare*, *adſtringere*, qui ſemet ipſum furem confitetur. Optimæ Gloſſæ: ἔνοχος, *obnoxius*, *reus*, *obligatus*. Ἐνοχὴ, *obligatus*, *obligatio*. Ἐνοχοποιὸν, *obligatorium*. Gloſſæ Philoxeni: *Obligatio*, ἐνοχὴ, ὑποθήκη. *Obligatus*, ἐν-

δεδεμένος, ἔνοχος, ὑπόχρεως. Vis adhuc aliud ſpecimen peritiæ Advocati tam in iure Romano quam in humaniore litteratura, qui ſe felici mixtura utrumque iunxiſſe gloriatur? En cape ex eodem capite in eadem lege Marciani explicanda & corrigenda. Sequitur enim ex ſecundo eiuſdem legisparagrapho, cui ſuas ineſſe difficultates ait Advocatus: *Sed & ſi quis ad renuntiandum remittendumve teſtimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur.* Neſciri hic adfirmat, quid ſit *renutiare teſtimonium* aut *remittere*, & *denuntiandum* pæne omnes editiones habere, non *renuntiandum*, quæ eſt Pandectarum Florentinarum lectio, eaque, ut opinatur, veriſſima. Ego vero falſiſſimam eſſe aio. Aliud, inquit, eſt *renuntiare teſtimonium*, aliud *detuntiare*. Iudex proprie *denuntiabat* teſtimonium in publicis iudiciis ad inſtruendam cauſam accuſatoris, ſive accuſator denuntiabat teſtimonium auctoritate iudicis. Quam iudex ipſe quandoque denuntiare dicebatur. Hæc verba ſunt Advocati, qui dubitare videtur, utrum iudex denuntiaret teſtimonium in publicis iudiciis, an accuſator. Sed iudex, ut vult, quandoque *denuntiare* dicebatur.

Si

Si dicebatur denuntiare, ergo denuntiabat. Cur igitur nobis non explicavit distinctius quando iudex ipse testimonium denuntiaret, & quando accusator? Si quandoque tantum iudex lege testimonium denuntiabat ac denuntiare dicebatur, non semper id faciebat, sed aliquando, & accusator potestate denuntiandi à Iudice accepta, denuntiare ipse quoque censebatur. Sed & is quidem magis proprie denuntiabat quam iudex, cum à iudice denuntiandi potestatem peteret & acciperet. Accusator ergo est qui denunciat testimonium, iudex qui denuntiandi potestatem dat. In lege Mamilia: *Is qui hac lege iudicium dederit testibus publice duntaxat in res singulas decem denuntiandi potestatem facito.* Apud Plinium Epist. v. lib. VI. *Addidit etiam, petendum à consulibus ut referrent, sub exemplo legis ambitus, de lege repetundarum, an placeret, in futurum ad eam legem adiici, ut sicut accusatoribus inquirendi, testibusque denuntiandi potestas ex ea lege esset, ita reis quoque fieret.* Ergo ut ex his verbis liquido perspicitur, accusatores proprie denuntiabant testibus, potestate à lege ad id accepta, aut à iudice. Lex dabat potestatem accusatori soli in publicis iudiciis denuntiandi testimonii, non item

reo. Hæc autem testimonii denuntiatio locũ tantum habuit in publicis iudiciis, non in privatis. Cicero lib. II. in Verrem: *Quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello, cupidissimi veniendi, maximis iniuriis affecti non venerunt.* Idem pro Roscio Amerino: *Istius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam domum retulerunt.* Testimonia huius rei multa possem proferre, quibus denuntiare accusator testimonium dicitur, si hæc non sufficere putarem. Sed & cum Advocatus fateatur, accusatorẽ denuntiare testimonium auctoritate iudicis, cur in hac lege de accusatore accipi non possit, nullus video. Nec enim necesse est de iudicibus accipere, siquidem hoc SC. nihil ad iudices pertinuit. Quid igitur opus, legere ut hic legi vult Advocatus, *Sed & si quis ad renuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit?* Renunciare, inquit, testimonium, est dicere; *remittere* contra, non dicere; quomodo explicat hæc ipsa lex. Quis unquam legit in ullo classico vel in Iuris aliquo auctore antiquo, *renuntiare testimonium* pro dicere? Nec Glossæ veteres, quæ *renuntiare* expo-

nunt

nunt *ἀπαγγέλλειν* & *ἀποφαίνειν*, hãc expositionem adstruunt, cum nec omnino Græce dicatur *ἀπαγγέλλειν μαρτύριον* vel *μαρτυρίαν*, nec *ἀποφαίνειν* pro testimonium dicere. Ita *renunciare*, inquit, accipitur leg. 1. in principio D. de ventre inspiciendo. Atqui in illa lege *renuntiandi testimonii* nulla mentio. Quæstio ibi est de uxore quæ divorterat, quam prægnantem maritus diceret cum ipsa se negaret, de qua consulti Divi fratres rescripserunt, obstetricibus probatæ fidei & artis tribus inspiciendam debere tradi, quæ si omnes vel duæ *renuntiaverint*, prægnantẽ videri, mulieri dandam esse custodiam. An *renuntiare*, quod in eo rescripto habetur, positum est pro testimonium dicere? Eliguntur obstetrices ut ventrem eius inspiciant quæ se prægnantem non esse profitebatur. Non pro testibus illæ nominantur, nec ut testimonium dicant contra mulierem, sed ut, si cõpererint eam videri prægnantẽ, id renuntient quod ex arte sua verum esse deprehẽderint. Ita mẽsores ubi de agri modo litigatur, mitti solent auctoritate iudicis ad eius mensurã agendam ut quem illi modum repererint, *renuncient*. Hoc enim verbo utuntur in hac re Iurisconsulti, ut & ipsi agrimensores. Hyginus de limi-

tibus constituendis: *Longitudinem autem quoties egarant, renuntiabant*. Titulus est in Digestis, *si mensor falsum modum dixerit*. Quod idem est, ac si, *falsum modum renuntiaverit*, dixisset. Nam & pluribus locis in eodem titulo *renuntiandi* fit mentio, & *renuntiationis modi*. Ut leg. I. *Nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione*. Vide & π. ultimum eiusdem legis. Item leg. III. π. I. *Competit autem hæc actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse*. Et leg. v. *Si mensor falsum modum non renunciaverit*. Passim illo titulo *modum renuntiare agri* legitur, pro eo quod in titulo est *modum dicere*. Non tamen *renuntiare* ibi sumitur pro *testimonium dicere*. Sed puto mentis suæ tunc non fuisse Advocatum cum scripsit, *testimonium renuntiare* idem esse quod dicere, & *remittere* contra non dicere, & eo modo explicare legem ipsam. Sequitur sane in ea lege, *dicendum vel non dicendum*. Sed an hæc verba posita sunt ad explicanda ea quæ præcedunt, *ad renuntiandum remittendumve testimonium*? An qui hæc notavit, Latine scit? Ut *remittere testimonium* sit idem quod non dicere? ubi hoc reperit? aut unde didicit? Immo *remittit testimonium* qui

gra-

gratiam dicendi facit, qui non exigit testimonii dictionem cum ab invito eam posset extorquere. Ergo *renunciare* ibi *testimonium* contrarium esse debet τῷ *remittere*. Ergo falsa est ea scriptura Florentinorum Pandectarum, & legi omnino debet sicut in aliis codicibus habetur, *ad denuntiandum remittendumve testimonium.* Sic legitur apud Vlpianum in Collatione Mosaica cum hunc ipsum locum tractaret: *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit.* Nam *denudandum* ibi scriptum est pro *denunciandum* vitio librarii, cum litteræ c & i coaluissent & iota protractius in longitudinem exiisset. Cum prius dixisset Advocatus, hæc verba *dicendum & non dicendum* ἐξηγητικὰ esse præcedentium, *denuntiandum & remittendumve*, mox capta versoria mutataque velificatione sub finem capitis pronunciat è glossemate esse, quo quis *renunciandum remittendumve* interpretatus erat. Ego nego quenquam tam imperitum potuisse reperiri vel inficetissimo Latinitatis sæculo qui *remittere testimonium* potuerit interpretari & accipere pro non dicere. Sic *remittere iusiurandum* esset non iurare. At quis nescit, *re-*

mittere iusiurandum dici de eo qui gratiam iurandi adversario facit, qui paratus erat iurare cum delatum ei esset iusiurandum. Nuntiationem novi operis etiam *remittit* qui in prohibitione ædificandi alicui facta per nuntiationem novi operis non perseverat, sed eius gratiam ei facit. Vnde Titulus in Pandectis *de Remissionibus*. Sic qui decretas sibi è publico impensas ad statuam ponendam vel monumentum ædificandum non recipit, eas *remittere* dicitur in Inscriptionibus, in quibus hæc sæpe occurrunt. *Honore usus, impensam remisit. Honore contentus, impensam remisit. Honore accepto, impendium remissum.* In his omnibus interpretaretur Advocatus, *impensam* vel *impendium remittere* idem esse quod non impendere, vel impensam non facere. *Remittit*, ô bone vir, testimonium, qui cum id posset denuntiare non denuntiat. Atque ita *pro remittere testimonium, non denuntiare* dicitur in lege VI. D. ad legem Iuliam repetundarum. Eadem lege tenetur qui *ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit.* Sic etiam ponitur in leg. II. D. de concussione, ubi Macer eiusdem senatusconsulti sententiam refert, quo pœna

legis

legis Corneliæ de falsis irrogata est ei qui ob testimonium denuntiandum remittendumve pecuniam acceperit, ut apud Martianum legitur, sed pro *remittendumve* Macer habet, *aut non denuntiandum*. Quod idem plane est. *Potest*, inquit, *publicum iudicium esse ex Senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperint*. Sed Advocatus egregius & excellens criticus hoc etiam loco putat corrigi debere, *renuntiandum, vel non renuntiandum*. Quia, inquit, *aliud est denuntiare testimonium, aliud renuntiare vel dicere*. Ego vero, quid sit *denuntiare testimonium* scio, quid sit *renuntiare* nescio. Testimonium etiam fortasse dicebat consul pro suo successore qui eum populo renuntiabat. Cur non igitur eandem lectionem reponendam iudicat in leg. v. D. ad legem Iuliam repetundarum, ubi similiter scriptum est, *ea lege teneri qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit*? An non & hic melius legeretur, *ad renuntiandum vel non renuntiandum testimonium*? Negat Advocatus, quia ad

iudices ipſos hoc pertineat non ad teſtes. *Si quidem*, inquit, *lex Iulia repetundarum ad eos pertinebat tantũ qui in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione vel quo alio officio, munere miniſteriove fuiſſent*, *quæ omnia nihil ad teſtem*. Miram vide hominis imperitiam in ea profeſſione ex qua ſibi divitias congerit. Putatne quod in ea lege ſcriptum eſt de denuntiando aut non denuntiando teſtimonio pecuuia accepta ad ipſos iudices pertinere? Immo nec ad iudices, qui poteſtatem dant accuſatori denuntiandi teſtibus, nec ad ipſos teſtes. Certe teſtes hac pœna teneri non poſſunt, cum eos potius reſpiciat qui teſtibus denuntiant, hoc eſt qui ad teſtimonium dicendum eos ſibi exhiberi, aut in iudicio ſiſti poſtulant. Quod & *teſtimonium dinuntiare* dicebatur. Certe lex illa Iulia repetundarum, cum vetuit pecuniã accipi ob denuntiandũ vel non denuntiandũ teſtimonium, de accuſatoribus ipſis intellexit, nõ de iudicibus. Ex ea lege, ut Plinius teſtatur Epiſt. v. ad Urſum lib. VI. accuſatoribus poteſtas fuit inquirendi teſtibuſque denuntiandi, non reis. Ergo caverat eadem lex, quæ accuſatoribus poteſtatem dabat teſtimonii denuntiandi, ne ob denuntiandum vel non denuntiandum teſtimonium pecuniam

acci-

acciperent. At ex lege Iulia ambitus non ſolum accuſatoribus, ſed etiam reis licuit teſtibus denuntiare. Ad cuius exemplum hoc tunc addi volebant quidã in ſenatu legi Iuliæ repetundarum, ut reis quoque poteſtas ex eadem fieret denuntiandi teſtibus, ut fiebat accuſatoribus, & peti à conſulibus ut de ea re referrent. Cum igitur in reliquis iudiciis publicis ſoli accuſatores denuntiandi teſtimonii poteſtatem haberent, de iis ſemper accipiendum eſt, cum aliqua lex vetat pecuniam accipi ob teſtimonium *denuntiandum* vel *remittendum*, id eſt, non denuntiandum. Nam qui poteſt denuntiare teſtimonium, poteſt & non denuntiare, vel, quod idem eſt, *remittere*. Ut qui deferre poteſt iuſiurandum, eiuſdem eſt & remittere. Non igitur ad teſtes pertinet pœna legis Cornelię de Falſis, nec legis Iuliæ repetundarum, quibus tenebantur qui pecuniam accepiſſent ob teſtimoniũ denuntiandum vel non denuntiandum, ſed ad accuſatores, quibus poteſtas fiebat denuntiandi teſtimonii. Certum quidẽ eſt, etiã ipſos teſtes legis Corneliæ pœna teneri qui ob falsũ teſtimoniũ perhibendũ aut non perhibendũ pecuniã accepiſſent, ut Paulus tradit lib. v. ſententiarum, ſub

titulo

titulo Ad legem Corneliam testamentariam, cuius etiam verba retulit auctor Mosaicæ Collationis sub titulo VIII. de falso testimonio: *Hi qui ob falsum testimonium pecuniam acceperint, dederint.* Et quæ sequuntur. Ergo ad testes non pertinet quod dictum est in lege Marciani D. eodem, *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit*, sed ad accusatores, qui testibus denuntiabant testimonium. Quod sequitur vero, ad testes spectat, *dicendum vel non dicendum.* Lege Iulia repetundarum iam coercuerat accusatores, sed mitior eius pœna fuit quam legis Corneliæ de Falsis. Propterea SC. quod factum est duobus Geminis consulibus, pœnas legis Corneliæ irrogata est eis qui ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniā accepissent. Pœna legis Corneliæ testamentariæ de Falsis tam in eos qui pecunia accepta testimonium falsum dixissent quam qui pecuniā accepissent ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium, capitalis fuit in humilioribus, in honestioribus deportatio, publicatis bonis. At Iulia lex repetundarum exilio ut plurium puniebat eos tantum. Post legem Corneliam la-

tam, qua capite puniebantur aut deportatione qui falsum in testamentis fecissent, varia diversis temporibus Senatusconsulta facta sunt circa falsas testationes ac testimonia, de quibus nihil caverat lex Cornelia, quæ similem pœnam irrogabant falsi fabricatoribus in testimoniis dicendis aut testibus producendis, testationibusque faciendis falsis. Titulus Digestorum ad legem Corneliam de falsis, meminit SC. Liboniani; *De lege Cornelia, de Falsis, & de SC. Liboniano.* Senatusconsultum illud Libonianum factum est secundo anno Tiberii, ab urbe vero condita DCCLXIX. C. Statilio Tauro & C. Scribonio Libone Coss. Ab isto Libonianum appellatum, & de eo intellexit Ulpianus apud auctorem Mosaicæ collationis, in istis verbis, quæ & sic legenda sunt; *Præterea factum est Senatusconsultum Statilio Tauro & Scribonio Libone Coss. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum falsum sciens signaverit, signarive curaverit.* De quocunque instrumento falso vel testimonio hoc SC. idem sanxit, quod lex Cornelia testamentaria de testamentis constituerat. Ideo huius Senatusconsulti cum lege Cornelia testamentaria facta est

est nominatim mentio in illo Titulo Digestorum de Falsis. Qui quodcumque aliud quam testamentum falsum sciens signasset aut signari curasset, pœna legis Corneliæ eo Senatusconsulto teneri iubebatur. Postea undecim annis circiter aliud factū Senatusconsultum tredecimo Tiberii anno, Licinio Crasso v. & Calpurnio Pisone Coss. quo eadem inflicta pœna est ei qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa in necem dicenda aut consignanda dolo malo curavisset. Ita enim scribendum apud Vlpianum in Collatione Mosaica, *Licinio v. & Calpurnio Coss.* Hoc Senatusconsultum tam reos quàm accusatores, & quodcumq; hominū genus qui falsas testationes faciendas aut falsa testimonia dicenda vel per tabulas danda: curavissent, comprehendebat. Postremo annis duobus post, Tiberii quintodecimo, Senatusconsultum C. Rubellio Gemino, & C. Furio Gemino Coss. factum est, quo eadem pœna legis Corneliæ testamentariæ imposita est ei qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam accepisset. Quod solos accusatores attinebat. Nam solis accusatoribus id concessum fuit, atque in publicis quidem iudiciis

iudiciis, ut dictum est, denuntiandi testimonii à iudice potestatem accipere, quam & aliquando lex ipsa dabat, ut Iulia repetundarum. Eam tamen licentiam denuntiandi testimonii lex Iulia de ambitu etiam reis dederat. Et lege quidem repetundarum, qui subscriptionem huius criminis adversus aliquem edidisset, si pecuniam ob denuntiandum falsum testimonium vel remittendum accepisset, perinde tenebatur ac si lege Iulia repetundarum condemnatus esset. Omnibus vero accusatoribus quorumcunque criminum, qui ob denuntiandum testimonium pecuniam accepissent, pœna legis Corneliæ de falsis irrogata est per Senatusconsultum, quod Geminis duobus Coss. factum est. Sic enim loquitur Ulpianus, apud auctorem Mosaicæ collationis, qui, ut dixi, C. Rubellium Geminū & C. Furium Geminum consules *Geminorum duorum* consulum nomine intellexit. His duobus Geminis Coss. Tertullianus Christum passum esse cum aliquot aliis veterum scripsit. Eo igitur Senatusconsulto omnes accusatores tenebantur, qui ob denuntiandum testimonium vel non denuntiandum pecuniam accepissent. Corrumpebat pe-

cunia

cunia testem accusator, deinde petebat à iudice ut sibi denuntiandi ei testi potestatem daret. Si iudex & ipse corruptus, sciens corruptum esse testem, denuntiationem testimonii decrevisset, non dubium est quin & ipse teneretur. In hac lege Martiani de pœna iudicis nihil sancitur qui ab accusatore corruptus fuerit; sed de eius tantum qui corruperit: *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit.* Non tamē dubium, quin iudicē etiam ipsum, qui pecuniā accepisset ob denuntiationem testimonii decernendam, pari pœna idem Senatusconsultum obligaverit: Quod & clare indicat Paulus apud auctorem Mosaicæ collationis, & in lib. v. Sententiarum, sub titulo ad legem Corneliam testamentariam, nam inde auctor Collationis illius sumpsit: *Hi qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, iudicemve ut sententiam ferat corruperint, corrumpendumve curaverint, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.* Non ergo dubium est ex his verbis, quin iudex qui pecuniam acceperit ad denuntiatio-

tiationem falſi teſtimonii corrupto teſti decernendã, eadẽ pœna teneatur cũ ipſo teſte cui denuntiatum ſit teſtimoniũ, & cũ eo qui poteſtate à iudice accepta illud denunriaverit. Nam & iudex tum quoq; fert ſententiã cum denuntiãdi teſtimonii dat poteſtatem. Sine dubio & iudicem corruptum ſimili pœna teneri dixerat in eadem lege Marcianus, ut & Paulus, ſed à Triboniano id interpolatum liquet, in his verbis, quæ ſubiecit paragrapho ſupra citato: *Et qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit. Sed & ſi iudex conſtitutiones principum neglexerit, punitur.* Manifeſto apparet, hæc verba à Triboniano inſerta eſſe, *qui principum conſtitutiones neglexerit.* Nihil enim ad rem de qua eo titulo agitur pertinent, cum de corruptela tantũ iudicis agatur circa teſtes ac teſtium denuntiationẽ quam petebat accuſator, & iudex decreto ſuo dabat. At ille iudex qui contra conſtitutiones principũ pronuntiabat lege Iulia Maieſtatis puniebatur. Is enim principũ conſtitutiones negligebat. Circa autẽ teſtes tã iudex corrũpi poterat quã teſtis, & quã accuſator. Iudex, ſi pecuniã acceperat ad denuntiationẽ decernendã, vel non dandã: accuſator, ſi ad denuntiandũ vel remit-

tendum testimonium: testis ad dicendum vel non dicendum. Scripserat ergo Marcianus in illa lege 1: *Sed & si quis ob renuntiandum remittendumve testimonium, diendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit. Sed & ipse iudex punitur.* Nempe ille iudex qui se corrumpi pecunia passus fuerit ad sententiam super falsis testimoniis ferendam, aut denuntiationem dandam, vel non dandam. Apuleius cum magię accusaretur ab Aemyliano, hic eius accusator testimonium Crassi cuiusdam tribus millibus nummum coëmerat, deinde petierat à iudice ut denuntiare illi testi sibi liceret. Corruptum illum testem ac redemptum ea summa trium milliũ, multis declamitat in apologia sua Apuleius, dicitque, se potuisse impedire denuntiationem si voluisset. *Nam temulantum istud mendacium,* inquit, *tribus millibus nummum Aemyliano huic vendidit, idque Oeæ nemini ignoratur. Omnes hoc antequam fieret cognovimus, & potui denuntiationem impedire, nisi scirem mendacium tam stultum potius Aemyliano qui frustra redimebat, quam mihi qui merito contemnebam, obfuturum.* Ita enim in Apuleio scribendum, non ut vulgo editum

tum est, *denuntiatione impedire*. Nisi quis malit, *denuntiationi impedire*. Ita enim & hoc verbo cum dandi casu usi sunt. Perperam Gentilis, *impedire ne testimoniũ diceret* interpretatur. Longe peius novitius notarum auctor, qui *denuntiationem* ibi accepit pro delatione & indicio criminis istius magistratui, ut dixerit Apuleius potuisse se impedire iniustam sui accusationem. Quæ nihili sunt. De testimonio unius testis in re capitali & iudicio publico ibi agitur, quod redemptum pecunia ab accusatore arguit. Et corruptum pecunia illum testem, cum multo ante rescisset, nec quisquam in urbe id ignoraret, potuisse se ait denuntianem impedire, id est, ne iudex denuntiandi ei testi potestatem accusatori suo daret, cum probavisset eum ab adversario suo nimirum esse corruptum. Proprie ergo accusator potestate à iudice accepta, denuntiabat testi ut præsto esset ad dicendum testimonium. Nam paulo post in eadem apologia ita scribitur de altero teste, cui Aemylianus & alii accusatores Apuleii testimonium denuntiaverant: *Occultum fuisse fabricatorem sigilli qui potest, cuius vos adeo artificem non ignorastis, ut ei, uti præsto essent, denuntiaveritis.*

 Hinc

Hinc liquet quo ſenſu ſuperiore pagina *denuntiationem* dixerit. Tribonianus etiam interpolavit in hoc verbo leg. IV. D. de teſtibus, in hunc modũ: *Lege Iulia publicorum iudiciorũ cavetur ne invito denuntietur, ut teſtimonium litis dicat adverſus ſocerum, generum, vitricũ, privignum,* & quæ ſequuntur. Scripſerat Paulus: *Lege Iulia publicorum iudiciorum cavetur, ne invito denuntietur teſtimonium adverſus ſocerum, generum.* Ergo tam invitis quam volentibus denuntiabatur teſtimonium, exceptis ſi qui teſtes expetebantur adverſus generum, ſocerum, & alias affinitatis perſonas quæ ibi recenſentur. In Iure Attico, ut hoc addam in gratiam Advocati, qui nihil crepat niſi commentarios Iuris Attici, *πρόκλησις* fere eadem eſt quæ in Iure Romano *denuntiatio*, cum de teſtibus ſermo eſt. Et *προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν*, idem eſt quod *denuntiare teſtimonium*. Vt enim *προκαλεῖσθαι εἰς μάχην* eſt *denuntiare certamen*, ita *προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν*, teſtimonium denuntiare eſt. Harpocration: *πρόκλησις. εἰώθεσαν ὁπότε δικάζοιντό τινες ἐξαιτεῖν ἐνίοτε θεραπαίνας ἢ θεράποντας εἰς βάσανον, ἢ εἰς μαρτυρίαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο προκαλεῖσθαι.* Ubi *πρόκλησις εἰς μαρτυρίαν* denuntiatio

tiatio est testimonii, & προκαλεῖσθαι denuntiare. Hinc πρόκλησιν μαρτυρεῖν dicuntur apud Demosthenem qui ex denuntiatione testimonium dicunt, ut ἀκοὴν μαρτυρεῖν, qui ex auditione. Πρόκλησις ipse libellus dicebatur quo peti solebat in iudicio potestas denuntiandi testi, vel etiã quo servi & ancillæ ad quæstionem postulabantur. Προκαλεῖσθαι μάρτυρα, erat denuntiare testi, ut veniret in iudicium testimonium super ea re quam noverat dicturus. Etiam domino denuntiabatur per πρόκλησιν, ut servum vel ancillam daret in quæstionẽ ad veritatem criminis quod latebat eruendam. Et sic concipiebatur: Ἀπολλόδωρος προκαλεῖται Στέφανον παραδοῦναι τὸν παῖδα τὸν ἀκόλουθον εἰς βάσανον περὶ ὑφαιρέσεως τοῦ γραμματείου. *Apollodorus denuntiat Stephano, ut dedat ad quæstionem servum suum pedisequum de subtractione tabularum.* Unde apud Demosthenem in priore contra Stephanũ, λαβέ μοι ταύτην τὴν μαρτυρίαν, καὶ τὴν πρόκλησιν ἀναγίγνωσκε. Harpocration: τόδε γραμματεῖον τὸ περὶ τούτου γραφόμενον ὀνομάζετο πρόκλησις. Qui de testimonio denuntiando scribebatur, ita solebat concipi, Προκαλεῖται ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα, περὶ μαρτυρίας τοῦδε ἢ τοῦδε πράγματος. Cum te-

ftes ad teſtimonium dicendum in ius venire recuſabant, ac teſtimonium defugerent, ſolebant κλητεύεσθαι, & ἐκκλητεύεσθαι. Harpocration : λέγεται κλητεύεσθαι καὶ ἐκκλητεύεσθαι ἐπὶ μαρτύρων ὅταν μὴ ὑπακούωσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Non explicat an idem ſit κλητεύεσθαι, & ἐκκλητεύεσθαι. Certe hæc verba Pollux ita diſtinguit, ut κλητεύεσθαι ſit vocari in ius ad teſtimonium dicendum, ἐκκλητεύεσθαι vero de eo dicatur qui cum recuſaſſet vocatus venire in iudicium ad teſtimonium ferendum, pœna teneretur trium millium drachmarũ perſolvendarum. Κλητεύεσθαι μὲν οὖν, inquit, ἐστὶ τὸ καλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, ἐκκλητεύεσθαι δὲ τὸ δίκην ὀφείλειν ἐπὶ τῷ τὰς χιλίας καταβαλεῖν. Qui ἐκκλητεύετο, id eſt, qui in ius vocabatur ad teſtimonium dicendum, neceſſitate conſtringebatur aut teſtimonii perhibendi aut eiurandi teſtimonii cum iuratus diceret ſe nec vidiſſe nec interfuiſſe rei cuius probatio requirebatur. Si nec veniſſet ad teſtimonium dicendum, nec eiuraſſet teſtimonium, quod ἐξομόσασθαι dicebatur, tum nihil reliqui erat quin pœnam lege inflictam ei qui defugerat teſtimonium, ſubiret, ac mille drachmas ſolveret. Tunc ἐκκλητεύεσθαι

θαι dicebatur. Nam κλητδύεται, qui in ius vocatur ad dicendum testimonium, ἐκκλητδύεται cui dica scribitur λιπομαρτυρίου, qui ad solvendam multam, quod defugerit testimonium, in ius vocatur. Idque etiam Aeschines ostendit in ea contra Timarchum, ἐὰν ᾗ προαίρηται ἐκκλητεύθῆναι μᾶλλον ἢ τἀληθῆ μαρτυρεῖν, id est, *sin malit iudicium potius subire deserti testimonii quam vera pro testimonio dicere*. Hoc enim est ἐκκλητευθῆναι. Hoc interpretatur Suidas, τῶν ἐγκαταλιπόντων μαρτυρίαν ὀνόματα ἐν δικαστηρίῳ κηρύσσεσθαι. *Nomina eorum qui defugerant testimonium, in iudicio proclamabantur*. Atque hæc hactenus. Plura & meliora expectamus ab Advocato, si modo nobis dabit iampridem speratos Attici Iuris Commentarios. Quid tamen ex illis polliceri nobis debeamus, quæ iam docuimus in superioribus fidem faciunt. Ex uno porro capite disce omnia. Nam cætera similia sunt, ut in proclivi fuerat docere, si licuisset aut si libuisset. Vbique in his quæ sequuntur & quæ præcedunt, idem genius errores erroribus cumulantis, halucinationes halucinationibus, hariolationes hariolationibus. In tota quanta est libri mole, οὐδὲν ὑγιές, sed, ut ait ille, ἅπαν ῥύπος,

ἔργον ἐπ' ἔργῳ, ſicut δεῖγμα quod hic exhibuimus, fidē facere facile cuivis poteſt. Quare in poſterum ſi ſapiet, meliorum, præter ius ac fas reprehenſione abſtinebit, & malo cavebit.

FINIS.

INDEX.

Auri

Chi-

Co-

E.

Esca-

Gens

H.

I.

Ino-

K.

L.

lex

M.

Mise-

N.

O.

P.

Πα-

Q.

R.

Terram

V.

X.

Y.

Z.

FINIS.

ADDENDA.

PAG. 338. *post illa*, quamvis negat Advocatus, *adde*. Adeo autem verum est, προστίθεσθαι Græcis etiam pro semet addicere & dedere usurpari, ut nihil sit magis tritum apud optimos auctores Græcos. Dionysius Antiquitatum Romanarum lib. VIII: Ῥωμαῖοι ᾗ τῶν τε κεκρατημένων πόλεων ἤδη τὸν ὄλεθρον ἀκούοντες, καὶ τῶν προστεθειμένων τῷ Μαρκίῳ τὴν ἀνάγκην. *Item earum quæ se Marcio dediderant, necessitatem*. Polyænus lib. VIII. de Cæsare: Πομπηΐου κηρύξαντος ἔχθραν καὶ τοῖς μηδετέρῳ προστιθεμένοις. *Cum Pompeius inimicitiam denuntiasset illis qui se neutri parti addixissent*. Alibi eodem sensu hoc verbum posuit.

Pag. 572. *Post illa verba*, domus egressio fuerat, *adde*. Apud optimos auctores etiam πεζογράφους, *limen* pro domo positum reperire est. Vnum è Livio exemplum dabo, lib. XXII. *Matronas publico arceant, continerique intra suum quamque limen cogant*. Quo loco si legeretur, *intra suum quamque limitem*, ineptum esset, ac minime Latinum. Aliud ergo *limes*, aliud *limen*. Plautus

in Milite Glorioso Act. III. Scen. I. *Cohibete intra limen etiam vos parumper, Pleusides.*

Pag. 855. *Post illa verba, verum de his alibi, adde.* Vereor enim ne illi *centum* aurei in ea lege à Triboniano vel Iustiniano sint, cum vetus Iurisconsultus scripsisset, *centum sestertios*, quod est unius aurei pretium. Cum enim *sestertia* & *sestertios* confunderet, quia illa ætate nulli amplius sestertii, & sestertia mille sestertiis nummum valerent, pro quibus unum aureum solidum ponere solet Iustinianus, pro centum sestertiis in illa Ulpiani lege centum aureos reposuit, qui de nummis sestertiis erant accipiendi, quibus centenis unus aureus æstimabatur ætate Iurisconsultorum. Nunquam sane tanta merces fuit advocatorum pro causa acta ut centum aureos acciperent. Immo licita huius honorarii summa unus aureus fuit, ut constat ex Iuvenali Sat. VIII. hoc versu:

Si quater egisti, si contigit aureus unus,
Inde cadunt partes ex fœdere pragmaticorum.

Si unam causam quater egerat advocatus,

tus, aureum unum accipiebat pro honorario, & inde etiam partem dare debebat pragmatico qui libellos formaverat, aut alia inſtrumenta litis cõfecerat. Unus aureus tunc centum ſeſtertiis nummis valuit. Pro quibus centum ſeſtertiis, centum aureos repoſuit Iuſtinianus in ea lege.

FINIS.

BIBL.
IN ROMA

Usum non patrono patre, sed advocato. Seneca contr. XXVII.

L. 13 C. Theod. de Veteranis. de quibus ad omnes militares judi-
ces pania scripta direximus.

Transpositiones in Horatio, Manilio, Properti improbat 402

Heliodorus Prusaeus, non Andronicus, Ethicorum Paraphrastes. 85

Petavius 182

Oct. Ferrarius 182

Suum genus et idem genus 188